

Elizabet Knip-Häggqvist: Den talande bokens poetik

Elizabet Knip-Häggqvist

Den talande bokens poetik

En studie med fokus på olika unga vuxnas reception
av tre fiktiva texter inlästa på band

2010

Elizabet Knip-Häggqvist

Född 1950 i Kvevlax

Examen i drama, film och teater vid Universitetet i Trondheim 1975

FM, legitimerad psykolog, Åbo Akademi, 1980

Ämneslärare i psykologi, Pedagogiska fakulteten vid Åbo Akademi 1994

Fördjupade studier i drama och muntlig framställning (pedagogik),

Åbo Akademi 2003

Har arbetat med barn och unga som speciallärare i grundskolan, som föreståndare för vård- och skolhem för utvecklingsstörda och som barn- och ungdomspsykolog inom psykiatrin.

Ansvarig lärare för utbildning av ungdomsinstruktörer och samhällspedagoger vid Svenska Österbottens folkakademi, Svenska Yrkeshögskolan och Axxell utbildning AB 1984–2010.

Sedan augusti 2010 verksam som barn- och ungdomspsykolog vid Vasa sjukvårdsdistrikts psykiatriska poliklinik i Närpes/Kristinestad.

Kontakt: elizabet@gmail.com

Foto: Ralf Häggqvist

Pärm: Tove Ahlbäck

Åbo Akademis förlag

Biskopsgatan 13, FI-20500 ÅBO, Finland

Tel. int. +358-20-786-1468

Fax int. +358-20-786-1459

E-post: forlaget@abo.fi

<http://www.abo.fi/stiftelsen/forlag/>

Distribution: Oy Tibo- Trading Ab

PB 33, FI-21601 PARGAS, Finland

Tel. int. +358-2-454 9200

Fax int. +358-2-454 9220

E-post: tibo@tibo.net

<http://www.tibo.net>

DEN TALANDE BOKENS POETIK

Den talande bokens poetik

En studie med fokus på olika unga vuxnas
reception av tre fiktiva texter inlästa på band

Elizabet Knip-Häggqvist

ÅBO 2010

ÅBO AKADEMIS FÖRLAG - ÅBO AKADEMI UNIVERSITY PRESS

CIP Cataloguing in Publication

Knip-Häggqvist, Elizabet.

Den talande bokens poetik : en studie med fokus på olika unga vuxnas reception av tre fiktiva texter inlästa på band / Elizabet Knip-Häggqvist. – Åbo : Åbo Akademis förlag, 2010.

Diss.: Åbo Akademi. – Summary.

ISBN 978-951-765-542-2

ISBN 978-951-765-542-2
ISBN 978-951-765-543-9 (digital)
Oy Arkmedia Ab
Vasa 2010

Skäms inte för att du är människa, var stolt!
Inne i dig öppnar sig valv efter valv oändligt.
Du blir aldrig färdig, och det är som det skall.

(Ur Romanska bågar av Tomas Tranströmer)

Abstrakt

Syftet med forskningsprojektet *Den talande bokens poetik* är att bidra till kunskapsutvecklingen om förståelsemönster i olika unga vuxnas reception av skönlitteratur, som de tar del av via att lyssna på en talande bok. Problemet som undersöktes var: Hur uppfattar olika lyssnargrupper fiktiv text presenterad som en talande bok, som lästs in på olika sätt med hänsyn till variation i röst, inlevelse och ljudeffekter? Problemformuleringen operationaliserades i fyra forskningsfrågor:

1. Vilka mönster kan identifieras i lyssnarnas svar rörande berättelsestruktur och kognitivt innehåll i ett jämförande perspektiv omfattande olika inläsningar?
2. Vilka förståelsemönster i tolkande läsning relaterade till (texternas) teman kan identifieras hos olika lyssnare?
3. Vilka uppfattningar har lyssnarna om hur den talande boken skall låta?
4. Vilka meningserbjudanden kan synliggöras genom litteratursamtal?

Den teoretiska referensramen formades av textläsarorienterad litteraturteori, psykologisk schemateori och forskning om röst och kommunikation.

Projektet genomfördes i två steg. Första fasen bestod av att läsa in tre noveller med existentiella teman på band i två olika versioner vardera. Den andra fasen bestod av att intervjua 32 unga vuxna (en undersökningsgrupp med läshandikapp till följd av funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning och en referensgrupp utan funktionsnedsättning). Intervjuerna utformades som litteratursamtal och genomfördes i tre omgångar under ett års tid.

En fenomenologisk-hermeneutisk ansats fokuserade på informanterna som meningssökande varelser och deras livsvärldar. Metodtriangulering användes vid analysen, huvudsakligen fenomenologisk meningskoncentrering. Den dubbla hermeneutiken i form av tolkning av informanternas tolkningar visade, att både undersökningsgruppen och referensgruppen kunde göra estetisk läsning av fiktion. De estetiska kvaliteterna i ljudböckerna, som lästs in av professionella inläsare, visade sig vara tillräckliga i alla versioner av inläst text. De unga vuxna kunde också beskriva hur de ville att den talande boken skall låta: som när man läser själv. En modell, som beskriver de analytiska stegen och de analytiska begreppen var ett resultat av forskningen. Modellen kan fungera som ett förslag till en poetisk didaktik för den talande boken. Ett oväntat resultat var den betydelse som det strukturerade litteratursamtalet visade sig ha. De meningserbjudanden som texterna gav bearbetades genom litteratursamtalen. Existentiella teman i novellerna utforskades med de unga vuxna livsvärldar som klangbotten.

Forskningsprojektets resultat kan således positioneras som ett bidrag till emancipatorisk forskning, som pekar på betydelsen av att inkludera unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning i samhällets samtal om kultur och mening.

Nyckelord: litteratursamtal, unga vuxna, funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning, ljudböcker, kulturella rättigheter

Abstract

The purpose of the research project *The poetics of the talking book* is to contribute to the knowledge about patterns of understanding in young adults' reception of fiction, which they listened to through audio books. The problem explored was: How do different groups of listeners receive fictive text presented as a talking book with variations regarding use of voice, engagement and sound effects? The problem formulation rendered four specific research questions:

1. What patterns can be identified in the listeners' answers regarding story structure and cognitive content in a comparative perspective comprising different reading styles in the taped versions of the text?
2. What patterns of understanding in interpretative reading can be identified in different listeners?
3. Which thoughts do the listeners have about what the talking book should sound like?
4. What affordances for young adults with the functional disability of mild mental retardation can be made visible through guided literature conversations?

The theoretical frame of reference was formed by text–reader-oriented literary theory, psychological schema theory, and research regarding voice quality and communication.

The project was carried out in two steps. The first phase was to produce the audio books with two variations of reading practice of three short stories with an existential theme in each text. The second step comprised interviewing of 32 young adults (a special group with a reading handicap in form of mild mental retardation, and a reference group with no handicap). The interviews formed as literary conversation were carried out three times during one year.

The phenomenological-hermeneutic approach focused on the life worlds of the participants as meaning seeking beings. The analysis was carried out using method triangulation, mainly using phenomenological meaning concentration. The double hermeneutics in use when interpreting the interpretations of the participants revealed a capacity for aesthetic reading of fiction in the special group as well as in the reference group. The aesthetic qualities were found sufficient in all variations of reading by the professional readers of the audio book they listened to. The young adults also could describe how they wanted the audio book to sound: just as if you were reading yourself. A model describing the analytical steps and concepts in use was a result that can serve as an outline of a poetics for the talking book. Unexpected research results were how important the guided literary conversation turned out to be in order to realise the affordances given by the texts regarding exploration of existential themes in the young adults' life worlds.

Thus the result of the research project can be positioned as a piece of emancipatory research stressing the importance of including this group of young adults in the society's conversation about culture and meaning.

Key words: literature conversation, young adults, mild mental retardation, audio books, cultural rights.

Förord

Ett stort tack går till alla de 32 unga vuxna, som utgjorde min informantgrupp. Tack för att ni lät mig ta del av era livsvärldar! Utan era berättelser hade jag inte haft något material att analysera. En bugning går också post mortem till Östen Engström, som initierade forskningsprojektet och som via sitt talboks förlag Studio FsR läste in novellerna på band. Tack till Stina Engström, som gav mig värdefull information om Studio FsR efter att Östen gått ur tiden. Jag vill också rikta ett tack till mina tidigare folkhögskolerektorer; till Trygve Erikson, som var engagerad i det lokala taltidningsprojektet och som ville att vi lärare skulle medverka som inläsare och till Sten Westerholm, som föreslog att jag skulle doktorera.

Mitt allra varmaste tack går till min handledare professor Anna-Lena Østern, som aldrig slutat tro på att jag skulle ro projektet i land och som alltid väglett mig framåt på ett respektfullt och insiktsfullt sätt. Utan din uppmuntran och trofasthet skulle jag inte haft kraft att slutföra projektet.

Under början av min forskarutbildning ingick jag i forskargruppen *Språk och kommunikation i brytningstid*. Det var en kreativ och dynamisk miljö att utvecklas som forskare i. Jag vill tacka mina forskarkollegor för inspirerande möten under den perioden! Jag vill också tacka mina förgranskare professor Elise Seip Tønnessen från Universitetet i Agder och FD Kent Adelman från Malmö högskola som båda gav mig goda råd och konstruktiv kritik. Ett stort tack går också till Barbro Wiik som noggrant granskade mitt språk och gav mig värdefulla kommentarer. Ett tack också till John Shepherd som granskade min sammanfattning på engelska och till Tove Ahlbäck för pärmsidans vackra layout. Ett varmt tack också till Tarja Grahn-Björkqvist som på ett vänligt och uppmuntrande sätt hjälpte mig med det datatekniska vid ombrytningen av manuskriptet. Ett speciellt tack går till servicechef Minna von Zansen på De

Synskadades Bibliotek Celia för att du alltid besvarat mina korta och långa frågor kring talboken.

Att leva nära en forskarstuderande i vardagen är en utmaning. Jag vill tacka min man Ralf Häggqvist, som tålmodigt stått vid min sida och som inte bara fått ta hand om hela marktjänsten hemma när jag gått in i intensivare skrivperioder utan också hjälpt mig att få fason på alla tabeller. Tack för din kärleksfulla omsorg! Tack också till Mattias Häggqvist som renritat mina figurer.

Mitt forskningsprojekt har fått ekonomiskt stöd från von Frenckells stiftelse, Svenska kulturfonden, Svensk-Österbottniska Samfundet, Åbo Akademis rektorsstipendium, Pedagogiska fakulteten vid Åbo Akademi samt Svenska folkskolans vänner. Genom dessa understöd har det varit möjligt att ha en del kortare, intensiva forskningsperioder, vilket jag tackar för.

När jag avslutar arbetet med avhandlingsmanuskriptet avslutar jag också min verksamhet som folkhögskollärare och folkbildare för att övergå till verksamhet som barn- och ungdomspsykolog. En folkbildare arbetar med bildningsprojekt som, med en parafrasering av Paolo Freire, omfattar att kunna läsa världen, att erövra literacy. I avhandlingen har jag undersökt vad litteratursamtal kan betyda för olika unga vuxnas tolkande läsning. Att föreslå tolkande läsning för unga vuxna är ett bildningsprojekt som kan bidra till literacy på en existentiell nivå.

Därmed återförs detta reflexiva projekt till utgångsläget som presenteras i början av avhandlingen, nämligen till frågan om kulturella rättigheter också för gruppen unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning.

Närpes i september 2010

Elizabet Knip-Häggqvist

Innehåll

1 Inledning	19
1.1 Funktionshinderades rätt till kultur	26
1.2 Lindrig utvecklingsstörning och läsning av skönlitteratur	30
1.3 Avhandlingens syfte och problemställning	34
1.4 Avhandlingens disposition	36
2 Från skriven text till en talande bok	38
2.1 Vad är en talande bok?	39
2.1.1 Den talande boken – termer och begrepp	39
2.1.2 Från fonograf till digital multimedieprodukt	42
2.1.3 Studio FsR	45
2.1.4 Den kommersiella ljudboken	48
2.1.5 Tidigare forskning kring den talande boken	54
2.2 Röstperspektivet – den muntliga förmedlingen	56
2.2.1 Perspektiv på muntlig framställning	59
2.2.2 Konstgjort tal	60
2.2.3 Forskning om röstens betydelse	62
2.3 Sammanfattning	65
3 Att bygga föreställningsvärldar	67
3.1 Lyssnarperspektivet	
– den auditiva perceptionen och kognitionen	68
3.1.1 Vad avses med att lyssna?	68
3.1.2 Läsförståelse och hörförståelse	72
3.2. Meningsperspektiv belyst av schemateori och skript	79
3.3 Reception i litteraturpedagogiskt perspektiv	83
3.3.1 Wolfgang Iser och textens tomma rum	83
3.3.2 Louise Rosenblatt och efferent och estetisk läsning	87
3.3.3 Judith Langer och skapandet av föreställningsvärldar	89
3.4 Reception som estetisk respons – konstpedagogiska perspektiv	91
3.4.1 Transformativ estetisk teori	92
3.4.2 Aktiv estetisk respons som didaktiskt vägledande begrepp	92
3.5 Att utveckla läskompetens genom litteratursamtal	93

3.5.1 Litteratursamtal som inriktning	94
3.5.2 Joseph Appleyard om läsutveckling	96
3.5.3 En kompetent läsare av fiktion	97
3.5.4 Literacy som kulturell läsfärdighet	98
3.6 Sammanfattning	99
4 Att utforska horisonter av möjligheter	101
4.1 Hermeneutisk fenomenologi som utgångspunkt och ansats	101
4.2 Empiriskt material och datainsamling	103
4.3 De tre novellerna	104
4.4 Genomförande av undersökningen	109
4.5 Intervjusituationen	114
4.6 Analysmetoder	116
4.6.1 Transkribering av intervjumaterialet	116
4.6.2 Berättelseanalys	117
4.6.3 Fenomenologisk meningskoncentrering	118
4.6.4 Hermeneutisk tolkning genom konstruktion av narrativ	119
4.7 Forskningsetik	120
5 Hur detaljer återberättas i novellerna – reception i efferent perspektiv	121
5.1 Det efferenta perspektivet	121
5.1.1 Mönster i återberättande av de olika novelltexterna	122
5.1.2 Återberättarkompetens mätt i antalet ord	137
5.1.3 Mönster för hur detaljer i de olika novelltexterna återkallas i minnet	138
5.2 Sammanfattning av mönster i det efferenta perspektivet	142
6 Berättelser om berättelser – reception i estetiskt perspektiv	144
6.1 Förståelsemönster knutna till novellen <i>Bonnie</i>	148
6.1.1 Hon behandlade hunden ungefär som hon behandlar en människa	149
6.1.2 Hon kände sig tom invärtes när hon skulle bli ensam igen	151
6.1.3 Om jag skulle ha haft det som hon	154
6.1.4 Hon var inte van att ha någon att bry sig om	157
6.1.5 Hon blev glader när hon börja' tycka om hunden	161

6.1.6 En sån där mänska förstår sig int' på hundar	163
6.1.7 Man kan bli elak när det krävs för mycket	166
6.1.8 Man ska int' va' vän med främmande hundar	170
6.1.9 Diskussion om tolkningsmönster, <i>Bonnie</i>	172
6.2 Tolkningsmönster relaterade till <i>Chansen</i>	176
6.2.1 Hon borde ha protesterat mera – ett kvinnligt perspektiv på frigörelse	177
6.2.2 Hon kunde ha varit lite mera ärlig – ett manligt perspektiv på frigörelse	179
6.2.3 Det är tungt att vara allt för någon annan – ett fördjupat kvinnligt perspektiv	181
6.2.4 Det var inga raka puckar – ett fördjupat manligt perspektiv	182
6.2.5 Jag vill nog stanna hos dig mamma	184
6.2.6 Jag skulle ha försökt vara vän med mamma, det skulle hon ha tyckt om	188
6.2.7 Hon kunde inte hata mamman, för hon var ju ändå hennes mor	189
6.2.8 Man ska lyda mammorna när de säger, annars kan de bli arga	191
6.2.9 Diskussion om tolkningsmönster, <i>Chansen</i>	193
6.3 Tolkningsmönster i relation till novellen <i>Rånet</i>	196
6.3.1 Han ville väl ha kontakt med nån	196
6.3.2 Hans liv kommer inte att bli till någonting	197
6.3.3 Det var väl säkert inte meningen riktigt	199
6.3.4 Han ville ha lite spänning och variation	201
6.3.5 Jag tycker synd om dig, min olycksbroder	204
6.3.6 Man får egentligen inte göra så där på riktigt	206
6.3.7 Man får inte stjåla eller vara elak med andra	208
6.3.8 Han började springa när expediten kom	209
6.3.9 Diskussion om tolkningsmönster, <i>Rånet</i>	211
6.4 Variationer i tolkningsmönster och estetisk läsning – sammanfattning av reception	213
7 Så ska den talande boken låta! – reception i metaperspektiv	215

7.1 Betydelsemönster gällande form i <i>Bonnie</i>	
– informanternas perspektiv	215
7.1.1 Grundläggande beskrivningar	
– referensgruppens perspektiv	215
7.1.2 Diskussion om form i jämförande perspektiv, <i>Bonnie</i>	217
7.1.3 Grundläggande beskrivningar	
– undersökningsgruppens perspektiv	219
7.1.4 Diskussion om form i jämförande perspektiv, <i>Bonnie</i>	222
7.2 Betydelsemönster gällande form i <i>Chansen</i>	
– informanternas perspektiv	225
7.2.1 Grundläggande beskrivningar	
– referensgruppens perspektiv	225
7.2.2 Referensgruppens formdiskussion i jämförande perspektiv, <i>Chansen</i>	227
7.2.3 Grundläggande beskrivningar	
– undersökningsgruppens perspektiv	229
7.2.4 Undersökningsgruppens formdiskussion i jämförande perspektiv, <i>Chansen</i>	231
7.3 Betydelsemönster gällande form i <i>Rånet</i>	
– informanternas perspektiv	232
7.3.1 Grundläggande beskrivningar	
– referensgruppens perspektiv	232
7.3.2 Referensgruppens formdiskussion i jämförande perspektiv, <i>Rånet</i>	235
7.3.3 Grundläggande beskrivningar	
– undersökningsgruppens perspektiv	236
7.3.4 Undersökningsgruppens formdiskussion i jämförande perspektiv, <i>Rånet</i>	238
7.4 Sammanfattning av informanternas tankar om hur den talande boken skall låta	239
8 Mot en poetik för den talande boken	242
8.1 Resultatsammanfattning och diskussion	243
8.2 Den teoretiska referensramen	253
8.3 Forskningsmetodiska vägval	258
8.4 Tillförlitlighet och forskningsetik i forskningsprojektet	259
8.5 Kritisk reflektion	261

8.6 Förslag till fortsatt forskning	263
8.7 Slutord	263
9 Summary	265
Referenser	280
 Bilagor	

Figurförteckning

<i>Figur 1.</i> Läsutvecklingens olika dimensioner.	72
<i>Figur 2.</i> Hjärnans aktivitet vid behandling av språklig information.	76
<i>Figur 3.</i> Begåvningsutveckling hos normalbegåvade barn och begåvningshandikappade barn.	78
<i>Figur 4.</i> Karakteristika för en aktiv estetisk respons.	93
<i>Figur 5.</i> Berättelseanalys av svaren på fråga 1, novelltexten <i>Bonnie</i> (referensgruppen).	124
<i>Figur 6.</i> Berättelseanalys av svaren på fråga 1, novelltexten <i>Bonnie</i> (undersökningsgruppen).	127
<i>Figur 7.</i> Berättelseanalys av svaren på fråga 1, novelltexten <i>Chansen</i> (referensgruppen).	129
<i>Figur 8.</i> Berättelseanalys av svaren på fråga 1, novelltexten <i>Chansen</i> (undersökningsgruppen).	131
<i>Figur 9.</i> Berättelseanalys av svaren på fråga 1, novelltexten <i>Rånet</i> (referensgruppen).	134
<i>Figur 10.</i> Berättelseanalys av fråga 1, novelltexten <i>Rånet</i> (undersökningsgruppen).	136
<i>Figur 11.</i> Medeltal av antalet ord i återberättande, referensgruppen.	137
<i>Figur 12.</i> Medeltal av antalet ord i återberättande, undersökningsgruppen.	137
<i>Figur 13.</i> Antal rätt på kunskapsfrågorna, novelltexten <i>Bonnie</i> .	139
<i>Figur 14.</i> Antal rätt på kunskapsfrågorna, novelltexten <i>Chansen</i> .	140
<i>Figur 15.</i> Antal rätt på kunskapsfrågorna, novelltexten <i>Rånet</i> .	141
<i>Figur 16.</i> Estetisk fördubbling i litterära föreställningsvärldar.	145
<i>Figur 17.</i> Att öppna föreställningsvärldar – ett förslag till en poetisk didaktik.	244

Tabellförteckning

<i>Tabell 1.</i> Tekniska data rörande talbokstexterna.	109
<i>Tabell 2.</i> Informanternas fördelning efter kön och ålder samt kodnummer.	111
<i>Tabell 3.</i> Informanternas kodnummer och variant av talbokstext (referensgruppen).	113
<i>Tabell 4.</i> Informanternas kodnummer och variant av talbokstext (undersökningsgruppen).	114
<i>Tabell 5.</i> Modell för hur ”den kvinnliga informanten” och ”den manliga informanten” konstruerats.	147
<i>Tabell 6.</i> Narrativ 1, tolkningsfrågorna, kvinna, referens, monolog.	149
<i>Tabell 7.</i> Narrativ 2, tolkningsfrågorna, man, referensgruppen, monolog.	152
<i>Tabell 8.</i> Narrativ 3, tolkning, kvinna, referensgruppen, dialog.	154
<i>Tabell 9.</i> Narrativ 4, tolkning, man, referensgruppen, dialog.	158
<i>Tabell 10.</i> Narrativ 5, tolkning, kvinna, undersökningsgruppen, monolog.	161
<i>Tabell 11.</i> Narrativ 6, tolkning, man, undersökningsgruppen, monolog.	163
<i>Tabell 12.</i> Narrativ 7, tolkning, kvinna, undersökningsgruppen, dialog.	166
<i>Tabell 13.</i> Narrativ 8, tolkning, man, undersökningsgruppen, dialog.	170
<i>Tabell 14.</i> Förtätade narrativa konstruktioner, <i>Bonnie</i> .	173
<i>Tabell 15.</i> Förtätade narrativa konstruktioner, <i>Chansen</i> .	194
<i>Tabell 16.</i> Förtätade narrativa konstruktioner, <i>Rånet</i> .	212

1 Inledning

Jag minns knappast någon annan situation i mitt liv som skulle ha gjort mig så glad som då jag fick det där lilla paketet i min hand, det där lilla paketet som kom med posten och som jag visste innehöll ett talboksband. Vilken bok det var, det var inte det viktigaste. Det viktigaste var den där känslan, som då överväldigade mig, att vi blinda åter har stigit över en hög tröskel. Vi har fått möjlighet att tränga in i bokens vidsträckta värld. Tekniken har kommit till vår hjälp. Och det finns inga ord som kan tolka min glädje över detta. Tänk att kunna ”läsa” en bok själv utan att vara beroende av någon, tänk att i sin egen tystnad kunna fördjupa sig i fina formuleringar, att få nya tankar, att kunna gå ut till människorna ledsagad av författaren, att kunna se de olika persongestalterna marschera fram och gå förbi oss. De blir levande, tänkande varelser med hjälp av talboken – också för oss. (Keravuori 1990, 114, min översättning)

Citatet ovan är hämtat ur hundraårshistoriken för Celia – Biblioteket för synskadade och uttrycker den glädje som en av de första talbokslåntagarna gav ord åt i juni 1956, när utlåningen av talböcker startade i Finland. Låntagaren var blind pga. krigsskada och kunde inte läsa punktskrift, varför han var helt beroende av andra för att kunna stiga in i ”litteraturens skattkammare”¹. Hans beskrivning av glädjen över att självständigt kunna läsa litteratur, trots sitt läshandikapp i form av blindhet, påminner enligt Kirsi Keravuori om den glädje och frihetskänsla som blinda gav uttryck för redan på 1890-talet, när de för första gången kunde låna punktskriftsböcker från ett specialbibliotek just för dem.

Citatet ovan kan också utgöra anslaget för detta avhandlingsarbete. Det är speciellt de två uttrycken ”glädje över att kunna läsa en bok själv” och ”med teknikens hjälp” som väcker min undran och nyfikenhet som forskare, när det gäller en annan grupp handikappade i vårt samhälle, nämligen unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning och deras möjligheter att ta del av den kulturskatt som litteraturen utgör. Under 40 års tid var talböcker nästan uteslutande en angelägenhet för blinda och synskadade, men trots att användargruppen utökats avsevärt efter att man på 1980-talet internationellt började använda termen ”läshandikapp” (TPB² 1998, 29) för en funktionsnedsättning som gör att man inte kan läsa tryckt text, verkar det som om unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning ännu inte hittat fram till användningen av talböcker och ljudböcker³, eller ”talande böcker”, som jag i detta arbete valt att kalla inläst text.

¹ Cely Mechelin grundade föreningen Böcker åt blinda – Yhdistys kirjoja sokeille, som inledde biblioteksverksamhet för blinda och svagsynta i Finland år 1890. Föreningens syfte enligt stadgarna var ”att öppna litteraturens skattkammare för de blinda”. (Keravuori 1990, 166)

² TPB är förkortningen av Talboks- och punktskriftsbiblioteket, som verkar i Sverige.

³ Två begrepp, som det är viktigt att särskilja inom talboksområdet är ”talbok” och ”ljudbok”. Skillnaden mellan talbok och ljudbok är närmast juridisk – böckerna kan se

Föreliggande doktorsavhandling är ett försök att göra gruppen unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning synlig i ett sammanhang där de i praktiken inte själva har någon röst eller där deras röst är mycket svag. Avhandlingen önskar därmed att ge röst åt denna grupp och deras upplevelse av skönlitteratur genom att de inbjuds till samtal om existentiellt angelägna frågor i deras livsvärld.

I fokus för studien står estetisk läsning⁴ och meningsskapande i unga vuxnas lyssnarreception av talbokstext. Min egen utgångspunkt som konstpedagogisk forskare finns i psykologi, pedagogik och berättarkonst. Jag är till yrket psykolog och ämneslärare och har genom min verksamhet som ledare för utbildning av ungdomsarbetare erfarenhet av olika grupper av barn och unga. Jag placerar min forskning inom det konstpedagogiska vetenskapsområdet och vill därmed delta i utvecklingen av vad som kan definieras som konstämnenas kärnuppgift, dvs. att utveckla unga människors kulturella kompetens och kulturella läsfärdighet med målet att ge dem framtidsbilder med mening och hopp. Min förförståelse är att litteraturen kan fungera som en väg att bearbeta existentiella livsfrågor och genomgå estetiska läroprocesser, samt få tillgång till kulturellt kapital.

Forskningsintresset är riktat mot lindrigt utvecklingsstördas läsning av skönlitteratur. Jag har inspirerats av det arbete som gjorts inom specialundervisning och dyslexiforskning för att förbättra lässvaga elevers möjlighet till litterära upplevelser – upplevelser som de inte skulle ha möjlighet till om de inte kunde läsa genom att lyssna till inläst text (Granlund & Nørve 2001). Jag har också inspirerats av den meddiktande litteraturpedagogiken (Sørensen 2001, 231), som haft vind i seglen under 2000-talets första decennium. Denna litteraturpedagogik strävar efter att skapa kreativa arbetsformer, där eleverna lever sig in i textens universum genom att själva konstruera textens rum antingen visuellt eller verbalt i stället för att bara återge textens egna ord. I föreliggande arbete används litteratursamtal som en ingång till lyssnarnas meddiktande. Wolfgang Iser (1978) receptionsteori om textens tomrum, som läsaren fyller ut under läsandet, utgör en viktig teoretisk referensram (se kapitel 3).

Användningen av talböcker och ljudböcker bland lindrigt utvecklingsstörda är ännu liten. Det övergripande målet för detta arbete är därför att bidra till kunskapsutvecklingen om möjligheterna att använda den talande boken som en väg till skönlitteratur för unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig

likadana ut, fungera på liknande sätt och låta likadant. Målgrupp och upphovsrätt avgör vad den inlästa versionen av skriven text kallas. I avsnitt 2.1. redogör jag närmare för skillnaderna mellan talbok och ljudbok. I detta arbete använder jag begreppet ”den talande boken” som en kombination av de båda övriga för att komma ifrån den otympliga formuleringen ”talbok eller ljudbok”.

⁴ Estetisk läsning beskrivs i kapitel 3 (med referens till Louise Rosenblatt).

utvecklingsstörning så att litteraturens skattkammare kunde öppnas mera också för dem. Min förförståelse är att unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning är en osynlig och bortglömd grupp när det gäller litteratur.

I inledningskapitlet kommer jag att teckna konturerna av det landskap som utgör denna avhandlings kontext. Jag beskriver inledningsvis talboken som läsmedium i ett svenskt, finlandssvenskt och finskt perspektiv. Därefter preciserar jag vilka kulturella rättigheter som utvecklingsstörda har, för att fortsätta kontextbeskrivningen genom att ta upp frågor gällande utvecklingsstörda och läsning av skönlitteratur. En specifik kontext för detta avhandlingsarbete är Östen Engströms Studio Finlandssvenska Röster (FsR), som under många år producerat talböcker också för utvecklingsstörda⁵. Det inledande kapitlet avslutas med att jag introducerar forskningsprojektets syfte, problemställning och forskningsfrågor, samt till slut presenterar avhandlingens fortsatta uppbyggnad.

Talboken som läsmedium

Användning och produktion av talboken som läsmedium styrs av en speciell lagstiftning, som förutsätter att den som har rätt att låna en talbok har ett uttalat och diagnostiserat läshandikapp. Under de första årtiondena av talboksanvändning var det främst synskadade som hade rätt att låna talböcker från specialbibliotek som producerar och lånar ut talböcker. I dag räknar man förutom synskadade även rörelsehindrade, utvecklingsstörda, afatiker, dyslektiker, hörselskadade och tillfälligt läshindrade som t.ex. långtidssjuka och konvalescenter som läshandikappade, som enligt lagen har rätt att låna talböcker (Celia 2007; TPB 1998). Synskada och dyslexi är de vanligaste orsakerna till läshandikapp (TPB 2007). Inom specialundervisningen för lässvaga seende elever har man använt sig av läromedel inlästa på band för att underlätta deras läsning och lärande sedan 1980-talet (se t.ex. Granlund & Nørve 2001). Ljudbanden och den tryckta boken presenteras för eleven samtidigt och används som lässtöd eller lästräning. Metoden går under benämningen ”bok och band” (eller numera ”bok och DAISY”, se avsnitt 2.1.). Enligt Lasse Winkler (2003) slog användningen av ljudböcker inte riktigt igenom så länge formatet var ljudband som kassett, eftersom många seende talboksläsare ansåg att formatet hade en ”handikappprägel”.

Till följd av en expansiv utveckling av tekniken kring talboken i slutet av 1900-talet har användarkulturen ändrats radikalt i början av 2000-talet (Knip-Häggqvist 2004). I dag produceras talboken i ett hypermodernt format, som går under benämningen DAISY, vilket betyder Digitalt Audiobaserat Informations System. DAISY är en svensk uppfinning, som innebär att talböckerna läses in

⁵ Mera om FsR i kapitel 2.

digitalt och lagras på en cd-romskiva i mp3-format (TPB 1998; Nordberg 2005). Ljudet blir bra och det är lätt att navigera i boken. Avspelningsapparaten kan vara en persondator, en mp3-spelare eller en DAISY-spelare, som ser ut som en avancerad cd-spelare. I synnerhet bland unga dyslektiker har utseendet på avspelningsapparaten haft stor betydelse (Nilsson 2005) eftersom de bärbara DAISY-spelarna inte nämnvärt avviker från andra mp3-cd-spelare, som många ungdomar har.

Att den kommersiella ljudboken⁶ har slagit igenom som ett sätt att läsa skönlitteratur för icke läshandikappade under samma tid torde också ha haft gynnsam inverkan för att ta bort prägeln av ”handikappläsning”. I en enkätundersökning, som gjordes bland bibliotekarier 2004 i Sverige (Nordberg 2005) framkom, att det skett en markant ökning av användandet av talböcker och ljudböcker i synnerhet för dyslektiska skolelever och studerande under 2000-talet. Men låntagare med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning lyser fortfarande med sin frånvaro.

Barn och unga med dyslektiska problem som målgrupp i talboksprojekt

Att barn och unga med dyslektiska problem hittat vägen till talböcker och ljudböcker i Sverige kan vara en följd av att man där sedan början av 2000-talet aktivt arbetat med olika talboksprojekt för att försöka undanröja hinder mellan barn och ungdomar och boken, främst i inläst form. Elisabeth Nilsson (2005) var projektledare för t.ex. *Talboken på frammarsch*, som pågick mellan 1999 och 2002 och *Talboken på väg till barn och unga*, som pågick mellan 2002 och 2004. I redovisningen av de olika projekten lyfter hon fram många möjligheter med användningen av talboken i undervisningen. Hon pekar på Matteuseffekten⁷ när det gäller läsning och hävdar att man måste läsa mycket för att bli en god läsare. Hon talar också för att man skall fortsätta att läsa högt för elever i äldre årsklasser eftersom den formen av högläsning skapar läslust. Sina iakttagelser förankrar hon hos bl.a. Keith Stanovich, en kanadensisk läsforskare, som var den som först började tala om Matteuseffekten i undervisningen och som i ett ofta citerat arbete från 1986⁸ påvisade att problem i läs- och skrivinläringen förstärks om barn inte tidigt får stöd i sin läsutveckling. Dessa barn läser då mindre och undviker alla svårigheter genom att välja lättare texter, vilket i sin

⁶ I kapitel 2.1.5 beskriver jag närmare utvecklingen av den kommersiella ljudboken.

⁷ Termen ”Matteuseffekten” härrör från vers 25:29 i Matteusevangeliet, där Jesus undervisar via liknelsen om talenterna: ”Var och en som har, han skall få, och det i överflöd, men den som inte har, från honom skall tas också det han har”. (Svenska Bibelsällskapet 1981, 71)

⁸ Stanovich, KE. (1986). Matthew Effects in Reading: Some Consequences of Individual Differences in the Acquisition of Literacy. *Reading Research Quarterly* 21 (4), 360–407.

tur kommer att inverka på barnens förmåga att lära sig nya saker i framtiden. Ett mönster av ömsesidiga orsakssamband utvecklas eftersom den svaga läsförmågan i det inledande skedet av läsutvecklingen blir en orsaksfaktor till den fortsatta negativa utvecklingen.

Problem med att lära sig läsa kommer senare att skapa svårigheter inom de flesta teoretiska ämnena i skolan, eftersom barnet har problem med att läsa för att lära (Myrberg 2007). Stanovich (1986) konstaterar att långsam läsutveckling får många konsekvenser av både kognitiv och beteendemässig art. Motivationen för att läsa påverkas också negativt. De här konsekvenserna fördröjer utvecklingen av annan kognitiv färdighet och förhindrar på så sätt kompetensutveckling inom många områden.

Myrberg (a.a.) påpekar att situationen är en helt annan för barn som redan före skolåldern har knäckt den alfabetiska koden. De lyckas bättre med sin läsning, de ökar snabbt sitt ordförråd, får snart läsflyt i skolan och finner ett tidigt nöje i läsningen. De lässvaga eleverna däremot kommer att få allt större problem med att läsa åldersadekvat material, vilket i sin tur bidrar till "the distastefulness of reading" (Stanovich 1986, 394). Utvecklingen förstärks upp genom årskurserna, så att gapet mellan de lässvaga och de duktiga eleverna blir allt större. Stanovich uttrycker saken på följande sätt:

Thus, one mechanism leading to Matthew effects in education is the facilitation of further learning by a previous existing knowledge base that is rich and elaborated. A person with more expertise has a larger knowledge base, and the larger the knowledge base allows that person to acquire even greater expertise at a faster rate. An analogous Matthew effect in reading arises from the fact that it is the better readers who have the more developed vocabularies. (Stanovich 1986, 381)

Både i den s.k. Konsensusrapporten (Myrberg 2003; Myrberg & Lange 2006) och i en kunskapsöversikt om dyslexi (Myrberg 2007) lyfter Myrberg fram betydelsen av att med alla till buds stående medel bryta den negativa utvecklingen för de lässvaga eleverna för att stärka "jag-kan"-känslan. Att uppleva sig själv som en svag läsare färgar nämligen av sig på självuppfattningen och på attityder till skolan i allmänhet. En lång rad undersökningar (bl.a. Taube 1988) visar att misslyckad läsinlärning i skolstarten leder till en ond cirkel för många elever med sänkt självkänsla som följd.

I Konsensusrapporten lyfter Myrberg fram att sänkt självkänsla i sin tur leder till rädsla för att misslyckas, som i sin tur leder till sämre läsutveckling osv. En fungerande kommunikation mellan elev och lärare kan aldrig ersättas med något annat, men kompenserande hjälpmedel, t.ex. användning av talböcker i undervisningen eller datorstödd läsning med talsyntes, som frikopplar elevens resurser från ett krävande ordavkodningsarbete, kan hjälpa de lässvaga eleverna att arbeta på eller över gränsen för sin förmåga. Myrberg påpekar också, att fokus då kan läggas på innehållet, vilket kan hjälpa de lässvaga eleverna att upptäcka syftet med läsning, dvs. att förstå och finna mening med skrivna texter. Att lyssna på inläst text kan utveckla fonologisk medvetenhet, utöka ordförrådet

och ge träning i skriftspråksgrammatik. När lässvaga elever läser genom att lyssna klarar de av svårare titlar än vad den egna läsförmågan medger, vilket ökar deras möjligheter att känna läsglädje och läslust. Dessutom kan de läsa samma böcker som jämnåriga kamrater och behöver inte känna sig annorlunda och utanför. Att känna sig som en läsare påverkar självkänslan positivt och ger motivation att läsa mera. På så sätt blir läslust både ett mål och ett medel i föredömlig läs- och skrivpedagogik, menar Myrberg .

Läraren måste genomföra kvalitativt annorlunda pedagogiska insatser som har som mål att framkalla lust att läsa och som ger utrymme för att bygga på individens personliga intressen och strategier. Det måste vara meningsfullt för elever att lägga ner energi på lästräning. (Myrberg 2007, 86)

Betydelsen av skönlitterär läsning

Det som talar för talboken, mer än det rena lässtöd den kan ge, är den frihet som den skapar för läsaren. Man kan själv bestämma tidpunkten för läsningen och behöver inte vänta på att någon skall läsa högt. Talboken kan också användas bara för att lyssna, som ren upplevelseläsning. Nilsson (2005) menar, att det är viktigt att skilja på lästräning och annan läsning, för man lästränar inte med läxorna. Att läsa skönlitteratur är en läsart i sig. Kognitivt ställer den narrativa läsningen stora krav på läsflyt och uthållighet eftersom den handlar om att tolka stora mängder text (Myrberg 2007). Dessutom krävs ett välutvecklat ordförråd, kunskap om omvärlden och förmåga att bygga föreställningsvärldar⁹ för att klara denna läsart bra. Svaga läsare orkar därför inte ta sig igenom långa skönlitterära texter på egen hand. Men genom att lyssna på en talande bok kan också svaga läsare ta del i det litterära samtalet i samhället och ingå i en litterär gemenskap. Myrberg menar att värdet i skönlitterärt läsande ligger i att man kan ”byta berättelser” med andra människor. Man blir delaktig i andra människors tankar och upplevelser och får via läsoplevelsen en ökad livsförståelse, något som Judith Langer (2005) starkt betonat i sina skrifter. Hon anser att litteraturundervisning kan bidra till mänsklig och intellektuell utveckling och att detta är något som ofta ignoreras. Med hjälp av litteratur lär sig elever att utforska både sina egna och mänsklighetens möjligheter, menar hon. Litteraturen hjälper dem att finna sig själva, föreställa sig hur andra är, värdesätta skillnader och söka efter rättvisa. De lär sig inte bara att se saker och ting ur olika perspektiv, de blir också medvetna om att det finns många möjligheter, många sanningar och inga färdiga svar.

Berättelser förser oss med redskap inte bara för att se oss själva, utan även för att återskapa oss själva. Medan vi läser och berättar historier genom ögonen på våra inbillade jag, försvinner våra gamla identiteter från vårt medvetande, våra minnen från i går skrivs om och våra nya jag får en styrka och varaktighet som bekräftar

⁹ Judith Langers litteraturpedagogik om att bygga föreställningsvärldar diskuteras närmare i kapitel 3.

uppfattningen om vem vi är. All litteratur, både de historier vi läser och de vi berättar, låter oss se människans potential. (Langer 2005, 17)

Langer lutar sig mot ett sjuårigt forskningsprojekt på National Research Center on Literature Teaching and Learning (University at Albany, State University of New York) för att beskriva hur litterär fantasi kan användas för att utforska möjligheter, lösa problem och förstå andra – ett produktivt sätt att resonera, som är användbart inte bara i skolan utan även på jobbet och i vardagslivet, menar hon. Hon lyfter fram fantasin som ett sätt att se bortom företeelsers vanliga betydelse och söka nya och potentiellt berikande perspektiv:

[Fantasin] tillåter oss att skapa nya kombinationer, alternativ och möjligheter för att förstå karaktärer och situationer på sätt som inte nödvändigtvis är desamma som när vi tar saker för vad de är. Den ger oss möjligheter att bli mer kompletta, mer tankfulla och bättre informerade världsmedborgare, både i litteraturen och i livet. Den blir en essentiell del av hur vi resonerar och förstår. (Langer 2005, 21)

Skönlitteraturens betydelse för unga människors utveckling lyfts fram i många styrdokument för skolans undervisning. I Finland ändrades benämningen på ämnet ”modersmål” till ”modersmål och litteratur” år 1999 för att på ett synligare sätt lyfta fram litteraturens ställning (von Bondsdorff 2002, 150). Gunther Kress m.fl. (2005, 166) diskuterar om modersmålsämnet (engelska) i en tid av förändring också borde genomgå en förändring i läroplanen; från ett ämne, som handlar om *values-as-meaning* till ett ämne där mening schemaläggs som kunskap:

Texts do not carry meaning in themselves, rather they require readers and writers to transact with the written text in order to match their intentions as writers or interpretation as readers with the cues to meaning that are encoded in graphic display. (Kress et al 2005, 191)

Utvecklingsstörda och läsning

När Lotta Rosenström startade läsombudsverksamheten för utvecklingsstörda i Sverige år 1994 upptäckte hon att det fanns en uppfattning om att personer med utvecklingsstörning inte behövde läsa (Lindman 2006) och att denna attityd var mycket stark hos både personal och anhöriga till utvecklingsstörda. I Sverige har FUB¹⁰ och Centrum för lättläst arbetat för utvecklingsstörda personers rätt till läsning och lättläst sedan 1994 och där finns nu ett utbrett system med läsombud. I Finland ligger man ungefär tio år efter utvecklingen i Sverige. Under hösten 2006 gjorde LL-Center vid Föreningen för De Utvecklingsstördas Väl, FDUV, och Kårkulla samkommun, som har hand om bl.a. vård och omsorg om finlandssvenska utvecklingsstörda, en kartläggning av hur man läser vid Kårkullas olika enheter. Resultaten var likadana som Rosenströms. På några få ställen fanns det s.k. läsgrupper inom dagverksamheten, och enligt läsombud Maria Pitkäkangas (personlig kommunikation augusti 2007) var det allmänna

¹⁰ Riksförbundet för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning

intrycket att man inte läste för de utvecklingsstörda på boendeenheterna. Personalen antog att de boende inte var intresserade av läsning och de tyckte också att det var svårt att veta vilken form av litteratur som lämpade sig för deras kunder. Kunskapen om lättläst material var liten. På ett par ställen hade man lyssnat på sagokassetter, men verksamheten hade dött ut på grund av bristande intresse bland de boende.

Unga vuxna lindrigt utvecklingsstörda behöver få tillgång till skönlitteratur som handlar om unga vuxnas liv. Litterär förståelse startar nämligen alltid med fascination. Enligt Peter Kaspersen (1998) säger läsare om den skönlitterära texten bl.a. att den skall vara intensiv, den skall bygga på kontrastverkan och att den skall aktivera läsaren. Helena Helve (2003) diskuterar också ungdomsromanen och menar att det är en utmaning att förse ungdomar med lika möjligheter för att självständighetsprocessen skall kunna gå framåt och de unga skall kunna ta steget in i vuxenlivet. Detta gäller också för unga med funktionsnedsättning. (Jag återkommer till denna fråga i avsnitt 1.2.) Kirsten Drotner (1991/1995) har också diskuterat hur ungdomar skapar sin identitet genom olika former av kulturella aktiviteter.

1.1 Funktionshindrades rätt till kultur

I de nordiska länderna är det en självklarhet att alla människor har kulturella rättigheter¹¹. Så har det inte alltid varit, men det har alltid funnits människor, som kämpat för jämlikhet och t.ex. kulturella rättigheter länge före Förenta Nationerna (FN) antog deklarationen om de mänskliga rättigheterna i december 1948. När det gäller synskadade och deras tillgång till litteratur anför Keravuori (1990, 168) att åsikterna om bibliotekens roll i samhället började förändras på 1920-talet. Ditintills hade biblioteken haft en prägel av välgörenhet, men då började man uppfatta dem som en form av service som samhället skulle erbjuda sina medborgare, och biblioteken började också få offentligt understöd. Cely Mechelin, som startade biblioteksverksamhet för blinda och synskadade i Finland, arbetade redan på 1800-talet för att kulturella rättigheter skulle erkännas

¹¹ De kulturella rättigheterna finns med i flera internationella dokument:

- FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna (art. 27)
 - Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (art. 15)
 - Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (art. 27)
 - Konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor (art. 13)
 - Konventionen om avskaffande av alla former av rasdiskriminering (art. 5)
 - Afrikanska stadgan om människans och folkens rättigheter (art. 17 och 29)
 - Konventionen om barnets rättigheter (art. 31)
 - Amerikanska förklaringen om mänskliga rättigheter (art. 13)
- (<http://www.mrforum.se/Default.aspx?documentId=145>, läst 15.5.2007)

också för de synskadade. Hon betraktade själv sin verksamhet för de blinda och synskadade i första hand som ett kulturellt arbete och inte som traditionellt välgörenhetsarbete. I den förening som hon grundade 1890 stadgades att de böcker som skulle kopieras till blindskrift skulle intressera eller vara till nytta för de blinda (Keravuori 1990).

Förenta Nationerna antog en internationell konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter 1966. I konventionen förbinder sig konventionsstaterna att garantera bl.a. att alla människor har rätt till kultur och rätt att delta i kulturella aktiviteter oberoende av ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationell eller social härkomst, förmögenhet, börd eller ställning för övrigt. I december 1993 antog FN:s generalförsamling enhälligt ett förslag om internationella regler (de s.k. Standardreglerna) för personer med funktionshinder som tillförsäkrar dessa människor delaktighet och jämlikhet. Sverige har varit ett föregångsland i världen när det gäller att tillerkänna handikappgrupper av olika slag jämlikhet, demokratiska och kulturella rättigheter. Redan i slutet av 1960-talet, tio år efter att talboken introducerats i Sverige, genomfördes ett mångårigt forskningsprojekt kring talboken vid Pedagogiska institutionen i Uppsala¹². Syftet med forskningsprojektet var att underlätta de synskadades studiesituation genom att utveckla deras läsmedier (Myrberg 1978; Trowald 1978).

Under 1980- och -90-talen genomfördes andra stora forskningsprojekt i Sverige. Projektet "Högskolestudier trots handikapp" ledde fram till DAISY-formatet för talboken. På initiativ av det svenska specialbiblioteket för talbok och punktskrift, TPB, grundades 1996 ett internationellt DAISY-konsortium, vars uppgift är att utveckla systemet och skapa en de facto-standard för digitala talböcker. Konsortiet leder en världsomspännande övergång från analoga till digitala talböcker (DAISY 2002; DAISY 2004; Önnestam 2000). Konsortiets mål är att revolutionera läsupplevelsen för personer som har läshandikapp och man strävar efter att allt tryckt material skall finnas tillgängligt för läshandikappade samtidigt som för personer utan läshandikapp utan extra kostnader och i lättillgängligt, multimedialt format. Man vill också uppmuntra och stödja utvecklingen av digital talboksservice i hela världen och uppmuntra och stöda etablering och utveckling av ett globalt talboksbibliotek, som trotsar geografiska gränser och språkliga skillnader. Konsortiet arbetar för kulturell mångfald och vill säkerställa informationstillgänglighet för personer med läshandikapp såväl i västvärlden som i utvecklingsländerna. (Pettersson 2003)

¹² Forskningsprojektet gick under namnet PUSS, se avsnitt 2.1.5

Kulturens betydelse för personer med funktionsnedsättning

Kulturens betydelse för människors välbefinnande och livskvalitet har lyfts fram i den politiska debatten allt sedan 1970-talet. Kerstin Färm (2004), som forskat kring kultur och fritid inom omsorgen i Sverige, anser att kulturen av statsmakten tillmätts så stor betydelse för människors välbefinnande att den i de flesta länder fått en egen politisk nisch, kulturpolitiken. Den genomsyras av strävan efter demokrati och likaberättigande och av att till exempel ge handikappade samma tillgång till kultur som andra genom att vid behov vidta särskilda åtgärder.

Men trots att man länge låtit kravet om kulturella rättigheter för alla styra verksamheten för olika grupper med funktionsnedsättning finns det fortfarande mycket av det som icke funktionshindrade medborgare tar för givet, som inte fungerar för t.ex. utvecklingsstörda. I en undersökning av vardagskulturen¹³ i gruppboheter (Färm 2004, 299) visade resultaten att de boende levde ett mycket torftigare liv än den övriga befolkningen. När det gäller läsning på fritiden framkom att böcker saknades helt, ett faktum som Färm problematiserar genom att undra om det möjligen är så, att det finns en uppfattning om att läsning för utvecklingsstörda hör mera hemma på dagcenter och arbetscentraler än i hemmet. Hon menar att det kan vara en följd av att man inom omsorgen kanske ser läsning mera som en träning och inte som en lustfylld aktivitet. För den övriga befolkningen framstår det som självklart att man läser tidningar och böcker hemma och inte på arbetet, menar Färm.

I början av 2000-talet har olika samhälleliga institutioner mycket starkt lyft fram det salutogena perspektivet¹⁴, som kulturella och konstnärliga aktiviteter inom både vård, omsorg och skola kan bidra med när det gäller människors välbefinnande. I Finland inledde Svenska Kulturfonden och Folkhälsan det gemensamma projektet ”Kultur i vården” redan 1998 (Folkhälsan 2010). Projektet avslutades 2005 men Kulturfonden understöder fortfarande, på anhållan, olika Kultur i vården- eller Konst och Hälsa-projekt på institutioner. I

¹³ Kultur kan tolkas på flera olika sätt, i vid bemärkelse som praktiskt taget all mänsklig verksamhet eller mera snävt som musik, konst, teater litteratur osv. Ibland talar man om de olika konstarterna som ”finkultur” i motsättning till ”vardagskultur”, dit t.ex. sport och idrott, tv-tittande och tidningsläsande kan räknas. (Färm 2004, 296)

¹⁴ Bereppet *salutogent perspektiv* myntades av professor Aaron Antonovsky 1979 och brukar översättas med *hälsofrämjande perspektiv*. Det latinska ordet *salutogenes* betyder *hälsans ursprung*. Salutogena faktorer avser faktorer som kan påverka förmågan att upprätthålla hälsa trots sjukdom, funktionshinder och stressande livserfarenheter som t.ex. förlust av närstående. Antonovsky forskade i hur stress påverkar människans hälsa. Han myntade också begreppet *Sense of Coherens* (SOC), som på svenska översätts till *KASAM* (Känsla Av SAMmanhang). Antonovsky menade att SOC kan förklara människors varierande förmåga att hantera stress. Tre komponenter ingår i begreppet SOC: begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet. (Egidius 1994, 501)

Sverige har Statens folkhälsoinstitut (Winzer 2005) initierat en mängd utvecklings- och forskningsprojekt under paraplybegreppet ”Hälsa och kultur”. Kultur i vården har som mål att främja friskvårdsperspektivet och kan fungera som ett komplement till den medicinska vården inom såväl vård som rehabilitering och i olika slag av hälsofrämjande arbete. I Norden samarbetar också flera utbildningsinstanser inom vård och omsorg¹⁵ för att föra in kurser i ”kultur i vården” på alla utbildningsnivåer. Genom kultur i vården strävar man efter att ge sinnlig stimulans via en mängd olika konst- och kulturupplevelser och på så sätt ge livsglädje. Via en gemensam kulturupplevelse kan relationen mellan vårdare och vårdtagare på ett boende för äldre eller personer med funktionsnedsättningar stärkas och på så sätt också bidra till en bättre vårdkvalitet. Målet för olika utvecklingsprojekt är att kultur på sikt kan bli en kontinuerlig och given del av verksamheten inom t.ex. vården.

Trots att kulturens betydelse för människors välbefinnande så starkt lyfts fram under flera decennier menar Färm (2004, 297) att det fortfarande är så att personer med utvecklingsstörning generellt har ett mindre utbud av fritidsaktiviteter att välja mellan än icke funktionshindrade. Hon menar dessutom att de aktiviteter som vanligen erbjuds utvecklingsstörda är passiva och lågstimulerande. Mycket av fritiden för utvecklingsstörda upptas av att vänta – på måltider, på sjukgymnastik, på transport, på att få gå och lägga sig. När det gäller skönlitteratur och funktionsnedsättningen utvecklingsstörning betonar Färm att läsning av böcker enskilt eller i grupp också hos personer som lider av nämnda handikapp fyller behov av att få drömma sig bort, att få intellektuell stimulans eller gemenskap. Men valet av t.ex. skönlitteratur måste vara åldersanpassat.

Forskning visar också att åldersanpassning av fritidsverksamhet är mycket viktigt för motivationen. Det är inte bra att erbjuda typiska barnaktiviteter till vuxna personer. I gruppbostäderna finns ofta bara barnböcker och religiösa böcker, inga lättlästa böcker för vuxna. Lika illa är det med videofilmer och att man vid sång- och musikstunder sjunger barnvisor. (Färm 2004, 297)

Läsning ger en unik möjlighet att vidga sina vyer och ta del av andras erfarenheter. Läsning ger möjlighet till att känna igen och att komma i kontakt med det okända. För den begåvningshandikappade kan läsningen få en kompensande funktion eftersom han eller hon har få möjligheter att genom egen aktivitet skaffa sig omvärlds- och mänskokunskap.

¹⁵ Norge, Finland och Sverige samarbetar i utvecklingsprojektet ”Kultur i vården” inom den nordiska äldreomsorgen. Två parallella pilotprojekt har startats i Trelleborg och Vasa i januari 2008. De ska resultera i nya modeller för hur man i vuxenutbildningen kan använda kultur i vardagen i äldreomsorgen och därigenom uppnå en ökad livskvalitet och ett ökat välbefinnande hos de äldre. Projektet förväntas också ge personalen mer förståelse för kulturens roll i ett tvärvetenskapligt perspektiv. Yrkesakademin i Österbotten är koordinator för projektet.
(www.nordvux.net/download/3029/kultur_i_varden.pdf, läst 13.10.2009)

Skall inläsning av skönlitteratur anpassas?

Utgångspunkt för det forskningsprojekt jag rapporterar i denna avhandling är ett samarbete med Östen Engström, som under en lång period ledde verksamheten vid Studio Finlandssvenska Röster, FsR. Hans tes var, att talböcker för personer med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning inte behöver skilja sig mycket från talböcker för normalbegåvade vad inläsningsstilen beträffar. Han var inte enig med uppfattningen, som man hade t.ex. på LL, förlaget för lättlästa böcker i Sverige (Östen Engström, personlig kommunikation november 1998). Där ansåg man att talböcker för utvecklingsstörda skulle vara specialinläsningar, dvs. läsas i ett långsamt tempo, att novellen eller romanen gärna fick vara förenklad (lättläst) och dramatiserad osv. Monica Reichenberg (2003, 2008), som forskar kring läsning och läsförståelse, varnar också för riskerna med avskalade ”lättlästa” versioner av såväl faktatexter som skönlitterära texter. Hon menar att lättlästa texter lätt blir tråkiga eftersom rytmen i språket försvinner. Det är också svårt att ställa annat än faktafrågor om texterna, menar hon. Att ställa interferensfrågor om texten till eleverna förutsätter att de kan dra slutsatser, reflektera och läsa mellan raderna, vilket försvåras om texten är allt för avskalad. Hon säger vidare att det är svårt att få fram ett engagemang som gör att läsaren vill ”kasta sig in i texten” (2008, 47), om allt som ger texten liv har avlägsnats. Själva förenklingsprocessen medför ofta att strukturer som är viktiga för läsförståelsen tas bort. Reichenberg talar om ”murbruk i texten” och avser med detta begrepp olika ledtrådar i texten, som hjälper speciellt svaga läsare att hitta vägar in i texten och förstå den. Med inspiration i Östen Engströms tes har forskningsprojektet *Den talande bokens poetik* formats med en design genom vilken olika inläsningspraktiker utprövas i receptions-perspektiv. Studien förankras i receptionsteori, framför allt i Wolfgang Isters teori om estetisk respons på ”de tomma platserna” i texten samt Louise Rosenblatts teori om efferent och estetisk läsning¹⁶.

1.2 Lindrig utvecklingsstörning och läsning av skönlitteratur

Utvecklingsstörning är en funktionsstörning som ofta medför ett läshandikapp. Många av de lindrigt utvecklingsstörda lär sig i allmänhet att läsa hjälpligt, men läsning på egen hand är ändå ingen vanlig sysselsättning för dem. Läsning ingår inte som någon aktiv del av deras fritidsaktiviteter. De kan karaktäriseras som

¹⁶ Med efferent läsning avses en bokstavligt inriktad opersonlig och allmän läsart, man läser på ett efferent sätt när man t.ex. skall ta till sig fakta i en text. Med estetisk läsning avses en upplevelseläsning som omfattar också personliga och känslomässiga reaktioner som skapas av orden och av det sätt på vilket de förmedlas. Begreppen diskuteras närmare under avsnitt 3.3.2.

svaga läsare, och att helt på egen hand ta sig igenom en skönlitterär bok är därför ett närmast omöjligt projekt.

I fortsättningen av detta avsnitt diskuterar jag först olika motiv för att vilja läsa skönlitteratur generellt. Därefter redogör jag för exempel på tidigare forskning om utvecklingsstördas kontakt med skönlitterär läsning.

Det finns spelregler för alla texter, säger Kaspersen (1998). Författaren och läsaren skriver ett tyst kontrakt om hur texten skall läsas och kontexten där läsningen sker har stor betydelse för förståelse och tolkning. Att läsa en text ger en upplevelse, som leder till en tolkning, som kan formulera en förståelse. Att läsa skönlitteratur kan fylla olika behov av t.ex. underhållning, identifikation eller personlighetsfostran – man förstår sig själv bättre som individ och som social varelse. När man läser kan man med fantasins hjälp förflytta sig till andra platser, andra tider, göra nya bekantskaper och få identifiera sig med huvudpersoner och andra mänskofigurer, som upplever sådant som man inte själv gör. Man kan fly till en annan verklighet för att kanske glömma sin egen trista och gråa vardag för en stund. Möjligheten till verklighetsflykt och identifikationsprocessen upplevs av den som läser som befriande och spännande och skapar ett underhållningsvärde. Genom att leva sig in i huvudpersonens känslor, tankar och påfrestningar kan åskådaren eller läsaren bearbeta sina egna livsfrågor. En god berättelse talar till läsarens känslor och intellekt och låter läsaren projicera sina egna känslor eller erfarenheter på huvudpersonerna i berättelsen. Undervisning i skönlitteratur kan vara ett led i både en estetisk fostran (man behöver kunna skilja mellan vackert och fult för att få ett gott liv) och en etisk fostran (att skilja mellan gott och ont). Kaspersen lyfter också fram skönlitteraturens betydelse för att skapa identitet.

Behöver utvecklingsstörda läsa?

Många förståndshandikappade har en ganska undertryckt fantasi. Till följd av sitt förståndshandikapp har de svårt att planera för sin framtid eller analysera vad de varit med om, vilket gör att de lever konkret här och nu. Det kan göra livssituationen väldigt torftig, och därför är det viktigt att stimulera de utvecklingsstördas fantasi. Att stimulera fantasin via läsning av skönlitteratur är en bra metod också för dem, menar Hans Nilsson (1990), som arbetat med olika läsprojekt bland utvecklingsstörda. Genom att erbjuda berättelser försätts individen i aktivt tankearbete, menar han. I sitt inre målar individen bilder av människor, platser och händelser genom att använda sin fantasi. Litteraturen kan också användas för att förbereda de utvecklingsstörda för olika situationer. Genom att läsa en bok om att flytta hemifrån kan den utvecklingsstörda tänka sig in i hur det skulle vara och bearbeta olika frågor kring det temat.

En av de viktigaste anledningarna till att utöka användningen av skönlitteratur i vård av och omsorg om utvecklingsstörda är att försöka bryta den isolering och passivitet som tyvärr är så vanlig när det gäller förståndshandikappades fritid.

Ensamhet och isolering är ett av omsorgens största problem, menar både H Nilsson och Färm. Det gäller speciellt de lindrigt utvecklingsstörda unga vuxna, eftersom många av dem bor ensamma i egen lägenhet. För dem kan olika kulturella aktiviteter (läsa böcker, lyssna på musik, ta del av teater, bild, film och olika evenemang) vara ett sätt att vidga världen och få gemenskap med andra.

Vad utvecklingsstörda läser

De flesta utvecklingsstörda läser inte böcker men har förmåga att tillgodogöra sig upplevelser, som liknar läsoplevelser, också om de inte har någon speciellt utvecklad läskunnighet. I det följande refererar jag vad H Nilsson skrivit om utvecklingsstördas läsning.

Traditionellt brukar man indela utvecklingsstörning i tre olika nivåer, A-, B- och C-nivån (motsvarande grav, måttlig och lindrig utvecklingsstörning). Detta sätt att dela in förståndshandikappade utgående från funktionsnivå utvecklades av Gunnar Kylén 1981. Han byggde på Jean Piagets teori om människans kognitiva utveckling och tyckte att en tregradig skala var bättre än t.ex. den fyrgradiga skala med angivande av speciella gränsvärden för olika nivåer, som rekommenderades av världshälsoorganisationen, WHO. Gravt utvecklingsstörda (A-nivån) kan inte lära sig läsa men ett läsombud kan skapa sådant som liknar läsoplevelse för den gravt handikappade genom att t.ex. låta personen titta på bilder och kombinera med ljudupplevelser (t.ex. inspelat fågelkvitter, havsbrus, trafik) eller låta personen hålla i ett föremål från en "läslåda" samtidigt som man berättar en historia om föremålet. Måttligt utvecklingsstörda (B-nivån) har i allmänhet en viss läsförmåga. De kan känna igen sitt eget namn och andra korta ord med signalfunktion (t.ex. skyltar). Många måttligt utvecklingsstörda är intresserade av att bläddra i tidningar och böcker och de har utbyte av att lyssna på korta historier. LL-böcker kan fungera för dem, men de flesta LL-böcker riktar sig till gruppen "länshandikappade" som helhet och är inte speciellt anpassade till förståndshandikappade. Att en bok är lättläst betyder inte automatiskt att den är lätt att förstå. Lindrigt utvecklingsstörda har i allmänhet en rätt god läsfärdighet men olika undersökningar har visat att de trots allt inte har goda läsvanor eftersom få lindrigt utvecklingsstörda läser böcker på egen hand. H Nilsson (a.a.) menar att lindrigt utvecklingsstörda gärna läser böcker som handlar om kärlek och sex. De tycker också om spännande böcker och faktaböcker om olika yrken, musik och idrott. Däremot intresserar inte gamla klassiker. En bra bok för en lindrigt utvecklingsstörd är kort och har en klar handling. Hopp i tid och rum eller invecklade mänskliga relationer fungerar inte så bra, eftersom det blir för många saker att hålla reda på. Det är också bra om man kan läsa boken i en studiecirkel med en läsledare, som diskuterar innehållet med cirkeldeltagarna. Målet för verksamheten är vanligen inte att lära en speciell färdighet utan om att förmedla en konstnärlig och litterär upplevelse.

När det gäller användningen av talböcker och ljudböcker i undervisningen verkar det vara så att motiveringen för att göra detta ofta är knuten till nyttoläsning. I detta avhandlingsarbete används den talande boken som en form av estetisk läsning som har den konstnärliga och litterära upplevelsen som främsta mål. Min förförståelse i detta sammanhang bygger på en konstdidaktisk syn där man tänker att mötet med litteraturen utvecklar individen. Mötet med litteraturen erbjuder individen att bearbeta sina egna existentiella frågeställningar.

Unga med en lindrig utvecklingsstörning vet att det finns en värld utanför den egna världen; det finns människor man aldrig träffat, platser man aldrig besökt, andra människor som lever sina egna liv och har sina egna relationer på samma sätt som man själv har (Bakk & Grunewald 2004). Däremot kan de ha svårt för att tänka sig in i situationer som de inte har erfarenhet av eller att förutsäga hur människor kommer att reagera i olika situationer. Man kan inte träna bort ett förståndshandikapp men en utvecklingsstörd person utvecklas fysiskt, motoriskt, socialt och känslomässigt långt upp i åren och blir genom det mera vuxen än en yngre person med samma intellektuella förutsättningar. Detta gäller speciellt för de lindrigt utvecklingsstörda. Om de får leva ett stimulerande liv som ger dem många erfarenheter kommer de att uppfattas som vuxna både av sig själva och av andra (a.a. 132).

Tidigare forskning om utvecklingsstörda ungas läsning

Det finns en omfattande forskning kring läsning och läsförståelse inom både språkvetenskap och litteraturvetenskap (se bl.a. Lundberg & Herrlin 2003; Lundberg & Høien 2001; McCormick 1994; Molloy 2003; Reichenberg 2008; Schmidl 2008; Seip Tønnessen 2000). Man är överens om att läsning är en konstruktiv process, där läsaren bygger upp sin förståelse genom att inte bara använda den lästa texten utan i hög grad också sina kunskaper om omvärlden och andra texter. Forskarna pekar på att läsaren använder sin kunskap om omvärlden, när han eller hon försöker förstå bokens innehåll genom att bygga upp fiktiva scener, som utgår från läsarens konkreta erfarenheter i sitt eget liv.

Ju större utfyllnader en läsare måste göra med sin egen omvärldskunskaper, desto svårare blir texten att förstå (Wiman 1996). Detta säger något om de svårigheter som lindrigt utvecklingsstörda har när det gäller tolkning och förståelse av en litterär text. Deras omvärldskunskap är begränsad. Deras erfarenhet av tidigare lästa texter är också begränsad, vilket påverkar läsförståelsen eftersom t.ex. genrekunskap, som man får via erfarenhet av olika textmönster, utgör en viktig del av läsförståelsen. Olika textgenrer aktiverar olika lässtrategier, och om man behärskar en textgenre har man också lättare att skapa mening i mötet med texten. Framställningen hittills tyder på att det är så att unga vuxna med funktionsstörningen lindrig utvecklingsstörning ofta saknar erfarenhet av tidigare texter och de har därför inte så mycket att jämföra med när

de konfronteras med en ny textform. Graden av förutsägbarhet sjunker och läsningen blir svårare.

Forskningen vet ganska lite om hur utvecklingsstördas läsprocess fungerar. Wiman (1996) menar att det kan bero på att forskning om utvecklingsstörning inte har intresserat forskare inom språkvetenskapen i någon större utsträckning. Däremot finns det en omfattande forskning om funktionsstörningen inom vetenskapsområdena psykologi, pedagogik och sociologi, men man har hitintills inte varit så intresserad av att forska kring utvecklingsstördas läsprocesser, i synnerhet inte om deras tolkande läsning. Wiman, som undersökte hur tre grupper med vuxna, lindrigt utvecklingsstörda läsare tillsammans med en gruppleddare som läste texten högt tog sig igenom en skönlitterär text fann att läsningen tydligt dominerades av uppläsaren. Han använde en rad olika strategier för att både underlätta begripligheten och förstärka läsoplevelsen när han tillsammans med gruppen förhandlade sig genom texten. I föreliggande avhandling riktas forskarintresset mot lindrigt utvecklingsstörda unga vuxnas tolkande läsning av skönlitteratur presenterad i formen av en talande bok.

1.3 Avhandlingens syfte och problemställning

Det övergripande syftet för denna doktorsavhandling är att bidra till kunskapsutveckling om förståelsemönster i olika unga vuxnas reception av skönlitteratur, som de tar del av genom att lyssna på en talande bok. Syftet nås genom receptionsanalys, som möjliggörs genom litteratursamtal.

Temat för mitt forskningsprojekt är talbokstexter med speciell fokusering på inläsningspraxis och reception. Med utgångspunkt i tre fiktiva berättelser som har lästs in på band, där formaspekterna har varierats, undersöker jag hur olika sätt att läsa in talbokstext påverkar två olika lyssnargrupperns förståelse av texten. Båda lyssnargrupperna består av unga vuxna.

Frågeställningen i min avhandling är pedagogiskt förankrad. Jag undrar hur man skall bygga upp en förmedlingssituation, som ger de lärande största möjlighet till lärande. Lärande i detta sammanhang betyder möjlighet till en djup förståelse av existentiella teman. Unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning är min huvudinformatgrupp. I tillägg ingår i studien en referensgrupp bestående av unga vuxna som inte har någon funktionsnedsättning. Genom undersökningen strävar jag efter att få fram kunskap om vilka faktorer som främjar en djup förståelse av texten, samt om vilka faktorer som gör att intresset hålls vid liv hos lyssnaren. Påverkas begriplighet och minne av om en eller två röster läser? Skall rösten vara neutral eller skall den vara inlevelsefull? Har ljud effekter någon betydelse? Vad karaktäriserar en god talbok? Hur skall poetiken se ut när man arbetar med ett auditivt medium?

Projektet startade som uppdragsforskning för Utbildningsstyrelsen 1994 och var då ett samarbetsprojekt med Förbundet de utvecklingsstördas väl (FDUV) och Studio Finlandssvenska Röster (FsR). (Pilotprojektet har rapporterats av Østern 1995.) Under 2000-talets första årtionde har marknaden för talande böcker utökats enormt, både när det gäller användningen av talböcker för olika grupper av läshandikappade och när det gäller den kommersiella ljudboken, varför forskningsprojektet kring *Den talande bokens poetik* har fått ett mera generellt intresse, som i dag har aktualitet långt utöver den målgrupp (unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning) som vid starten fängade mitt eget forskningsintresse. Den talande boken är en konstnärlig produkt med egen dramaturgi och regi. Den kräver ett eget estetiskt tänkande med medvetna val av stil. Hur skall ljudboken produceras för att vara attraktiv? Vilken poetik skall den ha? Vilka dimensioner skall en producent förhålla sig till?

Begreppet poetik¹⁷ har jag valt som metafor för att fånga den talande bokens didaktiska idé, konsten att göra en god inläsning.

Mitt angreppssätt är kvalitativt, hermeneutiskt och fenomenologiskt. Analysmetoden är narrativ men jag använder också i någon mån deskriptiv kvantitativ analys för att ge en översikt av materialet. Informanterna i de olika lyssnargrupperna har vid tre olika tillfällen individuellt fått lyssna på banden med de olika versionerna av talbokstext. Efteråt har jag intervjuat dem om deras behållning av texten och deras uppfattningar om hur berättelsen framfördes. Intervjuerna har formats som litteratursamtal. Alla intervjuer transkriberades och analyserades därefter med hjälp av fenomenologisk meningskoncentrering i fyra steg. Fokus ligger på unga vuxnas reception och förståelse av talbokstext. I kapitel 4 fortsätter jag den metodologiska dryftningen och beskriver datainsamling och analys mera detaljerat.

Problemställning och forskningsfrågor

Problemställningen kan formuleras som en fråga: Hur uppfattar olika lyssnargrupper talbokstext inläst på olika sätt vad gäller röst, engagemang och ljudeffekter? Problemställningen är explorativ genom att jag närmare bestämt önskar att få fram kunskap om vilka faktorer som främjar en djup förståelse av texten samt vilka faktorer som gör att intresset hålls vid liv hos lyssnaren. Eftersom analysen av de insamlade intervjuerna pågått under en lång tid, har också mitt fokus som forskare formats genom att umgänget med de transkriberade intervjusamtalen mer och mer framstått som litteratursamtal. Därigenom har också några fynd kunnat presenteras, som inte täcks av de

¹⁷ Aristoteles (1997) skriver i sin *Poetik* (Om diktkonsten) om hur konst skapas. I ”En dans på gloser” tar Søren Ulrik Thomsen (1996) upp begreppet poetikk för att beskriva hantverket vid produktion av fiktiv text (poesi).

ursprungliga forskningsfrågorna (som var tre till antalet). Här har också min egen ökande kunskap om litteraturpedagogisk forskning med en textläsarorientering inverkat på min egen förståelsehorisont (se figur 17 i kapitel 8). Forskningsfråga 4 har därför tillkommit under analysprocessen och är på så sätt ett resultat av forskningsprojektets inledande analyser.

1. Vilka mönster kan identifieras i lyssnarnas svar rörande berättelsestruktur och kognitivt innehåll i ett jämförande perspektiv, som omfattar olika inläsningar?
2. Vilka förståelsemönster i tolkande läsning relaterade till (texternas) teman kan identifieras hos olika lyssnare?
3. Vilka uppfattningar har lyssnarna om hur den talande boken skall låta?
4. Vilka meningserbjudanden kan synliggöras genom litteratursamtal?

Begreppet ”meningserbjudande” i den fjärde forskningsfrågan har jag lånat av James Jerome Gibson (1979, 127–143), som lanserade begreppet ”affordance” (erbjudande, möjligheter) 1979. Han är en av perceptionspsykologins viktigaste förgrundsgestalter. I Gibsons ursprungliga betydelse representerar ”affordance” en kvalitet hos ett objekt eller hos den fysiska omgivningen, en kvalitet som erbjuder individen att utföra en handling. Gibsons begrepp har influerat tänkande inom pedagogiken och används i dag i många pedagogiska sammanhang (se bl.a. van Lier 2000 och Slotte-Lüttge 2005) för att på ett mera generellt sätt tala om möjligheter till lärande som finns i den ömsesidiga relationen mellan en individ och den kontext individen befinner sig i. Forskningsfråga 4 skall därför betraktas som en diskussionsfråga, som besvaras inom alla de tre första forskningsfrågorna. Jag diskuterar begreppet utförligare i kapitel 8.

1.4 Avhandlingens disposition

I det inledande kapitlet har jag översiktligt presenterat fältet för forskningsintresset för denna avhandling. I de två följande kapitlen breddar jag den teoretiska referensramen. I kapitel 2 sveper jag inledningsvis över landskapet för den talande boken för att läsaren skall få en klarare bild av forskningsfältet. Därefter diskuterar jag proceduren med att förvandla en skriven text till en talande bok genom att problematisera det jag kallar röstperspektivet och lyssnarperspektivet. Att läsa in en skönlitterär text kan förliknas vid en förmedlingssituation, men det är ändå inte fråga om ”uppläsning” eller ”högläsning” i traditionell bemärkelse. Det är inte heller frågan om att hålla ett tal för att övertyga åhöraren eller en performance i form av berättarkonst.

Uppläsaren använder sig likväl av röstens prosodiska element. I kapitlet presenteras också exempel på tidigare forskning om röst.

I det tredje kapitlet, som jag kallar ”Att bygga föreställningsvärldar”, ett begrepp som jag lånat av Langer (2005), redogör jag för de receptionsteorier som har relevans för detta avhandlingsarbete. Jag lutar mig i första hand mot litteraturforskare som Wolfgang Iser, Louise Rosenblatt och Judith Langer som alla representerar text-läsarorienterad litteratursyn. Kapitlet inleds med en diskussion om vad läs- och hörförståelse är. Jag redogör också för olika begrepp, som vuxit fram inom estetisk transformativ teori inom det konstpedagogiska vetenskapsområdet, eftersom jag använder några av dessa begrepp i mitt analysarbete. Meningspotential och meningsskapande står i fokus i detta kapitel.

Det fjärde kapitlet skall ses som avhandlingens metodkapitel. Det bär rubriken ”Att utforska horisonter av möjligheter”. I kapitlet förankrar jag studien i en fenomenologisk-hermeneutisk ansats och redogör för den meningskoncentrering, inspirerad av Amedeo Giorgi, som jag använt mig av i analysarbetet.

Kapitel 5, 6 och 7 är avhandlingens resultatkapitel. De fokuserar på undersökningens tre olika perspektiv: lyssnarperspektivet, meningsperspektivet och röstperspektivet. Kapitel 5 har rubriken ”Hur återberättas detaljer i de tre novellerna? – reception i efferent perspektiv”. Kapitel 6 har rubriken ”Berättelser om berättelser – reception i estetiskt perspektiv”. Kapitel 7 har rubriken ”Så skall den talande boken låta! – reception i metaperspektiv.” I det åttonde kapitlet ”Mot en poetik för den talande boken” diskuterar jag avhandlingens resultat. Det nionde kapitlet utgörs av ett sammandrag på engelska.

2 Från skriven text till en talande bok

I kapitel 2 beskriver jag arenan för den talande boken och diskuterar olika aspekter förknippade med processen att förvandla en skriven text till en talande bok. Jag undersöker vad som avses med en talande bok samt diskuterar perspektiv på röst och muntlig framställning. Strävan efter jämlikhet också när det gäller kulturella rättigheter har fört utvecklingen av talboken och ljudboken som läsmedium framåt och förbättrat möjligheterna till läsupplevelser för många läshandikappade grupper i samhället. Men unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning ingår inte i dessa grupper. Genom att beskriva hur talboken och ljudboken utvecklats för att bli mera användarvänlig pekar jag på vilka möjligheter, som finns inbakade i denna utveckling för att gagna också gruppen lindrigt utvecklingsstörda. För att ge verktyg till analysen av forskningsfråga 3 redovisar jag några tidigare undersökningar om hur olika lyssnare definierat vad prototypen för en god och en dålig röst är i kontexten finländsk talkultur. Jag problematiserar frågan om hur rösten skall vara i en talande bok för att belysa hur omfattande utmaningarna är i förhållande till produktion av talböcker.

Jag bygger upp avhandlingens teoretiska referensram genom att undersöka tre olika perspektiv, när det handlar om att lyssna på en talande bok: röstperspektivet (den muntliga förmedlingen) eftersom texten förmedlas av en röst, lyssnarperspektivet (den auditiva perceptionen och kognitionen), samt det estetiska perspektivet (receptionen och meningsskapandet)¹⁸. Beröringspunkter med mitt forskningsområde kan man därför söka bl.a. inom fysiologi, neurologi, fonetik, lingvistik, psykologi, kognitionsvetenskap, kommunikationsteori, kulturteori, sociologi och pedagogik, framför allt litteraturpedagogik men också läspedagogik och konstpedagogik. Beröringspunkter finns också med specialpedagogik och i någon mån mediepedagogik. Mitt sökande efter tidigare forskning om talboken har också fört mig till biblioteksvetenskapen eftersom många utvecklingsprojekt kring läsning av talböcker har startat i samarbete med något bibliotek för specialgrupper, närmast synskadade och blinda.

I fokus för mitt forskningsintresse står estetik och meningsskapande i unga vuxnas reception av skönlitterära texter inlästa på band. I föreliggande arbete undersöker jag hur meningsskapande och förståelse påverkas av formen för hur den talande boken presenteras. Tidigare forskning kring talboken har fokuserat på studietekniska och inlärningspsykologiska aspekter vid framställningen av talböcker, medan jag placerar min forskning inom det konstpedagogiska vetenskapsområdet

¹⁸ Detta perspektiv behandlas i kapitel 3.

2.1 Vad är en talande bok?

Under rubriken *Vad är en talande bok?* beskriver jag arenan för den talande boken. Till en början diskuterar jag olika begrepp och termer som används för en talande bok. Därefter gör jag en historisk genomgång av hur talboken utvecklats internationellt och nationellt. Mitt forskningsintresse rör den finlandssvenska talboken men jag beskriver situationen i Finland överlag. De finlandssvenska talboksläsarna använder i stor utsträckning material som producerats i Sverige, varför jag också redogör för det utvecklingsarbete som bedrivits där. Jag presenterar också i detta kapitel Studio Finlandssvenska Röster (FsR), som grundades 1978 av Östen Engström och som fram till nedläggningen hösten 2007 har stått för inläsningen av en stor del av talböckerna på svenska i Finland. Avsnittet avslutas med en presentation av några tidigare forsknings- och utvecklingsprojekt kring den talande boken.

2.1.1 Den talande boken – termer och begrepp

Med begreppet ”den talande boken” avses i denna avhandling en skriven text, vars innehåll är inläst på ljudband eller i ett digitalt format och som man därför läser genom att lyssna och inte genom att läsa med ögonen som vid vanlig läsning. Man tar till sig bokens innehåll via auditiv representation, via sitt hörselsinne. Det finns en mängd begrepp kring auditiv representation av boktexter. De skiljer sig från varandra beroende på vem som skall använda den talande boken och vad man skall använda den till. I det följande redogör jag för dessa olika begrepp.

Talbok och ljudbok

Två övergripande begrepp, som det är viktigt att särskilja inom den talande bokens område är *talbok* och *ljudbok* (på engelska *talking book* och *audio book*). Talboken är en icke-kommersiell inläsning av en boktext och är avsedd för personer med någon form av läshandikapp. Ljudboken är en kommersiell inläsning och får användas av vem som helst. (Celia 2003; TPB 2010)

Produktionen av talböcker styrs av lagen om upphovsrätt¹⁹ och användningen av talböcker begränsas till vissa personer, nämligen till dem med läshandikapp. I Norden är lagstiftningen ungefär likadan, när det gäller målgruppen för talböcker. Termen läshandikapp började användas i slutet av 1980-talet och är ett internationellt använt begrepp (TPB 1998, 29). I inledningskapitlet definierades ”läshandikappad” som en person som på grund av en

¹⁹ Upphovsrättslagen 8.7.1961/404, som till vissa delar förnyats: 2005/821 (www.finlex.fi). Det är närmast § 17, som är intressant i detta sammanhang. Den handlar om ”tillgängliggörande av verk för användning av personer med funktionshinder”.

funktionsnedsättning är förhindrad att läsa tryckt text. Berättigade att låna talböcker är enligt lagen därför förutom synskadade och blinda en lång rad andra personer med funktionshinder av olika slag, bl.a. utvecklingsstörning (se inledningskapitlet). (Celia 2010; TPB 1998, 29)

Talboken får inte säljas till privatpersoner utan lånas på speciella bibliotek. I Finland är det De synskadades bibliotek Celia, som har hand om talboksproduktion och talboksutlåning²⁰ (Celia 2003). I Sverige har TPB²¹ samma funktion men det finns också andra aktörer, som av Sveriges regering har getts tillstånd att producera talböcker (t.ex. Specialpedagogiska skolmyndigheten, tidigare Specialpedagogiska Institutet, som enligt skollagen i Sverige ansvarar för anpassade läromedel i grundskola och gymnasium och Inläsningstjänst AB²², som producerar mest inläst material i Sverige). Sverige skiljer sig också från övriga Norden genom att utlåningen av talböcker kan ske via allmänna bibliotek, men även där får talböcker lånas endast av kunder som är läshandikappade. (Hildén 2005; Minna von Zansen²³, personlig kommunikation februari 2009.)

Ljudböcker produceras av olika bokförlag och är därmed en kommersiell inspelning av en bok. De säljs till vanliga bibliotek och vilka kunder som helst kan låna dem där. Ljudböcker säljs också i bokhandeln jämsides med vanliga böcker (Nilsson 2001; Wegelius 2008). Ljudboken kallades tidigare för *kassettbok* för att skilja den från talboken, men kassetformatet har frångåtts till förmån för andra modernare digitala format (se närmare under rubrik 2.1.4). En alternativterm är därför *cd-bok* eftersom det mest använda formatet när ljudboken började lanseras av bokförlagen var cd-formatet. I dag säljer många bokförlag sina ljudböcker över Internet, varifrån man kan ladda ner dem direkt i mp3-format. En anglosaxiskt inspirerad term för ljudboken är *audiobok* medan den tyskinspirerade termen är *hörbok* (Nilsson 2001). På finska används termen *äänikirja* för både talboken och ljudboken, vilket är förvirrande. Tidigare

²⁰ Biblioteket för synskadade har betjänat blinda och svagsynta i Finland sedan år 1890 och har varit ett statligt specialbibliotek sedan 1978 (Keravuori 1990). Namnet Celia fick biblioteket år 2001 efter sin grundare Cely Mechelin.

²¹ TPB är sedan 1980 en statlig myndighet, som lyder under Kulturdepartementet (TPB 1998).

²² Inläsningstjänst Ab har avtal med en mängd bokförlag nationellt i Sverige men också internationellt (http://www.inlasningstjanst.se/om_oss/index.asp). Inläsningstjänst AB har också en filial (på Lärum) i Vasa i Finland sedan 2005. Förlaget använder oftast kända skådespelare som inläsare. Den första läroboken, som lästes in för den finlandssvenska marknaden, var en lärobok i kemi och Mark Levengood var inläsare (personlig kommunikation med Oscar Burman, september 2005).

²³ Minna von Zansen är servicechef på Celia och handhar även svenska ärenden på specialbiblioteket.

kallades ljudboken *kasettikirja* också på finska (Minna von Zansen, personlig kommunikation februari 2009).

Formen för talboken skiljer sig från ljudboken eftersom talböckerna har en för- och slutanmälan om upphovsuppgifter, producent, inläsare, innehållsförteckning osv. vilket ljudböckerna saknar. Innehållet i den skrivna boken överensstämmer fullständigt med den text som läses in som talbok, och enligt anvisningar som TPB utarbetat skall inläsaren läsa i normal läshastighet och så neutralt som möjligt. Ljudboken kan förekomma i omarbetade och förkortade versioner, och ljudboksproducenterna accepterar i allmänhet en mera dramatiserad inläsning. Andersson (2005) menar att detta kommer sig av att ljudboken som fenomen har radions uppläsningssamhet som förebild även om den tekniskt utvecklades i nära anslutning till talboken. Alla skönlitterära talböcker och ljudböcker är inlästa av en riktig människoröst.

Den digitala talboken DAISY

Redan i inledningskapitlet kommenterade jag den digitala talboken DAISY och konstaterade att DAISY-systemet utvecklades i Sverige under 1990-talet och att det representerar ett digitalt system för att både läsa in, lagra och lyssna på talböcker (Beckman Hirschfeldt 2005; DAISY 2002; Önnestam 2000). Systemet utvecklades för att göra det lättare att hitta i talboken och komma ifrån hanteringen med kassettband. DAISY-standarden är oberoende av distributionsmedium, vilket betyder att den digitala filen kan arkiveras och distribueras via de mediesystem som är tillgängliga under olika tidsperioder.

DAISY-systemet har formligen medfört en revolution inom talbokskulturen och man har förliknat övergången från talboken på kassett till den digitala talboken på cd-rom vid en lika stor förändring som övergången från de forntida bokrullarna till bokformat med separata sidor var (Pettersson 2003; Lindsey 2000). DAISY-formatet har blivit de facto-standard för digitala talböcker över hela världen. DAISY-skivan kan innehålla upp till 50 timmar taltid till följd av att ljudet kan komprimeras, vilket betyder att en bok gott och väl ryms på en cd-skiva jämfört med åtta eller tolv kassetter eller fyra till sex cd-skivor. Ända från början har man eftersträvat principen om *en bok = en skiva* och därför distribueras DAISY på cd-rom, men den kan också distribueras på andra plattformar (TPB 2005). DAISY-skivan kan än så länge inte spelas upp i en vanlig cd-spelare utan kräver en separat avspelningsapparat. Den kan också spelas upp i persondatorn med hjälp av ett avspelningsprogram, som kan laddas hem gratis från TPB i Sverige. DAISY-böcker med enklare struktur, där filerna lagts i rätt ordning och komprimerats till mp3-format (vanligen skönlitterära talböcker) kan spelas upp i vanliga mp3-cd-spelare.

Under perioden 2004 till 2008 lanserade Celia den digitala talboken DAISY i Finland och upphörde med sin utlåning av kassettböcker i slutet av 2007. Studio FsR lades ner i samband med att Celia helt och hållet övergick till DAISY-

formatet. I Sverige har TPB producerat DAISY-böcker sedan 1994. Celia och TPB samarbetar mycket, speciellt när det gäller den svenskspråkiga läshandikappade befolkningens behov av att skaffa sig information, studera eller ägna sig åt litteratur i Finland eller den finskspråkigas dito i Sverige. I den katalog, där Celia kontinuerligt presenterar sina nya talböcker, anges att talböcker från TPB är inlästa på rikssvenska. Att få lyssna-läsa på sitt eget språk har med den kulturella identiteten att göra och talboksläsarna förbereds på att uttalet i TPB:s inläsningar är annorlunda än vad de finlandssvenska talboksläsarna är vana vid och föredrar²⁴. På sin webbplats (april 2009) framhåller Celia att talböcker inte är väl kända i de finländska skolorna trots att lässvårigheter av olika slag är så vanliga. Celias läromedelstjänst startade därför en DAISY-kampanj sommaren 2008 för att göra läroböcker i DAISY-format kända inom skolvärlden här. Kampanjen avslutades i och med utgången av 2009.

2.1.2 Från fonograf till digital multimediaprodukt

Den första ljudskivan, som samtidigt kan betraktas som den första talande boken i världshistorien, gjordes av Thomas Edison 1877 i samband med att han uppfann fonografen (Thiele 1979). Fonografen var föregångare till grammfonen och är en apparat som kunde ta upp och återge ljud (Nationalencyklopedin 1991, band 8). Den första ljudskivan var en lyrikskiva, som räckte ungefär fyra minuter och som innehöll en uppläsning av barndikten *Mary Had a Little Lamb*. Det var Edison själv som stod för uppläsningen. Hans egen uppfattning var att ljudskivan skulle vara till störst nytta för synskadade, en sak som han betonade starkt när han ansökte om patent för sin ljudåtergivningsapparat, som han kallade Tin Foil Phonograph²⁵. I sin ansökan

²⁴ Personlig kommunikation med servicechef Minna von Zansen, april 2009. von Zansen säger att många svenskspråkiga kunder föredrar böcker inlästa på finlandssvenska av den anledningen att de tycker att de inte förstår rikssvenska tillräckligt bra. Språkpolicyn på Celia är att alla böcker, som är skrivna av finlandssvenska författare, skall vara inlästa på finlandssvenska – kulturen och språket hör ihop. De finskspråkiga böcker, som översatts till svenska och som Celia producerar som talböcker, läses också in på finlandssvenska av den anledningen att de rikssvenska inläsarna inte klarar av att utläsa finska namn osv. korrekt, vilket irriterar kunderna. Celia producerar ungefär 1000 talböcker varje år av vilka ungefär 300 läses in på svenska. Av dessa 300 böcker byter Celia ungefär 200 med TPB och 100 läses in i Finland. Så länge Studio FsR fungerade läste den in 40 till 50 talböcker per år för Celias räkning.

²⁵ Termen *fonograf* kommer av grekiskans *phone*, som betyder ljud och *grapho*, som betyder skriva. Den första fonografen var handdriven och patenterades av Edison 1877. Fonografen registrerade och reproducerade ljud mekaniskt med hjälp av en cylindrisk bärare. En nål präglade ett spår av olika djup i tennfolie. Ganska snart övergick man till

räknade han upp tio möjliga användningsområden för fonografen och på andra plats placerade han "inbandningen av fonografböcker, som talar till de blinda" (Keravuori 1990, 105, min översättning). Edisons grammofonskiva lämpade sig dock inte för inspelning av talböcker i större skala eftersom det rymdes endast några minuters tal på skivan. Det skulle ta drygt ett halvt sekel innan utvecklingen av grammofonskivan hade nått så långt att man kunde börja använda den för talboksproduktion.

På 1920-talet började man banta talböcker för synskadade i USA och England och i Tyskland på 1930-talet²⁶. I Norden startade man med talboksproduktion på rullband på 1950-talet (Sverige och Norge 1955, Finland 1956 och Danmark 1957). På 1960-talet utvecklades speciella bandspelare för blinda och på 1970-talet övergick man till talbok på kassett. I början av 1990-talet togs cd-romskivan i bruk som lagringsform för tal- och ljudböcker. I början av 2000-talet frångick man magnetofonbanden i de flesta länder världen över till förmån för den nya digitala tekniken i form av DAISY eller mp3.

När DAISY-systemet utvecklades intervjuades en stor mängd talboksläsare från många länder angående sina önskemål och krav när det gällde läsbarheten av en talbok, som de hade full tillgång till. Den digitala talboken gör det möjligt att läsa snabbare, man kan t.ex. skumläsa genom att hoppa från fras till fras i materialet. Hastigheten kan också varieras utan att tonhöjden på rösten förändras (s.k. Kalle-Anka-röst undviks). Pauserna mellan orden kan förkortas upp till 70 % (Granlund & Nørve 2001). Men en DAISY-talbok kan även läsas löpande, som talbok på kassett. En digital talbok, som bygger på DAISY-standarden, är alltså en multimedial representation av en skriven text medan talboken på kassett bygger på en analog representation. I båda fallen sker den auditiva tolkningen genom en riktig människoröst och inte via syntetiskt tal. (DAISY 2002; TPB 1998; Önnestam 2000)

Det internationella DAISY-konsortiet

I maj 1996 grundades ett internationellt DAISY-konsortium, vars uppgift är att utveckla systemet och skapa en de facto-standard för digitala talböcker (Önnestam 2000). Konsortiets mål är att revolutionera läsoplevelsen för personer som har läshandikapp och man strävar efter att allt tryckt material skall

att skära spåren i en vaxrulle och med hjälp av motordrivna maskiner. Fonografrullar producerades kommersiellt från 1890 till 1925 då grammofonskivorna tog över marknaden. Edisons fonograf byggde på en idé av fransmannen Léon Scott som uppfunnit *fonoautografen* 1857. Denna apparat upptecknade ljudtrycksvågor på ett sotat papper, senare på en glasskiva. Scotts fonoautograf avsåg inte att återge hörbart ljud. (Nationalencyklopedin 1991, band 8, ss 494-495).

²⁶ En detaljerad beskrivning av hur teknologin kring talboken utvecklades ges t.ex. i Thiele 1979, Keravuori 1990, Knip-Häggqvist 2004 och Christensen Sköld 2005.

finnas tillgängligt för läshandikappade samtidigt som för personer utan läshandikapp utan extra kostnader och i lättillgängligt, multimedialt format. Man vill också uppmuntra och stöda utvecklingen av digital talboksservice i hela världen samt uppmuntra och stöda etablering och utveckling av ett globalt talboksbibliotek, som trotsar geografiska gränser och språkliga skillnader. Konsortiet arbetar för kulturell mångfald och vill säkerställa informationstillgänglighet för personer med läshandikapp såväl i västvärlden som i utvecklingsländerna. (DAISY Consortium 2009)

Talboken i Finland

I Finland daterar sig införandet av talböcker till 1950-talet²⁷. Initiativet till detta togs av tre föreningar²⁸, som arbetade för att tillerkänna blinda och synskadade kulturella rättigheter och ge dem möjlighet att själva kunna ta del av skönlitteratur. På våren 1956 var de första tretton talböckerna färdiga och utlåningen på Blindas bibliotek startade i maj. Många av de synskadade och blinda låntagarna vid Blindas bibliotek arbetade själva aktivt för att man skulle starta produktion av talböcker och på deras initiativ läste man på privat väg in böcker på band, som man sedan lät cirkulera sinsemellan i så kallade läsringar.

Redan 1890 hade biblioteksverksamhet för synskadade inletts i Finland. (Initiativet till detta togs av Cely Mechelin.) I över sextio år var Blindas bibliotek ett bibliotek endast för punktskriftsböcker och det var de punktskriftskunniga synskadade som hade möjlighet att på egen hand bekanta sig med litteratur. Denna grupp var förhållandevis liten, eftersom de som behärskade punktskriftsläsning i allmänhet var de som gått i blindskola.²⁹ När talböckerna introducerades uppstod en möjlighet för synskadade att oberoende av grundutbildning själva kunna *läsa* litteratur. Under de första åren producerades varje år över 100 nya talbokstitlar³⁰. Till en början måste man ha

²⁷ Avsnittet om talbokens historia i Finland bygger på Keravuoris historik från 1990.

²⁸ Föreningen Böcker åt de blinda (som huvudsakligen bestod av seende personer), De Blindas Centralförbund och Krigsblinda r.f.

²⁹ En svensk blindskola inrättades i Helsingfors 1865, en finsk i Kuopio 1871. Efter europeiska mått skedde detta i ett relativt sent skede. Antalet elever var litet i början och därför var antalet läskunniga synskadade litet när föreningen Böcker åt de blinda inledde sin verksamhet.

³⁰ Enligt Celias verksamhetsberättelse för 2007 producerade Celia totalt 1339 titlar skön- och facklitteratur under året varav 906 var talböcker. Biblioteket hade 14 734 kunder, som sammanlagt lånade 683 400 böcker, i snitt 46 böcker per kund, vilket är ett högt antal. På allmänna bibliotek lånar invånarna i snitt 15 böcker per år. Minna von Zansen (personlig kommunikation 21.4.2009) menar ändå att det är mycket litteratur, som

författarens tillstånd för att spela in en bok på band. Detta ändrades från 1961 när en ny lag om upphovsrätten vann laga kraft. I denna lag stadgades att ett tillstånd inte behövs för inspelning av talböcker för utlåning på bibliotek för synskadade. Denna lag gäller ännu i dag (se avsnitt 2.1.1.). I början av 2000-talet producerar Celia ungefär 1000 talböcker per år och har runt 15 000 låntagare, som står för över en halv miljon boklån per år.

Cely Mechelin arbetade för att kulturella rättigheter skulle erkännas också för de synskadade och hon betraktade själv sin verksamhet för de blinda och synskadade i första hand som ett kulturellt arbete och inte som traditionellt välgörenhetsarbete. Mer än 100 år efter Cely Mechelins banbrytande arbete är denna strävan efter kulturellt likaberättigande för olika grupper i samhället fortfarande den kraft som för utvecklingen av t.ex. läsmidier för läshandikappade vidare.

2.1.3 Studio FsR

För mitt avhandlingsarbete kring den talande bokens poetik har Studio FsR och dess grundare Östen Engström (1935–2001) stor betydelse, eftersom Studio FsR stod för inläsningen av de tre novellerna som ingår i det empiriska materialet. Studio FsR grundades 1978 av Engström, som till professionen var röstpedagog och talterapeut (S Engström, personlig kommunikation november 2003). Engström undervisade i röstvård och talteknik vid en lång rad finlandssvenska utbildningsinstitutioner (bl.a. Helsingfors universitet, Åbo Akademi och Teaterhögskolan) och producerade också arbetsmaterial för talundervisning och röstgestaltning under 1970- och 1980-talen tillsammans med Wava Stürmer (Sevelius 2001).

För den finlandssvenska allmänheten blev Engström känd som professionell recitator när han i olika sammanhang uppträdde både ensam och tillsammans med olika körer. Efter pensioneringen ägnade han mycket tid åt sitt talboks-förlag Studio FsR. Han läste själv in över 400 böcker på svenska och ett storverk var inläsningen av Bibeln. I slutet av 1990-talet utvidgade han talboksverksamheten till att också omfatta talböcker på finska. Ganska snart efter det slogs de båda förlagen ihop till ett tvåspråkigt förlag som fick namnet Oy FsR – Suomen Äänikirjat Ab. Efter Engströms död verkade FsR – Suomen Äänikirjat som ett familjeföretag med S Engström som produktionschef. Förlaget hade tre inläsningsstudior, två i Vasa och en i Nykarleby. Som inläsare fungerade ett trettiotal personer. Inläsarna utgjordes främst av personer som använde sin röst i utövandet av sitt yrke och därför kan kallas *professionella röstanvändare*, som t.ex. skådespelare och lärare men också teologer eller författare som läste in egna verk. Studio FsR var framför allt ett talboks-förlag, vilket betyder att man

läshandikappade inte får tillgång till eftersom Celia kan producera endast 10-20% av alla titlar, som kommer ut på finska, som talbok.

inte i någon större utsträckning producerade ljudböcker för den öppna marknaden, utan talböckerna producerades i form av underleveranser till Biblioteket för synskadade. De synskadades bibliotek beställde inläsningarna och distribuerade sedan i sin tur kassetterna i form av talböcker till andra bibliotek (S Engström personlig kommunikation november 2003).

Ett kännetecken för Studio FsR var att de böcker man läste in på band var aktuell, nytutgiven finsk och finlandssvensk litteratur och att översättningar från andra språk förekom i liten skala. Man producerade inte heller läroböcker i någon större utsträckning utan läste in skönlitterära verk. Studio FsR läste också varje år in någon bok för den rikssvenska marknaden. Ett uttalat önskemål från producenter i Sverige var då att en finlandssvensk bok skall läsas in på finlandssvenska. Språkmelodi och uttal är viktiga dramatiska element vid inläsningen. Om det i en roman förekom dialoger skrivna på dialekt försökte man hitta inläsare som behärskade talspråksvarianten också när det gällde den inhemska produktionen. Östen Engström har gått ur tiden och Studio FsR har lagt ned sin verksamhet. Jag fångar några aspekter av hans inläsningsfilosofi genom intervju med dottern Stina Engström, samt genom utdrag ur de små texter som Östen Engström producerat tillsammans med författaren Wava Stürmer.

Östen Engströms inläsningsfilosofi

Engströms tanke, när han startade Studio FsR var att förbättra läshandikappade personers möjligheter till läsupplevelse (S Engström, personlig kommunikation 2003). Han var på ett personligt plan starkt engagerad i de synskadades situation, när det gällde deras möjligheter till läsning. En orsak till detta var att svärfadern vid hög ålder blev blind och att Engström som en följd av detta brukade läsa dagstidningar och skönlitterära verk för honom. Så småningom föddes idén att detta läsande kunde komma andra synskadade till del och när De Synskadades Bibliotek gärna ville köpa inlästa kassetter och göra dem till talböcker inredde Engström en inläsningsstudio i sitt eget hem i Nykarleby. Det var på det sättet Studio FsR grundades. I början av talboksverksamheten satt svärfadern ofta ”bakom glasrutan” i studion och Engström läste konkret för honom samtidigt som uppläsningen bandades. Detta förfaringssätt kom att prägla verksamhetsfilosofin och inläsningspraxisen. Engström betonade närvaro och äkthet. Så här beskriver S Engström Studio FsR:s inläsningsfilosofi i en intervju i november 2003:

Den viktigaste tanken är den att du tänker att du berättar för *en* person, och som är fiffig, – att man tänker att det är en god vän som inte är dum i huvudet. För det kan vara en Matti Klinge³¹, som har fått någonting, som behöver lyssna på en kassett ... Att vi får inte nervärdera folks intelligens bara för det att de har någon sorts handikapp. Så det är viktigt, och det att det är *en*. Och att man sitter bredvid den där

³¹ Matti Klinge är en känd finsk professor i historia.

människan, när man berättar. För man kommer ju in i folks vardagsrum, du är inne i deras privata *hem*. Och då får det inte bli för storsvulstigt. Man hör nog det där, att nån kommer in ... ovanifrån ... så hör man nog det från en kassett. Det skall vara någon som kommer in och sätter sig så där bredvid dig i soffan och pratar med dig och berättar den här historien. För det är stor skillnad från det att du står på en scen och din tanke att det skall nå bakväggen, och till det att ”nu är jag bara här i ditt hem och jag berättar det här för dej”. (Intervju med S Engström 21.11.2003)

Engströms valspråk som lärare i talteknik var *värme, vilja och vitalitet* (Sevelius 2001), och i sina böcker om röstvård och uppläsningsteknik använde han uttryck som *rösten i ordet* och *tankens klarhet* (Engström & Stürmer 1970, 5; Engström & Stürmer 1982, 3–4). Uttrycket *rösten i ordet* utgick från antagandet att alla människor i informella talsituationer använder sin röst optimalt, dvs. anpassar sitt sätt att tala till den aktuella talsituationen. Engström ville att man skulle försöka tillämpa talbeteendet i den informella situationen på den formella talsituationen, dvs. i talsituationer där man är medveten om att någon lyssnar på en eller när man talar eller läser inför publik eller spelar teater. I informella situationer talar man spontant i olika hållningar, något som Engström kallade *en dynamisk hållning* (Engström & Stürmer 1982, 5). När man varseblir något med sina sinnen får man en yttre impuls, när man minns och associerar får man en inre. Yttre och inre impulser ger upphov till människans tankeverksamhet. När han talade om *tankens klarhet* var det detta han avsåg. När inläsaren av en talbok gestaltar en skriven text utgår han från de bilder i huvudet han själv skapat utgående från texten. I de flesta informella talsituationer varseblir, minns och associerar man först och talar sedan. Det är bra om man kan göra så också i den formella talsituationen, annars blockeras den dynamiska hållningen och rösten blir inte trovärdig. I en inläsningssituation skall inläsaren fungera som den läshandikappades ögon (S Engström, 2003).

Det finns mycket information i den skrivna texten som går förlorad när man inte läser själv (t.ex. ett streck som anger att det handlar om repliker, längre avstånd som anger att ett nytt stycke börjar osv.) och sådana saker måste höras i sättet att läsa. Men läsningen får ändå inte bli övertydlig, överdriven eller oäkta (S Engström, personlig kommunikation november 2003). Engström betonade, att kärnan i uppläsningen eller inläsningen alltid är *ordens sinnliga referens* (Engström & Stürmer 1982, 7). När man skall gestalta eller tolka en text måste man utgå från det sammanhang som ger ordet röst. Med *ärlighet* avsåg Engström att uppläsaren i tolkningsögonblicket först ser, hör, minns och skapar en här och nu känsla och först sedan tolkar texten. De inre bilderna han talade om refererar till våra sinnen. Han ansåg att ”om vi är ärliga i vårt förhållande till bilden och tankens och därmed ordens sinnliga referenser blir vi trovärdiga i vår framställning och motarbetar sådant som schablontänkande och generaliseringar, överbetoning och röstbriljans”. (Engström & Stürmer 1982, 6).

Eftersom inga regler för inläsningspraktik fanns färdigt utarbetade för Engströms målgrupper, var sättet att läsa in på en fråga som han bearbetade på olika sätt.

Han tog initiativ till ett pilotforskningsprojekt om unga vuxna utvecklingsstördas reception av talböcker. Det fanns i finlandssvensk kontext ingen tidigare forskning om detta tema. Jag steg in som forskare och utvecklade huvudprojektet *Den talande bokens poetik*, som rapporteras i denna avhandling.

2.1.4 Den kommersiella ljudboken

Ljudboken är till skillnad från talboken en kommersiell produkt (se avsnitt 2.1.1), som säljs av bokklubbar, i bokhandeln, i tidningskiosker och på bensinstationer samt via Internet. För att producera en ljudbok måste man ha upphovsmannens tillstånd. Inläsaren skall ha royalty, liksom författaren och förlagen. Ljudboken kan köpas eller lånas av alla och får inte kopieras på biblioteken. (Nilsson 2001)

Den kommersiella ljudboken som fenomen uppstod i USA 1952³² men utvecklingen tog fart först på 1970-talet när världens första renodlade ljudboks-förlag, Books on Tape, började specialisera sig på inläsning av litteratur (Andersson 2005). Tio år senare hade ljudboken blivit så populär och vinstbringande i USA att alla större bokförlag gav ut sina bästsäljare i ljudboksformat, och år 1987 bildades ett gemensamt forum för de amerikanska ljudboks-förlagen under namnet *The Audio Publishers Association* (förkortas till APA). APA definierar audioböcker som “any audio recording that is primarily spoken rather than music” (APA, webbplatsinformation 2003 och 2009). Definitionen är vid och omfattar originalproduktioner i alla kategorier och för alla åldrar. Inom definitionen ryms fiktion såväl som fakta, berättelser, instruktions- och handböcker av olika slag, språkkurser, bandade föreläsningar och diskussioner, radioprogram osv.

I den engelskspråkiga världen och också i Tyskland har ljudböcker varit populära sedan början av 1990-talet medan lanseringen av ljudboken i Norden har varit långsam. Redan i förbindelse med den statliga utredningen *Kultur åt alla* på 1970-talet uttryckte De Synskadades Riksförbund (SRF) i Sverige en stark önskan om att bokförlagen skulle ge ut skönlitteratur i ljudboksformat, eftersom många av deras medlemmar gärna skulle köpa egna ljudböcker. Andersson (2005) menar att tiden inte ännu då var mogen för bokförlagen att starta ljudboksproduktion. Winkler (2003) anser att det att kassettboken som fenomen hade sitt ursprung i talböcker riktade till synskadade och bibliotek, gjorde att den hade både en *gårdagens stämpel* och en *handikappstämpel* över sig hos konsumenterna, en åsikt som många ljudboksproducenter delar med dem. Rebecca Fenton (2009) skriver t.ex. så här:

³² Förlaget Caedmon startade sin verksamhet med att ge ut den första kommersiella ljudboken 1952. Boken hette *A Child's Christmas in Wales and Five Poems* skriven av Dylan Thomas (Svensk Bokhandel 2004).

Audiobooks, or 'talking books', have traditionally received rather a bad rap. Commonly sneered at as regular books' bastard little brothers, they have historically been sidelined as intended only for the visual impaired, blind, elderly or ill. A kind of snobbery has always plagued audiobooks, which have been perceived over the years as a bit 'easy' or an inferior/ less intellectual way of accessing books. (Fenton 2009)

Under 2000-talets första decennium har attityderna till ljudböcker ändrats radikalt och på många ljudbokförlags webbplatser kan man läsa att utgivningen av ljudböcker är den del av bokförlagens verksamhet över lag som ökar mest (t.ex. APA 2009, Earbooks 2007, Lydbokforlaget 2004, SWPA 2004). Den amerikanska ljudboksmarknaden omsätter en miljard euro per år (Svensk Bokhandel 2004). I Sverige har ökningen också varit markant, från 300 000 till över en miljon under åren 2003 till 2008 (Perokorpi 2008). I Norge är ljudboken mycket populär (Lydboksklubben 2003). I Finland utvidgade de stora förlagen WSOY, Otava och Tammi enligt modell från Sverige under 2003 sin förlagsverksamhet till att omfatta även ljudböcker, men här har ljudboken inte blivit någon succé, vare sig på svenska eller finska (Perokorpi 2008).

Att framgången varit så stor i Sverige, på samma sätt som i Norge, är delvis en följd av att samtliga ljudboksproducerande förlag i dessa länder samarbetat kring marknadsföringen av ljudboken för att göra den lättillgänglig³³ (Winkler 2003; Lydbokforlaget 2009) och delvis en följd av den tekniska utvecklingen kring ljudboken, som har varit mycket snabb och som har gjort det lättare och billigare att få tillgång till ljudböcker.

Förutom tekniken moderniseras också utseendet på ljudboksförpackningen hela tiden för att svara mot 2000-talets utvidgade literacy-begrepp (Kress et al. 2005), som också innefattar begreppet multimodalitet. I dag kan man ladda ner ljudböcker direkt till sin dator från nätet, antingen från nätbokhandlar, då ljudboken sparas på den egna hårddisken, eller från E-lib i form av en strömmande ljudbok³⁴. Man kan också ladda in en ljudbok direkt till sin mp3-spelare eller mobiltelefon från en s.k. audiobox i de större varuhusens bokhandelsavdelningar (Wegelius 2008). I Sverige har flera ljudboksförlag inom Ljudboksgruppen enats om ett nytt format för ljudböcker som går att lyssna på direkt i alla sorters mediaspelare (Schmidt, 2009). Det nya formatet utgörs av ett förloadat minneskort och säljs som en ljudbok under benämningen Book2go. Eftersom ljudboken är lagrad i mp3-format på minneskort med tillhörande USB-

³³ I Norge startade de fem största förlagen tillsammans Lydbokforlaget redan år 1987.

³⁴ En strömmande ljudbok är en ljudbok som spelas upp via internet. Man måste vara ansluten till internet när man lyssnar på boken och den dator, som man använder måste uppfylla tjänstens krav på webbläsare och operativsystem. Ljudboksfilerna sparas inte ner till någon hårddisk utan buffras, strömmas, allt eftersom de spelas upp. Många lokala bibliotek har avtal med E-lib och man loggar in till E-lib med sitt eget bibliotekskortsnummer samt en PIN-kod. Lånetiden är lika lång som för en bok, dvs. en månad. (http://www.elib.se/library/faq.asp?lib=142&cat=ljud#fraga_0, läst 10.4.2009).

adapter kan minneskortet hanteras som ett vanligt USB-minne och då kan ljudboken enkelt överföras till dator eller annan mediespelare (Earbooks 2009). Till utseendet påminner Book2go-ljudbokens förpackning om en vanlig bok, vilket gör att det går att ställa den bland böckerna i bokhyllan och det är också enkelt att hantera den i bokhandeln. I Norge har man utvecklat ett liknande ljudboksformat³⁵ som går under benämningen *Digiboka*.

Ljudboken förändrar läskulturen

Den kommersiella ljudboken förändrar läskulturen i och med att sättet att ta del av skönlitteratur förändras när allt fler grupper hittar fram till ljudboken. Att höra på ljudbok har blivit en livsstilsfråga och är typisk för den postmoderna tiden (Du Gay et al. 1997). De stora ljudboksförlagens webbplatser (se t.ex. amerikanska och brittiska APA, engelska Listen2books, Lydbokforlaget i Norge, Bonnier Audio och Earbooks i Sverige samt de finska förlagen) marknadsför ljudboken som en bok, som man läser *samtidigt* (min kursivering) som man gör något annat – framför allt när man reser till och från arbetet men också när man utför olika sysslor i hushållet, när man joggar, badar, handarbetar, osv. Paul Du Gay et al. (1997), som undersökt hur nya teknologier förändrar kulturen och löser upp gränserna mellan det privata och det offentliga utrymmet skriver (Du Gay et al 1997, 17)

...the very 'modern' practice of being in two places at once, or doing two different things at once, being in a typically crowded, noisy, urban space while also being tuned in, through your headphones, to the very different, imaginary space of soundscape in your head ...

och menar att det är detta förhållande att vara på två ställen, ett inre och ett yttre, samtidigt som är uttryck för det postmoderna. Deborah Philips (2007) har diskuterat hur litteraturen och teknologin möts i ljudboken. Hon menar att ljudboken representerar potential för ett nytt förhållande mellan text och ljud, där konsumentens kreativitet och lekfullhet kunde utnyttjas mycket mera. Men i stället verkar det vara så att ljudboksförlagen till stor del väljer att producera böcker som redan visat sig populära som svartskriftsböcker. Hennes åsikt är att ljudboksproducenterna i liten utsträckning laborerar med uppläsarens röst eller med musik- eller ljudinslag – element som är centrala i den läsupplevelse som ljudboken kan erbjuda jämfört med att bara läsa en skriven text.

Sound is the element that the audio book adds to the experience of reading a printed page. The audio book introduces music and voices, new dimensions that enhance a text. The pleasures of being read to, with all the comforting associations of childhood bedtime stories, the experience of following a narrative while moving through a

³⁵ Digiboken är ett koncept utvecklat i Norge av Kibano og Lydbokforlaget (Lydbokforlaget 2009).

landscape, the use of music to interpret literary devices, together make the audio book unique as a medium. The use of music and actors, the potential for interactivity and hypertext could mean that the encounter of the literary with new technologies could (as it has in digital gaming) develop new forms for the written word. (Philips 2007, 302)

Olika marknadsundersökningar som ljudboksförlagen har gjort visar att den överlägset största gruppen av ljudboksläsare utgörs av människor som också annars läser mycket skönlitteratur (se t.ex. APA 2009, Lydbokförlaget 2009). På sin webbplats beskriver amerikanska APA de typiska ljudbokskunderna på följande sätt:

The audiobook customer is a frequent book reader who sees audiobooks as a way to "read" more while pursuing other lifestyle activities. They are well educated, have higher incomes than non-listeners, tend to be older (30+) and are attuned to book trends through reviews and bestseller lists. Children's audiobooks are also a formidable part of the market, as many families choose them for in-car entertainment or an at-home hobby, as well as many teachers and schools using them for educational tools. (APA 2009, online)

Åsa Ekström (2006), som skrivit en artikel i *Biblioteksbladet* (nr 2 2006, 30) med rubriken "Allt fler män läser med öronen!" anger att den mest typiska ljudbokslyssnaren utgörs av en högutbildad kvinna i medelåldern men att de nya aktörerna på ljudboksmarknaden ser en mycket bredare publik framför sig, en publik som består av bilburna män men också av ungdomar. Marknadsföringen av ljudböcker har länge har riktat sig till medelålders kvinnor, och en populär kanal som marknadsförarna använder utgörs av tidningar riktade till kvinnor. I Sverige har t.ex. Täppas Fogelberg³⁶ sedan sommaren 2003 recenserat en eller flera hörböcker per nummer i kvinnotidningen *Tara*, som kallar sig *livsstilsmagasin*.

Marknadsföringen, som riktar sig till män och ungdomar, strävar efter att göra ljudboken trendig och sexig. Journalisterna Lars Winkler och Ylva Nilsson, som skriver i *Svensk Bokhandel*, har vid upprepade tillfällen intervjuat svenska ljudboksproducenter under det senaste decenniet, och de ordval som producenterna använder sig av när marknadsföringen diskuteras pekar på att målgruppen är en annan än högutbildade, medelålders kvinnor. Jag har tidigare citerat Winkler (2003), som menar att både ljudboksproducenter och ljudboks-konsumenter uppfattade ljudboken på kassett som "osexig". Y Nilsson beskriver målgruppen "män i bil" som "män som vill ha något rejält, intelligenta röster under den halvtimme de slösar bort i bilkö" (2001). Statoil i Sverige började

³⁶Täppas Fogelberg är en känd svensk journalist, författare och programledare både i Sveriges Television och i Sveriges Radio. Fogelberg är född 1951 och har varit mörkerblind hela sitt liv. Från mitten av 1990-talet är han helt blind, en följd av ögonsjukdomen retinitis pigmentosa, som gör att näthinnan degenererar. Fogelberg skriver krönikor i olika tidningar och recenserar hörböcker i *Tara*. Han talar också om hörböcker i Sveriges Radio P4. (Wikipedia 2.1.2010)

lansera ljudböcker på bensinstationer 2001 (Y Nilsson 2001) och redan från starten ville man ge hyllorna med ljudböcker en framträdande plats på macken. Statoils marknadsföring av ljudboken förde ut budskapet att det skall vara lika naturligt att köpa en ljudbok som att köpa kondomer på bensinmacken. Samma filosofi finns ännu i dag. Fenton (a.a.) skriver i samma något raljerande stil att allt fler människor, i synnerhet unga, ”kommer ur skåpet och bekänner sig vara audiofiler” i och med digitaliseringen av ljudböcker och nerladdningsbara ljudböcker i mp3-format.

But times they are ever changing, and with digitalization and the wonder of downloadable mp3s, more people, especially young people, are getting into audiobooks through sites like audible.co.uk, which proved marketable enough to have been acquired by Amazon in 2008. With most audiobooks handily ‘bookmarked’ every 5 minutes or so a listener can navigate one easily on an ipod and more and more people are removing themselves from their respective closets and confessing to being audiophiles. ... Time Out magazine have recently re-introduced monthly audio reviews upon realising that their target young, trendy demographic are actually increasingly interested in the newest audio releases. (Fenton 2009, online)

Statoils satsning på försäljning av ljudböcker har blivit en stor succé och försäljningen har fördubblats år efter år sedan starten 2001³⁷. Ekström fann 2006 att 46 % av ljudbokslyssnarna i Sverige de facto utgörs av män. En del av förklaringen till den ökade populariteten att lyssna på ljudböcker bland män kan ligga i Statoils kampanj. En annan liknande kampanj har sedan 2004 bedrivits av Svenska Transportarbetareförbundet i samarbete med Statens kulturråd i Sverige. Den läsfrämjande kampanjen går under benämningen ”Väggrogsbibliotek” och riktar sig till yrkeschaufförer av olika slag. Väggrogsbiblioteken är en form av arbetsplatsbibliotek och deras hyllor med ljudböcker finns lättillgängliga inne på en bensinmack eller en väggkrog (Svenska Transportarbetareförbundet 2010). Kundkretsen utgörs framför allt av yrkeschaufförer, som på ett enkelt och obyråkratiskt sätt kan låna och returnera böcker och ljudböcker där, men också av t.ex. metallarbetare och personal inom restaurangbranschen (Almerud 2005).

I Sverige har läsfrämjande projekt riktade till LO:s medlemmar en lång tradition och enligt Almerud (2004, 21) har den socialdemokratiska kulturpolitiken allt från 1930-talet strävat efter kulturell demokrati och kulturell jämlikhet och redan då såg man läsandet och tillgången till böcker som en demokratisk rättighet. I en broschyr om arbetsplatsbibliotek, som Arbetarnas Bildningsförbund (ABF) och

³⁷ Ljudboksförsäljningen omsatte närmare 300 miljoner kronor år 2008, vilket kan jämföras med omsättningen 2006, som var 185 miljoner. Omsättningen 2008 motsvarar ungefär en miljon sålda ljudböcker (Statoil 2010). Sedan 2006 fungerar Select Audio Books som distributör för ljudböcker. Deras ”cd-bokshopskoncept” (information från webbplatsen 10.02.2010) finns på omkring 1100 bensinstationer i Sverige. Verksamheten har också utökats till att omfatta bensinstationer i Norge, Finland och Danmark.

några fackförbund inom LO³⁸ gav ut 2005, betonas också dessa rättigheter som en fråga om demokrati:

Men läsningen ger inte bara nya kunskaper, man utvecklar också språket och ordförrådet och stärker därmed självförtroendet. I dag kräver nästan alla arbeten att man kan läsa och skriva. Och utan ett utvecklat språk blir det svårt att föra en lyckad förhandling och påverka de egna villkoren. Att ha tillgång till böcker är en fråga om demokrati. Har man inte vanan att läsa med sig hemifrån är det svårt att hitta fram till litteraturen. Därför måste böcker finnas där människor är verksamma, till exempel på arbetsplatsen. (Broschyren Arbetsplatsbibliotek, 2005, 2 i Andersson & Hjertström 2006, 28)

Annica Andersson och Annika Hjertström (2006) intervjuade yrkeschaufförer angående deras läsvanor och fann att verksamheten vid vägkrogsbiblioteken är mycket uppskattad bland yrkesförarna och att det råder en ständig brist på ljudböcker att låna. Få av informanterna uppgav att de läste på sin fritid men deras läsintresse hade ökat avsevärt efter att de börjat lyssna på ljudböcker i långtradarhytten. För många var det första gången de kommit i kontakt med skönlitteratur i vuxen ålder när de börjat lyssna på ljudböcker. Yrkesförarna lyssnar mest på deckare och kriminalromaner men också på historiska skildringar och facklitteratur. Lyssnandet ger underhållning och avkoppling, men intressant är också att notera att yrkesförarna upplever att de ökar sin allmänbildning och sitt kunskapskapital genom att läsa med öronen. Förarna är också överens om att ljudbokslyssnandet kan bidra till en ökad sammanhållning mellan kollegorna eftersom man vid gemensamma pauser diskuterar de böcker man läst och ger varandra boktips. Yrkeschaufförerna upplever också att de får en starkt självkänsla när de bildar sig genom att läsa med öronen. Att uppleva sig själv som en läsande människa gör gott åt självkänslan. Linderborg (2009) berättar också om den arbetsglädje som ljudböckerna ger långtradarchaufförer. De kör lite långsammare när boken är bra och de lyssnar hellre vidare än tar rast. I december 2009 fanns sammanlagt tio vägkrogsbibliotek utspridda i hela Sverige.

Att ljudböcker blivit populära bland ungdomar, och kanske närmast bland unga män, visar sig också genom en omfattande illegal nerladdning av ljudböcker i Sverige. När den s.k. Ipredlagen³⁹ trädde i kraft 1.4.2009 utnyttjade omgående fem stora förlag⁴⁰ rätten att få ut namnet bakom en ip-adress. Nedladdningen från ip-adressen har varit mycket stor. På servern rymdes drygt en terabyte med ljudböcker. Detta motsvarar drygt 2800 ljudböcker och de flesta var på svenska. Servern var en källa som sedan försåg fildelningswebbplatser som Pirate Bay.

³⁸ Hotell och restaurangfacket, Kommunal, Metall, Pappers, SEKO och Svenska Transportarbetareförbundet.

³⁹ Intellectual Property Rights Enforcement Directive.

⁴⁰ Bakom stämningen står ljudboksförlagen Earbooks, Storyside, Piratförlaget, Bonnier Audio och Nordstedts. (Zachariasson 2009)

Inom skiv- och filmindustrin blir det allt vanligare att man lägger till vad man kallar mervärde i form av författarintervjuer, arkivmaterial och liknande till cd- och dvd-skivan. Detta är något som bokbranschen internationellt också har börjat göra i förhållande till ljudboken (Winkler 2003). Genom det försöker man också locka yngre ljudboksläsare.

Rösten hos den person som läser in en ljudbok har stor betydelse för hur bra boken säljer. Det är inte bara författare och genre som avgör den saken, utan lika viktigt är vem som läser in boken. Ett riktigt känt namn säljer bra, men det måste vara någon som kan läsa. Alla författare kan t.ex. inte läsa sina egna verk på ett bra sätt (Lindsey 2000; Nilsson 2001 samt personlig kommunikation med Britt Bjørlykke 2003, Stina Engström 2003 och Satu Røjmar 2003⁴¹). Inläsarens bild ges lika stor plats i försäljningskataloger som författarens eller bokomslagets. Rösten avslöjar om inläsaren har varit berörd av boken som han eller hon läser även hos den mest professionella skådespelare. De stora förlagen ordnar sedan några år tillbaka omröstningar om "årets ljudbok" eller "årets ljudboksröst" bland sina ljudboksläsare och arrangerar stor utdelning av pris, när vinnaren har utsetts. I USA delar APA ut Audie Award sedan 1996, i England delade The APA (tidigare SWPA) ut the Spoken Word Awards mellan 2001 och 2005, Lydboksklubben i Norge utser Årets Lydboksstemme, i Sverige röstar medlemmarna i Lyssnarklubben fram Årets Taltrast och i Finland utser ett råd vid De synskadades bibliotek Celia Vuoden äänikirja (Årets talbok) sedan 1998.

2.1.5 Tidigare forskning kring den talande boken

I kapitel 1 har jag klargjort syfte och frågeställning med mitt forskningsprojekt kring den talande bokens poetik. Denna avhandlings fokus riktas mot läsande-med-öronen av skönlitteratur, och som forskare är jag intresserad av att undersöka hur laborerande med formspråket i den auditiva presentationen påverkar de erfarenheter unga vuxna gör som lyssnare till talbokstext. Min centrala informantgrupp består av unga vuxna med läshandikapp till följd av funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning. En överblick av forskningsläget visar, att det inte finns mycket forskning omkring unga vuxna med den nämnda funktionsnedsättningen, och ännu mindre om deras reception av fiktionsläsning i form av lyssnande till talböcker eller ljudböcker. Tidigare forskning kring den talande boken har fokuserat på studietekniska och inlärningspsykologiska aspekter vid framställningen av talböcker. Forskningsintresset har riktats mot frågor om hur man läser in en lärobok så att strukturen, som framgår t.ex. av kapitelindelning och styckeindelning, fontstorlek, kursiveringar och andra skrivna tecken, blir klar för den lyssnande

⁴¹ Britt Bjørlykke är förlagschef på Lydboksklubben i Norge, Stina Engström var vid tidpunkten för intervjun produktionschef på FsR i Finland och Satu Røjmar var förlagschef på Talande böcker i Sverige.

läsaren. Målgruppen för forskning kring talböcker har ända till slutet av 1900-talet varit i första hand blinda och gravt synskadade skolelever och studerande utan förståndshandikapp. Syftet med forskningen har explicit varit att belysa och förbättra synskadades studiesituation och därför har man uppmärksammat problem i samband med användningen av specialmedier, dvs. talböcker, ofta dessutom i kombination med punktskriftsböcker och böcker i relief (Myrberg 1978).

Redan på 1960- och 1970-talen bedrevs en omfattande forskning kring talboken vid Pedagogiska institutionen i Uppsala. Forskningsprojektet gick under namnet PUSS, som står för *Pedagogiska Undersökningar beträffande de Synskadades Studiesituation* (Trowald 1978, 5)⁴². Nils Trowald författade en rad rapporter, som behandlade olika studietekniska problem för synskadade. En annan medlem i forskningsteamet kring PUSS var Mats Myrberg. Han disputerade 1978 med en avhandling rubricerad *Towards an Ergonomic Theory of Text Design and Composition*. I problemformuleringen för doktorsavhandlingen lyfte Myrberg fram det starkt ökande antalet synskadade universitetsstuderande under 1960-talet samt den ökade användningen av figurer och bilder i studielitteratur som problemområden, som aktualiserade frågan om hur det grafiska materialet skulle kunna översättas till talboksformat. Han undrade hur man verbalt beskriver tabeller och figurer på ett klart och redigt sätt, så att t.ex. en blind läsare, som aldrig sett en grafisk figur ändå kan skapa sig en inre bild av det hela och på så sätt få en bättre förståelse och retention av t.ex. olika kemiska och fysiska processer.

Myrberg uppehöll sig vid de inlärningspsykologiska aspekterna men en intressant synpunkt, sett ur perspektivet för min avhandling, är att Myrberg också diskuterade frågan om uppläsarens inverkan på studerandes reception av studiematerialet. Myrberg kom fram till att en god uppläsare, en god röst, inte var tillräcklig för att förbättra de synskadades förståelse av bokens innehåll utan, att den som redigerade boken och översatte den till talboksformat hade avgörande betydelse för att underlätta förståelsen. Ditintills hade *Föreningen för de blinda* krävt att inläsningen av en talbok ordagrant skulle motsvara svartskriftsboken och man hade satt förhållandevis mycket tid på att beskriva grafiska bilder. Myrberg problematiserade förfaringssättet och menade att det kanske till och med var bättre att utelämna beskrivningar av vissa grafiska representationer när synskadade ändå inte hade visuella stimuli att förlita sig på. När det gäller inläsarens kompetens betonade Myrberg ytterligare hur viktigt det är att inläsaren av en fackbok är förtrogen med ämnesinnehållet i den bok som

⁴² Projektet renderade en del forskningsrapporter utöver Trowald 1978 (*Från text till tal*). År 1972 kom Trowald :*Projektet PUSS:X. Synskadade och talbokshastighet* och 1973 Trowald: *Projektet PUSS:XIII. Studieteknikkurser för synskadade*. Trowald gav också ut *Att lyssna effektivt* 1974.

skall läsas in. Om man inte själv förstår den bild man skall beskriva är det närmast omöjligt att göra det på ett sätt som blir begripligt för den som lyssnar.

Också den rent tekniska utvecklingen av talboken har rönt ett stort forskningsintresse. Internationellt sett är Sverige ett föregångsland både när det gäller den tekniska utvecklingen av talboken och när det gäller strävanden efter jämställda rättigheter till t.ex. kultur för olika handikappgrupper, och det är också i Sverige man utvecklat den digitala talboken DAISY, som blivit de facto-standard för talböcker världen över. I tidigare avsnitt av detta kapitel (avsnitt 2.1.1, 2.1.2 och 2.1.3) har jag beskrivit denna utveckling.

Den första delen av kapitel 2 har hittills försökt peka på några intressanta perspektiv på den talande boken, både med tanke på nyttoläsning och på estetisk upplevelseläsning. Tidigare forskning om talboken har varit starkt knuten till nyttoperspektivet. Den har bl.a. intresserat sig för hur talboken ska produceras för att studerande och skolelever med synskada eller dyslektiska svårigheter ska kunna tillgodogöra sig kunskapsstoffet i läroböcker. Mitt forskningsintresse rör den estetiska upplevelseläsningen.

2.2 Röstperspektivet – den muntliga förmedlingen

I detta avsnitt av kapitel 2 diskuterar och problematiserar jag rollen som inläsare av talbokstext. En forskningsfråga i detta arbete rör lyssnarnas uppfattningar om hur den talande boken skall låta. Den viktigaste ingrediensen i den auditiva presentationen av skönlitterär text som talbok är den mänskliga rösten, eftersom begreppet *talbok* per definition avser inläst text. Men hur skall en inläsare av talboks- eller ljudbokstext egentligen hantera sin muntliga förmedling av den skrivna texten? Representerar det att höra på en talande bok en kommunikationssituation och är den i så fall intim eller offentlig? Skall inläsningen återge en vardaglig samtalsstil eller vara mer strikt? Är rollen som inläsare detsamma som rollen som uppläsare eller skall man förlikna inläsningssituationen vid en högläsningssituation? Skall inläsaren läsa neutralt eller med inlevelse och därmed i viss mån tolka texten? Skall han⁴³ hålla ett tal eller berätta en historia? Skall han spela enmansteater? Skall han prata högt för sig själv eller till någon annan? För en producent av talböcker finns det många frågor att ta ställning till. Att läsa in en skönlitterär text på band är en form av muntlig förmedling, men inläsaren framför sin text utan att publiken är närvarande. Detta ställer stora krav på rösten och röstanvändningen hos den som

⁴³ Jag använder i fortsättningen pronomenet ”han” för inläsaren eftersom det blir otympligt att använda formuleringen ”han eller hon”. Inläsaren kan naturligtvis också vara kvinnlig. I detta arbete används både en kvinnlig och en manlig röst. Tidigare undersökningar (t.ex. Valo 1994) har visat att lyssnare till en radioröst föredrar manliga framför kvinnliga röster. Liknande resultat framkommer också i min undersökning, vilket diskuteras närmare i resultatkapitel 7.

läser in novellen eller romanen, eftersom det är rösten ensam som skall bära fram historien. Att inte veta vem publiken är problematiserar det hela liksom även rollen som ”inläsare av talbokstext”.

I det följande diskuterar jag rösten som uttrycksmedel i mänsklig kommunikation. Jag fördjupar perspektivet på muntlig framställning när det gäller talboks-rösten och redogör för tidigare forskning om hur man uppfattat rösten i ett auditivt medium.

Röstens uttrycksselement

En inläsare av talbokstext har rösten som sitt viktigaste verkningsmedel. Genom att vara medveten om vilka möjligheter som ligger i att variera intonation, betoning, röststyrka och röstläge, kan en inläsare liksom en berättare fördjupa, bygga under och nyansera sin historia.

En uppläsare eller inläsare måste behärska den taltekniska grunden för produktion av tal samt röstens uttrycksselement, som kallas *de prosodiska elementen*⁴⁴. De prosodiska elementen omfattar tempo, paus, kvantitet, intensitet, tonalitet samt klangfärg. (Holmberg & Liljefors 1963; 11–12; Engström & Stürmer 1970; Østern 1988, 1-6; Østern 1989, 104–121).

Haugsted (2004), som forskar kring muntlighet, säger att intonation, tryck, röstkvalitet och taltempo är meningsbärande element i alla muntliga texter (a.a. 34). Intonationen kan t.ex. bestämma om en sats med samma ord är en fråga eller ett påstående. Begrepp om muntlighet innehåller en dubbelhet i och med att ”muntlig” alltid refererar till en ”röst” eller en ”ton”, inte bara till det verbala, det som blir sagt. Haugsted säger vidare att man inte kan förstå yttringar utan att beakta det rum, som de yttras i. Den nära (situationella) kontexten såväl som den institutionella och kulturella och den riktning ett yttrande har är en del av själva yttringen. Språk och förståelse genom språket karakteriseras av ömsesidighet och aktivitet, dvs. av dialog, menar Haugsted.

⁴⁴ *Tempo* är den tidslängd som tas i anspråk, när man läser upp ett textavsnitt. *Paus* är det i talströmmen förekommande kortare eller längre uppehåll, det ”stycke tystnad”, som står i språkets tjänst och som kan räknas till de språkliga uttrycksmedlen. *Kvantitet* är den tidslängd man använder när man uttalar enskilda ljud och stavelser – alltså ett relativt begrepp eftersom kvantiteten måste anpassas efter tempot. *Intensitet* är den uttalsstyrka varmed man framhäver eller undanhåller vissa stavelser i en sats. *Tonalitet* är variationen i tonläget inom en stavelse, ett ord eller en sats. *Klangfärg* är den egenskap hos röstklängen, som bygger på ett komplicerat samspel mellan fonation – av stämläpparna alstrade vibrationer och resonans – omformningen och förstärkningen av stämläpparnas ljudvibrationer.

Rösten – ett viktigt kommunikationsmedel

Rösten är lika unik som ett fingeravtryck och det finns inte två likadana röster i världen skrev Engström och Stürmer i sin lilla skrift om röst- och talvård och elementär uppläsningsteknik på 1970-talet (1970, 7–8). Med hjälp av instrument som mäter ljudvågor kan man till och med göra ett röstavtryck och på så sätt få ett identitetsbevis för en röst som gör att den för all framtid kan identifieras.

Spädbarnsforskning (t.ex. Stern 1985) visar också att det lilla barnet tidigt lyssnar på röster i omgivningen, speciellt på moderns, och de iakttar henne noggrant i samspelet med den närmaste sociala omgivningen. Rösten är alltså ett viktigt kommunikationsmedel, och redan från fosterstadiet socialiseras barnet till att reagera och lyssna på mänskligt tal. Den franska psykoanalytikern och litteraturvetaren Jacques Lacan gav rösten tillsammans med blicken en så central betydelse för barnets jagutveckling att han utökade Sigmund Freuds lista över partialobjekt (bröst, avföring, fallos) med dessa två objekt, rösten och blicken (Haugsgjerd, 1989; Matthis 1996). Lacan ansåg att ”jaget” var ”en salig blandning av imaginära identifikationer” och att subjektet är något som uppstår i det levande under språkets inverkan. Rösten och blicken blir därmed i hans tolkning ett medium, som utlöser kärleken (Miller 1996). I *Ecrits* skriver Lacan:

What I seek in speech is the response of the other. What constitutes me as a subject is my question. In order to be recognized by the other, I utter what was only in view of what will be. In order to find him, I call him by name that he must assume or refuse in order to reply to me. I identify myself in language, but only by losing myself in it like an object. What is realized in my history is not the past definite of what was, since it is no more, or even the present perfect of what has been in what I am, but the future anterior of what I shall have been for what I am in the process of becoming. (Lacan 1977, 64)

Albert Mehrabian presenterade i sin klassiska bok *Silent Message* (1971) en teori om ”the 3 Vs”, dvs. en teori om hur det verbala, det vokala och det visuella budskapet i en meningsfull kommunikation kring emotioner måste understöda varandra, vara kongruenta, för att kommunikationen skall vara effektiv⁴⁵. Om det finns inkongruens mellan de olika kommunikationskanalerna blir mottagaren av budskapet irriterad och förvirrad, eftersom han eller hon får ledtrådar att tolka budskapet i olika riktningar. Om det verbala och nonverbala budskapet motsäger

⁴⁵ Mehrabian påstod att orden, de verbala signalerna, stod för endast 7 % av innehållet i ett budskap och att de nonverbala signalerna hade överlägset störst betydelse. Han angav 38% för det vokala (tonfall, betoning, röstläge osv.) och 55% för övriga nonverbala signaler (mim, gester, grad av spändhet, osv.). På sin webbplats (<http://www.kaaj.com/psych/smorder.html>, läst 23.02.2009) betonar Mehrabian att hans teori om ”the 3 Vs” utvecklades under mycket specifika förhållanden där det handlade om att experimentellt kommunicera känslor och attityder (like-dislike). Hans 7–38–55%-regel gäller inte vilken kommunikationssituation som helst utan förutsätter att det finns motstridiga budskap mellan verbal och nonverbal nivå.

varandra är det enligt Mehrabian mest sannolikt att mottagaren tror mera på det nonverbala. Gregory Bateson (t.ex. 1956 och 1972) utvecklade begreppet ”dubbelbindning” (på engelska ”double bind”) för denna typ av paradoxal kommunikation, där det verbala och det nonverbala budskapet motsäger varandra.

Rösten, det mänskliga talet, är en psykofysisk helhet, och människor är socialiserade till att mänskligt tal vanligen ingår i någon form av mänsklig kommunikation (se t.ex. Argyle, 1975; Melin 2004; Nilsson & Waldemarsson 1995; Sala 2005). Orden ackompanjeras av nonverbala signaler om känslor och avsikter, och den som talar ser hur den andra reagerar och förstår och kan anpassa sig efter det. I en samtalssituation är vi som lyssnare inställda på att förstå vad den andra säger. Även om vårt vardagsspråk för det mesta är så slarvigt att vi de facto inte uppfattar vad den andra säger så är vi beredda på att reparera skadan och fylla i luckorna (Melin 2004). Det mänskliga talet ingår alltid i ett sammanhang och våra förväntningar på vad som skall komma hjälper oss att förstå vad talaren avsett. Vi vill gärna tro att vi hör vad som sägs, menar Lars Melin och fortsätter: ”men i själva verket hör vi vad vi vill höra och det stämmer i normala fall förvånansvärt bra med vad talaren tror att han säger” (a.a. 112). En inläsare däremot får ingen feedback från publiken eller målgruppen i inläsningssituationen. Att läsa in en talbokstext är heller ingen vanlig kommunikationssituation. Inläsaren skall fungera som den läshandikappades ögon, inget mera. Inläsaren har inget eget budskap att framföra. Den som läser genom att lyssna skall uttryckligen få ”läsa själv”, vilket bl.a. betyder att få tolka och uppleva den skönlitterära texten på sitt eget sätt. Samtidigt skall intresse och motivation att lyssna vidare hållas levande hos den som lyssnar och då kan rösten inte vara t.ex. för neutral och därigenom signalera brist på engagemang. En forskningsfråga i detta arbete rör formfrågan hur en auditiv bok skall presenteras för lyssnarna. Hur uppfattar lyssnarna att en god inläsarröst i den skönlitterära talboken skall vara? Underlättar andra auditiva stimuli förståelse och meningskapande? Hurdan är den röst, som på ett respektfullt och finstämt sätt hjälper lyssnaren in i novellens eller romanens textuniversum, men som låter lyssnaren göra sina egna upptäckter där? Hurdan är den röst, som lyssnaren orkar lyssna på?

2.2.1 Perspektiv på muntlig framställning

Uppläsning och högläsning är inte samma sak. Högläsning är det man gör när man läser en text högt. Högläsning kräver inte nödvändigtvis förberedelse. Uppläsning är det man gör när man har förberett sig. Uppläsning visar att man har förstått och satt sig in i det man läser. Inom retoriken förstås därför uppläsning som en *tolkning* av texten (Haugsted, 2004, 52, min kursivering). Publikkontakt och medvetenhet om vem mottagaren för ett tal är anses också inom retoriken vara en grundförutsättning för att ett anförande skall bli positivt

mottaget och få avsedd effekt (se t.ex. Strömqvist, 1996, 47). I viss mening kan en inläsare sägas inneha en roll när han fungerar som uppläsare, men han är ändå ingen skådespelare, som framför enmansteater. När han förmedlar innehållet i en text är det hans ansvar att så följsamt och nyanserat som möjligt återge författarens intentioner (Holmberg & Liljefors, 1963, 65). Men samtidigt skall han fungera enbart som ögon för en lyssnare som av någon anledning inte läser texten själv. När en berättare eller en skådespelare framför sin historia för en publik som är närvarande, är kroppen och rösten med på att forma det budskap som når lyssnarna, och samspelet mellan orden och det nonverbala uttrycket kan i hög grad påverka meningsinnehållet och styra hur man som lyssnare skall uppfatta det som sägs eller framförs. Receptionen hos publiken bygger på både visuella och auditiva stimuli. När man lyssnar på en talande bok är det rösten ensam eller eventuellt tillsammans med andra auditiva stimuli som utgör grunden för perceptionen.

Ju grundligare en uppläsare lever sig in i en text desto större möjlighet har han att förmedla dess innehåll till åhöraren. Detta kallas att läsa med inlevelse (personlig kommunikation med S Engström november 2003). När det gäller produktion av talböcker är det optimala att inläsaren har förberett sig och känner till bokens innehåll för att kunna läsa in den på ett bra sätt. Men att förbereda inläsningen fördyrar produktionen varför många producenter förlitar sig på inläsarnas professionalism. Den kommersiella ljudboken läses därför ofta in av skådespelare medan de flesta talböcker enligt von Zinsen (personlig kommunikation april 2009) inte läses in av skådespelare, eftersom produktionskostnaderna då skulle bli allt för höga. Det kan vara svårt att hitta den rätta vägen mellan överdriven dramatisering och känslsamhet å den ena sidan och bristande sensibilitet å den andra. En intressant fråga är också hur långt en inläsare skall gå i dramatiseringen av ett stycke text. Många lyssnare avvisar den ”naturalistiska” läsarten, där inläsaren dramatiserar för mycket. De anser den vara allt för påträngande. En annan fråga gäller hur inläsaren skall handskas med dialoginslagen i en skönlitterär text. Ska han försöka ge en illusion av de uppträdande personernas talvanor? Ska han genom röstklang, tempo o dylikt förmedla föreställningen om de olika figurernas temperament, ålder, dialektfärgade språk osv.? Eller ska han nöja sig med vanlig uttrycksfull uppläsning? Ett teaterstycke är i främsta rummet avsett att uppföras på en scen och då är spelreglerna för gestaltningen annorlunda.

2.2.2 Konstgjort tal

Konstgjort tal kan användas som ”protes” för vanligt tal. Den största användargruppen utgörs av synskadade och blinda, som kan få tillgång till den text som finns på dataskärmen genom att låta det syntetiska talet läsa upp texten. Det konstgjorda datortalet kan också användas av människor, som saknar ett fungerande talspråk, till exempel cp-skadade som inte har kontroll över sina

talorgan eller svårt hörselskadade, som vill kommunicera med hörande, som inte behärskar teckenspråk.

Det konstgjorda talet kan produceras på två olika sätt, antingen som inbandat digitaliserat mänskligt tal eller som helt konstgjort syntetiskt tal. Fördelarna med det digitaliserade talet är att man kan få en helt naturlig mans-, kvinno- eller barnröst med regionala talspråksvarianter om man så önskar (Hannus-Gullmets 1999, 8–9). Nackdelarna med digitaliserat mänskligt ljud är att det kräver stor minneskapacitet av datorn och att ordförrådet är fastställt på förhand eftersom datorn kan återge endast färdigt inspelade ord och meningar.

Syntetiskt tal å sin sida produceras på konstgjord väg av datorns ljud, vilket gör att ordförrådet i princip blir obegränsat. Alla tänkbara bokstavskombinationer kan uttalas, också alla möjliga felstavningar. Detta utnyttjas inom specialundervisningen vid omedelbar auditiv feedback i samband med skrivträning. Det syntetiska talet är baserat på sambandet mellan bokstäver (grafem) och ljud (fonem) enligt språkets uttalsregler. Det kräver liten minneskapacitet. Eftersom uttalsreglerna måste programmeras in separat för varje språk blir ändå det syntetiska talet också ganska dyrt att utveckla. Ett annat problem är att det kan låta onaturligt och robotaktigt, även om det syntetiska talet till följd av en högt utvecklad teknologi har förbättrats avsevärt från 1970-talet.

Minna von Zansen (personlig kommunikation februari 2009) menar att de syntetiska rösterna aldrig blir färdiga även om de förbättrats mycket under de senaste åren. I Finland används i dag flera olika syntetiska röster vid framställningen av talböcker, både kvinnliga och manliga röster. Celia har samarbetat med Bitlips (www.bitlips.fi) för att t.ex. ta fram rösterna ”Esa” och ”Heta”, som talar finska och ”Emil” och ”Emilia”, som talar finlandssvenska enligt den variant av standardspråket, som talas i Nyland. Esa är den röst som används i Celias böcker som lästs in med talsyntes. Vid TPB i Sverige används talsyntesrösten ”Folke” sedan 2007 (Boqvist 2007). Talsyntes används både i Finland och i Sverige mest vid framställningen av facklitteratur, speciellt tentamensböcker för högskolestudier och främst på grund av att det går snabbare att producera böckerna med talsyntes än att läsa in dem med människoröst (en månad mot två månader). Att snabbt få tag på litteratur är viktigt för studerande, men minst lika viktigt är att de förstår vad som sägs, menar Boqvist. Därför har Folke ett uttalslexikon som består av drygt 600 000 ord. På Celia har man enligt von Zansen inga planer på att läsa in skönlitteratur med talsyntes, för det låter inte tillräckligt bra ännu, och de flesta (äldre) kunder är inte vana vid syntetiska röster.

De allra flesta ungdomar som använder sig av datorn är däremot bekanta med det konstgjorda tal som datorn kan producera med hjälp av speciella talprogram. Inom affärsvärlden och industrin används konstgjort tal bl.a. för uppläsning av tidtabeller. Konstgjort tal som ett pedagogiskt hjälpmedel vid undervisning och rehabilitering av barn och vuxna med olika typer av handikapp har blivit vanligt

och har också undersökts vetenskapligt i stor utsträckning. Vid Åbo Akademi har Britta Hannus-Gullmets undersökt hur syntetiskt tal kan användas som hjälpmedel vid läs- och skrivträning med specialundervisningens elever redan 1999. Det finns också vuxenblinda taltidningsanvändare, som hellre använder talsyntes via en s.k. läspenna kopplad till datorn för att läsa tidningen än att lyssna på en inläst mänskoröst (personlig kommunikation med de synskadades informatör Ann-Britt Mattbäck oktober 2007). Redan 2002 skrev Clas Thorén i regeringskansliets remissvar till taltidningskommittén i Sverige att Statskontorets bedömning var att nackdelarna med den lägre kvaliteten hos syntetiskt tal inte skulle överdrivas. Han menade att många användare anser att tillvänjningen till syntetiskt tal kan liknas vid att vänja sig vid en dialekt.

2.2.3 Forskning om röstens betydelse

Forskning om röstens betydelse i muntlig kommunikation fick sin egentliga början på 1950-talet. Under de tio första åren fokuserade man på det lingvistiska och fonetiska perspektivet, under 1960- och 70-talen på det strukturella perspektivet och från 1980-talet och framåt har det funktionella perspektivet stått i fokus för forskningsintresset⁴⁶ (Valo, 1994, 21 ff). Under den första vågen forskade man kring intonationens, tonhöjdens och betoningens betydelse för hur ett verbalt budskap uppfattas. Valo refererar många undersökningar, där det framkom att röstfenomen som dessa tycks bära egna betydelser och kan påverka det verbala budskapet genom att förstärka, stöda, fylla ut, motsäga eller på annat sätt modifiera detsamma. För röstens nonverbala signaler använder man termen ”paraverbal” eller ”paralingvistisk”.

Forskning om röst och nonverbalt beteende har gett upphov till en mängd populärvetenskapliga böcker kring kroppsspråkets betydelse. I dag är man överens om att det är svårt att skilja de olika ”kanalerna” (verbal och nonverbal kommunikation) åt. Människor som kommunicerar muntligt med varandra använder sig av alla till buds stående ”kanaler” på samma gång. Nonverbala röstsignaler ackompanjeras i vanliga kommunikationssituationer av kinestetiska nonverbala signaler, som utgörs av gester och mimik. Kinestetiska signaler ger en simultan kommentar från lyssnaren och ser till att olika uttalanden synkroniseras med varandra. En del lingvister anser att talet utvecklades ur gesterna t.ex. genom att två personer pekade på samma objekt. Kommunikation grundar sig därför på intersubjektiva erfarenheter, dvs. på att två människor är medvetna om att de tänker på samma sak. (Argyle, 1975)

Genom rösten förmedlas ofta sådant som inte anses passande eller accepterat eller sådant som man för tillfället inte vill eller kan förmedla verbalt. Valo anför

⁴⁶ Maarit Valo har noggrant beskrivit denna utveckling i sin doktorsavhandling från 1994.

t.ex. dominans, empati, likgiltighet, attraktion, emotioner och makt som exempel på sådana budskap.

Nonverbala signaler påverkar alltså meningen av det som sägs. Relevant för min forskning kring den talande boken är de nonverbala signaler som hör ihop med rösten och röstanvändningen. Argyle (1975, 152) kallar dessa ”vocal-auditory” eller prosodiska signaler, och menar att de viktigaste är tajmning, tonhöjd och betoning.

Som anförts ovan socialiseras människor redan från födseln att uppfatta de paraverbala budskapen i rösten. De kognitiva mönstren för tolkning av röstsignaler fungerar också när man enbart lyssnar på röster, utan att få ledtrådar av andra nonverbala signaler, t.ex. när man lyssnar på radio eller talbok.

Alla som talar har en viss grundton i sin röst. Grundtonen är vanligen lägre för män och högre för kvinnor och ännu högre för barn. När grundtonen faller tolkas det som om att meningen snart är slut, och när den stiger markerar det oftast en fråga (Melin 2004). Rösten förmedlar också budskap om vad som skall komma. Handlar det om information, varning, uppmaning, fråga, allvarligt samtal eller småprat? Nilsson & Waldemarson (1990) anför att information oftast förmedlas genom en neutral och saklig röst, men när man vill varna eller uppmana någon blir trycket kraftigare. Samtidigt går tonen upp. En fråga kanske inleds med ett försiktigt stigande tonfall, som följs av en lång provande paus, för att den som talar skall kunna iaktta vilka reaktioner som väcks av inledningen. Inför allvarliga samtal sänker vi gärna tonläget och talar långsammare än vanligt. Tonläget kan också signalera humör, temperament och engagemang. Tonläget höjs ofta till diskant när man är irriterad. Paus i talet kan uppfattas på olika sätt; som tvekan eller förväntan. Pausen kan markera att något är viktigt som talaren vill framhålla och den kan skapa eftertryck åt vad som sägs eller vara uttryck för makt. En paus kan användas medvetet av någon som vill få tid för att tänka efter eller förbereda för ett inlägg, den kan visa att den som talar inte vill eller inte har något att säga. Rösten ger också information om en persons ursprung. Det går att placera in andra människor både geografiskt och socialt utifrån hur de hanterar sitt språk och sin röst. (Haugsted 2004)

Uppfattningar om röst

Det finns en omfattande forskning om talkommunikation, där studier om hur man uppfattar röst och röstbeteende ingår. Redan på 1930-talet kunde många forskare (t.ex. Allport & Cantril 1934; Fay & Middelton 1939; Pear 1931) konstatera, att det är svårt för olika bedömare att endast bedöma en talarers röst och röstbeteende utan att samtidigt tillskriva talaren olika personlighetsdrag. Bedömningar gällande röstbeteende styrs alltså inte bara av observerbara röstfenomen utan mycket ofta av förutfattade åsikter och stereotypa uppfattningar om talarna. Också senare forskning har bekräftat att interpersonell perception, som innefattar nonverbala ledtrådar (t.ex. att lyssna på en röst och

bedöma kvaliteten) aktiverar olika tolknings- och attributionsprocesser. Förväntningar på en talares röstbeteende har effekt på hur man uppfattar talaren som person. Värderande reaktioner på nonverbalt beteende är till en stor del omedvetna. Marit Valo anför i sin avhandling att det verkar finnas stereotypa förväntningar knutna till kvinnliga och manliga röster. En manlig röst uppfattas ofta av både manliga och kvinnliga bedömare som mera tillförlitlig än en kvinnlig.

I det följande beskriver jag kort två projekt som undersökt hur finska respektive finlandssvenska informanter beskriver en bra röst.

Valo (1994) har undersökt attityderna till röst i kontexten radiokommunikation, speciellt uppläsning i traditionell finsk nationell radio. Först undersökte hon uppfattningarna om vad som är en bra röst och vad som är en dålig röst rent generellt. Utgående från de svar hon fick konstruerade hon två skalor för bra och dålig röst, som hon sedan tillämpade när nya lyssnargrupper skulle bedöma kvaliteten på åtta olika röster, fyra manliga och fyra kvinnliga, som de fick lyssna på. Valo fann det viktigt att bestämma de implicita normerna för röst och de värderingar angående röst, som är förhärskande i finsk talkultur.

Enligt uppfattningen hos de icke-professionella respondenterna i Valos studie är en bra röst ”distinkt och klar, melodiös och har relativt lågt tonläge”. Tempot skall vara relativt långsamt, men det är önskvärt att det är flytande, felfritt och har en ordentlig artikulation. Rösten skall stå i proportion till saken som behandlas och till talsituationen. Man förväntar sig också att rösten skall vara individuell, den skall inte vara för alldaglig och vanlig men inte heller för avvikande. En bra röst skall vara stark och naturlig. En dålig röst är i ganska stor utsträckning motsatsen till en bra röst, dvs. den är inte distinkt och den är oklar när det gäller kvaliteten, monoton eller gäll och för skrikig. En dålig röst beskrivs också som icke-flytande och för snabb, den har talfel (t.ex. r- och s-ljudet uttalas fel) och är *sladdrig och slarvig*. En dålig röst anpassar sig inte till talsituationen. Rösten kan också vara för vanlig, för tyst och onaturlig.

Ytterligare analys av data i Valos undersökning gav prototyper för bra och dålig röst. De konstruerades genom att kombinera de mest frekventa röstbeskrivningarna med hänsyn tagen till i vilken ordning de nämndes i den nertecknade beskrivningen. Prototypen för en bra röst beskrivs med ord som respondenterna använt på följande sätt: klar, variationsrik, lugn, hellre lägre tonläge än högt och i viss mån individuell. Prototypen för en dålig röst är enligt konstruktionen gäll, monoton, oklar, stressig och har ofta något talfel. Studien har visat att attityderna kring röst och tal som är förhärskande i den finländska talkulturen är ganska homogena: lyssnarna tenderade att vara eniga om vad som är önskvärt i röstbeteende.

I ett pågående forskningsprojekt vid Åbo Akademis pedagogiska fakultet, ”En resa i röst – om läraren som professionell röstanvändare”, redogör Furu (2004) för lärarstuderandes uppfattning om en god lärarröst. Enligt dem är den

kompetenta lärarens röst hörbar, klar och behaglig att lyssna på (Furu, 2004, 93). Läraren har god insikt i talteknik och kan använda sin röst på rätt sätt utan att riskera att få röstproblem fastän rösten används flitigt. Studerande reflekterar alltså utgående från ett nyttoperspektiv. En annan sak som studerande lyfter fram är betydelsen av att genom sin röst göra undervisningen intressant för att fånga elevernas uppmärksamhet. En bra lärarröst lägger eleverna inte märke till, rösten bara finns där och fungerar som en integrerad del av kommunikationen i klassrummet. En lärarröst som är avvikande på något sätt (i negativ bemärkelse) stjälar uppmärksamheten från det budskap som läraren vill framföra. Lärarstuderande uttrycker explicit att de inte vill låta monotona eller oengagerade i undervisningssituationen utan att det är en del av deras roll som lärare att kunna uttrycka sig på ett sådant sätt att det är motiverande för eleverna att lyssna. Furu relaterar den åsikten till att dagens samhälle i hög grad präglas av en kultur där underhållning får en allt mer framträdande roll. Hänvisande till bl.a. Robin Usher (1998) och Thomas Ziehe (1989) betonar Furu att läraren ställs inför nya krav att tävla om elevernas uppmärksamhet och intresse i det nutida samhället med högt tempo, ständigt växlande intryck och sökande efter nya upplevelser. Lärarens röst blir ett viktigt redskap för att nå sådana mål. Sammanfattningsvis visar Valos och Furus studier att röstkvalitet är av betydelse för kommunikation, men det finns en klar kulturbundenhet kopplad till uppfattning av prototyper för en god eller dålig röst.

2.3 Sammanfattning

I kapitel 2 har jag belyst hur omfattande utmaningarna är i förhållande till produktion av talböcker. En komplex utmaning är själva produktionsformatet och tekniken för att göra talböcker tillgängliga för olika lyssnargrupper. Översikten har visat att talboken först uttryckligen skapades för personer med funktionsnedsättning, men att talboken, eller ljudboken, i dag har en mycket bred lyssnarkrets i olika åldrar och från olika yrkesgrupper i samhället. Översikten har också visat att de nya (lässvaga) grupperna av lyssnare som funnit vägen till ljudboksarenan uttrycker att de fått ett bättre självförtroende och en förbättrad livskvalitet genom att ”böckernas värld öppnat sig” (Önnestam 1998) för dem. De har blivit bemyndigade⁴⁷ via sitt ljudboksläsande. Men översikten visar också att gruppen unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning inte finns med i något utvecklingsprojekt eller någon forskning som rapporterats inom detta fält. Detta faktum öppnar för ett

⁴⁷ Se t.ex. Roy L. Payne (2002), som diskuterar begreppet empowerment inom socialt arbete. Begreppet empowerment kan översättas med ”bemyndigande”.

emancipatoriskt perspektiv⁴⁸ när det gäller denna grupp av läsare. Unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning verkar vara en förbisedd grupp när det gäller tillgången till litteratur som ett livskunskapsämne. Om de inte får möjligheten att läsa, t.ex. med öronen, så utmanas de inte heller i sin litteraturförståelse och utvecklar därmed heller ingen litterär kompetens.

Talbokens historia internationellt och i finländskt perspektiv visar att enskilda personer har haft stor inflytelse på att böcker blivit inlästa. Engström och Studio FsR är ett exempel som har relevans för forskningsprojektet *Den talande bokens poetik*. Översikten över röst och kommunikation som ges i kapitlet ger begrepp för analysen av formaspekterna i svarsprofilerna i den empiriska undersökningen. Avslutade och pågående forskningsprojekt pekar ut gemensamma drag i det som av lyssnare uppfattas som prototyper för god respektive dålig röst.

⁴⁸ Henry A Giroux (1997) diskuterar i artikelsamlingen *Pedagogy and the Politics of Hope* vad en emancipatorisk pedagogik kan omfatta. I denna studie är det emancipatoriska perspektivet mest inspirerat av specialpedagogikens inklusionstanke, samt av diskussionen om lika värde men olikhet för olika människor. Cecilie Haugen (2009, 19) refererar till begreppet "equity through diversity" i en diskussion om makt och kontroll i pedagogiken.

3 Att bygga föreställningsvärldar

Mitt avhandlingsarbete om den talande bokens poetik fokuserar på två lyssnargrupper reception av talbokstext, som lästs in på olika sätt. I kapitel 3 fördjupar jag avhandlingens teoretiska referensram genom att redogöra för och diskutera de receptionsteorier, som har relevans för forskningsprojektet. Jag betraktar lyssnandet till inläst text som en läsprocess och frågar om hur lyssnarna tolkar det de läser-med-öronen och skapar mening i detsamma har därför central betydelse i detta kapitel. I kapitel 3 förankrar jag också de teoretiskt laddade begrepp som jag använder i mitt analysarbete i teoribildning kring estetisk läsning och diskuterar avslutningsvis vad som avses med att vara en kompetent läsare, en läsare som kan läsa med fördubbling.

För det forskningsprojekt jag genomför, där lyssnarnas reception av talbokstext är det fokuserade undersökningsobjektet, är teorier om läsarens möte med texten nödvändiga. Kapitel 3 har därför som syfte att placera in mitt projekt i en receptionsteoretisk forskningstradition. Jag tar avstamp i litteraturpedagogiska perspektiv och har valt Wolfgang Iser, Louise Rosenblatt och Judith Langer som mina främsta referenser. Deras teorier har alla påverkat mitt sätt att se på läsprocessen, och deras teorier har också försett mig med begrepp som jag kan använda både i arbetet med att analysera mina informantgruppers reception av de tre novellerna, som ingår i forskningsprojektet och i diskussionen om de rön jag gör. Vid rubriksättningen av kapitel 2 och 3 i denna avhandling har jag också lånat begrepp från nämnda receptionsteorier, vilket ger en intertextuell referens till läsaren om fokusering i tolkningsarbetet i avhandlingen.

Kapitel 3 inleds med en dryftning av lyssnarperspektivet, dvs. den auditiva perceptionen och kognitionen. Jag diskuterar några grundläggande aspekter på lyssnande med fokus på hur människor skapar mening, hur de bär sig åt för att tolka och förstå sina livserfarenheter, som i mitt avhandlingsarbete handlar om att tolka och förstå fiktiva texter. Avsnittet behandlar hörförståelse, läsutveckling, schemateori, kognitiv semantik och kognitiv terapi. Som avslutning på kapitel 3 breddar jag perspektivet genom att fokusera på meningsteori och meningspotential inom det konstpedagogiska vetenskapsområdet (där litteraturpedagogiken är en del). John Dewey (1980), Inkeri Sava (1994) och Anna-Lena Østern (2009) hör till forskare som undersökt estetiska läroprocesser, som karakteriseras av att eleverna utmanas både känslomässigt och kognitivt i arbetet med konstformer eller kombinationer av konstformer i multimodala uttryck (Østern 2010). Genom arbete inom olika konstformer, till exempel läsning av skönlitterära texter, kan man erbjuda elever möjligheter att bearbeta verkliga föreställningar i en fiktiv värld. Estetisk

respons, aktiv estetisk respons, estetisk fördubbling och transformation är här centrala begrepp.

3.1 Lyssnarperspektivet – den auditiva perceptionen och kognitionen

En talande bok läser man med öronen, dvs. genom att lyssna. Som inledning på min dryftning av reception av talbokstexter diskuterar jag därför vad som avses med att lyssna utgående från en definition på lyssnande, som presenteras av International Listening Association⁴⁹, ILA. Forskningsfråga 1⁵⁰ handlar om hur lyssnarna uppfattar och minns detaljer i de noveller de hört läsas medan forskningsfråga 2⁵¹ handlar om deras tolkande läsning, hur de skapar mening i det de läst-med-öronen. Perspektiv på den tolkande läsningen fördjupas i detta kapitel. Till en början ger jag en bakgrund till vad som sker på kognitiv nivå när läsaren bearbetar den information han eller hon har tagit del av i sitt läsande-med-öronen. Den lyssnargrupp som står i fokus för mitt forskningsintresse har läshandikapp till följd av funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning. I inledningskapitlet tecknades en bild av att det inte är vanligt att unga vuxna med nämnda handikapp läser, varken på sin fritid eller i sin dagliga verksamhet. I min beskrivning av arenan för den talande boken i inledningen av kapitel 2 framkom också att användningen av talböcker för läsning av skönlitteratur bland lindrigt utvecklingsstörda är liten. I det inledande avsnittet av kapitel 3 riktas fokus mot den auditiva perceptionen och kognitionen. Det jag undrar över är vad det är för skillnad på läsförståelse och hörförståelse. Jag undrar också över hur lyssnarnas personliga förutsättningar, t.ex. en intellektuell funktionsnedsättning, påverkar deras hörförståelse och tolkningsförmåga.

3.1.1 Vad avses med att lyssna?

ILA, den internationella organisationen för lyssnande, definierar begreppet ”lyssna” på följande sätt: ”Listening: the process of receiving, constructing meaning from and responding to spoken and/or nonverbal messages” (Purdy & Borisoff 1997, 6). Allt lyssnande börjar med ljudperception, dvs. med att

⁴⁹ ILA är en internationell organisation, som uteslutande ägnar sig åt att främja lyssnande. Organisationen grundades i USA 1979 och samlar forskare från olika vetenskapsområden (t.ex. ’health’- inklusive psykologi, ’business’, ’education’ och ’social sciences’). ILA:s vetenskapliga tidskrift heter International Journal of Listening. (Adelmann 2004, 65).

⁵⁰ Vilka mönster kan identifieras i lyssnarnas svar rörande berättelsestruktur och kognitivt innehåll i ett jämförande perspektiv, som omfattar olika inläsningar?

⁵¹ Vilka förståelsemönster i tolkande läsning relaterade till (texternas) teman kan identifieras hos olika lyssnare?

uppfatta ljud via hörselsinnet (fysiskt sett är talljud bara frekvens, amplitud och tid och det kan "avbildas" i ett spektrogram, se avsnitt 2.2), men det är inte det fysiska hörandet som sådant som är intressant i mitt avhandlingsarbete. Intresset i denna avhandling riktas mot det tolkande lyssnandet, meningsskapandet. Kent Adelman⁵², som disputerade på en avhandling om lyssnande 2002, anser att en stor del av forskningen kring lyssnande har uppehållit sig kring frågan om skillnaden mellan "att höra", "att lyssna" och "att förstå". Adelman anför i sin avhandling att man redan på 1940-talet (se bl.a. Nichols 1947) diskuterade skillnaden mellan de engelska orden "apprehend" och "comprehend" och att man redan då menade, att dessa ord på ett bra sätt återspeglar skillnaden mellan att höra och att lyssna, dvs. mellan att "uppfatta" och att "förstå" (Adelman 2002, 136). Att höra är ett fysiologiskt fenomen medan det att lyssna är en psykologisk akt anser Roland Barthes (1991, 38). Att höra i betydelsen att uppfatta ljud och signaler med hörselsinnet kräver en låg tolkningsnivå medan det specifika lyssnandet i betydelsen att lyssna uppmärksam för att förstå och skapa mening kräver en hög tolkningsnivå. Men att uppfatta ljud och signaler kan också påverka förståelsen av t.ex. en text eftersom ljud av olika slag väcker minnen och associationer, som färgar de inre bilder som lyssnaren skapar när han eller hon hör ljuden. Genom forskningsfrågorna 1, 2 och 3 i min empiriska

⁵² Kent Adelman disputerade vid Malmö Högskola 2002. Hans doktorsavhandling bär rubriken *Att lyssna till röster. Ett vidgat lyssnandebegrepp i ett didaktiskt perspektiv*. Adelman ger i sin avhandling en översikt av hur aspekten "lyssna" inom svenskämnet har fått utrymme i läroplaner och styrdokument i Sverige och konstaterar, att aspekterna "läsa" och "skriva" har funnits med under den obligatoriska skolans 160-åriga historia medan aspekten "tala" etablerades för cirka 80 år sedan och aspekten "lyssna" tillkom för cirka 20 år sedan. Adelman ger också en detaljerad historisk översikt av forskning kring lyssnande och han vill, inspirerad av den väletablerade amerikanska modersmålsforskningen kring lyssnande, introducera denna forskning på svenska. Han anser också att det inte finns någon utvecklad teori kring lyssnarreception och vill med sitt avhandlingsarbete utveckla en sådan. Adelman använder Bakhtins definition av "röst" samt den metaforiska betydelsen av "lyssna" som analysredskap i sin undersökning om vilka röster lärarstuderande lyssnar till, responderar på och talar med under några handledningstillfällen när "de skapar sin egen röst". Bakhtins teorier om intertextualitet används som teoretisk referensram. Bakhtin säger att alla ord är bebodda av andra röster, fyllda med andras röster från andra kontexter, "the layer of meaning upon meaning, voice upon voice" (Bakhtin 1999, 121) och att "there are no voiceless words that belong to no one (a.a., 124). Adelman refererar också till Bakhtins definition på röst (Bakhtin 1984:293): "This includes height, range, timbre, aesthetic category (lyric, dramatic, etc.). It also includes a person's worldview and fate. A person enters into dialogue as an integral voice. He participates in it not only with his thoughts, but with his fate and with his entire individuality." (Adelman 2002).

undersökning undersöker jag om sättet att presentera den inlästa texten i en talande bok har någon betydelse för lyssnarnas reception av densamma.

Två kognitiva processer, som ofta lyfts fram som viktiga i samband med lyssnande är uppmärksamhet och minne. Uppmärksamhet omfattar komplexa processer som selektion, fokusering och koncentration. Andrew Wolvin & Carolyn Gwynn Coakly (1996) påpekar att uppmärksamhet ofta jämföras med lyssnande även om uppmärksamhetsfasen, precis som det att höra, utgör endast en del av lyssnandeprocessen. Adelman (a.a. 137) anser att uppmärksamheten avgör om lyssnandeprocessen får någon fortsättning eller inte och att brist på uppmärksamhet i sin tur leder till olika interaktionsmönster av nonverbala uttryck för lyssnarens ointresse.

Uppmärksamheten påverkar också minnesprocessen, framför allt korttidsminnet eller arbetsminnet. Korttidsminnet har en begränsad kapacitet och denna kapacitet varierar mellan olika individer. Korttidsminnets funktion påverkas i stor utsträckning t.ex. av funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning (Bakk & Grunewald 2004), vilket kan ha en betydelse för resultaten i min empiriska undersökning. Arbetsminnet, som är en typ av korttidsminne, varar så länge man aktivt bearbetar den information som kommer via de olika sinnen. För att en inläring skall kunna ske måste korttidsminnet fungera så bra, att den nya informationen hinner lagras i långtidsminnet. Inläring och minne går hand i hand.

Minnet består av olika system, som interagerar med varandra men som ändå är olika⁵³ och som också finns lagrade på olika områden i hjärnan. Långtidsminnet innehåller i motsättning till korttidsminnet mycket information och används när man behöver hämta information från minnet. Att minnas är därför en dynamisk och konstruktiv process, som på olika sätt transformerar och utnyttjar sinnesintryck och erfarenheter. I den tolkande läsningen har tidigare livserfarenheter stor betydelse. Hur en individ upplever det som hon eller han läser eller hör, det vill säga vilka inre bilder som byggs upp under läsningen, refererar till stor del till de personliga associationer individen får då denna läser eller hör en text. Jag återkommer till den tolkande läsningen i avsnitt 3.5.1. (Adelman 2002; Adelman 2009; Høien & Lundberg 2001; Se hjärnan 2010).

⁵³ Man brukar skilja mellan arbetsminne (det vi använder oss av i nuet) och långtidsminne, som i sin tur kan delas in i episodiskt minne (lagrar personliga upplevelser av personer, platser, händelser), semantiskt minne (lagrar fakta och kunskap), procedurminne (lagrar kunskap om hur olika aktiviteter skall utföras med kroppen), perceptionsminne (lagrar t.ex. lukter och smaker), prospektivt minne (hjälp oss att komma ihåg vad vi skall göra i framtiden), implicit/explicit minne (omedvetna och medvetna minnen) och emotionellt minne (minnen som väcker känslor när vi kommer ihåg dem). (Eysenck 2000; Lund m.fl. 1992; Se hjärnan 2010)

En annan fråga som diskuterats av forskare kring lyssnande är om det att lyssna och förstå enbart är en intrapsykisk process eller om lyssnandet skall betraktas som en social handling. I ILA:s definition på ”lyssna”, som citerats ovan, ingår någon form av respons. I min empiriska undersökning används litteratursamtal som en väg att utforska informanternas förståelse av texten, dvs. att respons inkluderas i lyssnandeprocessen. En annan viktig aspekt vid läsning och läsförståelse är metakognitionen (Høien & Lundberg 1999) som handlar om hur läsaren utvecklar strategier och kan göra medvetna val genom olika tankeoperationer. Speciellt viktigt, sett ur synvinkeln för läsförståelse eller hörförståelse vid lyssnande, är att den som läser kan avgöra om han eller hon förstår eller inte förstår vad han eller hon läser och därmed styra över sin egen inläring och välja andra utvägar om det uppstått problem. Metakognition blir på så sätt ett samlingsområde för självreflexion över ens egna tankeprocesser, dvs. över ens egna kognitiva system.

Metakognitionen kan förliknas vid det inre tal, ”inner speech”, som bl.a. Judi Brownell (1996) och Jack Johnson (1993) har diskuterat. Nämda forskare menar att lyssnaren i alla former av samtal (och läsning är en form av samtal mellan läsaren och texten) ständigt kommunicerar med sig själv i form av ett inre, tyst tal. Johnson menar att det inre talet är egocentriskt och avser med det att uppmärksamheten är riktad inåt mot personliga erfarenheter och associationer. Det inre talet sker i tystnad (lyssnaren småpratar inte högt med sig själv) och med komprimerad syntax men med nödvändiga nyckelord och med semantiska inbäddningar, som gör preciseringar onödiga. Också i ”vanliga samtal” lyssnar man och ägnar sig åt ”inner speech” samtidigt och Johnson fann att lyssnaren via inre tal kan bearbeta verbal information tre till fyra gånger snabbare än en talaras genomsnittliga samtalshastighet, som är 125 till 180 ord per minut. Brownell menar, att det inre talet på så sätt blir en snabb och effektiv metod att förstå utgående från egna erfarenheter. Lyssnaren utnyttjar tidsdifferensen mellan tal och tanke till att förstå hur man förstår ännu bättre.

Avslutningsvis i detta avsnitt refererar jag hur Ethel Glenn (1989) beskriver vad lyssnande är. Hon undersökte hur forskare inom ”speech” och ”listening” definierat ”lyssnande” mellan åren 1925 och 1988 och gjorde en innehållsanalys av nyckelorden i 50 definitionerna. Glenn tar upp sju olika begrepp, som mest frekventa i dessa definitioner. De är:

- perception – also reception, hearing, sensing, detecting
 - attention – concentration, conscious effort, purposeful, selective, voluntary, active
 - interpretation – understand, comprehend, assign meaning, identify, recognize, analyze, assimilate, make sense
 - remembering – retention, recall
 - response – react, act upon, evaluate, draw conclusions, further activity or course of action
 - spoken sounds – oral language
 - visual cues – face-to-face, nonverbal
- (Glenn 1989, 25 i Adelman 2002, 67–68)

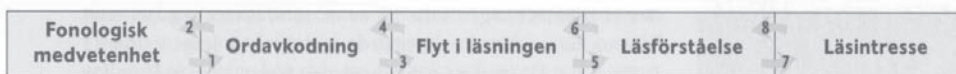
Av dessa sju begrepp har tolkning och perception de högsta frekvenserna bland definitionerna, 72 % respektive 64 %, medan endast 32 % av definitionerna pekar på att responsen måste ingå i en fullständig lyssnarakt. Det är värt att notera att den amerikanska lyssnandeforskningen i stor utsträckning har präglats av kvantitativa lyssnartest, vilket Adelman också påpekar.

3.1.2 Läsförståelse och hörförståelse

I reception av talbokstext har läsförståelsen via hörförståelse en avgörande betydelse för tolkning och meningsskapande. I följande avsnitt av kapitel 3 reflekterar jag över om det finns skillnader mellan läsförståelse och hörförståelse på kognitiv nivå. Läsförståelsen har samband med förmågan att läsa; den som har en god läsförmåga har i allmänhet också en god läsförståelse och finner nöje i läsningen. Som inledning på min reflektion om sambandet mellan läsförståelse och hörförståelse redogör jag först för läsutvecklingens olika dimensioner enligt läsforskarna Ingvar Lundberg, Katarina Herrlin och Torleiv Høien. Därefter ser jag närmare på var läs- och hörförståelsen har sina projektiionsområden i hjärnan och diskuterar hur lyssnarens personliga förutsättningar inverkar på förmågan att tolka.

Läsutveckling och läsförståelse

Lundberg och Herrlin (2003) beskriver fem olika dimensioner i utvecklingen av barns läsförmåga. Dessa påverkar alla varandra. De fem dimensionerna är fonologisk medvetenhet⁵⁴, ordavkodning, flyt i läsningen, läsförståelse och läsintresse. Dimensionerna och hur de påverkar varandra visas grafiskt i figur 1.

Figur 1. Läsutvecklingens olika dimensioner (Lundberg och Herrlin 2003, 9).

De mest grundläggande förutsättningarna för att man skall kunna läsa är fonologisk medvetenhet och ordavkodningsförmåga. Fonologisk medvetenhet främjar ordavkodningen (pil 1 i figur 1), som i sin tur har positiv inverkan både på fonologisk medvetenhet och flyt i läsningen (pil 2 och pil 3). När ordavkodningen går lätt får läsaren snart flyt i läsningen (pil 3), vilket har positiv

⁵⁴ Fonologisk medvetenhet är ett begrepp som man i allmänhet talar om i förbindelse med nybörjarläsare. Med begreppet avses att nybörjarläsaren förstår att de talade orden består av språkljud och har samband med bokstäver, stavelser och ord i tryckt text. Detta brukar man kalla att barnet "har knäckt den alfabetiska koden" (Høien & Lundberg 1999, 52).

inverkan både på ordavkodningen (pil 4) och på läsförståelsen (pil 5). Läsförståelsen bidrar i sin tur till allt bättre flyt i läsningen (pil 6). När det gäller läsförståelse, skriver Lundberg och Herrlin att den som läser med gott flyt lättare kan minnas början av en mening eller ett avsnitt och kan i och med detta lättare integrera olika delar av en text för att förstå den bättre. Den energi som man i början av läsutvecklingen måste sätta på att koda av ord och få ordning på meningsbyggnaden kan i ett senare skede av läsutvecklingen i stället användas på det mentala arbetet att förstå en text. God läsförståelse är en förutsättning för ett positivt läsintresse (pil 7), och ett positivt läsintresse gör att läsförståelsen i sin tur också blir bättre (pil 8). Lundberg & Herrlin menar, att det är naturligt att man under den första perioden av läsutvecklingen fokuserar på ordavkodningen men de framhåller också att det är viktigt att nybörjarläsarna redan från början måste få uppleva att läsning handlar om mening, glädje, betydelse, budskap, upplevelse och förståelse. Nybörjarläsarna måste få uppleva att texter har något att säga som kan vara viktigt. Elever i de sista årskurserna i lågstadiet bör ha nått de högsta faserna i samtliga dimensioner, anser Lundberg & Herrlin (a.a.).

Avkodning av ord utan läsförståelse är ingen läsning. Lundberg & Herrlin framhåller att förståelse betyder att man har nått fram till ett inre, mentalt lexikon, där ordens betydelser finns lagrade. Avkodning gör läsaren i stånd till att känna igen, uttala och få tillgång till ordets mening och är en färdighet som byggs upp över tid. Genom att läsa mycket blir avkodningsförmågan automatiserad för de flesta. Nya ord känns snabbt och säkert igen och kognitiva resurser kan frigöras till förståelseprocessen. Läsförståelse däremot kan inte automatiseras, menar Høien & Lundberg (2001). Den kräver uppmärksamhet och anknyter till till högre kognitiva processer, som gör det möjligt för läsaren att få ut mening av texten genom att reflektera över den, dra slutsatser och göra tolkningar. Läsförståelse är därför också beroende av bakgrundskunskaper. Barn kan inte läsa med förståelse om de inte kan koppla ihop den nya informationen i en text med det de redan vet; innan man kan läsa en text måste man ha "läst" världen. Høien & Lundberg (a.a.) menar att ett sådant tankearbete i princip är av samma slag som den tankeverksamhet som är i gång när man lyssnar till en text som andra läser högt för en. Svaga läsare måste i allmänhet läsa ut orden högt för att kunna lyssna sig till en förståelse av texten, precis som de medeltida ordensmunkarna, som Anita Ankarcona beskriver i sin bok *Makt och minne* från 1996. Hon säger, att de medeltida ordensmunkarnas läsförståelse var mycket begränsad. Läsningen skedde därför ofta i speciella läsceller, vilket kan förefalla märkligt – att man garanterades en så exklusiv avskildhet inom en helt kollektiv institution. Ankarcona menar att det berodde på bruket att läsa högt och tycker att det är i det närmaste omöjligt att föreställa sig ett nutida nationalbiblioteks läsesal fylld med medeltida läsande munkar – viskningarna och mumlandet skulle vara outhärdligt! Jag citerar några av Ankarcronas (1996, 106–107) beskrivningar:

När dagens student sitter i den tysta bibliotekssalen och antecknar från den tryckta boksidan har han ett synminne av hela textrad. Men den medeltida skrivarmunkens minne var ett hörselminne, ofta av ett ord i sänder. /---/ Själva skrivandet var därtill fysiskt mycket ansträngande. ”Den som inte vet hur man skriver vet inte hur mödosamt det är. Tre fingrar håller fjädern, två ögon ser, tungan formar orden, hela kroppen är engagerad i arbetet”, klagar en munk från 700-talet. Icke att förvånas över att de läsande och skrivande munkarna placerades i avskilda alkover eller celler. (a.a. 106–107)

Jämfört med modern typografi var handskriften inte bara besvärlig att läsa, den kunde också vara svår att orientera sig i. För att få kontroll över en text var det nödvändigt att försöka lära den mer eller mindre utantill. *Meditatio* innebar en total memorering av en text. Högläsningen var en del av memoreringstekniken. Man hade ett sinnligt, ja direkt fysiskt förhållande till orden. I bönen skulle man idissla orden, *ruminatio*, man skulle tugga doften och aromen ur dem. Man skulle avnjuta och avsmaka dem med *palatum cordis*, hjärtats gom. (a.a. 107)

Under handskriftstiden tvingades man läsa ut orden högt för att kunna lyssna sig till en förståelse av texten. Men den tryckta sidan var regelbunden och överskådlig och därför mycket lättare för ögat att tolka. Den krävde inte uttalets och lyssnandets hjälp, varför skriftspråket snart förlorade sin nära sammanlänkning med talet. Ögat tog över från örat, tal och skrift skildes åt. (a.a. 14)

Hörförståelse, hjärnan och den talande boken

Allt lyssnande och läsande börjar med en perceptionsprocess; en yttre stimulus (ett ljud eller en symbol i form av en bokstav) fångas upp av ett sinnesorgan (örat eller ögat), som via inåttledande nervbanor för stimulusen i form av en nervimpuls till hjärnans projektionsområde för aktuellt sinnesorgan. Om man läser en text går först en nervsignal från ögonen till hjärnans syncentrum, som sedan i sin tur aktiverar de delar av hjärnan som används för att tolka språkets innebörd. När man lyssnar på en talande bok är det hörselorganen i öronen som skickar signaler till hjärnans hörselcentrum, där ljudsignalerna och språkets innehåll sedan tolkas. Visuell information processeras simultant, medan den auditiva informationen processeras i tiden. De gemensamma faktorerna är nervimpulser, input från två olika sinnesorgan. Inputen skall förstås och tolkas, en inre uppfattning eller bild skapas. Den processen är beroende av aktiviteter i hela hjärnan, inte enbart i sinnesorganets projektionsområde.

Ett område i hjärnan, som har stor betydelse för tolkning av språkinformation, som når hjärnan via öronen eller ögonen är Wernickes area. Det är ett område i vänstra hjärnbarken och har alltså betydelse för människans förmåga att förstå språk, både talat och skrivet. Vid tolkande läsning har också de delar av hjärnan där olika minnen finns lagrade samt de delar av hjärnan, som svarar för det analytiska tänkandet stor betydelse. Den brittiska neuropsykologen Richard Gregory (1998) hävdar att 90 procent av alla tolkningar som människan gör av intryck utifrån bygger på minnet och bara tio procent på den information som de facto fås utifrån genom sinnesorganen. Det vi uppfattar när vi läser beror alltså framför allt på vad vi minns. De ”bilder” vi eventuellt skapar i vårt inre när vi

läser är en metafor för alla de erfarenheter som aktiveras av läsningen och de stämningar som själva läsningen försätter oss i. Olika sinnesorgan samarbetar också med varandra och olika typer av texter aktiverar olika områden av hjärnan. (Avsnittet ovan bygger på personlig kommunikation med experter inom neuropsykologi⁵⁵.)

I dag vet man tack vare olika PET-undersökningar⁵⁶ ganska mycket om hur hjärnan fungerar och med hjälp av PET-undersökningar kan man bl.a. se var aktiviteten i hjärnan är hög när försökspersonerna t.ex. ser ett ord i text, hör det uttalas, tänker på ett ord eller uttalar detsamma. Risto Näätänen, Pekka Niemi & Juhani Laakso (1999, 44) refererar hur Marcus Raichles beskriver dessa aktiviteter i hjärnan. Han kunde via PET-undersökningar se att blodcirkulationen är snabbast i hjärnans hörselcentrum då man lyssnar på ord, medan aktiviteten ökar bl.a. i de bakre delar av hjärnan, där syncentrum ligger, då man läser eller ser ord. När man uttalar ord, t.ex. när man läser högt, ökar blodtillförseln bl.a. i de områden av hjärnan som styr talorganens rörelser medan blodökningen är störst i pannloberna när man tänker på ett ord eller skall producera ord enligt bestämda regler. Se figur 2.

Med stöd av PET-fotografering vet man också att t.ex. minnet finns överallt i hjärnan (Melin 2004). Det område i hjärnan, som kallas hippocampus och som finns i hjärnans inre primitiva partier, dvs. i det limbiska systemet, har stor betydelse speciellt för närminnet eftersom hippocampus organiserar och katalogiserar ny information. Det episodiska minnet och det semantiska minnet, som båda har stor betydelse för tolkande läsning, finns i hjärnbarken på höger sida av hjärnan. Framletning ur minnet sker i vänster pannlob om det handlar om det semantiska minnet, men ur den högra om det handlar om det episodiska minnet. Minnen väcks ofta genom associationer. De områden i hjärnan som har störst betydelse för språk och språkförståelse finns förutom i Wernickes area⁵⁷ också i Brocas centrum.

⁵⁵ Personlig kommunikation med Christina Krause, som är professor i kognitionsvetenskap vid Helsingfors universitet (november 2005) samt med neuropsykologerna Rakel Berg och Katrine Helenelund i Vasa (februari 2010). Information har också hämtats från Eysenck 2000 och Melin 2004 samt från Centrum för Lättlästs webbplats (<http://www.lattlast.se> , läst mars 2005.), där professor Mats Myrberg svarat på frågor om skillnader mellan att läsa en bok och lyssna på en talbok.

⁵⁶Positron Emission Tomography är en teknik med vars hjälp man kan få en profil av neuronaktiviteten i olika områden av hjärnan (Eysenck, 2000). Blodcirkulation och ämnesomsättning ökar snabbt i de delar av hjärnan, där nervcellernas aktivitet tilltar, när en individ utför olika kognitiva uppgifter. Denna blodtillförsel kan fotograferas med PET-kameror och ger tredimensionella bilder av hjärnan.

⁵⁷ Brocas centrum finns i vänster hjärnhalva och är ett produktivt språkcentrum. Skador på Brocas centrum medför en form av afasi, som gör att talet blir mycket långsamt och energikrävande och patienten använder enbart innehållsord, dvs. talar i telegramstil. Wernickes område finns också på vänstra hjärnhalvan men en aning längre bak och är

Figur 2. Hjärnans aktivitet vid behandling av språklig information. Bilden visar hur olika delar av hjärnan aktiveras vid olika mentala aktiviteter som att tänka på ett ord, att höra ett ord, att säga ett ord och att se ett ord. Bilden är hämtad ur Melin 2004,

Utöver Brocas och Wernickes centra finns också gyrus angularis, som är ett centrum för läsning. Hörselintryck är primärt nära kopplade till språket och finns mellan Brocas och Wernickes centra. Vår kunskap om världen (det vi talar om) och vårt mentala lexikon (orden som vi använder när vi talar) finns som nätverk i hjärnans högra sida. Melin (a.a.) menar, att mycket talar för att processerna för produktion och förståelse av tal finns i vänster hjärnhalva, som är analytisk och detaljfixerad, medan höger hjärnhalva är spontan och holistisk. Men hjärnhalvorna står i ständig kontakt med varandra genom corpus callosum och stora delar av hjärnan är därför aktiverad vid t.ex. tolkande läsning, som är en hög kognitiv funktion. Det PET-undersökningar kan bidra med när det gäller tolkande läsning är att de flesta människor tolkar (och talar) med vänstra hjärnhalvan, men den högra är för den skull inte betydelselös.

Den konkreta läsningen, oberoende av om man läser med ögonen eller med öronen, är ett led i en kommunikativ konstruktion, som är individens tillgång till världen via sina sinnen. Konstruktionen är individuell men samtidigt också styrd av sociala konventioner (Steffensen 2002). Den enskilda läsaren och mottagaren av text lagrar information efter neuropsykologiska regler och konstruerar dem till kunskap i sitt minne, som naturligtvis inte avbildar den verkliga världen på ett konkret sätt (jfr avsnitt 3.2). Men läsningen (kommunikationen) är samtidigt styrd av sociala konstruktioner i form av textförståelseregler, dvs. vilka kontrakt och konventioner det är frågan om och regler för hur man förstår dem i ett sammanhang. Min framställning hittills har

centrum för språkperception. Skador på Wernickes område medför också en form av afasi där talet visserligen löper smidigt men är fullständigt innehållslöst. Patienten skapar nya ord som inte har någon mening och patienten kan också ha svårigheter med att förstå vad andra säger. Termerna Brocas centrum och Wernickes centrum kommer från de två läkare, Pierre Broca (1824–1880) från Frankrike och Carl Wernicke (1848–1905), som först rapporterade om de typiska störningar som kommer av skador på dessa områden i hjärnan. (Eysenck 2000)

visat att tidigare erfarenhet av både levtt liv och också av olika slags texter är viktiga byggstenar i tolkningsprocessen vid läsande av fiktion. Jag återkommer också till dessa frågor under avsnitt 3.2 som handlar om schemateori och under avsnitt 3.3 som behandlar reception i litteraturpedagogiskt perspektiv.

Finns det en speciell faktor i hjärnan för hörförståelse?

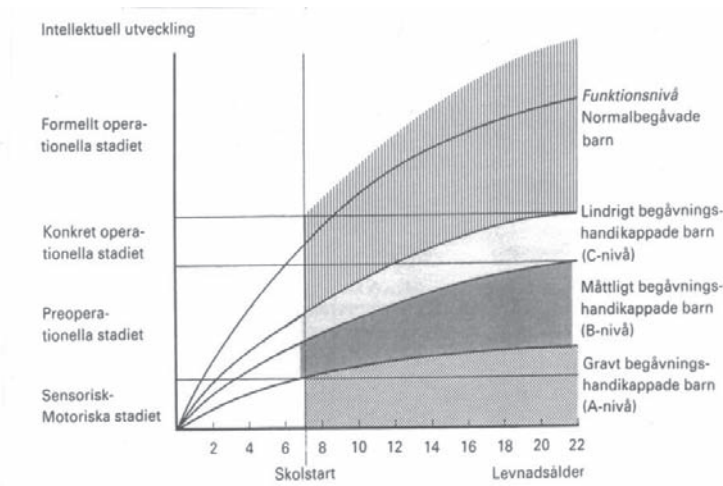
Adelmann redogör i sin doktorsavhandling från 2002 mycket detaljerat för lyssnandets historia. I det följande refererar jag kort två teorier som Adelmann behandlat. Jag har funnit dem intressanta, sett ur denna avhandlings perspektiv. De berör frågan om det finns en speciell faktor för hörförståelse i hjärnan.

Enligt den australiske forskaren Donald Spearritt (1962), som studerade hörförståelse på 1960-talet är svaret på den frågan jakande. Adelmann anför, att Spearritt lyckades visa att det finns en speciell förståelsefaktor när det gäller verbalt material presenterat i talad form. Spearritt kunde konstatera att hörförståelsetest mäter någonting annat än det som läsförståelsetest mäter. Claes Welwert (1984) i Sverige gjorde också en intressant upptäckt när det gäller skillnaden mellan att läsa och lyssna och hörförståelse. Han kunde konstatera, att det troligen är så att flertalet skolelever först vid 13 års ålder förstår läst text lika bra som avlyssnad. Detta resultat kom han fram till efter att ha analyserat 200 komparativa läs- och lyssnarundersökningar, som gjordes under perioden 1890 till 1980.

Påverkar lyssnarens personliga förutsättningar tolkning och reception?

Welwerts och Spearritts rön är speciellt intressanta med tanke på undersökningsgruppen i min empiriska undersökning. Av min framställning hittills framgår klart att barn och unga med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning inte läser skriven text i någon större utsträckning. Deras ordavkodningsförmåga blir därför i brist på övning i att läsa inte automatiserad, och deras inre, mentala lexikon för skrivna ords betydelser utvecklas därmed heller inte. Att själv läsa böcker på egen hand blir en allt för stor utmaning. Färm (2004) menar att de flesta utvecklingsstörda, även de som kan läsa själva, får en djupare läsupplevelse om någon läser högt för dem därför att ansträngningen i samband med själva läsningen går ut över läsförståelsen (och därmed över läsupplevelsen). Att lyssna till någon annan som läser kan förliknas vid det att läsa flytande – egna tankar och känslor kan användas i själva läsakten. Att vara tillsammans och sedan diskutera det man hört fördjupar läsupplevelsen ytterligare. Intellectuellt befinner sig unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning någonstans på gränsen mellan de konkreta operationernas stadium och de formella tankeoperationernas stadium enligt Jean Piagets stadieteori (se t.ex. Eysenck 2000), vilket motsvarar ungefär det stadium som många 13-åringar befinner sig i. Att läsa-med-öronen är därför i enlighet

med både Welwerts och Spearritts rön ett ändamålsenligt sätt att läsa för unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning. Ann Bakk och Karl Grunewald (2004) har utgående från Gunnar Kyléns och Piagets teorier om begåvningsutveckling grafiskt åskådliggjort begåvningsutvecklingen hos normalbegåvade och begåvningshandikappade barn och unga, vilket återges i figur 3.

Figur 3. Begåvningsutveckling hos normalbegåvade barn och begåvningshandikappade barn. Bilden är hämtad ur Bakk & Grunewald 2004, 22.

Av figuren framgår att det är stora skillnader mellan individerna i de olika grupperna. Barnen med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning (som benämns de lindrigt begåvningshandikappade barnen i figuren) når det preoperationella stadiet bara några år efter barn utan begåvningshandikapp men de når det konkreta operationella stadiet tidigast i elvaårsåldern och ofta inte förrän i tonåren. I början av den kognitiva utvecklingen skiljer sig barn som tillskrivs funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning inte så mycket från andra barn. Med ökande levnadsålder blir skillnaderna mera framträdande. Variationen inom alla grupper är stor. För C-nivå, som representerar lindrig utvecklingsstörning, motsvarar den kognitiva utvecklingen den kognitiva utvecklingen hos 7–12-åringar utan funktionshinder.

Lena Söderman och Mårten Nordlund (2005) framhåller att de erfarenheter som individer gör under livets gång har stor betydelse för funktionsnivå. Mera livserfarenhet medför att den funktionella begåvningen är betydligt högre hos en vuxen person än hos ett barn även om hans eller hennes sätt att tänka liknar ett barns. En ung vuxen med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning kan skapa sig en allmän uppfattning av omvärlden, men uppfattningen om verkligheten är fortfarande knuten till de egna erfarenheterna eller till

information som han har fått på annat sätt. Personen kan förstå samband mellan orsak och verkan och kan räkna ut sätt att hantera olika situationer med utgångspunkt i hur han eller hon gjort tidigare i liknande fall. Den unga vuxna kan tänka framåt, men på ett konkret sätt på verkliga och bekanta saker. Tänkandet är egocentriskt, men den lindrigt utvecklingsstörda kan också ta andras perspektiv och förstå att de tycker och tänker på ett annorlunda sätt än man själv gör. Sverre Asmervik, Terje Ogden och Anne-Lise Rygvold (2001) skriver om barn med funktionsstörningen lindrig utvecklingsstörning att man kan notera att potentialen hos de elever som har svag eller låg kognitionsnivå sätter gränser som inte kan överskridas (2001, 163). Koncentrationsförmågan och det auditiva och visuella minnesspannet är ofta nedsatta och ett skolbarn med nämnda funktionsnedsättning distraheras lätt, glömmer ofta saker och ting, tål påfrestningar dåligt och tröttnar snabbt. Allt detta leder till att undervisningen måste ske i korta perioder och vara konkret. I min undersökning beaktade jag detta genom att de noveller som de unga vuxna informanterna skulle lyssna till är relativt korta och har en klar struktur.

Till antalet utgör gruppen lindrigt utvecklingsstörda en majoritet bland hela antalet individer med utvecklingsstörning i ett land. Asmervik m.fl. uppskattar antalet till 80 % av hela gruppen. Inom Kårkulla samkommun, som har hand om vården av de svenskspråkiga med lindrig utvecklingsstörning i Finland, fanns det i ålderkategorin 18–29 år (som omfattar de unga vuxna med funktionsnedsättningen i min undersökning) 51 personer med diagnosen lindrig utvecklingsstörning år 2009 (personlig kommunikation med ledande socialкуратор Malin Holmberg vid Kårkulla Centralanstalt mars 2009). Antalet är en uppskattning eftersom alla svenskspråkiga med funktionsnedsättningen i Finland inte nödvändigtvis vårdas av Kårkulla samkommun.

3.2. Meningsperspektiv belyst av schemateori och skript

I detta avsnitt diskuterar jag några grundläggande aspekter på hur människor skapar mening utgående från schemateori. Min förförståelse är att upprepade erfarenheter skapar kognitiva mönster för hur man skall tolka och förstå sina livserfarenheter. De kognitiva mönstren skapar också förväntningar på hur saker och ting fungerar och påverkar på så sätt framtida tolkningsprocesser.

Begreppet ”schema” introducerades först inom psykologin, men har senare använts som teoretisk förklaring till hur människan tolkar och skapar mening när det gäller t.ex. läsförståelse (Lundberg & Høien 1988 och 1999), litteraturförståelse (Märak 1994; Sørensen 2001) och reception av olika medietexter (Rydin 1996; Seip Tønnessen 2000). Begreppet schema introducerades i psykologin av Frederic Charles Barton. År 1932 utkom hans huvudarbete om inläring och minne, *Remembering*, och i detta verk beskrev han hur människor väljer ut olika aspekter av en situation eller en text och

organiseras och återger den olika beroende på tidigare erfarenheter och aktuell inriktning.

Schema, kognitiv karta, inre scenario, skript

Schematänkande blev vägledande för minnesforskningen under 1970- och 80-talen men har efter det utvecklats av många psykologer för att beskriva hur kognitiva strukturer utvecklas. Man har också använt olika begrepp för att beskriva de kognitiva strukturerna, t.ex. kognitiv karta (Tolman 1948), mentala modeller eller representationer (Bowlby 1969) och meningsstrukturer (Lundh 1992). Kognitiva kartor kan fungera som riktiga vägkartor, de kan visa oss vägen och hålla oss orienterade, även om det inte är frågan om några konkreta kartor utan ganska schematiska uppfattningar om hur saker och ting är, hur de brukar fungera. John Bowlby (1969) ansåg att begreppet ”karta” gav ett för statistiskt intryck av de strukturer som är inblandade (en karta ändras inte så lätt) eftersom mentala modeller av omvärlden befinner sig i ständig omvandling när människan interagerar med omgivningen. Han ville hellre använda begreppet ”arbetsmodell” eftersom modellerna ständigt uppdateras. Bowlby fann också att de modeller vi har av viktiga personer i vårt liv lagras i form av kognitiva modeller. Dessa modeller gör att man har en uppfattning om ungefär vad man kan vänta sig av olika personer i olika situationer. Ulric Neisser (1976) menar att självbild och världsbild konstrueras på samma sätt; våra tidigare erfarenheter av hur vi uppfattar oss själva och av hur andra uppfattar oss skapar tillsammans en mental bild av oss själva och hur vi fungerar.

Inom läsforskningen talar man om ett inre scenario, som läsaren bygger upp under läsningen. En mening i texten kan framkalla en inre bild hos läsaren, och denna bild innehåller mycket information som inte ges direkt i texten, utan läsare utnyttjar sin kunskap om världen för att utveckla ett inre scenario (Lundberg & Høien 2001). Texten kan också få läsaren att aktivera ett inre schema, som finns från förr. Schemat kan fungera som en anvisning, som kan vägleda läsaren till att konstruera en inre representation eller ett tankeschema med kategorier där innehållet i texten kan infogas, assimileras. Om olika scheman sätts ihop efter varandra i tidsföljd tar de form av ett skript med narrativ karaktär (Sørensen 2001, 132). Ofta möter vi världen med sådana skript utan att vara klara över det. Skripten kan också förklaras som händelsescheman, som består av de mest typiska dragen för olika handlings- och händelsesekvenser och fungerar då ofta som manuskript för hur t.ex. en födelsedag skall firas eller ett bröllop går till (Lundh 1992). Lingvisten Guy Cook, (refererad i Sørensen 2001) delar in skripten i olika typer, nämligen instrumentella skript (att utföra bestämda handlingar i ordningsföljd), personliga skript (att känna sig som bestämda personer) och situationella skript (att t.ex. vara på restaurang eller att gå på personalsamtal). Sørensen menar att speciellt de personliga och situationella skripten har betydelse i litteraturundervisningen eftersom litteraturtolkning ofta handlar om att eleverna skall leva sig in i olika personer eller situationer.

Skripten är knutna till de upplevelser som har gett dem form, och de har speciella kännetecken som avgränsar dem från andra skript. Scheman och skript hjälper alltså läsare att skapa delelement i ett fiktivt universum. Schemateori har ibland kritiserats för att vara för statisk, men inom den kognitiva semantiken⁵⁸, som förenar språk- och litteraturvetenskap med kognitionsforskning, ser man schema och skript som dynamiska uppsättningar av tolkningsredskap. De är alltid i rörelse och förändras ständigt. Sørensen menar att schema och skript hjälper människor att skapa mening. Meningsprocessen är både individuellt och socialt betingad. Mening skapas inne i den enskilda människan, men denna mening tar form av ”menneskets färd i världen” (Sørensen 2001, 128), dvs. tillsammans med andra människor och med hela kulturen.

Kognitiva scheman utgör alltså ett slags mentala modeller av välkända fysiska, sociala eller emotionella miljöer. Begreppet ”schema” syftar på en inre kognitiv struktur, som ger en mening åt den yttre informationen, som vi får via våra sinnesorgan. Utvecklingen av kognitiva strukturer är till stor del en fråga om erfarenhet och inläring. Genom erfarenhet och inläring kommer vi underfund med hur den yttre världen fungerar och för att allt inte skall bli ett enda inre kaos strukturerar vi upp våra erfarenheter och lagrar dem i form av inre scheman. Även om de kognitiva strukturerna står i god samklang med den yttre verkligheten utgör de aldrig någon exakt avbild av denna. De kognitiva strukturerna är ”schematiska” i den meningen att de innebär en generalisering och kategorisering av verkligheten. Därför brukar de kallas ”scheman”. (Lundh 1992)

Kognitiva scheman fungerar ofta som strukturerade förväntningar, som förbereder individen för att ta upp en viss slags information (Neisser a.a.). Lundh (1992) menar att en del scheman är medfödda, t.ex. förmågan att uppfatta varandras känslotillstånd. Han påstår att schemateorierna rent definitionsmässigt förutsätter att det måste finnas medfödda scheman – annars skulle man aldrig kunna ta in någon information.

Schematänkande är också ”energisparande” eftersom vi inte alltid behöver arbeta med att förstå vad en ny situation handlar om, utan vi kan koppla på ett manuskript, som vi har från förr. Kognitiva scheman har stor genomslagskraft för hur vi tolkar världen. Begreppet skript används också t.ex. inom den kognitiva terapin (Beck 1995; Kähkönen, Karila & Holmberg 2001), där terapeuten ganska tidigt i terapiprocessen försöker komma underfund med vilka skript och scheman klienten har skapat för att förstå sitt eget liv. Skripten utvecklas i barndomen, som ett resultat av hur barnet uppfattar världen och följer barnet upp i vuxenlivet och fungerar som en klangbotten mot vilken viktiga händelser tolkas. Skripten har en narrativ karaktär och säger något om hur

⁵⁸ Den kognitiva semantiken uppstod i USA under 1970-talet och har senare utvecklats av bl.a. Georg Lakoff, Mark Johnsson och Mark Turner (Sørensen 2000, 127).

klienten tolkar berättelsen om sitt liv – är klienten offer eller hjälte i sitt eget liv? Ser klienten sitt liv som en såpopera eller ett klassiskt drama? Jerome Bruner (1995) har också använt begreppet ”folkpsykologi” om de scheman och skript som finns i vår föreställningsvärld. Hans uppfattning är, att det är viktigt att arbeta med dessa föreställningar för att vi skall förstå vårt liv bättre.

Schema som grund för meningsskapande

Elise Seip Tønnessen (2000), som undersökt barns möte med tv, anser att schemabegreppet har en central roll när kognitiva strukturer skall beskrivas som en strukturerad erfarenhetsbas, som lägger grunden för nytt meningsskapande. Hon menar att schema kan uppfattas som en systematisk kartläggning av tidigare erfarenheter, samtidigt som de innehåller regler för hur nya kunskaper skall integreras i gamla. När det t.ex. gäller återberättande av en film, ett tv-program eller en text som man läst, menar Seip Tønnessen att mentala berättarscheman (ett begrepp hon lånat av Jean Matter Mandler 1984), i ganska hög grad styr både vad man kommer ihåg och vad man glömmer bort. Mandler menar att berättarschema styr bearbetning och meningsskapande i både perceptionsprocessen och i tolkningsprocessen. Berättarschema fungerar som en förväntningsstruktur hos den som läser en text.

Den norska litteraturpedagogen och forskaren Sylvi Penne (2010) har sammanfattat norsk och nordisk klassrumsforskning med fokus på elever i högstadiet och i gymnasiet. Hon betonar i förhållande till tolkningskompetens hur viktigt det är att läraren utmanar elever till både syntagmatiskt tänkande och till paradigmiskt tänkande. Genom det syntagmatiska tänkande erövrar elever narrativ kompetens. Det betyder att eleverna får kompetens att förstå berättelser som linjära, knutna till en tidslinje. Tolkning i enlighet med syntagmatisk förståelse är viktig för utveckling av empati och relationer (a.a. 130–131). Bruners tankar om narrativt tänkande blir en bild på hur mening skapas byggd på kulturens tolkningsschema och individens kognitiva scheman. Penne betonar hur viktigt det är att didaktiken omfattar också det paradigmiska tänkandet som innebär att eleven reflekterar över berättelsen. Det paradigmiska tänkandet innebär ett annat sätt att skapa mening på. Penne nämner speciellt metaforförståelse eller metafor som kognitivt schema (a.a. 134–135).

Jack Mezirov (1998, 34), som representerar den kritiska pedagogiken och som skapat en teori om hur vuxna lär, talar också om meningsschema och meningssperspektiv. Ett meningssperspektiv byggs upp av meningsscheman, som representerar specifika aspekter av en individs personliga referensram. Denna referensram fungerar som ett tyst värdesystem, genom vilket mening skapas för en enskild person. Genom att förändra meningsscheman kan man förändra meningssperspektiven, menar Mezirov. På så sätt kan man också påverka och förändra en persons sätt att t.ex. se på sig själv och andra. I förlängningen av en

sådan transformativ process kan man till och med förändra en persons livsvärld, menar Mezirov.

Schemateorier beskriver alltså några grundläggande aspekter på hur människor bär sig åt för att tolka och förstå sina livserfarenheter, som i mitt avhandlingsarbete handlar om att tolka och förstå fiktiva texter men som gäller också i det verkliga livet. Här förenas också den förförståelse om tolkning, som jag tillägnat mig via mitt arbete som psykolog med den förståelse jag har som konstpedagogisk forskare. Genomgången av schemateorierna har visat hur stor betydelse tidigare erfarenheter har för att hjälpa människor att skapa mening. Jag vill med det forskningsprojekt jag redovisar i avhandlingen erbjuda speciellt informanterna i undersökningsgruppen möjligheter till kontakt med skönlitteratur för att ge dem läsupplevelser som i bästa fall utvecklar deras kognitiva scheman. Jag förenar mig därmed med det emancipatoriska perspektiv, som Mezirov diskuterar.

3.3 Reception i litteraturpedagogiskt perspektiv

Läsarens aktiva roll som texttolkare och meningsskapare är central för receptionsforskningen. ”Läsaren” kan ses i vidare betydelse som en som tar del av en konstnärlig produkt, som berättar om en fiktiv värld och gäller då också för den som ser t.ex. på film, tv eller teater eller som lyssnar på en talbok. En förförståelse i mitt avhandlingsarbete är att meningen med en text är något som uppstår i mötet mellan texten och läsaren. En text är inte färdig förrän en läsare har gett den sin respons. Gemensamt för de receptionsetetiker som redovisas nedan är att de anser att mening bildas i läsakten som ett resultat av konfrontation mellan läsarens erfarenheter och kunskaper i vid mening och textens struktur och innehåll.

3.3.1 Wolfgang Iser och textens tomma rum

Wolfgang Iser (1926–2007) är kanske den oftast citerade företrädaren för läsarorienterad receptionsetetik inom litteraturforskningen. Han skrev sina mest kända böcker på 1970-talet men hans teorier om läsakten har fortfarande stort inflytande på t.ex. den meddiktande litteraturpedagogiken, vars filosofi ligger till grund för de intervjuer i form av litteratursamtal, som jag för med informanterna i mitt forskningsprojekt. Iser (1978) tar utgångspunkt i ett dynamiskt meningsbegrepp, där han ser på mening som ”the product of an interaction between the textual signals and the reader’s act of comprehension” (a.a. 9), och han menar därför att mening inte är ett objekt som skall definieras utan en verkan som skall upplevas. För att beskriva hur det litterära verket blir till laborerar han med termerna ”artistic pole” och ”aesthetic pole” (a.a. 21) i en litterär text. Den konstnärliga texten utgörs av författarens text, det han eller hon har skrivit, medan den estetiska texten utgörs av texten såsom läsaren tolkat den.

Seip Tønnessen (2000), som diskuterat Iser's teori om estetisk verkan och estetisk respons i sitt arbete om barns möte med tv, menar att Iser skiljer mellan texten som ett fysiskt förekommande objekt i form av bokstäver på ett papper och textens konkretisering som ett estetiskt objekt, som blir läst av en läsare. Hon säger vidare, att för Iser är den skrivna texten det viktigaste i läsprocessen, eftersom textens roll är att ge instruktion om hur meningsinnehållet skall konstrueras, medan läsarens roll är att göra textens meningspotential verkligt utgående från egna erfarenheter, för att det estetiska objektet skall bli till. Han betonar att läsarens aktiva medverkan är nödvändig inte minst därför att en text alltid innehåller en mängd "empty spaces", "obestämdheter" eller "tomrum", som kräver att läsaren, subjektet som mottar texten, aktivt bygger upp mening. Han uttrycker sig på detta sätt (a.a. 21): "In literary works, however, the message is transmitted in two ways, in that the reader 'receives' it by composing it".

Sørensen (2001), som varit med om att utveckla den meddiktande litteraturpedagogiken i Danmark, anser att Iser och hans teori om "empty spaces" i skönlitterära texter har haft stor betydelse för utformningen av meddiktande uppgifter i litteraturundervisningen och att det är han, som indirekt har inspirerat till själva begreppet "meddiktare"⁵⁹, ett begrepp som också jag använder i mitt analysarbete. Med "empty spaces" avser Iser obestämbara men medvetna "tomrum", som finns i skönlitterära texter. De kommer sig av att alla detaljer inte beskrivs i en fiktiv text, utan förutsätter att läsaren tänker vidare själv, läser mellan raderna och fyller ut tomrummen. Dessa tomrum finns på olika nivåer och de appellerar därför till olika djup i läsprocessen. Han använder termerna "blanks" och "vacancies" för att referera till dessa tomrum (Iser 1978, 182). "Blanks" syftar på ytligare textlager. De kan utgöras av utelämnade detaljbeskrivningar, av hopp i tid och rum eller parallellhandlingar, men med händelseförlopp som ändå lätt kan förstås. "Vacancies" syftar på djupare nivåer, som kräver att läsaren själv måste komma fram till att också små textelement är viktiga för att bygga strukturer, som kan hjälpa läsaren att skapa koherens och därmed mening. Iser ser alltså läsaren som deltagande i en performance där mening skapas av henne eller honom själv (Iser 2000). Som en följd av detta är det hos Iser klart att meningen hos en text inte är en definierbar helhet, utan ett dynamiskt skeende. Dynamiska skeenden initieras av vad Iser kallar "wandering viewpoints", med vilka han avser de olika perspektiv som texten öppnar upp för

⁵⁹ Om man förstår texten som öppen med tomrum, som fylls under läsakten, blir läsaren automatiskt meddiktare när han eller hon fyller ut dem. Med meddiktande arbetsuppgifter avses uppgifter, som hjälper eleverna att bli meddiktande genom att läraren t.ex. avbryter läsningen och ber dem förutsäga hur de tror att det kommer att gå i fortsättningen eller ber dem skriva ett eget slut på en berättelse. Genom arbete i olika dramakonventioner, t.ex. storyline, kan elever vara meddiktande på många olika plan. För exempel se t.ex. Birte Sørensen från 2001 eller Anna-Lena Østern från 2001 och 2002/2003.

och vilka perspektiv läsaren väljer att undersöka. Perspektiven presenterar ”grader av öppna möjligheter” inom texten (Østern & Heikkinen 2001).

Några andra begrepp, som Iser använder för att beskriva hur meningsbyggandet går till är bakgrund och förgrund, tema och horisont. Termerna bakgrund och förgrund har vissa likheter med begreppen figur och bakgrund, som används inom gestaltpsykologin men är ändå olika. Inom gestaltpsykologin beskriver termerna perceptionsfältet. Människans perception är selektiv och det som hon uppfattar och fäster sig vid utgör ”figuren”, medan det som hon inte fäster någon större vikt vid i en aktuell situation benämns ”bakgrund”. En människas förväntningar bestämmer i stor utsträckning vad hon uppfattar, vad hon ”väljer” att bli medvetna om. Iser menar att figuren, i gestaltpsykologisk betydelse, alltid kommer att vara omgiven av diffusa data som inte har beaktats. Om det som befunnit sig i bakgrunden av någon anledning kallar på vår uppmärksamhet och blir figur, fylls vi av förundran och får kanske nya insikter. Iser menar att hans litterära begrepp förgrund och bakgrund skiljer sig mycket från gestaltpsykologins figur och bakgrund, men begreppen har också likheter. Den viktigaste skillnaden är att gestaltpsykologins begrepp refererar till existerande data medan de litterära begreppen inte är givna utan beror på val som har gjorts (av författaren) före perceptionen. I ett litterärt verk är bakgrunden den kuliss mot vilken händelseförloppet utspelas. Den kan utgöras av en bestämd situation eller en bestämd kultur. Det som händer och som uppmärksamheten riktas mot vid läsningen kallas förgrund. Men precis som i det verkliga livet kan förgrund och bakgrund byta plats i den fiktiva världen. Läsaren fylls då av samma förundran som i det verkliga livet, reflekterar över de olika perspektiven och får nya insikter.

Tema betecknar hos Iser det som stiger fram i förgrunden, då något i den skönlitterära texten problematiseras. Temat kan vara knutet till t.ex. en karaktär, ett händelseförlopp eller en plats. Under läsningen kan olika teman avlösa varandra beroende på det perspektiv, som intas i texten och det är detta som Iser kallar ”wandering viewpoints”. Begreppet horisont står för det perspektiv som olika teman belyser vart och ett på sitt sätt. Staffan Thorson (2005), som använt Iserns teorier som instrument vid analys av elevers reception av skönlitteratur, anser att tema–horisont-strukturen bygger en vital länk mellan text och läsare, eftersom den aktiverar läsaren att utveckla ett sammanhang mellan de olika perspektiven och genom det skapa det dynamiska förloppet. Den faktiska eller empiriska läsaren, som Iser beskriver, gör kopplingar till samtiden eller andra tider, till platser, villkor och situationer utanför berättelsens universum, skriver Thorson.

Begrepp omkring textens obestämdheter har Iser lånat från Roman Ingarden men han betraktar läsarens interaktion med texten som ett aktivt tankearbete med att kombinera olika fragment eller mönster i texten i stället för att bara fylla ut tomrum. I *The Act of reading* skriver han på följande sätt:

What we have called the blank arises out of the indeterminacy of the text, and although it appears to be as akin to Ingarden's 'place of indeterminacy', it is different in kind and function. [...]he blank, however, designates a vacancy in the overall system of the text, the filling of which brings about an interaction of textual patterns. In other words, the need for completion is replaced here by the need for combination. (Iser 1978, 182)

I *Range of Interpretation* från 2000 skriver Iser att man länge antog att tolkning inte var en aktivitet som behövde analysera sina egna procedurer. Man utgick ifrån att tolkningen kom automatiskt eftersom mänskliga varelser ständigt tolkar. Vi producerar ständigt en massa tecken och signaler som respons på det bombardemang av tecken och signaler vi får utifrån – ett faktum, som fick Iser att parafrasera Descartes genom att säga: "We interpret, therefore we are" (a.a. 1). Men formen tolkningen tar kommer inte naturligt. Och eftersom dessa former till stor del strukturerar själva tolkningsakten är det nödvändigt att förstå vad som sker under själva processen, för strukturen avslöjar vad tolkningen strävar efter att uppnå.

... [the] hermenutical circle, the recursive loop and the travelling differential shade into one another whenever interpretation occurs. What makes their interplay so important is the necessity to negotiate the liminal space opened up by any act of interpretation. The space is liminal because it demarcates the subject matter from the register and thus is not identical to either. The play among the modes turns out to be the interface through which the liminal space is negotiated and out of which something emerges. Therefore interpretation is not so much an explication but a performance; it makes something happen. (Iser 2000, xiv)

Iser använder termen "metaxu" (1978, 136) för det liminala⁶⁰ utrymme där förhandling om mening sker. Denna förhandlingsprocess om mening är av största intresse för den konstpedagogiska vetenskapsgrenen. I avsnitt 3.4 kommer jag därför tillbaka till denna diskussion.

Avslutningsvis i denna dryftning sammanfattar jag Iserns teori på följande sätt: I varje möte mellan en text och en läsare uppstår en spänning mellan läsarens förväntningar och de avvikelser från dessa förväntningar som texten innehåller. Förväntningarna kan förliknas vid ett schema (se avsnitt 3.2), som bygger på tidigare erfarenheter och som styr läsningen mot på förhand kända begrepp och fenomen. Ibland måste schemat korrigeras när läsaren stöter på sådant som inte stämmer med hans eller hennes schema. Så uppstår en dialektik mellan "schema" och "korrektur", en spänning mellan det som känns igen och det som tvingar till perspektivbyte. I tomrummen överlämnas initiativet till läsaren eller lyssnaren eller tittaren och hans eller hennes meningskonstruktion.

⁶⁰ Begreppet liminal är ett begrepp, som t.ex. Victor Turner använder för att beskriva det mellantillstånd (tröskeltillstånd) en individ eller grupp befinner sig i under en transformationsritual (Turner, 1982, 114).

Iser menar också att de tomma platserna i en text är förbundna med två grundläggande funktioner i textförståelsen. Dels finns det en öppning längs textens syntagmatiska axel eftersom allt inte kan berättas i detalj och författaren mer eller mindre förutsätter att läsaren fungerar som meddiktare, dvs. fyller ut tomrummen genom att dikta till det som inte sägs ut explicit. Men dels finns också tomma platser när det gäller textens paradigmatiske axel, där författarens text direkt eller indirekt syftar på semantiska system i kulturen. Detta innebär att läsaren måste använda både sin kunskap om världen och sin kunskap om texter för att skapa mening. Om läsaren saknar kompetens att röra sig längs någondera av axlarna kommer vissa punkter i texten att förbli obestämda eller bestämmas utgående från allt för subjektiva antaganden, något som bl.a. Seip Tønnesen (2000) påpekat i sin forskning om barns reception av tv-program. Varje läsare eller tittare eller lyssnare möter texterfarenheter med sin personliga utrustning och denna reception präglas av drag som intelligens, intresse, temperament och självbild. Dessa sidor av personligheten medverkar till att färga den mening som mottagaren skapar i sitt möte med texten. Olika mottagare kommer att möta texten med olika förråd av kunskap och erfarenhet av den omgivande världen. Ett erfarenhetsområde som är speciellt relevant för mottagarens möte med texter är summan av hans eller hennes tidigare erfarenheter med texter, dvs. hans eller hennes textkompetens. Med textkompetens avses kunskap om hur texter hänger ihop och hur de kan förstås i förhållande till den verklighet de mera eller mindre refererar till. Seip Tønnesen påpekar att barn som mottagare skiljer sig från vuxna mottagare först och främst genom att de har mindre erfarenhet. Dessa åsikter har också relevans i mitt forskningsprojekt, där den ena informantgruppen utgörs av unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning. Dessa informanter har i allra högsta grad mindre erfarenhet av skrivna texter än informanterna utan läshandikapp. Deras vardagserfarenheter är också mera begränsade. I avsnitt 3.5 diskuterar jag närmare hur kompetensen som läsare påverkas av bl.a. tidigare erfarenheter och personliga förutsättningar att förstå texter och skapa mening.

3.3.2 Louise Rosenblatt och efferent och estetisk läsning

Louise Rosenblatt⁶¹ har haft stor betydelse för litteraturpedagogiken i USA under en lång följd av år genom att hon utvecklade en variant av *reader response* teori⁶², som betonar ett givande samspel mellan läsare och text. Detta

⁶¹Louise Rosenblatt(1904-2002) gav ut *Literature as Exploration* år 1938, men boken utkom på svenska först 2002. Rosenblatt har haft stor betydelse för amerikansk litteraturpedagogik och hennes bok har utkommit i fem upplagor. Hon hade en stark tro på skolans och utbildningens betydelse i kampen för ett demokratiskt samhälle.

⁶²För en utförlig beskrivning av olika varianter av *reader response* teori se Vibeke Hetmars (1996) avhandling *Litteraturpædagogik og elevfaglighed*.

samspel kallar Rosenblatt *transaktion*, och hon vill betona att både läsaren och texten har en central roll i själva läsakten. Läsakten har en reciprok natur, menar Rosenblatt. Med det avser hon att läsakten är en aktiv händelse, dessutom en unik händelse. Hon beskriver transaktionen som en fram-och-tillbakarörelse där textens värld och läsarens värld tränger in i varandra. Det är under denna icke-linjära rörelse fram och tillbaka, som textens mening skapas:

Den ofta använda termen *interaktion* väcker föreställningar om två särskilda enheter som inverkar på varandra som biljardklot. *Transaktion* saknar sådana mekanistiska övertoner och gör det möjligt att koncentrera uppmärksamheten på det fram-och-tillbaka-gående, spiralformade, icke-lineära och ständigt ömsesidiga inflytandet mellan läsare och text under skapandet av mening. (Rosenblatt, 2002, 14; från förordet till femte upplagan 1995)

Rosenblatt använder två begrepp, som är av särskild betydelse för min analys av reception av talbokstext, nämligen efferent och estetisk läsning. Rosenblatt menar att människor ”läser världen” i ett efferent-estetiskt kontinuum, dvs. läser på olika sätt mer eller mindre litterärt. Gun Malmgren (2002, 11)⁶³ tolkar Rosenblatts begrepp på följande sätt:

I läsningen av t.ex. en vetenskaplig rapport tvingas läsaren att fokusera på det opersonliga och allmänna för att skaffa sig den information och handlingsberedskap som läsningen syftar till, vilket leder till att de affektiva aspekter som textens ord också frammanar undertrycks eller förskjuts till medvetandets marginaler. *Effere* på latin betyder ”föra bort” eller ”ta med sig” och i den efferenta läsningen trängs det personliga, intuitiva, känslomässiga, kreativa och tolkande förhållningssättet undan till förmån för en mer bokstavligt inriktad opersonlig och allmän läsart. För att ”skapa” en dikt eller ett skådespel måste emellertid samme läsare vidga sin uppmärksamhet så att den omfattar också det personliga och känslomässiga, som frammanas genom orden och det sätt på vilket de förmedlas. När läsaren upplever och genomlever de stämningar, scener och situationer som skapas genom transaktionen sker en *estetisk* läsning.

Enligt Rosenblatt står den efferenta och den estetiska läsningen inte i motsättning till varandra, men de utgör olika hållningar, eftersom läsaren går in i läsningen med olika erfarenheter och olika syften.

Rosenblatt anser att traditionella undervisningsmetoder ofta gör skolelever och studenter förvirrade, genom att de implicit uppmuntras till ett icke-litterärt, efferent förhållningssätt – när det explicita syftet uppges vara estetisk läsning. I Rosenblatts analys ingår enligt Malmgren (a.a. 12) den personliga läsningen

/.../ i en större läroprocess, som handlar om att vidga förmågan att reflektera rationellt över känslomässiga reaktioner både i och utanför textvärlden. En sådan läsning kan befrämja både en estetisk och en social känslighet och hjälpa till att utveckla både det kritiska och det självkritiska omdömet.

⁶³ I förordet till den svenska utgåvan av *Literature as Exploration*.

Rosenblatt tillskriver litteraturen och litteraturläsningen stor betydelse när individer vill utforska och förstå både den lilla och stora livsvärlden och historien. Hon har starkt betonat betydelsen av både läsarens och textens bidrag i tolkning av litteratur. Hon ger därigenom litteraturundervisning en betydelsefull uppgift i att stöda transaktionen mellan läsare och text. Den efferenta läsningen pekar ut mot världen, medan den estetiska läsningen tillskriver läshandlingen ett värde i sig själv.

Rosenblatt anser att litteraturen hjälper läsarna att utveckla sin föreställningsförmåga och att göra perspektivbyten. Här möter Rosenblatts tankar Judith Langers (2005) tanke om att bygga föreställningsvärldar.

I underlaget till de intervjufrågor jag ställer till informanterna i den empiriska undersökningen har jag tillämpat Rosenblatts teori om efferent och estetisk läsning. De tio första frågorna i litteratursamtalet handlar om faktakunskaper medan de därpå följande vill fånga informanternas estetiska läsning (underlaget till intervjuerna beskrivs närmare i kapitel 4). I resultatredovisningen i kapitel 5 och 6 redovisas ett efferent perspektiv och ett estetiskt perspektiv.

3.3.3 Judith Langer och skapandet av föreställningsvärldar

Langer (2005) använder begreppet föreställningsvärldar för att beskriva de individuella och föränderliga föreställningsvärldar en individ skapar i möte med skönlitteratur, utgående från tidigare erfarenheter. Helen Schmidl (2008), använde sig av Langers modell, när hon undersökte receptionen av fyra romaner i en åttonde klass och kunde konstatera att tidigare erfarenheter alltid ligger till grund för hur en individ tolkar en text. Langer ser skapandet av föreställningsvärldar som en process, som omfattar olika aspekter av läsarens uppfattning av en text. I ett litteraturpedagogiskt perspektiv visas att reflektion, diskussion och skrivande hjälper läsaren att bearbeta sina intryck av texten. Langer (a.a. 9–13) anser att litteraturundervisning kan bidra till mänsklig och kulturell utveckling.

Med hjälp av litteratur lär sig elever att utforska både sina egna och mänsklighetens möjligheter. Litteraturen hjälper dem att finna sig själva, föreställa sig andra, värdesätta skillnader och söka efter rättvisa. De blir en del i ett sammanhang och eftersträvar klarsyn.

Langer ser föreställningsvärldar som textvärldar som är individuella. De är dynamiska uppsättningar av idéer, bilder, frågor, förväntningar, argument och föräningar – som allt utgör material för tolkningar och reflektion.

Langer (a.a. 24) definierar föreställningsvärld som ”/.../ den uppfattning en elev (eller lärare) har av en text, vare sig den läses, skrives, diskuteras eller är en del av ett prov. Sådana föreställningsvärldar förändras närhelst en idé vidareutvecklas eller en ny dyker upp”. Langer (a.a. 31) nämner positioner i byggandet av föreställningsvärld:

Position 1: Att vara utanför och kliva in i en föreställningsvärld.

Position 2: Att vara i och röra sig genom en föreställningsvärld.

Position 3: Att stiga ut och tänka över det man vet

Position 4: Att stiga ut och objektifiera upplevelsen

I position 1 söker läsaren med hjälp av tidigare erfarenheter efter allmänna ledtrådar för att kunna förstå texten (kunskap om person, handling och miljö). I position 2 utvecklas förståelsen genom frågor om relationer, känslor och orsakssammanhang, dvs. om textens djupare mening. Position 3 innebär att läsaren tillfälligt stiger utanför texten, använder sig av sin nyvunna kunskap för att bygga ut och omvärdera sin kunskap. I denna position ställs frågan om vilket värde texten har för individens eget liv. Position 4 karakteriseras av distans till texten och läsaren har rollen av kritiker. Läsaren analyserar sin förståelse av texten och jämför med tidigare läsningar. Läsaren är inriktad på litterära aspekter.

Langer (a.a. 43) skriver att läsaren utforskar horisonter av möjligheter: ”Vi läser på två nivåer samtidigt; vår tillfälliga förståelse och vår känsla för helheten. Dessa båda nivåer förändras ständigt.”

Langer sammanfattar sin förståelse av vilken existentiell betydelse litteraturläsning och litteraturförståelse kan ha för den enskilda människans liv på följande sätt:

Inbäddat i litteraturförståelsen finns ett löfte om att beröra den mångfacetterade mänskliga känsligheten. Det är genom de föreställningsvärldar som vi utvecklar medan vi utforskar horisonter av möjligheter som vi i alla fall kan börja föreställa oss andras perspektiv, andra omständigheter, tider, kulturer och fås att omvärdera oss själva, vår tid och vår värld. De får oss att begrunda hur sammanlänkade vi är med andra och hur mångsidig mening och innebörd kan vara; den får oss att bli mer mänskliga. (a.a. 172)

Vid konstruktionen av underlaget för de litteratursamtal som jag för med informanterna efter varje lyssnartillfälle har jag vid utformningen av de frågor jag ställer tillämpat Langers teori om de olika positionerna vid skapandet av föreställningsvärldar. Efter de inledande tio kunskapsfrågorna följer i intervjusamtalet den del där jag vill samtala med informanterna angående de reflektioner som textens innehåll eventuellt ger upphov till. Jag inbjuder informanterna att stiga in i novellens värld och skaffa sig information om personer, handling och miljö samt hur dessa samverkar (Langers position 1). Därefter erbjuder jag informanterna att förflytta sig till position 2 genom att undersöka relationer, känslor och orsakssammanhang. Litteratursamtalet fortsätter med att jag undrar över hur informanten skulle bete sig om han eller hon var i samma situation som novellens huvudperson (Langers position 3: Vilket värde har texten för läsarens eget liv?). Litteratursamtalet avslutas med att jag erbjuder informanten som lyssnat på talbokstexten att inta ett metaperspektiv (Langers position 4). Informanten agerar här som ”kritiker”, inte för att bedöma

textens litterära kvaliteter utan för att bedöma inläsningens form. Mitt forskarintresse omfattar informanternas uppfattningar om verkets konstnärliga presentation när det gäller formfrågan.

Underlaget för litteratursamtalet bygger implicit på Rosenblatts teori om efferent och estetisk läsning. Vid formuleringen av frågorna beaktar jag också Iserns teori om textens tomrum och det ofullbordades horisonter.

3.4 Reception som estetisk respons – konstpedagogiska perspektiv

Jag har valt att ta in ett konstpedagogiskt perspektiv som jag ser som övergripande. Jag har antytt detta övergripande perspektiv genom att ge avhandlingen namnet *Den talande bokens poetik*. Den intertextuella referensen till Aristoteles *Poetik* är tydlig och medvetet vald. Poetik har också en referens till didaktik, som är central i avhandlingen med tanke på litteraturpedagogiskt arbete. Jag går inte in i Aristotelesforskningen, men lånar begreppet poetik på det sätt som t.ex. Søren Ulrik Thomsen (1996) har gjort, när han beskriver hur man går till väga när man skapar poesi. Thomsen är fokuserad på den betydelse form har för meningsskapandet. I sin *Poetik* beskriver Aristoteles hantverket, hur man gör när man skapar ett verk. Paul Ricoeur (1984) har analyserat Aristoteles *Poetik* på ett sätt som är mycket intressant för denna avhandlings övergripande perspektiv. Ricoeur skriver om komposition: "Poetics is thereby identified, without further ado, as the art of composing plots" (a.a. 33). Ricoeur har i sin analys av hur Aristoteles tänkt sig att verket (tragedin) skapas behandlat mimesisbegreppet (tolkat som representation). Ricoeur (a.a. 33) skriver att om man ser mimesis som representation måste begreppet tolkas som att göra en dynamisk representation: "a transposition into representative works". Ricoeur har hos Aristoteles identifierat en trefaldig mimesis som han skisserar på följande sätt (Ricoeur 1984, 53): Mimesis 1 (prefiguration) är det levda livet (som ger material till en litterär text). Mimesis 3 (refiguration) är mottagandet av verket, receptionen. För Ricoeur har mimesis 2 (configuration), själva det konstnärliga verket, en medierande funktion mellan mimesis 1 och mimesis 3:

What is at stake, therefore, is the concrete process by which the textual configuration mediates between the prefiguration of the practical field and its refiguration through the reception of the work. It will appear, at the end of this analysis, that the reader is that operator par excellence who takes up through doing something – the act of reading – the unity of the traversal from mimesis 1 to mimesis 3, by way of mimesis 2. (Ricoeur, 1984, 53)

Metaforen poetisk används i min avhandling för att betona formens betydelse för receptionen, dvs. hur den talande boken skall låta för att möjliggöra fullödig reception för den informantgrupp som är i fokus för mitt forskningsintresse. Vad gäller Ricoeurs analys av trefaldig mimesis, så är det mimesis 3, receptionen som är i fokus – men också inläsningen som en del av mimesis 2 (tolkningen

som en del av produktionsprocessen, i en dubbelhermeneutisk förståelse som tolkning av tolkning). Ricoeur skriver att i mimesis 3 finns möjlighet till ett nyskapande möte i receptionen. Detta nyskapande möte med konstuttryck kan jämföras med den existentiella nivån i både Rosenblatts och Langers beskrivning av den betydelse kompetent läsning av litteratur kan bidra med.

3.4.1 Transformativ estetisk teori

John Dewey (1934/1980) har i *Art as Experience* dryftat vad en estetisk erfarenhet är. Han tillägger olika erfarenheter stor betydelse som material för bearbetning genom transformationer, som kan leda till att vardagserfarenheter transformeras till estetisk erfarenhet. Det finns alltså inte något färdigt uttryck på förhand, utan uttrycket blir till under den transformativa processen. Inkeri Sava (1994) har konstruerat en modell som beskriver en konstnärlig läroprocess som en serie transformationer i ett cykliskt förlopp. Transformationerna i processen kan beskrivas som en serie bearbetningar fram mot det uttryck som blir resultatet av den konstnärliga processen. Under processen är den skapande personen i dialog med sig själv, med andra, med läraren, med tekniken inom vald genre. Det sker ett medvetandegörande dels metaforiskt på konstens språk, dels verbalt genom att individen kan artikulera sin förståelse. I Savas tolkning av transformation är begreppet avsett att dels beskriva en serie formtransformationer i den konstnärliga processen, men dels är transformationen en insikt som förändrar individens förhållande till någon aspekt av verkligheten.

3.4.2 Aktiv estetisk respons som didaktiskt vägledande begrepp

Inspirerad av Isers receptionestetik har Østern (2002/2003) konstruerat ett poetiskt och didaktiskt begrepp kallat aktiv estetisk respons (Figur 4).

Østern beskriver den aktiva estetiska responsen som en estetisk bearbetning av en impuls eller en idé genom att individen förstörar, förminskar, stiliserar eller förvränger. Det skapande arbetet karakteriseras av en allvarlig lekfullhet, laboration med form för att finna det uttryck som ger mest mening. En aktiv estetisk respons har därmed en existentiell dimension. En estetisk fördubbling är karakteristisk för en aktiv estetisk respons i litteratur och drama⁶⁴. Den estetiska fördubblingen omfattar transformationer i tid (verklig tid till fiktiv tid), i rum (verkligt rum till fiktivt rum), i roll (person till roll) och slutligen byggande av en intrig genom återanvändning av olika element av erfarenhet, minnen,

⁶⁴ Jämför med Janek Szatkowski (1985) om fördubbling. Donald Winnicott (1995) använder begreppet det tredje rummet för att markera en period i barnets utveckling när barnet börjar skilja mellan inre och yttre värld bl.a. genom att fantisera.

recirkulerat material. Østern⁶⁵ beskriver den estetiska fördubblingen som ett utrymme med stor lärandepotential. Det är ett mellanrum, ett liminalt rum, som är tomt, men som den skapande individen transformerar. Som didaktisk modell kan konstruktionen vägleda läraren i arbete med att iscensätta estetiska läroprocesser för unga människor.

Figur 4. Karakteristika för en aktiv estetisk respons. (Østern 2002/2003, 43).

3.5 Att utveckla läskompetens genom litteratursamtal

Under den tid som analysen av det insamlade intervjumaterialet i forskningsprojektet *Den talande bokens poetik* har pågått har jag som forskare blivit allt mer medveten om litteratursamtals möjligheter att utveckla läskompetens hos informanterna. Jag ser det därför i dag som viktigt att litteratursamtal ingår som en del i en poetisk didaktik, som rör frågan om hur man kan arbeta med skönlitteratur i inläst form tillsammans med unga vuxna med läshandikapp till följd av en kognitiv funktionsnedsättning. Jag undrar också över följande: Behöver metoderna skilja sig så mycket från de meddiktande metoder som man kan använda tillsammans med unga vuxna utan uttalat handikapp av något slag? Claes Nilholm (2006) har analyserat begreppet inklusion och kartlagt vilka faktorer som är viktiga för att inkluderande processer skall uppstå, när det gäller elever i behov av särskilt stöd. Han nämner bl.a. följande faktorer (jfr t.ex. Ainscow 1999; Dyson och Millward 2000; Lipsky och Gartner 1998): ett ledarskap med en klar vision, engagemang från elever och föräldrar, lärares attityder, övergripande planering med uppföljningar,

⁶⁵ Jämför med Østern 2007, 2008, 2009, 2010 och Østern & Kaihovirta-Rosvik 2010.

reflektion, kompetensutveckling, flexibelt stöd och samarbete i undervisningen. Det som är slående med de faktorer, som Nilholm nämner, är att de är exempel på faktorer som många skulle mena utmärker bra skolor, dvs. inte bara arbetet med elever i behov av särskilt stöd. Specialpedagogikens inklusionstanke om lika värde men olikhet för olika människor har också stigit fram i förgrunden för mitt eget tänkande när det gäller lindrigt utvecklingsstördas läsning. Detta tänkande har öppnat upp för ett emancipatoriskt perspektiv i avhandlingsarbetet (se avsnitt 2.3). Det emancipatoriska perspektivet handlar om allas rätt till kultur. I den kontext, som denna avhandling undersöker, handlar det om att erbjuda unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning möjligheter att göra tolkande läsning av skönlitteratur. Forskningsfråga 4 om vilka meningserbjudanden som kan synliggöras genom litteratursamtal har därför tillkommit under analysprocessen. I det avslutande avsnittet av kapitel 3 vill jag därför se lite närmare på vad tidigare forskning om boksamtal och läskompetens bidragit med i denna fråga.

Penne (2010, 244) för också en diskussion om elevernas behov av att läsa litteratur från sin egen tid. Hon betonar betydelsen av att litteratur och film tematiseras som konst, som form i klassrummet. Läraren behöver förmedla att litteratur från olika tider skall uttrycka något om verkligheten. Penne refererar bl.a. till ett amerikanskt forskningsprojekt (Penne 2010, 244–245) som Shirley Brice Heath har genomfört med s.k. svaga elever, elever som har ramlat ut ur skolans system. I de konstprojekt Heath har genomfört visas att unga människor först frågar: Vad är det här? När de utvecklar kompetens börjar de fråga på ett helt annorlunda sätt: Vad handlar det [konstuttrycket] egentligen om? Eller Vad betyder det? Genom guidning erövrar de unga människorna en literacykompetens och utvecklar det Bruner kallar paradigmiskt tänkande.

3.5.1 Litteratursamtal som inriktning

Litteratursamtal som en metod att arbeta med skönlitteratur i skolan introducerades på 1980-talet av den engelska litteraturpedagogen och författaren Aidan Chambers (2009/1994). Hans lilla bok om boksamtal, *Böckerna inom oss*, kom ut på svenska första gången 1994. I boken beskriver Chambers en metod för hur man leder ett samtal om litteratur i en klass på ett sätt som får eleverna att vilja uttala sig och som uppmuntrar barn att bli reflekterande läsare. Chambers menar att samtal om litteratur ofta får karaktären av ett förhör, och förhör erbjuder inga öppningar mot föreställningsvärldar (Chambers 1994, 60). Han har därför skapat en inriktning⁶⁶, som han kallar ”Tell me” och som

⁶⁶ Chambers är noga med att påpeka att han inte väljer ordet ”metod” för sitt sätt att arbeta, utan just ”inriktning” (1994, 11). Han menar att det inte behöver finnas strikt fastslagna regler för hur man genomför ett boksamtal. Han pekar i stället på ett sätt att

översatts till svenska med termen ”Jag-undrar”-inriktningen. Chambers bygger sin inriktning på Isters fenomenologiska lästeori och Rosenblatts teorier om efferent och estetisk läsning. Han har också hämtat inspiration från t.ex. Jonathan Culler, en amerikansk receptionsforskare som introducerade begreppet ”litterär kompetens” 1975, och Stanley Fish⁶⁷ (1980), som skrivit mycket om tolkningsgemenskapens betydelse för reception och meningsskapande. Chambers boksamtal försiggår i grupp, det är viktigt att notera. De litteratursamtal, som jag för med informanterna i denna undersökning är individuella.

Huvudpoängen i Chambers metod är att undvika ”varför-frågor” och i stället formulera frågor, som uppmuntrar till reflektion. Då ges eleverna utrymme att uttrycka sina tankar och känslor kring det de läst på ett fritt sätt. Chambers opererar dels med ”Jag-undrar”-frågor och dels med ”Hur-vet-du-det”-frågor. Ett litteratursamtal har tre ingredienser enligt Chambers; att utbyta entusiasm, att utbyta frågetecken samt att utbyta kopplingar, dvs. upptäcka mönster. En del mönster kan finnas i texten, men det finns också utom-litterära mönster, som kan hjälpa läsaren att se och förstå samband. Chambers menar, att det är två av dessa mönster, som är betydelsefulla när man strävar efter att utveckla elevernas litterära kompetens. Det första kallar han ”världen-till-texten” (a.a. 22). Det innebär att man jämför händelser, personer eller språk i den fiktiva världen med händelser, personer och språk i läsarens egen verklighet. Genom att föra samman textens värld med den egna världen och jämföra dem med varandra kan läsaren lära sig något om dem båda eller om en av världarna (jfr med Langers teori om att öppna föreställningsvärldar). Chambers menar att man på samma sätt kan låta läsare jämföra texter med varandra och reflektera över på vilket sätt en text liknar en annan eller hur de två texterna skiljer sig åt. Här sammanfaller Chambers idéer med Cullers. Culler menar nämligen att kunskap om olika texter och hur de skall läsas är en viktig ingrediens i litterär kompetens. Culler säger också, som så många andra, att ju större läsvana en läsare har desto större möjligheter har han eller hon också att utveckla litterär kompetens. Både Chambers och Culler anser att tolkning av litteratur är en färdighet som kan utvecklas genom att man får möta och bearbeta olika sorters texter. Här skiljer sig Chambers och Cullers åsikter från Rosenblatts åsikter. Hon menar att läsning och tolkning är mer emotionellt och subjektivt styrda aktiviteter.

ställa frågor som varje samtalsledare kan anpassa till sin situation, sin person och till elevernas behov.

⁶⁷ En tolkningsgemenskap representerar en grupp, som delar en viss uppsättning av erfarenheter. Dessa kollektiva erfarenheter kan på individnivå skapa kognitiva strukturer, scheman, för hur t.ex. texter skall tas emot och tolkas. Fish menar att tolkningsgemenskapen utvecklas ur en social verklighet, som formar hela gruppens erfarenheter. (Seip Tønnessen 2000, 75)

Chambers framhåller ytterligare att det är viktigt att pedagogen ser sina elever som kompetenta läsare och kritiker, oavsett hur gamla eleverna är. Genom att diskutera och kritisera texter skapas förståelse, menar han. Han säger också att all kritik är självbiografisk då den egna läsoplevelsen ligger till grund för det som sägs. Genom att hjälpa barn att samtala kring det de läst hjälper man dem också att kunna uttrycka sig om annat i livet. Genom att ge barn olika slag av frågor, som utmanar deras förståelse och på ett genuint sätt intressera sig för deras tankar och åsikter kan man stöda deras kompetens som läsare. Här sammanfaller Chambers tankar om bemyndigande via utvecklad läskompetens med t.ex. Paolo Freires (1972). Redan på 1960-talet arbetade han med alfabetiseringsprojekt i Brasilien för att bryta det förtryck som icke läskunniga bönder befann sig i. Genom att lära sig läsa, inte bara bokstavligen utan också genom att lära sig läsa kulturen, ökades böndernas medvetenhet om sin egen situation så att de kunde bryta "tystnadens kultur" för att på sikt förbättra sina egna levnadsvillkor. Kress (2005) jämför effekterna av multimodal läsfärdighet och kallar den en revolution, som kommer att förändra förståelsen av vad läsfärdighet är i framtiden. Även han nämner speciellt en demokratipotentia. Många andra forskare (se t.ex. Lankshear & Knobel 2006) menar också att det inte finns någon enkel väg att lösa vår tids dialektik. Vi måste öppna oss för en ny literacitet, dvs. multimodal läsfärdighet och via kritisk reflektion undersöka via kritisk reflektion vad som är värdegrund. Iser (1996) menar avslutningsvis att man måste rensa sina ord i en tvärkulturell diskurs eftersom det finns etiska problemställningar inbyggda. Alla möjliga sorters översättningar. (s 297) t.ex. "memory" och "otherness" är centrala sfärer att studera.

3.5.2 Joseph Appleyard om läsutveckling

Två olika grupper av unga utgör informanter i min undersökning. Den ena av grupperna består av informanter med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning. Jag finner det därför motiverat att se lite närmare på hur funktionsnedsättningen eventuellt kan inverka på informanternas kompetens att göra tolkande läsning. Jag gör det genom att granska hur Joseph Appleyard (1990) har beskrivit läsprocessen ur ett receptionsteoretiskt och utvecklingspsykologiskt perspektiv.

Appleyard menar att alla läsare, oberoende av skillnader i personlighet eller bakgrund, går igenom olika faser i läsutvecklingen och att dessa faser är knutna till mognadsprocessen. Utvecklingsnivån påverkar hur människor uppfattar fiktion. Appleyard beskriver fem olika roller⁶⁸, som en läsare kan inta i

⁶⁸ 1. Early childhood: the reader as player; 2. Later childhood: the reader as hero and heroine; 3. Adolescence: the reader as thinker; 4. College and beyond: the reader as interpreter; 5. Adulthood: the pragmatic reader. (Appleyard 1990)

läsprocessen. Rollerna är knutna till identitetsutvecklingen och de skapas i sociala sammanhang. Det lilla barnet beskrivs i Appleyards teori som en *lekdeltagare*. Genom att på ett konkret sätt lyssna till sagor och andra berättelser lär sig barnet att konfronteras med vardagens svårigheter. Fantasi och verklighet flyter ihop med önskedrömmar. Så småningom lär sig barnet att sortera och särskilja. I den andra fasen av läsutvecklingen börjar barn se sig som *hjälte eller hjältinna* och de identifierar sig gärna med berättelsens huvudperson. De uppfattar den fiktiva världen som en faktisk värld med levande människor, men med den skillnaden att personerna är tydligt onda eller goda. Som hjälte eller hjältinna har de möjligheter att ställa allt till rätta, det goda segrar till slut. Den andra fasen omfattar åldern 6 till 12 år. Den tredje fasen omfattar tonårstiden. Appleyard beskriver tonåringar som *tänkare*. Han utgår från utvecklingspsykologiska teorier, främst Erik Homburger Erikssons psykosociala utvecklingsteori, och menar att tonåringar strävar efter att lära känna sig själva och arbetar med sin egen identitet genom att läsa skönlitteratur. Schmidl (2008), som analyserat åttondeklassisters reception av skönlitteratur, menar att Appleyard ser två huvudsyften med ungdomars läsning. Ungdomar läser dels för att utforska sina egna tankar och känslor, dels för att bygga upp en social konstruktion av mening utgående från de värden och normer som finns i den omgivande kulturen. Ungdomar läser också gärna realistiska skildringar, som har relevans för deras eget liv. I den fjärde fasen blir läsaren en *tolkare*. En tolkare kan diskutera olika aspekter av en text på ett systematiskt sätt och Appleyard menar att denna typ av läsare återfinns hos t.ex. studenter som studerar litteratur. Vuxna läsare karakteriseras som *pragmatiker*. De väljer att läsa litteratur som passar just för dem, och de läser också på olika sätt allt efter vad de har behov för: underhållning, flykt från verkligheten eller att möta nya utmanande tankar.

Appleyards teori säger något om hur den psykologiska eller kognitiva utvecklingsnivån kan tänkas inverka på en individs sätt att läsa och tolka. I de inledande avsnitten till kapitel 3 (se 3.1.2.) har jag kort beskrivit begåvningsutvecklingen hos barn och unga med och utan kognitiv funktionsnedsättning. I enlighet med figur 3 på sidan 78 är det rimligt att anta att informanter i denna undersökning befinner sig i fas två och tre. Appleyards modell antyder en genomsnittsutveckling och han påpekar själv att variationerna kan vara ganska stora när det gäller utvecklingstakten. Han betonar också att den sociala omgivningen har stor betydelse för läskompetensen. Här överensstämmer hans åsikter med t.ex. Cullers, nämligen att den som läser mycket eller får mycket läst för sig via högläsning har stora möjligheter att utveckla litterär kompetens och lust att läsa mer.

3.5.3 En kompetent läsare av fiktion

Bo Steffensen (2002) har diskuterat vad det betyder att vara en kompetent läsare. När det är frågan om fiktionsläsning så lyfter han fram betydelsen av att kunna

läsa med fördubbling och menar att det är en kompetens som kan läras. En viktig byggsten i litterär kompetens är att känna till spelregler för hur olika texter skall läsas. Barn, eller vilken läsare som helst, kan lära sig att det är en skillnad på en fiktiv text och en faktiv text. Genom olika meddiktande arbetsformer kan man t.ex. lära barn att skapa egna fiktiva scener medan de läser, vilket ökar deras förståelse av texten. Dessa imaginära scener gör det nämligen möjligt att förhandla om mening som är relevant för läsaren. Steffensen har beskrivit fiktion som ett performativt begrepp (jfr med Iser) och menar att det får en rad konsekvenser att betrakta en text som fiktiv. Han lyfter bl.a. fram att fiktiv läsning innebär att läsaren ger verket en betydelsestruktur, som kan avslöjas om man känner till spelreglerna för texten. Det betyder att Steffensen sätter likhetstecken mellan att läsa en text med fördubbling och att ha litterär kompetens. I sin bok *Når børn læser fiktion* (2002, 138) skriver han om hur läsaren finner meningen med en fiktiv text:

En mening kan det ikke være tale om: Den bokstavelige beskrivelsen af den virkelige verden. For det er netop den forståelsesramme man ikke vil anvende, når man tager fiktionens lesebriller på. Ved at bruge fiktionens læseform kommer man automatisk till att lede efter noget andet i teksten, noget mere end det rent bokstavelige. Og det er det det forstås ved udtrykket fordobling. Der findes andre udtryk for delvis det samme; man har kaldt denne lesning oven på en lesning – mening ovenpå den bokstavelige mening – fordi konnotationer er de ekstrabetydninger, der ligger ud over ordenes rent leksikalske indhold /.../. På den måde kan man læse mening ud af en tekst ved at anvende fiktionens læseform og følge tilhørende konventioner. Og pointen er den at der er en mening, der kun viser seg ved denne læseform. Fiktionen har derfor mulighed for at skabe et meningsoverskud.

Med begreppet ”meningsöverskott” avser Steffensen att det finns tomrum eller öppenhet i texten, som ger möjlighet till olika tolkningar.

3.5.4 Literacy som kulturell läsfärdighet

Østern har i en lång rad artiklar (2004: 2007: 2008: 2009: 2010) diskuterat vad det betyder att vara en kompetent läsare och vilken kompetens en litteraturlärare behöver för att kunna vägleda unga läsare in i en kulturell läsfärdighet. Hon menar, att ett övergripande sociokulturellt perspektiv ser elevernas produktion av nya texter på författarens text som en interaktion mellan en situationskontext och en större kulturell kontext. En aktiv estetisk respons innebär för eleven ett aktivt och medvetet arbete med form för att generera mening. Genom att be elever om en aktiv estetisk respons kan man erbjuda dem möjlighet att erövra ägarskap till sin egen förståelse, menar Østern. I en artikel från 2010 diskuterar hon vidare vad ett estetiskt perspektiv på lärande kan ha för betydelse för den kunskap som utvecklas i skolan. Hon menar att ”literacy” i betydelsen kulturell läsfärdighet (jfr Kress 2005 om multimodal teori) kan ses som ett utbildningsbegrepp, som kan beskriva bildning i ett senmodernt perspektiv. Kulturell läsfärdighet är nyckelkompetens i skolan i dag och för framtiden,

menar hon (2010, 182) eftersom kulturell läsfärdighet hjälper barn och unga att "läsa världen". Den estetiska tillnärmningen i arbete med t.ex. litteraturförståelse karaktäriseras av att eleven utmanas både känslomässigt och kognitivt i arbetet med konstformer eller kombinationer av konstformer i multimodala uttryck. Østern påpekar, att sinnesbaserade ingångar till lärande ofta kallas estetiska därför att de innehåller en upplevelsepotential. I mötet både med det som är vackert och det som är fult väcks tankar och känslor. Genom bearbetning i en konstform kan upplevelsen transformeras till insikt. Då har upplevelsen lett till en estetisk erfarenhet, menar hon. Genom att iscensätta estetiska läroprocesser, till exempel genom meddiktande arbetsformer inom litteraturundervisningen, kan eleverna utveckla estetisk kompetens. Estetisk kompetens innehåller kunskap om estetiska verkkningsmedel genom bruk av konstnärliga uttryck. Østern betonar, att en estetisk kompetens därmed kan innehålla en kompetens att värdera och en kompetens att göra val som ur någon synvinkel gör helheten vacker. En bearbetning som sker med hjälp av estetiska verkkningsmedel och där personlig reflektion knyts till hur en uppgift genomförs kallas gärna poetisk.

3.6 Sammanfattning

I kapitel 3 har jag diskuterat olika aspekter av läsförståelse, hörförståelse och tolkande läsning, som kan betraktas som den mest utvecklade formen av läsning. Kapitlet inleddes med att se på läsning ur kognitiv synvinkel och eftersom informanterna i denna undersökning läser med öronen granskades läsning ur ett lyssnarperspektiv. Kapitlet fortsatte med att fokusera på hur mening skapas i läsarens möte med en skönlitterär text. Upprepade erfarenheter, oberoende av om man får dem i det verkliga livet eller t.ex. genom att ta del av fiktiva berättelser, skapar inre mönster för hur man kan strukturera kunskap på olika sätt. Dessa mönster kallas inom psykologin för kognitiva kartor, scheman eller skript. Begreppen har övertagits av t.ex. litteraturvetenskapen och utvecklats för att bättre beskriva vad som sker när man tolkar fiktiva berättelser. Dialogen med tidigare forskning visade att tidigare erfarenheter av både det levda livet och av texter av olika slag påverkar hur en läsare kommer att tolka framtida texter. De personliga förutsättningarna, t.ex. personlighet och kognitiv utvecklingsnivå påverkar också vad som är möjligt i tolkningshänseende.

Kapitlet fortsatte med att diskutera hur olika teoretiker med text-läsarorienterad grundsyn på litteraturförståelse har beskrivit hur mötet mellan text och läsare ser ut. Förståelse skapas när läsaren ger texten en mening som är relevant för honom eller henne själv. Iser (1978) diskuterar skillnaden mellan "meaning" och "significance" och avser just detta. Iser, Rosenblatt, Langer, Sørensen, Dewey, Sava och Østern har diskuterat hur en meddiktande litteraturpedagogik kan se ut. De teoretiska begreppen "textens tomrum", "förståelsehorisont", "efferent och estetisk läsning", "föreställningsvärldar", "estetisk respons", "aktiv estetisk respons", "läsaren som medförfattare", "text på text", "lager på lager" och

”meningspotential” förklarades och laddades med betydelser i avsnitt 3.2–3.5. Dessa teoretiska begrepp är vägledande vid analysen av informanternas tolkande läsning i detta arbete. Kapitlet avslutades med en reflektion över vad som avses med att vara en kompetent läsare av fiktion och hur läraren eller t.ex. samtalsledaren i ett litteratursamtal kan utveckla litterär kompetens hos barn och unga. Under avhandlingsarbetets gång har jag som forskare blivit allt mer uppmärksam på den potential till förståelse, som ligger i ett fokuserat litteratursamtal. Ett emancipatoriskt perspektiv har öppnat sig mer och mer, när det gäller frågan både om de lindrigt utvecklingsstördas möjligheter att ta del av litteratur och också om deras möjligheter att utveckla läskompetens. Detta perspektiv antydde med hänvisning till specialpedagogikens inklusionsbegrepp och Mezirovs kritiskt transformativa teori om lärande. Läskompetens som en utvidgad kompetens i betydelsen literacy, kulturell läsförståelse, introducerade avslutningsvis i kapitel 3. Østern (2010) ser kulturell läsfärdighet som en nyckelkompetens för dagens barn och unga eftersom kulturell läsfärdighet hjälper dem att orientera sig i verkligheten genom att de via den kulturella läsfärdigheten kan ”läsa världen” bättre. Denna kulturella läsfärdighet är av intresse för analysen i min undersökning.

4 Att utforska horisonter av möjligheter

I detta kapitel presenterar jag den vetenskapsteoretiska och metodologiska grunden för mitt arbete. Jag diskuterar förutsättningarna för att göra empiriska studier av det slag som jag har gjort. Jag redogör för hur insamlingen av det empiriska materialet har gått till samt för hur detta material därefter har bearbetats. Kapitlet avslutas med forskningsmetodiska överväganden.

4.1 Hermeneutisk fenomenologi som utgångspunkt och ansats

Det forskningsprojekt jag genomfört tog avstamp i livsvärldsfenomenologi genom att det var fenomen innanför människans livsvärld, som var i fokus för forskningsintresset. Närmare bestämt var jag intresserad av de erfarenheter individer gör som lyssnare till talbokstext. Som forskare har jag skärpt blicken för det fenomen jag studerar, nämligen meningsskapande i reception av talbokstext. Jag valde också som forskare att möta mina informanter med fenomenologiskt inkännande i informanternas erfarenheter, som jag tog del av genom litteratursamtal. Fenomenologins betoning av subjektspositionen, av den levda erfarenheten har resonans i min förförståelse som psykolog och som konstpedagog. Jag tillskriver informanternas utsagor värde som nytolkningar, som nyskapande (jfr Ricoeurs tanke om refiguration beskriven i *Time and Narrative*, 1984) i den dialog som jag för med dem om mening och betydelse i deras läsande-med-öronen av fiktion.

Som fenomenologisk forskare har jag som mål att vara så empirinära som möjligt. Jag har klargjort min utgångspunkt teoretiskt genom den referensram som skapats för min avhandling (se närmare i kapitel 2 och 3.). Därefter har jag försökt sätta min egen förförståelse och min egen erfarenhet inom parentes för att så systematiskt som möjligt kunna analysera informanternas utsagor för att identifiera betydelsemönster. En fenomenologisk utgångspunkt är också tanken att människan är en meningssökande och meningsskapande varelse. Jag pendlar dock som forskare på abduktivt vis mellan teoretiska linser i form av teoretiskt laddade begrepp som jag använder som läsglasögon, och mera induktivt uppdykande tematiseringar. Jag analyserar därmed materialet både deduktivt med bakgrund i teori om reception och läskompetens, och mera induktivt med empirinära blick i de narrativer jag konstruerar genom meningskoncentrering. Denna abduktiva pendling visas också i ett inslag av kvantitativ redovisning av den forskningsfråga som omfattar informanternas kompetens i berättande och deras återkallande av vad som faktiskt utsägs i texten (den efferenta läsningen). Jag använder i den redovisningen ett kvantitativt förklarande grepp. Den kvantitativa analysen kan ses som en metodisk triangulering, som kompletterar

den huvudsakliga kvalitativa ansatsen med avsikt att tolka och förstå. Därför kan min inspiration från fenomenologiskt tänkande karaktäriseras som en form för hermeneutisk fenomenologi, där jag som forskarsubjekt fäster vikt vid en tolkande cirkelrörelse med karaktär av den existentiella hermeneutik som Hans-Georg Gadamer (1989) har beskrivit. Jag har också valt att ha en referensgrupp som ger en spegling till min centrala informantgrupp unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning. Eftersom det inte finns mycket forskning omkring unga vuxna med det nämnda funktionsnedsättning, och ännu mindre om deras reception av fiktionsläsning i form av lyssnande till talböcker, fann jag det nödvändigt att inkludera en referensgrupp bestående av unga vuxna utan diagnostiserad funktionsnedsättning. Genom att parallellt analysera svarsmönster från de två grupperna kan jag beskriva likheter och skillnader i reception, samt diskutera möjliga implikationer av de fynd jag gör.

Fenomenologin som metod är enligt Clark Moustakas (1994) lämplig när det är fenomenet som det erfars och upplevs av informanterna som skall beskrivas och tolkas, vilket är fallet i forskningsprojektet *Den talande bokens poetik*. En kritik som fenomenologisk metod och andra empirinära metoder fått är, att resultaten kan bli för beskrivande och triviala. Därför väljer jag en abduktiv forskningslogik (jfr Alvesson & Skoldberg, 2008) och kombinerar empirinära beskrivningar med speglingar i litteraturpedagogisk, konstpedagogisk och psykologisk teori. Teori bidrar till att skärpa forskarblicken. Dessutom bidrar teori till systematisering som möjliggör identifiering av betydelsemönster.

I analysen använder jag fenomenologisk meningskoncentrering genom tematiska analyser inom definierade fokuseringsområden. Jag har inspirerats av Giorgis (1985; 2009) modell, med fältnära beskrivningar som samlas till naturliga meningsenheter. Meningsenheterna analyseras för att hitta de centrala teman som finns i informanternas utsagor. Forskaren ställer sedan frågor till de centrala teman som identifierats för att komma fram till grundläggande, koncentrerade och förtätade beskrivningar på de fenomen som undersökts. Giorgis modell beskrivs mera ingående under avsnitt 4.6.3 samt i kapitel 6. Den tematiska analysen mynnar ut i ett mera hermeneutiskt tolkande i de narrativa konstruktioner jag gör i förhållande till forskningsfråga 2 och 3. Tolkningarna som forskaren gör är bidrag till insikt i hur människor kan förstå, ta ställning till och tolka den värld de lever i. Richard Rorty (2004) skriver att genom nya omskrivningar ges människan möjlighet att konstituera sig själv på nytt. I förlängningen av den hermeneutiska tolkande cirkelrörelsen i förhållande till de erfarenheter och berättelser min huvudsakliga informantgrupp skapar växer därmed också fram ett emancipatoriskt syfte med detta avhandlingsarbete. Genom forskningsarbetet kan didaktiska frågeställningar inom litteraturpedagogik artikuleras mot en klangbotten av de narrativer och metanarrativer som jag konstruerar med utgångspunkt i resultaten som redovisas. Dessa frågeställningar kan få betydelse för unga vuxna med funktionsnedsättning i form av lindrigt begåvningshandikapp. Därmed ansluter

jag mig till forskare som John W. Creswell (2007) som erkänner att det är naivt att tro att man kan förhålla sig objektivt till sin egen erfarenhetsbakgrund, sin teoretiska utgångspunkt och sina förståelser i form av antaganden. Forskarens egna teoretiska utgångspunkt kan vara viktiga glasögon att läsa och förstå det empiriska materialet med.

Philipp Mayring (1990 refererad i Knizek 1998, 53) menar att fenomenologisk analys har tre centrala funktioner, nämligen en kritisk, en heuristisk och en deskriptiv funktion. Med det avser han att fenomenologin sätter frågetecken vid det för-givet-tagna, den utvecklar och erbjuder nya perspektiv och beskriver dem så att de blir synliga. Eftersom det insamlade materialet erbjudit rika tolkningsmöjligheter har forskningsintresset skärpts gällande litteratursamtalen som en källa till förståelse av informanternas uppfattningar som grund för forskarens narrativa konstruktioner.

4.2 Empiriskt material och datainsamling

I detta avsnitt presenterar jag det material som min empiri baserar sig på. Jag redogör för hur jag gått till väga när jag samlat in, analyserat och tolkat mitt material.

Undersökningsgrupp och undersökningsdesign

Sexton unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning valdes som undersökningsgrupp (17–29 år) i samråd med några lokala omsorgsbyråer och FDUV⁶⁹ i svenska Österbotten, och sexton unga vuxna utan funktionsnedsättning (17–29 år) i gymnasieskola, yrkesinstitut eller folkhögskola valdes som referensgrupp. I varje grupp finns åtta kvinnor och åtta män. Ö Engström och S Engström läste tillsammans med medarbetare i Studio FsR in tre texter på band enligt följande modell:

Text 1 *Bonnie*, en röst–två röster

Text 2 *Chansen*, med inlevelsefull röst kontra neutral röst

Text 3 *Rånet*, med och utan ljudeffekter

De olika lyssnargrupperna (referensgrupp av normalbegåvade, undersökningsgrupp med lindrigt utvecklingsstörda) fick individuellt lyssna på band med olika versioner av talbokstext. Genom efterföljande intervju diskuterades informanternas behållning av den text de hört. Intervjuerna bandades. (Intervjumanualer i bilaga 2.)

⁶⁹ Föreningen för De Utvecklingsstördas Vål, se s 25.

Intervjufrågorna är av tre typer:

- frågor med fokus på kunskap om textens konkreta innehåll
- frågor som förutsätter att man arbetar vidare med texten
- frågor med fokus på inläsningens formaspekter

Datainsamlingen gjordes i tre omgångar under ett års tid under senare delen av 1990-talet.

4.3 De tre novellerna

Vid valet av texter som skulle läsas in på band ställdes några kriterier som var vägledande vid urvalet. För det första skulle texten fånga lyssnarnas uppmärksamhet, dvs. tematiken skulle kunna anses vara relevant i förhållande till den fas i livsrytmen, som de unga vuxna informanterna befinner sig i. För det andra måste textens struktur vara klar så att det skulle vara någorlunda rimligt att förvänta sig att handlingsgången blir tydlig. För det tredje fick texten inte vara för lång (12–15 minuter vid uppläsning), den skulle helst vara okänd för informanterna och den fick gärna vara finlandssvensk. Eftersom meningskapande står i fokus i min undersökning var ett viktigt kriterium ytterligare att det skulle vara möjligt att tänka vidare och bortom det som explicit står utsagt i texten.

Talbokstexten *Bonnie*

Det övergripande temat för novellen *Bonnie* är ensamhet. Berättelsens huvudperson bearbetar den existentiella frågan om det är lönt att fästa sig vid någon. Några direkta frågor och svar finns inte explicit uttryckta i berättelsen. Texten handlar om en kvinnlig pianolärare, som har bestämt sig för att fira julafton ensam hemma i sin tvåa på Linnankoskigatan i Helsingfors. Hon har en son med familj i Göteborg och han har bjudit henne att fira julen med dem, men pianoläraren har valt att stanna ensam hemma trots att det är julafton. Hon tycker nämligen inte om sin svärdotter. Hon hade planerat en mysig hemmakväll och hon såg fram emot att läsa Schuberts biografi, sitta i sin länstol och dricka glögg, lyssna på musik och äta Fazers blandade.

På kvällen tar hon en promenad i Sibeliusparken. Vid Sibeliusmonumentet hittar hon en bortsprungen hund, som hon tar med sig hem. Resten av berättelsen handlar om hennes försök att förstå sig på hunden. Berättelsens upplösning kommer när hon upptäcker en namnskylt med telefonnummer på hundens halsband. Ägarna kommer glada och hämtar sin bortsprungna hund och damen tänker: Hur kan någon varelse bli så glad som den hunden blev över att träffa sina människor! (Texten till *Bonnie* finns i bilaga 1a.)

Den första texten (monolog och dialogvarianten) skulle lämpa sig för inläsning med både en och två röster. Det innebär att texter med vanliga dialoger uteslöts, eftersom dessa egentligen kräver tre röster om den omgivande texten omkring dialogen skall kunna urskiljas. Vid en pilotstudie, som gjordes 1994 med Östen Engström som konstnärlig ledare och Anna-Lena Østern som vetenskaplig ledare (Østern 1995), hade man valt Johan Bargums novell *Bonnie* från 1994 som talbokstext för monolog och dialogvarianten. Denna inläsning använde jag också i mitt forskningsprojekt *Den talande bokens poetik*. Texten hade lästs in på band med en manlig röst (monologversionen, i mitt arbete kodad med M) och med två röster, en manlig och en kvinnlig (dialogversionen, i mitt arbete kodad med D). Ö Engström och S Engström var uppläsare. Monologvariantens längd var 13 minuter och 40 sekunder, dialogvariantens 12 minuter och 56 sekunder. Att dialogvarianten var något kortare berodde på att små utfyllnadsord som ”sade hon” och ”tänkte hon” hade tagits bort. Dessutom läste S Engström med en högre läshastighet än Ö Engström och de avsnitt hon läste utgjordes av direkta repliker eller tankar, varvid läshastigheten påminde mera om vanligt taltempo än när man läser en prosatext. Den kvinnliga rösten i dialogversionen läste nämligen pianolärarens tankar och repliker till hunden och den manliga rösten allt det övriga. Inledningen till de båda uppläsningarna var identisk, dvs. dialogversionen började också med en tre minuters monolog, eftersom kvinnan har sin första replik tre minuter in i texten. Den manliga rösten var densamma i båda versionerna – betoningar, tempo och pausering var desamma eftersom inläsningen var densamma. I efterhand hade kvinnans röst monterats in på bandet varvid mansröstens motsvarande text samt de förklarande ”sade hon” och ”tänkte hon” självsagt hade tagits bort. Den ursprungliga novelltexten består av 1 342 ord. Läshastigheten rörde sig kring 97 ord per minut med en variation från den långsammaste minuten som innehöll 78 ord till den snabbaste som innehöll 104 ord per minut.

Talbokstexten Chansen

Under den första intervjuundan uttryckte många av informanterna i referensgruppen att de hade önskat en mera inlevelsefull uppläsning än den, som de hade fått lyssna på när det gällde novellen *Bonnie*. I de instruktioner som talboksproducenterna ger sina inläsare (Celia 2003; tpb 2003; Inläsningstjänst 2005) uppmanas dessa att läsa en talbokstext så neutralt som möjligt och utan att dramatisera uppläsningen. Jag beslöt därför att pröva hur lyssnargrupperna förhåller sig till en variation i inläsningssättet när det gäller inlevelse. Efter en tids letande valde jag novellen *Chansen* av Catharina Elgert-Hyvönen (1990).

Det övergripande temat för novellen *Chansen* är tonårsfrigörelse. Berättelsen handlar om förhållandet mellan en flicka i yngre tonåren och hennes mamma. Modern är väldigt bunden till sin dotter och styr och ställer i dotterns liv utan att fråga vad dottern själv vill göra. Modern är besatt av tanken att dottern skall bli

något stort, en berömd stjärna. Därför har hon tvingat dottern att spela piano, dansa balett osv. Dottern känner det ofta som om någon satt en snara om hennes hals därför att hon inte får bestämma någonting själv. Hon förmår inte heller avsky modern, som hon uppfattar som snäll och hjälplös.

I en tidningsannons ser mamman att man söker efter huvudrollsinnehavaren till en barnfilm och största delen av novellen beskriver hur modern är fullt upptagen med att planera för auditionen och vad flickan tänker om det. Flickan går motvilligt med på att prova kläder och skor. Hela vägen till filmstudion sitter hon och funderar på varför modern har blivit som hon är. I väntrummet och under auditionen växer en beslutsamhet fram hos henne och berättelsens upplösning kommer när flickan i slutet tackar nej till huvudrollen som hon erbjuds. (Texten till *Chansen* finns i bilaga 1b.)

S Engström läste in två varianter av novellen, en neutral inläsning (kodad som variant A) och en inlevelsefull inläsning (kodad som variant B). Den neutrala inläsningen tog elva minuter och sex sekunder och lästes med en mörkare röst, med mindre energi, med mindre variationer i tonläge och i ett långsammare tempo än den inlevelsefulla varianten. Vid den inlevelsefulla inläsningen använde uppläsaren ett ljusare och gladare tonläge, som mera påminde om en ung flickas röst än i den neutrala inläsningen, där rösten mera förde tankarna till en äldre och kanske något deprimerad kvinna. I den inlevelsefulla varianten varierade uppläsaren tonläget mera och genom att betona vissa ord färgade hon dem med en värdeladdning, som visade vad flickan i texten egentligen tyckte och tänkte. Framför allt läste S Engström den inlevelsefulla varianten i ett snabbare tempo. Inläsningen av den inlevelsefulla varianten tog nio minuter och 24 sekunder. Texten består av 1 293 ord och läshastigheten var 139 ord per minut för den inlevelsefulla inläsningen och 116 ord per minut för den neutrala. Inläsningshastigheten varierade mellan 127 och 152 ord för den inlevelsefulla och 105 och 126 ord per minut för den neutrala inläsningen.

Talbokstexten *Rånet*

Som tredje text valde jag novellen *Rånet* av Casper Almqvist (1996). I de två första novellerna hade huvudpersonerna i berättelserna varit kvinnliga. Den första novellen handlade om en medelålders pianolärare och hennes förhållande till en hund. Den andra novellen handlade om en ung flicka i yngre tonåren och hennes mamma. Inför den tredje texten sökte jag efter en manlig huvudperson. Jag sökte också efter en novell som skulle vara lite mera fylld med ”action”. Jag ville nämligen pröva hur lyssnargrupperna skulle förhålla sig till en inläsning, som ackompanjerades av ljudeffekter och då kunde textens innehåll gärna vara lite mera handlingsbetonat.

Det övergripande temat för novellen *Rånet* är marginalisering och hur en ung man försöker komma till rätta med den. Ett undertema är längtan efter kärlek. Robert är 20 år, på väg in i sitt vuxna liv men utan arbete och utan studieplats.

Han är också utan pengar och måste söka sig till socialbyrån för att få hjälp. Där känner han sig inte hemma med ”de andra miserabla människorna, som sitter slöa och slappa i stolar och väntar på att bli förhörda av socialarbetaren” (citat ur texten, Almqvist 1996, 117). Så han går ut därifrån med oförrättat ärende och söker sig till ett kafé. Den unga servitrisen där behandlar honom vänligt och han blir smått förälskad i henne. När hennes pojkvän kommer in och hälsar på blir Robert besviken och svartsjuk och börjar fantisera om hur han skär halsen av henne med en stilett, som han har i fickan och som han av en slump hittat på toaletten i socialbyrån. Resten av berättelsen ställer Robert inför moraliska dilemman, som han inte klarar av att lösa på ett positivt sätt. Han rånar kassan på kaféet där flickan arbetar och när han blir rädd för att hon skall ge hans signalement till polisen går han in på ett varuhus och stjälar en jacka för att ändra på sitt yttre. Han glömmer pengarna i fickan på sin gamla rock, och när han skall betala på McDonalds har han inga pengar. Berättelsen får sin upplösning när Robert rusar tillbaka till varuhuset men finner att pengarna är borta. När expediten frågar om han behöver hjälp med någonting lämnar han tillbaka jackan som han stulit och säger att stilen på jackan inte passar honom. Expediten upptäcker att stöldmärkningen är bortpetad och när Robert rusar ut börjar tjuvlarinet pipa, eftersom han har alarmbrickan i byxfickan. Novellen slutar med att Robert jagas av vakterna. Han har gjort sig skyldig till både väpnat rån och stöld, men har i slutet ändå ingenting. Han sitter på kajen och stirrar ner i det svarta vattnet och gråter. (Texten till *Rånet* finns i bilaga 1c.)

Novellen *Rånet* presenterades för lyssnargrupperna i dels en traditionell uppläsning utan ljudeffekter och dels i en effektsatt version. Den första uppläsningen kallar jag i mitt arbete för en naken uppläsning och kodar den med bokstaven N. Den effektsatta versionen kodar jag som bokstaven E. Effekturet gjordes av Tauno Nummenpää och Bertel Lindell på uppdrag av Studio FsR och genomfördes av Eija Savolainen och Bertel Lindell. Den konstnärliga personalen hade valt att lägga ljudeffekterna som en ljudmatta, som nästan kontinuerligt fanns som ett bakgrundsljud inläsningen igenom. Ljudmattan börjar strax innan rubriken är läst och de ljud man hör är realistiska och finns i de olika miljöerna som presenteras i texten. I början när novellens huvudperson rör sig ute på gatan hör man trafikljud och billjud som panorerer från höger till vänster och tvärtom i högtalaren, när han kommer in på socialbyrån ackompanjeras texten av sorl från mänskligt prat, babyskrik och skrivmaskinsknatter. I varuhuset tutar högtalarna ut dagens erbjudanden på finska, kassaapparaterna används, barn tjatar på sina mammor. I kaféet hör man sorl av människor och kaffekoppsslammer, på toaletten spolar vatten osv. När huvudpersonen springer undan vakterna från varuhuset, där han stulit en jacka, hör man de springande stegen och ute på gatan hör man skrikande bromsar från bilar, som måste tvärstanna för att inte köra på honom. Bromsljuden slutar i något man kunde föreställa sig som kraschljud när bilar krockar.

Ett genomgående grepp är att ljudeffekterna föregriper handlingen i texten genom att presenteras några sekunder före orden. När huvudpersonen t.ex. i ett upprört tillstånd lämnar socialbyrån och kommer ut på gatan hör man ett genomträngande pip ljud tre sekunder innan uppläsaren säger att ”han gick mot rött ljus fast han inte hade bråttom”. Pip ljudet fortsätter så länge huvudpersonen har kvar sin upprörda känsla. När han är på flykt undan vakterna i slutet av berättelsen kommer ett genomträngande pip ljud före uppläsaren säger att ”larmet började tjuta”. Ljuden i bakgrunden varierar i styrka, de blir svagare och starkare beroende dels på var huvudpersonen rör sig men också beroende på hur han känner sig: ju mera upprörd desto starkare och snabbare ljud.

Vid två tillfällen tonar ljudmattan ut och det blir helt tyst i bakgrunden. Det är när Robert, huvudpersonen, tänker på flickan i kaféet, flickan som han blivit förtjust i och börjat fantisera om. Den första gången kommer ungefär mitt i berättelsen (efter sju minuter och tolv sekunder). Robert märker att flickan har en pojkvän, och han känner sig besviken och frustrerad över att livet känns hopplöst och orättvist. Tystnaden i bakgrunden varar under knappt två minuter medan texten berättar om hur Robert funderar över hur det kommer sig att han alltid känner sig svartsjuk och orättvist behandlad när han ser förälskade par. Även om det inte sägs ut explicit kan man förstå att frustrationen inom honom gör att han beslutar sig för att råna kafékassan för att hämnas på flickan, som han inte har någon relation till, för att hon ”svikit” honom. Mitt i den ”tysta” sekvensen bryts tystnaden av att man hör prasselljud när texten berättar om att Robert känner på stiletten, som han har i fickan. Att Robert tänker på flickan och känner på stiletten öppnar för freudianska fantasier. Den andra gången ljudmattan tystnar är efter elva minuter. Vid det laget har Robert gjort sig skyldig rån och han tänker åter på flickan och att hon säkert känner igen honom och kan ge hans signalement till polisen. I slutet av berättelsen sitter Robert på en kaj i hamnen och stirrar ner i det svarta vattnet samtidigt som han tänker på vad han gjort. I bakgrunden skriker måsarna och en ensam mistlur tutar.

Texten *Rånet* har 1 529 ord och uppläsningen tog 15 minuter och 11 sekunder. Läsastigheten var i medeltal 99 ord per minut men lästempot ökade mot slutet av berättelsen. Under de första tio minuterna var läsastigheten ca 95 ord per minut och något snabbare, ca 111 ord per minut, under de fem sista. I slutet av berättelsen jagas Robert både av sin egen rädsla för att bli upptäckt och av butiksvakter. Tempot i slutet av berättelsen färgar av sig på uppläsarens sätt att läsa: snabbare och mera dramatiskt. Den andra minuten har det långsammaste lästempot (85 ord). Det beror på att Ö Engström har satt in tankepauser och läser långsammare för att man skall hinna tänka på vad som sägs. Den sista minuten har ett lika långsamt tempo. Här beror det på att man gett utrymme åt ljudeffekterna, dvs. de skrikande bromsarna, som indikerar att Robert nästan blev påkörd. Den snabbaste minuten hade en läsastighet på 122 ord per minut. I den effektsatta versionen fortsatte ljudmattan 15 sekunder efter att Ö Engström slutat läsa.

Tabell 1. Tekniska data rörande talbokstexterna: kod, antal ord, uppläsningens längd, läshastighet och variation i läshastighet mätt i ord/minut.

Talbokstext	Kod	Antal ord	Uppläsningens längd	Läshastighet	Variation
Text A: Bonnie <ul style="list-style-type: none"> • Monolog • Dialog 	M	1342	13 min 40 sek	98 ord/min	81–112
	D	1312	12 min 56 sek	101 ord/min	85–119
Text B: Chansen <ul style="list-style-type: none"> • Neutral • Inlevelse 	A	1293	11 min 06 sek	116 ord/min	105–126
	B	1293	09 min 24 sek	139 ord/min	127–152
Text C: Rånet <ul style="list-style-type: none"> • Naken • Effektsatt 	N	1529	15 min 11 sek	99 ord/min	85–122
	E	1529	15 min 25 sek	99 ord/min	85–122

4.4 Genomförande av undersökningen

Den empiriska undersökningen genomfördes i svenska Österbotten under senare delen av 1990-talet. I fokus för mitt forskningsintresse stod unga vuxna med funktionsstörningen lindrig utvecklingsstörning och med ett läshandikapp, som gjorde att de kunde karakteriseras som ”svaga läsare” (”poor readers”, t.ex. Melin 2004). Min tanke var att dessa unga vuxna kunde tänkas ha utbyte av att ta del av skönlitteratur, men att de till följd av sitt läshandikapp inte orkade läsa tryckta böcker själva. Avsikten med undersökningen var att jag ville pröva hur olika sätt att läsa in en text på band påverkade informanternas behållning av texten.

Deltagarna

Vid valet av informanter ville jag ha en grupp unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning och en annan grupp unga vuxna utan begåvningshandikapp. Ingen testning som skulle fastställa informanternas utvecklingsnivå genomfördes, utan urvalet gjordes utgående från

mina önskemål av den ansvariga läraren, föreståndaren eller handledaren vid den skola, arbetsplats eller vårdplats där informanterna just då var kunder. Urvalet av informanter var strategiskt genom att lika många kvinnor som män ingick i de två grupperna. Ett annat krav var att informanterna kunde karakteriseras som unga vuxna. Urvalet var också pragmatiskt genom att de unga vuxna med funktionshandikappet lindrig utvecklingsstörning valdes av lärare, föreståndare eller handledare. Urvalet av informanter till referensgruppen var också strategiskt och pragmatiskt. Informanterna från referensgruppen kom från samma landskap som undersökningsgruppens informanter, och en modersmåls-lärare vid ett gymnasium samt en ämneslärare vid en yrkesutbildande linje vid en folkhögskola valde ut tänkbara informanter, som sedan kontaktades av mig med ett erbjudande att delta i undersökningen. I övrigt var referensgruppens informanter också vanliga unga vuxna i sin miljö.

Informanternas kodnummer, ålder och kön

Varje informant tilldelades en grundkod som bestod av en siffra och en bokstav. Siffran angav vilken i ordningen informanten var och bokstavskoden angav om det var frågan om en kvinna (K) eller en man (M). Eftersom *Bonnie* var den första av berättelserna som analyserades kom det kodnummer som då gavs varje enskild informant att bli den grundkod som informanterna hade under hela undersökningen. I undersökningen deltog 32 personer varav 16 var kvinnor och 16 var män. Hälften av informanterna bestod av lindrigt utvecklingsstörda unga vuxna, dvs. åtta kvinnor och åtta män. Denna grupp kallar jag i min undersökning "undersökningsgruppen". Den andra gruppen utgjordes av normalbegåvade unga vuxna, som gick en utbildning på andra stadiet (folkhögskola eller gymnasium). Denna grupp kallas "referensgruppen" och utgjordes också av 16 personer, åtta kvinnor och åtta män. Informanterna i referensgruppen gavs ett kodnummer enligt ett löpande system från siffrorna 1 till 16 medan informanterna i undersökningsgruppen gavs löpande nummer från 21 till 36. Jag valde detta system för kodning för att det skulle vara lättare att hålla informanterna isär. Ett kodnummer som börjar på siffror mellan 1 och 16 hör till referensgruppen, medan ett kodnummer som börjar med siffran 2 eller 3 anger att informanten hör till undersökningsgruppen. De åtta första sifferkombinationerna i varje serie gavs åt de kvinnliga informanterna och de fick också tilläggs-koden K. De åtta senare sifferkombinationerna i varje serie gavs åt manliga informanter, vilka i sin tur fick tilläggs-koden M. Tabell 2 visar hur informanterna fördelade sig enligt kodnummer. Ur tabellen framgår också vilken ålder varje informant hade vid det första intervjutillfället.

Informanternas ålder varierade mellan 17 och 29 år vid det första intervjutillfället. Vid valet av informanter ville jag ha personer som kunde karakteriseras som "unga vuxna". Jag utgick från hur "unga" definieras i *Lagen*

Tabell 2. Informanternas fördelning efter kön och ålder samt kodnummer.

Referensgruppen				Undersökningsgruppen		
Nr	Kön och ålder	Kodnr		Nr	Kön och ålder	Kodnr
1	kvinna 21 år	1K		21	kvinna 20 år	21K
2	kvinna 18 år	2K		22	kvinna 29år	22K
3	kvinna 17 år	3K		23	kvinna 23 år	23K
4	kvinna 19 år	4K		24	kvinna 25 år	24K
5	kvinna 29 år	5K		25	kvinna 17 år	25K
6	kvinna 18 år	6K		26	kvinna 21 år	26K
7	kvinna 18år	7K		27	kvinna 18 år	27K
8	kvinna 20 år	8K		28	kvinna 21 år	28K
9	man 19 år	9M		29	man 25 år	29M
10	man 18 år	10M		30	man 17 år	30M
11	man 19 år	11M		31	man 21 år	31M
12	man 17 år	12M		32	man 17 år	32M
13	man 24 år	13M		33	man 17 år	33M
14	man 18 år	14M		34	man 22 år	34M
15	man 17 år	15M		35	man 25 år	35M
16	man 19 år	16M		36	man 19 år	36M

om ungdomsarbete 235/9 och förordningen, som senare reviderades (förordningen 729/2002 §2). I lagen definieras man som ung om man är mellan 0 och 29 år, därför fick 29 år utgöra den övre åldersgränsen i min undersökning. I den pilotundersökning som jag tidigare refererat till (Østern 1995) utgjordes referensgruppen av tio högstadiel elever från årskurs 7, men jag ville ha en något äldre referensgrupp med informanter, som möjligen inte bara kunde visa ett bredare urval åsikter än 13-åringar utan mera skulle motsvara de unga vuxna, som jag ville ha i undersökningsgruppen. Därför strävade jag efter att sätta den nedre åldersgränsen till 18 år för båda grupperna. Här förlitade jag mig på bl.a. Asmervik m.fl. (2001), som anser att man i operationell bemärkelse kan tänka

sig att barn- och ungdomsåren har en övre gräns vid omkring 18 år. Jag ville också visa undersökningsgruppen respekt som just unga vuxna informanter. Även om man har en intellektuell funktionsnedsättning, som gör att man tänker på en mera konkret nivå än vad vuxna vanligen gör kan man ändå inte betrakta människor med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning som barn. I praktiken kom tre informanter ur referensgruppen (en kvinna och två män) samt fyra informanter ur undersökningsgruppen (en kvinna och tre män) att bokföras som 17-åringar, eftersom de vid det första intervjutillfället ännu inte hade fyllt 18 år. Referensgruppen i denna undersökning utgörs av informanter, som antingen är studerande på årskurs två i gymnasiet eller folkhögskolestuderande, vilket förklarar att det finns en topp vid 17–18 år (studerande på gymnasiet) medan de övriga fördelar sig ojämnare upp till 29 års ålder. Medelåldern hos informanterna i undersökningsgruppen är något högre än i referensgruppen (för kvinnorna 21,75 år jämfört med referensgruppens 20 år och för männen 20,37 år jämfört med referensgruppens 18,87 år). I båda grupperna utgjordes den äldsta informanten (29 år) av en kvinna.

Efter grundkoden (1K till 16M och 21K till 36M) följer andra bokstäver, som anger vilken variant av uppläsning informanten fått lyssna till. I *Bonnie* gavs M för monologversionen och D för dialogversionen. I *Chansen* gavs A för neutral uppläsning och B för inlevelsefull. I *Rånet* gavs slutligen E för effektsatt och N för naken uppläsning. Kodnummer 3KM anger exempelvis alltså att det är fråga om en kvinnlig informant, som fått lyssna på monologversionen av *Bonnie*, medan t.ex. 35MD anger att det är frågan om en man som fått lyssna på dialogversionen. Kodnummer 6KB anger att den kvinnliga informanten nummer 6 har fått lyssna på den inlevelsefulla uppläsningen av novellen *Chansen*, medan t.ex. 29MA anger att den manliga informanten lyssnat på en neutral inläsning. I *Rånet* slutligen anger t.ex. kodnummer 2KE en kvinnlig informant, som lyssnat på en effektsatt version, och kodnummer 28MN en manlig informant, som lyssnat till en icke effektsatt eller naken uppläsning.

Urvalsprincipen för vilken variant en informant fick lyssna till bestämdes utgående från det första tillfället. Informanterna fick turvis lyssna till monolog- eller dialogvarianten av *Bonnie*.

Slumpen avgjorde vem som fick lyssna till vad. Jag hade bokat in tid för lyssnande samt intervju enligt ett löpande tidsschema, där informanterna fick ta den tid som passade dem bäst. Alla som vid det första tillfället hade fått lyssna på monologvarianten av *Bonnie* fick vid det avslutande tillfället lyssna på den effektsatta versionen av *Rånet*, medan de som inledningsvis lyssnade på dialogvarianten av *Bonnie* vid det tredje tillfället fick lyssna på en icke effektsatt eller naken version. Vid det andra lyssnartillfället delade jag grupperna så att ena hälften av monologgruppen (två kvinnor och två män i vardera gruppen) fick lyssna på en neutral inläsning av *Chansen* och den andra hälften (likaså två kvinnor och två män i vardera gruppen) fick lyssna på en inlevelsefull inläsning.

På liknande sätt delade jag dialoggruppen. I tabell 3 och 4 anges vilka varianter av de olika inläsningarna som informanterna fick lyssna till.

Tabell 3. Informanternas kodnummer samt signum, som anger vilken variant av de tre talbokstexterna, som informanterna i referensgruppen fått lyssna till.

Kodnummer	Monolog	Dialog	Inlevelsefull	Neutral	Effektsatt	Naken
1 K	1KM		1KB		1KE	
2 K	2KM		2KB		2KE	
3 K	3KM			3KA	3KE	
4 K	4KM			4KA	4KE	
5 K		5KD	5KB			5KN
6 K		6KD	6KB			6KN
7 K		7KD		7KA		7KN
8 K		8KD		8KA		8KN
9 M	9MM			9MA	9ME	
10 M	10MM			10MA	10ME	
11 M	11MM		11MB		11ME	
12 M	12MM		12MB		12ME	
13 M		13MD	13MB			13MN
14 M		14MD	14MB			14MN
15 M		15MD		15MA		15MN
16 M		16MD		16MA		16MN

Tabell 4. Informanternas kodnummer samt signum, som anger vilken variant av de tre talbokstexterna, som informanterna i undersökningsgruppen fått lyssna till.

Kodnummer	Monolog	Dialog	Inlevelsefull	Neutral	Effektsatt	Naken
21 K	21KM		21KB		21KE	
22 K	22KM			22KA	22KE	
23 K	23KM		23KB		23KE	
24 K	24KM			24KA	24KE	
25 K		25KD		25KA		25KN
26 K		26KD		26KA		26KN
27 K		27KD	27KB			27KN
28 K		28KD	28KB			28KN
29 M	29MM		29MB		29ME	
30 M	30MM		30MB		30ME	
31 M	31MM			31MA	31ME	
32 M	32MM			32MA	32ME	
33 M		33MD		33MA		33MN
34 M		34MD		34MA		34MN
35 M		35MD	35MB			35MN
36 M		36MD	36MB			36MN

4.5 Intervjusituationen

Informanterna i de olika lyssnargrupperna fick vid tre olika tillfällen individuellt lyssna på kassetbanden med de olika versionerna av talbokstext. Efteråt intervjuade jag dem om deras behållning av texten och deras uppfattningar om hur berättelsen framfördes. Fokus låg på unga vuxnas reception och förståelse av talbokstext. Vid varje intervjutillfälle informerades informanten om undersökningens syfte: att få kunskap om hur olika sätt att läsa in en skönlitterär text (novell, berättelse) på band påverkar lyssnarens behållning av texten. Intervjupersonen informerades också om att han eller hon först skulle få lyssna på bandet och att jag sedan skulle fråga lite om vad texten handlade om och om

hur informanten uppfattade sättet att presentera den inlästa texten. Jag försökte skapa en trygg intervjusituation, som skulle vara så fri från prestationskrav som möjligt genom att betona att det, förutom i de inledande frågorna om innehållet, inte egentligen finns rätt eller fel svar på mina frågor utan att jag verkligen var intresserad av att få ta del av informantens personliga åsikter. Vid varje intervjutillfälle var informanten ensam med intervjuaren.

Intervjuerna genomfördes under väl ett års tid. Den inledande lyssnarsituationen med åtföljande intervju arrangerades under perioden augusti–oktober, den andra under februari–mars följande år och den tredje under därpå följande augusti–oktober. Samtliga intervjuer med informanterna i undersökningsgruppen genomfördes i deras skol-, arbets- eller boendemiljö i ett avskilt gruppum. Intervjuerna med informanterna i referensgruppen genomfördes på olika ställen. Folkhögskoleleverna intervjuades i ett gruppum på skolan där de gick, fyra gymnasieelever intervjuades i styrelserummet på en ungdomsföreningslokal och fyra i ett mottagningsrum. Utrymmet som stod till förfogande var alltid detsamma för varje enskild informant, och samtliga intervjuer genomfördes utan yttre störande element. Jag genomförde personligen alla intervjuer i referensgruppen liksom också största delen av intervjuerna i undersökningsgruppen. Under den tredje intervjurundan (*Rånet*) hade jag hjälp av ett forskningsbiträde, som var väl förtrogen med undersökningsmaterialet och lyssnar-intervjusituationen. Han hade transkriberat alla intervjuer från omgång två (*Chansen*) och hälften av intervjuerna från omgång ett (*Bonnie*) innan han intervjuade de tolv sista informanterna i undersökningsgruppen under omgång tre (*Rånet*). Även om tolv intervjuer gjordes av forskningsbiträdet refererar jag ändå till intervjuaren som ”jag” i denna rapport.

Att genomföra den empiriska delen av mitt forskningsprojekt var en arbetskrävande process. Varje lyssnarsituation med åtföljande intervju tog i medeltal en timme i anspråk att göra. Eftersom antalet informanter i min undersökning är 32 och jag träffade dem tre gånger var gjorde jag sammanlagt 96 intervjuer. Längden på inläsningarna varierade mellan cirka tio och 15 minuter, och själva intervjun tog 30 till 40 minuter. Före lyssnandet ägnade jag tid åt att skapa kontakt med intervjupersonen och förbereda för lyssnar-situationen. Efter avslutad intervju pratade vi om hur lyssnandet fungerat och kom överens om fortsättningen.

Som tekniskt hjälpmedel i intervjusituationen använde jag en liten, bärbar, professionell reporterbandspelare av märket Sony (TC-D5M, tvåkanalsstereo). Bandspelaren användes både till avspelning av kassetten med talbokstext och till bandning av den efterföljande intervjun. Inga hörlurar användes utan ljudet gick ut i rummet, varför situationen kunde uppfattas som om vi lyssnade på texten tillsammans. Jag höll mig dock mycket diskret i bakgrunden för att informanten skulle få vara så privat som möjligt. Jag iakttog ändå hur informanten reagerade och gjorde anteckningar i min fältdagbok efter avslutad intervju. Det jag närmast iakttog var om informanten verkade intresserad och kunde koncentrera sig på

lyssnandet till slutet, om informanten visade oro eller på annat sätt reagerade på något speciellt.

Bonnie var den första texten som informanterna fick lyssna till. Informanterna fick på förhand veta att *Bonnie* var ett namn. För de utvecklingsstörda nämndes att *Sibelius* och *Schubert* var namn på män som skrivit musik. För samtliga visades ett vykort av *Sibeliusmonumentet* i Helsingfors och intervjuaren undrade om informanten hade besökt monumentet. Innan lyssnandet började fick informanten veta vilken version av talbokstexten, som han eller hon skulle få lyssna på.

Inför det andra intervjutillfället återknöts till den första lyssnarsituationen, och syftet med undersökningen repeterades. Intervjuaren framhöll betydelsen av att informanten efter lyssnandet berättade om sina personliga tankar och uppfattningar rörande inläsningen, och jag uttryckte min tacksamhet över att informanten ställde upp på projektet. Informanten fick inte på förhand veta vilken variant av *Chansen* som han eller hon fick lyssna på men efteråt frågade jag om de trodde att de hade fått lyssna på den inlevelsefulla eller neutrala inläsningen. I referensgruppen trodde alla att de hade fått höra på en neutral inläsning medan åsikterna varierade i undersökningsgruppen.

Vid det tredje och avslutande intervjutillfället var procedurerna redan bekanta för informanterna och vi kunde gå direkt på lyssnandet. Informanterna upplystes om vilken variant de skulle få lyssna på. Efter avslutad temaintervju ägnade vi en stund åt att utvärdera lyssnarsituationerna och de tre novellerna informanterna hade fått lyssna på under materialinsamlingens gång. Det fanns ingen klar favorit bland de tre novellerna. Den effektsatta versionen av *Rånet* omnämndes av några som mest intressant just på grund av effekterna, andra tyckte att *Bonnie* var mest intressant att lyssna på för att det var den första talbokstexten informanterna fick lyssna på. Både *Bonnie* och *Chansen* omnämndes som mest intressanta genom sitt innehåll medan *Rånet* av flera upplevts som tung och lång.

4.6 Analyismetoder

4.6.1 Transkribering av intervjumaterialet

Transkriberade intervjuer, tre med varje informant, ger ett omfattande analysmaterial bestående av 96 intervjuer. Varje intervju bestod av 34–36 frågor omfattande tre sökområden: frågor om sakinnehåll (det efferenta perspektivet): tolkningsfrågor (det estetiska perspektivet) samt metafrågor om form på inläsning.

Alla de bandade intervjuerna har transkriberats till text. Texten kom att omfatta 658 sidor (enkelt radavstånd, font 12 punkter, utskriven som repliker, vilket medförde en del halva rader). Jag transkriberade själv den första intervjurundan

med referensgruppen (*Bonnie*), medan forskningsbiträdet transkriberade alla övriga intervjuer. Under arbetet med transkriberingen eftersträvades en noggrann transkription. Intervjuerna skrevs ut i sin helhet och försågs vid behov med kommentarer om skrott, suckar, långa pauser, stamning eller andra upprepningar och omskrivningar som tydde på att informanten tvekade med att berätta om vad han eller hon tänkte angående vissa frågor.

Bearbetning av de transkriberade intervjuerna

Analysen av de transkriberade intervjuerna gjordes på olika sätt, beroende på vilket av de valda perspektiven av reception som skulle belysas. Den första frågan (fråga 0, ingen numrering) gällande återberättande av handlingen i novellen analyserades strukturellt med hjälp av ett berättelseanalyschema. I tillägg gjordes en kvantitativ analys av antalet ord i återberättandet.

Frågorna 1–10 omfattade s.k. kunskapsfrågor med svaret explicit uttryckt i berättelsen informanterna lyssnat på. Dessa svar analyserades kvantitativt i form av antal korrekt besvarade frågor rörande den aktuella novellen. Frågorna 11–26 utgjorde litteratursamtalets kärndel, som omfattade tolkning av texten. För att belysa detta perspektiv gjordes en meningskoncentrering. De sista 8–10 frågorna fokuserade på inläsningens formaspekter. Också detta material analyserades genom meningskoncentrering.

4.6.2 Berättelseanalys

William Labov och Joshua Waletzky (Labov 1972; Labov & Waletzky 1967) utarbetade en modell för hur muntliga berättelser som rör personliga erfarenheter kan analyseras. Modellen går under benämningen ”berättelseanalys” och kan användas som analysverktyg också vid återberättande av en historia. Labov utgår ifrån att berättelser har två centrala funktioner: den referentiella och den evaluerande. Med den referentiella funktionen avses närmast ett referat: den som berättar försöker orientera lyssnaren om vad som hänt och bygger upp ett narrativt förlopp, som för handlingen framåt och bidrar till en upplösning. Med den evaluerande funktionen avses att berättelsen framställer en speciell händelse, värd att berättas och att berättaren använder olika evaluerande medel för att visa detta. Evalueringen kan göras var som helst i berättelsen eller återberättelsen men återfinns vanligen strax för upplösningen av en historia. Genom evalueringen visar berättaren sin attityd till och sina känslor för de händelser som presenteras.

En fullständigt utformad berättelse består enligt Labov (1972, 354–396) och Labov och Waletzky (1967, 12–44) av sex element, som svarar mot sex olika frågor eller funktioner i berättelsen:

1. Sammanfattning (”abstract”)
2. Bakgrundsteckning (”orientation”)

3. Skeende eller händelse ("complicating action")
4. Upplösning ("resolution", "result")
5. Coda (återkoppling, avrundning)
6. Värdering ("evaluation")
 - a. förstärkare
 - b. jämförelser (negationer, frågor)
 - c. korrelativer (för samman två händelser i en och samma huvudsats)
 - d. explikativer (förklaringar)

Den som återberättar en händelse börjar ofta med en sammanfattning, som svarar på frågan: "Vad handlade detta om?". En annan möjlig början kan vara en introducerande mening. Både sammanfattning och introducerande mening har en strukturerande funktion genom att ange vad som skall följa. Bakgrundsteckningen ger lyssnaren upplysning om tid, plats, person och situation. I bakgrundsteckningen ges den information som behövs för att berättelsen skall bli begriplig. Sedan redogör berättaren ofta för själva händelseförloppet genom svar på frågor som "Vad hände sedan?" Skeendet är berättelsens viktigaste del och utgörs ofta av en serie händelser, som bygger upp mot en narrativ höjdpunkt, resultatet eller upplösningen. Upplösningen markerar vanligen poängen med hela berättelsen. Sedan kommer avrundningen (coda), som har en strukturerande funktion genom att markera att historien är slut. Den kan också innehålla en värdering, som ger den (moraliska) poängen med berättelsen. (Johansson 2005, 191)

Kapitel 5 Reception i efferent perspektiv omfattar redovisning av återberättandet och den kvantitativa översikten av korrekt besvarade kunskapsfrågor.

4.6.3 Fenomenologisk meningskoncentrering

Vid bearbetningen av intervju svaren har jag använt en fenomenologisk meningskoncentrering enligt modell av Giorgi (1985, 8–21; 2009, 128–138) där jag först reducerar svaren från informanterna inom ett fokuserat område (naturliga enheter) genom att sammanställa utdrag av informanternas utsagor. Jag har sammanställt utsagor av alla informanter om detta specifika fokuserade område i en kolumn. Denna sammanställning bildar tillsammans en berättelse av en fiktiv informant (bestående av utsagor från åtta informanter) kallad den kvinnliga informanten, eller den manliga informanten. Dessa narrativer utgör fälnära beskrivningar och jag kallar dem "naturliga meningsenheter" i enlighet med Giorgis modell. Eftersom de naturliga meningsenheterens utsagor i sin helhet är konstruerade av citat ur intervju svar av fyra olika informanternas åsikter kallar jag dem för narrativ.

Som steg två i analysen söker jag efter centrala teman i de naturliga enheterna och med dessa som grund konstruerar jag grundläggande beskrivningar på de förståelsemönster och formaspekter, som informanterna ger uttryck för när det gäller de olika varianterna av inläsning av berättelserna på band. Informanternas röster hörs tydligt i de fältnära beskrivningarna. Jag strävar på detta sätt efter att belysa forskningsfenomenet ”hur skall den talande boken låta” ur ett emiskt⁷⁰ perspektiv (Creswell 2007, 242). Det emiska perspektivet innebär att diskussionen kring tillförlitlighet kan relateras till olika skeden i analysprocessen. Jag strävar också efter genomsynlighet när jag detaljerat visar hur jag gått till väga när jag sammanställt narrativen. En del av intervjuvaren gavs på dialekt och vid transkriberingen av svaren kvarhölls den dialektala språkdräkten. Vid redovisningen har jag skrivit ut svaren i en mera talspråksnära standardspråklig form dels för att göra läsningen lättare och dels för att skydda informanternas konfidentialitet, men jag har inte i övrigt ändrat på utsagorna, utan orden och uttrycken är informanternas. Också i de grundläggande beskrivningarna har jag i stor utsträckning hållit kvar informanternas språkbruk. Jag återger fenomenen så som de berättats för mig.

4.6.4 Hermeneutisk tolkning genom konstruktion av narrativ

Svaren på tolkningsfrågorna bildar en grupp av narrativer om vilka förståelsehorisonter som öppnar sig med utgångspunkt i tolkning av novellen i fråga. Jag beskriver tillvägagångssättet mera i detalj i kapitel 6 Berättelser om berättelser – reception i estetiskt perspektiv.

De olika grundläggande beskrivningarna av formfrågor analyserar och sammanfogar jag ytterligare med avsikten att hitta mönster för vilka faktorer det är som informanterna nämner om hur den talande boken skall låta. När narrativa konstruktioner sammanfogas på detta sätt uppstår nya berättelser, vars funktion i detta sammanhang är att beskriva vilken innebörd 32 unga vuxna har lagt in i svaren på formfrågan: Hur skall den talande boken låta?

De tre olika novellerna redovisas var för sig. Jag börjar med *Bonnie*, som var den första novellen informanterna fick lyssna på. Inläsningsvarianterna var monologform eller dialogform. Därefter redovisar och diskuterar jag de åsikter som informanterna hade om inläsningsvarianterna av novellen *Chansen*, som

⁷⁰ Begreppen emiskt och etiskt perspektiv introducerades i etnologin av lingvisten Kenneth Pike 1967. Han menade att de lingvistiska begreppen fonemisk och fonetisk kunde användas för att beskriva mänskligt beteende rent generellt. Det emiska perspektivet innebär att forskaren ser kulturen inifrån och att hon beskriver den på ett sådant sätt att de som är del av kulturen känner igen sig och uppfattar beskrivningen som riktig. Det etiska perspektivet betyder att forskaren ser kulturen utifrån och beskriver den ur ett utifrånperspektiv med hjälp av teoretiska modeller och begrepp. (Cresswell 2007, 242)

presenterades i en form, där inläsningen var antingen neutral eller inlevelsefull. Avslutningsvis redovisar jag resultatet för novellen *Rånet*, som hade lästs in dels i en effektsatt version, och dels i en helt naken version, utan effekter. Avsnittet avslutas med en diskussion eller berättelse om de teman, som stigit fram ur materialet, dvs. metanarrativen presenteras.

De olika lyssnargrupperna redovisas var för sig så att jag först redovisar referensgruppens åsikter och därefter undersökningsgruppens.

När det gäller formfrågorna visade redan de första genomläsningarna av referensgruppens intervjuvar för novellen *Bonnie* att kvinnorna och männen hade väldigt olika åsikter om rösterna som läste och att de förhöll sig till den kvinnliga och manliga rösten på olika sätt. Att genusperspektivet skulle stiga fram så starkt var ingenting som jag hade förväntat mig på förhand. Vid redovisningen av formfrågorna har jag därför valt att analysera kvinnornas och männens utsagor för sig. Jag får på detta sätt åtta olika grundläggande beskrivningar för var och en av de tre novellerna, fyra för referensgruppen och fyra för undersökningsgruppen.

4.7 Forskningsetik

Två grundläggande forskningsetiska krav har tillgodosetts i detta forskningsprojekt, nämligen kravet om informerat samtycke och att projektet inte på något sätt skadar informanterna. Deltagarna har gett sitt informerade samtycke, i fråga om de unga vuxna med lindrig utvecklingsstörning gavs också samtycke från deras ansvarspersoner.

Kunskapen detta forskningsprojekt genererar skadar inte informanterna. Däremot kan man säga att den kunskap som genereras kan bidra till förståelse för de kulturella rättigheter unga vuxna med lindrig utvecklingsstörning har när det gäller att utveckla kompetens i förhållande till fiktionsläsning.

När unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning utgör informanter är det nödvändigt att vara speciellt omsorgsfull för att möta informanternas förtroendefulla hållning gentemot forskaren. Jag har inhämtat nödvändiga tillstånd för att genomföra intervjuerna. Deltagande i intervjuerna var frivilligt i alla skeden. Urvalet av informanter gjordes av ansvarspersoner vid de institutioner de unga vuxna lindrigt utvecklingsstörda fanns under året.

Alla informanter har av konfidentialitetshänsyn försetts med koder i stället för namn. I meningskoncentreringen har utsagor från flera informanter sammanställts. I forskningsintresset finns inte behov av personporträtt, utan belysning av de tre perspektiven eftersträvades. På detta sätt beskyddas informanternas integritet. I tillägg valde jag att inte återge svaren i dialektal språkdräkt, utan språket har skrivits ut i talspråksnära standardspråk.

5 Hur detaljer återberättas i novellerna – reception i efferent perspektiv

I kapitel 5 redovisas analysen av det efferenta perspektivet, som avser att svara på den första forskningsfrågan i mitt arbete. Det efferenta perspektivet fokuserar på kunskap om textens konkreta innehåll. Kapitlet inleds med en berättelseanalys av informanternas svar på frågan vad novellerna handlade om. Därefter följer en kvantitativ deskription av antalet ord i återberättande. Avslutningsvis återges antalet korrekt besvarade kunskapsfrågor i jämförande grafer.

5.1 Det efferenta perspektivet

I detta avsnitt redogör jag för den inledande delen av litteratursamtalen, som jag förde med informanterna efter varje avslutat lyssnartillfälle. Jag presenterar resultaten för den första forskningsfrågan i mitt arbete. Frågan lyder: *Vilka mönster kan identifieras i lyssnarnas svar rörande berättelsestruktur och kognitivt innehåll i ett jämförande perspektiv, som omfattar olika inläsningar?* Denna del av litteratursamtalet fokuserade på kunskap om textens konkreta innehåll och kan därför ses som en introduktion, som också hade en kontrollfunktion⁷¹ och därmed påminner om ett traditionellt läsförståelsetest eller hörförståelsetest eftersom informanterna lyssnade på den inlästa texten. Alla litteratursamtal inleddes dock med en öppen fråga som återspeglar den kvalitativa ansatsen som jag lägger på mitt arbete. Genom den öppna frågan: *Vad handlade berättelsen om?* ville jag ge informanterna en möjlighet att helt fritt återge hur de kom ihåg vad de hört och eventuellt berätta om hur de uppfattat de meningsbärande elementen i novellen. Med denna fråga ville jag också ge informanterna möjlighet att presentera sin kompetens som återberättare. Efter den inledande frågan följde tio frågor, som handlade om det konkreta innehållet i de olika novellerna, om detaljer som nämndes i texterna. Jag sökte med denna del av samtalet efter svarsmönster på det som jag kallar kunskapsfrågorna, dvs. de frågor som krävde en speciell minneskapacitet och där det för det mesta fanns ett explicit utskrivet ”rätt svar” i novelltexten. I Rosenblatts termer kan man säga att jag här riktar intresset på informanternas efferenta läsning.

Genom den första forskningsfrågan undersöker jag alltså om det är möjligt att identifiera strukturella mönster rörande återberättande samt om det finns mönster för hur det kognitiva innehållet i novellerna återkallas. Intresset härvidlag ligger

⁷¹ Se diskussionskapitlet, kapitel 8, där jag för en kritisk diskussion angående denna typ av frågor i ett litteratursamtal.

på eventuella skillnader i förmågan att återkalla innehållet sett i relation till de olika inläsningarna.

Redovisningen av det efferenta perspektivet bygger jag upp på följande sätt: Först redogör jag för hur de tre novellerna återberättas. Jag återger alla svar på den första frågan och gör sedan strukturanalyser på återberättelserna. Ordningsföljden är densamma som i den empiriska undersökningen, dvs. först analyseras svaren på novelltexten *Bonnie*, sedan på *Chansen* och till sist på *Rånet*. Därefter diskuterar jag återberättarkompetens mätt i antalet ord. Före en sammanfattande diskussion redogör jag därefter för hur informanterna minns detaljer i de olika novellerna i ett jämförande perspektiv. Vid analys av svaren på kunskapsfrågorna använder jag deskriptiv statistik. Jag gör enkla statistiska beräkningar i form av frekvenser och medeltal, som jag redovisar i kurvor och stapeldiagram.

5.1.1 Mönster i återberättande av de olika novelltexterna

Svaren på den inledande frågan i alla litteratursamtal: *Vad handlade berättelsen om?* betraktar jag som en form av återberättande och vid analysen av svaren söker jag efter mönster rörande berättelsestruktur. Mitt analyschema har jag byggt upp som ett analyschema, där jag först granskar strukturen på återberättandet av korta historier enligt Labovs och Waletsks modell (Labov 1972; Labov & Waletzky 1967) (se avsnitt 4.6.2). Analysen avslutar jag därefter med att se på vilken typ av återberättande, deskriptivt eller tolkande, som utmärker informanterna.

Återberättandet av novelltexten *Bonnie*

I avsnitt 4.3 har jag refererat vad novellen *Bonnie* handlar om (novelltexten i sin helhet återfinns i bilaga 1a). Nedan återges referensgruppens svar på frågan vad berättelsen handlade om. Monologgruppens svar skrivs ut med rak stil, dialoggruppens med kursiverad stil. Bokstäverna efter informantens nummer anger om det är fråga om en kvinna (K) eller en man (M). Den andra tilläggs-koden anger om det är fråga om monologversionen (M) eller dialogversionen (D).

Vad handlade berättelsen om?

1 KM: Om en ensam dam på julafton, som hittar en hund i ... ute på gatan och tar den med hem till sej. (Kvinna 21 år)

2 KM: De va' en kvinna som va' ute ... om julafton. Hon va' ensam, fast hon träffa en hund då som hon fick ha som sällskap en stund. (Kvinna 18 år)

- 3 KM: Öhh ... om en kvinna, som sku fira julen. Hon ville fira den ensam, och så på vägen hem på julaftonen så hitta' hon en hund i en park i Helsingfors och den där hunden tar hon med sej hem, och så till slut så, eller tänker hon ringa efter polisen å ... ge tillbaka hunden, men så lämnar hon de', för hon tycker som att de' sku va hemskt om han sku bli inspärta i såna där burar å sånt ... men till sist så ser hon den där adressen ... som han har på klaven å så ringer hon till dem då, så kommer de å hämtar honom. (Kvinna 17 år)
- 4 KM: Om den här kvinnan som spendera sin julafton ensam ... å då hittar en kompis ... (Kvinna 19 år)
- 9 MM: En dam som sku fira julen ensam i sin lägenhet. (Man 19 år)
- 10 MM: Om en flicka, som går runt på julafton och träffar på en hemlös hund, eller en bortsprungen hund. (Man 18 år)
- 11 MM: Ja, de handla' då om den här kvinnan som tydligen va' ensam då och så va' hon lite så där småpessimistisk ... så där martyrisk, uppfatta' nu ja henne i alla fall ... alla had' som kommit för att fira jul ... nå så hitta hon den där hunden som hon tyckt' lite synd om och tog hand om ... å så fick hon liksom syn på den där namnbrickan på halsen då som han had' på sej och så ringde hon som efter honom då den där ägaren och så kom de efter den där hunden och så återgick hon till att hon sku läs sin bok som hon had' planera' . (Man 19 år)
- 12 MM: Det handla' om en dam som var ensam på julafton och gick ... det börja' med att hon gick i stan och tyckt' att det var lugnt och skönt å så mött' hon en hund i Sibeliusparken och hon tog hand om den och gav den mat och så där och så hitta' hon en namnlapp på hunden och hon ringde till ägaren och ... (Man 17 år)
- 5 KD: *Om en ensam kvinna, nån sån här medelålders kvinna som bor ensam någonstans. (Kvinna 29 år)*
- 6 KD: *Om en hund, som hette Bonnie, som kom vilse över julen och då är det en dam som hittar honom och hon tog hem den till sej. (Kvinna 18 år)*
- 7 KD: *Om en ensam människa som var ute på julpromenad och så träffa' hon en hund som var lika ensam och så tog hon vara på den . (Kvinna 18 år)*
- 8 KD: *mmm .. En kvinna som är ensam på julafton å är ut å går och hittar en hund, som hon tar med hem. (Kvinna 20 år)*
- 13 MD: *Det handlar om en dam, en kvinna som hittar en hund. (Man 24 år)*
- 14 MD: *Det handlar om en hund som heter Bonnie och om en kvinna som har stannat hemma på julafton, för hon vill int' fara till sina släktingar, som bor i Kyrkslätt och sen har hon en pojke, som bor i Göteborg och hon är bjuden till båda två, men hon vill int' fara någonstans, så hon bestämmer sej för att vara där hemma. Sen går hon ut på julafton på en promenad och sen, så när hon går förbi Sibeliusmonumentet, så när hon tittar ner på marken så sitter där en liten hund och fryser i snön, för det snöar så väldigt. Så bestämmer hon sej för att plocka upp hunden och sen tar hon med sej den hem till sej och den är nu där säkert några timmar och hon funderar vad en hund kan måntro äta och hunden vill int' ät' eller drick' eller nånting när den är hos en främmande person och sen plötsligt så böjer hon sej ner och så känner hon att det finns en sån där metallbricka där på halsen, där det står både telefonnummer och ägare och att hunden heter Bonnie och sen blir hon helt ... hon skäms väldigt för att hon kan ha*

varit så dum att hon inte har sett den där metallbrickan och så ringer hon och så kommer en pappa och en flicka rusande dit, för dom bor ganska nära och ... så blir hunden helt glad och ifrån sej och viftar på svansen och skäller och hoppar och springer och ... ja, den förenas då på nytt till sin ägare. (Man 18 år)

15 MD: Om en hund som sprungit vilse. (Man 17 år)

16 MD: De handla' om en kvinna och en hund. Hunden heter Bonnie och kvinnan tror jag är pianist. (Man 19 år)

Figur 5 innehåller en berättelseanalys av referensgruppens svar på den inledande frågan i litteratursamtalet kring novelltexten *Bonnie*. Jag har tillämpat Labovs och Waletskys modell för återberättande. Jag har också markerat om informanten använder deskriptivt eller tolkande berättande. Det deskriptiva återberättandet betraktas som en ytligare förståelse än det tolkande. Av utrymmesskäl används i figuren endast informanternas nummer utan tilläggs-koder. I den löpande texten använder jag tilläggs-koderna (K för kvinna och M för man i den första tilläggs-koden, samt M för monolog och D för dialog i den andra tilläggs-koden).

Informantnummer	1	2	3	4	9	10	11	12		5	6	7	8	13	14	15	16
Antal ord	21	26	108	14	10	18	109	65		13	27	26	21	10	261	6	17
Berättelsestruktur:																	
1. Abstrakt	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X
2. Introduktionsmening		X	X	X		X	X	X		X				X	X	X	
3. Bakgrundsteckning	X	X	X	X	X	X	X	X			X	X	X		X		X
4. Skeende, utveckling			X				X	X			X				X	X	
5. Coda, avrundning			X				X								X		
6. Evaluering												X			X		
Typ av återberättande																	
Deskriptivt återberättande	X	X		X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X
Tolkande återberättande			X				X					X			X	X	

Figur 5. Berättelseanalys av svaren på fråga 1, novelltexten *Bonnie*, monolog-dialog. Analysen rör referensgruppens svar.

Alla informanter i referensgruppen producerar ett abstrakt, en sammanfattning, oftast en mening. Monologversionen ger två informanter (nr 3KM och nr 11MM) som har den struktur Labov och Waletsky beskrivit, med undantag av

evaluering som inte förekommer. Dessa båda har också ett tolkande återberättande, dvs. de går in som medförfattare. Bland dem som lyssnat på dialogvarianten finns tre informanter (nr 7KD, 14MD och 15MD) som gör ett tolkande återberättande.

I sammanfattningarna finns hos 13 informanter fokus på en människa och hos tre informanter (6KD, 14MD och 15MD) på hunden Bonnie. De tre informanter som nämnt Bonnie först ingår i den grupp som lyssnat på dialogversionen. I monologgruppen har alla utom en man (10MM) nämnt ordet "ensam" (en ensam kvinna, en ensam människa), i dialoggruppen har endast tre av åtta använt ordet "ensam", alla kvinnor. Informant 14MD pekar indirekt på ensamhet, när han säger att "hon valt att stanna hemma". Likaså säger alla i monologgruppen att det var jul eller julafton, medan endast tre kvinnor och 14MD i dialoggruppen använder ordet "jul" eller "julafton". Det kvinnliga och manliga mönstret skiljer sig alltså åt i dialoggruppen, tre av de fyra männen har i sin sammanfattning eller sitt återberättande inte fokuserat på ensamhet eller julafton. I dialoggruppen finns två informanter som infogat försiktigt evaluerande element nämligen nr 7KD ("en hund som var lika ensam och så tog hon vara på den") och nr 14MD ("den var nu där säkert några timmar... hon skäms väldigt för att hon kan ha varit så dum... så hunden blir helt glad och ifrån sig... ja, den förenas då på nytt till sin ägare").

Sammanfattningsvis kan sägas att alla informanterna i referensgruppen på något sätt har integrerat ett berättelseschema i sin språkliga medvetenhet, men det är inte speciellt utvecklat. Informanterna gör kortfattade återberättelser, som för det mesta är deskriptiva och saknar evalueringar. Den manliga informanten 14MD, som lyssnat på dialogvarianten utmärker sig genom ett mångordigt återberättande (261 ord), som fyller alla kriterier på struktur enligt Labov. Informanten har goda minneskunskaper, återger kronologiskt hela berättelsen och gör också försiktiga tolkningar. Bland informanterna, som har fått lyssna på monologversionen finns en kvinna (3KM) och en man (11MM), som använder över hundra ord för sitt återberättande, medan de flesta andra använder mellan tio och 26 ord. Alla informanter i monologgruppen ger en bakgrundsteckning medan endast fem av åtta i dialoggruppen säger något om bakgrunden. Monologgruppens informanter visar tendens till ett mera kompetent återberättande, även om den mest kompetenta (14MD) finns i dialoggruppen.

Undersökningsgruppens återberättelser på novelltexten *Bonnie* är mycket kortare än referensgruppens och informanterna verkar ha omtolkat frågan till vem berättelsen handlade om. Deras återberättelser återges nedan. Jag följer samma kodsystém som för referensgruppen. Efter informantnummer kommer en bokstav, som anger man eller kvinna. Därefter kommer en kod, som anger vilken variant av inläsning, som informanten lyssnat på. Monologversionen skrivs ut med rak stil och dialoggruppens med kursiverad.

Vad handlade berättelsen om?

21 KM: Om Bonnie. Om en hund. (Kvinna 20 år)

22 KM: Om en hund. (Kvinna 29 år)

23 KM: Om hunden Bonny. (Kvinna 23 år)

24 KM: Ja, jag tyck' att den handla' om en familj, som bodde tillsammans och de had' en hund som hett' Bonnie, som hett' så. (Kvinna 25 år)

29 MM: Om en hund. Och två farbröder, och Schubert! (Man 25 år)

30 MM: Om Schubert! Mmmm ... och en kvinna! Och en hund! (Man 17 år)

31 MM: Om hunden, som hette Bonnie.. (Man 21 år)

32 MM: Om en hund. (Man 17 år)

25 KD: *Om en kvinna. De sa aldrig vad hon hette. Och så handla' det om en hund ... ja, ja ... int' va' det nå mycket mera.* (Kvinna 17 år)

26 KD: *Om en hund! Och så va' det en ... hm ... Stina Engström!* (Kvinna 21 år)

27 KD: *Det va' julafton och det snöa' och det handla' om en hund.* (Kvinna 18 år)

28 KD: *Det handla' om en hund, som hade blivit borttappad.* (Kvinna 21 år)

33 MD: *Om Schubert! Visst? Och så prata ... och så var det, jag kommer inte ihåg om det var hunden som hette Schubert eller.* (Man 17 år)

34 MD: *Nå det va' en hund som hette Bonnie. Å så var det en annan som de had' där in i kassetten, så det heter ... det ... det var människor som bodde där.* (Man 22 år)

35 MD: *Om en pojke! Och en hund! Och om en stad!* (Man 25 år)

36 MD: *Det handla' om en flicka, som hette Bonnie. Och så handla' det om en annan person också.* (Man 19 år)

Undersökningsgruppens berättelseanalysschema, som återfinns i figur 6, visar ett annat mönster än referensgruppens, oberoende av vilken inläsning informanterna lyssnat på.

Alla informanter ur undersökningsgruppen kan ge en sammanfattning genom att nämna vem det handlar om. Av de sexton informanterna nämner femton att det handlar om en hund. Elva informanter nämner först att det handlar om en hund. Ytterligare en anser att det handlar om en pojke och en hund, samt en att det handlar om en flicka som heter Bonnie. En informant (nr 25KD) anser att det handlar om en kvinna och om en hund. Tre manliga informanter nämner i tillägg att det handlar om Schubert (två ur monologgruppen och en ur dialog). En informant (nr 36MD) anser att det handlar om en flicka som hette Bonnie och om en annan person.

Händelseutvecklingen fångas inte i något fall i återberättandet. Endast en informant (nr 24KM) har ett inslag av tolkande återberättande: *Ja, jag tyckte att den handlade om en familj, som bodde tillsammans och de hade en hund som hette Bonnie, som hette så.* En informant (nr 28KD) har en viss deskription i sitt

återberättande (*en hund som blivit borttappad*). Av de åtta informanter som lyssnat på dialogversionen har tre ett inslag av bakgrundsteckning, medan endast en informant som lyssnat till monologversionen nämner någon aspekt av bakgrundsinformation. Undersökningsgruppens informanter verkar inte ha integrerat ett berättelseschema i sin språkliga medvetenhet.

Informantnummer	21	22	23	24	29	30	31	32		25	26	27	28	33	34	35	36
Antal ord	5	3	3	23	8	9	5	3		26	13	12	9	23	33	10	17
Berättelsestruktur:																	
1. Abstrakt	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X
2. Introduktionsmening				X						X			X		X		
3. Bakgrundsteckning				X								X			X	X	
4. Skeende, utveckling																	
5. Coda, avrundning																	
6. Evaluering										X							
Typ av återberättande																	
Deskriptivt återberättande													X				
Tolkande återberättande				X													

Figur 6. Berättelseanalys av svaren på fråga 1, novelltexten Bonnie, monolog-dialog. Analysen rör undersökningsgruppens svar.

Dialoggruppens informanter använder fler ord än monologgruppens för sitt återberättande, i medeltal 17,9 mot monologgruppens 7,4. Det verkar som om dialogversionen i flera fall utmanar informanternas språkliga medvetenhet så att de i större utsträckning än monologgruppens informanter använder sig av både introduktionsmening och bakgrundsteckning.

Återberättandet av novelltexten Chansen

I avsnitt 4.3 har jag refererat innehållet i novellen *Chansen* (texten till *Chansen* finns i bilaga 1b). Referensgruppens svar på den inledande frågan återges nedan. För neutral inläsning anges koden A, för inlevelsefull anges koden B. Svaren på den inlevelsefulla inläsningen återges med kursiverad stil.

Vad handlade berättelsen om?

- 4KA: Berättelsen handlar om en mamma, som är, som är ... som tar hemskt hand om sin flicka, som hon är på nåt vis självupptagen, hon ser sina drömmar i sin flicka. (Kvinna 19 år)
- 3KA: Handla' om en flicka, en flicka och hennes mamma och den där mamman ställer ganska stora krav på den här flickan. (Kvinna 17 år)
- 7KA: En flicka, som tycker att hon hela sitt liv har varit påtryckt av sin mamma, att mamma bestämmer att det där skall du göra, att det där kommer du nog att lyckas med, att mamman inte bryr sig nånting i vad flickan själv tycker, utan bara packar allt möjligt på henne. (Kvinna 18 år)
- 8KA: En mamma och en dotter, där mamman försöker göra allt för sin dotter, att hon skall lyckas i nånting, och dottern vill int' gör' det som mamman vill, hon sku göra pianolektioner, balettlektioner, osv. (Kvinna 20 år)
- 9MA: Om en flicka som ... blev tvungen att göra en massa saker hon inte tyckte om ... för att glädja sin mor ... i stort sett ... (Man 19 år)
- 10MA: Om en ganska ung flicka, som pressas fram av sin mor till en massa olika prestationer. Hennes slutgiltiga uppgörelse med modern. (Man 18 år)
- 15MA: Handla' främst om modern, som ville bli stolt över sin dotter, som är det enda hon har. (Man 17 år)
- 16MA: Om en moder och en dotter och ... ja, egentligen om en moder och en dotter. (Man 19 år)
- 1KB: *Nå de handlar om en mor som kanske lever genom sin dotter, försöker få henne att bli en stor stjärna och kanske då försöker leva ut sina egna önskemål om vad hon kanske nångång sku ha vila' bli ... och dottern är lessen över att mamma hela tiden vill ha henne hos sig och tycker att, att, att hon borde få bestämma själv om sitt eget liv. (Kvinna 21 år)*
- 2KB: *Om en en flicka, som sku in, sku måst' prov' för en roll och allt möjligt eller som allt det där som hon ha' måst' ställ' upp på för att hennes mamma ville att det skulle bli något av henne. (Kvinna 18 år)*
- 5KB: *Om en flicka som... bor med sin mamma ... och mamma har hemskt höga såna där förväntningar på flickan. (Kvinna 29 år)*
- 6KB: *Om en ... ung flicka och hennes mamma. Den här mamman då så vill ju bestämma allting, eller hon bestämmer allting, vad som skall hända med dottern. (Kvinna 18 år)*
- 11MB: *Det handla' nu om en mor och dotter, och den där mamman försöker lyckas med någonting i livet genom sin dotter, att hennes dotter sku bli berömd och ... kanske kan det bero på att hon själv int' har lyckats riktigt bra, så där, så hon vill lyckas genom sin dotter. (Man 19 år)*
- 12MB: *Det handla' om en liten flicka och hennes mamma. Mamman ville att hon sku börja i en barnfilm och flickan ville int'. Det har vari' så hela hennes liv, att mamman har velat göra en massa saker åt hennes dotter, men hon har int' vela' göra det då. (Man 17 år)*

13MB: *Handla' om en flicka som blev tvinga' till nånting av modern som hon egentligen int' ville (Man 24 år)*

14MB: *Det handlar om en flicka som ... hennes mamma bestämmer över henne allting och ... vad hon skall göra och hennes framtid, eller försöker göra henne berömd på många olika sätt. Först sänder hon henne till en balettkurs, hon har inga anlag ändå för någonting där ... och så blir mamma lessen när hon får veta att hon inte har någån anlag och tror att flickan int' iss' försök' och sen försöker hon sänd' henne på pianolektioner och där går hon ett år, men sen visar det sig att hon inte heller har någån anlag för pianospelning, så börjar hon skolka från lektionerna och så slutar hon där. Nu skall hon försöka få henne då till filmstjärna och dom far på en filmuttagning och så visar det sig att hon är så bra att hon får rollen men sen tar hon int' emot den. (Man 18 år)*

Berättelseanalysen återges i figur 7.

Informantnummer	4	3	7	8	9	10	15	16		1	2	6	5	13	14	11	12
Antal ord	31	19	51	34	26	21	17	16		67	40	27	19	16	144	51	48
Berättelsestruktur:																	
1. Abstrakt	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X
2. Introduktionsmening	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X
3. Bakgrundsteckning	X		X	X						X					X		
4. Skeende, utveckling			X	X	X	X				X	X			X	X		X
5. Coda, avrundning					X	X	X			X	X	X			X	X	X
6. Evaluering	X	X	X		X	X	X			X	X	X	X	X	X	X	X
Typ av återberättande																	
Deskriptivt återberättan								X				X			X		
Tolkande återberättande	X	X	X	X	X	X	X			X	X		X	X	X	X	X

Figur 7. Berättelseanalys av svaren på fråga 1, novelltexten *Chansen* neutral-inlevelsefull. Analysen rör referensgruppens svar.

Alla informanter sammanfattar novellen på någon nivå. Sammanfattningen sammanfaller i allmänhet med introduktionsmeningen. Tematiken i *Chansen* har lett till många evaluerande tolkningar av alla som lyssnat på den inlevelsefulla läsningen och av sex informanter som lyssnat på den neutrala inläsningen. Det finns två informanter ur gruppen, som har lyssnat på den inlevelsefulla

inläsningen (nr 1K och 14M) som i återberättandet har en struktur som motsvarar punkt 1–6 i analysformat. Av de åtta informanter som lyssnat på den neutrala inläsningen har sju gjort ett tolkande återberättande. Av de åtta informanter som lyssnat på den inlevelsefulla inläsningen har också sju gjort ett tolkande återberättande. I gruppen som har lyssnat på den neutrala inläsningen nämner fyra informanter först att det handlar om en mamma och en dotter, medan de andra fyra fokuserar på flickan först. Bland dem som lyssnat på den inlevelsefulla inläsningen uppfattar sex informanter att det i första hand handlar om en flicka. Den ljusare, snabbare och inlevelsefulla inläsningen får dem att fokusera på flickans berättelse. Sammanfattningsvis kan sägas att återberättandet för referensgruppen som helhet verkar ha utvecklats jämfört med det första lyssnartillfället och litteratursamtalet. Skillnaderna mellan de två referensgrupperna är små, men gruppen som lyssnat på den inlevelsefulla inläsningen visar tendens till en mera utvecklad struktur på återberättandet.

Undersökningsgruppens informanter återberättar novelltexten *Chansen* på följande sätt:

Vad handlade berättelsen om?

22KA: Om en flicka och en mamma och den där mamman ville att flickan skulle bli en stjärna. (Kvinna 29 år)

24KA: Jag tyckt' att jag hörde att den handla' om en familj, om en mor och ett barn. (Kvinna 25 år)

25KA: Om en flicka som had' en mamma som ville att hon sku bli så, så bra och så begåvad som möjligt. (Kvinna 17 år)

26KA: Det var om Chansen, om en flicka. (Kvinna 21 år)

31MA: Filmstjärna, hon sku vila bli filmstjärna. (Man 21 år)

32MA: Om en flicka. (Man 17 år)

33MA: Om en, om en, om en flicka. (Man 17 år)

34MA: Om den där flickan och mamman. (Man 22 år)

21KB: *Om en flicka som är namnlös, som har inget namn, jag vet int' varför hon int' har sagt namnet på flickan ... Det handla' om dans.* (Kvinna 20 år)

23KB: *Om en flicka* (Kvinna 23 år)

27KB: *Det var en skolflicka. Hon sku gå på sån där, det var väl nå' som de sku spela in som hette Chansen* (Kvinna 18 år)

28KB: *Det handlade om en flicka, som modern vill vill allt för, allt skall, liksom tycker hon att dottern ska göra – dottern vill int' alls det, men hon gör det ändå.* (Kvinna 21 år)

29MB: *Om en flicka.* (Man 25 år)

30MB: *Om en flicka.* (Man 17 år)

35MB: *Om Maria* (Man 25 år)

36MB: *Det handlade om en flicka, som skulle spela med i en mus-musikal. (Man 19 år)*

Berättelseanalysen återges i figur 8.

Informantnummer	22	24	25	26	31	32	33	34		21	23	27	28	29	30	35	36
Antal ord	17	17	21	7	6	3	7	6		26	3	22	29	3	3	2	12
Berättelsestruktur:																	
1. Abstrakt	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X
2. Introduktionsmening		X		X						X		X	X				X
3. Bakgrundsteckning													X				
4. Skeende,utveckling	X		X		X							X	X				X
5. Coda, avrundning																	
6. Evaluering													X				
Typ av återberättande																	
Deskriptivt återberättande					X							X					X
Tolkande återberättande	X		X										X				

Figur 8. Berättelseanalys av svaren på fråga 1, novelltexen Chansen neutral-inlevelsefull. Analysen gäller undersökningsgruppens svar.

Undersökningsgruppens mönster i berättelseanalysen skiljer sig från referensgruppens mönster. I undersökningsgruppens återberättande finns hos alla någon typ av sammanfattning. Ingen informant i undersökningsgruppen nämner först att det handlar om en mor. De flesta, 14 av 16, säger att det i första hand handlar om en flicka. Den kvinnliga informanten 24 KA skiljer sig från de andra informanterna. Hon är fokuserad på att texten handlar om en familj, om en mor och en dotter. Samma informant nämnde också ordet "familj" när hon återberättade vad det handlar om i novelltexen *Bonnie*. Ett allmänt omdöme om undersökningsgruppens återberättande av den andra texten är att det också hos denna grupp har skett en viss utveckling i återberättandet. Det finns tre informanter i varje grupp som återger någon dimension av skeendet. I gruppen som hört på den neutrala inläsningen finns en som gör ett deskriptivt återberättande, medan två informanter har inslag av tolkande i sitt återberättande. För gruppen som lyssnat på den inlevelsefulla läsningen har analysen identifierat en informant som tolkar och två som återberättar deskriptivt.

Återberättandet av novelltexten Rånet

Huvudpersonen i *Rånet* är Robert, en ung man i 20-årsåldern. Handlingen i denna novell är mera action-betonad än i de två andra texterna och texten presenterades för lyssnargrupperna i dels en traditionell uppläsning utan ljudeffekter och dels i en effektsatt version. Den första uppläsningen kallar jag i mitt arbete för en naken uppläsning och kodar den med bokstaven N. Den effektsatta versionen kodar jag som bokstaven E. Svaren på den inledande frågan skrivs ut i kursiverad still för den effektsatta versionen. (Texten till *Rånet* återfinns i bilaga 1c.)

Referensgruppens återberättelser av vad *Rånet* handlade om återges nedan.

Vad handlade berättelsen om?

- 5 KN: Om en ung pojke som ... som var utan pengar och ja, gör ett rån till slut (Kvinna 29 år)
- 6 KN: Om en ung pojke som ... ja han råna' ju en ... cafeteria eller vad det nu va' .. och han tycktes ju bli inblandad i mer och mer ... sån där ... rån ... (Kvinna 18 år)
- 7 KN: En pojke, som får tag på en stilett och så får han några idéer ... idéer om att han ska utnyttja den där stiletten och ... råna ett kafé eller vad det nu var och ... vad som händer efter det. (Kvinna 18 år)
- 8 KN: Om en ung pojke, som ... först berättar de om hur han går omkring och sen plötsligt kommer han på att han skall råna ett kafé. Han kanske då vill ha någån' kläder och sånt som han gått och titta' på (Kvinna 20 år)
- 13MN: Det handlar om Robert, som vad heter det är arbetslös och int' studerar nånting och går på socialen, som rånar ... ett konditori, ett kafé som första sak, så fortsätter då hans brottsbana (Man 24 år)
- 14MN: Nå, det handlar om en ... pojke i 20-årsåldern som går till socialbyrån, och så där så känner han sig int' hemma när han ... ser alla gamla pensionärer och dylikt å så där så känner han sig som sagt int' hemma. Sen går han in på WC och hittar en stilett, som han sen stoppar i fickan och efter det så ... så såg han en som kom ut från WC som såg så argt på honom, så han är väl som osäker då den här pojken, så går han ut på gatan och går till ett kafé, och där sen så finns en flicka och han sätter sig ner där och dricker kaffe och frågar en massa av henne å ... sen får han reda på att hon är ensam efter sex på kvällen och att hon räknar kassan och sen går han ut å ...och sen är han ju i behov av pengar när han int' har nå pengar och sen håxar han på sin stilett och sen går han dit och rånar den där cafeterian och efter det så är, blir han livrädd att bli igenkänd, överallt, och me'samm' som nån polis eller ordningsman kommer nära så blir han helt i panik, så måste han byta kläder och fara till ett varuhus och sku köpa en läderjacka eller köpa och köpa, men han sku prova nå' kläder och sen så tar han bort alarmbrickan av läderjackan och sen far han iväg till Mcdonalds igen

för att äta nånting och då märker han att han har glömt sina pengar kvar i den gamla jackan, så måst' han far' tillbaka, å när han kommer tillbak' så är pengarna stulna ... och sen är han ju utan pengar och sen mister, och sen när han ... kommer det en expedit så säger han att han ska prova jackan fast han ju egentligen har stulit den redan så, men så, i alla fall, tar han larmbrickan som ligger på golvet från när han peta bort den och tar sin gamla jacka och springer ut ... och sen får han två detektiver efter sig, sen så springer han till hamnen och sen är det slut. (Man18 år)

15MN: Om Robert, som var ganska dum i huvudet ... för att han gjorde allt sånt där. (Man 17 år)

1KE: *Om en pojke som går ut på stan och hittar en ... eller först går han till socialbyrå och han och hans situation verkar ganska dålig och så hittar han en stilet där och det ena leder till det andra och så till slut då så gör han ett rån samma dag också. (Kvinna 21 år)*

2KE: *Om en ... han var väl arbetslös ... Robert, som var ut och gick på stan ... och så gick han in på ett café och så var han och såg i affären och så rånade han nu ett café ... och skulle försöka slippa undan då. (Kvinna 18 år)*

3KE: *Öh ... det handlade om en pojke som, som var väl arbetslös och så sku han till socialen och någån sånt, men han tyckt' att de va' alltså, det blev som, allihopa behövd' som hjälp av staten, att det blev så tungt och jobbigt att han begav sig därifrån ... till kaféet ... så där så prata' han med henne som arbeta' där och efteråt då han hade gått från det där kafé så kom impulsivt att han ska råna den där flickan på kvällen då. (Kvinna 17 år)*

4KE: *Om Robert, som var arbetslös och gick omkring och drog på stan och blev trött på livet ... tänkte att det skulle hända någonting. (Kvinna 19 år)*

9ME: *Om en ung kille som antagligen är arbetslös eller nå liknande, som hittar en stilet och rånar en ... ett kafé och håller på att stjäla en jacka och så där, men att ... stäl sen int' den ändå (Man 19 år)*

10ME: *Om Robert, som var arbetslös och gjorde ett rån. (Man 18 år)*

11ME: *Ja, det handlar om en yngre man som är arbetslös och ... öh ... blir lite desperat och rånar ett kafé och senare hamnar i diverse svårigheter. (Man 19 år)*

12ME: *Det handlar om en ung man, Robert, som ... som ... som... han var ... fattig, han gick till socialen, och där hitta' han en kniv på toaletten, en stilet, och som han stoppa i fickan då. Senare gick han ut på stan då till ett kafé och där såg han nu en flicka han tyckt' om å ... å där så kom han på då att den här flickan hade en pojkvän och det tyckte han int' om å ... å så gjorde, så råna' han flickans kafé då senare. (Man 17 år)*

Berättelseanalysen av *Rånet* visas i figur 9. Berättelseanalysen visar att alla åtta informanterna har sammanfattat handlingen och denna sammanfattning utgör introduktionsmening. Av informanterna har fyra med evaluerande formuleringar och sex av dem gör ett tolkande återberättande. I denna grupp finns en informant (nr 14) som använder 361 ord i sitt återberättande. Berättaren fyller kriterierna

för alla sex dimensioner i Labovs strukturanalysschema. Han är också en tolkande återberättare. De åtta informanter som hört på den effektsatta versionen visar ett liknande mönster: alla inleder med ett abstrakt, som i fem fall också innehåller en introduktionsmening. Sex av åtta har med något inslag av bakgrundsteckning (endast en har det bland informanterna som lyssnat på den nakna versionen). Fem av informanterna som lyssnat på den effektsatta versionen kan återge skeendet (fyra i gruppen som lyssnat på den nakna inläsningen). Sex av informanterna i den effektsatta versionen har evaluerande kommentarer i sitt berättande. Fyra av dem gör ett tolkande återberättande.

Informantnummer	5	6	7	8	13	14	15	16		1	2	3	4	9	10	11	12
Antal ord	17	35	39	41	32	361	15	9		53	47	83	24	39	9	26	90
Berättelsestruktur:																	
1. Abstrakt	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X
2. Introduktionsmening	X	X	X	X	X	X	X	X		X			X	X		X	X
3. Bakgrundsteckning						X				X		X	X	X		X	X
4. Skeende, utveckling		X	X		X	X				X	X	X		X			X
5. Coda, avrundning	X					X				X	X			X			X
6. Evaluering		X			X	X	X			X	X	X	X		X	X	
Typ av återberättande																	
Deskriptivt återberättande		X		X		X	X	X		X	X			X	X		X
Tolkande återberättande		X	X	X	X	X	X			X		X	X			X	

Figur 9. Berättelseanalys av svaren på fråga 1, novelltexen *Rånet*, naken–effektsatt. Analysen gäller referensgruppens svar.

Sammanfattningsvis visar analysen att de som lyssnat på den nakna versionen av *Rånet* har ett mera utvecklat återberättande, samtliga ger ett abstrakt och en introduktionsmening. Alla utom en (16 MN) har fångat det övergripande temat genom att ge tolkande utsagor. Informanterna som har lyssnat på den effektsatta versionen fångar mera av bakgrundsteckning och skeende, ljudeffekterna gör att de fokuserar mera på enskilda händelser. Speciellt verkar Roberts besök på socialbyrån i början av berättelsen ha fastnat starkare i deras minne än för de informanter som har lyssnat på den nakna versionen. De som lyssnat på den effektsatta versionen tolkar i mindre utsträckning.

Ett fokuseringsområde i min undersökning när det gäller de olika versionerna av inläsning rör alltså frågan om ljudeffekter gör det lättare för lyssnare att förstå och skapa mening av skönlitterär text. I anvisningar för inläsare rekommenderar

bl.a. TPB (2005) att specialinläsningar för utvecklingsstörda kan innehålla ljudeffekter och musik för att det skall bli mera omväxlande att lyssna på innehållet. I anvisningarna påpekas speciellt (a.a. 13), att ljudillustrationer skall knyta an till bokens text och vara tillräckligt långa för att kunna uppfattas väl. Ljudeffekterna i den effektsatta versionen av *Rånet* ligger som ett bakgrundsljud nästan hela tiden. Ljudeffekterna knyter an till de olika miljöer där Robert vistas.

Undersökningsgruppens återberättelser återges nedan. Svaren på den inledande frågan skrivs ut i kursiverad stil för den effektsatta versionen.

Vad handlade berättelsen om?

25 KN: Åh, ren från början kommer man inte på namnet ...ja, nä, jag kan int' namnet tyvärr. Men det handla' om en gubbe, som han had' en sån där, som int' förstod nånting. Han var så där, som helt tassig av sig. (Kvinna 17 år)

26 KN: Det handla' om en som hette Robert. Och det var ju om det här Rånet, som han råna pengar. (Kvinna 21 år)

27 KN: Om Robert ... om ett mord (Kvinna 18 år)

28 KN: Det handla' om ett rån, en poj ... en man som hette Robert och han hade, hade, skulle gå till socialbyrån, och han hade inga pengar men han orkade inte vänta med gamla gubbar så han gick ut. (Kvinna 21 år)

33MN: Han var en bandit. Robert var en bandit, en bandit, en tjuv. (Man 17 år)

34MN: Jag kan nog berätta vad det var som hänt. Han sku ut på cafeteria och köpte bulla och kaffe och så skulle han gå på varuhus. Och cafeterian stängde klockan sex på kvällen och han sprang mitt på gatorna och sen skulle han springa tvärs över rött ljus och så kom polisen dit, och stod där, och han skulle till Mcdonalds och köpte nånting där och ... Det var mörkt på kvällarna. Så var han ju ute ganska länge på varuhuset. (Man 22 år)

35MN: Om en pojke ... mmm ... om Robert. (Man 25 år)

36MN: Om en pojke som hette Robert. (Man 19 år)

21KE: Robert. (Kvinna 20 år)

22KE: Det handla' om ett rån. (Kvinna 29 år)

23KE: Om en pojke. (Kvinna 23 år)

24KE: Nå det handla' om en karl och som var på sitt jobb där då. Som far dit då och gör nånting i, i nåt vardagsrum. (Kvinna 25 år)

29ME: Om en som heter Robert. (Man 25 år)

30ME: Om en pojke eller? (Man 17 år)

31ME: Vad hette han nu ... om en pojke. (Man 21 år)

32ME: Robert hette han. Om rån eller nånting.. (Man 17 år)

Berättelseanalysen återges i figur 10. Undersökningsgruppens mönster i berättelseanalysen ser annorlunda ut än referensgruppens. Matrisen visar igen att gruppen generellt inte använder sig av återberättarstrukturer, utan endast nämner vem det handlar om. Bland de åtta informanter som lyssnat på den nakna versionen finns fyra som har återberättat något av skeendet, och fyra av dem ger evaluerande kommentarer. Bland de åtta informanter som lyssnat på den effektsatta versionen finns ingen som återberättar skeendet. Analysen av

återberättarstrukturen visar att den nakna versionen bättre understöder hur informanterna minns och uppfattar inläst text. Informant nr 24KE är den enda som använder en introduktionsmening bland informanterna i E-gruppen. I de tidigare återberättelserna fokuserar informanten 24KE på familj. I denna återberättelse nämner hon inte ordet ”familj” men hänvisar indirekt till familjeliv genom att förlägga händelserna till ett ”vardagsrum”. Informant nr 34MN ger en återberättelse som visar en tolkning in mot egen intressesfär och egen livserfarenhet, även om de händelser som utspelas i novellen nämns inledningsvis och direkt genom att polisen kom. Meningen ”det hade börjat skymma” översätter informanten till eget språkbruk: ”det var mörkt på kvällarna” och avslutar med en värdering: ”så han var ju ute ganska länge på varuhuset”:

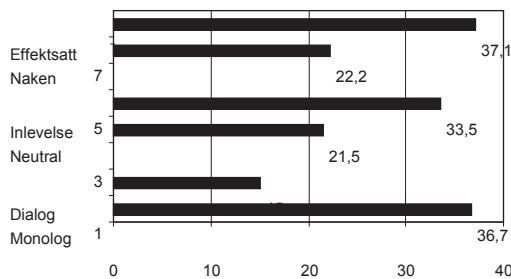
Jag kan nog berätta vad det var som hänt. Han sku ut på cafeteria och köpte bulla och kaffe och så skulle han gå på varuhus. Och cafeterian stängde klockan sex på kvällen och han sprang mitt på gatorna och sen skulle han springa tvärs över rött ljus och så kom polisen dit, och stod där, och han skulle till McDonalds och köpte nånting där och ... det var mörkt på kvällarna. Så var han ju ute ganska länge på varuhuset. (34MN)

Informantnummer	25	26	27	28	33	34	35	36		21	22	23	24	29	30	31	32
Antal ord	41	19	5	38	12	81	6	6		1	5	3	24	5	4	7	7
Berättelsestruktur:																	
1. Abstrakt	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X
2. Introduktionsmening		X		X		X							X				
3. Bakgrundsteckning				X		X											
4. Skeende, utveckling		X	X	X		X											
5. Coda, avrundning						X											
6. Evaluering	X			X	X	X											
Typ av återberättande																	
Deskriptivt återberättande		X	X	X		X											
Tolkande återberättande																	

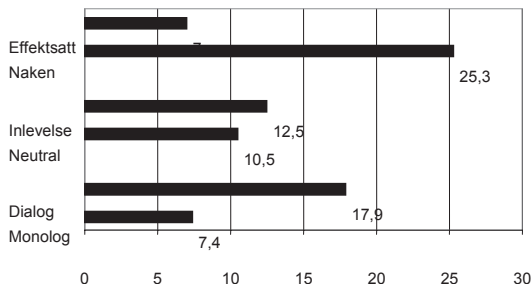
Figur 10. Berättelseanalys av fråga 1, novelltexten Rånet, naken-effektsatt. Analysen gäller undersökningsgruppens svar.

5.1.2 Återberättarkompetens mätt i antalet ord

I det följande presenteras översiktligt ett kvantitativt mått på återberättarkompetens hos de olika lyssnargrupperna. Kompetensen mäts i antalet ord på den första frågan i litteratursamtalen: *Vad handlade berättelsen om?* Jag redovisar medeltalen av antal ord i svaren på första frågan i form av stapeldiagram.

Figur 11. Medeltal av antalet ord i återberättande, referensgruppen.

Figur 12. Medeltal av antalet ord i återberättande, undersökningsgruppen.

Återberättarkompetensen mätt i antal ord i svaret på den inledande frågan: *Vad handlade berättelsen om?* visar när det gäller referensgruppen att en röst (monologversionen) fungerar bättre än två röster (dialogversionen), att den inlevelsefulla inläsningen fungerar bättre än den neutrala samt att den effektsatta versionen slutligen fungerar bättre än den nakna. Stapeldiagrammet visar också på en tendens mot att det hos de mest verbala, dvs. de som har använt flest ord, inte skett någon större förändring från det första tillfället till det tredje (från 36,7 till 37,1). De mindre verbala har däremot ökat antalet ord från i medeltal 15 till 22, vilket talar för att litteratursamtalen hos dem har förbättrat deras kompetens

att återberätta en historia. Här är det värt att notera att den informant (nr 14M)⁷², som individuellt använder flest ord på återberättandet återfinns i dialog-, inlevelse- och nakengruppen. När det gäller frågan om hur inläsningspraxisen påverkar återberättandet i undersökningsgruppen är mönstret ett annat. De som redan vid första tillfället har en mera utvecklad återberättarkompetens har blivit ännu bättre (från 17,9 till 25,3), medan kompetensen hos de svagare inte har förbättrats utan snarare gått något tillbaka (från 7,4 till 7). Fenomenet kan kanske förklaras med en Matteuseffekt (se inledningskapitlet); hos dem som redan från början har en bättre förmåga att återberätta har de olika intervjutillfällena fungerat som en träning, som har förbättrat förmågan att återberätta medan lyssnande och litteratursamtal för de svagare inte har haft samma effekt. Att det minsta antalet ord kom hos den gruppen, som lyssnat på den effektsatta versionen kan också ha betydelse för resultatet: ljudeffekterna stör klart koncentration och minne hos undersökningsgruppen. När det gäller inläsningspraxisen har den inlevelsefulla versionen fungerat bättre för återberättandet än den neutrala inläsningen på samma sätt som för referensgruppen medan dialogversionen fungerat bättre än monologversionen för undersökningsgruppen och den nakna betydligt bättre än den effektsatta.

Av stapeldiagrammen framgår också att medeltalen av de längsta svaren är störst i monologversionen och den effektsatta versionen när det gäller referensgruppen på samma sätt som monologversionen och den effektsatta versionen får ungefär samma värde hos undersökningsgruppen. Detta förklaras till en del av hur jag har delat in informanterna vid lyssnartillfällena. De informanter som inledningsvis har fått höra på monologversionen av *Bonnie* har vid det sista tillfället fått lyssna på den effektsatta versionen av *Rånet* och vice versa.

5.1.3 Mönster för hur detaljer i de olika novelltexterna återkallas i minnet

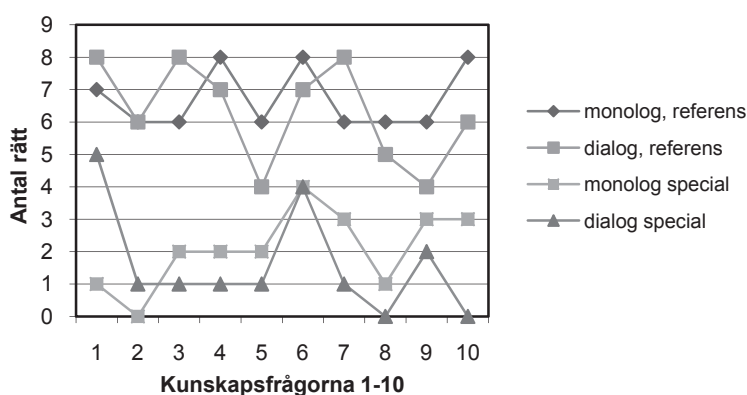
Efter den inledande frågan i litteratursamtalet följer tio detaljfrågor, som jag kallar kunskapsfrågorna⁷³. Svaren på frågorna finns för det mesta explicit utskrivna i texten. Eftersom det finns åtta informanter i varje grupp är åtta det högsta antalet rätt som kan ges.

Novelltexten Bonnie

⁷² Eftersom informant nr 14M urskiljer sig så tydligt vad gäller antalet ord på återberättelserna (individuella värden 261, 144 och 361) har jag vid beräkningen av medeltalen något neutraliserat effekten av informant nr 14M genom att bortse från det faktiska antalet ord han producerar och i stället räkna det nästhögsta antalet ord i de grupper där han finns två gånger. Jag nöjer mig här med tendenser i materialet.

⁷³ Formuläret med kunskapsfrågorna återfinns i bilaga 2.

Novelltexten *Bonnie* lästes in i en monologvariant och en dialogvariant (se kapitel fyra). De två inläsningarna börjar på samma sätt med en monolog, som läses av Ö Engström. Tre minuter in i handlingen kommer den kvinnliga rösten, som S Engström står för. Den kvinnliga rösten läser pianolärarinnans tankar och repliker till hunden medan den manliga rösten läser allt det övriga. I tabell 6 anges antalet rätt på kunskapsfrågorna 1–10 för de olika lyssnargrupperna⁷⁴.

Figur 13. Antal rätt på kunskapsfrågorna, novelltexten *Bonnie*.

Det finns inget entydigt mönster i svaren på kunskapsfrågorna i novelltexten *Bonnie*. Ingen fråga har besvarats helt korrekt av informanterna i referensgruppen som helhet. I monologgruppen ger alla informanter rätt svar på frågorna 4, 6 och 10 och i dialoggruppen på frågorna 1, 3 och 7. Fråga nummer 5 (*Vilket yrke hade hon?*) har varit problematisk för många. I texten sägs inte direkt ut att hon är pianolärare utan man kan sluta sig till att så är fallet utgående från ordalydelsen:

Vad det var skönt att slippa barnen!

Hon hade ingenting emot barn, tvärtom. Men ibland var det skönt att bli av med dem. Ibland var det skönt att ha jullov, att slippa tänka på deras ivriga svettiga små fingrar på tangenterna; att få ägna sig åt sig själv.

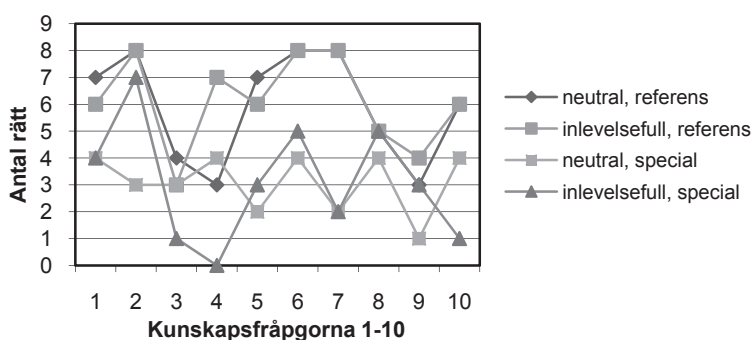
Monologgruppens svar ger en något jämnare profil med flera antal rätt svar. Tendensen för referensgruppen är således att inläsning med en röst fungerar något bättre för minne och koncentration än läsning med två röster. Också för undersökningsgruppens informanter verkar läsningen med en röst ha fungerat något bättre än dialogversionen. I undersökningsgruppen följs de båda kurvorna åt, men monologgruppens informanter får något högre poäng på alla frågor utom

⁷⁴ I figur 13, 14 och 15 avser uttrycket ”special” informanterna i undersökningsgruppen.

den första och andra. Både i referensgruppen och i undersökningsgruppen verkar alltså monologversionen fungera bättre för återkallande av detaljer i berättelsen.

Novelltexten Chansen

Båda versionerna av novelltexten *Chansen* lästes av S Engström. Den neutrala versionen tog nästan två minuter längre att läsa än den inlevelsefulla versionen. Den minut, som hade flest antal ord (126 ord per minut) i den neutrala versionen lästes långsammare än den minut som har minst ord i den inlevelsefulla versionen (127 ord per minut). Dramatisering och tolkning var mycket sparsmakad också i den inlevelsefulla versionen. S Engström läste den inlevelsefulla versionen med ett något högre tonläge än i den neutrala versionen. I tabell 7 återges antalet rätt på kunskapsfrågorna i novelltexten *Chansen*.

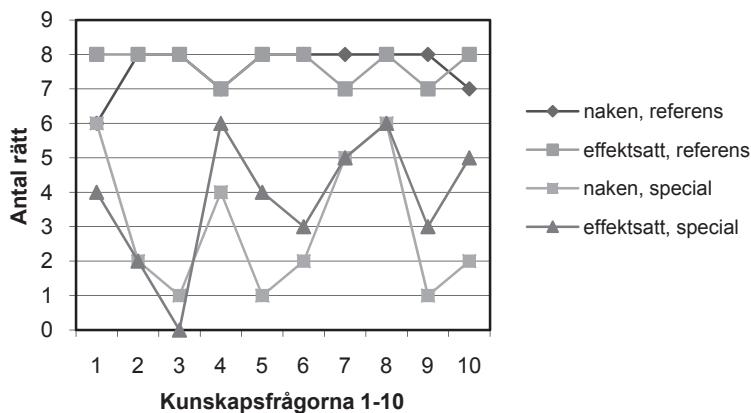

Figur 14. Antal rätt på kunskapsfrågorna, novelltexten *Chansen*.

Svaren på kunskapsfrågorna i novelltexten *Chansen* uppvisar inga entydiga mönster. Svarsprofilen för alla grupper är ojämn. Alla i referensgruppen och sju av åtta i undersökningsgruppen, som fått höra på den inlevelsefulla versionen, svarar korrekt på fråga två ("Vad annonserade man efter?"). Fråga tre och fyra handlar om tid och antal, något som verkar ställa till problem för alla grupper, men speciellt för informanterna i undersökningsgruppen, som fått höra på den inlevelsefulla inläsningen. Enligt rekommendationer från Centrum för lättläst (Arvidsson 2001) skall lättlästa texter för utvecklingsstörda inte gärna innehålla tidsbegrepp och siffror, eftersom personer med utvecklingsstörning oftast har svårt att uppfatta olika tidsbegrepp. Resultatet här pekar i samma riktning men samtidigt är det värt att notera, att alla grupper har svårt att erinra sig tid och antal, vilket i sin tur pekar på att sådana detaljkunskaper inte upplevs som relevanta för handlingen. Tematiken i novellen har engagerat informanterna och frågor, som på ett tydligare sätt knyter an till novellens tematik (fråga fem och framåt) besvaras med likadan profil i båda undersökningsgrupperna.

Novelltexten *Rånet*

Novelltexten *Rånet* lästes av Östen Engström och presenterades dels i en naken version utan ljudeffekter och dels i en effektsatt version. Ljudeffekterna låg som en ljudmatta, som nästan kontinuerligt fanns som ett bakgrundsljud inläsningen igenom. *Rånet* var den tredje novelltexten, som presenterades för lyssnargrupperna. Den var också den längsta med sina 1 529 ord. Uppläsningen tog 15 minuter och 11 sekunder. I den effektsatta versionen fortsätter ljudmattan 15 sekunder efter att Östen Engström har slutat läsa. I tabell 8 återges antalet rätt på kunskapsfrågorna i novelltexten *Rånet*.

Figur 15. Antal rätt på kunskapsfrågorna, novelltexten *Rånet*.

Analysen av svaren på kunskapsfrågorna i novelltexten *Rånet* visar att referensgruppens informanter till största delen (7 av 10) besvarar frågorna korrekt oberoende av vilken inläsning de har lyssnat på. Fråga 4 lyder: "Vilka andra lade han märke till på socialbyrån?". I novelltexten beskrivs sex olika personer och för att ge poäng som rätt svar måste informanten nämna minst tre av dessa. En informant ur vardera gruppen kommer ihåg mindre än tre alternativ. Två informanter ur gruppen som lyssnat på en naken uppläsning (N-gruppen) kommer inte ihåg pojakens namn, medan ytterligare en inte kan återkalla var Robert tänkte gömma alarmbrickan. I gruppen som lyssnat på den effektsatta versionen (E-gruppen) minns en informant inte vad en kopp kaffe kostar, och ytterligare en ur den gruppen kunde inte svara på varför Robert stal läderrocken.

Undersökningsgruppens antal korrekta svar ligger genomgående på en lägre nivå än referensgruppens antal korrekta svar, förutom i fråga nr 4 ("Vart var han på väg i början av berättelsen?") där både N- och E-gruppen ur undersökningsgruppen har flera korrekta svar än referensgruppen. Det korrekta svaret är "till socialbyrån", och för undersökningsgruppens informanter ingår socialbyrån i deras livsvärld, medan informanterna ur referensgruppen troligen har mindre egna erfarenheter av besök på socialbyrån.

5.2 Sammanfattning av mönster i det efferenta perspektivet

Ett efferent perspektiv är beskrivet med hjälp av berättelseanalys. Vidare har en kvantitativ deskription av antalet ord i återberättandet gjorts. Till slut har antalet korrekt besvarade kunskapsfrågor återgetts i jämförande grafer.

Lyssnargrupperna visar variationer i berättarkompetens beskriven med hjälp av strukturell berättelseanalys. Båda grupperna har återgett abstrakt, men i övrigt skiljer sig grupperna från varandra. Alla informanter i referensgruppen har integrerat ett berättelseschema medan undersökningsgruppens informanter inte har gjort det.

Hur informanterna kommer ihåg det kognitiva innehållet i novellerna har analyserats med hjälp av svar på ett antal kunskapsfrågor. Profilerna på antal korrekta svar följer varandra i referens- och undersökningsgruppen men undersökningsgruppen har genomgående färre antal korrekta svar på kunskapsfrågorna jämfört med referensgruppen.

Olika inläsningar

För referensgruppen verkar monologversionen av *Bonnie* ge en något starkare återberättarkompetens, medan dialogversionen i sin tur för undersökningsgruppen verkar utmana till ett något mera kvalificerat återberättande. När det gäller *Chansen*, som lästes i en neutral eller inlevelsefull version är svarsprofilen på kunskapsfrågorna för alla grupper mycket ojämn. En viss utveckling av återberättarkompetens framkommer från första till andra lyssnartillfället genom flera inslag av återberättande av skeende hos de minst verbala. För undersökningsgruppen ligger antalet korrekta svar på kunskapsfrågorna också i medeltal på en högre nivå vid lyssnartillfälle två jämfört med lyssnartillfälle ett (1,85 jämfört med 3,15). När det gäller den effektsatta och nakna inläsningen verkar den effektsatta versionen mätt i antalet ord på återberättande ha fungerat bättre för referensgruppen (medeltal 37,1 mot 22,1 för den nakna versionen), medan den nakna versionen har fungerat betydligt bättre, mätt i antalet ord, för undersökningsgruppen (25,3 mot 7,0).

Medeltalet för korrekt besvarade kunskapsfrågor har för undersökningsgruppen ökat ännu mera (från 3,15 till 3,4). För undersökningsgruppen kan litteratursamtalen ha haft en inläringseffekt på flera sätt. Informanterna har skärpt sin koncentrationsförmåga och gav fler korrekta svar vid det avslutande tillfället jämfört med det inledande. De informanter ur undersökningsgruppen som från början hade en mera utvecklad återberättarkompetens har förstärkt i sin kompetens medan de svagare har stått stilla eller till och med gått tillbaka.

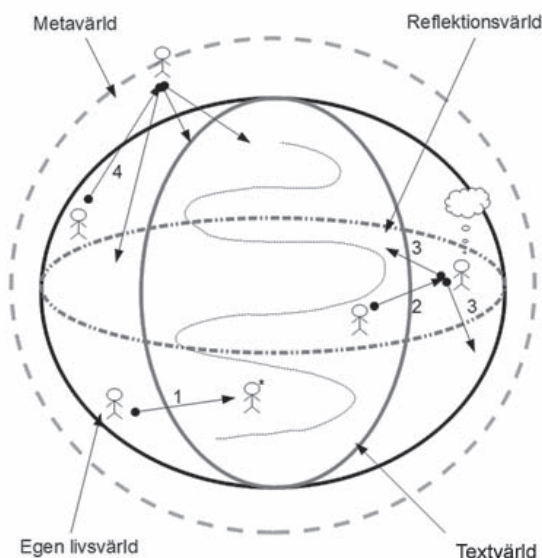
Ett efferent perspektiv synliggör det begåvningshandikapp, som spelar en roll vad gäller korttidsminnet. Det efferenta perspektivet visar också att berättelseschema i mindre grad är integrerat hos undersökningsgruppen än hos referensgruppen. Ett anmärkningsvärt fynd är att undersökningsgruppens mest kortfattade berättare börjar använda något fler ord, vilket möjligen kan tyda på att litteratursamtalen kan betyda en utveckling av berättarkompetensen. När det gäller frågan om form för inläsningen visar analysen för undersökningsgruppens del att dialogformen ger ett något mer utvecklat återberättande medan den effektsatta versionen klart har stört undersökningsgruppens ljudperception och därmed också inverkat negativt på förmågan att återkalla detaljer ur minnet. För övrigt verkar inte variationerna i inläsning ha så stor betydelse i ett efferent perspektiv.

6 Berättelser om berättelser – reception i estetiskt perspektiv

I kapitel 6 besvaras forskningsfrågan: "Vilka förståelsemönster i tolkande läsning relaterade till (texternas) teman kan identifieras hos lyssnarna?" Kapitlet återger det hermeneutiska tolkandet av de narrativa konstruktioner jag gör utgående från informanternas svar på de frågor i litteratursamtalen, som fokuserar på informanternas estetiska läsning. Kapitlet beskriver därmed de mest centrala resultaten, som detta avhandlingsarbete kan bidra med. Analysen mynnar ut i 24 narrativa konstruktioner, som ytterligare förtätar förståelsemönster, som visar forskarens förståelse av kärnor i berättelserna. Dessa korta vinjetter kan därför betraktas som en typ av metanarrativ.

Analysen av det estetiska perspektivet bygger på den teoretiska referensram som skapats i kapitel 3. De teoretiskt laddade begreppen estetisk läsning, läsaren som medförfattare, textens tomrum och föreställningsvärld har varit vägledande för analysen. Begreppet estetisk läsning utforskas utgående från Rosenblatts definition. Rosenblatt menar att läskompetens omfattar förmågan att läsa bortom, under och mellan raderna. Isers teori om estetisk verkan bygger på tanken om läsaren som medförfattare genom att läsaren fyller ut textens tomrum med egna tolkningar. Utifrån Isers teori har Østern (2002/2003) utvecklat en modell för aktiv estetisk respons, som kan fungera som ett analysverktyg i min studie (se 3.4.2). Østern beskriver den aktiva estetiska responsen som en estetisk bearbetning av en impuls eller en idé genom att individen förstorar, förminskar, stiliserar eller förvränger, dvs. laborerar med form för att finna det uttryck som ger mest mening. Hon menar, att en aktiv estetisk respons har en existentiell dimension. Den estetiska fördubblingen, som bl.a. Steffensen (2002), Szatkowski (1985) . och Østern talar om omfattar transformationer i tid (verklig tid till fiktiv tid), i rum (verkligt rum till fiktivt rum), i roll (person till roll) och slutligen byggande av en intrig genom återanvändning av olika element av erfarenhet, minnen och recirkulerat material. Langer beskriver faser i att utforska en föreställningsvärld i fiktionsläsning. Hon nämner fyra positioner: att vara utanför och kliva in i en föreställningsvärld, att vara i och röra sig genom en föreställningsvärld, att stiga ut och tänka över det man vet, att stiga ut och objektivera upplevelsen. Langer menar att läsaren fungerar som en hermeneutiker och därmed läser på två nivåer samtidigt: den tillfälliga förståelsen och en känsla för helheten. På det sättet utforskas horisonter av möjligheter.

För att grafiskt beskriva den estetiska fördubblingen i litterära föreställningsvärldar, dvs. den meningsskapande processen i tolkande läsning utgående från de teoretiskt laddade begrepp, som jag använder i analysen, har jag konstruerat en bild, som återges i figur 16. Figuren visar de olika världar som en läsare kan röra sig i (utgående från Langer) under läsning av fiktion och genom litteratursamtal.

Figur 16. Estetisk fördubbling i litterära föreställningsvärldar (Knip-Häggqvist 2010, egen konstruktion av modell).

Genom Langers positioner visas möjliga vägar för erövring av insikter knutna till den egna existensen. Utgångspunkten är den egna livsvärlden. I position 1 stiger läsaren in i föreställningsvärlden, vilket anges i bilden med att den ritade figuren vid huvudets högra sida har en stjärna. I den fiktiva världen, textvärlden (Langers position 2), skapar läsaren sig en uppfattning om tid, rum plats samt personer och relationer dem emellan. Enligt teorin om estetisk fördubbling förvandlas verklig tid till fiktiv tid, verklig plats till fiktiv plats, osv. I position 3 reflekterar läsaren eller lyssnaren över den fiktiva och den verkliga världen i en cirklande fram-och-tillbaka-rörelse (Rosenblatt), en hermeneutisk spiralrörelse (Iser), för att se vad den fiktiva världen kan säga om den verkliga världen. Läsaren erbjuds möjligheten att bearbeta verkliga problem i en fiktiv värld (Østern). I position 4 fördjupas reflektionen och läsaren ser på de olika världarna och bedömer textens budskap, samt dess litterära kvalitet. Position 4 beskrivs i kapitel 7, där analysen av svaren på formfrågorna redovisas.

Hur analysen av tolkningsfrågorna byggts upp i detta arbete

I analysen av svaren på det som jag kallar tolkningsfrågorna har jag använt mig av min forskarkompetens på ett systematiskt men samtidigt intuitivt sätt. Det intuitiva har dels omfattat mitt expertkunnande inom psykologi och min litteraturpedagogiska förståelse med fokus på de analysverktyg jag nämnt om i form av teoretiskt laddade begrepp, och dels har jag använt min empati och min läskompetens för att kunna artikulera betydelser i informanternas narrativer.

Jag har systematiskt genomfört meningskoncentrering i fyra steg i förhållande till tolkningarna av novelltexterna, enligt en modell som utarbetats av Giorgi (1985, 8–21; 2009, 128–138) och som också beskrivs av Kvale och Brinkmann (2009, 212–213). Huvudpoängen med Giorgis metod är att visa hur man handskas systematiskt med data som uttrycks i vardagligt språk. Kvale & Brinkmann menar att Giorgis modell för meningskoncentrering och hans empiriska fenomenologiska metod kan utnyttjas för analys av omfattande och ofta komplexa intervjutexter, som modellen försöker avdela i naturliga meningsenheter för att sedan utveckla deras huvudteman. Giorgi tänker sig fyra steg i analysprocessen. Det första steget utgörs av att forskaren läser igenom hela intervjun för att få en känsla för helheten. Det andra steget utgörs av att forskaren fastställer olika meningsenheter, såsom de uttrycks av intervjupersonen. Det tredje steget utgörs av att forskaren så enkelt som möjligt formulerar det tema som dominerar en naturlig meningsenhet. Det fjärde steget utgörs av att forskaren ställer frågor till meningsenheterna utgående från undersökningens specifika syfte. Huvudfrågan, som analyseras i detta kapitel utgörs av forskningsfråga 2: Vilka förståelsemönster i tolkande läsning relaterade till (texternas) teman kan identifieras hos olika lyssnare? Till meningsenheternas teman ställs frågor som: Vad säger mig detta om hur informanterna tolkar? Vad säger mig detta om hur informanterna skapar mening? Intervjuns centrala teman knyts slutligen ihop och formuleras i en grundläggande beskrivning.

Eftersom mitt undersökningsmaterial är mycket omfattande och transkriberingarna av intervjusvaren kom att omfatta 658 sidor (se avsnitt 4.6.1) har jag koncentrerat de 32 individuella informanternas utsagor genom att konstruera en fiktiv ”kvinnlig informant” och en fiktiv ”manlig informant” för var och en av de olika inläsningarna och de olika lyssnargrupperna. Jag har inte explicit valt ett genusperspektiv i min undersökning, men i genomgången av analysmaterialet visade sig kvinnors och mäns tolkningar peka på olika mönster, därför redovisar jag analysen separat för kvinnor och män. Jag får på detta sätt åtta olika informanter för varje inläsning enligt en modell som återges i tabell 5.

*Tabell 5. Modell för hur ”den kvinnliga informanten” och ”den manliga informanten” konstruerats. Modellen visar hur de fiktiva informanterna skapas utgående från de verkliga informanter som svarat på frågorna rörande den estetiska läsningen av novellen *Bonnie*.*

Variant	Kvinnor (fyra i varje rupp)	Män (fyra i varje grupp)
Monolog, referensgruppen	Den kvinnliga informanten ur referensgruppen som lyssnat på monologversionen	Den manliga informanten ur referensgruppen som lyssnat på monologversionen
Dialog, referensgruppen	Den kvinnliga informanten ur referensgruppen som lyssnat på dialogversionen	Den manliga informanten ur referensgruppen som lyssnat på dialogversionen
Monolog, undersökningsgruppen	Den kvinnliga informanten ur undersökningsgruppen som lyssnat på monologversionen	Den manliga informanten ur undersökningsgruppen som lyssnat på monologversionen
Dialog, undersökningsgruppen	Den kvinnliga informanten ur undersökningsgruppen som lyssnat på dialogversionen	Den manliga informanten ur undersökningsgruppen som lyssnat på dialogversionen

Utsagorna för den kvinnliga informanten ur referensgruppen som lyssnat på monologversionen har alltså sammanställts av de individuella utsagor som de fyra kvinnliga informanterna, som ingick i gruppen som fick höra på monologversionen, har producerat. Eftersom jag konstruerat deras sammanlagda svar till ett gemensamt svar kallar jag denna utsaga för ett narrativ. Jag har använt meningskoncentrering, vilket innebär att informanternas uttalanden förkortas och förtätas. Långa uttalanden kortas ner för att få tag på den omedelbara meningen i det som sagts och återges med få ord (Kvale & Brinkmann 2009, 212). I den löpande texten i narrativen har jag satt ut parenteser som anger hur vanlig åsikten som uttrycks är. För översiktlighetens skull presenterar jag utsagorna i tabellform, där den vänstra kolumnen utgörs av den fiktiva informantens svar på tolkningsfrågorna. Enligt Giorgis modell utgörs detta fält av de fältnära beskrivningarna, som han kallar naturliga meningsenheter. I mitt arbete kallar jag de naturliga meningsenheterna för tolkning. De centrala teman som kan identifieras skrivs ut i den högra kolumnen.

Mitt val att på detta sätt förkorta de många och långa individuella intervjuutsagorna bygger på flera överväganden. Antalet informanter är sammanlagt mycket stort (96 stycken eftersom jag intervjuat de 32 olika informanterna vid tre olika tillfällen), och materialet skulle bli allt för ohanterligt

om jag inte kortade ner det och förtätade innehållet i intervjuerna. För det andra vill jag skydda identiteten hos informanterna. Gruppen unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning är förhållandevis liten i Svenskfinland och det kan eventuellt finnas risker för att en läsare av denna rapport kan identifiera enskilda uttalanden. Även om jag är intresserad av att ta del av subjektiva röster så är jag ändå, för det tredje, inte intresserad av att beskriva individuella röster, utan jag vill gärna säga något om hela gruppen som sådan. Kvale och Birkmann (2009) menar att den fenomenologiska forskaren är intresserad av att beskriva meningen för flera individers levda erfarenhet i stället för individuella erfarenhet. Den fenomenologiska forskaren fokuserar på att beskriva vad alla har gemensamt. Att sammanställa de individuella svaren till ett gemensamt narrativ kan därför försvaras.

Strukturen på meningskoncentreringen följer de olika novellerna och litteratursamtalets frågor. Jag har sökt belägg för informanternas tolkningar. Genom mer intuitiv hermeneutisk jämförelse mellan del och helhet har jag kunnat skriva korta narrativer som etiketter på de olika informantgruppernas tolkningar.

Jag redovisar alla steg i analysen för kvinna respektive man, för referensgrupp och för undersökningsgrupp samt för dialog respektive monologversion av inläsningen av novellen *Bonnie*. Jag får åtta narrativer (varje narrativ är byggt upp av fyra informanternas utsagor). Jag genomför följande steg som innebär att centrala teman skrivs ut i form av beskrivande eller tolkande koder (i högra fältet). Det sista steget är en grundläggande beskrivning av tolkningsmönster. Analysen av *Chansen* och *Rånet* har jag genomfört på motsvarande sätt. Jag väljer att placera de fältnära narrativen med naturliga meningsenheter i relation till dessa två noveller i bilaga, medan de grundläggande beskrivningarna utgör analysresultat som presenteras i den löpande texten i kapitel 6.

6.1 Förståelsemönster knutna till novellen *Bonnie*

I det följande återges analysen av tolkningsfrågorna i relation till reception av novellen *Bonnie*. Naturliga meningsenheter och centrala teman samlas i en tabell. Den grundläggande beskrivningen förtätas i en vinjett, som kan ses som en förtätad narrativ konstruktion för hur forskaren tolkar informantens tolkningsmönster. Dessa vinjetter väljer jag att sätta som rubrik för varje analys. Efter tabellen diskuteras den grundläggande beskrivningen mera utförligt.

6.1.1 Hon behandlade hunden ungefär som hon behandlar en människa

I tabell 6 återges analysen av tolkningsfrågorna för den fiktiva kvinnliga informanten ur referensgruppen, som har lyssnat på inläsningen med en röst. Jag kallar analysen för narrativ 1.

Tabell 6. Narrativ 1, tolkningsfrågorna, kvinna, referens, monolog.

Naturlig meningsenhet: Tolkning	Centralt tema
Ja, int' vet jag riktig va' hon var för en typ den där kvinnan (2KM). På ett sätt var hon ganska lugn till humöret (1KM, 3KM) men tillika var hon ju väldigt ombytlig på någån vis (1KM) och ibland tyckte jag att hon var mest sur och grinig egentligen (4KM). Hon verka' ju på ett sätt som en sån där som helst ville vara ensam (3KM) men jag fick nog känslan av att hon inte sku ha velat vara det i alla fall (2KM). Där i slutet märkte man att hon nog hade börja tycka lite om den där hunden (2KM) fast hon i början var ganska irriterad på den (1KM) och inte visste riktigt hur man ska vara mot en hund (1KM, 4KM). Hon trodde ju att den bara sku göra illa, skita ner hennes matta och sånt (2KM). Jag antar att hon behandlade den ungefär som hon behandlar en människa (3KM). Helt känslökall var hon ju inte, för hon tog ju hem den för att hon tyckte synd om den (1, 2, 3, 4 KM) och hon hade ju medkänsla med den och var frustrerad över att nån faktiskt kan lämna en stackars liten hund så där bara på själva julafton och allt (1KM, 3KM). Och hon kunde ju inte bara lämna den (4KM) fast hon tänkte det först. Hon tyckte väl att hon gjorde en god gärning (3KM) när hon tog hem den så att den inte behövde vara ensam. Och så behövde hon ju inte heller själv vara ensam då (4KM). Hunden lät ju väldigt ynklig och pipig (1KM) och satt och yla' och gnällde vid dörren (4KM), den verkade lessen helt enkelt (3KM) och hon försökte ju trösta den genom att ge den mat och sånt. Men vem sku nu vilja äta skinka, som nån satt i en vattenkopp (4KM)! Och int' brukar ju hundar äta på främmande ställen heller (2KM), speciellt inte om de har hemlängtan (3KM). Men det verkade inte som om hon skulle ha förstått sig på hundar (1, 2, 3, 4 KM). Vem vet, kanske den	<p>Får oförenliga bilder av hur kvinnan var som person, skapar reflektion.</p> <p>Meddiktare.</p> <p>Reflekterar över ensamhet och hur kvinnan förhåller sig till den</p> <p>Kopplar början och slut</p> <p>Fokuserar på relation. Tolkar kvinnans relation till hunden, återspeglar hennes relation till människor.</p> <p>Evaluerar.</p> <p>Expanderar på texten.</p> <p>Tillskriver kvinnan känslor av empati</p> <p>Evaluerar; både altruism och egoism</p> <p>Expanderar på texten, broderar ut</p> <p>Evaluerar, projicerar in egna värderingar</p> <p>Tillskriver hunden känslor, hemlängtan</p> <p>Tillskriver kvinnan okunskap om hur man behandlar</p>

<p>inte fick äta skinka där hemma ens (1KM).</p> <p>Det var ju nog medkänsla också som gjorde att hon inte ringde till polisen sen fast hon hade tänkt det (1, 2, 3, 4 KM). Hon ville inte att hunden skulle bli tvungen att sitta instängd i såna där små, trånga burar (2KM, 3KM) på själva julafton (2KM), och sen skulle de väl ha skjutit den om ingen skulle ha hört av sig (4KM). Så hon börja faktiskt överväga att behålla den själv (4KM). Hon hade väl börja tycka att det kändes ganska bra att ha nån att vara tillsammans med (4KM) och bry sig om faktiskt (1KM). Men sen löste det ju sig när hon upptäckte den där namnlappen på halsbandet och då kände hon sig faktiskt dum (1KM, 3KM) och skämdes (4KM) för att hon inte märkt den tidigare. Själv sku jag nog ha märkt det med detsamma (1, 2, 3, 4KM) och det är nog det första jag skulle ha gjort, ringt till ägarna (1, 2, 3, 4KM). Innerst inne kände hon sig lite lättad över att hunden sku' komma till rätta (2KM) och hon var också glad för hundens skull (3KM). Men när hon sa' att de bar sig fänigt åt och var löjliga (3KM, 4KM) tror jag att det beror på att hon kände sig både lessen (1KM) och ensam (4KM) för att den for hem, för inte var det nu kanske så trevligt att vara ensam heller (2KM). Hon hade väl nog som sagt börjat tycka om den lite (2KM) och trott att hon skulle få behålla den (4KM) och på så sätt ha nån vän (4KM). Jag tror nog att hon kände lite avundsjuka också över att nån blir så där glad över att se nån annan (1KM). Kanske hon var lite avundsjuk också för att hunden fick så mycket uppmärksamhet och inte hon (4KM). Hon förstod nog inte riktigt hur glad man kan bli när man får tillbaka en hund, som man redan har berett sig på att ha mistat (2KM).</p> <p>Jag tror nog att hennes julafton var ganska tråkig när hunden hade farit (4KM), att hon fundera mycket på den (4KM) och att det var ganska ensamt (1KM). Vad hade hon kvar sen? Int'var det väl så mycket att vänta på. Hon drack väl upp sin glögg och gick och lade sig (2KM). Int' fanns det väl något annat (2KM). Möjligen kan det ha varit det där då, att hon tyckte att hon gjort en god gärning när hon hjälpte hunden att komma till rätta (3KM), som gav henne lite goda vibrationer.</p>	<p>hundar, nedvärderande.</p> <p>Identifierar ändring i kvinnans känslor.</p> <p>Tolkar kvinnans tankar, hon tyckte att det var bra med en hund som sällskap. Bra att ha någon att bry sig om.</p> <p>Använder tolkande kod.</p> <p>Evaluerar och framhåller eget handlingsätt</p> <p>Tillskriver kvinnan ambivalenta känslor i förhållande till att mista hunden.</p> <p>Evaluerar och gör perspektivbyten. Rör sig mellan olika positioner, egenvärld – fiktiv värld.</p> <p>Ser avundsjuka som förklaringsmodell – hunden fick mera uppmärksamhet än hon ...</p> <p>Förankrar i självupplevd erfarenhet av att ha mistat en kär hund.</p> <p>Evaluerar utgående från egen livssyn, en ensam julafton kan inte kännas bra.</p> <p>Visar empati mot den fiktiva personen.</p> <p>Ger konklusion: Att hjälpa någon annan känns bra.</p>
---	---

Grundläggande beskrivning av tolkningsmönster, narrativ 1

Den kvinnliga informanten, som fått lyssna på monologvarianten av novellen *Bonnie* engageras av novellens innehåll och går in som tolkare på ett för vår kultur stereotypt kvinnligt sätt. Hon fokuserar på känslor och relationsproblematik och fyller ut tomrummen i texten genom att knyta an till egen livstematik. "Ensam på julafton" och hur hon personligen skulle hantera den situationen blir styrande för hennes tolkningsarbete. Genast från början får hon oförenliga bilder av hur kvinnan i den fiktiva texten är som person och detta sätter igång hennes reflektion och inre dialog. Hon identifierar ensamhet som ett existentiellt tema i novellen och när hon reflekterar över huvudpersonens förhållande till ensamhet fyller hon ut tomrummen i texten på ett djupt sätt. Hon expanderar på texten och tänker vidare genom evaluering av vad kvinnan säger och gör. Hon broderar ut, ifrågasätter och misstror, tolkar in, projicerar in egna värderingar och svar på existentiella frågor. Hon gör perspektivbyten, knyter ihop berättelsens olika delar, kombinerar början och slut för att få en så koherent berättelse som möjligt. Hon personifierar hunden och tillskriver honom mänsklig skepnad och mänskliga känslor. Hon går så långt i sina tolkningar att hon börjar fundera på vilket förhållande hunden hade till sina ägare. Hennes nyckelutsaga står att finna i följande mening: *Jag antar att hon [kvinnan] behandlade den [hunden] ungefär som hon behandlar en människa*. Den kvinnliga informanten identifierar en förändring i kvinnans relation till hunden; först var hon skeptisk och negativ men under kvällens lopp fäste hon sig vid den så mycket att hon kunde tänka sig att behålla den. I slutet var hon också ambivalent i förhållande till att mista hunden. Kognitivt förstod hon att hunden hör hemma hos sina ägare men känslomässigt hade hon gärna behållit den som sällskap. Informanten tolkar in att kvinnan är svartsjuk på hunden eftersom denna har en familj där den är önskad. Också hos informanten sker en förändring i hennes inställning till kvinnan. I början uppfattar hon att huvudpersonen i novellen var sur och osympatisk, i slutet visar hon kvinnan empati, när hon tycker synd om henne och tror att fortsättningen av kvinnans julafton inte blev så bra. Den kvinnliga informanten evaluerar utgående från egen livssyn: en ensam julafton kan inte kännas bra. Saknaden efter hunden förankrar hon också i självupplevd erfarenhet av att mista en kär hund.

6.1.2 Hon kände sig tom invärtes när hon skulle bli ensam igen

I tabell 7 återges analysen av tolkningsfrågorna för den fiktiva manliga informanten ur referensgruppen, som har lyssnat på inläsningen med en röst. Jag kallar analysen för narrativ 2.

Tabell 7. Narrativ 2, tolkningsfrågorna, man, referensgruppen, monolog.

Naturlig meningsenhet: Tolkning	Centralt tema
<p>Nå, jag tyckte att den där kvinnan till att börja med verka' helt tillfredsställd med att fira julen på det sätt hon gjorde (10MM). Hon tyckte att det var skönt att vara ensam (12MM) och såg fram emot att int' behöva stiga upp på morgnarna och gå till jobbet och så (9MM). Sen när hon hitta' hunden blev hon ju lite konfunderad över va' hon sku göra med den (9MM). Och hon tala' ganska bryskt med den (10MM) fast hon tyckt' synd om den (9, 11, 12MM) och had' tyckt att hon int' bara kunde lämna den där ute i snön (9MM). Sen blev hon arg på de där mänskorna för att de inte kan hålla reda på sina djur på julafton (10, 11, 12MM) och så var hon också irriterad för att det kom in ett störande element i hennes tillvaro på julafton (10MM). Hon fick inte vara ensam som hon tänkt från början (10MM).</p> <p>Att ta hem hunden är nu int' det första jag skulle ha gjort (9-12MM). Jag sku nog ha leta' efter namnlappen och ringt till ägarna med detsamma (9-12MM). Och det märktes ju bra att hon inte var van med hundar (9-12MM). Int' ska man sätt' skinka i nån vattenbunke (10,11MM) och nog förstår man ju att hundar int' vill äta när de har hemlängtan (12MM), när de är i främmande miljö (9MM) och när de är trötta och rädda och vill hem till husse och matte (10MM). Hunden verka' ju ganska dyster (11MM) och nedstämd (9MM) och den gnällde och yla' (12MM) på ett ynkligt sätt (10MM). Hon had' ju nog många funderingar på vad hon sku göra med hunden (9-12MM). Först tänkt' hon bara ha den utanför dörren (10MM). Och så tänkt' hon ju också på att föra den till polisen (9-12MM) men så såg hon framför sig en massa trånga burar (10MM) där den sku bli inlåst (12MM) och på hur grymt de sku behandla den där (11MM). Och fast det inte sades direkt få förstod man att den kanske sku bli avlivad (10MM), att de sku ta livet av den (11MM) med en spruta eller någån (12MM). Så hon börja tänka tanken att ta hand om den själv, om igen annan ville ha den (12MM).</p>	<p>Tolkar kvinnans situation; Kvinnan tyckte det var skönt att vara ensam</p> <p>Tillskriver mötet med hunden stor betydelse, skapar starka känslor hos kvinnan</p> <p>Bejakar längtan efter ensamhet och känner irritation över saker som stör de egna planerna (manligt perspektiv?)</p> <p>Evaluerar, klargöring av hur han själv skulle gjort</p> <p>Evaluerar: inte van med hundar</p> <p>Skript för hur man skall behandla hundar</p> <p>Empatisk tolkning av hundens känslor, broderar ut och omskriver med egna ord.</p> <p>Stiger ur fiktionen och kommenterar</p> <p>Logisk slutsats till varför kvinnan ville ta hand om hunden. Tänker i kausalitet.</p> <p>Evaluerar</p>

<p>Men så blev det ju int' eftersom hon till slut upptäckt' den där namnbrickan och fick kontakt med ägarna. Hon kände sig dum (9MM, 11MM) och fånig (9MM) och en aning generad (10MM), eller rättare sagt skämdes hon (12MM) faktiskt lite för det. Och hon var inte heller riktigt glad över att de kom och hämta hunden (10MM) för hon had' nog så smått börjat se fram emot att ha hunden hos sej över julen (10MM). Hon kände sej tom invärtes (11MM) och lessen (12MM) när hon sku bli ensam på nytt. Hon kände sig lite avundsjuk (11MM) också tror jag på att de fick ta hand om hunden och på att de var så överlyckliga (10MM) över att få tillbaka sin hund. Hon såg ju att hunden också var glad (9MM, 11MM) och uppåt och att den var mycket livligare än vad den hade varit hos henne när de var ensamma (9MM). Den vifta' på svansen och lekte (12MM) och rulla' runt på marken framför dem (10MM) och skutta' på och skäld' och had' sig (9MM). Och fast hon tänkt' att en hund som hittar tillbaka till sina ägare är det lyckligaste som finns på jorden (11MM) och förstod att en hund passar bäst med sina egna människor (9MM) när hon såg hur otroligt glad den blev (10MM) för att återförenas med ägarna, så tror jag nog att hon känd' sig ganska ensam när den hade fari' (12MM).</p> <p>Hon fortsatt' väl att fira julafton i enlighet med sina tidigare planer (10MM) men had' det knappast lika bra. Hur sku hon kunna ha det när hunden hade farit (11MM)? Man kan ju hoppas att hon trivdes med sin bok och sin glögg (9MM) men säkert tänkte hon på hunden också, och att det trots allt skulle ha varit skoj med sällskap över julen (9MM). Åtminstone sku jag ha tyckt det om jag sku ha varit hon (11MM).</p>	<p>Starkt perspektivbyte: Hon kände sig tom invärtes och lessen när hon skulle bli ensam på nytt. > Tom plats i texten, som fylls ut på ett djupt sätt.</p> <p>Stark inlevelse både i hundens känslor och i kvinnans tankar</p> <p>Noggrann beskrivning av hundens glädjebeteende > Djup tolkning om existentiell beröring</p> <p>Kvinnans avundsjuka på dem som får ta hand om hunden</p> <p>Tillskriver kvinnan längtan</p> <p>Evaluerings som tyder på ett empatiskt medkännande</p> <p>Direkt uttalat perspektivbyte</p>
--	--

Grundläggande beskrivning och tolkningsmönster, narrativ 2

Också den manliga informanten som fått lyssna på monologversionen av novellen *Bonnie* identifierar frågan om ensamhet och hur man skall förhålla sig till den som det bärande temat i novellen. Han går in som tolkare på ett stereotypiskt manligt sätt: Tanken att fira julafton ensam provocerar inte honom.

Han reagerar inte känslomässigt utan analytiskt och objektivt. Han bejakar den kvinnliga huvudrollens längtan efter ensamhet och har förståelse för att hon blir irriterad över saker som stör de egna planerna. Men han ser också att mötet med hunden skapar starka känslor hos kvinnan i berättelsen och efter en noggrann genomgång av minnesbilder på den ynkliga hunden, bilder som beskrevs i texten, kommer han fram till en logisk slutsats till varför kvinnan vill ta hand om hunden själv. Informanten fyller ut tomrummen i texten genom att göra många evalueringar där han speglar kvinnans handlande mot hur han själv skulle ha gjort. Han stiger ur fiktionen och kommenterar, han gör perspektivbyten. Man kan i viss mån ana ett schema för hur man tar hand om en hund, som styrande för hans tänkande, men den manliga informanten tillskriver också hunden känslor och visar själv stark inlevelse både i hundens känslor och också i kvinnans tankar. Han tillskriver hunden känslan ”längtan”, och mötet mellan hunden och dess ägare berör informanten på ett existentiellt plan. Han har tydliga minnen av hur mötet med den man älskar och saknat beskrivs i texten och kan noga återge olika detaljer. Informantens nyckelutsaga, som tyder på empatiskt medkännande hos honom själv uttrycker han i följande mening: *Hon kände sig tom invärtes, och lessen, när hon skulle bli ensam på nytt*. Också den manliga informanten tror att kvinnan i berättelsen kände svartsjuka, men inte på hunden för att den fick uppmärksamhet, som den kvinnliga informanten ansåg, utan på ägarna, som fick ta hand om hunden och för att de kände så stor glädje över att återse den. Mötet med hunden har i den manliga informantens tolkning ändrat hennes livsskript. Han tror inte att hennes julafton blev så bra i fortsättningen eftersom hon tänkte på hunden och saknade den.

6.1.3 Om jag skulle ha haft det som hon

I tabell 8 återges analysen av tolkningsfrågorna för den fiktiva kvinnliga informanten ur referensgruppen, som har lyssnat på inläsningen med två röster. Jag kallar analysen för narrativ 3.

Tabell 8. Narrativ 3, tolkning, kvinna, referensgruppen, dialog.

Naturlig meningsenhet: Tolkning	Centralt tema
Nå, nog hade hon väl rätt bra humör den där kvinnan nog, trots allt (5, 6, 7KD). Men först (stönar)..när hon gick i parken då så tyckt’ ja’ hon va’ lite så där deppad då som...på nåt sätt ville hon fira julen med nån men ändå ville hon inte vara tillsammans med nån....men så när hon hitta’ den där hunden så blev hon så omtänksam, och ”hur ska’ jag hitta din husse å matte och ... å så vidare”	Motstridiga bilder av hur kvinnan var gör det svårt att ge en beskrivning. Suckar och stönar. Använder många direkta citat, broderar ut, text på text.

<p>(hmm)..då fick hon nånting att tänka på (8KD). Hon blev ju fort mer och mer fäst vid hunden (5KD) tyckt' jag, fast hon inte verka' veta mycket om hundar (6KD, 7KD). Ett tag tyckt' jag nästan att hon var så handfallen som om det skulle ha varit ett djur från yttre rymden (8KD), att "herregud, va' ska jag gör' med den?" (8KD). Men nog tyckt' jag att hon tog bra hand om den ändå (7KD).</p> <p>Jag sku väl nog int' ha tagit hem hunden direkt utan att leta efter namnbrickan (5-8KD). Vi har haft hundar, så jag vet hur man gör (8KD). Men om jag int' had' sett någån folk där, sku jag väl ha tagit hem den (5KD). Och om jag sku ha haft de' som hon had' de' så had' jag väl säkert gjort de' (7KD) för nog vill, om man är, som bara för sig själv, nog vill man ju ha nån vän då nog, som, så där för en dag (7KD). Men hunden kände ju nog sig osäker (8KD) och främmande i hennes lägenhet (5KD, 8KD). Den åt inte skinkan hon bjöd t.ex. Jag tror att det berodde på att den längta' efter sin ägare (6KD). Om det nu int' var så, att den var kräsen, att den bara ville ha Ceasar eller nånting sånt, en sån där typisk Helsingfors-snobbb (7KD). Int' sa den ju heller nånting när hon försökt' prata med den, hon blev ju lite knäckt av det (7KD). Men nog tror jag mest på att det berodde på att den var osäker på nåt', främmande människor, främmande hus och omgivning (8KD). Den gnällt' och yla' och had' lessamt efter sina ägare (5, 6, 8KD).</p> <p>Hon had' ju nog tänkt ring' till polisen (5-8KD) men så gnällt' den väl till just när hon tänkt' det (6KD) och då ville hon int' att den sku ha det otrevligt när den var så trött (8KD), alltså hon tänkt' på alla de där små boxarna där de blir inlåsta hos polisen (5KD, 7KD), i en sån där cell (8KD) där de int' får ha kontakt med nån (7KD). Och så sku den väl bli avlivad sen (5KD, 7KD) om de inte hitta' ägaren (7KD). Men hunden kom ju till rätta sen och den där kvinnan känd' sig ganska dum (5KD, 7KD) och skämdes (6KD) för att hon int' hade sett den där namnbrickan tidigare. Men jag tyckt' också att hon verka' lite besviken på ett sätt, för nu visst' hon vem ägarna var (8KD). Före hon int' visst' ägaren så tänkt' hon att "kanske, kanske jag får behålla den själv" (8KD). Jag tror hon var</p>	<p>Tolkar in känslökvaliteter i kvinnans varande.</p> <p>Evalueringar.</p> <p>Evaluering och kommentar.</p> <p>Perspektivbyte, kopplar till egen erfarenhet.</p> <p>Gör jämförelser med egen kontext.</p> <p>Perspektivbyte, överföring, innehåller evaluering.</p> <p>Tillskriver hunden tankar och känslor.</p> <p>Tar avstånd, fördomsfullhet mot helsingforsare, hoppar från fiktiv text till egen kontext</p> <p>Expanderar på texten, skapar egen kontext med element från texten.</p> <p>Hur hundens gnäll påverkade kvinnans tänkande och beslut, skapade empati.</p> <p>Omskrivningar med egna ord.</p> <p>Kopplar ihop olika delar av novellen. Berättar inte kronologiskt och lineärt. Rör sig på paradigmatis och syntagmatis axel samtidigt.</p> <p>Kvinnan besviken och lessen, men samtidigt lättad eftersom hon inte visste hur man tar hand om en hund.</p>
--	--

<p>lite sådär lessen, att dom kom, eller över att hunden int' kunde stanna längre (5KD). På ett sätt tror jag att hon sku ha vela' ha hunden med sig över julen (6KD). Jag vet int' riktigt, kanske hon var lite lättad också då hon hittade ägarna (6KD, 7KD). Kanske var hon nog ganska nöjd, för att hon slapp ta hand om den då hon int' riktigt kunde (7KD). Att lite både och (6KD). Men hon förstod sig int' riktigt på det där att man kan bli så glad över att få tillbaka en hund (5-8KD), det var ju bara en hund i alla fall (8KD). Hon förstod int' att man kanske ha gett upp hoppet om att få hunden tillbaka om den förvillar sig i Helsingfors, att den nog antagligen ha blivit överkörd eller nånting (7KD) och att man blir så jätteglad just för det, att man får den tillbaka (7KD). Hunden var ju också jätteglad åt att se sina människor (5-8KD). Den satt inte och tryckte vid dörren som när den var med henne (7KD) utan hoppa' och skutta' (5, 6, 7KD) och vifta' på svansen (5KD) och den skälld' och sprang fram och tillbaka och bort från dem och tillbaka och rulla sig i snön (8KD). Den var lycklig helt enkelt (5KD, 8KD).</p> <p>Jag tror nog att hennes julafton var ganska tråkig (5KD, 6KD) och ensam (5, 6, 8KD) då igen. Men jag tror också att hon känd' att hon hade gjort en bra gärning som hon fick vara nöjd med, och så kunde hon koppla av då sedan, som hon int' sku ha kunna om hon had' vari' tvungen att ha en hund och int' veta' var den hör hemma (7KD).</p>	<p>Kontextualiserar och fördubblar.</p> <p>Ambivalensen kvarstår. Evaluerar.</p> <p>Egna erfarenheter?</p> <p>Knyter ihop med tidigare läst (lyssnat) och jämför. Identifierar skillnad.</p> <p>Beskriver beteende för lycka. Det existentiella mötet har berört informanten.</p> <p>Beskriver känslor och väger dem mot varandra.</p> <p>Etiskt ställningstagande: god gärning skapar goda känslor. Försonande.</p>
--	--

Grundläggande beskrivning och tolkningsmönster, narrativ 3

Den kvinnliga informanten, som fått lyssna på dialogvarianten av novellen *Bonnie* gör i Rosenblatts termer en estetisk läsning. Hon reflekterar rationellt över känslomässiga reaktioner både i och utanför textvärlden, låter också affektiva och känslomässiga element finnas närvarande i sin läsning, sitt lyssnande (Rosenblatt 2002). Hon förstår sig inte riktigt på kvinnan i texten, när kvinnan uttrycker önskan om att få vara ensam på julafton. En sådan önskan krockar med informantens egna värderingar. Hon ser därför ett orsakssamband

mellan att kvinnan till en början verkar deppig men att hon senare blev på bättre humör, när hon fick någon att ta hand om. Informantens uppfattning tycks vara att man vill ha en vän till vilket pris som helst. Man kan till och med bete sig oförnuftigt om det leder till att man inte behöver vara ensam. Nyckelutsagan rörande detta uttrycker hon med följande ord: *Och om jag skulle ha haft det som hon hade det så hade jag väl säkert gjort det [tagit hem hunden] för nog vill, om man är, som bara för sig själv, nog vill man ju ha någon vän då nog, som, så där för en dag...* Informanten är frustrerad på kvinnan, som hon tycker är full av ambivalenta känslor. Informantens sympati ligger hos hunden, även om hon projicerar in fördomar mot helsingforsare på den när den inte vill äta hos kvinnan: *Om det nu inte var så, att den var kräsen, att den bara ville ha Ceasar eller nånting sånt, en sån där typisk Helsingfors-snobbb.* Hunden kan informanten förstå på ett emotionellt plan och hon tillskriver honom en mängd känslor av övergivenhet, otrygghet och hemlängtan. I sitt tolkningsarbete använder den kvinnliga informanten många olika tekniker, vilket tyder på att hon engagerats känslomässigt av novellens tema och verkligen vill förstå och skapa mening. Hon expanderar vid flera tillfällen på texten och går in som meddiktare. Hon broderar ut, evaluerar och kommenterar, gör perspektivbyten, omskriver det berättade med egna ord, kopplar till egna erfarenheter, gör jämförelser med egen kontext och egen livsvärld. Hon berättar inte sin berättelse lineärt, utan rör sig på de paradigmatiske och syntagmatiske axlarna samtidigt, kopplar ihop olika delar av berättelsen, kontextualiserar och fördubblar. I informantens beskrivningar finns många direkta anföringar. Hundens återseende med sina ägare beskrivs noggrant. Det existentiella mötet har berört informanten på samma sätt som de informanter som fick lyssna på monologvarianten av *Bonnie*. I slutet beskriver hon olika känslor hos den kvinnliga huvudpersonen och väger dem mot varandra. Hon tar etiskt ställning till kvinnans handlande och tycker att hon gjorde en god gärning, som hon kan vara nöjd med, när hon avstod från sin självvalda ensamhet och hjälpte en hund som kommit vilse. Hon evaluerar och knyter ihop slutet med det som hänt tidigare i berättelsen. Detta är att läsa (eller lyssna) med fördubbling.

6.1.4 Hon var inte van att ha någon att bry sig om

I tabell 9 återges analysen av tolkningsfrågorna för den fiktiva manliga informanten ur referensgruppen som har lyssnat på inläsningen med två röster. Jag kallar analysen för narrativ 4.

Tabell 9. Narrativ 4, tolkning, man, referensgruppen, dialog.

Naturlig meningsenhet: Tolkning	Centralt tema
<p>Jag tyckt' att den där kvinnan var en ganska butter människa (14MD), int' verka hon nu allt för glad int' (15MD), utan så där småpessimistisk och martyrisk (13MD), fast hon var lugn (14MD, 16MD). Åtminstone verkade det från början som att hon sku ha vari på dåligt humör, men det blev bättre sen (13MD). När hon hitta' hunden blev hon först lite störd, för hon had' ju tänkt vara ensam hemma (16MD), men hon fylldes väl av sympati för hunden och tänkt' att "sitter du här, lilla stackare och fryser mitt på julafton här ute när det snöar, att är det ingen som tar hand om dig?" (14MD). Och så tänkt' hon att "Jag måst' ju ta hem hunden" (16MD). Och i början var hon nog ganska oförstående inför hunden (13MD), int' bjöd hon in honom utan lämnade honom i farstun (16MD) och hon kallade honom för hundskrälle (14MD) och va' nu allmänt ganska ilsken (15MD). Och så hota' hon honom och sa' att om han gör si eller så (15MD), smutsar ner hennes dyra matta och så (14MD) så pratar hon int' mera med honom och så där att... (15MD). Men sen när hon börja' tänk' att han sku ha mat, så var det ju ganska bra (14MD) och till slut så behandla' hon ju hunden helt okej (16MD), lite mera förstående (13MD).</p> <p>Jag skulle nog också ha tagit hand om hunden men jag tror nog att jag sku ha kolla' metallbrickan direkt på platsen först (13, 14, 16MD), om det fanns adress eller telefon på halsbandet (16MD). Hon fundera' ju en massa på vad hon sku göra med hunden (13-16MD). Först tänkt' hon skick' den till polisen (13-16MD) men ångra' sig sen (15MD) och tur var det (14MD), för hon såg framför sig en massa små burar (14MD), nån sån där liten koppi bara (15MD) med stora tunga järndörrar med ett litet hål där vakter kunde tittat in på dom där hundarna (14MD) nån gång bara (15MD). Och om polisen int' hittar hundens ägare så leder det till att hunden avlivas (16MD). Och så had' hon börja' tänk' att hon kan väl behåll' den (14MD) och ta hand om den själv (16MD). Om ingen sku anmäla</p>	<p>Tillskriver kvinnan negativa personlighetsdrag. Använder många ord för att beskriva humöret.</p> <p>Identifierar förändring i känslorna.</p> <p>Först störd på hunden, för han rubbade hennes planerade cirklar.</p> <p>Direkt anföring när informanten berättar vad kvinnan tänkte och sade.</p> <p>Först oförstående, sedan mera förstående.</p> <p>Producerar text på text. Fortsätter att skriva på novellen.</p> <p>Evaluerar, kopplar till eget handlande.</p> <p>Perspektivbyte, kommentar, värdering.</p> <p>Aktiverar kognitiv kunskap.</p> <p>-</p> <p>Uttryck för empati.</p> <p>Evaluerar – förståelse för</p>

<p>intresse så sku hon bara fortsatt' att ha den (13MD). Det var ju int' så lätt för henne att få kontakt med hunden, för hon var int' så van med djur (13-16MD). Och så satt den alldeles tyst (14MD, 15MD), den sa ingenting (16MD). Det blev bara ett litet pip (14MD) när den försökt' gnäll' (13MD, 14MD). Och int' ville den äta heller. Jag tror att den kände sig oinbjuden (16MD) eller så var den int' van med sån mat (14MD, 15MD), speciellt int' med att man satte skinka i vattnet (14MD). Det kan ju också hända att den kom från en bättre familj och att skinkan inte dög åt den (13MD).</p>	<p>kvinnans problem.</p> <p>Tolkar in känslor i hunden.</p> <p>Gör perspektivbyten, hoppar mellan fiktion och verklighet.</p> <p>Uppfattning om "helsingforsare" som bättre familj.</p>
<p>När hon sedan upptäckte den där brickan runt halsen kände hon sig lite generad och dum (15MD) och skämdes (14MD). Ja, jag vet int' riktigt (13MD), hon var som hoppfull och besviken på samma gång (13MD) tyckt' ja'. Hon var lycklig (16MD) på ett sätt att hunden hade hitta' sina människor. Hon såg nog att den känd' igen sina ägare (14MD). Men samtidigt ville hon kanske att den fortfarande sku ha varit hennes hund (13MD) för då sku hon ha som ett sällskap över julen på nåt vis då (13MD). Hon fundera också på hur en hund kan bli såhär glad (14MD), när han int' var så glad mot henne direkt (14MD). Hon såg ju att den blev mycket livligare (13MD), att den nästan var helt ifrån sig och viftar på svansen och skäller och hoppar och springer (14MD, 15MD). Att den la' sig på rygg och börja' prata (16MD). Det kan ju hända att hon hade blivit lite, lite kär i den här hunden och sku vila behålla den, men egentligen så när hon börja tänk' efter så, så var det ganska bra slut på historien (16MD) att det gick som det gick. Hon känd' väl att, det här var nog rätta ägarna, att int' va' ju jag hans ägare, att han, hon såg nog att hunden känd' igen sitt eget folk (14MD). Men hon förstod int' att en hund kan bli så glad att se sina föräldrar, nej int' föräldrar, men husse och matte (15MD). Hon tyckt' att det verka' underligt att både hunden och familjen blev så där (13MD) glada. Det verka' int' som om hon skulle vara van att ha nån att bry sig om (13MD), int' hundar eller folk över huvudtaget (13MD, 14MD). Int' var hon van med något onödigt pratande (15MD) heller och</p>	<p>Tillskriver kvinnan ambivalenta känslor; hoppfull och besviken på samma gång.</p> <p>Parallellitet, kopplar samman olika ställen i texten. Jämför det aktuella beteendet med ett tidigare beteende.</p> <p>Blandar tempusformer, dåtid och nutid.</p> <p>Tillskriver kvinnan känslor.</p> <p>Bejakar känslor, men låter förnuftet råda.</p> <p>Det existentiella mötet.</p> <p>Hunden personifieras, matte och husse blir föräldrar.</p> <p>Motiverar kvinnans beteende och förundran, hon verkar inte van med känslor.</p>

<p>int' tycktes hon veta hur människor pratar och leker med sina hundar heller (16MD) så därför tyckt hon väl att det var fånigt (16MD).</p> <p>Fortsättningen av hennes julafton blev knappeligen så bra (13MD). Hon fortsatt' väl som hon hade planerat (15MD) men säkert tänkte hon på hunden nästan hela tiden, att, ja det gjorde hon säkert, tänkt' på honom, vad han gör där hemma nu hos dom, att "undrar om jag ser dom nån mera gång" (14MD). Sen läst' hon väl sin bok och drack glögg och håksa på hunden igen efter en stund (14MD). Hon saknade den. Och kanske fick hon så mycket att tänka på, så hon kanske int' alls behövd' läs' boken, hon fick bara sitt' och tänk' på ... (16MD)</p>	<p>Evaluerings. Hur mötet med hunden inverkar på kvinnans livsupplevelse.</p> <p>Glögg och bok ett försvar mot ensamhet och utanförskap.</p> <p>Mötet hade gett tillgång till känslor, som kvinnan inte hade haft tillgång till tidigare, nämligen längtan och saknad.</p>
--	--

Grundläggande beskrivning och tolkningsmönster, narrativ 4

Den manliga informanten som fått lyssna på dialogvarianten av novellen *Bonnie*, gör också en estetisk läsning. Han producerar text på text och fortsätter så att skriva på novellen genom att fundera vidare, skriva om med andra ord, förstora och förminska, evaluera, göra perspektivbyten. Han tillskriver både hunden och kvinnan olika slags känslor. Han identifierar ensamhetstemat men förhåller sig mera objektivt till det än de kvinnliga informanterna. Den manliga retoriken är mera saklig, men han gör tolkningar som tyder på att novellens tema ändå berört honom på ett existentiellt plan. Han använder många målande ord för att beskriva kvinnans humör (butter, inte allt för glad, småpessimistisk, martyrisk), han tillskriver kvinnan ambivalenta känslor (glad-ledsen, hoppfull-besviken) och har förståelse för hennes svårigheter att få kontakt med hunden. Han definierar kvinnan som en som inte var van med att bry sig om andra, inte förstod sig på känslor och som inte heller, på kvinnors vis, var van med att bekräfta relation och känslor genom socialt prat.

Nyckelutsagan rörande detta uttrycker informanten på följande sätt: "Det verka' int' som om hon sku va' van att ha nån att bry sig om, int' hundar eller folk över huvudtaget. Int' var hon van med något onödigt pratande heller och int' tycktes hon veta hur människor pratar och leker med sina hundar." Hunden personifieras ("han" kände igen sina egna "föräldrar"), tillskrivs höra till en "bättre familj" eftersom han kom från Helsingfors och tillskrivs också känsla av att "inte vara inbjuden". Informanten kopplar samman olika ställen i texten och gör jämförelser mellan nutid och det tidigare skedda (parallellitet). Den manliga informanten, som lyssnat på dialogvarianten av *Bonnie* använder också direkt anföring när han återberättar vad kvinnan sagt eller tänkt. Han hoppar mellan

fiktiv och faktiv text när han evaluerar. Han bejakar känslor men låter förnuftet råda ("ett bra slut i alla fall"). Informanten ger en rik beskrivning på hur han tror att kvinnans möte med hunden inverkar på hennes livsupplevelse i fortsättningen. Mötet hade gett henne tillgång till känslor, som hon inte hade haft tillgång till tidigare, nämligen längtan och saknad. Att lyssna på musik och läsa böcker ser informanten som ett försvar mot ensamhet och utanförskap.

6.1.5 Hon blev glader när hon börja' tycka om hunden

I tabell 10 återges analysen av tolkningsfrågorna för den fiktiva kvinnliga informanten ur undersökningsgruppen, som har lyssnat på inläsningen med en röst. Jag kallar analysen för narrativ 5.

Tabell 10. Narrativ 5, tolkning, kvinna, undersökningsgruppen, monolog.

Naturlig meningsenhet: Tolkning	Centralt tema
Den där kvinnan mådd' nog ganska bra tyckt' ja' (23KM, 24KM), men verka' nere på nåt sätt (21KM, 22KM), svårt ti säg varför (21KM). När hon hitta' hunden blev hon glader (21KM, 23KM) för fast hon var elak mot den först (21KM) för att hon int' tyckt' om hundar och visst' hur man sku hantera dem (21KM) så börja' hon tyck' om den sen (21KM) och så tänkt' hon då, kom det fram på bandet, att ja, nog sku jag vilja ha en hund nog (24KM). Hon försökt' nu i alla fall vara snäll mot den (22KM).	Kvinnan verkar nere men när hon hittar hunden blir hon glader. Kvinnans känslor ändras av mötet med hunden.
Det är svårt att säga om hon var van vid hundar, det kan int' jag veta, det måste du nästan fråga henne (21KM). Jag vet nog att man int' ska klappa främmande hundar och ta hem dem (21KM). Man ska ringa till polisen och säg' att nån har tappat en hund (21KM). Men jag sku nog ha behålli' den (22, 23, 24KM), jag sku ha tagit hem den och där sku jag ha gått ut och gå med den (24KM). Och så sku jag ha krama' den och så sku jag säga duktig hund! (21KM). Hunden var ju nog rädd för henne ibland nog (24KM), den yla' (22KM) och sa "vov!" (23KM), men nog blev han väl van så småningom (24KM). Fast den ville int' äta där, för den hade hemlängtan (22KM) och förresten så är hundar int' van... hundar äter inte skinka! (21KM). De tycker int' om det! (24KM). Hundar äter hundben och	Stiger ur fiktionskontraktet. Tolkar möjligen in egen önskan: nog vill jag ha en hund nog. Ingen stark känsla av att berättelsen är en fiktion: Det måste du nästan fråga henne. Behandlar texten som en satellittext, knyter till egna erfarenheter. Starkt schematänkande: hur man behandlar en hund. Broderar ut, skriver vidare på texten. Normativa kommentarer.
	Identifierar hundens

<p>köttben (21KM). <u>Det</u> tycker de ju om, såna där ben att gnaga på (24KM).</p> <p>Först tänkt' hon laga hunden till polisen (22, 23, 24KM), men så ångra' hon sig (22KM). Och så tänkt' hon sätt' in en sån där annons i tidningen, att nån liksom hade mista' en hund (22KM) så att nån sku kom' och hämt' den (23KM). Men så blev hon rädd att polisen sku ta henne om hon ringde dit (21KM) och så kom hon att tänk', att tänk' liksom det där att... att att om nån int' kommer å hämt' hunden, så kan det liksom, har de liksom rätt å <u>avliv'</u> den (22KM). Och så ville hon väl ha hunden (23KM). Hon tyckt' att den såg så snäll ut (24KM). Och hunden ville ju int' va' där hemma (24KM) då man int' tog hand om den och ville ha den (23KM). Och så tyckt' den säkert att de' va' för stökigt där hemma, för mycket ljud och ... (24KM)</p> <p>När hon såg den där namnbrickan känd' hon sig liksom <u>fänig</u> att hon int' hade märkt det tidigare (22KM). Hon ringde hem till familjen som hunden tillhörde och så ... och så svara' de då (24KM) och de' var bra att de fick vet vems hunden var (23KM). Men de' var lite lessamt att hon sku bli ensam igen (22KM). Hon blev nog lite lessen då hon int' fick ha den ... Hon tänkt' väl att nu fick jag int' ha den, nu for den iväg (24KM). Men hon ville nog att ägarna sku komma (23KM). Och varför hon sa' att de bar sig fänigt åt, det har jag ingen aning om (21-24KM)! Fråga dem! (21KM).</p> <p>Hunden blev nu i alla fall glad (23KM) och vifta' på svansen (22KM) och va' snäll (21KM, 24KM) när de kom. Och då blev hon glad själv också (23KM, 24KM) för att allting va' bra igen, för att hu-hu-hunden hade kommit till rätta igen, att den hade hitta sina husse och matte igen (22KM). Och sen var väl hennes julafton både dålig och bra (24KM). Hon hade det ensamt (22KM) men så drack hon glögg och sen kom tomten (21KM).</p>	<p>hemlängtan som förklaring på hundens beteende.</p> <p>Plockar upp element ur texten men broderar ut med privata tolkningar grundade på egna erfarenheter: rädd för att polisen sku ta henne om hon ringde dit.</p> <p>Tanken på att hunden eventuellt skulle avlivas väcker empati.</p> <p>Privat tolkning: hunden ville inte vara hemma när de inte tog så bra hand om den, när den inte var önskad hemma, när det var för mycket ljud hemma. Projicerar in egna rymningsfantasier i hunden, vad man vill göra om man inte är önskad.</p> <p>Identifierar kvinnans genans över att inte ha sett brickan.</p> <p>Värdering: bra att hunden kom till rätta.</p> <p>Empati för kvinnan, som skulle bli ensam igen.</p> <p>Ut ur fiktionen: Fråga dem!</p> <p>Alla glada när hunden kom till rätta.</p> <p>Att kvinnan var ensam på julafton inte så bra.</p> <p>Kulturellt schema för julafton slår igenom.</p>
--	--

Grundläggande beskrivning och tolkningsmönster, narrativ 5

För den kvinnliga informanten ur undersökningsgruppen som fått lyssna på monologversionen av novellen *Bonnie* påverkar den egna förståelsehorisonten i

stor utsträckning hennes eget meningsskapande i den berättelse hon just fått ta del av. Hon har inte så stark känsla för att berättelsen är en fiktion och bryter vid flera tillfällen kontraktet med intervjusituationen (att vi diskuterar en fiktion) genom att föreslå att intervjuaren skall *fråga dem, eftersom hon själv inte har någon aning* om det som efterfrågas. Hon går i alla fall in i berättelsen som meddiktare och skriver vidare på novelltexten men som en satellittext, dvs. en text, som starkt knyts till egna erfarenheter och som innehåller många normativa kännetecken. Hennes tolkningar styrs av schematänkande (hur man brukar hantera hundar), men hon visar också empatisk förståelse för hunden (den ville inte äta för att den hade hemlängtan, den förtjänar inte att avlivas, för den är snäll) och identifierar sig med den (projicerar in rymningsfantasier som lösning på problemet *att de inte tog så bra hand om den*). Också den egna sjukdomshistorien (att stökighet och för mycket ljud framkallar epileptiska anfall) slår igenom som förklaring till varför hunden rymt hemifrån. Den kvinnliga informanten har uppfattat ett viktigt tema i novellen, nämligen att kvinnans möte med hunden förändrar hennes tankar och känslor. Informanten tycker att kvinnan i början av berättelsen verkar nere på något sätt men *att hon blev glader när hon började tycka om hunden*. I slutet av berättelsen blev kvinnan ledsen igen när hon inte fick behålla den: *det var lite lessamt att hon skulle bli ensam igen*. Informanten tolkar ändå slutet på berättelsen som gott, *det var bra att hunden kom till rätta igen, kom till egen husse och matte*. Hennes slutvärdering återspeglar en önskan om harmoni i eget liv, en önskan om att allt skall vara bra. Allra sist kopplar informanten på det kulturella schemat för julafton, dvs. glögg och tomte.

6.1.6 En sån där mänska förstår sig int' på hundar

I tabell 11 återges analysen av tolkningsfrågorna för den fiktiva manliga informanten ur undersökningsgruppen, som har lyssnat på inläsningen med en röst. Jag kallar analysen för narrativ 6.

Tabell 11. Tabell 11. Narrativ 6, tolkning, man, undersökningsgruppen, monolog.

Naturlig meningsenhet: Tolkning	Centralt tema
Den där kvinnan had' nog ett bra humör (29MM, 32MM) ända tills hundstackarn dök upp. Då blev det annorlunda (29MM, 30MM, 31MM). För hon var mera van vid Schubert än med hundar hon! (29MM) Vet du en sån där människa förstår sig int' på hundar int', om de aldrig har haft hundar själv, så vet de int' hur en hund ... (29MM, 31MM) Och därför var hon lite otrevlig mot den (32MM). Fast hon undra nog varifrån den kom (29MM) och	<p>Mötet med hunden ändrade kvinnans humör.</p> <p>Normativt tänkande, tolkar in oförstånd, okunskap hos "en sån där mänska".</p> <p>Vad kvinnan funderar på i</p>

<p>om den var sjuk eller nånting (30MM, 31MM) Och om den var snäll (31MM). Men jag sku nog int' ha tagi' med nån hund hem (29, 30, 32MM). Nää! Jag tycker int' om hundar. Vi har katt vi. Om jag sku hitta en hund på kvällen så sku jag föra hem den tillbaka. (30MM). Och så sku jag nog ha titta' på det där halsbandet först (29, 32MM). Jag sku ha ringt och fråga vem som äger hunden. Först till polisen och sen sku jag ha försökt till något annat ställe. (29MM). Och sku inte det ha hjälpt så sku jag kanske ha tagit med den hem och gett den mat (31MM).</p> <p>Fast hunden ville ju int' åt' skinkan hon gav. Han känd' sej otrygg tror jag (32MM). Och så tyckt' han int' om skinka (29, 30MM). Den tyckt' kanske mera om korv (29MM) eller mjölk (30MM). Och så had' de väl sagt där hemma att han int' fick äta skinka (31MM). Han ville bara dricka vatten. Från koppen sin. Och han var rädd att koppen skulle fara sönder också. (31MM).</p> <p>Hunden lät sorgsen (29MM) och yla' (30MM) för att hon int' ville ha honom (29MM). För den var ju snäll (31MM) och had' lessamt (32MM). Så den ville int' prata, den svara' int', ingenting (31MM). Hon tänkt' ju gör' sig av med hunden eftersom, hon int' ville ha den (29MM). Hon tänkt' döda den (31MM). Hunden hade rymt (30MM) hemifrån för att den int' ville bo där (31MM) när de var så elaka mot honom (31MM). Jag tror att det kanske var en sån där hund som var på rymmen, som bruka' smit' iväg. Sådana hundar möter man ju ofta om man far ut på landsbygden, hundar som springer lösa. (29MM). Och hon tänkt' ring' till polisen men så tänkt' hon, att de har annat göra, att de int' har tid med sånt (29MM). Och så hade hon börja' ändra sig. Hon sa att "jag tar hand om dig" (30MM). Hon ville int' gå till polisen mera, för hon ville ha den själv (31MM). När hon sen såg den där skattelappen eller vad det nu heter (31MM) där det stod telefonnummer och allt (30MM) så tänkt' hon väl, hur i fridens namn har hon int' "håksa" det där tidigare (29MM). Och när hon såg hur glada de blev (30MM) trodde hon att de var galna (31MM) och så tänkt' hon nog att varför ... varför var jag int' snällare med den från början</p>	<p>förhållande till hunden.</p> <p>Satellittext, utgår från sig själv, beskriver egen verklighet.</p> <p>Schema för hur hund skall hanteras. Många förslag på alternativ problemlösning.</p> <p>Skulle ta ansvar för hunden.</p> <p>Empati med hunden. Diktat vidare, många konkreta förslag, erfarenhetsbaserade.</p> <p>Projicerar in egen rädsla för att ha sönder saker hos andra?</p> <p>Stark betoning på att kvinnan inte ville ha hunden fast den var snäll.</p> <p>Hunden hade rymt hemifrån för att de var elaka med den. Identifikation med hunden? Egen självbild slår igenom?</p> <p>Hur det brukar vara.</p> <p>Polisen ska man inte störa i onödan.</p> <p>Beskriver förändring i kvinnans attityd till hunden, texten ger underlag.</p> <p>Förstärkning av uttryck, tillbakapek och ändrad känsla.</p>
--	--

Hos den manliga informanten som fått lyssna på monologversionen av novellen *Bonnie* blir hans utsaga att *kvinnan inte ville ha hunden fast den var snäll* styrande för hans meningsarbete med novellens tema. Han är mycket irriterad på kvinnan i berättelsen för att hon inte förstår sig på hundar och för att hon verkar sätta mera värde på musik och materiella ting än på kontakt med andra levande väsen: *Vet du en sån där människa förstår sig inte på hundar int', om de aldrig har haft hundar själv, så vet de inte hur en hund ... Och därför var hon lite otrevlig mot den. För hon var mera van vid Schubert än med hundar hon!* Hans irritation förstärks av att han identifierar sig med hunden och känner empati för den. På samma sätt som den kvinnliga informanten ur undersökningsgruppen tror han att hunden rymde hemifrån för att den inte ville bo där mera när *de var så elaka med honom* och han tycker inte heller att det är riktigt rätt att ägarna får den tillbaka när *de en gång hade släppt den lös*. Informanten har identifierat olika känslolägen som både kvinnan och hunden går igenom och kan beskriva dem. Han kommenterar också förändringen i kvinnans attityd till hunden, men verkar fortfarande sårad över hur hon till en början behandlat hunden ovänligt

och oförstående och tycker att hennes ångerkänslor inte är så mycket värda, att hon får skylla sig själv när hon miste den, eftersom hon inte kunde sätta värde på den så länge den fanns hos henne: *Och då blev hon nog sorgsen, för hon visste att hunden sku inte komma ... vara med henne. Jag tror att hon först var glad för att ägarna äntligen kom och tog den ... och sen tror jag att hon blev ledsen för att hon inte brytt sig om hunden alls ... så jag tror det var en ganska tråkig julafton för henne. ... Jag tror nog att den där damen fundera' långt efteråt att men varför, efter vad jag hörde på kassetten så lät det nog som om ... på kassetten blev det tal om en bok och glögg, men jag tror nog att om hunden hade varit där, så tror jag nog att hon skulle ha ägnat mera uppmärksamhet åt honom än åt bok och glögg.* I diskussionen om novellens tema och persongalleri arbetar informanten verkligen med innehållet. Han omskriver med egna ord, förstärker uttryck, diktar vidare, gör perspektivbyten, kommenterar sina egna utsagor, ger många konkreta förslag på alternativt handlande och utgår då från egen levd erfarenhet. Han diskuterar fiktionen men tolkar in många personliga värderingar, som texten inte ger underlag för och skriver därför vidare på novellen som en satellittext. Informantens egen förståelsehorisont, hans eget kognitiva schema för hund slår starkt igenom liksom hans egen självbild, som han via identifikation projicerar in på hunden.

6.1.7 Man kan bli elak när det krävs för mycket

I tabell 12 återges analysen av tolkningsfrågorna för den fiktiva kvinnliga informanten ur undersökningsgruppen, som har lyssnat på inläsningen med två röster. Jag kallar analysen för narrativ 7.

Tabell 12. Narrativ 7, tolkning, kvinna, undersökningsgruppen, dialog.

Naturlig meningsenhet: Tolkning	Centralt tema
Den där kvinnans humör var nog lite så där mitt emellan (26KD). Jag tyckt' att hon var lite tassig (26KD). På ett sätt va' det helt bra (27KD, 28KD) men så va' hon också grinig (25KD). Fast egentligen va' hon väl lite <u>orolig</u> , att "vems hund är det här och vem skall ta hand om den" (25KD). Och hon undra' om de' va' en främmande hund (27KD), om den had' sprungi' bort nånstans ifrån (26KD) och så tänkt' hon, att "va' ska ja' nu göra med den här?". "Varför har nu nån lämna den ... i parken?" (28KD).	Identifierar kvinnans olika känslor, ingen klar bild. Använder egna ord och omskrivningar för att beskriva känslor.
Hon tyckt' int' om hunden först, men börja' tyck' om den sedan. Fundera' "vems hund är det där?" (25KD). Annars var hon väl som andra brukar vara	Oro för hundens öde centralt. Empati, omvårdnad. Många direkta anföringar.
	Kopplar olika delar. Schema för hur man skall

<p>mot hundar, snäll å ... (27KD). Det är ju så många som har hundar (26KD), så nog var hon väl van med hundar nog (26KD, 27KD). Jag sku nog int' ha tagi' hand om hunden själv (25-28KD). Först sku jag nog ha titta' om den har nånting runt halsen (25KD, 28KD), vad den har för adress och sånt (25KD) och så sku jag ringa åt dem och säga åt dem, att "ni har tappat hunden, den finns här" (25KD, 28KD). Och så sku jag ha fört den till rätta (26KD). Först efter det sku jag kanske ha tagit hem den och gett den mat (25KD).</p> <p>Men hunden ville ju int' ät' hos den där kvinnan, den tyckt' hon var elak, därför ville han int' ät' maten. (25KD). Och så tyckt' den int' om skinka! Den tyckt' int' om sånt kött. (25KD). Han ville väl hellre ha vatten (27KD). Men så va' den liksom rädd att det sku va' nå gift eller nånting som i vattnet också, nå gift (28KD). Eller så va' den inte precis hungrig (26KD). Och int' ville den prata med henne heller, den bara vände bort huvu' (26KD) och satt och tryckt mot dörren... och ville ut (28KD). Den pep och gnydde (28KD) och int' vifta den på svansen heller (26KD). Och den hade lessna ögon, ögonen blev lessna (25KD). Först tänkt' hon skäll' ut hunden (25KD), men sen tänkt' hon att hon sku ring' till polisen, men sen såg hon framför sig ... massor med ... galler och ... och vakterna satt och ... sto' och titta' in igenom ... så sen tänkte hon att ... att hon tar den själv liksom (28KD) ... sätter en annons i <i>Husis</i> (26KD, 28KD). Hon tänkt' att de' är nog bäst att man kollar själv först före man ringer till polisen (25KD). Hon ville int' ringa till dem (27KD) och så kom hon på att hon ju har en granne bredvid sig (26KD).</p> <p>Hos oss brukar nog hundarna smit' ofta också (25KD). De' kan bero på att ... kopplet ha' braka' för hundar brukar ju ofta gör' de', den drar, drar och så springer den ut och så far dörren opp och så smiter han. De' är ju ofta så med hundar... eller så har han lyckats smita genom en glänta i dörren om den har varit opp ... (25KD). Och så har den villa' bort sig (27KD) och så var den övergiven och visste int' var den bodde (26KD). Och den här hunden den hade sprungit bort för att det var nå massor med tikar som had' löptid (28KD). När hon</p>	<p>göra med främmande hund adekvat.</p> <p>Identifierar förändring, först så-sedan så, kopplar olika delar av berättelsen och drar slutsatser.</p> <p>Direkt anföring.</p> <p>Varför hunden inte ville äta mat: kvinnan var elak, tyckte inte om maten, ville ha annat, var inte hungrig, trodde det fanns gift.</p> <p>Satellittext. Schema.</p> <p>Tolkar in att någon vill göra hunden illa (gift), privat tolkning utan grund i novelltexten. Möjligen en efterrationalisering i relation till vad som sedan kom i texten (avlivning). Tanken på avlivning väcker känslor.</p> <p>Broderar ut och ger många förslag.</p> <p>Schema: stör inte polisen.</p> <p>Sensmoral: bäst att kolla själv först.</p> <p>Privat association.</p> <p>Skriver vidare som satellittext, förankrar i egna erfarenheter.</p> <p>Fyller ut tomrum.</p>
--	---

<p>känd' nånting kallt där på halsbandet (26KD) så visst' hon nog vad hon sku göra, hon förstod att hon hade hitta' adressen då äntligen (25KD) och fundera' att hon måst' ringa, att det nog är bäst att den som vill, som äger hunden måst' få den tillbaka (25KD). Så hon kände sig glad för att hon hitta' adressen (27KD) och lite dum för att hon int' sett den förr (28KD). Men så blev hon nog besviken också för hon skulle ha vela' ta hand om hunden när hon såg den (25KD).</p> <p>Och hon kunde nog int' riktigt förstå hur en mä ...hur en hund tyckt' om sina människor så mycket (28KD). För den va' så glad (25KD), alltså vifta' på svansen (25-28KD) och sprang mot dem (25KD, 26KD) och rulla' sig på mage (28KD) och svängd' sig på ryggen (26KD) .. och .. skällde och ... (28KD). Så då tänkt'hon nog att "far hem med hunden nu" (27KD) och "vad skönt att slipp' honom" (26KD). Och så blev hon orolig, och tänkt' "hoppas att han int' kommer tillbaka till mig igen utan håller sig där han ska vara" (25KD). Hon var nog lite glad och hoppades att han ska vara där med sin familj (25KD) och fast hon int' sku få ha den nå' mera (27KD) så tyckt' hon att det var lika bra att den for hem (26KD).</p> <p>Men fast hon var glad att hunden had' kommi' hem (26KD) så tror jag nog ändå att hennes julafton var ganska ensam, eller lite såde tråkig kanske. Int' ska nån fir' julen ensam, int' sku jag kunn' klar' de'. De' är för jobbigt. (25KD). Så hon grät väl nog (27KD). Hennes julafton blev nog ganska råddig sist och slutligen (28KD). Nå, som att först hitta en hund ... och så försvinner den och så ... så börja' hon säkert fundera att, ... nog skulle det ha varit helt trevligt att ha haft den här hunden nog (28KD).</p>	<p>Orsak som anges i novellen identifieras.</p> <p>Hon visste nog vad hon skulle göra= hon var inte dum.</p> <p>Kvinnans reaktioner, konklusionerna går i samma riktning som övriga grupper, både-och-känslor.</p> <p>Hunden personifieras.</p> <p>Tydligt minne av novelltextens beskrivning det existentiella mötet, hundens möte med dem han älskar. Rik beskrivning.</p> <p>Blir medförfattare och fyller ut textens tomrum.</p> <p>Använder direkt anföring.</p> <p>Kvinnans empati för hunden vinner, förnuftet får råda.</p> <p>Perspektivbyte, kommentar.</p> <p>Ensamhet som existentiellt tema. Först generella åsikter sedan hopp till helt personlig värdering: Ingen skall fira julen ensam, jag skulle inte klara det utan att gråta. Stark värdering!</p> <p>Evaluerings.</p>
---	--

Grundläggande beskrivning och tolkningsmönster, narrativ 7

För den kvinnliga informanten ur undersökningsgruppen, som fått lyssna på dialogversionen av novellen *Bonnie*, blir identifikation med en empatisk och omvårdande kvinnoroll, som tar hand om andra och hjälper dem till rätta,

styrande för hennes meningstagande. Hon tillskriver kvinnan oro för hundens öde och denna tolkning får central betydelse i hennes meningsarbete. I början får hon ingen klar bild av hur kvinnan är som person, men kommer fram till att de motstridiga känslorna som kvinnan har beror på att hon egentligen är orolig för hur det skall gå med hunden och orolig över hur hon själv skall klara av att hitta dess ägare. Informanten tycker synd om hunden, som kommit vilse och använder många direkta anföringar när hon beskriver kvinnans småprat med hunden och funderingar med sig själv.

Den kvinnliga informanten ur undersökningsgruppen identifierar sig med kvinnan i berättelsen och uppfattar henne som i grunden snäll, fastän hon också kan känna igen en viss 'elakhet' mot hunden. Elakheten har hon förståelse för, man kan verka elak i sina uttalanden om man utsätts för överkrav, om man förväntas klara av att ta hand om en hund fast man egentligen inte kan. Upplevelsen av att ställas inför överkrav verkar bekant för informanten. Informanten har känsla för att texten vi diskuterar är en fiktion, men när hon går in som meddiktare och fyller ut tomrummen, som texten erbjuder, fortsätter hon att omformulera och muntligt berätta vidare på texten som en satellittext. Hon beskriver på ett rikt sätt, använder egna ord och omskrivningar, broderar ut, ger många förslag, kopplar ihop olika delar av berättelsen, drar slutsatser och förankrar i egna erfarenheter. Hennes schema för hur man skall behandla hundar i allmänhet och en främmande hund i synnerhet är adekvat och mycket starkt. Hon gör också en del helt privata tolkningar och associationer, som inte finner stöd i novelltexten (att hunden inte ville äta därför att den trodde att maten var förgiftad, att kvinnan inte kunde ringa till polisen för att hon hade en granne, grannen kunde göra det). På samma sätt som alla de andra informanterna ur undersökningsgruppen har hon respekt för poliser och vill inte gärna ringa till dem. Informantens identifikation med den vuxna kvinnanrollen uttrycker hon med orden: *det är bäst att kolla själv först*. Hon berömmar också kvinnan i berättelsen för att hon nog visste vad hon skulle göra när hon hittade namnbrickan, för att hon inte var "dum". Novelltextens beskrivning av hundens glädje när den återser sina ägare har gjort starkt intryck på informanten och hon kan detaljerat beskriva beteendet, som om hon skulle se det uppspelat på film. Hon personifierar hunden och känner lättnad och glädje över att den kom till rätta. Den kvinnliga informantens utsagor i slutet av intervjun tyder på att hon identifierat ensamhet som ett existentiellt tema både i novellen och i eget liv. Hon gör starka perspektivbyten och kommenterar, uttrycker först generella åsikter och hoppar sedan till helt personliga värderingar: "Ingen skall fira julen ensam, det är nog för jobbigt. Jag skulle inte klara det utan att gråta." Evalueringen i slutet blir att kvinnans julafton blev ganska råddig och omstörtande. Egentligen trivdes hon ensam men hade börjat fundera på om gemenskap kanske ändå är bättre.

6.1.8 Man ska int' va' vän med främmande hundar

I tabell 13 återges analysen av tolkningsfrågorna för den fiktiva manliga informanten ur undersökningsgruppen, som har lyssnat på inläsningen med två röster. Jag kallar analysen för narrativ 8.

Tabell 13. Narrativ 8, tolkning, man, undersökningsgruppen, dialog.

Naturlig meningsenhet: Tolkning	Centralt tema
Den här kvinnan va' nog glad (33, 34, 36MD) från början när hon såg hunden, när hon hitta' den, men sen då när hon hitta' ägarna blev hon ledsen (33MD). Då blev det trist (34MD). Men när hon såg hunden blev hon glad över att få en hundvän (34MD), för hon tänkt' att hon sku få den där hunden (33MD, 36MD). Hon var nog osäker på hunden (33MD, 34MD) men tänkt' att man ska va' bekant med djuren (34MD), så hon var snäll (33MD, 36MD) och bra (36MD) med den. Och blev nog van nog (35MD, 36MD) för hon tycker om hundar (35MD)!	Uppfattar förändringar i kvinnans känslor men drar helt privata slutsatser om orsak och verkan.
Nå, jag sku nog int' ha tagi' hem hunden (33-36MD) för man ska int' ta hem nån främmande hund int' (34MD). Den kan bita! Så jag sku bara stå stilla. (35MD). Och när vi är allergiska så (33MD). Och så har vi ha en katt så jag klarar mig nog utan hund (36MD)! Och så har jag int' tid att sköta nån hund heller, det är just det, att man ska ha så mycket gjort (36MD), annars sku jag kanske ha tagi' hem den (36MD). Och vi sku ha en hund sku den få het' Skrållan, och så sku jag kanske ha gett den mat om jag hitta' den (34MD). Men först sku jag nog ha sökt ägarna (33MD), sku jag ha ringt dem (34MD).	Egen önskan om hund projiceras på kvinnan.
Hunden ville int' äta skinkan, som hon bjöd honom för han var allergisk mot skinka (34MD). Han tyckte int' om den (36MD) och det var nu int' hans mat heller (33MD). Han ville ha hundben! (35MD). Kvinnan tänkte nog ta hand om hunden (33MD) och leka kurragömma med den (34MD) eller gå ut och gå (36MD) i skogen (34MD) med den. Hon sa nog att den sku gå till husse och matte (35MD) och när hon sa något åt den prata han som vanligt, som en vanlig hund (34MD). Den jama' så där .. som en	Uppfattar att kvinnan var snäll och bra med hunden.
	Schema för hund.
	Föräldrarnas förmaningar ringer i huvudet, normer.
	Rationella argument: vi är allergiska, har katt redan, har inte tid att sköta en hund.
	Konkreta tolkningar, som bygger på egna erfarenheter av hund. Fyller ut tomrum i texten genom att skriva satellittext.
	Schematänkande.

<p>hund gör alltså (33MD). Den va' snäll (36MD).</p> <p>Hon ringde int' till polisen och sa, att hon had' hitta' en hund för hon våga' int' (35MD) och så ville hon ha den själv, tror jag (33MD), för det var ju hon som had' hitta' den (36MD). Och så tyckt' hon att det är onödigt att ring' dit om man int' har något att meddela (34MD). Det är int' så lätt att ha en hund (35MD) när de smiter så där och int' hittar tillbaka (34MD). Kanske had' den här hunden vari' där ute på gården, för den fick va' där och den va' nog fast med kopplet, men den hoppa' så hårt, så den fick fart, så den lossna' och så smet den (33MD).</p> <p>När ägarna kom var hon rädd att de sku skjut' den med något slags gevär (34MD) och så tänkt' hon att "Jaja, nu kommer ägarna då, att nu skall de ha den, att nu får jag int' ha den någån mera", ungefär (33MD). Hon var lite lessen (35MD) och undrade varför de kom och hämta den (36MD). Och hon tyckt' att de var fåniga, för de borde int' ha släppt hunden (35MD) och de höll på med nånting, som hon int' tyckte om (36MD). De borde int' ha tid att jaga en hund (35MD). Men hunden blev nog glad när ägarna kom och hälsade på dem så där som en hund gör (33MD). Han gav tass .. åt familjen (34MD) och sprang ... och vifta' på svansen och skälld' (35MD, 36MD).</p> <p>Hennes julafton var väl nog bra efter det där (32MD). Hon mådd' bra och förberedd' väl julmaten (34MD). Och så köpt' hon julklappar (35MD). Det brukar som vara olika på julafton, kanske roligt eller oroligt (33MD, 36MD).</p>	<p>Rättar sig själv.</p> <p>Schema för polis: stör inte i onödan! Rädsla för polisen.</p> <p>Konkret moral: det var hon som hittade den, alltså är den hennes.</p> <p>Privata erfarenheter.</p> <p>Privat tolkning (skjuta med gevär), tillbaka på temat "avлива" men omformat.</p> <p>Direkt anföring.</p> <p>Empati med kvinnan som inte får ha hunden.</p> <p>Blandar ihop.</p> <p>Mötet med ägarna beskrivs men ganska neutralt.</p> <p>Uppfattar inte kvinnans känslor, inte så inriktad på relation eller temat ensamhet.</p> <p>Enkel och klar association (schematänkande): på julafton är det trevligt med julmat och julklappar.</p>
--	--

Grundläggande beskrivning och tolkningsmönster, narrativ 8

Den manliga informanten ur undersökningsgruppen som lyssnat på dialogversionen av *Bonnie* identifierar inga bärande teman i texten utan gör helt och hållet sina privata tolkningar och associationer. Han uppfattade kvinnan som glad och snäll från början men förstod att hon blev ledsen, när hon måste ge hunden tillbaka till de rätta ägarna. Informanten projicerar sina egna önskningar om en hund på kvinnan och tycker att det egentligen är hennes hund, eftersom det var hon som hittade den. Han skriver vidare på texten i form av en satellittext, där han gör enkla, konkreta associationer som i hög grad präglas av

egna livserfarenheter och schematänkande. Detta gäller för hans tänkande om varför man inte skall ta hem en främmande hund (den kan bitas, man skall stå stilla), varför hunden inte vill äta skinka (det var inte hans mat och så vill han ha köttben) och varför kvinnan inte ringde till polisen (man skall inte störa polisen om man inte har något ärende). Informanten ger många kreativa alternativ och han försöker också förmildra att han sagt att han inte skulle ta hem en främmande hund genom att ge rationella motiveringar: familjen är allergisk mot hundar, de har redan en katt och det finns ingen tid att ta hand om en hund, som kräver så mycket skötsel. Hans utsagor är normativa och tyder på att informantens föräldrar och vårdare har försökt ge honom strategier att klara sig ur kinkiga situationer med eventuellt aggressiva hundar. Informanten känner empati för kvinnan, som inte får behålla hunden. Han använder direkt anföring när han beskriver hennes tankar när ägarna kom. Han är smått irriterad på ägarna och uppfattar att de jagar hunden och tänker skjuta den med gevär. Tolkningen är privat och antagligen ett tillbakapekande på ordet ”avliva”, som nämns i texten, men omformat och tyder på att informanten blandat ihop kausalitetssamband. Mötet med ägarna beskrivs, men ganska neutralt. Informanten uppfattar inte heller kvinnans känslor inför att fira julafton ensam. Han är inte inriktad på relationer eller temat ensamhet utan hans tänkande styrs av schemat för julafton, och på julafton är det för det mesta trevligt med julmat och julklappar.

6.1.9 Diskussion om tolkningsmönster, *Bonnie*

Alla informanter har gjort en estetisk läsning av novellen *Bonnie*, oberoende av formen för inläsningen eller grupptillhörigheten (referens- eller undersökningsgrupp).

Ingen informant har trängt undan det personliga, intuitiva, känslomässiga och skapande förhållningssättet till förmån för en bokstavligt inriktad opersonlig läsart (Rosenblatt). I Langers termer har de skapat föreställningsvärldar med dynamiska uppsättningar av bilder, frågor och argument, som utgör material för tolkningar och reflektioner. Exempel på Langers tre första positioner finns i alla narrativ. Informanterna har stigit in i novellens textuniversum och skapat egna föreställningsvärldar, där de förhållit sig till de fiktiva personerna och undersökt deras motiv och handlande, deras reaktioner på varandra och deras inbördes relationer. De har på Iserskt vis läst med fördubbling, de har jämfört de fiktiva personernas handlande och tankar med egna värderingar och skript. De har på Rosenblattskt vis rört sig mellan textens värld och den egna världen i en fram-och-tillbaka-rörelse, där världarna utövat ömsesidigt inflytande på varandra. Receptionen kan förliknas vid det nyskapande möte som Ricoeur (1984) beskrivit i mimesis tre. Detta kommer tydligast fram vid diskussionen om kvinnans relation till hunden och hundens relation till sina ägare. Alla informanter uppfattade kvinnan som osympatisk i början av berättelsen, men i

takt med att hon fäster sig vid hunden framstår hon som allt mer mänsklig och i slutet av berättelsen som en som de flesta kan känna empati för. Återseendets glädje över att möta en betydelsefull varelse som man trodde att man förlorat är något som berör alla informanter på ett existentiellt plan.

Formens betydelse för receptionen

I tabell 14 har jag sammanfört de förtätade narrativa konstruktionerna, som jag gjort utgående från informanternas reception av novellen *Bonnie* som en talande bok.

Tabell 14. Förtätade narrativa konstruktioner för reception av novelltexten *Bonnie*.

Variant	Kvinnor	Män
Monolog, referensgrupp	Hon behandlade hunden ungefär som hon behandlar en människa	Hon kände sig tom invärtes när hon skulle bli ensam igen
Dialog, referensgrupp	Om jag skulle haft det som hon	Hon var inte van att ha någon att bry sig om
Monolog, undersökningsgrupp	Hon blev gläder när hon börja' tycka om hunden	En så'n där människa förstår sig inte på hundar
Dialog, undersökningsgrupp	Man kan bli elak när det krävs för mycket	Man ska' inte va' vän med främmande hundar

För informanterna ur referensgruppen, som fått lyssna på inläsningen med en röst framträder socialiseringen till kulturellt accepterade könsrolls beteenden som ett styrande mönster för tolkningen. Den kvinnliga informanten tolkar på ett stereotypiskt ”kvinnligt sätt”, dvs. fokuserar på känslor och relationer. Blotta tanken på att fira julafton ensam förefaller omöjlig för henne, eftersom julafton skall firas med familj och närstående personer. Den manliga informanten visar stor förståelse för kvinnan i berättelsen och även om han också reflekterar över hennes känslor och relationer så är hans tolkningar mera analytiska och objektiva, ”typiskt manliga”. Tanken på att fira julen ensam och få ägna sig åt sina egna intressen i lugn och ro känns inte alls motbjudande för honom. Båda informanterna uppfattar novellens bärande tema om ensamhet och bearbetar denna fråga känslomässigt och kognitivt med utgångspunkt i novellens universum, men också med stark koppling till eget liv och egna erfarenheter. De visar prov på estetisk kompetens och diskuterar hela tiden utgående från de horisonter som fiktionen öppnar för. De identifierar sig med kvinnan i

berättelsen och de uppfattar att den relation mellan en kvinna och en okänd hund som beskrivs i novellen är en metafor för en existentiell fråga, som berör alla människor: är det värt att fästa sig vid någon? De är också överens om att kvinnan i novellen fått ett förändrat livsskript efter mötet med hunden.

Informanterna ur referensgruppen använder i någon mån kognitiva scheman för att tolka novellen och skapa ordning i det fiktiva universumet, vilket märks tydligast vid diskussionen om hur de skulle hanterat situationen med den bortsprungna hunden. Deras reflektioner kring ensamheten, som så småningom lindras när kvinnan möter hunden och sedan åter blir mera påtaglig när hunden återförenas med sina ägare, har aktiverat informanternas skript för kärlek och svek. Inom den kognitiva semantiken menar man att olika scheman tar formen av ett skript, som har en narrativ karaktär, om de sätts ihop efter varandra i tidsföljd. Överordnat skripten ligger ofta återspeglings av ett känt tema i kulturen, ett tema som kallar på kunskap om olika motiv. Det kan handla om ett kärlekstema, ett hämndtema eller t.ex. ett svartsjuketema. Både den kvinnliga och manliga informanten tolkar in ett svartsjuketema i sin reception av novellen *Bonnie*. Den kvinnliga informanten menar att kvinnan i berättelsen var svartsjuk på hunden när den fick så mycket uppmärksamhet och kärlek av sina ägare. Den manliga informanten däremot tror att kvinnan i berättelsen var svartsjuk på hundens ägare, eftersom de hade någon att ta hand om och slösa sin kärlek på.

Informanterna ur referensgruppen som fått lyssna till inläsningen med två röster gör också en kompetent estetisk läsning av novellen *Bonnie*. Den kvinnliga informanten använder många tekniker för meddiktande reflektion. Hon expanderar på texten, läser med fördubbling, evaluerar, omskriver, kopplar till egen värld och egna upplevelser. Hon känner sympati för hunden och är frustrerad på kvinnan för att hon behandlar hunden som hon gör och tror inte att kvinnan egentligen vill fira julafton ensam. Kvinnans möte med hunden förändrar hennes inställning till gemenskap och kärlek och den kvinnliga informanten menar att människor betalar vilket pris som helst för att inte vara ensamma. Den manliga informanten, som lyssnat på dialogvarianten av *Bonnie* gör också en kompetent estetisk läsning av novellen och han använder många målande beskrivningar. Han är inte så berörd av berättelsen som den manliga informanten ur monologgruppen och diskuterar kvinnans ensamhet och sociala inkompetens på ett objektivt och sakligt sätt. Hennes plan för att fira julafton med att lyssna på musik och äta sötsaker ser han som ett försvar mot ensamhet och utanförskap. Dialogversionen har aktiverat informanternas skript för "helsingforsare". Även om de har sympati för den vilsna hunden så projicerar de in en hel del fördomar om storstadsbor på hunden genom att undra om den manne var bortskämd och kräsen med maten därför att den eventuellt kom från en "bättre familj". Här har formen, dvs. inläsningen med två röster, påverkat tolkningsarbetet. De informanter som lyssnat på inläsningen med en röst gjorde inga sådana tolkningar. Jag återkommer till denna diskussion i kapitel 7.

När det gäller undersökningsgruppens reception av novellen *Bonnie* kan man se att den också har gjort en estetisk läsning av novelltexten på samma sätt som referensgruppen; informanterna har stigit in i den fiktiva textens värld och undersökt de fiktiva personernas tankar, känslor och relationer. De har på inget sätt förhållit sig opersonligt till textvärlden, de har rört sig mellan de olika positionerna, ifrågasatt och värderat. Temat ensamhet har berört informanterna på ett existentiellt plan. Detta kommer tydligt fram i flera utsagor. Den kvinnliga informanten ur dialoggruppen uttrycker det kanske allra klarast när hon säger: "Ingen skall fira julen ensam, det är nog för jobbigt. Jag skulle inte klara det utan att gråta." Den manliga informanten ur monologgruppen är frustrerad på kvinnan i berättelsen, som inte förstår sig på hundar och kan uppskatta deras vänskap: "Vet du en sån där människa förstår sig int på hundar int', om de aldrig har haft hundar själv, så vet de int' hur en hund ... För hon var mera van vid Schubert än med hundar hon!". Här har den manliga informanten lyssnat med en form av fördubbling, ett dubbelt perspektiv där fiktion och verklighet kommenterar varandra. Han identifierar sig med hunden och pratar om den, fast han troligen beskriver sin egen utsatta situation.

Att diskutera hundens situation fungerar som ett slags skydd mot att verklighetens utsatthet kommer allt för nära. Man kan här jämföra med rollarbete under t.ex. en dramatimme där det att A spelar sin roll A* fungerar som ett skydd. A formar A* med sina egna upplevelser och erfarenheter, men A* är ändå inte riktigt detsamma som A. Fiktion och verklighet existerar samtidigt. Det är i denna fördubbling som möjligheten till estetisk insikt är gömd. Simultant existerar två tillstånd av erfarenhet, ett fiktivt universum skapas och förhållandet mellan rollkaraktärerna kan diskuteras. Den potentiella estetiska insikten finns i denna fördubbling, att A* och B* kan diskuteras och förhandlas av deltagarna. Fiktionen lever endast så länge som reglerna för fiktionen åtlids. (Kjølner & Szatkowski 1991; Szatkowski 1985)

Ett tydligt tolkningsmönster för undersökningsgruppen som helhet är att den egna förståelsehorisonten, det egna levda livet och också den egna kulturen som förståndshandikappad slår starkt igenom som förklaringsmodeller. Informanterna skriver nog vidare på texten, är meddiktande, men i form av satellittexter där både schematänkande och starka föräldrarösters förmaningar slår igenom. Undersökningsgruppens informanter identifierar sig nästan uteslutande med hunden i berättelsen. Den kvinnliga informanten ur dialoggruppen tycker inte att man kan vara arg på hunden, och den manliga informanten ur monologgruppen förstår inte hur det kommer sig att kvinnan inte ville ha hunden fast den var så snäll. Han tror också att hunden rymt från sina ägare för att de var elaka med den och inte förstod att uppskatta den så länge de hade den. Den manliga informanten är här mycket engagerad och aktivt medskapande. Han diskuterar fiktionen men tolkar in sin egen värld, och hans självbild blir styrande för tolkningen. Den kvinnliga informanten ur monologgruppen har intuitivt uppfattat det väsentliga: att mötet med hunden

förändrar kvinnans tankar och känslor. Undersökningsgruppens informanter visar också en tolkningsgemenskap när det gäller förhållandet till poliser. Alla informanterna anser att man inte skall besvära poliser i onödan, en åsikt som ingen informant ur referensgruppen gav uttryck för.

Den kvinnliga informanten ur undersökningsgruppen som lyssnat på dialogversionen visar ett liknande tolkningsmönster som de kvinnliga informanterna ur referensgruppen. Hon identifierar sig med en empatisk och omvårdande kvinnoroll i kulturen, en roll som innebär att man tar hand om den som har det besvärligt och hjälper dem till rätta så gott man kan. Hon har förståelse för kvinnan i berättelsen, som inte riktigt vet hur hon skall hantera situationen med hunden och förklarar hennes ”surhet” i början av berättelsen med att hon säkert tyckte att man krävt för mycket av henne. Den manliga informanten ur dialoggruppen identifierar inga bärande teman utan gör helt privata tolkningar och enkla, konkreta associationer, som är präglade av egna erfarenheter av umgänget med hundar. Han känner empati för kvinnan i berättelsen, som inte få behålla hunden men förhåller sig annars rätt neutralt. Här tror jag att graden av funktionsnedsättning har stor betydelse för tolkningsförmågan. Även om jag bad om att få informanter som har funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning, så lyckades inte detta till hundra procent. Urvalet av informanter gjordes utgående från lärares och arbetsledares bedömningar av graden av funktionsstörning och inte utgående från testresultat och utredningar av den intellektuella förmågan. I detta fall tror jag att flera av de manliga informanterna i dialoggruppen, vars utsagor ligger till grund för den narrativt konstruerade ”manliga informanten” ur dialoggruppen har ett gravare förståndshandikapp än lindrig utvecklingsstörning. Ett gravare handikapp medför större begränsningar, och i den aktuella situationen medför ett måttligt handikapp mindre kompetens att expandera på den fiktiva texten. Personer med måttligt begåvningshandikapp, eller möjligen med lindrigt begåvningshandikapp men nära gränsen för måttligt begåvningshandikapp, har svårare att hålla reda på skillnaden mellan fiktion och verklighet och därför blandar de ihop kausalitetssamband, gör konkreta associationer och styrs mera tydligt av schematänkande.

6.2 Tolkningsmönster relaterade till *Chansen*

I bilaga 3a och 3b finns den detaljerade meningskoncentreringen relaterad till *Chansen*. I 6.2 utgår redovisningen från de grundläggande beskrivningarna, som försetts med förtätade narrativer som rubriker.

6.2.1 Hon borde ha protesterat mera – ett kvinnligt perspektiv på frigörelse

Den kvinnliga informanten ur referensgruppen som har fått lyssna på den neutrala uppläsningen av novellen *Chansen* har upprörts i sitt inre över novellens innehåll. Hon har identifierat det bärande temat tonårsfrigörelse, och med stort engagemang reflekterar hon rationellt över den psykologiska relationen mellan mor och dotter i novellen. Informanten intar till en början ett utifrånperspektiv och ur den positionen är det lätt att fördöma moderns handlande. Det är också lätt att svara på frågan om vad hon själv skulle ha gjort i en liknande situation. Däremot blir det betydligt svårare att inta flickans perspektiv och tänka vidare på frågan om vad flickan tyckte om sin mamma eller att inta ett inifrån perspektiv och reflektera över hur mamman blivit som hon är. När informanten skall tänka vidare på sådana frågor tvekar hon och säger många gånger att hon inte riktigt vet, att hon inte riktigt minns. Moderns behandling av sin dotter tar informanten starkt avstånd från, och hon känner heller ingen större sympati för modern som person. Hon uppfattar mamman som krävande och självupptagen, totalt utan förmåga till empati och döv för flickans egen vilja. Hon anser att modern styr flickan genom att hela tiden säga vad hon skall göra eller genom att skapa skuld känslor om hon inte lyder. Mamman utmanar dotterns grundläggande behov av trygghet och tillhörighet genom att få flickan att vara rädd för att mista moderns kärlek om hon trotsar modern och inte är till lags:

Man kan faktiskt uppfatta henne [modern] som en självupptagen (4KA) gåpåare (8KA), som inte såg vad flickan ville själv (4KA) utan alltid hade nå'n baktanke (8KA) och jaga' flickan med att "nu skall du göra det" och "nu skall du göra det"

Hon [flickan] kände att mamman krävde så mycket mot vad hon kunde prestera (3KA) och att hon aldrig fick göra vad hon ville (4KA) utan mamman trängde in henne i ett hörn (4KA) och bestämde allt

Och så ville hon [flickan] få mammans erkännande (8KA) och om hon inte lyder så kanske mamman inte tycker om henne mera (8KA).

Mamman blev alltid så ynklig om hon inte fick som hon ville (7KA).

Dottern uppfattas av den kvinnliga informanten som helt kuvad och självutplånande och till följd av detta nedstämd, deprimerad och tystlåten, ja rentav tillbakadragen och inåtvänd. Informanten använder många olika ord för att beskriva flickans personlighet. Hennes egna värderingar aktiveras och hon ger uttryck för dem:

Det verkade som om hon [flickan] egentligen hela tiden bara tänkte på mamman, på att försöka göra mamman glad (8KA). Hon var väldigt tillmötesgående (4KA) och så ju som egentligen inte vad hon ville själv (3KA), förrän i slutet då (8KA) utan hon lät mamman styra för mycket (3KA). Man kan ju säga att hon var ganska snäll mot sin mamma förstås, men hon tänkte inte på sig själv (8KA). Det borde hon ha gjort (8KA). Hon borde ha protesterat mera än vad hon gjorde (3KA), sagt emot (4KA, 7KA). Kanske hon skulle ha fått sin vilja fram mera då (4KA). Inte skall mamman bestämma så där över allt möjligt, inte har hon rätt till det (7KA).

Själv skulle jag nog ha protesterat mera (3KA), jag skulle ha gjort uppror (4KA), jag skiter nog i att säga att mamma alltid har rätt (7KA)! Om det är nånting som jag inte vill, nåä, så gör jag det inte (3KA, 7KA, 8KA). Men det beror ju på vilket förhållande man har till mamma om man vågar säga eller om man inte vågar säga (8KA).

Informanten använder en tolkande kod i sitt tolkningsarbete. Hon ger rika och komplexa beskrivningar som tyder på att hon går i dialog med novellens tema. Hon ser ur olika synvinklar, speglar mot egen livsvärld och egna erfarenheter, värderar och pekar både framåt och bakåt för att skapa en koherent berättelse. Hon ger metakommentarer och tillskriver personerna i novellen olika känslor och motiv för handlingar. Informanten identifierar sig inte med någon av personerna i berättelsen. Flickan uppfattar hon som alltför timid och mamman som alltför egoistisk. Modern tillskrivs separationsångest och rädsla för att bli gammal och informanten tror att modern lever ut ouppfyllda barndomsönskningar genom sin dotter. Informanten undrar över familjeförhållandena och verkar ha en viss förståelse för att mamman de facto blir ensam när flickan blir vuxen och flyttar ut. Flickans beslut att tacka nej till rollen hon erbjuds, även om hon vet att hon därmed går mot moderns vilja, bejakas av informanten. Den kamp som flickan går med sig själv för att komma fram till beslutet kan informanten känna igen. Hon använder kunskap om situationer där hon själv varit pressad och tolkar alltså med referens till egna erfarenheter:

Sen var hon ju helt lugn där [i studion] för hon var helt likgiltig för om det gick bra eller inte (3KA). Den där provspelningen var ingenting hon ville gå på (7KA), det var ingenting spännande (3KA) för hon ville inte ha rollen. På sin höjd kände hon sig som apan i buren (4KA), observerad (8KA), för de sa ju ingenting när de kom in. De bara satt tysta och såg på (8KA). Hon brydde sig egentligen inte i vad de tänkte (3KA). Hon försökte inte visa sig bäst utan gjorde bara vad hon kunde (3KA), tog det helt lugnt (4KA) och tänkte kanske, att om jag gör det på det viset, så får jag inte rollen (4KA). Om hon inte kände att det var någon panik för det själv, att hon absolut måste få rollen, så var det ingen panik inom henne själv eller tvång att hon borde göra det bra för sig (8KA). Hon brydde sig inte (3, 4, 7, 8KA), det var för mammans skull hon gjorde det (3, 4, 7, 8KA).

Den kvinnliga informanten som fått lyssna på en neutral version av novellen *Chansen* tror inte att flickans beslut åstadkom några snabba förändringar till det bättre i flickans och moderns relation, tvärtom. Hon tillskriver dottern lättnad och starkt självförtroende som resultat av att hon kunnat ta ett eget beslut. Hon tror också att både mor och dotter gjort insikter, som på längre sikt ger möjlighet till ett bättre förhållande dem emellan. Novelltexten ger inga ledtrådar om hur det kommer att gå. Informanten hämtar kunskap ur sin egen livsvärld och låter sin egen förståelsehorisont färga av sig på hur hon tror att det går i framtiden. Hon använder sig av en kulturell kunskap, som hon erhållit genom att socialiseras in i ungdomskulturen och som t.ex. Kathleen McCormick (1994, 79) kallar "läsarens allmänna repertoar". Läsaens allmänna repertoar utgörs enligt McCormick av kulturellt betingade erfarenheter, övertygelser, kunskaper och förväntningar om bl.a. politik, livsföring, kärlek, rätt och fel. Gunilla Molloy

(2003, 52) menar att läsarens allmänna repertoar kan förändras över tid, men att den ändå alltid finns med i läsarens bakhuvud när mötet mellan läsaren, i mitt fall lyssnaren, och texten sker. I vår kultur är det en allmänt accepterad uppfattning att det kan göra ont att frigöra sig från föräldrarna, men att frigörelsearbetet är nödvändigt för att man skall bli vuxen. För de flesta ungdomar går det bra. Relationen till föräldrarna brukar bli bättre när frigörelseprocessen är över.

6.2.2 Hon kunde ha varit lite mera ärlig – ett manligt perspektiv på frigörelse

Den manliga informanten ur referensgruppen, som har fått lyssna till en neutral uppläsning av novellen *Chansen* blir påverkad av novellens tema. Han tar sig an tolkningsarbetet genom att först försöka få en helhetsbild, som han sedan fördjupar och förtydligar genom att undra och reflektera, spegla fiktiv verklighet mot egen verklighet, identifiera konflikter mellan de fiktiva personernas handlingssätt och sitt eget samt evaluera och värdera. Att den manliga informanten engagerats av novellens tema märks på att han ger många metakommentarer. Han gör många perspektivbyten, försöker se på fenomenen som beskrivs i fiktionen på olika sätt och strävar efter att förstå, bygga förklaringsmodeller och skapa struktur. Den manliga informanten använder många gånger direkt anföring, när han diskuterar och återberättar. Han använder en tolkande kod och det verkar som om beskrivningarna i novelltexten har gjort intryck på honom och fastnat i minnet eftersom han använder samma ord som finns i den. Men han omskriver också mycket med egna ord, tillskriver personerna i novellen känslor och motiv, tar med existentiella teman i sina tolkningar, lägger text på text och går på detta sätt in som meddiktare.

Den manliga informanten som har fått lyssna på en neutral version av novellen *Chansen* uppfattar att flickan i början av berättelsen är närmast halvapatisk av depression och totalt oförmögen att säga ifrån, därför att hon är så upptagen av att vara mamman till lags. Modern uppfattar han som en ambitiös, dominerande och känslokall egoist, som uppvisar en total avsaknad av respekt för flickans vilja. Flickan uppfattas ändå ha förmåga till empati och genast i början tillskriver den manliga informanten dottern i novelltexten en djup önskan om gemenskap med modern, en önskan om godkännande utan att vara tvungen att uppfylla mammans ambitioner.

Nå den här flickan verkade nog lugn (16MA) men blyg (15MA) och helt deprimerad (9MA) eller ska vi säga halvt apatisk (10MA). Hon kunde inte säga ifrån förr och inte riktigt nu heller (10MA). Hon bara tänkte på att göra sin mamma glad hela tiden (15MA). Mamman å sin sida verkade temperamentsfull (16MA) och himla ambitiös (10MA) och påtryckande (9MA), ja det var rent fäntigt (9MA). Hon försökte få flickan att göra en massa saker, som hon inte ville (9MA) och det verkade viktigare att hon skulle kunna vara stolt över sitt barn i stället för att tänka på vad barnet ville själv (15MA). Hon ville att dottern skulle bli berömd (15MA, 16MA). Dottern undrade

ibland om modern bara tänkte på sig själv och inte ville göra någonting tillsammans med henne (16MA).

Den manliga informanten verkar irriterad på både mamman och dottern i den fiktiva texten, men han uttrycker ändå förståelse för de olika personernas känslor. Han bygger vidare på existentiella teman, som novelltexten öppnar för. Att inte bli bekräftad som barn ser han som orsak till att man som vuxen kan få problem av något slag i mänskliga relationer. Flickans oförmåga att uttrycka egen vilja bottnar enligt informanten i otillfredsställda barndomsbehov, avsaknad av bekräftelse, auktoritär uppfostringsmetod och sökande efter acceptans genom att vara till lags. På samma sätt förklarar han mammans beteende. Informanten tror att mamman upplevt ensamhet i barndomen och att detta är orsaken till att hon nu i vuxen ålder klamrar sig fast vid dottern och är så panikslagen inför tanken att bli ensam. Den manliga informanten gör bilden komplex och tillskriver mamman ambivalenta känslor i förhållande till dotterns eventuella framgång. Att bli filmstjärna skulle kanske innebära att dottern flyttar ut, något som modern inte vill att hon skall göra. Samtidigt skulle mamman få se sina egna barndomsdrömmar gå i uppfyllelse om dottern skulle lyckas. Vid detta uttalande blir informanten själv rörd över det existentiella tema som diskuteras, vilket syns på att han darrar på läpparna när han pratar. Han identifierar sig för ett ögonblick med både mammans och flickans känslor och förankrar måhända sin utsaga i självupplevd erfarenhet av hur svårt det kan vara att som enda barnet eller som den yngsta i en syskonskara flytta från en ensamstående mor. Flickans beteende känner han inte igen i sig själv utan tar avstånd från det. Han tycker att hon borde ha varit mera ärlig och berättat åt mamman vad hon själv vill göra:

Flickan tog väldigt mycket hänsyn till mamman (9MA), hon var diplomatisk (9MA) och det var väl ganska bra (15MA, 10MA). Men det var väl inte så roligt att ha det så där (15MA), att lyda hela tiden (15MA), att känna att det inte spelar nån roll vad hon ville själv (9MA). Jag tycker att hon kunde ha berättat lite mera för mamma vad hon tyckte och tänkte och försökt prata mera med henne (16MA). Hon kunde ha varit lite mera ärlig, säga vad hon själv tyckte (10MA). Själv sku ja nog ha sagt ifrån tidigare (9MA), ganska så fort (15MA). Jag skulle knappast ha väntat så länge innan jag sa' vad jag ville (10MA). Jag skulle inte ha varit likadan om jag haft en sån mamma (10MA). Jag skulle åtminstone ha berättat vad jag är intresserad av (9MA, 16MA).

På liknande sätt som den kvinnliga informanten som fick lyssna på en neutral uppläsning av novellen *Chansen* tror den manliga informanten att berättelsen får ett lyckligt slut. Att visa protest genom nonchalant beteende och att känna sig lugn inombords när man inte egentligen bryr sig om att få ett gott resultat i en provsituation verkar vara en gemensam förståelsehorisont för både den manliga och den kvinnliga informanten. Han tror också att mamman först blir väldigt besviken och arg över flickans beslut och att flickan har ambivalenta känslor över detsamma. Hon känner sig nöjd med att fatta ett eget beslut men vill inte göra mamman ledsen. Informanten rör sig fram och tillbaka mellan olika perspektiv, uttrycker djup förståelse för de olika personernas känslor men konkluderar med att beslutet ändå var bra. Han tror att flickans budskap har gått

hem och att modern kommit till nya insikter, som gör att de båda två kan växa som människor.

6.2.3 Det är tungt att vara allt för någon annan – ett fördjupat kvinnligt perspektiv

Den kvinnliga informanten ur referensgruppen, som har fått lyssna på den inlevelsefulla uppläsningen av novellen *Chansen* visar stort engagemang i flickans situation. Hon gör liknande tolkningar som de båda informanterna ur referensgruppen, som har fått lyssna på den neutrala versionen, men den ljusare och snabbare inläsningen har styrt informantens läsupplevelse så att hon ännu starkare kan leva sig in i hur flickan i texten har det. Hon går in i textens universum och uppfattar olika stämningar och spänningar. Hon fokuserar på den symbiotiska mor–dotterrelationen, tar utgångspunkt i novelltexten men lyfter problematiken till en allmän nivå och förankrar i egen livsvärld genom att jämföra och evaluera. Informanten ser kausalitet och konflikt mellan symbiotiskt ägande och brist på självständighet hos både mamman och flickan.

Flickan tänkte på sin mamma hela tiden, varför mamman styrde henne med sina rädslor för ensamheten (*1KB*, *2KB*). Hon tyckte ju nog om sin mamma (*2KB*, *5KB*) och ville inte göra henne besviken (*6KB*) och ville gärna att hon skulle få känna sig stolt (*2KB*).

Den där mamman hade ju låst sig totalt (*5KB*), klamrade sig fast vid barnet (*1KB*) och vägrade släppa henne (*5KB*). På det sättet hindrade hon ju flickan helt från att utvecklas till nånting själv (*5KB*). Jag tycker att hon kunde ha sökt sig ut nån annanstans i stället (*1KB*). Hon verkade ju inte ha något eget liv (*2KB*) och var rädd för att bli ensam när hon sku' bli gammal (*6KB*).

Hon [flickan] tyckte synd om alla mödrar och döttrar, som har en sån relation som hon och hennes mamma (*6KB*).

Det är tungt att vara allt för nån annan (*1KB*), att känna att nån satsat allt på mig (*5KB*) och att den andra går under om jag inte finns till hands (*1KB*)

Och flickan tyckte att det var tungt, ”som en snara om halsen” sa hon ju, det där att mamman klamrade sig fast och bestämde allt (*1KB*, *6KB*) och tvingade henne att göra en massa saker för att mamman sku' få vara stolt och känna sig som en duktig mamma (*2KB*). Mamman ville gärna få vara med och skriva ”den duktiga flickans livshistoria” (*1KB*).

Den kvinnliga informanten ger en mångdimensionell bild av flickan och tillskriver henne mognad och vuxenhet och tycker att hon ser klart. Men hon tycker också att flickan är överempatisk och självutplånande när hon mera oroar sig för mammans tillstånd än tänker på sig själv och på att ta eget utrymme. Informanten ser mammans uppfostringsmetod, att styra med känslor och att framkalla skuld känslor om barnet inte lyder, som orsak till att flickan har blivit sådan. Informanten speglar flickans handlingssätt mot eget, ser en konflikt och ger metakommentarer.

Jag uppfattade henne mycket mera vuxen än sin mamma faktiskt (5KB). Hon såg allting mycket klarare, och tänkte klarare, fast hon inte våga' säga det (5KB). Hon tog för mycket hänsyn till mamman helt enkelt (1KB, 5KB). Hon borde ha sagt nej nån gång (1KB, 6KB). Det skulle jag ha gjort (6KB). Jag skulle ha klagat mera (2KB). Jag sku ha sagt att jag inte vill bli känd, om jag inte vill det (1KB, 6KB).

Informanten fyller ut tomrummen i texten på ett rikt sätt genom att försöka se världen ur de olika personernas perspektiv och göra förutsägelser hur hon tror att novelltexten utvecklar sig, hur det går för personerna efter att novelltexten tagit slut. Hon tillskriver mamman en mängd personlighetsdrag och tar avstånd från henne som person, men tror ändå att mamman har förmåga att lära sig något av det som händer i novellen, att hon kan mogna som människa och lära sig förstå hur en bra relation till en vuxen dotter skall se ut. Informanten tillskriver mamman ensamhet och isolering, separationsångest, medelålderskris (*hon insåg att hennes egna chanser hade försvunnit, hon började bli gammal*), längtan tillbaka till flydda tider när flickan var liten, behov av uppmärksamhet och ställföreträdande berömmelse via dottern. Hon tillskriver också mamman en stark önskan om att få vara en duktig mamma, något som dottern gärna unnar modern. Men informanten är också irriterad på mamman för att hon med detta beteende skapar ambivalenta känslor hos dottern och tvingar henne att vara falsk.

Hon kunde inte heller le tillbaka, när mamman uppmuntrade henne för hon kände sig falsk (1KB) som inte var uppriktig mot mamman (1KB). Hon tyckte att orden lät falska eftersom hon inte behövde dem (2KB) för hon ville inte ha den där rollen (5KB, 6KB).

Informanten tillskriver flickan känslor av att vara lättad och befriad, nöjd med sig själv, när hon väl kan ta ett eget beslut i slutet av berättelsen. Hon tror också på ett lyckligt slut på berättelsen så småningom även om dottern många gånger ännu kommer att få möta mammans manipulativa beteende.

Jag tror nog att mamman blev grymt besviken (6KB), arg (5KB) och lessen (2KB) över flickans beslut och det skulle inte förvåna mig om modern på något sätt skulle svänga det hela mot sin dotter (1KB), om hon skulle leva ut sina känslor i gråtattacker (1KB) och få flickan att känna sig skyldig (2KB), att hon gjort något fel (2KB). Men kanske mamman också till en del börjar förstå vad det är frågan om (1KB), vad hon håller på med (1KB), börjar inse att hon inte kan bestämma allt (6KB).

6.2.4 Det var inga raka puckar – ett fördjupat manligt perspektiv

För den manliga informanten ur referensgruppen som har fått lyssna till en inlevelsefull uppläsning av novellen *Chansen* blir frågan om lögn och sanning styrande för hans tolkning av novellens tema. Han delar uppfattningen med de andra informanterna i referensgruppen att flickan var kuvad och nedstämd och att mamman var dominerande och krävande, men han använder helt andra ord för att beskriva hur han ser på flickan och mamman. Han tillskriver också

modern en viss vekhet, som hon kunde visa när flickan och hon var ensam och som han tror kom sig av att modern kanske på något plan visste att hon sårade flickan genom att bestämma för mycket. Ingen annan informant har tillskrivit mamman empati. Den manliga informanten tillskriver också flickan en känsla av falskhet, som förvirrar henne och som kommer av att hon antingen måste göra saker som hon inte vill, bara för att vara mamma till lags eller protestera mot modern i smyg, när modern inte är närvarande, t.ex. genom att skolka.

Hela historien igenom tyckte jag att den här flickan var på dåligt humör (13MB), att hon var lessen (12MB), dyster och inåtvänd (11MB) och tystlåten (12MB). Hon verkade inte alls glad (12MB) utan hon verkade ju vara en sån där människa som går och stänger in sig på rummet och bara sitter där ... (11MB). Hon var kanske inte arg eller sur på sin mamma (13MB), men hon saknade mod och var väldigt väluppfostrad (14MB) och lydde henne i allt (14MB). Hon verkade helt kuvad (11MB). Mamman försökte tvinga henne till allt som hon egentligen inte ville och hon bara lydde (13MB). Förutom när hon fick vara ensam då så ... på pianolektionerna då kunde hon ju skolka, när inte mamman var där och gnata på (14MB).

Den där mamman igen verkade vara en sån där människa, som ville prova på allt nytt (11MB) och tyckte om ett hetsigt tempo (11MB). Hon hade stora förväntningar på sin flicka (12MB), väldigt höga förhoppningar (12MB). Hon ville gärna ungefär skryta åt sina vänner, att "min flicka är så här och så här bra" (14MB), att hon ville få henne berömd (14MB). Hon var ju också väldigt bestämmande över flickan (11MB, 14MB) men samtidigt uppfattade jag att hon nog kunde vara lite vek också när de var ensamma (14MB). Jag vet ju inte riktigt varför hon fick tårar i ögonen den där mamman (11MB, 14MB) men det kan ju hända att hon nog visste att flickan inte ville egentligen (12MB) och kanske var hon innerst inne rädd för att hon hade sårat flickan på nåt sätt genom att tvinga henne (14MB).

Hon [flickan] kände det som ett tvång att lyda (12MB, 13MB) och det gick som automatiskt (11MB), hon kunde inte säga nej eller flytta ut fast hon egentligen ville det (11MB). Hon kände sig falsk när det verkade som om hon nog ville göra alla de där sakerna som mamman föreslog, bara för att hon inte vågade säga nej (12MB). Det gjorde flickan väldigt förvirrad (12MB, 14MB).

Informanten kombinerar bilder från olika delar av novelltexten för att bilda sig en uppfattning om hur mamman och flickan tänker och fungerar. Han ger rika beskrivningar och går in som meddiktare. Han visar stark inlevelse i flickans situation, kommer med många alternativa handlingssätt, pekar framåt och bakåt, värderar sina egna utsagor och tar etisk ställning för rätten att få bestämma vad man vill göra själv. I intervjusituationen är informanten engagerad, talar snabbt och använder ofta direkt anföring när han skriver vidare på texten genom att tänka sig vad de fiktiva personerna skulle säga eller göra. Han tycker inte om att flickan inte kan var uppriktig mot sin mamma och tror att deras liv tillsammans hade varit lättare om de haft en rakare kommunikation. Hans inlevelse i flickans svårigheter med att säga vad hon vill visar han genom att vid ett par tillfällen tillskriva flickan önsketänkande om att någon eller någonting utanför henne själv skulle ta beslut, som gör att hon slipper förverkliga mammans planer.

Jag tyckte inte att flickans sätt mot sin mamma var riktigt lyckat (11MB). Det var inga raka puckar utan ... (11MB). Jag tycker att hon kunde ha sagt direkt att hon inte

ville (13MB) i stället för indirekt med att skolka och så (13MB). Nog för att jag har en viss förståelse för det där skolkandet också, att det var ett sätt att visa ... (14MB). Men hon borde i alla fall försöka säga mera vad hon vill, för det kommer bara att bli värre och värre om det fortsätter på det där viset (11MB). Jag tycker att hon gjorde rätt när hon visade sen (13MB, 14MB).

Hon ville inte ha den där rollen (12MB, 14MB), det visste hon, men hon skulle gå med på det för att mamman ville det (12MB). Hon hoppades att hon inte skulle bli antagen och få den (14MB).

Hon tänkte ungefär ”hoppas att jag inte passar” (14MB) och när de sa att håret inte var så bra, så tänkte hon säkert att ”hittills ser det bra ut för mig” (14MB).

Informanten känner igen känslan av tvång och hur den inverkar på en människa och han delar uppfattningen bland de andra informanterna i referensgruppen, nämligen att det finns ett samband mellan att lyda och vara till lags och att få kärlek och att mamman säkert skulle ”bli konstig” om flickan inte lydde. På samma sätt som de andra informanterna undrar han över flickans familjeförhållanden och tror att mamman inte kunnat styra över flickan på det vis hon gör, om det funnits en far eller en man med i bilden. Protesten och beslutet att säga nej bejakas av informanten även om han tillskriver flickan ambivalenta känslor inför sitt beslut. Den manliga informanten tror på ett lyckligt slut om flickan slutar ljuga för mamman. Avslutningsvis diskuterar han ännu förhållandet mellan lögn och sanning och kommer till slutsatsen, att om flickan fortsätter ljuga för mamman så sker ingen förändring utan allt fortsätter som tidigare.

6.2.5 Jag vill nog stanna hos dig mamma

Den unga vuxna lindrigt utvecklingsstörda kvinnliga informanten som har fått lyssna på den neutrala versionen av novellen *Chansen* fångas av novellens innehåll och går in som uttolkare och diskutand med stor iver. Frågan om man skall lyda en förälder eller inte blir styrande för hennes tolkning. Hennes utgångspunkt är att man skall lyda mamma och denna ståndpunkt håller hon fast vid till slutet, även om hon under intervjusituationen reflekterar mycket över om den är hållbar eller inte. Att ifrågasätta moderns handlande är ingen relevant problematik för henne i eget liv, inte heller frigörelse från föräldrarna genom protest och egna val. Den kvinnliga informanten tycker visserligen att mamman i berättelsen styr för mycket och att det var något konstigt med att flickan aldrig sa vad hon ville göra själv, men hennes kognitiva schema för ”mamma” har positiva övertoner och gör att hon ändå accepterar moderns handlande i novellen. En ”god mor” önskar att allt skall vara bra. Hon är rädd om sin dotter och försöker alltid ta hand om henne på bästa sätt, så att dottern också skall ha det bra. Informanten känner igen novellens mamma som en typisk mor och jämför henne med sin egen mamma. Hon förankrar i egna upplevelser av hur mammor kan vara.

Och den där mamman, hmm, hon var en sån där vanlig mamma som alla andra mammor brukar va', dom bestämmer lite över dottern sin ... Mamma bestämmer ganska mycket över mig och jag får inte göra vad jag vill på fritiden. Jag tycker att det är väl strängt och då får jag lov att vara inne och se på TV eller höra på musik eller något sånt... (24KA).

Jo, hon var bestämd, hon ville bestämma (22KA). Hon [uppläsaren] sa där att hon [mamman] sa att "nu skall du bli berömd" (26KA). Hon skulle som se pos, pos, hon skulle som se bra på det hela. Hon tyckte om bra humör och hon ville ju att allting sku' bli som hon hade planerat... Hon ville att allting skulle vara så bra som möjligt (25KA).

Den där mamman ville göra sitt barn lyckligt, hon ville göra henne till filmstjärna (25KA, 26KA).

Det var något skumt med det där att hon lydde mamman hela tiden. Och att hon egentligen aldrig sa' nånting fast hon tänkte mycket inom sig, att "Varför ska jag bli filmstjärna? Varför ska' jag ha den där rollen?". Det var konstigt. Det var något skumt med det hela. Jag måste fundera. (25KA).

Det som förvånar informanten allra mest i historien är flickan och de val hon gör. Hon kan egentligen inte förstå att flickan tackar nej till att bli filmstjärna, eftersom det är något som framstår som en drömsituation för henne själv. Därför tycker hon att dottern verkar vara en sur och butter människa, som inte vill göra någonting.

Den där flickan verkade nog butt..., sur. Hon var sur! Hon var nog en sur människa, en sån där som inte ville göra nånting varken det ena eller det andra (25KA). Hon hade dåligt humör (22KA) men verkade också lite tveksam så där (26KA).

Jag tror inte att hon gillade, hon ville inte bli nån skådis eller pianist och ingen stjärna, filmstjärna heller. Hon verkade inte vill göra nånting. (25KA)

Jag tyckte nog att den där flickan var ganska bra och snäll med sin mamma (24KA), int' va' hon nu elak (22KA). Men hon fundera mycket på att "varför håller hon på på det här viset". Så kanske hon nog var sur och så sa hon ingenting å så (26KA). Hon var en sån där sur person som inte berättar nånting vad hon ville bli, vad hon kände (25KA).

Alltså jag skulle nog gärna bli en sån där skådespelerska, men jag skulle berätta vad jag vill göra också, int' bara vad den där mamman bestämde utan jag ... man ska ju bestämma själv vad man skall göra också och inte bara låta en vuxen människa bestämma (25KA). Så jag skulle ha sagt ifrån (26KA). Annars skulle jag väl ha varit som jag är nu. (24KA).

Informanten har uppfattat att allt inte stod bra till mellan modern och dottern i berättelsen. Hon uppehåller sig länge vid dotterns ovilja mot att bli filmstjärna eller berömd på något annat vis. Utsagor i form av direkta anföringar innehållande en fråga: "Varför vill hon att jag skall bli berömd?" återkommer nästan som en perseveration. Informanten uppfattar inte frågan mera övergripande, att flickan inte vill styras av modern rent generellt, utan kopplar mera konkret till frågan om berömmelse. Hon tror att flickan bara vill vara en vanlig flicka, inte berömd. Den kvinnliga informanten beskriver hur flickan känner sig pressad på ett sådant sätt, att man förstår att informanten upplevt

liknande press, kroppsligt förankrad, som en *varm-kall känsla i pannan*. Hon uppfattar delvis metaforen om snaran kring halsen på ett konventionellt sätt, omskriver med egna ord och ger exempel från den fiktiva texten. Man kan tolka det faktum att informanten inte helt håller fast vid den konventionella uppfattningen av innebörden i metaforen om ”en snara runt halsen” som att hon inte nått den kognitiva utvecklingsnivå som krävs för metaforiskt tänkande. Men jag väljer att tolka hennes vidare uttalande som så, att hon berörs så starkt av bilden, att hon skriver vidare på texten (på ett mycket konkret sätt) i form av självmordstankar. Min tolkning understöds av att hon också ger privata tolkningar, som inte har stöd i novelltexten, när hon gör direkta associationer till mobbning som orsak till att man ibland så hett önskar sig bort från en obehaglig situation att självmordet skulle kunna vara en utväg.

När flickan såg sin mamma i länstolen så började hon fundera på vad det var som var på gång, hon tyckte att det var nånting som var på tok (24KA).

Och så fundera, och sa hon nånting om att ”varför skall jag göra den här rollen” eller nåt sånt. Och ”varför skall jag alltid, alltid bli skådespelerska”, tror jag att hon tänkte. Jag tror inte att hon gillade, hon ville inte bli nån skådis eller pianist och ingen stjärna, filmstjärna heller (25KA).

Flickan kände sig pressad och fick en sån där varm-kall som kyla om den där pannan sin (25KA). Hon ville int’ha det så varmt och hon ville inte göra nånting (25KA). Hon var trött på sin mamma och att hon skulle göra henne till en stjärna (25KA). Och hon tyckte att hon hade en snara om halsen för att mamman aldrig frågade vad hon ville göra själv (22KA). Ibland funderade hon på att ta livet av sig (26KA). Hon ville bort från alltihopa, hon ville gå undan (25KA). Jag vet att man kan sätta en snara om halsen, men hon skulle inte göra det, nä (26KA). Man tänker ibland att man får en snara om halsen och man tänker att skall man, skall man göra det eller inte göra det (26KA). Speciellt om nån av de där flickorna, som var där, ville vara lite elak mot henne (24KA).

Under senare delen av intervjun försöker den kvinnliga informanten förstå sig på varför flickan tackar nej till rollen. Hon projicerar in sin egen svaga självkänsla och rädsla att göra bort sig i sociala situationer som starkaste faktorer i förklaringsmodellen. Hon rör också vid en djupare existentiell insikt när hon betonar vikten av att flickan i novellen håller sig på god fot med mamman. Dels visar hon empati för moderns beroende av flickan och har berörts av mammans separationsångest inför att flickan växer upp, dels känner hon också igen sitt eget beroende av någon som tar hand om henne. Därför tror inte informanten att flickan och mamman hade någon bra relation i fortsättningen. Att trotsa mammans vilja och vara olydig är inte bra, flickan kan riskera att bli utslängd eller få stryk. Informanten formulerar en nyckelutsaga i intervjun när hon tror att flickan i novellen svarar på mammans rädsla för att bli ensam genom att säga: *jag vill nog stanna hos dig, jag vill vara hos dig*.

När de kom till studion var hon lite nervös (26KA) och tänkte att det här är absolut ingenting, ingenting för mig (24KA). Men hon måste ju göra det för att mamman skulle bli nöjd (26KA) och för att hon inte skulle bli ledsen (22KA). Hon måste för sin mamma, för annars om hon inte lydde henne så kanske hon fick stryk (24KA).

Hon var nog lite orolig över hur det skulle gå (25KA) och därför kunde hon inte le tillbaka åt mamman. ”Jag klantar spelrollen”, tänkte hon. ”Tänk om jag inte klarar det här”, det var det hon funderade. ”Tänk om jag inte kan visa hur duktig jag är”, tänkte hon också (25KA). Det var väl därför hon var så sur också och inte ville göra nånting (25KA). För hon ville inte (22KA), hon ville vara en vanlig flicka och inte nån stjärna (24KA).

När hon såg de där gubbarna var hon också lite nervös (22KA, 24KA) och lite rädd att de sku prata någån elakt om henne (24KA), t.ex. hur ungarna betedde sig för dem (24KA). Och så hoppades hon att det sku bli nån annan (25KA). Men så märkte man att hon var en bra skådespelerska (25KA), att det gick utmärkt bra (26KA). Men själv ville hon inte bli nån skådespelerska. (25KA). Hon var nästan lite gråtfärdig då hon inte ville spela den där huvudrollen inför en massa publik (26KA). Så jag tror att det kändes bra att äntligen få sagt: ”Nä, jag vill int’ ha den där rollen!” (22KA). Hon tänkte: ”Jag vill inte vara här, jag vill gå bort från detta ställe!” (25KA). Alltså personligen tror jag nog att hon ville ha den där rollen, men bara för att det var så många andra flickor som var där och hon tyckte att de såg så fina ut och börja’ tycka att int’ hon var nå fin så ...(24KA).

Nå, jag kan inte svara på rak arm hur de hade det sen (26KA). Sämre kanske då hon inte gjorde som mamman ville (22KA). Så antagligen inte nå vidare (24KA).

Men den där mamman ville inte heller leva ensam, hon ville leva bunden med sin dotter, hon ville vara med sitt barn (25KA). Hon ville inte mista sin dotter och hon ville ha henne kvar, var rädd om henne och ville göra henne till något stort (24KA). Så mamman blev väl nog besviken och sa att hon var lite lat (24KA) när hon inte ville ha rollen. Men så sa hon väl åt mamman, att jag är nog bara en vanlig person, som inte sku spela nån bra roll. Då sa väl mamman att hon är så gammal att hon kan flytta hemifrån, men då sa hon själv, att jag vill nog stanna hos dig. Jag vill vara hos dig, så sa hon. (25KA).

Den unga vuxna lindrigt utvecklingsstörda kvinnliga informanten som har fått lyssna på den neutrala versionen av novellen *Chansen*, gör i Rosenblatts termer en estetisk läsning. Hon låter sig beröras av novellens tema på en existentiell nivå. Hon lever sig in i både flickans och mammans känslor och tankar, skriver vidare på dem, jämför med sig själv och hur hon skulle göra på riktigt och evaluerar. Informanten diskuterar intrafiktionella scener men gör hopp till det extrafiktionella, stiger ur fiktionskontraktet och kommenterar vad hon egentligen tror. Hon har till exempel uppfattat att flickan i novellen är glad över sitt beslut att tacka nej till rollen. Hon tror att flickan är glad för att hon äntligen fick sagt vad hon ville själv åt mamman. Personligen tror informanten i alla fall att flickan i novellen var ledsen över detta, för hon skulle nog ha velat ha rollen, men trodde inte att hon dög. Informanten bejakar det glamorösa livet för sin egen del men håller sig ändå mest till flickan i berättelsen och berättar adekvat om hennes känslor. Informanten tolkar också metaforer i novelltexten konventionellt men när hon fördjupar sina resonemang gör hon helt privata tolkningar, som inte finner stöd i novelltexten. Hennes egen världsbild och självkänsla slår igenom som tolkningsram och hon gör texten till en text, som får subjektiv relevans (Molloy 2003, 61) för henne själv. På sitt eget sätt försöker hon skapa en koherent berättelse genom att fylla ut tomrum i texten på ett rikt sätt med bilder och förhållanden ur egen livsvärld. Hon förlitar sig på egna copingstrategier och

moraliska ställningstaganden som kan uttryckas som ”vuxna skall inte bestämma allt” men ”man måste lyda mamma”. Önskan om harmoni och goda relationer i det verkliga livet uttrycks också starkt, t.ex. i den avslutande kommentaren: *Så går det väl bättre då de pratat igenom det. Så brukar det ju vara.*

6.2.6 Jag skulle ha försökt vara vän med mamma, det skulle hon ha tyckt om

Också för den unga vuxna lindrigt utvecklingsstörda manliga informanten, som har fått lyssna på den neutrala versionen av novellen *Chansen* blir frågan om lydnad och olydnad styrande för hans tolkning och djupare reflektion kring innehållet. Han tillskriver både mamman och flickan dåligt humör och poängterar att flickan *visade sitt eländiga humör* och att mamman grät ibland och måste se bort *när flickan var dum med henne*. Informanten uttrycker önskan om harmoni och fred mellan mor och dotter och säger att han personligen skulle ha försökt vara vän med mamman för det skulle hon ha tyckt om. Han tycker också att flickan kunde ha varit lite gladare.

Men jag sku ha försökt vara vän med mamma (34MA). För det tror jag att mamma sku ha tyckt om (33MA). Den här flickan hon blev lite olydig, kastade sin skor under sängen och kläderna (34MA). Och hon kunde inte le tillbaka åt mamman därför att hon kanske inte tyckte om att göra det där som mamman ville (33MA). Hon blev arg (34MA) och tyckte att allt kändes usch (32MA). Hon tänkte börja gråta (31MA) och då vill man inte le.

Jag tycker att flickan sku ha kunna vara lite gladare (32MA) för nu var de lite ovänner mamman och flickan (34MA).

Flickans humör var ganska eländigt (31MA), riktigt dåligt, och hon visade det (34MA). Och den där mamman var som flickan (34MA), hon hade också dåligt humör (31MA, 34MA) och var sur (32MA).

[Mamman] var ofta arg och började ropa åt den där flickan (34MA). Men ibland grät hon för hon tyckte att flickan var så fin (31MA, 33MA) och så bruka hon se bort när flickan var lite dum mot henne (34MA).

Den manliga informanten skriver vidare på texten som en satellittext. Han förankrar starkt sina åsikter i egen livsvärld och egna erfarenheter och gör många personliga tolkningar och associationer som inte finner stöd i novelltexten. Han har uppfattat det som har subjektiv relevans för honom, nämligen att stå på god fot med mamma och inte göra henne ledsen. I diskussionen ligger hans sympati hos mamman och han uppfattar hennes rädsla för att bli ensam som ett existentiellt viktigt tema. Strävan efter självständighet är inte ett relevant tema för honom. Han uppfattar det inte men vet att en viss biologisk ålder betyder att man flyttar hemifrån, och han tillskriver modern en oro för om flickan skall vara tillräckligt vuxen för att kunna flytta ut, eller om hon ännu är för ung. Han ger också en framåtpåkande och tröstande kommentar

till detta: *Men det visade ju sig att hon blev stor, att hon kan vara borta ... hon är i den åldern.*

Informanten tillskriver också modern ambivalenta känslor inför att flickan skulle bli berömd. Eftersom en känd idol turnerar och ofta är borta hemifrån skulle modern bli ensam, vilket hon inte vill vara. Moderns dåliga humör kopplar han till hennes ålder och han tillskriver flickan tankar om att mamman kanske är trött på vissa saker och håller på att bli gammal, när hon så ofta ropar åt henne. Den manliga informanten fokuserar på vissa delar av berättelsen och får ingen klar helhetsbild. Han säger ofta att han inte riktigt minns. Att ofta påpeka att man inte minns kan vara ett tecken på osäkerhet om man har svarat "rätt" på en fråga, att man inte riktigt orkat koncentrera sig på lyssnandet och därför inte minns, att man inte vill svara eller att tematiken inte matchar (McCormick 1994, 87; Molloy 2003, 56-58) informantens livsvärld och att han eller hon därför inte kan förstå texten på ett tillfredsställande sätt. Informanten gör också privata tolkningar som har ledtrådar i texten. Han delar den kvinnliga informantens uppfattning om att flickan var nervös i studion därför att hon visste att hon skulle bli bedömd och att hon inte skulle klara sig bra i en sådan situation. Han har inte uppfattat flickans inre kamp, som leder fram till beslutet att tacka nej. Han har inte heller förståelse för att man kan tacka nej till att bli berömd, en åsikt som han projicerar in på bedömarna i studion:

Det är svårt att förklara vad hon tänkte om gubbarna (31MA), jag vet inte (32MA). Men jag tror hon var nervös (34MA). Och när hon sa nej, så är det nej (33MA), då ska' hon inte göra det (33MA). Jag tror nog att den där farbrorn fundera då att varför inte (33MA).

Den unga vuxna lindrigt utvecklingsstörda manliga informanten som har fått lyssna på den neutrala versionen av novellen *Chansen* tror på samma sätt som den kvinnliga inte på ett lyckligt slut på historien. Om man inte lyder mamma och gör som hon vill blir det stridigheter, något som informanten inte tycker om.

Jag tror inte heller att mamman och flickan hade det nå bra sen, när flickan inte gjorde som mamman ville (33MA). Mamman blev till sig när det inte skulle bli nån teater (34MA). Hon tyckte inte om det mamman, så det blev stridigheter då (34MA).

6.2.7 Hon kunde inte hata mamman, för hon var ju ändå hennes mor

Den unga vuxna lindrigt utvecklingsstörda kvinnliga informanten som har fått lyssna på den inlevelsefulla versionen av novellen *Chansen* tar in berättelsen som en helhet i sitt mentala rum och kombinerar under intervjun olika delar för att skapa en så koherent berättelse som möjligt. Hon är hela tiden på det klara med att vi diskuterar en fiktion men förankrar sina tankar och åsikter i egen livsvärld, egna moraliska ställningstaganden och egna erfarenheter. Hon gör jämförelser och evaluerar, analyserar och drar slutsatser om mänskliga relationer utgående från novelltexten, associerar till egna upplevelser, identifierar känslor

och skriver vidare på dem. Den egna självkänslan och identiteten som lindrigt utvecklingsstörd slår starkt igenom som tolkningsram. Den inlevelsefulla inläsningen gör att den kvinnliga informanten identifierar sig med berättarjaget. Hon känner sympati för flickan och uppfattar henne som glad men blyg och snäll, för hon ville inte göra mamman ledsen genom att göra fel. Modern uppfattar hon som ond, sträng och rädd. Vid flera tillfällen påpekar informanten att flickan i berättelsen inte kan hata mamman för att det var så synd om henne och för att modern trots allt försökte göra allt så bra för flickan.

Jag tyckte nog att flickan hade gott (23KB) och glatt (27KB) humör. Men hon var så där blyg och ville nu inte hata sin moder, men ville inte heller göra fel, för hon tyckte som synd om sin mamma (28KB). Jag tyckte att mamman var sur och ond (23KB) och så där sträng (27KB). Och så var hon på nåt sätt rädd, för hon tänkte liksom att snart lämnar hon mig och jag blir kvar i det stora huset (28KB). Hon tänkte nog att hon inte kunde hata mamman, för hon var ju ändå hennes mor och försökte göra allting rätt åt henne (28KB).

Den kvinnliga informanten tillskriver flickan i novellen en önskan om att vara väluppfostrad och vällyckad, lite mera som andra barn, lite mer lik sina klasskamrater. Hon gör en stark personlig tolkning när hon säger att hon tror att mamman, när hon var ensam, ofta tänkte att hon hade misslyckats med sitt barn. Den egna upplevelsen av att vara sämre än andra slår också igenom när informanten tillskriver flickan en känsla av att börja känna sig ledsen och dålig när hon jämförde sig med de andra vackert klädda flickorna i studion.

Annars tyckte jag nog att den här flickan var ganska snäll (21KB, 28KB) mot sin mamma i genomsnitt ändå, att inte hatade hon sin mamma, men hon tyckte ändå att hon skulle ha velat vara lite mera lik sina klasskamrater ... (28KB). Att hon verkade lite avundsjuk och så där (27KB).

Men den här flickan ville väl vara som andra barn och hon ville väl lyda (27KB).

Nå när hon skulle vara lika vacker och uppklädd som de andra flickorna (23KB) så börja hon känna sig dålig (21KB), sämre än dom. Och så tror jag att hon tänkte att det inte skulle bli så roligt (28KB).

Och så ville hon göra mamma glad (28KB) och så gjorde hon det för att mamma skulle tycka om henne (28KB).

Jag har ingen aning om varför den där mamman var rädd för att bli ensam (21KB, 27KB). Hon var nu rädd för allt möjligt (23KB). Och när hon var ensam tänkte hon, att nu har jag misslyckats med mitt barn (28KB).

Den kvinnliga informanten upprörs inte så mycket över att mamman bestämmer allt, även om hon säger att hon själv nog skulle ha sagt mera emot. Hon verkar ha internaliserat könsrollen som ”snäll, väluppfostrad flicka” och acceptera att det är så att man gör det som mamma vill för att hon inte skall bli ledsen och för att hon skall tycka om en. Hon förstår metaforen om snaran runt halsen på konventionellt sätt och omskriver med egna ord. Hon identifierar mammans separationsångest från flickan, men gör inga djupare reflektioner kring den. Att flytta hemifrån när man blir vuxen tolkar informanten som något vanligt och förutsägbart. Hon delar uppfattningen om varför flickan kände sig lugn under

auditionen med de flesta informanterna ur referensgruppen: eftersom flickan inte ville ha rollen utan bara gjorde det hela för mammans skull spelade det ingen roll hur det gick. Den kvinnliga informanten undrar över en hel del saker i novellen och undviker att svara på frågor genom att gå ur fiktionskontraktet vid flera tillfällen och själv börja fråga om det kommer mera. Hon tycker att det är svårt att tänka vidare och skulle gärna ha hört hur det går från kassetten.

Ensam i stora huset sa mamman. Hade de ingen pappa, var dom skilda? Kommer det nå mera på andra sidan? De sku kunna fortsätta med vad mamman sa (21KB).

Informanten tror inte på ett lyckligt slut och tror att flickan kände sig väldigt dålig när hon hade gått mot mammans vilja. Hon ger också ett något fördömande uttalande om flickan, som säger nej till en mamma som vill något bra för sin dotter.

Men när hon hade tackat nej till rollen kände hon sig dålig och tänkte, att nu har jag gjort mamma lessen (28KB). Så jag vet inte riktigt hur det gick sen (21KB, 23KB) men det skulle jag gärna vilja höra hur det gick (21KB). Kanske det nu inte var lika bra som före, att det var sämre. För mamman hade drömt om den där dottern att hon skulle bli nån världsstjärna och sen säger dottern nej (28KB).

6.2.8 Man ska lyda mammorna när de säger, annars kan de bli arga

Den här flickan tyckte så mycket om sin mamma att hon ville visa att hon verkligen kunde vara en lydig dotter (29MB), därför sa hon inte emot. Hon ville inte vara med (30MB), men hon måste (35MB) och tordes inte säga nej (30MB). Man lyder mammorna när de säger, annars kan de bli arga och då blir det gräl (36MB). Det är inte nå roligt. Jag tycker inte om gräl.(36MB).

Utdraget ur det fältnära narrativet ovan fångar de faktorer som allra starkast styr meningstagandet hos den unga vuxna lindrigt utvecklingsstörda manliga informanten, som har fått lyssna på en inlevelsefull uppläsning av novellen *Chansen*. I förgrunden för tolkningen står frågan om lydnad och en stark önskan om harmoni och vänskap i mänskliga relationer. Tolkningsmönstret delar informanten med de övriga informanterna ur undersökningsgruppen. På samma sätt som den kvinnliga informanten, som har fått lyssna på en inlevelsefull uppläsning tar den manliga informanten till en början parti för flickan i berättelsen. Men hans förundran över att hon tackar nej till ett erbjudande om att bli berömd, ett erbjudande som han själv med glädje hade accepterat, gör att han mot slutet av intervjun i alla fall ställer sig utanför och värderar hennes handlande negativt. Hon borde ha lytt mamman och tackat ja.

När hon hade tackat nej till rollen tror jag nog att hon kände sig konstig (30MB) och väldigt lessen, att hon kände sig som ganska sorgsen inombords, att ”tyvärr så blev det inte som du ville ha det, utan” ... (29MB). Att egentligen borde hon ha tackat ja fast det blev nej. Hon gjorde som hon själv ville men det kändes inte bra det heller (29MB). Nä, det kändes inte alls bra, hon skulle ha tagit emot den (36MB).

Informanten visar stor inlevelse i flickans situation. Han tycker att hon verkar nedstämd och kopplar detta till de ledtrådar som finns i texten, nämligen att mamman ville bestämma allt och att hon styrde med orden ”för mammas skull”, band flickan genom att skapa skuldkänslor. Informanten tycker att det är fel och hade gärna sett att flickan skulle ha gjort som hon själv ville utan att hela tiden tänka på vad mamman vill. Metaforen om snaran kring halsen tolkar han adekvat och ger exempel. Han förstår att det kan kännas tungt att tvingas göra sådant som man inte vill och bejakar för en stund att flickan *sa blankt nej*.

Den manliga informanten diskuterar med iver det som händer med flickan i novellen. Han uppfattar inte frigörelsetemat utan skriver om texten till en text som handlar om att bli en berömd filmstjärna, eller hellre en berömd rockstjärna. Han är klar över att det är en fiktion men förankrar mycket starkt sitt resonemang och sina exempel i konkreta erfarenheter ur det egna livet. Hans associationer är ibland mycket konkreta, men han broderar också ut, förstorar och förminskar, evaluerar samt berättar om egna copingstrategier. Informanten lyssnar mycket på musik och har kunskaper om idoler i det verkliga livet, kunskap som han lyfter in i sitt tolkningsarbete.

Mamman var lessen om flickan sku fara bort (30MB) för int’ kan ju mamman fara bort då sen heller (30MB) och då sku mamman int’ ha nån att vara med (36MB). Hon våga int’ vara hemma ensam (35MB). Och det kan ju hända att mamman tänkte, att om hon blir filmstjärna och berömd över hela världen så börjar hon resa långa vägar och att int’ vill hon då, int’ kan hon då vara hemma pga. av filmstjärneyrket, utan hon blir pop direkt liksom, som Carola, hon blev ju stjärna över en natt hon med Främling (29MB). Det är inte så lätt att vara stjärna, men så kan det gå, när en förälder tynger på så, ”du ska göra så här och så här bara, det blir nog bra nog” (29MB).

Informanten har alltså uppfattat att mamman är rädd för att bli ensam och kopplar ihop detta med att flickan skulle vara mycket borta om hon blev filmstjärna. Han tillskriver alltså mamman ambivalenta känslor inför berömmelsen Han funderar också mycket på hur det skulle vara att vara berömd. Han tar utgångspunkt i novelltexten men broderar ut om egen önskan om att bli filmstjärna. Han förankrar i egna erfarenheter och värderar: det var bra. De egna positiva erfarenheterna gör att han inte riktigt kan förstå flickans val. Han kan inte förstå att hon ”vill vara vanlig”, att hon vill vara ”som hon var förr”.

Jag tyckte att flickan bar sig lite underligt åt mot mamman då hon inte ville bli filmstjärna, utan hon ville vara som hon var från början (29MB). Hon var nästan som lite retfull och arg (30MB). Men hon var lite modig också! Hon sa åt mamman att nä, jag far int’ dit (35MB).

Själv skulle jag nog ha bett att få fundera över det, i lugn och ro, ensam i lugn och ro (29MB). Int’ sku jag nu ha gjort som flickan int’, någån annat, (30MB). Jag har varit filmstjärna förr och det var nog bra. Det var på Stafettkarnevalen (30MB).

Den manliga informanten kommer så småningom till slutsatsen att flickan hade börjat tvivla på sin egen förmåga att bli filmstjärna, och han tror att hon också tvivlade på att hon verkligen skulle duga i andras ögon. Att höra om en flicka

som blir föremål för bedömning väcker den manliga informantens svaga självkänsla, ett tolkningsmönster som han delar med alla de övriga informanterna ur undersökningsgruppen. Han tolkar in en rädsla för att inte duga i sociala sammanhang i flickans tankar. Hon ville inte vara med för att de andra flickorna i studion kanske skulle mobba henne, och då hjälpte det inte att hon tidigare hade känt sig lugn för att mamman och männen i bedömningsjuryn stödde henne. Informanten tolkar utgående från egen förståelsehorisont och egna önskningar, när han tillskriver flickan ledsenhet över att det gick som det gick. Han bejakar inte flickans beslut. När hon inte lydde mamma så kan det inte gå annat än dåligt i fortsättningen heller.

Men när hon inte lydde mamman så hade de det inte nå vidare (35MB). Det kan ju hända att hon får stanna hemma (30MB), men jag tror att de har det dåligt (36MB). Ja, det kan ju hända att de pratade om det länge efteråt och kanske var lite osams (29MB). Som jag hörde det på bandet hade ju mamman gjort allt för henne men hon ville inte alls göra som mamman vill den där flickan. Det blev inte som mamman ville fast hon hade ställt upp hela tiden (29MB).

6.2.9 Diskussion om tolkningsmönster, *Chansen*

Analysen av informanternas svar på frågorna, som berör den tolkande läsningen relaterad till novellen *Chansen* visar att alla informanter också vid detta lyssnartillfälle har gjort en kompetent estetisk läsning. Iser (se avsnitt 3.1.1) anser att läsarens roll är att göra textens meningspotential verkligt utgående från egna erfarenheter, vilket analysen ger många exempel på. Seip Tønnesen (2000) har också lyft fram att olika läsare möter texterfarenheter med sin personliga utrustning, dit bl.a. intellektuell utveckling och självbild hör. Sådana mönster finns också exemplifierade i informanternas reception. Rosenblatt betonar betydelsen av att eleverna utmanas både känslomässigt och kognitivt när de arbetar med en skönlitterär text. Analysen visar att informanterna har engagerats av novellens tema om frigörelse, att de har upprörts i sitt inre, att de har utmanats kognitivt och tagit ställning och evaluerat, dvs. gjort både moraliska och empatiska reflektioner. Langer ser föreställningsvärldarna som individuella textvärldar med dynamiska uppsättningar av bilder, frågor, förväntningar och argument, som alla utgör material för tolkningar och reflektioner. Informanterna har rört sig mellan de olika positionerna, som Langer beskriver. Dewey skriver om vardagserfarenheter som transformeras till estetiska insikter genom arbete med olika formuttryck. Østern slutligen beskriver den aktiva estetiska responsen i litteratur och drama som ett mellanrum, ett liminalt rum, som är tomt, men som den skapande individen transformerar. Analysen ger en rik och komplex bild av hur informanterna arbetat med sin egen förståelse i mellanrummet mellan fiktion och verklighet. Alla informanter har berörts på ett existentiellt plan.

Formens betydelse för receptionen

Analysen visar att båda inläsningarna fungerar. Den neutrala inläsningen öppnar för tolkningar, som fokuserar på känslor av depression och hopplöshet som finns inbakade i texten. De informanter ur både referensgruppen och undersökningsgruppen som lyssnat på denna version tolkar utgående från fokus på mamman, medan informanterna som lyssnat på den inlevelsefulla versionen tolkar mera utgående från flickans perspektiv. Den neutrala inläsningen var tung att lyssna på, vilket referensgruppens informanter kan artikulera genom att säga att det var svårt att koncentrera sig och hålla intresset för att lyssna vid liv. Dessa informanter har också ibland svårt att komma ihåg vad som hänt i berättelsen eller vill inte så gärna gå in i diskussion om de fiktiva personernas tankar och känslor. Undersökningsgruppens informanter som lyssnat på den neutrala versionen är också förvirrade och betryckta över hur det kunde gå som det gick i berättelsen och de känner stor empati för mamman, som hade en så otacksam dotter. Den inlevelsefulla inläsningen öppnar för djupa tolkningar, där informanterna rör sig fram och tillbaka mellan olika perspektiv, där de jämför del och helhet, början och slut, fiktion och verklighet för att få en så koherent berättelse som möjligt.

I tabell 15 har jag sammanfört de förtätade narrativa konstruktionerna som jag producerat utgående från informanternas reception av novellen *Chansen* som en talande bok.

Tabell 15. Förtätade narrativa konstruktioner för reception av novelltexten *Chansen*.

Variant	Kvinnor	Män
Neutral, referensgrupp	Hon borde ha protesterat mera – ett kvinnligt perspektiv på frigörelse	Hon kunde ha varit lite mera ärlig – ett manligt perspektiv på frigörelse
Inlevelse, referensgrupp	Det är tungt att vara allt för någon annan – ett fördjupat kvinnligt perspektiv	Det var inga raka puckar – ett fördjupat manligt perspektiv
Neutral, undersökningsgrupp	Jag vill nog stanna hos dig mamma	Jag skulle ha försökt vara vän med mamma, det skulle hon ha tyckt om
Inlevelse, undersökningsgrupp	Hon kunde inte hata mamman, för hon var ju ändå hennes mor	Man ska' lyda mammorna när de säger, annars kan de bli arga

De förtätade narrativa konstruktionerna visar på flera klara tolkningsmönster. Tolkningssmönstren är inte så tydligt förknippade med de olika inläsningarna. Det tydligaste mönstret har att göra med läskompetensen och tolkningsgemenskapen.

Alla informanter i referensgruppen identifierar novellens bärande tema, som handlar om tonårsfrigörelse och frigörelsens pris. I undersökningsgruppens tolkningar stiger två teman fram som dominerande. Det första och starkaste temat handlar om att lyda mamma eller inte, det andra handlar om drömmen om att bli en berömd stjärna. Referensgruppens informanter upprörs alla över den dominerande modern, som styr över sin dotter genom att skapa skuldkänslor och göra henne till en förkrympt person, som inte vågar säga vad hon själv vill. De tar etiskt ställning till detta och tycker att det är fel. De bejakar flickans protester och tycker att det var bra att hon till slut vågade gå mot sin mammas vilja och stå för sina egna val. Referensgruppens informanter tolkar mot fonden av ett kulturellt schema för hur tonåringar frigör sig från föräldrar. Att det kan vara svårt att frigöra sig från en symbiotiskt ägande modersfigur har de förståelse för. De gör också djupa tolkningar om varför mamman blivit som hon är och undrar hur situationen sett ut om det funnits en pappa med i bilden. Informanterna är överens om att flickans beslut i slutändan kommer att medföra att både dottern och modern växer som människor.

Också för informanterna ur undersökningsgruppen skapar moderns beteende kognitiv dissonans i deras tänkande. Till en viss del känner de igen en mamma som vill bestämma över barnen, men utan undantag tycker de i alla fall att denna mamma går för långt. Bilden stämmer inte överens med deras inre bild av ”den goda modern”, som i grunden är snäll och vill att alla skall ha det bra och vara glada. Appleyard (1990) menar att läsaren i den andra fasen av läsutvecklingen börjar se sig som *hjälte eller hjältinna* och att han eller hon gärna identifierar sig med berättelsens huvudperson. Läsaren på denna nivå uppfattar den fiktiva världen som en faktisk värld med levande människor, men med den skillnaden att personerna är tydligt onda eller goda. I undersökningsgruppens tolkning kan man ana denna dröm om berömmelse för egen del. Men berömmelsens pris, som undersökningsgruppen också uppfattar, skapar kognitiv dissonans i informanterna tänkande och gör dem konfunderade. Undersökningsgruppens informanter undrar också över om det inte fanns någon pappa, som kunde hjälpt till så att flickan inte skulle ha behövt vara allt för sin mamma. Ungefär från denna punkt skiljer sig tolkningsstrategierna för referensgruppen och undersökningsgruppen åt.

Undersökningsgruppens informanter skriver vidare på texten i form av satellittexter (Larsson 1989, 59–60), där den egna livsvärlden, de egna upplevelserna och speciellt den egna självkänslan blir styrande för tolkningen. De ställer sig inte utanför texten och betraktar det som sker på avstånd utan texten kretsar kring deras egen värld. Någon samlande tankeriktning med grund i den fiktiva texten hålls inte kvar när de bygger sin djupare förståelse, utan i

fortsättningen skriver de vidare på temat ”varför flickan inte vill bli filmstjärna” utgående från sina egna drömmar. Att flickan tackar nej till en drömroll skapar ny kognitiv dissonans i tolkningen. Hittills i sin tolkning har informanterna ur undersökningsgruppen också haft sympati för den kuvade flickan, men nu börjar de betrakta henne allt mer som otacksam och lat, när hon inte förstår att mamman försöker hjälpa henne att förverkliga drömmen om att bli en känd filmstjärna. En sådan dröm har också många av undersökningsgruppens informanter. Flickans val förklarar de med att hon inte vill vara med och bli utsatt för bedömning eftersom hon vet att hon inte skulle klara sig i jämförelse med de andra ”bättre” flickorna. Ett mobbningstema skymtar fram. Bakom de unga vuxna funktionsnedsatta personernas utsagor kan man ana närhet med starkt berörande existentiella teman: deras utsatta position i det verkliga livet. De vet att de behöver mammas stöd och acceptans för att klara sig. De vill inte vara osams med henne och därmed riskera att bli övergivna.

6.3 Tolkningsmönster i relation till novellen *Rånet*

I bilaga 3c och 3d finns den detaljerade meningskoncentreringen relaterad till *Rånet*. I 6.2 utgår redovisningen från de grundläggande beskrivningarna, som försetts med koncentrerade narrativer som rubriker.

6.3.1 Han ville väl ha kontakt med nån

Den kvinnliga informant i referensgruppen som fått lyssna på en naken uppläsning av novellen *Rånet* tar sig an tolkningen av novellens innehåll ur ett helhetsperspektiv. Hon fyller ut tomrummen i texten genom att fritt kombinera information från början, mitten och slutet av novellen och knyter på så sätt ihop berättelsens olika delar för att skapa sin egen förståelse av orsak och verkan. Hon tänker alltså i kausalitet. Hon expanderar vid flera tillfällen på texten och går in som meddiktare när hon tillskriver pojken känslor och motiv för handlande, reflekterar över hans beteende och kommer med många förslag på alternativt agerande. Vid reflektionerna utgår hon både från egna erfarenheter av levt liv, egna ideal och etiska ställningstaganden samt allmänna kunskaper om mänskligt beteende. Hon identifierar och expanderar på känslor, som hon tillskriver Robert, och hon blir inte provocerad av vare sig de anspelningar på sexuella fantasier eller självmordet som en möjlighet att lösa sina problem som texten öppnar för. Hon har inte svar på alla frågor och söker vid ett par tillfällen bekräftelse av intervjuaren på att det tema som efterfrågats faktiskt har behandlats i novellen.

I förgrunden för den kvinnliga informantens tolkning står ett *empatiskt medkännande*. Moraliskt tar hon klart avstånd från de handlingar som Robert begick, men hon har förståelse för att situationen utvecklades som den gjorde. Hon uppfattar den unga mannen som ”en pojke” och tycker han verkar deprimerad, osäker, ensam och impulsiv. Hon identifierar förändringar i hans känslolägen; från början verkade han ganska lugn, men så började han göra förhastade saker och mot slutet av berättelsen handlade han helt instinktivt. Som det starkaste motivet för pojken beteende ser hon *längtan efter gemenskap: han ville väl prata med nån, han ville väl ha kontakt med den där flickan på kaféet*.

Till följd av sin svaga självkänsla tar han alla motgångar som bevis på hur misslyckad han är som människa. När han känner svartsjuka över att flickan på kaféet har en pojkvän tolkar den kvinnliga informanten situationen som så, att han känner att flickan har svikit honom. Besvikelsen gör honom helt förvirrad och fyller honom med en mängd motstridiga känslor. Han skäms över sig själv för att han är svartsjuk, men han är också arg och besviken och vill hämnas på flickan och bestraffa henne. Det gör han genom att råna henne. Stilletten i flickan gör att han känner sig stark, och eftersom hans liv är så trist söker han också spänning i tillvaron. Att göra något förbjudet verkar upphetsande och skrämmande på samma gång. Eftersom pojken inte får kontakt på ett positivt sätt söker han uppmärksamhet på ett negativt sätt. Bristen på pengar är ett motiv bland många till att han gör ett rån. Informanten känner empati för pojken och tror att han nog skulle ha kunnat komma till rätta med sitt liv på ett bättre sätt om han fått hjälp och stöd någonstans. Hennes omdömen om pojken handlande uppvisar varierande grad av moralism och i viss mån fördömande. Ett starkt tolkningsmönster är också att den kvinnliga informanten tillskriver pojken dåligt samvete över vad han gjort, speciellt mot flickan. Hon går så långt i sin tolkning att hon tillskriver honom skamkänslor över att han i sin tur också svikit flickan. Hon behandlade honom vänligt och korrekt och han svarar med att hota henne, skrämma henne och råna henne. Den kvinnliga informanten lämnar möjligheterna till både olyckligt och lyckligt slut på historien öppna, men konstaterar att oberoende av hur det gick sedan så kommer Robert att få leva med det dåliga samvetet länge.

6.3.2 Hans liv kommer inte att bli till någonting

Den manliga informanten ur referensgruppen, som fått lyssna till den nakna versionen av novellen *Rånet* tolkar situationen för Robert som mycket dystert. Han uppfattar att ”pojken” är helt marginaliserad, ”att han har gett upp och att hans liv inte kommer att bli till någonting, att han troligen kommer att gömma sig i ett litet vindskrypin hos föräldrarna resten av livet”. Talbokstexten har utmanat hans *kulturella förståelse* av hur en vuxen man skall vara. Informantens uppfattning kommer klarast till uttryck i svaret på frågan vad han skulle ha sagt till Robert, när han satt på kafen i slutet av berättelsen: ”Jag skulle ha

uppmuntrat honom att stå för vad han har gjort, att erkänna sina misstag, be om ursäkt och gå vidare, leva ett hederligt liv. Jag skulle ha uppmuntrat honom att börja studera om han inte hittade ett arbete". I förgrunden för informantens tolkning och meningsskapande står alltså hans *uppfattning om mansrollen*. Huvudpersonen Robert som ett mansideal kan informanten inte identifiera sig med och inte heller känna någon större empati för, eftersom han uppfattar Robert som en *loser*, som gör okloka val och därför är "dum i huvudet". Hans ohederliga beteende tar informanten avstånd från och moraliserar över. Informanten går i baklås när alternativ till agerande efterfrågas, och för honom verkar det helt otänkbart att han någonsin skulle hamna i samma situation som huvudrollen i berättelsen: "det är nog svårt att veta vad jag skulle göra i samma situation, jag kan inte svara på det. Int' sku ja' nu ha gått till kaféet i alla fall". Informanten är nyfiken på Roberts bakgrund och familjeförhållanden och skulle gärna fylla ut de tomrum som texten erbjuder när det gäller dessa frågor. Största delen av intervjun förhandlar han med sig själv omkring skamkänslornas och stilettens betydelse i berättelsen. Stämningen på kaféet och den unga mannens fantasier om flickan kommer nära hans egen livsvärld, och en ung mans kroppsligt förankrade erotiska drömmar kan han känna igen. Att Robert hotade och skrämde flickan provocerar den manliga informanten. Han expanderar på texten genom att framför allt tolka in ett hämndmotiv som orsak till beteendet, men han identifierar också en social inkompetens hos Robert (han ville ha kontakt med flickan, men visste inte hur han skulle bära sig åt) och reflekterar över hans kontrollbehov. Den manliga informanten tror att stilettens inger Robert en känsla av makt och kontroll, något som skrämmer inte bara flickan utan också honom själv. Informanten *lyssnar eller läser här med fördubbling* (Steffensen 2002) och den fiktiva texten har för honom genererat ett meningsöverskott⁷⁵, som ger möjlighet för olika tolkningar. Informanten bearbetar berättelsens tematik och anknyter till egen kulturell kontext för att skapa mening. När han förhandlar om mening går han in och ut ur den fiktiva kontexten genom att redogöra för sina tolkningar och samtidigt kommentera dem: ... det var ju ett ganska konstigt sätt att ta kontakt med flickan, men ... fast det kanske är fel sätt ... det har jag svårt att tro på ... och hur konstigt det än låter så tror jag att ... det var en svår fråga (skratt) ... Utdrag ur min fältnära beskrivning i narrativ form ger exempel på hur informanten tolkar betydelsen av frågan om varför Robert skämdes och varför han rånade flickan:

Han gick ju från socialbyrå för att han tyckte att det var för stökigt där, lite för mycket folk och ljud (16MN) men på kaféet trivdes han för att det var lugnt och tyst där (16MN). Och så hade han blivit lite intresserad av den där flickan där (15MN) och trivdes i hennes sällskap (13MN). Han tyckte att hon var söt (15MN), eller rent av vacker (13MN) och hade börjat fantisera om henne (14MN, 16MN). Han såg ju på

⁷⁵ Meningsöverskott innebär en öppenhet i texten, som ger möjlighet till olika tolkningar (Steffensen 2002, 138). Østern har bl.a. diskuterat "meningsöverskott" (2002/2003, 45) i samband med uppgifter i anslutning till ett försök med litterär storyline i årskurs 6.

hennes veck på halsen och sen så bilda' han sig sina egna uppfattningar i fantasin hur hennes kropp såg ut (14MN) ... så hade hon ljust hår (13MN, 14MN) och fint ansikte tyckte han (13MN), och sen var hon ungefär i samma ålder som han (14MN), 20 år (13MN) så ... han tyckte om henne ... lite (16MN).

När hennes pojkvän kom dit blev han svartsjuk (13, 14, 16MN) och avundsjuk (15MN). Han såg när dom kysstes där bakom och så ... när han inte hade någon egen flickvän ... till sist så äcklade de där tankarna honom så mycket att han måste gå ut (14MN). Han blev lite generad (15MN) och tänkte att varför sitter han här och tänker sånt där (15MN) och så sprang han ut (15MN) Det kan hända att ... äää ...mmm kanske han hade en sån uppföstran att han trodde ... att ... man inte får tänka så alltså, fantisera om flickan på det där viset (16MN). Puh, det var en svår fråga (skratt) (16MN)! Men sen när han råna' henne så tror jag också att det helt enkelt var det enda sättet han vågade ta kontakt med henne på (skratt) (16MN). Det var ju ett ganska konstigt sätt att ta kontakt med flickan, men ... (16MN). Åtminstone berodde det på att han själv inte hade nån flickvän (13MN, 15MN) att han var svartsjuk (13MN, 15MN). Han sku' som hämnas (15MN) fast det kanske är fel sätt (15MN). Att han skulle ha rånat henne enbart på grund av pengabrist när han inte hade något jobb och pengabehov har jag svårt att tro på (14MN).

Sen när han blev rädd och upphetsad tror jag att det berodde på att han märkte att han hade kontrollen (15MN). Han blev upphetsad när han fick som han ville ... när han som märkte att hon blev rädd (15MN). Och hur konstigt det än låter så tror jag att (skratt) mmm (16MN) .. jaa .. nå han fick ju på ett sätt vara nära henne ... han hotade henne, men på ett sätt tror jag att han ... liksom trodde att han .. stötte på henne på något sätt fast han ... (16MN). För han tyckte om den där flickan i alla fall på något vis (15MN).

Den manliga informanten, som lyssnat på den nakna versionen av novellen *Rånet* expanderar alltså i intervjusituationen långt utöver texten och går precis som den kvinnliga informanten in som meddiktare när han försöker förstå varför Robert betedde sig som han gjorde. Han beskriver både tankar och känslor som han tillskriver huvudpersonen. Han går in och ut ur den fiktiva kontexten genom att ibland beskriva inifrån vad Robert tänker och känner, för att sedan se på vad han sagt utifrån och kommentera och värdera Roberts agerande. Som meddiktare ger han många förslag på vilka orsaker som kan ligga bakom Roberts beteende. Han ger också många förslag på hur Robert kunde ha gjort i stället.

6.3.3 Det var väl säkert inte meningen riktigt

I förgrunden för tolkning hos den kvinnliga informant som fått lyssna på en effektsatt uppläsning av novellen *Rånet* står ett empatiskt medkännande, på samma sätt som för den kvinnliga informanten som lyssnat på den nakna uppläsningen. Hos den kvinnliga informanten som lyssnat på den effektsatta versionen framträder *den humanistiska människosynen* som grund för meningsskapandet ännu tydligare. Informanten använder förnamnet Robert när hon talar om hur hon uppfattade huvudpersonen och talar inte om honom som "pojken". Hon uppfattar honom alltså som mera vuxen och utgår ifrån att han i grunden är god och kan ta ansvar för sitt handlande, men att han i den aktuella

situationen råkade ut för tillfälligheternas spel och gjorde sådant som egentligen inte var meningen. En bidragande orsak till detta var hans ensamhet och kontaktbehov:

Den här Robert verkade ganska nedstämd (3KE) och depressiv (4KE) tyckte jag. Han var ganska olycklig (IKE) och tyckte synd om sig själv (4KE). ... Det verkade som om han skulle ha stängt ut alla andra, han rörde ju sig ute ensam hela tiden (IKE) ... han hade knappast nå'n sån där riktigt nära vän (4KE). Han verkade också ganska ombytlig (IKE), ganska impulsiv (2KE), att omgivningen påverkade honom jättemycket (IKE). Där i början verkade han ganska lugn, men sen svängde det plötsligt ... så att han skulle råna ... det var väl säkert inte meningen riktigt (2KE).

... egentligen tror jag att han råna henne för att han ville ha kontakt (IKE). Han tyckte att hon var vacker och kanske egentligen skulle ha velat ha kontakt på annat vis, men att det här var en så helt bisarr situation för honom också så att (IKE)...

Det verkade int' som om han sku' ha råna förut, utan att det blev som ett infall, så att det blev lite som kontraster där som säkert verkade upphetsande (IKE). Och egentligen tror jag att han inte riktigt visste vad han gjorde (2KE), han blev liksom ... han tänkte liksom att "au, jag gjorde det här nu, att det var ju inte riktigt meningen" (2KE). Och så blev han säkert både rädd och upphetsad för att han gjorde nånting fel (3KE).

... när han satt där på kajen tror jag nog att han tyckte lite synd om sig själv (4KE). Han tänkte väl nog att "nej, nu har jag gjort fel, att nu sku jag nog behöva börja göra någonting bättre" ... när han nu börja gråta också så (2KE). Han skulle väl inte ha velat vara med mera (3KE). Kanske han skämdes för vad han hade gjort (4KE). Allting hade skitit sig för honom (IKE). Så jag tror nog att han verkligen skämdes för allt han gjort (1-4KE) eftersom han satt där och kände sig misslyckad (IKE). Och kanske han inte egentligen ville råna den där flickan, han fick bara ett infall att han skulle göra det (IKE).

Informanten vill se positivt på huvudpersonen. Hon vill se honom som en person i samverkan med sin sociala miljö, där han på något sätt ändå försöker förverkliga sig själv. Till humöret uppfattar hon Robert som depressiv och olycklig och hon tillskriver honom också en mängd andra känslor, som trots att hon tar avstånd från hans handlande ändå gör honom "normal" och mänsklig:

Han blev väl lite småkär i flickan på kaféet, när han satt där (IKE, 4KE) ...

Han blev lite avundsjuk (4KE) ... och svartsjuk (2, 3, 4KE) ...

Han var på något sätt var arg för att hon hade det mycket bättre än han (IKE)...

Kanske blev han besviken på henne (3KE) ...

Så blev han säkert både rädd och upphetsad för att han gjorde nånting fel (3KE) ...

Sen var han ju rädd för att bli upptäckt (2KE) ...

Han tyckte lite synd om sig själv (4KE) ...

Han skämdes för vad han hade gjort (4KE) ...

Han verkade så där ångerfull på något vis (IKE, 2KE) ...

Den kvinnliga informanten visar stor inlevelse i hur Robert kände sig. Talbokstexten engagerar henne och hon försöker förstå varför Robert gjorde det

han gjorde. I mellanrummet mellan fiktionen och det egna levda livet och de egna erfarenheterna expanderar hon på texten och går in som meddiktare på samma sätt som de två informanterna som lyssnat på den nakna uppläsningen. Hon kommenterar och värderar hans handlande: ”det brukar ju vara det, (lite spännande), när man gör nånting som man inte egentligen får göra ... När man inte har nånting att göra på dagarna vill det lätt bli så där (att man skiter i allt) ... Int’ e’ de’ ju normala människor som gör så där ...”. Den kvinnliga informanten för under intervjuens gång en inre dialog med sig själv över huruvida Robert är värd medkänsla eller inte. Hon identifierar en förändring i sin egen inställning till honom: ”först tyckte jag nog synd om honom men sen tyckte jag att han verkade så skum till sist, så jag vet int’ om jag tyckte synd om honom nå’ mera då”. Den humanistiska människosynen styr trots allt hennes utsagor i slutet av intervjun för hon tror nog att det gick bra för Robert till slut i alla fall, att han tog sitt förnuft till fånga, att han ångrade allt och började om. Hon tror att han hade lärt sin läxa och att han i fortsättningen förstod att begära hjälp, och kanske framför allt förstod att ta emot hjälp, om han kom i svårigheter igen.

6.3.4 Han ville ha lite spänning och variation

Den manliga informant som har fått lyssna på den effektsatta versionen av novellen *Rånet* ser *sökandet efter spänning* som det största motivet till att Robert handlade som han gjorde. Han tror att Robert var uttråkad eftersom han hade varit länge arbetslös och inte hade någonting att göra. Roberts liv var trist och han utnyttjade därför varje tillfälle som gavs för att uppleva lite spänning och variation. Den effektsatta versionen av *Rånet* har aktiverat informantens genrekompetens. Ljudeffekterna får honom att associera till film och i förgrunden för hans tolkning och meningsskapande står därför hans *skript*⁷⁶ för *spänning*. Den manliga informanten använder ordet ”spänning” flera gånger när han funderar kring orsakerna till att Robert handlade som han gjorde. Stiletten får stor betydelse som rekvisita i en eventuell hämndscen men provocerar inte fram sexuella fantasier på samma sätt som för den manliga informanten, som fick lyssna på den nakna versionen:

Han gick till det där kaféet för att han inte hade något annat att göra (*10ME*) och han dröjde sig kvar där för att han var intresserad av den där flickan (*10ME*) och tyckte att hon var fin och trevlig på någån vis (*11ME*), spännande (*12ME*).

⁷⁶ Betydelsen av begreppet skript har diskuterats i avsnitt 3.2. Begreppet skript har lånats från filmens värld och betyder i det sammanhanget manus (se t.ex. Helkama, Myllyniemi och Liebkind, 2004, 103-104). Inom socialpsykologin avser begreppet den organiserade kunskap, som en individ har om en situation. Skript kan också översättas med händelschema och det styr de tolkningar vi gör om olika händelser och om andras handlingar. Skripten styr också i hög grad vad vi minns av det vi har hört eller läst.

Men jag tror nog att det var svartsjukan som var största orsaken till att han råna' henne sen (9ME), han skulle straffa henne för att hon hade pojkvän (10ME), han kände lite ilska över det (12ME). Sen hade han ju varit arbetslös länge så han fick väl lite spänning av sånt där rånande (9ME), att han sökte spänning eller nåt sånt (11ME).

Bara tanken på vad han höll på att göra gjorde att han blev upphetsad (9ME), för han tänkte ju hur det skulle kännas att skära upp halsen på henne och ... (11ME). Och så var det ju spänningen också (11ME).

Den manliga informanten identifierar en mängd känslor som han tillskriver Robert. Han använder starka ord för att benämna de olika känslorna. Det förefaller som om den effektsatta versionen av *Rånet* har fått informanten att i sin egen kropp känna känslor han tillskriver huvudpersonen Robert.

Den där Robert verkade nog inte vara den här trygga vanliga personen, det fanns nog *mörka sidor* i honom (12ME). Jag uppfattade honom som ganska *deppig* för det mesta (9ME), ganska *bitter och inåtvänd* på något vis (11ME). Jag tyckte också att han var *helt instabil* (10ME, 12ME), att hans beteendemönster *växla' ganska snabbt* (10ME). Han var aldrig på riktigt bra humör (10ME), men just efter att han hittat stiletten kände han sig ganska *överlägsen och mäktig* (9ME).

Robert blev *svartsjuk* (10ME, 12ME), han kände lite *ilska* över det (12ME).

Sen när han hade rånat var han ju *rädd* (9ME, 12ME) och *nervös* (10ME), nästan *paranoid* (10ME). När han fick syn på polisen (9-12ME) fick han riktigt *spända nerver* (10ME) och sprang ut (9ME, 12ME).

Han måste ju ha varit ganska *förbittrad* över att vid det laget vara eftersökt av polisen (12ME)

Men inte skulle jag vara så *desperat* så jag skulle råna en cafeteria (12ME).

Novellen har också utmanat informantens rättsuppfattning och hans *kognitiva schema för vad som är rätt och riktigt*. Han kopplar inte till mansrollen på samma sätt som den manliga informant som fick lyssna på den nakna versionen av *Rånet*, och han blir inte lika provocerad av novellens innehåll. Han pratar mindre upprört och mera distanserat om Robert och det han gjorde, och trots att han tar avstånd från Roberts handlande finns det ändå en större fördragsamhet och en mera optimistisk syn på hur det kanske skulle gå för Robert i fortsättningen. Det finns också många likheter i de manliga informanternas tolkning av talbokstexten *Rånet*.

Han verkade inte vara nån "vinnare" precis den där Robert (10ME), int' verka' han ha riktigt myki tur int' (11ME) men jag tror nog knappast att allting alltid gick så dåligt som det gick den här dagen (10ME).

Jag tror nog att han hade dåligt samvete (9-12ME) för vad han gjort den där dagen. Om det fanns någån' samvete i honom så måste han nog ha haft det ... och det fanns det väl eftersom han började gråta där i slutet (11ME).

Att jag skulle tycka synd om honom kan jag inte direkt påstå (9ME, 11ME, 12ME). Han ställde ju till det för sig själv också, så han har ju sig själv att skylla (11ME, 12ME), allt var hans eget fel (9ME). Men klart, lite synd kan man tycka om honom i allmänhet (10ME, 12ME) för att han nu inte har haft en bra dag (10ME).

Jag tror nog att han blev fast förr eller senare (9-12ME) ... för både rån och att han tagit bort alarmknappen och sånt (10ME), tur hade han annars (11ME). Sen är det svårt att säga ... eftersom han verkade vara förstagångsförbrytare så fick han knappast så mycket fängelse, om han fick någån sånt. Man vet ju inte hur stora belopp det rör sig om, men det var ju väpnat rån också, så nog är det ganska allvarligt nog (10ME). Om han inte blev fast fortsatte det väl i samma stil efteråt (11ME). Och sen vet jag inte riktigt. Kanske han hittade en vän någonstans (12ME).

Informanten säger många gånger under intervjuens gång att han inte vet, att han inte är riktigt säker, att han borde känna Robert mycket bättre för att kunna ta ställning:

Och så framgick ju där att han inte hade några pengar och ... jag vet inte, det kan väl vara en orsak också (10ME, 11ME)... Vad han sedan tänkte när han satt vid kajen vet jag inte (12ME), men inte mådde han nu bra åtminstone (12ME)... Det är nog svårt att säga vad man själv skulle ha gjort då man aldrig har varit i hans situation ... jag vet faktiskt inte (11ME), det är svårt att föreställa sig (12ME)... Jag vet inte, man borde känna honom mera. Om jag skulle ha varit hans vän skulle jag säkert ha haft mycket mera att säga, men jag vet ju inte så mycket nu (10ME).

Det verkar här som om ljudeffekterna skulle ha stört informantens förmåga att leva sig in i historien och som om det skulle ha varit en mödosam process att tänka vidare. Han vill hålla sig utanför, som en betraktare, mera än att gå in i Roberts värld och se med ett inifrånperspektiv. Han ger i alla fall många rika beskrivningar och många förslag på alternativt handlande:

Nog finns det alltid nån annan utväg (12ME), nog skulle jag ha hittat på någonting nog ... antagligen skulle jag ha försökt börja studera, börja studera (10ME). Eller så hade jag frågat om jag skulle få låna pengar ... av några släktingar (9ME) eller nån kamrat (11ME) ... eller se om de kunde bjuda på käk eller nåt liknande (11ME). Det kom ju inte fram om den här pojken hade några vänner (9ME, 11ME). Kanske han hade någon, den där flickan skulle väl ha kunnat vara hans vän, men det gick nu så där nu (9ME)... allt skulle ha kunnat ta en annan vändning om han skulle ha stannat vid socialbyrån och (11ME).

Liksom de övriga informanterna i referensgruppen tar informanten etisk ställning för det rätta, han kommenterar och värderar Roberts handlande och han expanderar vid flera tillfällen på texten genom att gå in som meddiktare. Han tar också humorn med i sina svar när han på frågan om vad han skulle ha sagt till Robert där på kajen i slutet av berättelsen om han varit hans vän svarar så här:

Om jag skulle ha varit hans vän skulle jag väl ha sagt "Fy skäms!" (10ME) eller frågat vad han har ställt till med nu igen (11ME). Han verkade ju vara en som ställer till det ganska mycket för sig (11ME). Jag tror nog att jag skulle ha pratat med honom en stund (12ME) och åtminstone sagt att han måste gå till polisen (9ME, 10ME) och erkänna det hela (12ME). Inte blir det bättre att han rymmer iväg från det (12ME). Dessutom får han förmildrande dom (9ME) om han överlämnar sig till polisen (9ME). Ja, jag skulle ha sagt att han måste reda upp de på något vis, åtminstone gå tillbaka till kaféet (10ME) och be om ursäkt (10ME).

6.3.5 Jag tycker synd om dig, min olycksbroder

Den kvinnliga informanten ur undersökningsgruppen som har fått lyssna på den nakna uppläsningen av novellen *Rånet* engageras av berättelsens innehåll. Den rör vid hennes egen livsvärld på många sätt, och de existentiella värden som lyssnaren eller läsaren exponeras för kan hon känna igen som viktiga teman i eget liv. Dessutom tycker hon att intrigen är spännande. Hon beskriver miljöer och händelser på ett rikt sätt, som om hon skulle se dem för sin ”inre syn”, som bilder i huvudet. Hennes beskrivningar är aktivitetsinriktade och hon använder många verb. Hon använder också många direkta anföringar. Detta kan ses som estetisk dubblering. Hon uppfattar i hög grad berättelsen om Robert som en sann berättelse ur livet. Att hon inte kan distansera sig kan bero på hennes kognitiva handikapp. I förgrunden för hennes tolkning står alltså *identifikation*. Robert uppfattar hon som en olycksbroder, som hon tycker synd om och kan identifiera sig med. Vid flera tillfällen stiger hon i alla fall ur den fiktiva kontexten och kommenterar och värderar.

Men det sku´ inte räcka nå långt (25KN).

Inte vad jag hörde på bandet åtminstone (25KN).

Sen tänkte han pröva en annan lösning och han märkte också att den var dålig (28KN).

Men den där polisen steg bara in i sin egen polisbil och for iväg ... (26KN, 28KN).

Enligt Larsson (1989) behandlar den naiva läsaren en text som en satellittext. Det betyder att den naiva läsaren har svårt att stiga ur sitt eget textuniversum, sin egen egocentriska värld därför att hon eller han inte har erövrat kompetens för perspektivbyte. Man kan se den kvinnliga informanten som en naiv läsare, men man kan också i Rosenblatts (2002, 10) termer säga att informanten ändå gör en estetisk läsning. Vid tolkningen startar hon i sina egna erfarenheter av vad hon tänkt och känt när hon försöker skapa mening i sin läsning av texten. Textens och hennes egen värld tränger in i varandra i en icke-lineär och ömsesidig fram-och-tillbakarörelse, varvid mening skapas. Informanten kopplar ihop början, mitten och slut när hon försöker beskriva hur hon uppfattar Roberts personlighet och hur hon tror att han tänkt i olika situationer. Rosenblatt kallade denna fram-och-tillbakarörelse, detta händelseförlopp för en transaktion. Informanten upplever och genomlever de stämningar, scener och situationer som skapas genom transaktionen (spiralrörelsen mellan den fiktiva och den verkliga världen) och detta är enligt Rosenblatt kännetecknande för en estetisk läsning. Informanten expanderar också utöver talbokstexten genom att projicera in sina egna erfarenheter och önskningar i den fiktiva texten. Ibland är hon klar över att Robert inte finns på riktigt, ibland stiger hon ur fiktionskontraktet och kommenterar (”int’ va’ ja’ hörde på bandet i alla fall”). Hon svarar ibland på en konkretare nivå än den som efterfrågas, och hon använder sig också av skript för olika situationer som hon tillägnat sig i det verkliga livet.

De existentiella teman informanten identifierar och diskuterar är ensamhet och utanförskap, rädsla för att göra fel, skamkänslor för att man gör fel, längtan efter romantik och kärlek samt längtan efter att bli bekräftad som en kompetent person som kan någonting. Kafémiljön är tilltalande för informanten, och det är vid beskrivningen av vad som händer där som hon allra mest expanderar utöver texten och projicerar in sina egna önskningar och tankar:

Han tyckte att flickan i kaféet var snäll och trevlig (26KN) och tänkte att han sku' nog trivas där i kafé (27KN). Han stanna' kvar där för att han ville titta på henne (28KN) och för att han skulle få se andra människor också (27KN). Och så var det väl det att den där flickan kom och prata med honom (25KN). Och så funderade han på hur de arbetar på det här kaféet (26KN).

Han stal den där kassan för att han inte har några pengar (25KN, 28KN) och för att han ville visa att han kan nog han också (28KN). Och så ville han väl få nån lön också (27KN). Nå först steg han upp från bordet och sa "får jag en kopp kaffe till?" sa han, och så for han själv och tog fram vapnet och gick till flickan och sa "ta hit pengarna!" (26KN). Han tänkte väl göra mord, eller vad det nu var (26KN).

Robert refererar hon till som "pojken" och hon uppfattar honom som "ganska rädd och försiktig och skrämmd och som en som ofta märkte att han gjort helt fel". Till följd av att han ofta gör fel och faktiskt inte riktigt vet hur man skall bete sig rätt har han ofta skamkänslor, något som informanten känner igen. Hon uppfattar honom som väldigt ensam och tror inte att han *har någon riktig vän, bara såna där tanter*, som kommer och hälsar på. Informanten tycker därför synd om Robert och vill gärna trösta och vägleda honom.

Den här pojken var nog ganska rädd och försiktig och skrämmd och hade liksom inte gjort nå sånt här förr och märkte att han gjorde helt fel (28KN).

Han blev rädd och upphetsad för att han märkte att han gjorde fel (28KN).

Han var deppig och sur och han ville nog bort från allt det där (25KN). Han tänkte att han var misslyckad och varför gjorde han det (28KN).

Jag tycker nog på någån sätt synd om honom nog (26KN, 28KN), därför att allting gick på tok och varför sku han ta läder (25KN) ... jag kan inte förstå det, varför tog han pengarna från den där, eller han ville ha pengarna, men jag minns inte om han tog dem, men jag tycker nog synd om honom, faktiskt (25KN). Jag vet inte varför han gjorde allt det där, jag vet inte varför (25KN).

Inte tror jag han hade några vänner, han hade inga vänner alls (25KN, 27KN). Inte vad jag hörde på bandet åtminstone (25KN). Han hade bara såna där tanter som kom och prata med honom, men han hade inga vänner åtminstone, det hade han inte (25KN), ingen flickvän heller (26KN). Det verkade nog som om han skulle ha varit helt ensam (28KN). Om jag skulle ha varit hans vän så skulle jag ha sagt åt honom att han ska sluta med det där ... det där upphetsade och försöka vara ordentlig och inte stjäla (25KN). Absolut inte alls det (25KN). Jag skulle ha sagt: "Så där skall man inte göra på riktigt" (26KN). Och så skulle jag väl ha försökt trösta honom och sagt att "du vet nu nästa gång att man skall inte göra så där" (28KN).

Bristen på pengar ser den kvinnliga informanten som orsak till att Robert stjäla och rånar. De flesta i referensgruppen läste in ett hämndmotiv i det att Robert hotade och stal. Den kvinnliga informanten läser in ett kompensationsbehov.

Han stal den där kassan för att han inte har några pengar (25KN, 28KN) och för att han ville visa att han kan nog han också (28KN).

Han hade kanske ett yrke, men han hade inte fått nå jobb och sen måste han ju få pengar på något sätt och han orkade inte vänta där på socialbyrå (28KN). Sen tänkte han pröva en annan lösning och han märkte också att den var dålig (28KN).

Roberts handlande tar informanten avstånd från och hon ger många förslag på hur hon själv skulle ha handlat i stället:

Jag sku inte börja råna för att jag inte har några pengar (28KN). Om jag skulle bo hemma ännu så sku jag få pengar ännu hemifrån (28KN). Annars sku jag själv ha tagit ut pengar från bankautomaten (26KN). Eller så sku jag ha fråga efter jobb, försöka hitta jobb (25KN, 27KN). Jag sku hjälpa till lite därhemma och så där (25KN). Jag sku ta betalt för att jag klipper gräset och sånt, så sku jag förtjäna en liten slant (25KN). Men det sku inte räcka nå långt (25KN).

Den kvinnliga informanten tror nog att det gick bra för Robert till slut och att det rätta segrade. Hon tror att Robert blev fasttagen av polisen, att han satt i fängelse några månader och att han grubblade mycket på vad han hade gjort. Han tänkte på flickan och längtade efter henne.

6.3.6 Man får egentligen inte göra så där på riktigt

Den manliga informanten från undersökningsgruppen som fått lyssna på den nakna versionen av *Rånet* ger korta svar i intervjusituationen. Det beror inte på att han inte skulle anta det anbud att göra en estetisk läsning (Rosenblatt, 2002) som intervjuaren erbjuder utan snarare på att både hans förmåga att tolka och dra slutsatser och hans förmåga att verbalt berätta om sina tankar är begränsad. Hans tolkning av talbokstexten när det gäller Robert är att Robert från början verkar vara trevlig och glad av sig och en person som nog i vanliga fall betalar för sig och uppför sig väl. Temat förälskelse känner informanten igen och minns. Längtan efter en flickvän är något han kan identifiera hos sig själv och ett tema han återkommer till flera gånger under intervjuens gång, nästan som en perseveration. Han tolkar in "besvikelse och svartsjuka" som en orsak till att Robert senare i berättelsen var "sur och arg och elak". Besvikelsen kommer av att flickan på kaféet redan hade en pojkvän och över att det gick så på tok för Robert att han blev upptäckt. Också för den manliga informanten ur undersökningsgruppen framstår kafémiljön som en trevlig plats. Han vet ungefär hur det brukar gå till där och han expanderar utöver texten när han refererar till kaféet som ett bageri, vilket visar att han hämtar bilden ur sin egen levda erfarenhet. Också det som hände på McDonalds förlägger informanten till kaféet.

Flickan på kaféet torkade borden och räknade kassan (34MN) och han tänkte kyssa henne (36MN). Han stannade kvar där på kaféet för att han tyckte om att vara där när flickan var där (36MN). Och så kanske han ville dricka kaffe två gånger (35MN). Och så var ju polisen efter honom (33MN), så han vänta att polisen sku fara bort

innan han kommer därifrån annars märker de honom (34MN). Polisen vet ingenting om det men de kan fara dit och undersöka (34MN).

När han satt på kajen tänkte han på flickan i bageriet (35MN).

Den manliga informanten kan leva sig in i hur det känns att skämmas för att man gjort något som inte är tillåtet och han kan beskriva hur det känns att vara nervös över att bli upptäckt.

I kön till McDonalds kände han sig inte alls bra (36MN), han var darrig (33MN) och upphetsad (35MN), inte alls trygg (34MN).

Pojken var rädd för polisen (35MN) och han var också rädd att nån sku märka honom (33MN). Han blev så rädd att han sprang sin väg. (34MN).

Liksom de övriga informanterna tar han starkt avstånd från Roberts stöldbeteende. Själv skulle informanten ha försökt få ett arbete för att få pengar och om det inte lyckats, utan han skulle ha hamnat i en farlig situation, där han kanske skulle ha lockats till stöld, skulle han helt enkelt ha gått ut och farit hem. Han ser bristen på pengar som den avgörande orsaken till varför Robert rånade ”och tog alla de där sakerna”. Åt Robert skulle han ha sagt, ”att man inte egentligen får göra så där” och om han inte skulle komma till rätta med Robert på något annat sätt skulle han tillkalla polis. Framtidsutsikterna för Robert tolkar informanten som ganska dåliga. Han tror inte att Robert klarade sig, han var efterlyst och blev fast. Att bli fast är inte roligt.

I början av intervjun är informanten uppfylld av kafémiljön och känslan av förälskelse, som han kan känna igen som en *längtan* hos sig själv. Under senare delen av intervjun verkar det vara *rädslan för att bli upptäckt*, som gör starkast intryck på honom och som står i förgrunden för hans meningsskapande. Diskussionen tycks skapa en kognitiv dissonans hos honom. Han rör ihop scenerna från början, mitten och slutet av berättelsen vilket gör att han inte riktigt får klart för sig orsak och verkan. Han plockar upp olika fragment av historien och när han försöker skapa mening och begriplighet använder han sig av sina inre modeller för hur det brukar hänga ihop. I förgrunden för informantens tolkning står något man kan kalla *samvetets röst* och det kognitiva schemat för vad som är rätt och riktigt. Informanten är helt på det klara med att man inte skall stjäla men han tycker också synd om Robert för att han var fylld av känslor, som informanten uppfattar som negativa (*rädd, ensam, arg, sur, elak, svartsjuk*) och för att han hela tiden måste vara rädd för att bli upptäckt. Samtidigt tycker informanten att det är bra att Robert skäms över vad han gjort.

Och jag tror nog att han hade dåligt samvete när han gjort så där (33-36MN). Det är klart det (34MN). Jag skulle inte ha gjort så där (33-36MN).

Jag skulle väl ha sagt att man inte egentligen får göra så där (33MN). Frågat att varför gjorde, varför tjuv (33MN).

Den manliga informanten från undersökningsgruppen, som har fått lyssna på den nakna versionen av *Rånet* gör ibland mycket konkreta associationer (på kajen

tänker man på att simma) men han känner också igen de existentiella känslorna som hör ihop med längtan efter att vara kär, dåligt samvete och ånger för att man handlat orätt. Han ger exempel på hur man kan försöka skaffa sig pengar på hederligt sätt. Han stiger vid flera tillfällen ur fiktionen och kommenterar och värderar dels det som Robert gör konkret, men också sina egna förslag på vad man skulle kunna göra och hur det brukar vara. Han verkar trygg i relation till sina föräldrar, för han ser hemmet som en plats dit man kan gå om man inte klarar sig på annat sätt. Det som jag kallar ”samvetets röst” hos informanten tyder också på att han inom sig hör föräldrarnas förmaningar och råd för hur han skall bete sig om han hamnar i knipa.

6.3.7 Man får inte stjäla eller vara elak med andra

I förgrunden för den kvinnliga informanten ur undersökningsgruppen, som fått lyssna på den effektsatta versionen av novellen *Rånet* står en *positiv mänskouppfattning* med klar kod för hur man skall bete sig: det är helt fel att vara elak med andra och att göra ohederliga saker.

Den kvinnliga informanten uppfattar tre teman i novellen *Rånet*. Det första temat berör *kafémiljön* och det som händer och kan hända där. Det andra temat handlar om att göra *kriminella handlingar* och vilka följder det kan få. Det tredje temat är ett *relationstema* som handlar om *mobbning* i betydelsen att behandla någon annan illa. Innehållet i den fiktiva texten har väckt informantens nyfikenhet och undran, och hon rör sig fram och tillbaka mellan den fiktiva och verkliga världen, när hon försöker bygga mening och förhandla om mening som är relevant för henne själv. När hon gör det tar hon element ur den fiktiva texten och väger dem mot sina egna erfarenheter, sina egna copingstrategier och sin egen världsbild.

Liksom hos de andra lindrigt utvecklingsstörda informanterna som lyssnat på den nakna uppläsningen väcker kafémiljön positiva tankar och känslor hos den kvinnliga informanten. Hon ser kafémiljön som en arena där man dels kan bli förälskad och möta den man är förtjust i och dels eventuellt kan få ett jobb eller där man åtminstone kan få hjälpa till. Till en början känner informanten empati för Robert, men under intervjuens gång tar hon allt mer avstånd från honom därför att hon börjar identifiera sig med flickan i berättelsen och tycker att Robert är dum med henne. Informanten uppfattar också att Robert till en början var på gott humör men att han senare blev besviken och nervös och till sist var riktigt sur och hade dåligt humör. Hon minns bra de olika känslolägena som Robert gick igenom. Först var han intresserad och njöt av att se på flickan, sen blev han besviken och började skämmas över sina snuskiga tankar. Informanten kopplar inte besvikelsen till motiv för rån, utan hon tror att Robert rånade flickan för att han var utan pengar och ville ha en läderjacka. Hon funderar mycket på orsakerna till hans beteende.

Inte tror jag att det var vanligt att det gick på tok för honom (21KE, 22KE). Det var väl bara en sån dag (22KE). Och då han skämdes också så (23KE). Men där i slutet av berättelsen tror jag nog att han funderade mycket på ”varför gjorde jag det här nu egentligen?” (22KE, 24KE). Att ”vad har jag nu riktigt gjort?” (22KE). Och så tror jag att han tänkte på flickan också (21KE). Och så hade han dåligt samvete (21-24KE) ett riktigt stort samvete (24KE). Men jag tycker inte synd om honom (21-24KE), inte någån mycke i alla fall (24KE). Bara för att han inte hade några kamrater (23KE). För han verkade väldigt ensam (21KE, 23KE, 24KE).

Det är svårt att veta vad jag skulle ha gjort själv (21KE), jag vet inte (21KE). Var han arbetslös den där pojken? Eller gick han i skolan? (21KE). Kanske skulle jag ha gjort likadant, råna (22KE). Eller så sku jag genast ha gått till socialen (23KE) eller till polisen (24KE). Om jag skulle ha varit hans vän sku jag ha sagt, att han ska gå och anmäla sig, för man får lindrigare straff då man går själv, liksom frivilligt (22KE). Och så sku jag ha sagt ”gå härifrån” (23KE). Jag sku int’ ha trösta honom i alla fall (24KE).

Enligt den kvinnliga informanten berodde Rånet på en tillfällighet och hon tror att Robert skämdes över att han hade skrämt flickan och ångrade att han rånat henne. Informanten identifierar sig med flickrollen, och trots att hon uppfattar att Robert är ensam och kan tycka synd om honom för det, skulle hon inte trösta honom därför att han gjorde fel mot flickan. Hennes copingstrategi för att klara av mobbning kommer till uttryck i orden ”gå härifrån”. Hennes positiva människosyn får henne att tro att det nog går bra för Robert till slut i alla fall. Han blir fast, bekänner, ångrar sig ”och så gick det bra nog för honom till slut”.

6.3.8 Han började springa när expediten kom

Den manliga informanten ur undersökningsgruppen som har fått lyssna på den effektsatta versionen av novellen *Rånet* blir påverkad av ljudeffekterna. Vid hans tolkning och meningsskapande aktiveras nämligen precis som hos den manliga informanten ur referensgruppen hans skript för actionfilm, dvs. spänning. Han uppehåller sig vid sekvenserna när Robert är rädd för att bli ertappad och när han springer undan verkliga och inbillade förföljare. Han beskriver många akustiska intryck på ett sätt som tyder på att han skapat inre bilder av händelseförloppet. Han minns detaljer bättre och han använder också direkt anföring, när han med egna ord återberättar olika scener i talbokstexten, vilket tyder på att han levat sig in i berättelsen.

Han började springa när expediten kom, han var rädd (29ME).

Han trodde inte att han sku gå dit nå mera sen (30ME). För han var rädd att hon skulle polisanmäla det (32ME). Och han blev väl rädd att nån sku komma och märka honom (29ME) så därför sprang han över trottoaren och knuffa kvinnorna över trottoaren (30ME). Bilarna bromsade till, hjulen skrek (30ME). Till slut gick han till stranden och gråter (30ME). Tittar ner i kalla vattnet (30KE).

På McDonalds kände han sig rädd (29ME) och nervös (32ME). Han visste inte om en expedit kom och sa: ”vill du köpa?” – ”Nä, jag sku int’ vila ha nånting, jag kommer

en annan gång”, sa han (30ME). Det gick nog på tok nu (30ME). Han sku inte ha gjort det där Rånet (30ME).

Stämningen på kaféet känner också den manliga informanten igen från eget levtt liv, och han beskriver kaféet som ett ställe där man trivs och där det är trevligt. Han omskriver med egna ord vad som hände där, och han går in som meddiktare genom att tillskriva novellens huvudperson helt privata tolkningar av vad denne tänkte och ville:

Robert tyckte att den där flickan var söt och gullig (31ME). De sa ju i berättelsen att han inte hade nån flickvän (29ME), men han tänkte väl att det sku ha kunna vara hans flickvän (29ME). Så han stanna kvar i kaféet för att han kanske blev intresserad av den där flickan (29ME) och så tror jag att han sku ha vela’ jobba där (31ME). Men så börja’ Robert skämmas när han såg flickan (31ME) för han tyckte att han frågade för mycket (31ME). Och så var det väl när han började hota henne, om pengarna (29ME).

Informanten har en dubbel uppfattning om Robert som person, och detta skapar en kognitiv dissonans hos honom som han måste bearbeta. Han tar avstånd från Roberts handlande, men kan förstå att det ibland går på tok för vem som helst. Han tror att Robert i grunden är snäll och god och att han egentligen inte skulle ha velat handla som han gjorde. Orsaken till överfallett tillskriver han därför yttre omständigheter: Allt är stiletts fel – hade Robert inte ha tagit den skulle det inte ha gått som det gick.

Han sku inte ha gjort det där Rånet (30ME). Men jag tror inte att det var så vanligt (32ME), det går väl på tok för alla nån gång ... men det här var ju ovanligt, att det gick så för honom (29ME).

Han skulle inte ha velat göra sånt där mot nån annan, han kände ju inte nån, han hade inte nån flickvän heller (30ME).

Där i slutet av berättelsen satt han nog och fundera på vad han hade gjort för nånting (29ME) och så undrade han om de kommer efter honom mera (32ME). Han skulle inte ha gjort det, för han skulle inte ha tagi’ den där kniven hela tiden inte (30ME).

Informanten tycker inte synd om Robert utan han tycker att Robert har sig själv att skylla för att han satt och grät på kajen i slutet av berättelsen. På samma sätt som den kvinnliga informanten tar den manliga parti för flickan i berättelsen:

Jag tycker inte nå vidare synd om honom inte (30ME, 32ME). Jag tycker att han får skylla sig själv (30ME). Jag tycker mera synd om flickan i kaféet än vad jag tycker om honom (29ME). Men nog hade han väl dåligt samvete (29-32ME) då han hade tjuvat så mycket pengar (31ME).

Det verkar också som ljudeffekterna skulle ha försvårat informantens inlevelse och lust att tänka vidare hur det gick för Robert sedan. Han har svårt att göra det perspektivbyttet. Roberts val förefaller i alla fall omöjligt för egen del för den manliga informanten. Han kommenterar intervjuarens fråga på samma sätt som den manliga informanten ur referensgruppen, som fick lyssna på den effektsatta versionen:

Nu råkar det vara så att jag inte är i den situationen, så jag vet inte hur jag skulle ha gjort (29ME). Men jag kan tänka mig att ... ja, först sku jag prata med mina föräldrar vad de sku ge för råd (29ME). Sen sku jag ... ja, vet du, (29ME), jag sku väl ha varit där hemma (31ME). Int' sku jag nu ha tagit pengar inte (32ME).

Och jag vet faktiskt inte vad jag skulle ha sagt åt honom om jag varit hans vän (31ME, 32ME). Kanske att ”hur kommer det sig att du sitter här”, eller nånting ditåt (29ME). Kanske att han skall vara snäll och inte bråka (30ME).

6.3.9 Diskussion om tolkningsmönster, *Rånet*

Den tolkande analysen av de narrativa konstruktionerna, som jag gjort utgående från informanternas svar på de frågor i litteratursamtalet, som fokuserar på deras djupare förståelse av novellen *Rånet*, visar att alla informanter också denna gång har gjort kompetenta estetiska läsningar. De har stigit in i föreställningsvärlden och undersökt förhållandena där. De har stigit ut och reflekterat över det som händer i den fiktiva världen och jämfört med sin egen livsvärld, tagit ställning, värderat och kommenterat. Informanterna har fungerat som meddiktande författare och expanderat på texten där eget liv, egna ideal, egna etiska ställningstaganden och allmänna kunskaper om mänskligt beteende påverkat hur de skapat mening. De har rört sig fram och tillbaka i berättelsen, de har försökt se på det som sker ur olika perspektiv. De har förhandlat med sig själva om mening i det liminala området mellan fiktion och verklighet. De allra flesta informanterna visar stor inlevelse i Roberts situation, men på olika sätt.

Formens betydelse för receptionen

I tabell 16 har jag sammanfört de förtätade narrativa konstruktionerna, som jag gjort utgående från informanternas reception av novellen *Rånet* som en talande bok.

Tabell 16 visar ett klart tolkningsmönster i informantgruppen som helhet: kvinnor och män tar sig an tolkningsuppgiften på olika sätt. Detta kommer tydligast fram i referensgruppen, men syns också i undersökningsgruppen. För de kvinnliga informanterna blir den omvårdande kvinnorollen och en humanistisk människosyn styrande för tolkningen. De fokuserar på relationer och känslor. De kvinnliga informanterna är empatiskt medkännande när det gäller Robert och tror att han nog skulle ha klarat sitt liv mycket bättre om han inte varit så ensam och utelämnad utan haft stöd och hjälp av vänner och familj. De tycker att han råkat ut för en massa olyckliga omständigheter, som gjort att han betar sig så ’bisarrt’, men i grunden är han god och under andra omständigheter skulle allt ha varit mycket bättre. De manliga informanterna visar ingen större fördragsamhet vare sig med Roberts beteende eller hans person.

Tabell 16. Förtätade narrativa konstruktioner för reception av novelltexten *Rånet*.

Variant	Kvinnor	Män
Naken, referensgrupp	Han ville väl ha kontakt med nån	Hans liv kommer inte att bli till någonting
Effektsatt, referensgrupp	Det var väl inte meningen riktigt	Han ville ha lite spänning och variation
Naken, undersökningsgrupp	Jag tycker synd om dig, min olycksbroder	Man får egentligen inte göra så där på riktigt
Effektsatt, undersökningsgrupp	Man får inte stjäla eller vara elak med andra	Han började springa när expediten kom

De manliga informanterna har utmanats i sin mansroll och ser Robert som en "loser", som de absolut inte kan identifiera sig med. De moraliserar och tar avstånd. Vid receptionen av de andra novelltexterna har de manliga informanterna visat stor empati för de två fiktiva huvudpersonerna, som båda två var kvinnliga. Men den manliga huvudrollen i *Rånet* har de ingen tolerans för. Schmidl (2008), som ur ett genusperspektiv studerat hur fyra åttondeklasser tolkade några romaner, fann ett mönster för tolkning som hon karakteriserade som omsvängda könsroller. Med detta menar hon att det tycks vara lättare för ungdomar, speciellt pojkar, att acceptera ett beteende hos det motsatta könet, medan man gärna kritiserar personer av samma kön som man själv är. Ett annat viktigt resultat i hennes undersökning var att nästan lika många pojkar som flickor läste böcker med kärleksteman på sin fritid – ett resultat som också är rakt motsatt till den traditionella synen, som säger att kärleksromaner är för flickor. Lika överraskande var hennes resultat att flickor också gärna läser äventyrsböcker, en genre, som traditionellt ansetts vara förbehållen pojkar. De mönster för reception som Schmidl fann stämmer till en del överens med mönster som också syns i detta material. Speciellt den kvinnliga informanten ur undersökningsgruppen, som fått höra på den effektsatta versionen av *Rånet* tyckte att berättelsen var spännande att höra på. Alla manliga informanter identifierade Roberts förälskelse och kunde känna igen sig i längtan efter en flickvän och erotiska drömmar om kvinnor.

Den effektsatta versionen har medfört att speciellt de manliga informanterna fångats av det handlingsbetonade. De tolkar mera distanserat och har svårt att inta Roberts perspektiv. De är inte heller villiga att diskutera Roberts känslor och motiv på något djupare plan. Ljudeffekterna verkar ha stört förmågan att leva sig in, informanterna vill hellre hålla sig utanför och betrakta på avstånd och de minns inte så bra vad Robert tänkte. De säger ofta "vet inte", "kan inte ta

ställning”, ”svårt att veta när jag inte har varit i den situationen”, osv. Ljudeffekterna har aktiverat de manliga informanternas skript för spänning, actionfilm, de kan ge rika beskrivningar på miljöer och effekter samt på kroppsligt förankrade känslor. Den kvinnliga informanten ur referensgruppen som lyssnat på den effektsatta versionen visar stor empati, men hon har också svårt att bestämma sig för om Robert är värd medkänsla eller inte. Den kvinnliga informanten ur undersökningsgruppen som lyssnat på den effektsatta versionen känner till en början empati för Robert men börjar sedan identifiera sig med flickan i berättelsen allt mer och tar till sist avstånd från honom och hans ”snuskiga tankar”. De manliga informanterna är helt övertygade om att allt var Roberts fel, han får ta ansvar för sina egna handlingar och har sig själv att skylla, för han ställde själv till det för sig.

Också i receptionen av *Rånet* blir ett mönster för tolkningsgemenskapens betydelse synligt, men inte lika tydligt som i de tidigare analyserna. Informanterna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning tolkar mera konkret men de känner också igen de existentiella teman som novellen öppnar för. Cafeteriamiljön är mera spännande för dem än för informanterna ur referensgruppen. De lyfter fram rädslan för att göra bort sig och rädslan för att göra fel rent allmänt som förklaringsmodeller till att Robert betedde sig som han gjorde, en motivering som ingen ur referensgruppen kom fram med. Förmågan att identifiera känslor – av ensamhet och utanförskap, längtan efter kärlek och tillhörighet – samt de moraliska koderna delar de med referensgruppens informanter.

6.4 Variationer i tolkningsmönster och estetisk läsning – sammanfattning av reception

Ett estetiskt perspektiv är beskrivet med hjälp av tolkande analyser av informanternas svar på de intervjufrågor som förutsätter att man arbetar vidare med texten. Analyserna ger svar på den andra forskningsfrågan i projektet om den talande bokens poetik. Frågan lyder: Vilka förståelsemönster i tolkande läsning relaterade till (texternas) teman kan identifieras hos olika lyssnare? Analyserna besvarar också den fjärde forskningsfrågan om vilka meningserbjudanden som kan synliggöras genom litteratursamtal.

När det gäller frågan om hur formen för inläsningen påverkar informanternas tolkningsarbete visar analysen att alla inläsningar fungerade på något sätt. Alla inläsningar fyllde grundläggande krav på konstnärlig kvalitet, och ingen inläsning underkändes av lyssnargrupperna. Analysen visar ändå, när det gäller frågan om en eller två röster som läser att monologversionen fungerade bättre och hjälpte informanterna att vara fokuserade och koncentrerade bättre än dialogvarianten. En inläst text är redan tolkad av uppläsaren och speciellt informanterna ur referensgruppen tyckte att tolkningen styr för mycket.

Dessutom stör två röster koncentrationen eftersom lyssnaren måste förhålla sig till rösterna. På samma sätt stör den neutrala inläsningen och den effektsatta versionen informanternas koncentrationsförmåga, vilket påverkade tolkningarna så att de blev mera distanserade och ytliga. En naken uppläsning utan ljudeffekter låter lyssnarna gå in i föreställningsvärldarna och göra egna upptäckter och tolkningar bättre än en effektsatt inläsning. En inlevelsefull inläsning ger lyssnarna möjlighet att göra djupa tolkningar, som rör vid existentiella frågeställningar. En neutral och oengagerad inläsning gör lyssnarna trötta och omotiverade att arbeta med djupare tolkningsarbete.

Receptionen i estetiskt perspektiv har resulterat i 24 olika förtätade narrativa konstruktioner, som beskriver de två lyssnargruppernas tolkningsmönster. Två olika diskurser växer fram. Referensgruppens informanter tolkar utgående från en diskurs, som jag vill kalla en estetisk diskurs, vilket innebär att de tolkar utgående från en estetisk kompetens, där färdigheten att distansera sig från fiktionen har avgörande betydelse. De finns hela tiden i fiktionskontraktet och har inga svårigheter att hålla reda på fiktion och verklighet. Deras kulturella schema stiger fram som mest styrande för tolkningen, inte minst det manliga och det kvinnliga perspektivet (analytisk och objektiv eller inriktning på känslor och relationer) men också deras tidigare erfarenheter av skönlitteratur och de mönster för tolkning som de lärt sig via det. I Rosenblatts termer gör de en estetisk läsning, där det personliga och känslomässiga, de egna erfarenheterna, de egna värderingarna och den egna kulturella förståelsen får vara med i tolkningsarbetet. Tolkningarna blir ändå inte helt subjektiva utan referens till den skönlitterära text, som är utgångspunkt för receptionen. Undersökningsgruppens informanter tolkar utgående från en diskurs som jag kallar en livsvärldsdiskurs. De berörs starkt av de existentiella teman som de olika novelltexterna öppnar för. Genom beskydd av fiktionen blir de meddiktande författare, men de skriver vidare i form av satellittexter. De egna konkreta livserfarenheterna slår starkt igenom som tolkningsmönster liksom uppfostrans normer och den kulturella erfarenheten av att vara del i en tolkningsgemenskap som lindrigt utvecklingsstörd. Självkänslans betydelse för tolkningen stiger klart fram som ett strukturerande element hos undersökningsgruppen.

Sammanfattningsvis kan alltså sägas att alla inläsningar fungerade och receptionsanalysen visar att alla informanter vid alla lyssnartillfällen har gjort estetiska läsningar, så som "estetisk läsning" definierats i kapitel 3. Att inläsningarna var av god konstnärlig kvalitet har betydelse för receptionen, men av stor betydelse är också litteratursamtalen och den guidning via "scaffolding" (Wood, Bruner, & Ross 1976), som informanterna ges i samtalet. Intervjufrågorna riktar uppmärksamheten mot vissa frågeställningar, som utmanar informanternas förståelse av texten. Så uppstår existentiella möten där "valv efter valv öppnar sig oändligt" (Tomas Tranströmer, 1989).

7 Så ska den talande boken låta! – reception i metaperspektiv

I kapitel 7 vänds perspektivet från fokus på innehåll till fokus på inläsningspraktiken, genom att litteratursamtalet handlar om form. Därmed kan kapitel 7 sägas utgöra en metadiskussion i förhållande till den tredje forskningsfrågan: Hur skall den talande boken låta? I analysen är perspektivet informanternas. Den teoretiska speglingen görs mot den referensram som presenterats i kapitel 2 med redovisning av tidigare forskning om röst och tal, samt mot receptionsperspektivet presenterat i kapitel 3. Också denna del av litteratursamtalet analyserades med hjälp av meningskoncentrering i fyra steg. I redovisningen har jag ytterligare koncentrerat de grundläggande beskrivningarna genom att sammanföra kvinno- och mansperspektivet i en jämförande analytisk beskrivning. Jag har identifierat mönster i informanternas åsikter om form inklusive röst i de olika inläsningarna.

7.1 Betydelsemönster gällande form i *Bonnie* – informanternas perspektiv

Den fenomenologiska analysen av de naturliga meningsenheterna, som jag skapat utgående från informanternas svar på intervjufrågorna om form samt de analyser i centrala teman som jag gjort, finns återgivna i bilageavdelningen, bilagorna 4a och 4b. I den löpande texten nedan samlar jag de grundläggande beskrivningarna för de olika narrativen. Jag diskuterar resultaten i jämförande perspektiv mellan kvinnor och män samt mellan de olika inläsningarna.

7.1.1 Grundläggande beskrivningar-referensgruppens perspektiv

De fältnära narrativen återfinns i bilaga 4a, som omfattar narrativ 25 till 28.

Rösten var behaglig men slö och tråkig

(Kvinna, referens, monolog)

Den kvinnliga informanten ur referensgruppen som fått lyssna till monologversionen av *Bonnie* har en klar uppfattning om formfrågorna och kan inta ett metaperspektiv där hon diskuterar formaspekter. För henne är det viktigaste när hon lyssnar att hon inte blir bortblandad eller avbruten, hon vill leva sig in i berättelsen och fantisera fritt och skapa sina egna bilder i sitt eget huvud. Därför tycker hon inte om pauser eller ljudeffekter. Pauserna gör tempot

för långsamt och effekterna styr för mycket. Musik mellan textdelarna distraherar också. En mörk röst är bättre än en ljus, och informanten föredrar en röst framför två, men om det finns två röster skall de vara så olika varandra som möjligt för att man lättare skall kunna hålla reda på vem som är vem.

Rösten i den uppläsning som informanten lyssnat på uppfattade hon som behaglig men ändå tråkig och slö. Hon hade önskat mera inlevelse, eftersom hon hade svårt att hålla koncentrationen. Tempot var för långsamt och pauserna för långa. Långa pauser gör att man börjar tänka på annat och tappar tråden i berättelsen.

Rösten var klar och tydlig och inte för känsloladdad

(Man, referens, monolog)

För den manliga informanten ur referensgruppen aktiveras hans kognitiva schema för hur en saga skall berättas. Han har en klar uppfattning om hur sagoberättandet skall gå till och vad som passar och vad som inte passar in i det. Han anser att en saga skall berättas av en person, ”som gärna får vara mysig”. Formuleringen för tankarna till små, trygga sammanhang, där man kan slappna av och där direktkontakten mellan berättare och lyssnare är viktig (jfr Philips 2007). Ljudeffekter och musik passar inte in. Dels bryter de tråden i berättelsen, och dels för de tankarna till radioteater eller något som han kallar halvfilm. Tempot i berättelsen var långsamt, men det får det vara när man berättar, för då vill man ta in storyn, låta sig påverkas och tänka efter. Samtidigt säger informanten att han uppskattade rösten för att den var neutral, klar och stark, för rösten skall inte vara för känsloladdad. Ett alltför långsamt tempo medför övertydlighet, vilket är tråkigt.

Den manliga rösten artikulerade för mycket, kvinnans röst var naturlig

(Kvinna, referens, dialog)

Den kvinnliga informanten ur referensgruppen uppskattar det naturliga när det gäller både användning av röst och lästempo. Hon vill att lyssnarsituationen skall påminna om när man läser själv. När hon läser själv vill hon komma framåt i handlingen i berättelsen och allt som för bort från handlingen är störande. Därför tycker hon inte att det behöver finnas tankepauser eller musik på bandet. Små ljudeffekter kan visserligen göra berättelsen mera naturlig och verklig, men det skall inte vara för mycket. Lästempot skall likna det naturliga taltempot. I den version hon hörde saknade hon friheten och tyckte att hon måste sätta onödigt energi på att förhålla sig till rösterna, eftersom hon tyckte att de var för olika både när det gäller tonhöjd och styrka. Hon tyckte inte om mannens röst eftersom han artikulerade för mycket och läste för långsamt. Kvinnans röst tyckte hon om för den var naturlig och hade ett lästempo som liknade vanligt tal.

Hon anser att man lättare kan leva sig in i historien om rösten som läser är naturlig. Om man skall ha två röster på talboksbandet skall de vara mera lika, så att man kan acceptera olikheterna lättare och får koncentrera sig på handlingen.

Den manliga rösten var klar och tydlig, men kvinnans röst var för känsloladdad

(Man, referens, dialog)

Den manliga informanten ur referensgruppen reagerar på uttal och uppskattar ett vårdat men naturligt språk, så att man inte behöver anstränga sig för att tyda dialekten. Mannens röst tyckte han om för den var klar och tydlig och förmedlade fakta, det som var viktigt. Kvinnans röst tyckte han inte om i början, men vände sig sedan. Den kvinnliga stod för känslor och tankar. Tempot i berättelsen var för långsamt och hela situationen uppfattade den manliga informanten som ”skolsk” (Hetmar, 2004), lite tråkig.

Den manliga informanten tycker att två röster på band gör det hela mera intressant och rösterna får gärna vara så olika som möjligt för att man lättare skall kunna hålla dem i sär. Men det får inte bli för rörigt. Informanten vill ta in hela berättelsen i ett svep och tycker att allt som för bort koncentrationen från handlingen är dåligt. Musik och ljudeffekter bryter handlingen. Tankepauser kan finnas men inte för långa. Den manliga informanten drar paralleller till sin vanliga lässituation och tycker att lyssnarsituationen skall vara så lik den som möjligt.

7.1.2 Diskussion om form i jämförande perspektiv, *Bonnie*

Referensgruppen, monolog

Formfrågan om hur den talande boken skall låta aktiverar och utmanar informanternas genrekänedom när det gäller berättelser i auditiv form. Den kvinnliga informanten har klara uppfattningar om formfrågorna och kan inta ett metaperspektiv, där hon kan diskutera formaspekter. Den manliga informanten kallar den novell han fått höra på band för en saga och han ger uttryck för bestämda åsikter om hur en saga skall berättas; den skall berättas av en ”mysig” person så enkelt och ”intimt” som möjligt och den skall absolut inte vara radioteater eller något han kallar ”halvfilm”. Gemensamt för både de kvinnliga och manliga informanterna som fått lyssna till monologvarianten av novellen *Bonnie* är att de ger uttryck för att de vill kunna leva sig in i berättelsen och låta sig påverkas av dess innehåll, att de vill ”komma framåt” i berättelsen. Allt som skapar sidospår och leder bort från den röda tråden skall därför bort. Att kunna leva sig in i berättelsen beskriver den kvinnliga informanten som det att hon vill

ha möjlighet att fantisera fritt när hon lyssnar och skapa sina egna inre bilder utgående från vad hon hör berättas. För den manliga informanten står uttrycket ”leva sig in i” närmast för att han vill kunna ”ta in storyn och tänka efter”. Informanterna föredrar därför en så avskalad inläsning som möjligt, utan vare sig musik eller ljudeffekter. Tempot får inte heller vara för långsamt för då störs koncentrationen och man tappar tråden i berättelsen när man börjar tänka på annat. Den kvinnliga informanten tycker att rösten hon hört läsa var slö och tråkig och hon hade önskat mera inlevelse i röst användningen. Den manliga informanten uppskattade däremot rösten för att den var klar, tydlig och stark och inte så känsloladdad. Han påpekar dock att ”övertydlighet” är tråkigt och kan verka ”bokaktigt” vilket eventuellt kan tala för att också han hade önskat en mera inlevelsefull inläsning än den han just fått höra. Önskan om att själv få tolka och förstå novellen på sitt eget sätt, att få vara medskapande i receptionen av talbokstexten, stiger fram som det klaraste mönstret för både den kvinnliga och manliga informanten.

Referensgruppen, dialog

Både den kvinnliga och manliga informanten som fått lyssna på dialogvarianten av novellen *Bonnie* reagerar på de två olika rösterna och kommenterar dem. Ett genusperspektiv stiger fram på så sätt att den kvinnliga informanten tycker bättre om den kvinnliga rösten och den manliga om den manliga rösten. Den kvinnliga informanten uppskattar kvinnorrösten för att den var naturlig och hade ett lästempo, som liknade vanligt taltempo. Hon tycker att det var lättare att leva sig in i vad den kvinnliga rösten förmedlade. Den manliga rösten artikulerade enligt den kvinnliga informantens åsikt för mycket och läste för långsamt. Det blev jobbigt att lyssna på honom. Den manliga informanten uppskattar den manliga rösten för att den var klar och tydlig och för att den förmedlade det som var viktigt, nämligen fakta. Han tycker att den kvinnliga rösten står för tankar och känslor och han har till en början svårt att acceptera kvinnorrösten, men vänjer sig så småningom. Gemensamt för både den kvinnliga och manliga informanten är att de tycker att lyssnarsituationen skall påminna så mycket som möjligt om en situation där man läser själv. När de läser själva vill de komma framåt i handlingen och undviker allt sådant som stör koncentrationen på berättelsen. Ljudeffekter kan göra det hela mera levande, men är i princip onödiga för de tenderar att bryta handlingen. Det gör också musik och tankepauser. Den kvinnliga informanten uppskattar naturlighet när det gäller både uttal och taltempo. Hon tycker att den inläsning hon hört kunde ha varit mera fri, speciellt när det gäller den manliga rösten. Också den manliga informanten tycker att uttalet ska vara så vanligt som möjligt. Det är bra om rösten som läser inte har talfel, någon brytning eller dialektala inslag, men den får inte heller vara för skolad och lärd, eller som den kvinnliga informanten uttrycker det ”artikulera för mycket” (8KD). I ett avseende skiljde sig åsikterna om rösterna helt och hållet.

Den kvinnliga informanten tyckte att rösterna skall vara så lika som möjligt när det gäller tonhöjd och tonstyrka, så att man inte behöver använda energi för att förhålla sig till rösterna och hålla reda på vem som är vem. Den manliga informanten däremot tyckte att rösterna skall vara så olika som möjligt och att de gärna kan läsa med olika intensitet och hastighet just för att det skall vara lättare att hålla dem isär. Båda informanterna har ingenting emot att två röster läser, men det ska inte vara fler, för då blir det hela för rörigt och lyssnaren måste använda för mycket energi åt att hålla reda på vem som är vem i stället för att koncentrera sig på handlingen. Bortom det som informanterna säger kan man höra ett tvivel – det är inte säkert att två röster gör det hela mera intressant att lyssna på. En röst hade kanske varit nog.

Som klara mönster för dialogvarianten av novellen *Bonnie* stiger fram att två röster som läser på talboksbandet får lyssnarna att använda energi på att förhålla sig till de olika rösterna och att detta kan störa koncentrationen på handlingen i berättelsen. Informanterna känner automatiskt större sympati för den ena av rösterna och måste jobba med sig själva för att acceptera den andra: ”Hennes prat tyckte jag inte om i början, men accepterade det sedan, när hon prata’ med hunden” (16MD). ”Jag tyckte om kvinnorösten, men mansrösten tyckte jag inte om. Han artikulerade för mycket, det blev jobbigt att lyssna på honom” (8KD). Informanterna tycker att rösterna som läser på band skall vara så vanliga som möjligt, uttal och taltempo skall påminna om vanligt tal. Lyssnarsituationen skall påminna om när man läser själv och inte om radioteater, dvs. utan ljudeffekter, musik, tankepauser och dialoger. Rösten ska vara engagerad men ändå fri, den ska vara klar och tydlig men inte för skolad utan påminna om vardagligt tal. Precis som vid monologvarianten är det viktigaste för informanterna att de kan koncentrera sig på berättelsens handling, att de kan leva sig in i den. De vill inte bli bortblandade av för många röster att hålla reda på eller för många bakgrundseffekter som stör deras koncentration.

7.1.3 Grundläggande beskrivningar – undersökningsgruppens perspektiv

De fältnära narrativen återfinns i bilaga 4b, som omfattar narrativ 29 till 32.

Jag kände nog igen rösten!

(Kvinna, undersökningsgruppen, monolog)

Den kvinnliga informanten ur undersökningsgruppen, som lyssnat på monologversionen av *Bonnie* ger uttryck för en önskan om att vara en ”normal ungdom”. Att lyssna på kassettbok uppfattar hon därför som barnsligt. Normala unga människor gör inte så, de kan och vill läsa själva och det de läser är

ungdomstidningar och ungdomsböcker, inte sagor. Om ungdomar lyssnar på kassetter så är det musik på dem.

Den kvinnliga informanten känner igen rösten som läste från tidigare lyssnarsituationer och har positiva minnen både i förhållande till sådana tillfällen och till rösten, som hon uppfattar som en bekant. När hon var liten tyckte hon om när föräldrarna läste för henne.

När det gäller frågan om hur rösterna på band skall vara refererar den kvinnliga informanten till sin önskan om hur röster generellt skall vara i hennes liv, dvs. normala och snälla. För henne är det också viktigt rent generellt att hänga med och förstå vad människor pratar om. Därför skall det finnas så lite störande element som möjligt i kommunikationen; inga ljudeffekter (speciellt inte smällande dörrar), inte flera röster, som gör att man blandar bort sig. Lästempot får vara långsamt med pauser så att man hinner tänka efter och förstå.

Jag tyckte om rösten, den var bekant!

(Man, undersökningsgruppen, monolog)

Den manliga informanten ur undersökningsgruppen, som lyssnat på monologversionen av *Bonnie* tycker spontant om rösten som läste, för den är bekant för honom från förr. Men han tycker inte om att höra på kassettböcker, det är barnsligt. Han lyssnar hellre på musikkassetter eller ser på videoband eftersom han gärna ser på bilder samtidigt som han lyssnar. Han tycker om när mamma läser för honom ibland, men han vill också vara självständig och läsa själv. Han läser dagstidningar och LL-bladet, som handlar bl.a. om utvecklingsstördas situation.

För den manliga informanten är det viktigt att inte bli bortblandad, att förstå vad allt handlar om. Därför föredrar han en röst framför flera för då är det lättare att uppfatta och höra vad som sägs och vem det är som säger något. Han jämför lyssnarsituationen med situationen för en hörselskadad med hörapparat: om det är mycket ovidkommande ljud eller om flera människor pratar på samma gång så blir det omöjligt att uppfatta och förstå någonting för den hörselskadade. Han betonar att han inte vill bli störd när han skall lyssna, att han vill kunna koncentrera sig. Även om han gärna lyssnar på musik och tycker att ljudeffekter som t.ex. regn är trevliga vill han hellre ha det helt tyst när han skall lyssna. Den manliga informanten vill inte bestämma hur andra skall göra och läsa, de får göra som de själva tycker är bäst. Rent generellt tycker han att rösterna skall vara snälla och något som han kallar 'släta'.

Rösterna skall vara spännande att lyssna på!

(Kvinna, undersökningsgruppen, dialog)

Den kvinnliga informanten ur undersökningsgruppen har en dubbel inställning till det att lyssna på kassettbok. Hon tycker egentligen om att lyssna på talbok, eftersom hon har positiva minnen av lyssnarsituationer från barndomen, då det att lyssna ofta var kopplat till sagoläsning i förbindelse med att lägga sig för att sova, dvs. till närhet med föräldrarna. Lyssnandet var därför skönt och avslappnande, gav trygghet. Att höra bekanta röster läsa dialogvarianten av *Bonnie* känns bra och för tankarna till andra berättelser hon hört läsas som talbok. Hon kan namnge flera böcker hon minns. I dagens läge vill hon helst läsa själv och uppfattar det att lyssna på kassettbok som barnsligt, även om det händer att hon ibland lånar en kassett på bibliotek. Hon betonar starkt att hon kan läsa själv och att hon också gör det ofta. Hon räknar upp olika böcker hon läst. Det hon läser är vanligt och normalt, flickböcker eller dagstidningar. Det är trevligt att läsa spännande saker som deckare eller drömma sig bort i historiska romaner eller fantasiberättelser, "som inte har någon mening". Det är också viktigt att följa med sin tid och veta vad som händer i samhället, speciellt när det gäller de handikappades situation. Hon uppskattar LL-bladet eftersom texten är lättläst och det därför är lätt att förstå vad det handlar om. Den kvinnliga informanten läser också vanliga dagstidningar men om texten blir för svår eller ointressant tittar hon bara på bilderna och bläddrar igenom tidningen.

När det gäller talboken säger hon att det är viktigt att uppläsaren inte läser för fort, det skall vara lugnt och "passligt" tempo, så att man hinner med. Rösterna skall läsa "ungefär som vi andra läser", inte på något speciellt sätt annars. De skall vara snälla och milda men gärna spännande. Två röster är bättre än en, det är mera varierat och intressant. Det hjälper också till att hänga med bättre och att orka koncentrera sig på att lyssna när man måste skärpa sig varje gång rösten byter till den andra. En ljus och en mörk röst är mera spännande än om det bara är en. Ljudeffekter är bra om de är vanliga och snälla, men de får inte störa eller vara olämpliga eller elaka. Om de är vanliga beskriver de situationen så att man förstår den bättre. Musik får det gärna vara om den är bra eller om artisterna sjunger på svensk. Den kvinnliga informanten refererar till musik i allmänhet och inte specifikt till bakgrundsmusik i själva berättelsen. Inga tankepauser behövs och hon vet egentligen inte vad tankepaus betyder.

Den kvinnliga informant som har lyssnat på dialogversionen av *Bonnie* kan föra en diskussion om det att läsa och lyssna på litteratur. Lyssnarsituationen med efterföljande intervju väcker hos henne minnen om böcker hon läst eller lyssnat på tidigare. När det gäller rösten hos den som läser refererar hon till hur hon vill att röster i allmänhet skall vara – milda och snälla, men hon intar också ett metaperspektiv när hon talar om dem som ljusa och mörka och att de skall vara spännande och intressanta att lyssna på. Hon blir också medskapande när hon föreslår lämpliga ljudeffekter till den story hon just hört.

Det är barnsligt att lyssna på talböcker!

(Man, undersökningsgruppen, dialog)

Den manliga informanten ur undersökningsgruppen som lyssnat på dialogversionen av *Bonnie* brukar inte lyssna på talböcker och uppfattar det som barnsligt att göra det. Han kopplar ihop talböcker med kassettböcker som innehåller sagor. Att lyssna på sagor är ett oviktigt tidsfördriv. Inga tonåringar lyssnar på talböcker (sagokassetter), de arbetar eller utbildar sig i stället. Han har positiva minnen från kassettbokslyssnande och sagoläsning tillsammans med föräldrarna när han var liten och medger att han fortfarande tycker om att lyssna på sagor i smyg när pappa läser godnattsagor för lillebror i ett annat rum.

Den manliga informanten kan läsa själv, men han läser inte böcker utan pojktidningar och dagstidningar. Det är viktigt att följa med vad som händer i världen, ett förhållningssätt han har tillägnat sig genom att läsa LL-bladet i skolan. Han tycker om humor och skrattar gärna när han läser serietidningar.

Rent principiellt tycker den manliga informanten inte om ljud och han vet att man inte skall smälla i dörrar och tycker därför att ljudeffekter inte passar sig på kassetband. Men han förstår att ljud ibland hör ihop med själva berättelsen. Om det passar in med handlingen i sagan får det nog vara effekter, då stör det inte. Han vill att rösterna skall vara snälla, att de skall läsa långsamt och högt och tydligt så att man hör vad de säger och lättare kan följa med. Han tycker att det är lättare att uppfatta vad som sägs om det är en röst som läser, men det blir trevligare om det är två röster. Han vill inte heller bestämma om det skall vara en eller två röster utan säger att det beror på hur berättelsen är och vad den kräver.

7.1.4 Diskussion om form i jämförande perspektiv, *Bonnie*

Undersökningsgruppen, monolog

Hos de unga lindrigt utvecklingsstörda informanterna framkom inget uttalat genusperspektiv utan den kvinnliga och manliga informanten i undersökningsgruppen har likartade åsikter om hur det var att lyssna på novellen *Bonnie* inläst på band i monologform. I förgrunden för deras perception står önskan om normalitet, vilket gör att de inte egentligen svarar på frågan om form (Hur skall den talande boken låta?) utan formar om frågan till om det är normalt att ungdomar hör på kassetter med talbokstext. Och eftersom de definierar kassetter med talbokstext som sagokassetter, är deras svar, att det inte är det. "Normala" ungdomar lyssnar inte på sagokassetter. Normala ungdomar lyssnar nog på kassetter och cd-skivor, men då skall det vara musik på dem. Det är bara små barn, som inte kan läsa själva, som lyssnar på sagokassetter. För de unga,

lindrigt utvecklingsstörda informanterna är det viktigt att framhålla att de är stora nog att läsa själva och att de därför inte behöver lyssna på "talkassetter". De unga informanterna berättar också om sina läsvanor och även där kan man lägga märke till en önskan om att vara som andra ungdomar, att vara mainstream. Den kvinnliga informanten läser gärna flicktidningar som t.ex. *Starlet* medan den manliga helst inte läser alls utan hellre ser på bilder i serietidningar och på videoband. Både den kvinnliga och manliga informanten uppger att de läser dagstidningar och att de har lyssnat på *Leka och lära* som talboksvariant i skolan. Det är en tidning som *handlar om hur utvecklingsstörda har det*, säger informanterna 22KM och 29MM.

Ett annat klart mönster som stiger fram ur materialet är att både den kvinnliga och den manliga informanten uppfattar rösten som läser som en bekant person som de tycker om eftersom de har hört Östen Engström läsa på kassett förut. De tycker spontant om rösten därför att de associerar den till tidigare lyssnarsituationer, som de upplevt som positiva. Även om informanterna säger att de inte tycker om att höra på talböcker kan man ana att de har positiva känslor förknippade med högläsningssituationer från tidigare, när föräldrarna läste för dem. Men strävan efter att vara självständig (läsa själv) är starkare än en eventuell längtan efter att någon skall läsa högt för dem, eftersom själva högläsningssituationen uppfattas som barnslig.

Ett tydligt mönster för monologinformanterna är också att de föredrar enkelhet i inläsningen. Båda informanterna ger uttryck för att de inte vill blanda bort sig, att de vill försöka förstå vad det hela handlar om och att de inte klarar av att hålla reda på för många saker på samma gång. En röst som läser är därför bättre än två, och ljudeffekter behöver det inte heller vara. Den manliga informanten säger att han helst har det alldeles tyst omkring sig när han skall lyssna, "även om jag gärna lyssnar på musik och tycker att ljudeffekter som t.ex. regn är trevliga" (29MM). Informanterna önskar vidare "normala, snälla och vänliga röster, som skall läsa försiktigt och inte alls hårt eller elakt" (21, 22, 23, 24 KM). Båda informanterna är överens om att ett långsamt tempo är bäst. Om jag lyssnar bortom de utvecklingsstördas uppriktiga svar kan jag ana att informanterna generaliserar frågan om hur rösterna skall vara på band till en generell önskan i sitt vanliga liv om snälla och vänliga röster i allmänhet. Ur svaren kan man också utläsa att informanterna har svårigheter med att inta ett metaperspektiv och bara diskutera frågan om form. Lyssnandet är för dem en integrerad helhetsupplevelse och de äger inte den typ av metakognitiv medvetenhet som skulle ge dem möjlighet att reflektera över formfrågor. De svarar ofta på ett mera konkret sätt än avsett på många av frågorna och ibland kan man ana en anpassning till vad de tror är rätt svar. Ur svaren kan man också utläsa något om de unga utvecklingsstördas normuppfattning och moraluppfattning: *Ljudeffekter som smällande dörrar är inte bra, det är störande. Man skall stänga dörrarna tyst*. Informanterna hade en generös inställning till inläsaren när de sade att de inte vill bestämma hur han skall läsa, att han får läsa som han själv vill.

Undersökningsgruppen, dialog

Både de kvinnliga och manliga informanterna har positiva minnen förknippade med lyssnarsituationer men har ett motstånd mot att lyssna på talböcker eftersom de uppfattar det som barnsligt. Deras åsikter motsvarar monologgruppens, men informanterna i dialoggruppen uttrycker sig en aning mera nyanserat. Den manliga informanten menar att vanliga ungdomar har viktigare saker att hålla på med, som t.ex. utbildning eller arbete, men medger samtidigt att han brukar tjuvlyssna när pappan läser godnattsaga för lillebror. Den kvinnliga informanten kan föra en diskussion om att läsa och lyssna på litteratur. Lyssnarsituationen med efterföljande intervju väcker hos henne minnen om böcker hon läst eller lyssnat på tidigare, och hon säger att hon tycker om att läsa själv och att hon är en flitig läsare. Ibland kan hon låna en ”talkassett” på biblioteket, men helst läser hon själv. I övrigt motsvarar läsvanorna monologgruppens. Också dialoggruppens informanter uppskattar att de känner igen rösterna som läser och kommenterar detta som något positivt.

Det finns inga större skillnader mellan åsikterna om hur rösterna skall vara hos den kvinnliga och manliga informanten, som fått lyssna på dialogversionen av *Bonnie*. Rösterna skall vara milda och snälla och läsa på vanligt sätt, ”så som vi andra läser”. De skall läsa högt och tydligt så att man hör och de skall läsa i ett långsamt tempo, så att man hinner följa med och förstå. Jämfört med monologgruppens informanter kan dialoggruppens informanter ge mera nyanserade svar också när det gäller frågan om form. Det verkar som om dialogvarianten skulle hjälpa de unga lindrigt utvecklingsstörda informanterna att fokusera på formfrågan bättre så att de lättare kan inta ett metaperspektiv. Den kvinnliga informanten uppskattar att rösterna hon hörde var olika och hon talar om dem som ljusa och mörka och säger att de gärna får vara spännande och intressanta. Den manliga informanten anser att det är lättare att uppfatta vad som sägs om det är en röst, som läser men tycker att det är trevligare om två röster läser. Den kvinnliga informanten tycker att två röster gör det lättare att koncentrera sig och lyssna eftersom hon måste skärpa sig och lägga märke till skillnaderna. När det gäller frågan om ljudeffekter och musik ger informanterna liknande svar som monologgruppen, dvs. att ljudeffekter nog är bra om de är vanliga och snälla, men att de inte får vara elaka eller störande eller olämpliga på något annat sätt. Musik i allmänhet är bra, speciellt om den är svensk. Den manliga informanten vet att man inte skall föra oljud och tycker därför inte att ljudeffekter passar sig på band, men samtidigt säger han att oljud ibland hör ihop med själva berättelsen och då får det nog vara ljudeffekter på bandet. Också när det gäller frågan om en eller två röster säger den manliga informanten att det beror på vad berättelsen i sig själv kräver, att han inte kan bestämma det. Den kvinnliga informanten tycker att ljudeffekter beskriver situationen så att man förstår den ännu bättre. Hon ger exempel på vilka ljudeffekter som skulle ha kunnat passa in i den berättelse hon just hört. Vid intervjutillfället blir hon alltså medskapande i berättelsens dramaturgi.

7.2 Betydelsemönster gällande form i *Chansen* – informanternas perspektiv

Den fenomenologiska analysen av de naturliga meningsenheterna, som jag skapat utgående från informanternas svar på intervjufrågorna om form samt de analyser i centrala teman som jag gjort, finns återgivna i bilageavdelning, bilagorna 4c och 4 d. I den löpande texten nedan samlar jag de grundläggande beskrivningarna för de olika narrativen. Jag diskuterar fynden i jämförande perspektiv mellan kvinnor och män samt mellan de olika inläsningarna.

7.2.1 Grundläggande beskrivningar – referensgruppens perspektiv

De fältnära narrativen återfinns i bilaga 4c, som omfattar narrativ 33 till 36.

Rösten gav en känslomässig helhetsupplevelse och fångade intresset

(Kvinna, referensgruppen, inlevelsefull läsning)

Den kvinnliga informanten ur referensgruppen tycker att den inlevelsefulla läsningen ger en känslomässig helhetsupplevelse, som fångar intresset för berättelsen men gör det svårt att komma ihåg alla detaljer. Hon är nöjd med tempo och pausering och tycker att det är lätt att följa med i texten, att läsningen skapar bilder i hennes eget huvud. Hon uppfattar läsningen som neutral och hade önskat mera variation, men tycker ändå att hon blev påverkad och att hon kunde känna sig in i olika känslotillstånd hos berättelsens personer. Hon har synpunkter på hur man kunde ha varierat läsningen för att göra kontrasten mellan flickan och mamman ännu större. Hon känner mera sympati för flickan och tycker att hennes tankar kunde kommit starkare fram.

Berättarrösten var avslagen, slö och tråkig och störde koncentrationen

(Man, referensgruppen, inlevelsefull läsning)

Den manliga informanten ur referensgruppen är irriterad och besviken över uppläsningen. Han uppfattar berättarrösten som avslagen, slö och tråkig och får känslan av att uppläsaren gör detta för att hon måste. Han har också negativa synpunkter på bandets tekniska kvalitet. Tempot uppfattar han som långsamt och slätstruket, vilket medför att koncentrationen försvann. Han är besviken på att han inte kunde hålla sitt intresse för berättelsen vid liv och att han därför fick luckor i händelseförloppet. Han saknar att han till följd av detta inte kunde leva

sig in i berättelsen, så att han själv kunde ha skapat bilder i sitt huvud, gjort sin egen film utgående från vad han hörde.

Informanten tycker att rösten avspeglar flickans protest i förhållande till mamman och att den styrde in på dotterns tankar, fast det var modern som malde på hela tiden. Rösten var behaglig att lyssna på eftersom den fanns mitt i skalan mellan pipiga och låga röster, men informanten hade önskat mera inlevelse och betoningar och han beskriver hur man kunde gjort för att åstadkomma detta. Moderns depression och dotterns bitterhet kunde ha tagits fram ännu mera.

Jag har många förslag på hur man kan göra uppläsningen intressantare!

(Kvinna, referensgruppen, neutral inläsning)

Den kvinnliga informanten ur referensgruppen tycker att det var svårt att hålla koncentrationen uppe eftersom sättet att läsa var tråkigt. Hon har många förslag på hur man skulle kunna göra uppläsningen intressantare. Tonläget har betydelse för hur man tolkar och förstår: ett högre tonläge ger ett gladare intryck, ett lägre antingen mera sorgset eller mera spännande. Röstens kvalitet och tonstyrka påverkar också upplevelsen: en naturlig röst är behaglig att lyssna på, en spänd och gäll skapar irritation och en allt för låg volym gör att man måste skärpa sig för att överhuvudtaget höra, vilket i sin tur tar bort koncentrationen på händelseförloppet i berättelsen. Rösten skall svara mot de känslor som finns i berättelsen, en sorgsen historia skall läsas sorgligt och en glad med gladare röst. Informanten förhåller sig också medvetet till inlevelsens eller neutralitetens betydelse för hur lyssnaren styrs i sin tolkning. En neutral läsning ger lyssnaren frihet att tolka som han eller hon vill, medan en inlevelsefull tolkning samtidigt är en tolkad läsning, som styr lyssnarens egna tolkningar. Informanten påpekar också mottagarmedvetenheten. För barn måste man betona mycket mera för att de skall tycka att det är intressant. Sättet att läsa inverkar på lyssnarens perception och får honom eller henne att uppfatta vissa saker, medan en annan betoning skulle ha medfört att lyssnaren lagt märke till andra saker.

I denna läsning kände sig informanten påverkad på så sätt att hon började känna sig ledsen för flickans skull.

Jag blir frustrerad och irriterad av en monoton röst!

(Man, referensgruppen, neutral inläsning)

Den manliga informanten ur referensgruppen uppehåller sig vid funderingar över form och innehåll. Han känner frustration och irritation över den monotona uppläsningen och har många synpunkter på hur man kan läsa för att det *skall* bli mera levande. Bristen på inlevelse gör att man som lyssnare inte orkar hålla koncentrationen, och de egna tankarna börjar flyga hit och dit. Informanten upplever också att uppläsaren distanserar sig från berättelsen och att hon helst

skulle göra något annat än läsa. Det irriterar honom att det nonverbala och det verbala uttrycket inte stämmer överens; flickan är egentligen rasande men hon framställs som om hon skulle vara helt lugn. Han tycker också att uppläsaren borde ha tagit parti för flickan och med sitt sätt att läsa stöttat henne i kampen om sin självständighet.

Den manliga informanten önskar en mera dramatiserad läsning och drar paralleller till Disneykassetter han lyssnat till som barn. Känsloutbrotten skall inte vara överdrivna och fejkade, men han tycker att man inne i sitt huvud skall kunna se ”hur de springer omkring”. Genom att ändra tonläge och spela med tempo, pauser och rytm kan man få fram olika känslor och situationer.

7.2.2 Referensgruppens formdiskussion i jämförande perspektiv, *Chansen*

Referensgruppen, inlevelsefull inläsning

Båda informanterna uppfattar den inlevelsefulla inläsningen av novellen *Chansen* som neutral och hade önskat mera inlevelse, betoning och tolkning. Den manliga informanten är märkbart irriterad och besviken över uppläsningen eftersom han tyckte att uppläsaren var oinspirerad och nästan verkade läsa det hela mot sin vilja. Han tyckte vidare att rösten var slö och släpig och hade svårt att hålla sin koncentration. Detta gjorde att han fick luckor i händelseförloppet och att han inte kunde skapa bilder i sitt eget huvud och inte kunde göra sin egen film på utgående från vad han hörde. Den kvinnliga informanten har en positivare inställning till rösten som läste. I början tyckte också hon att den var lite släpig och att uppläsaren läste för svagt, men hon vände sig så småningom och konkluderar med att rösten var behaglig och att det var lätt att följa med i texten för tempo och pausering var bra. Hon tyckte också att det var lätt att leva sig in i de olika känslotillstånd som beskrivs i berättelsen, och läsningen skapade bilder i hennes eget huvud. Det hördes bra skillnad på rösten när det var mamman och när det var flickan som tänkte eller sade något. Både den manliga och den kvinnliga informanten ger flera exempel på hur man skulle ha kunnat variera inläsningen för att göra det intressantare att höra på, samt för att kontrasten mellan mamman och flickan skulle ha blivit ännu större. Flickans röst kunde ha gjorts mera gäll för att avspegla hennes protest och bitterhet. Moderns ynklighet och depression kunde ha återspeglats ännu mera i sättet att läsa. Den manliga informantens irritation ökas också av att han känner att det av honom förväntas en känslomässig reaktion, som uteblir eftersom han inte kan leva sig in i berättelsen. Att han inte kan hålla sin koncentration medför också att han fäster sig mest vid bandets tekniska kvalitet, som han tycker är dålig.

Novellen *Chansen* lästes av en kvinnlig röst och ett klart mönster för formperspektiv 2a och 2b är att den manliga informanten är kritisk till (den

kvinnliga) rösten, som läste medan den kvinnliga informanten har en positivare åsikt om hur rösten var. Båda informanterna använder också uttrycken ”skapa bilder i mitt eget huvud”. Den manliga informanten tycker att inläsningen inte gjorde det möjligt för honom att skapa de inre bilderna, göra sin egen film, på basen av vad han hörde. Den kvinnliga däremot tyckte att det var lätt att följa med i läsningen, leva sig in i historien och skapa sina inre bilder medan hon lyssnade. Informanterna uttrycker här en önskan om att ljudbokstexten skall underlätta för lyssnarna att möta texten på sina egna sätt, att den skall göra det möjligt för dem att tolka och förstå som de själva vill. Läsningen måste återspegla ett visst mått av engagemang hos uppläsaren, så att lyssnaren inte behöver irritera sig på att läsningen är för slö. I den efterföljande intervjun har informanterna många förslag på hur man kan dramatisera läsningen och göra den intressantare att lyssna på.

Referensgruppen, neutral inläsning

Båda informanterna är överens om att den kvinnliga rösten som läste var klar och tydlig och att den hade en bra tonhöjd eftersom den fanns i ett mellanläge; inte för hög och gäll men inte heller för låg och dov. Båda informanterna hade ändå svårt att hålla koncentrationen i lyssnarsituationen eftersom sättet att läsa var tråkigt och distanserat. De stördes båda av att det inte fanns någon överensstämmelse mellan innehåll och form. Den manliga informanten uttrycker detta förhållande som att ”det nonverbala och det verbala uttrycket inte stämmer överens”. Den kvinnliga informanten säger att ”rösten skall svara mot känslorna i berättelsen”. Båda informanterna ger rika beskrivningar på hur man kunnat läsa för att få mera liv i berättelsen. Den neutrala inläsningen utmanar alltså lyssnarnas genrekompetens och får informanterna att själva producera många förslag till hur dramaturgin när det gäller röst användningen kunde bli mera intressant. Den kvinnliga informanten uppehåller sig vid frågan om hur perception och tolkning hos lyssnaren styrs av rösten som läser på band. En neutral läsning ger stor frihet att tolka själv, vilket kan vara arbetsamt. En inlevelsefull läsning innehåller i sig många tolkningar, vilket kanske uppskattas av den som är lat och inte vill göra arbetet att tolka själv. Hon påpekar också att uppläsaren måste visa mottagarmedvetenhet; för barn kan man gärna dramatisera mera med rösten. Den manliga informanten är upptagen av frågan om den känslomässiga aktiveringen när man lyssnar. Känsloutbrotten skall inte vara överdrivna och fejkade men läsningen skall ändå få lyssnaren att engagera sig känslomässigt. Den manliga informanten saknar också ett etiskt ställningstagande hos uppläsaren. I den aktuella berättelsen tycker han att hon skulle ha tagit parti för flickan. Han tycker inte att han blev påverkad på något speciellt sätt. Den kvinnliga informanten däremot tycker att hon började känna sig ledsen för flickans skull.

7.2.3 Grundläggande beskrivningar – undersökningsgruppens perspektiv

De fältnära narrativen återfinns i bilaga 4d, som omfattar narrativ 37 till 40.

Rösten skall vara vanlig och läsa på vanligt sätt!

(Kvinna, undersökningsgruppen, inlevelsefull läsning)

Den kvinnliga informanten ur undersökningsgruppen tycker att uppläsarens sätt att läsa fångade hennes intresse så att hon orkade lyssna till slut utan att börja tänka på annat, och det väckte en önskan hos henne om att få veta hur det gick i berättelsen sedan. En röst som är vanlig och som läser på alldeles vanligt sätt, som en riktig saga skall läsas är enligt informanten en bra röst. Informanten vill gärna känna igen rösten som läser, om den är bekant kan hon känna sig trygg och veta att hon förstår. Informanten försöker använda röstestetisk terminologi (högt och lågt tonläge) för att diskutera metaperspektiv och beskriva hur hon själv skulle ha läst.

Jag tycker inte om att höra på talkassetter, jag vill höra på musik!

(Man, undersökningsgruppen, inlevelsefull läsning)

Den manliga informanten ur undersökningsgruppen som fått lyssna på den inlevelsefulla inläsningen av novellen *Chansen* tycker inte om att höra på talkassetter, för han tycker inte om att läsa överhuvudtaget och lyssnar hellre på musik. Ändå blev han påverkad av den inlevelsefulla läsningen av novellen *Chansen* och tycker att han kunde leva sig in i berättelsen och förstå hur personerna kände och tyckte. I början var det nyfiket och glatt, men i slutet mera vemodigt. Informanten kan inte skilja formaspekten från innehållsaspekten. Det var sorgligt i slutet eftersom flickan inte lydde mamman, och därför upplevde han rösten som hård. Man skall vara lydig, man skall vara glad! När man är glad läser man med hög röst. Informanten uppfattar olika känslolägen i berättelsen men kan inte använda estetiska begrepp för att diskutera konstnärliga formaspekter. Han uppfattar frågan om tonläge som en fysiskt akustisk sak: om man har hörselskada så uppfattar man inte dova eller pipiga röster så bra. Han svarar på en konkretare nivå än avsett och när han får en fråga som han inte förstår gör han om den så att den skall bli meningsfull för honom.

Det normala och vanliga är bäst!

(Kvinna, undersökningsgruppen, neutral läsning)

Den kvinnliga informanten ur undersökningsgruppen som fått lyssna på den neutrala inläsningen av novellen *Chansen* känner igen rösten på bandet från tidigare lyssnarsituationer, något som hon inledningsvis uppfattar som positivt och som ger henne anledning att ge generöst beröm åt uppläsaren: hon läser bra! Vid en närmare granskning av vad ”bra” står för blir informanten provocerad och tycker att det är svårt att svara på. Det normala och vanliga är bäst och starka ljud är skrämmande eftersom de brukar framkalla epilepsianfall hos henne. Informanten har svårt att inta ett metaperspektiv, att skilja innehåll från form. Hon har berörts av problematiken som behandlas i novellen, nämligen en ung flickas kamp med sin mor över att få bestämma över sitt liv själv. Uppläsarens neutrala sätt att läsa förstärker informantens upplevelse av det hopplösa i flickans situation och hon tycker därför att uppläsaren ”tog i så” och att hon bara berättade vad mamman ville. Informanten känner igen sin egen situation i flickans, hon vill inte att mammor skall bestämma allt. Det hopplösa i flickans situation (att hon inte fick bestämma något själv) gör att informanten uppfattar texten som fylld av svåra ord som hon inte förstår sig på, och hon upplever hela situationen som obehaglig och otrygg. Hon tycker därmed att uppläsaren betonar för mycket och att hon kör över informanten som lyssnare. Eftersom hon inte tycker om mammans sätt mot flickan, tycker hon inte heller om uppläsarens sätt att läsa. Hon vill komma bort från situationen och säger att hon hellre lyssnar på musikkassetter.

Jag tycker om vanliga och glada röster!

(Man, undersökningsgruppen, neutral läsning)

Den manliga informanten ur undersökningsgruppen som fått lyssna på den neutrala inläsningen av novellen *Chansen* tycker att röstens tonläge var behagligt men kan inte beskriva vad det betyder. Generellt sett uppskattar han röster som är vanliga, glada och spännande. Han fångades av historien och kunde nästan skapa bilder i sitt eget huvud av hur det var. Han har uppfattat att texten rör en konflikt mellan två människor. Han kopplar detta till egna erfarenheter av att vara mobbad och tycker att uppläsaren tog parti för ”oss”, att hon är på ”vår sida”. För övrigt kände han sig inte styrd av röstens kvaliteter.

7.2.4 Undersökningsgruppens formdiskussion i jämförande perspektiv, *Chansen*

Undersökningsgruppen, inlevelsefull inläsning

Ett tydligt mönster för båda informanterna är att lyssnandet för dem är en helhetsupplevelse och att de därför har svårt att skilja innehållsaspekten från formaspekten. Båda informanterna känner igen olika känslolägen i berättelsen och tycker att de blev påverkade av innehållet och sättet att läsa. Den manliga informanten tycker att det var ”nyfiket och glatt i början” men att det ”var sorgligt i slutet när flickan inte lydde mamman”. Den kvinnliga informanten hade gärna velat veta hur det gick till slut. För henne hade det också varit viktigt att veta om det var Stina Engström som läste. Om hon vet vem det är som läser och känner igen rösten känner hon sig trygg och då förstår hon bättre. Hon uppskattar vanliga och gärna kända röster, som läser på alldeles vanligt sätt. Rösten skall helst också var en röst i mellanläget, inte för gäll och inte för dov, inte för hög eller för låg. Den kvinnliga informanten försöker använda röstestetisk terminologi när hon beskriver hur rösten skall vara, medan den manliga informanten uppfattar frågan om hur rösten skall vara för att man skall orka lyssna på den som en fysiskt akustisk sak; rösten skall var tydlig och klar för annars hör man inget om man har en hörselskada. Han svarar alltså på en konkretare nivå än avsett, och när han inte förstår frågan gör han om den så att den blir meningsfull för honom. Han uppfattade rösten som läste som hård, eftersom han anser att flickan gjorde fel, när hon inte lydde mamman.

Undersökningsgruppen, neutral inläsning

Klara mönster för reception av form när det gäller den neutrala inläsningen av novellen *Chansen* är att informanterna i undersökningsgruppen vill att rösterna skall vara normala och vanliga samt att de har svårt att skilja form och innehåll åt, dvs. att inta ett metaperspektiv. Speciellt den kvinnliga informanten har berörts av den problematik, som behandlas i novellen, nämligen en ung flickas kamp med sin mor när det gäller rätten att få bestämma över sitt liv själv. Inledningsvis ger hon generöst beröm åt inläsaren: hon läser bra! Informanten känner igen rösten från tidigare lyssnarsituationer och uppfattar uppläsaren som en personlig vän, som hon tycker om. Under intervjuens gång blir den kvinnliga informanten mer och mer uppfylld av novellens tema, och vid närmare eftertanke tycker hon att uppläsaren ”tog i så” och körde över henne som lyssnare, eftersom hon bara berättade vad mamman tyckte. Flickan i berättelsen kommer ingen vart med sin mor. Den kvinnliga informanten identifierar sig med flickan i berättelsen och hon känner igen problematiken från sitt eget liv. Eftersom hon inte tycker om mammans sätt i förhållande till dottern så tycker hon inte heller om rösten som läser. Hon blir också mer och mer negativ till

själva berättelsen och tycker till slut att texten är full med svåra ord som hon inte förstår, att det är tråkigt att lyssna till talboksband och att hon mycket hellre skulle lyssna på musik. Den manliga informanten har också uppfattat att texten behandlar en konflikt mellan två människor, där den ena ”mobbar” den andra. Mobbningssituationen är något som också han känner igen från sitt eget liv. Den manliga informanten tycker däremot att uppläsaren tog parti för ”oss” (mobgade), att hon var ”på vår sida”. Han fångslades också av historien och tycker att han ”nästan kunde se den där bilden bredvid texten”.

7.3 Betydelsemönster gällande form i *Rånet* – informanternas perspektiv

Den fenomenologiska analysen av de naturliga meningsenheter, som jag skapat utgående från informanternas svar på intervjufrågorna om form samt de analyser i centrala teman som jag gjort, finns återgivna i bilageavdelning, bilagorna 4e och 4 f. I den löpande texten nedan samlar jag de grundläggande beskrivningarna för de olika narrativen. Jag diskuterar fynden i jämförande perspektiv mellan kvinnor och män samt mellan de olika inläsningarna.

7.3.1 Grundläggande beskrivningar – referensgruppens perspektiv

De fältnära narrativen återfinns i bilaga 4e, som omfattar narrativ 41 till 44.

Det var jobbigt att lyssna!

(Kvinna, referensgruppen, effektsatt)

Den kvinnliga informant ur referensgruppen tycker att det var jobbigt att lyssna för ljudeffekterna var alltför påträngande och störde koncentrationen. Hon tycker att man började fundera mera på hur de var gjorda än på själva handlingen. Informanten tycker också att berättelsens text i sig var besvärlig med många krångliga ord. Det jobbiga intrycket förstärks av att uppläsaren läser på ett tråkigt sätt. Det var skönt när det var tyst någon stund emellanåt.

Informanten tycker att vissa effekter var bra gjorda och att de gjorde det lättare att leva sig in i berättelsen. Genom att känna igen olika ljud kunde man lättare göra kopplingar till eget liv och nästan se de olika miljöerna framför sig. Ljudeffekter talar till känslorna, väcker känslor, vilket är bra. Informanten tycker ytterligare att hon styrdes av ljudeffekterna och de miljöer de målade upp. Det kan vara bra om man inte orkar fantisera hur det ser ut själv, men om man vill

skapa egna bilder är det störande med ljudeffekter, som tolkar allt. Om ljudeffekten kommer för sent eller inte passar in i de bilder man skapat är det störande. Tekniskt dåliga effekter är störande, alltför genomträngande ljud likaså.

Jag uppskattade ljudeffekterna!

(Man, referensgruppen, effektsatt)

Den manliga informanten ur referensgruppen uppskattar ljudeffekterna och tycker att de förstärker upplevelsen av berättelsen genom att han bättre kunde leva sig in i miljöerna. Han får en klarare uppfattning om var det hela utspelar sig.

Informanten är imponerad över hur väl effekterna är gjorda och ger en rik beskrivning av hur de fungerade tekniskt. Han uppehåller sig länge vid den tekniska utformningen och påpekar också att det kan störa koncentrationen på vad som händer i berättelsen, om man som lyssnare riktar sin uppmärksamhet för mycket på hur effekter är gjorda. Dåligt gjorda effekter irriterar, väl gjorda förstärker intrycket.

Informanten uppskattar ljudeffekterna för att de hjälpte honom att behålla intresset för berättandet. Han uppfattar nämligen läsningen som distanserad även om rösten är klar och tydlig. Tempot uppfattar han som alltför lugnt och slött. Han försöker motivera varför tempot i talböckerna skall vara långsamt – så att lyssnaren själv skall hinna skapa bilder i sitt eget huvud eftersom lyssnaren inte ser någonting – men sticker inte under stol med att han i alla fall hade önskat mera variation. Informanten tycker att textinnehåll och ljudeffekter stämde överens, men påpekar att han inte kunde känna de känslor som det tydligen var meningen att man skulle uppleva i slutet.

Rösten var mörk och behaglig

(Kvinna, referensgruppen, naken)

Den kvinnliga informanten ur referensgruppen, som lyssnat till en naken uppläsning av *Rånet* uppehåller sig vid röstens, tempots och pausernas funktion. En neutral, mörk röst är behagligare att lyssna till än en gäll röst i högre register. Rösten skall tala klart och tydligt, men den får inte vara för överdriven i något hänseende. Rytmen betyder mycket för den kvinnliga informanten och hon vill komma framåt i handlingen. En läsrytm mitt emellan snabb och långsam är därför bäst, och det måste finnas pauser så att man hinner tänka efter, men de får inte vara för långa.

Den kvinnliga informanten är nöjd med den nakna version av *Rånet* som hon har hört. Hon tvivlar på att ljudeffekter skulle ha passat, eftersom hon tycker att de lätt blir störande. Att lyssna på en bok skall inte vara detsamma som att höra på

radioteater. Hon försöker hitta motiveringar till varför ljudeffekter skulle vara bra, nämligen för inlevelsens skull, och hon ger också exempel på nya effekter som kunde ha funnits med. Hon avslutar i alla fall med att konstatera: Om det finns effekter skall de inte höras hela tiden och de skall vara få till antalet.

Rösten var enformig och läste utan inlevelse

(Man, referensgruppen, naken)

Den manliga informante, som lyssnat på den nakna uppläsningen av *Rånet* har många åsikter om hur rösten skall låta, om tempo och pauser samt ljudeffekter. Han tycker att uppläsaren hade enformig röst och att han läste utan inlevelse. Texten var svår att komma ihåg på grund av många detaljer, och informanten tycker att uppläsaren betonade varje detalj för mycket, att han tog i för mycket i slutet på meningarna. Betoningen på alla detaljer gör att informanten tycker att han missade det viktigaste, nämligen personernas tankar. Han blev bortblandad och kände sig förvirrad. Han säger därför att det viktigaste i en novell berättad på band är att hänga med i historien, att det inte blir rörigt. Tempot i uppläsningen uppfattar han som bra, likaså pauserna för de behövs för att lyssnaren skall hinna strukturera berättelsen i sitt eget huvud. Informanten drar paralleller till både böcker och film. Bokens struktur framträder i yttre stilistiska tecken, något som gör det lättare att t.ex. se när något nytt börjar. Film har sina egna tekniker för samma sak. Informanten anser att inlevelse i rösten och variation i röst användningen är viktiga dramatiska element vid uppläsning på talbok. Det nonverbala budskapet i rösten, som talar till känslorna, måste komma fram.

När det gäller ljudeffekter anser den manliga informanten att om det finns ljudeffekter så skall de förekomma i riklig mängd hela tiden så att man tar in dem som ett bakgrundsljud. Få effekter då och då gör att man börjar tänka på hur de är gjorda, vilket tar uppmärksamheten från handlingen i berättelsen. Informanten säger vidare att man förstår bättre om man "ser" inre bilder. Ljudeffekter hjälper en att se i bilder och gör att man lättare kan "gå" direkt in i miljön utan att behöva fundera ut hur det ser ut i den. Fantasibilder påminner ofta om någon miljö där man varit i verkligheten. Informanten är också medveten om att ljudeffekter kan styra upplevelsen. Om man vill tänka själv är det inte så bra, och ljudeffekterna skall inte heller överrösta talet så att man inte hör vad som sägs.

7.3.2 Referensgruppens formdiskussion i jämförande perspektiv, *Rånet*

Referensgruppen, effektsatt version

Den kvinnliga och manliga informanten i referensgruppen har helt olika åsikter om hur det var att lyssna på den effektsatta versionen av novellen *Rånet*. Den kvinnliga informanten tycker att det var jobbigt att lyssna därför att effekterna var alltför påträngande och störde hennes koncentration. Den manliga däremot tycker om ljudeffekterna och berömmar deras tekniska kvalitet. Han anser att det var ljudeffekterna som gjorde det hela spännande och som hjälpte honom att orka lyssna på rösten, som han upplevde som oinspirerad och distanserad. Lästempot var alltför långsamt med för många pauser. Också den kvinnliga informanten tycker att tempot var för långsamt och läsningen för tråkig. Dessutom var texten i sig besvärlig med en massa olika detaljbeskrivningar, som det var svårt att komma ihåg. Den kvinnliga informanten är märkbart frustrerad och irriterad. Den manliga är mera accepterande och han för en lång diskussion med sig själv, där han motiverar varför ett långsamt lästempo kanske är nödvändigt i talböcker; eftersom lyssnaren inte ser riktiga bilder måste han eller hon få tid på sig att hinna uppfatta och skapa bilder i sitt eget huvud. Den manliga informanten tycker att textinnehåll och ljudeffekter stämde överens. Ljudeffekterna gav upphov till både bilder och känslor hos honom. Också den kvinnliga informanten tycker att ljudeffekterna talar till känslorna och att det är lätt att se bilder framför sig över de miljöer där berättelsens handling försiggår, eftersom ljudeffekterna påminde om situationer hon varit med om i sitt eget liv. Men hon är också irriterad över att den effektsatta versionen tolkar berättelsen och styr hennes eget aktiva medskapande för mycket. Hon uttrycker det på detta sätt: ... om man vill skapa egna bilder är det störande med ljudeffekter, som tolkar allt. Om ljudeffekten kommer för sent eller inte passar in i de bilder man skapat själv är de också störande. Även om den manliga informanten uppskattade den effektsatta versionen av novellen *Rånet* tycker han inte att han kände några speciella känslor, som det tydligen var meningen att man skulle uppleva där i slutet. Båda informanterna kan ge rika beskrivningar på olika ljudeffekter, som förekom på bandet. De är överens om att väl gjorda effekter kan fungera bra i en ljudbok men om man börjar fundera för mycket på hur de är gjorda störs koncentrationen och man följer inte med handlingen. Tekniskt dåliga effekter är störande liksom allt för genomträngande ljud. Ljudeffekterna skall inte heller övertösa rösten som läser. Den kvinnliga informanten uppskattar att det var tyst en stund emellanåt, så att hon fick vila öronen.

Referensgruppen, naken version

Den kvinnliga och manliga informanten i referensgruppen är båda nöjda med den version av novellen *Rånet* som de fått lyssna till. De tycker att rösten var klar och tydlig men hade önskat mera engagemang och inlevelse. De har många åsikter om röstens, tempots, rytmens och pausernas betydelse i en ljudbok. Rösten skall vara behaglig att lyssna på och den får gärna vara i låg i tonhöjd. Den kvinnliga informanten anser att en mansröst som läser är bättre än en kvinnorröst. Den manliga informanten säger att rösten gärna får vara i ett mittemellanläge och ganska neutral. Den kvinnliga informanten påpekar att man måste ”känna att det finns en rytm” i läsningen och det är viktigt att ”komma sig framåt” i berättelsen. Det får inte gå för långsamt. Den manliga informanten vill inte blanda bort sig och påpekar därför att det inte får bli för rörigt. Att överdrivet betona olika detaljer gör det hela virrigt och är störande. Båda informanterna tycker att pauserna i den uppläsning de just hört kunde ha varit längre, så att de fått tid att skapa sina inre bilder. Det egna inre bildskapandet lyfts fram som något viktigt. Båda informanterna refererar också till andra konstformer och medier, dvs. till radioteater, film och tryckt text i en bok och tycker att lyssnandet är en konstform i sig som inte skall vara som radioteater eller film utan som skall påminna om när man läser själv. När det gäller frågan om ljudeffekter är bra i en ljudbok för att underlätta lyssnarens förståelse och tolkning har informanterna helt olika åsikter. Den kvinnliga informanten tycker inte att det behövs ljudeffekter, och om de trots allt finns så skall de vara få, och de skall inte höras hela tiden. Den manliga informanten däremot tycker att ljudeffekter gärna får finnas, och om de finns så skall de finnas i stor mängd och helst ligga som en ljudmatta i bakgrunden kontinuerligt. Båda informanterna är överens om att ljudeffekterna skall vara välgjorda, så att man som lyssnare inte behöver irritera sig på den tekniskt dåliga kvaliteten. Båda anser också att det kan finnas en risk med att man lyssnar för mycket på ljudeffekterna om de finns och att koncentrationen på själva texten i berättelsen då kan bli lidande. För många och för högljudda ljudeffekter kan bli bullriga och störa perceptionen av talet. Ljudeffekterna kan också styra lyssnarens tolkning i en viss riktning, något som informanterna menar kan vara bra ur författarens synvinkel. Lyssnaren förstår kanske novellen som författaren har tänkt. Men ur lyssnarens perspektiv är det inte bra om ljudeffekterna styr för mycket, eftersom man som lyssnare vill tolka och förstå själv. Den kvinnliga informanten tycker också att ljudeffekter bara skulle förlänga lyssnandet på ljudboken och hon vill lyssna lika snabbt som om hon skulle läsa själv med ögonen.

7.3.3 Grundläggande beskrivningar – undersökningsgruppens perspektiv

De fältnära narrativen återfinns i bilaga 4e, som omfattar narrativ 45 till 48.

Jag tycker inte om ljudeffekter!

(Kvinna, undersökningsgruppen, effektsatt)

Den kvinnliga informanten ur undersökningsgruppen, som fått lyssna på den effektsatta versionen av *Rånet* värjer sig mot ljudeffekterna, som är alltför påträngande och skarpa. De påverkar hennes ljudperception och koncentrationsförmåga negativt så hon har svårt att komma ihåg vad som hände i berättelsen. Hon är rädd för att få epilepsianfall av ljuden, och även detta stör hennes koncentrationsförmåga. Hon uppfattar i alla fall de moraliska dilemman berättelsen presenterar och tar ställning till dem. Innehållet hänger noga samman med formen, och det är svårt att enbart kommentera formaspekter.

Jag kan inte förstå när det bullrar så!

(Man, undersökningsgruppen, effektsatt)

Den manliga informanten ur undersökningsgruppen tycker att ljudeffekterna var bullriga och gjorde det svårt att uppfatta talet, och som en följd av det blev det svårt att förstå. Informanten vill gärna förstå och poängterar att han inte har svårt att förstå om han väl hör. Han vill gärna vara snäll i förhållande till intervjuaren och säger att ljudeffekterna satte igång fantasin, att det nästan blev som att se på en film och att historien i sig var rätt spännande.

Det var svårt och tungt att lyssna!

(Kvinna, undersökningsgruppen, naken)

Informanten uppfattar berättelsen som tung och svår. Hon känner igen uppläsarens röst och har en positiv inställning till honom som person, men hon tycker ändå att han läser hackigt med alltför långa pauser. Det är svårt att få en sammanhängande uppfattning av storyn. Hon önskar att han hade läst flickans text mera kvinnligt och att det funnits ljudeffekter och musik med på bandet. Hon ger flera exempel på hur man skulle ha kunnat göra lyssnandet mera spännande och mindre tröttande genom att använda ljudeffekter och musik. Men det skall inte bli för mycket effekter.

Som följd av att informanten tycker att det är svårt och tungt att lyssna och komma ihåg upplever hon hela situationen som fylld av för stora krav. Hon säger därför att hon tycker att banden skall vara lätta att förstå, att det skall vara lätt text och lätta namn. Då upplever och tänker man bättre. En bidragande orsak till att hon tycker att det är tungt är också att hon påverkas av problematiken i berättelsen och anser att pojken uppför sig illa.

Jag tycker det är trevligt när jag känner igen rösten!

(Man, undersökningsgruppen, naken)

Informanten kände igen uppläsarens röst och hänvisar till de gånger han hört honom förr. Att känna igen rösten upplevs som positivt. Berättelsens innehåll har utmanat informantens uppfattning om rätt och fel och han tar avstånd från pojkens handlande. Den manliga informanten tycker att pojken i berättelsen hade dålig uppfostran. Detta stämmer illa överens med hans egen livsfilosofi, som kan uttryckas i orden: Glad och god skall mänskan vara!

När det gäller formfrågorna kommenterar han närmast tempot, som han uppfattar som bra därför att det var långsamt, det skall inte gå så snabbt att man inte hinner förstå någonting. Informanten använder onomapoetiska uttryck för att illustrera vad han menar. Informanten uppfattar också frågorna om form på konkret nivå och säger att ljudet skall vara tillräckligt högt, så att man kan höra bra. Däremot tycker han inte om ljudeffekter i form av oljud och höga rop. Han tycker att man kan bli rädd av dem. Det är lätt att följa med och lyssna om man vet hur man knäpper på bandspelaren.

7.3.4 Undersökningsgruppens formdiskussion i jämförande perspektiv, *Rånet*

Undersökningsgruppen, effektsatt version

Både den kvinnliga och den manliga informanten ur undersökningsgruppen är överens om att den effektsatta versionen av novellen *Rånet* inte tilltalar dem. Ljudeffekterna var alltför påträngande och skarpa och påverkade informanternas ljudperception och koncentrationsförmåga negativt. De har svårt att komma ihåg vad som hände i berättelsen. Den manliga informanten är upptagen av att få intervjuaren att förstå att det inte är något fel på hans fattningsförmåga, han förstår nog om han bara hör vad som sägs. Den lyssnarsituation han just har varit med om förliknar han vid hur svårt det är att höra vad andra säger om en cirkelsåg är igång i samma rum, det är allt för bullrigt. Den kvinnliga informanten är rädd för att de höga pipljuden skall framkalla epilepsianfall hos henne. Den manliga informanten tycker att det nästan var som att se på film, när han lyssnade på den effektsatta versionen och att det satte igång fantasin. Den kvinnliga informanten är upptagen av innehållsaspekten och tar ställning till de moraliska dilemman som presenteras i berättelsen.

Klara mönster för undersökningsgruppen är alltså att ljudeffekter stör perception och koncentrationsförmåga samt att informanterna har svårt att skilja mellan innehålls- och formperspektiv eftersom lyssnandet för dem är en total upplevelse.

Undersökningsgruppen, naken inläsning

Båda informanterna tycker att novellen *Rånet* var tung och svår att lyssna på. Dels innehöll den många detaljbeskrivningar och många olika miljöer, dels påverkades informanterna starkt av innehållet i berättelsen: ”Men jag tyckte att han blev dåligt uppfostrad den där pojken (34MN). Han var stygg i munnen, det var ganska stygt det han gjorde och sa (35MN). Men det var hemskt då han höll på med sånt där, sina sura miner (25KN). Han sku va en sån där snäll mänska och inte så där sur och bekymmer och ... (26KN)”. Informanterna har svårt att skilja mellan innehållsaspekt och formaspekt. Båda informanterna uppskattade rösten som läste eftersom de hörde att det var en gammal bekant, som de kan namnge (Östen Engström). Den kvinnliga informanten är ändå kritisk till uppläsningen och anser att den var hackig och att uppläsaren höll alltför långa pauser, vilket gjorde det svårt att följa med och komma ihåg alla detaljer. Hon efterlyser större enkelhet, lättare ord, lättare texter, lättare namn. Också den manliga informanten tycker att det skall vara lätt text, så att man förstår bra. Han uppskattade det långsamma lästempot och använder onomatopoetiska uttryck för att visa hur det inte skall låta på talboksbandet: ”De ska inte prata för hastigt, ba-ba-bb-bum och hålla på så där utan det ska nu gå i sakta mak. Så man säkert hinner med.” Ett annat klart mönster är att den kvinnliga informanten har lättare att diskutera frågan om form än den manliga. Hon säger att hon ”önskar att han hade läst flickans text mera kvinnligt och att det funnits ljudeffekter och musik med på bandet”. Hon ger flera exempel på hur man skulle ha kunnat göra lyssnandet mera spännande och mindre tröttande genom att använda ljudeffekter och musik, ungefär som på film. Men hon vill inte ha för många effekter. Den manliga informanten uppfattar frågorna om form på konkret nivå och säger att ljudet skall vara tillräckligt högt, så att man kan höra bra. Däremot tycker han inte om *ljudeffekter i form av oljud och höga rop*. Han tycker att man kan bli rädd av dem. Men det är lätt att följa med och lyssna om man vet hur man knäpper på bandspelaren.

7.4 Sammanfattning av informanternas tankar om hur den talande boken skall låta

I kapitel 7 har jag redovisat hur litteratursamtalets perspektivbyte från fokus på innehåll till form har utfallit. Hur den talande boken skall låta är beskrivet med hjälp av meningskoncentrering i fem steg. Perspektivet är informanternas och jag har identifierat mönster i deras åsikter om form, inklusive röst, i de olika inläsningarna.

Hur den talande boken skall låta

Informanterna i referensgruppen har en klar preferens för hur den talande boken skall låta. Att läsa med öronen skall så mycket som möjligt påminna om när man läser själv. Det betyder att allt, som stör koncentrationen och för tankarna bort från det narrativa förloppet skall bort. Det viktigaste är att komma framåt i berättelsen, att kunna stiga in i det fiktiva textuniversumet och göra sina egna upptäckter där. Informanterna föredrar därför en enkel och avskalad inläsning. En kompetent röst är klar och tydlig, men naturlig – den får inte vara för skolad. Inläsaren får inte heller ha något röstproblem eller något talfel. Den får vara ”behaglig”, inte för saklig men heller inte för känslösam. Den får hellre vara mörk än ljus. Det allra viktigaste är att rösten har närvaro – det måste höras att personen som läser verkligen vill göra det. Men inläsaren får inte tolka för mycket, rösten skall vara neutral men ändå engagerad. Rösten skall bara finnas där utan att man egentligen tänker på att man lyssnar på någon. Informanternas definition på vad en bra röst är sammanfaller i hög grad med de resultat som Valo (1994) och Furu (2004) också kom fram till (se avsnitt 2.4.1). Tempot i läsningen får vara ganska snabbt, och ljudeffekter av olika slag behövs egentligen inte. Två som läser är inte heller bra, eftersom lyssnaren måste förhålla sig till rösterna, vilket stör koncentrationen. Informanterna i referensgruppen hade många olika uppfattningar om de röster de lyssnat på. Vilken röst man föredrar verkar åtminstone delvis vara en personlig smaksak, men generellt hade de gärna önskat ett snabbare tempo i läsningen och större inlevelse i röstanvändningen.

Informanterna ur undersökningsgruppen önskar sig normala, snälla, blida och vanliga röster. För dem är frågan om form svår att besvara eftersom de inte besitter den form av läskompetens som gör att de kan skilja på ”röster i det vanliga livet” och ”röster på band”. I sitt eget liv har de en generell önskan om vänliga röster, en åsikt som speglar av sig i svaren på frågan om hur talboksrösterna skall vara. Undersökningsgruppens informanter har också svårt att skilja innehåll och form från varandra. För dem fungerar attributionsteorin: om rollkaraktären i novellen verkar vara en trevlig människa så är rösten också bra och trevlig, men om informanterna inte tycker om en viss rollkaraktär så speglar den negativa uppfattningen om personen av sig på hur de uppfattar rösten. Alla informanter ur undersökningsgruppen hade hört Ö Engström och S Engström läsa på talbok förut och många hade också träffat någon av dem i verkligheten. De uppfattade därför rösterna som tillhörande en känd och vänlig person och tyckte därför om dem. Identiteten som en person med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning styr också informanternas åsikter om hur talboken skall låta. Undersökningsgruppens informanter verkar ha internaliserat uppfattningen att rösterna måste tala långsamt, tydligt och enkelt med dem för att de skall förstå. De vill inte ha för mycket att hålla reda på av rädsla för att tappa tråden. De föredrar därför en röst framför två och ljudeffekter tycker de heller inte om.

Genusperspektiv i referensgruppen

I referensgruppen syns ett tydligt genusmönster. De kvinnliga och manliga informanterna har ofta rakt motsatta uppfattningar om hur ljudboken skall låta. De manliga informanterna uppskattar den manliga inläsarens röst och tycker att den är klar, saklig och tydlig och pratar om väsentliga saker medan de irriterar sig på kvinnorösten och tycker att den är alltför känsloladdad. Dessutom pratar den också om känslor och relationer. De kvinnliga informanterna uppskattade den naturliga kvinnorösten, som läste i ett mycket snabbare tempo än mansrösten, och tyckte att det var tungt att lyssna på den manliga rösten som enligt dem artikulerade för mycket och var för skolad. De manliga informanterna uppskattade ljudeffekterna, som fick dem att skapa egna filmer i huvudet. De kvinnliga informanterna tyckte att ljudeffekterna var för påträngande och styrde deras inre bildskapande för mycket.

Estetisk diskurs och livsvärldsdiskurs som forskarens metaperspektiv på svarsmönster

Ett mönster av två olika diskurser kan konstrueras på basis av svaren i de två olika lyssnargrupperna. Nästan alla informanter i undersökningsgruppen påpekar att de inte tycker om att lyssna på talbok eftersom det är barnsligt. De tycker att kassetter skall innehålla musik. Informanterna påpekar att de är stora nog att läsa själva. De uttrycker en stark önskan om att vara normala ungdomar och enligt dem lyssnar inga normala ungdomar på sagokassetter. Undersökningsgruppens informanter fungerar inom ramen för vad som kunde kallas en normalitetsdiskurs. Denna önskan om att vara normal, att vara som andra unga människor, kan ges en mindre stämplande beteckning och jag väljer därför att skriva att undersökningsgruppen formar en livsvärldsdiskurs. På samma sätt som vid tolkningsfrågorna styr den egna livsvärlden och de egna erfarenheterna av att tillhöra en särskild tolkningsgemenskap de unga informanternas utsagor också när det gäller frågan om form. För referensgruppens medlemmar är inte frågan om normalitet relevant. De äger alla en läskompetens och en litterär färdighet, som gör att de kan diskutera frågan om form. De har åsikter om vad som är bra och vad som är dåligt, och de har också ord för att diskutera konstnärliga aspekter på de olika inläsningarna. De fungerar inom ramen för vad jag kallar en estetisk diskurs.

8 Mot en poetik för den talande boken

I det åttonde kapitlet diskuteras hur poetiken för en talande bok kan se ut utgående från en didaktisk modell, som jag konstruerat. Modellen belyser forskningsdesignen, forskningsprocessen och de mest centrala resultaten i den undersökning, som rapporteras i denna avhandling. Diskussionen, som påbörjades i de tre resultatkapitlen 5, 6 och 7 fördjupas. Målet är att ge svar på avhandlingens frågeställning om hur man bygger upp en förmedlingssituation, som ger lyssnarna till talbokstext möjlighet till lärande. Lärande i detta sammanhang betyder möjlighet till förståelse av den skönlitterära textens existentiella teman. Diskussionen fokuserar inledningsvis på de konkreta resultaten i detta avhandlingsarbete. Senare fokuserar diskussionen på de upptäckter jag gjort under forskningsprocessen, nämligen de möjligheter att artikulera egna existentiella frågeställningar som litteratursamtal kan ge, speciellt hos gruppen unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning. Därmed skrivs också svaren på forskningsfråga 4 fram. Forskningsfrågan var: Vilka meningserbjudanden kan synliggöras genom litteratursamtal? Frågan om hur man kan utveckla läskompetensen hos denna grupp diskuteras ur ett perspektiv från kritisk-emancipatorisk pedagogik.

Forskningsprocessen om *Den talande bokens poetik* har sträckt sig över en lång tid. Under den tiden har utvecklingen av talboks- och ljudboksområdet varit mycket expansiv, något som återspeglas i min avhandling genom ett rätt omfattande kapitel (kapitel 2) om denna utveckling. Talboken introducerades i Norden på 1950-talet. I början riktade sig talboken till synskadade men har i dag många olika grupper av läshandikappade som användare, inte minst dyslektiker. Den kommersiella ljudboken har också slagit igenom som ett sätt att läsa för personer som inte har läshandikapp under 2000-talets första decennium. Östen Engström såg redan på 1990-talet vilken möjlighet till läsupplevelser som talboken kunde ha för gruppen lindrigt utvecklingsstörda. Den expansiva utvecklingen av den talande boken under 1990-talet (talboken) och 2000-talet (ljudboken) har dock tyvärr inte medfört att gruppen unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning i någon större utsträckning har börjat använda talböcker som ett sätt att ta del av skönlitteratur. De centrala resultaten i denna avhandling pekar på att denna grupp av unga vuxna kan ha stort utbyte av att lyssna på en talande bok. Det är möjligt att öppna fiktionens värld mycket mera än vad man trott också för dessa unga. Langer (2005) säger, att föreställningsvärldarna utgörs av de individuella och föränderliga föreställningsvärldar, som var och en skapar utgående från tidigare erfarenheter när man läser fiktiv text. Hon säger vidare att skapandet av föreställningsvärldar utvecklar receptionsförmågan. Det gäller för alla människor, också för individer med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning.

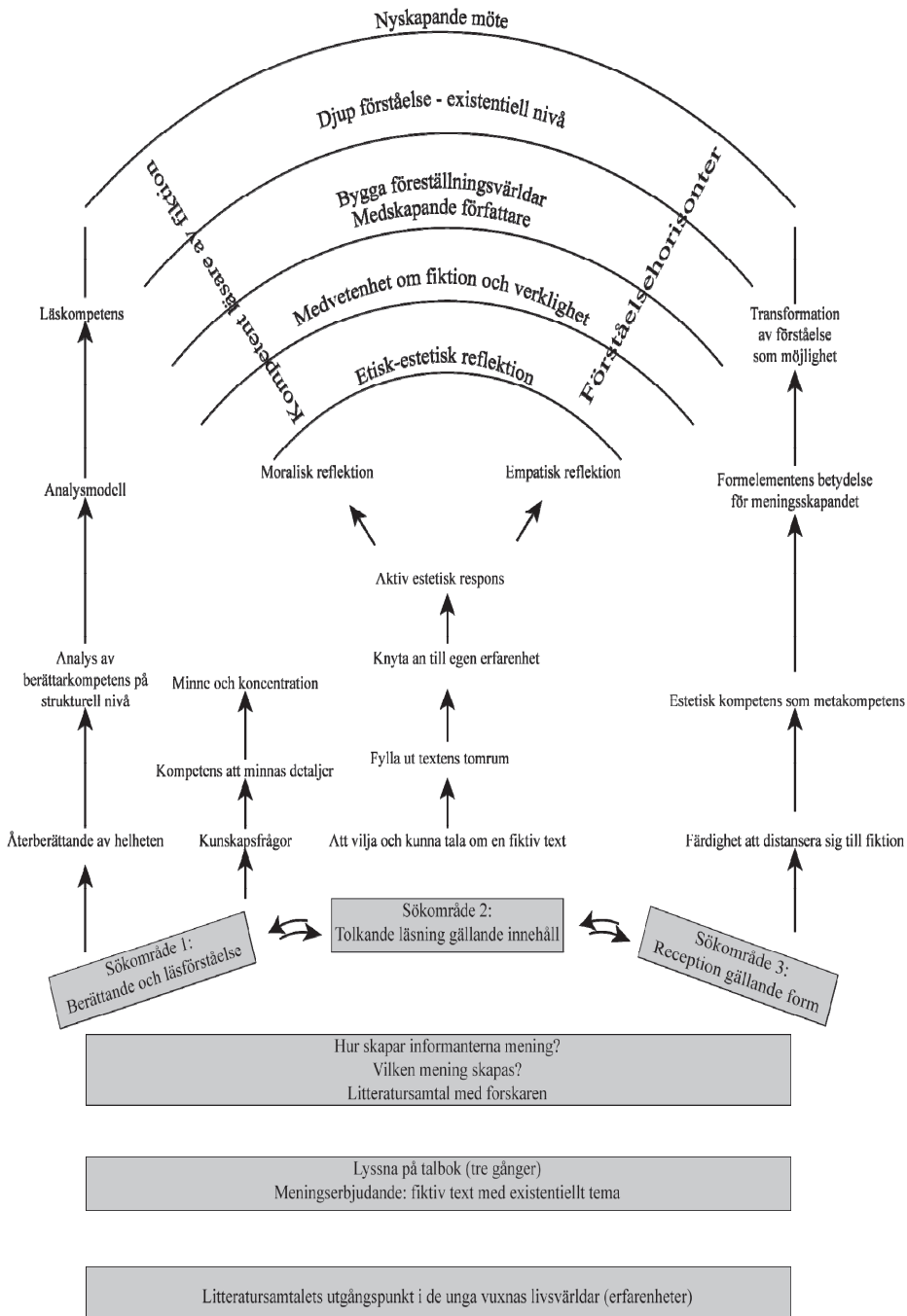
8.1 Resultatsammanfattning och diskussion

Det övergripande syftet med forskningsprojektet *Den talande bokens poetik* formulerades i kapitel 1 som ett syfte att bidra till kunskapsutveckling om förståelsemönster i unga vuxnas reception av skönlitteratur i form av en talande bok. Syftet ledde till följande problemformulering: Hur uppfattar olika lyssnargrupper fiktiv text inläst med olika variationer avseende röst, engagemang och ljudeffekter? Problemställningen operationaliserades i fyra forskningsfrågor:

1. Vilka mönster kan identifieras i lyssnarnas svar rörande berättelsestruktur och kognitivt innehåll i ett jämförande perspektiv, som omfattar olika inläsningar?
2. Vilka förståelsemönster i tolkande läsning relaterade till (texternas) teman kan identifieras hos olika lyssnare?
3. Vilka uppfattningar har lyssnarna om hur den talande boken skall låta?
4. Vilka meningserbjudanden kan synliggöras genom litteratursamtal?

I figur 17 (se nästa sida) har jag konstruerat en modell som är denna studies förslag till en poetisk didaktik för den talande boken. Analysmodellen, som jag kallar "Att öppna föreställningsvärldar" kan också fungera som en visualisering av den analytiska reflektionen under forskningsprocessens gång. Modellen är uppbyggd i enlighet med forskningsdesignen med tre sökområden som svarar mot de aspekter som har utforskats. Forskningsfrågorna synliggörs i min analysmodell i form av olika sökområden. Sökområde 1 svarar mot fråga 1, sökområde 2 mot fråga 2 och sökområde 3 mot fråga 3. Fråga 4 om vilka meningserbjudanden som kan synliggöras genom litteratursamtal kommer till uttryck inom alla sökområden.

Figuren skall läsas nerifrån och upp. Litteratursamtalen tar utgångspunkt i de unga vuxnas livsvärldar. Tanken är att de unga vuxna speglar sitt lyssnande mot sina egna erfarenheter. De egna erfarenheterna utgör den personliga referensramen. I den didaktiska planläggningen ingår val av litteratur och i denna studie valdes tre fiktiva texter med existentiella teman, som förväntades ha relevans för de unga vuxna. Genom analysen har jag kunnat visa att de existentiella teman som kan identifieras har engagerat och utmanat de unga vuxna till medskapande tolkning.

Figur 17. Att öppna föreställningsvärldar – ett förslag till en poetisk didaktik. (Knip-Häggqvist 2010, egen konstruktion av modell.)

Sökområde 1 – det efferenta perspektivet

Litteratursamtalet hade två vägledande frågor för forskarens inbjudan till samtal, nämligen hur informanterna skapar mening och vilken mening det är som skapas. Sökområde 1 gällde berättande och läsförståelse. Berättandet var i detta fall återberättande av helheten och analys av berättarkompetens på strukturell nivå. Dessa två stadier samlades i Labovs och Waletskys analysmodell, som kan visa en aspekt av läskompetens, nämligen medvetenhet om berättelsestruktur. En konklusion, som kan bidra till en poetik för den talande boken är att föreställningsvärldar kan öppnas genom utmaning till återberättande. Genom återberättande kan de unga vuxna artikulera kunskap om att en berättelse har en början, en händelseutveckling och ett slut och att en berättelse handlar om personer, händelser och teman. När det är sagt, måste ändå konklusionen utgående från denna studies resultat vara att både referensgrupp och undersökningsgrupp endast visade en återberättarkompetens under utveckling. De flesta lindrigt utvecklingsstörda förbättrade sin återberättarkompetens något genom de tre litteratursamtalen, men de svagaste återberättarna utvecklade inte sin kompetens. För den gruppen kan textvalet ha varit för krävande. En annan möjlig förklaring är att frågan ”Vad handlar berättelsen om?” var för generell, och för denna undergrupp borde frågan ha varit mera avgränsad och konkret. En tredje förklaring till att de svagaste bland de lindrigt utvecklingsstörda inte utvecklade sin kompetens att återberätta kan vara att deras kognitiva nivå satte ett tak, som inte kunde överskridas. Inom gruppen unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning kan skillnaderna i kognitiv funktion vara ganska stor mellan den svagaste och den starkaste.

Den andra aspekten under sökområde 1 gällde läsförståelse. I litteratursamtalets inledande fas tolkades läsförståelse snävt som en förmåga att uppfatta och komma ihåg och denna aspekt omfattade kunskapsfrågor. Kunskapsfrågorna inbjöd till det som Rosenblatt (1935/2002) kallar efferent läsning, dvs. att läsa som man läser en faktatext. Läsförståelsen i detta sökområde bygger alltså på kompetens att minnas detaljer, och det som prövas är minne och koncentration. Svarmönstren visade att både undersökningsgruppen och referensgruppen kunde minnas faktabetonade detaljer. Svarsprofilerna liknar varandra men undersökningsgruppens profil ligger på en lägre nivå, vilket kunde förklaras som beroende av deras kognitiva handikapp. Några intressanta skillnader mellan de två grupperna framkom när det gäller inläsningens form. Jag återkommer till dessa skillnader under sökområde 3.

En kritisk forskarkommentar till denna typ av frågor är att de inte hör hemma i ett litteratursamtal som fokuserar på meningsskapande. Denna typ av frågor påminner alltför mycket om läxförhör och verkar inte öppna några förståelsehorisonter. Till det är frågorna alltför slutna för det finns ett ”rätt svar”. Frågor som fokuserar på efferent läsning får snarare en motsatt effekt. Referensgruppens informanter besvarade i stort sett alla kunskapsfrågor korrekt, men frågorna fick också informanterna att känna sig kontrollerade och

litteratursamtalet fick därmed från början kanske något som Hetmar (2004) kallar en skolsk prägel, som inte öppnar några föreställningsvärldar. En manlig informant ur referensgruppen uttryckte sig så här, när jag frågade hur det varit att lyssna på en av novellerna: ”Som alltid i skolan, lite tråkigt.” Många av undersökningsgruppens informanter reagerade på kunskapsfrågorna med osäkerhet, som en av de kvinnliga informanterna gav uttryck för genom att beklaga sig: ”oj, oj, genast från början en massa svåra ord”, medan flera manliga informanter började räkna upp något som de kunde: alla huvudstäder i Europa eller alla cd-skivor som en artist gett ut.

Konklusioner gällande återberättande och läsförståelse

Berättelseanalysen visade att referensgruppens unga vuxna har integrerat en berättelsestruktur som kan ge stöd för återberättandet. Undersökningsgruppens unga vuxna har inte en berättelsestruktur integrerad. En konklusion av detta kunde bli att undersökningsgruppen skulle ha behövt mera stöd för sitt återberättande, t.ex. i form av mera strukturerade och direkta frågor.

Svarsmönstren gällande kunskapsfrågorna visade liknande mönster hos referensgrupp och undersökningsgrupp men på olika nivå. Funktionsnedsättningen hos undersökningsgruppen blev synlig i de kvantitativa måtten på antal ord i återberättandet men också i antalet korrekt besvarade frågor. Hos undersökningsgruppen verkar det som om intervjusituationen, litteratursamtalet, fungerat som en lärandesituation. Genom fokuserade frågor riktades undersökningsgruppens uppmärksamhet, så att antalet korrekta svar i medeltal ökade något från omgång ett till omgång tre.

Genom att ställa frågor om läsförståelse öppnas i återberättandet i några fall för tolkande läsning, medan kunskapsfrågorna hade begränsat värde för läskompetens. En efferent läsning öppnar inte för föreställningsvärldar.

Sökområde 2 – det estetiska perspektivet

Sökområde 2 omfattade litteratursamtal om innehållet och tolkningen av detsamma. Jag har därför kallat sökområde två ”tolkande läsning gällande innehåll”. Sökområde 2 visade sig vara analysens fördjupningsområde. Denna fas av samtalet väckte informanternas intresse och engagemang på ett annat sätt än sökområde 1. En förutsättning för denna del av samtalet var att informanterna ville och kunde tala om en text som fiktiv. I samtalet utmanades informanter att fylla ut textens tomrum, något som de gjorde genom att knyta an till egen erfarenhet och genom att ge aktiva estetiska responser. I responserna gick de i dialog med texten och identifierade sig eller tog avstånd från personer och handlingar. Också undersökningsgruppens informanter gav exempel på både empatisk och moralisk reflektion. Dessa reflektioner kan sammanfattas som

etisk- estetisk reflektion. Den estetiska formen (novellen) väckte såväl estetisk (om form och meningsskapande) som etisk reflektion (moralisk och empatisk). Jag återkommer till hur grupperna har reflekterat i förhållande till de olika varianterna av inläsning under sökområde 3.

I den didaktiska modellen visar jag några möjligheter att öppna föreställningsvärldar på ett mångfacetterat sätt. Genom att erbjuda möjlighet för de unga vuxna att artikulera medvetenhet om fiktion och verklighet som en dialog, som de kan föra mellan egna erfarenheter och de fiktiva personernas erfarenheter, kan föreställningsvärldar öppnas. Den aktiva estetiska responsen kan också innebära att de går in som medförfattare och en djup förståelse kan uttryckas när informanterna reflekterar över livsfrågor på existentiell nivå. Litteratursamtalen kan öppna ett rum där de unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning får utmanas att reflektera över existentiellt viktiga frågor. En utvecklad tolkningskompetens kan fungera som ett nyskapande möte, som bidrar till en förtätad meningsupplevelse.

Viken betydelse hade då litteratursamtalet med fokus på tolkning? Fanns det några tecken på en utvecklad läskompetens, som öppning av vidare, djupare eller nya förståelsehorisonter? Ett tecken på att nya förståelsehorisonter öppnats kan vara den förändring av attityder till de fiktiva personerna som alla informanter gav uttryck för. När det gäller den första novellen, *Bonnie*, som informanterna lyssnade på så gav alla i början av litteratursamtalet uttryck för en negativ hållning till den kvinnliga huvudpersonen. De förstod sig inte på henne. Mot slutet av samtalet kring tolkningsfrågorna hade informanternas inställning ändrats och de hade en mera nyanserad uppfattning om kvinnan och kunde se på henne med större förståelse och empati. När det gäller den andra novellen, *Chansen*, som handlar om en flicka i yngre tonåren och relationen till hennes mor, kunde också tecken på nyskapande möte märkas; informanternas inställning ändrades både till dottern och till mamman. Referensgruppens informanter fick en positivare inställning till flickan, när hon äntligen vågade göra egna val, trots att hon därmed gick emot mammans önskningar. Informanterna i undersökningsgruppen fick däremot en negativare uppfattning om flickan eftersom hon inte lydde mamman och förstod att mamman bara ville flickans bästa. En forskartolkning är att båda grupperna artikulera en djup existentiell förståelse av sin egen kulturella verklighet med dessa uttalanden. Också vid litteratursamtalet efter genomlysningen av den tredje novellen, *Rånet*, visade informanterna att de bearbetat de existentiella frågeställningarna som novellen öppnar för. Få av de manliga informanterna kunde känna någon sympati för Robert utan tog avstånd både från honom och också hans beteende. Många av de kvinnliga informanterna ändrade sin uppfattning om Robert och kunde i slutet av samtalet se på honom med en viss förståelse och acceptans. En forskartolkning i förlängningen av denna hållningsändring i receptionen av alla tre novellerna är att ändringen återspeglar en förändring i informanternas egen livsförståelse och självbild.

Analysen av sökområde 2 resulterade i 24 olika förtätade narrativa konstruktioner, som beskrev de två lyssnargruppernas tolkningsmönster. De förtätade konstruktionerna genererade också två olika diskurser, som återspeglar informanternas tolkningsstrategier och besvarar frågorna om hur de tolkar och vilken mening det är som skapas. Tolkningsmönstren var inte så tydligt förknippade med variationen i de olika inläsningarna. Den största betydelsen hade med läskompetensen och tolkningsgemenskapen att göra.

Referensgruppens medlemmar tolkar utgående från en estetisk kompetens, och jag kallar därför diskursen de befinner sig i estetisk. De är hela tiden medvetna om att de diskuterar en fiktion och har ingen svårighet med att skilja på fiktion och verklighet. De tar utgångspunkt i den skönlitterära texten och diskuterar utgående från hur de tror att de fiktiva personerna tänker och känner. Analysen gav en rik och komplex bild av hur informanterna arbetade med sin egen förståelse i det liminala området mellan fiktion och verklighet. Informanterna rörde sig mellan de positioner som Langer beskriver. Deras kulturella erfarenheter styrde starkt deras tolkning och den mening som skapades hade relevans i förhållande till deras egna liv.

Också undersökningsgruppens informanter tolkade utgående från egna erfarenheter och skapade mening, som hade relevans för dem och som återspeglade hur de ser på sin livsvärld. En önskan om att vara "normal" och göra normala saker var mycket framträdande i deras medskapande. Deras svaga självkänsla, att känna sig underlägsna och sämre än andra, verkar också styra hur de tolkar olika förhållanden och relationer i den fiktiva världen. Jag har kallat den diskurs som undersökningsgruppens informanter befinner sig i för en "livsvärldsdiskurs". Jag kunde ha kallat den en "egenvärldsdiskurs" därför att tolkningarna många gånger blev mycket subjektiva. Men de refererade alltid på något plan till den skönlitterära texten som diskuterades. Jag kunde ha gått på Larssons (1989) linje och talat om referensgruppens och undersökningsgruppens tolkningar som egentexter och satellittexter, men jag menar att begreppet satellittext inte täcker det som jag vill peka på när det gäller undersökningsgruppens läsning-med-öronen. Larsson menar att satellittexter kännetecknar en naiv läsare, som "inte kan lämna det konkreta samtalsrummets koordinatsystem och etablera ett textuellt koordinatsystem uppbyggt kring en samlande tanketråd eller *textkärna*" (1989, 60). Han anser att fenomenet *textkärna* är centralt i egentexten, eftersom det förutsätter en självständig förmåga att hålla kvar och utforska en tankeriktning så att upplevelserna ändå kan framträda som tankar om ett och samma fenomen.

Sørensen (2001, 236) varnar också för att "meddiktningen" kan bli en "frändiktning" om kreativiteten blir ett mål i sig och eleverna i alltför hög grad fjärmar sig från det textuniversum, som var meddiktningens utgångspunkt. När det gäller de funktionsnedsatta informanternas meddiktande och meningsskapande, där den egna livsvärlden med de egna erfarenheterna och de egna existentiella livsfrågorna starkt påverkat tolkningsarbetet, menar jag att det

inte är negativt att de diktat vidare i form av satellittexter. De har ändå bearbetat sina egna livserfarenheter i skydd av rollkaraktärerna i fiktionen och i litteratursamtalen har de fått ge ord åt sina levda erfarenheter.

Chambers (1993) metodik för litteratursamtal (processfrågor och jag-undrar-frågor i stället för varför-frågor) strävar efter att elevernas röst skall stå i fokus. Genom att reflektera över sina egna tankar och upplevelser och sätta ord på dem i diskussion eller samtal med andra utvecklas inte bara språket utan eleverna får också, i bästa fall, en klarare uppfattning om vem de själva är. Ett självständigt tänkande utvecklas om eleverna utmanas i sin litteraturförståelse genom att någon frågar efter deras åsikter och är genuint intresserad av att höra vad de har att säga, menar Chambers. Under forskningsprojektets gång har jag förstått att det inte är så vanligt att unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning får möjlighet till litteratursamtal. Därmed går de också miste om möjligheten att utveckla litterär kompetens. I forskningsprojektet *Den talande bokens poetik* har jag utmanat också de unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning att göra en tolkande läsning. De har precis som referensgruppens informanter antagit utmaningen och bearbetat de existentiella frågeställningarna och reflekterat över hur fiktionen hänger ihop med den egna livsvärlden. En situation från ett litteratursamtal, som fastnat i mitt minne är den unga funktionsnedsatta kvinnans kommentar att ”det är nåt konstigt med det här. Jag förstår det inte. Jag måste fundera.”

Konklusioner gällande den tolkande läsningen

Genom analysen av sökområde 2 har modellen bidragit till att synliggöra vilka möjligheter som ligger i ett öppet dialogiskt och fokuserat litteratursamtal. En konklusion för denna studie är att inläsningarna och litteratursamtalet har haft tillräckliga estetiska och poetiska kvaliteter för att bygga föreställningsvärldar och öppna förståelsehorisonter. En annan konklusion är att undersökningsgruppens informanter verkar behöva en tydligare guidning genom litteratursamtalet än referensgruppens informanter. Då undersökningsgruppens informanter får en öppen fråga om vad novellen handlade om ger de kortfattade svar och omformar frågan till vem det handlade om. Men genom fokuserade frågor och genom en litteraturpedagogisk aktivitet, som explicit är inspirerad av teoretiskt laddade begrepp som meddiktning, aktiv estetisk respons och estetisk läsning, och genom att erbjuda informanterna att stiga in i föreställningsvärldar och betrakta texten från de olika positioner, som Langer beskriver, kan egna existentiella frågeställningar bearbetas och verbaliseras. Den egna kulturella kontexten blir också tydligare. Genom aktivt medskapande kan nya föreställningsvärldar öppnas och mening diskuteras. Genom litteratursamtalen kan informanterna vidga sina förståelsehorisonter och spegla sitt eget liv mot andras.

Sökområde 3 – metaperspektivet

Sökområde 3 har jag kallat ”reception gällande form”. Medan informanterna i litteratursamtalets tolkande fas utmanades när det gäller inlevelse och reflektion så ombads de i litteratursamtalets tredje del att ta ett steg tillbaka och se på den talande boken och tala om den som ett minne. I denna fas utmanades alltså informanternas färdighet att distansera sig till fiktion. Samtidigt inbjöds de till att artikulera sin estetiska kompetens som en medveten kompetens, kanske till och med som en metakompetens. Detta sökområde visade sig vara engagerande och på flera sätt kompetensutvecklande för informanterna. Redan det att de blev tillfrågade om sin åsikt om hur den talande boken skall låta var positivt överraskande för dem.

Referensgruppens informanter besatt alla en litterär kompetens, som gjorde att de kunde diskutera frågan om form. De hade klara uppfattningar om vad som var bra och vad som var dåligt, och de hade ord att artikulera sina åsikter med. De gjorde också jämförelser mellan att läsa en bok med ögonen och att läsa en bok med öronen. Ingen av informanterna i referensgruppen var van att höra på ljudbok och föredrog därför att läsa på vanligt sätt. Undersökningsgruppens informanter hade svårt att skilja innehåll och form från varandra; om de uppfattade att personen i berättelsen var trevlig så tyckte de också att rösten som läste var trevlig och tvärtom. För dem var det också viktigt att de kände till personerna som läste. De förhöll sig positivt till dem eftersom de kände igen rösterna. Detta fynd kan ha betydelse i den didaktiska modellen. För personer med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning kan det vara bra att de får träffa inläsarna eller att inläsarna presenteras för dem på något annat sätt, så att de känns som om de skulle vara bekanta. Philips (2007) framhåller också att själva lyssnarsituationen för många ljudboksläsare för tankarna till ”the comforting associations of childhood bedtime stories” och att själva lyssnandet påminner om en kommunikativ handling – att någon läser högt just för mig. Referensgruppens informanter betonade att rösten hos dem som läser in en text måste ha närvaro, annars blir man som lyssnare ointresserad och tappar koncentrationen.

Formelementen visade sig ha betydelse för meningsskapande. Informantgrupperna hade olika preferenser. Det gällde t.ex. kvinnligt och manligt perspektiv. De kvinnliga informanterna ur referensgruppen tyckte bäst om kvinnorösten, medan männen ur referensgruppen föredrog mansrösten. De manliga informanterna ur referensgruppen tyckte om ljudeffekterna och tyckte att det nästan var som att se på film, medan de kvinnliga informanterna tyckte att ljudeffekterna var för påträngande och störde det egna inre bildskapandet för mycket. Informanterna i undersökningsgruppen tyckte om både den kvinnliga och manliga rösten med motiveringen att de kände igen båda rösterna.

Referensgruppen störcdes av två röster i inläsningen, eftersom de måste förhålla sig till rösterna vilket tog bort koncentrationen på lyssnandet, medan undersökningsgruppen accepterade två röster. Både den inlevelsefulla och den neutrala inläsningen upplevdes av informanterna som för lite engagerande. De hade önskat mera inlevelse och tog i synnerhet avstånd från den neutrala inläsningen som tråkig och distanserad. För några av undersökningsgruppens kvinnliga informanter – jag tänker nu på de individuella informanterna och inte på den narrativa konstruktionen ”kvinnlig informant” – blev den neutrala inläsningen så ansträngande att lyssna på rent känslomässigt, att de nästan inte stod ut. Tematiken i berättelsen, den unga flickans kamp för att frigöra sig från modern, berörde de unga kvinnliga informanterna. Den neutrala inläsningen förstärkte upplevelsen av det hopplösa i flickans situation. En forskartolkning är att de upplevde att flickan i berättelsen utsattes för övergrepp, när hon blev så överkörd av moderns ambitioner för henne. De tyckte att det var fel. Dessutom uppstod en mycket stark kognitiv dissonans i deras tänkande eftersom moderns ”elaka” beteende inte alls stämde överens med deras kognitiva schema för hur mammor skall vara. När något nytt inte stämmer med något som individen vet från förut, uppstår kognitiv dissonans. I den kognitiva dissonansen finns en stor lärandepotential (se bl.a. Østern 2007). Alla informanter i undersökningsgruppen störcdes av den effektsatta inläsningen, eftersom de fick svårigheter med att uppfatta vad som sades. Inläsningens form – en eller två röster, neutral eller inlevelsefull röst – hade också en inverkan på vem av den fiktiva berättelsens personer som informanterna identifierade sig med.

Konklusioner gällande inläsningens form

Har jag så genom denna analys kunnat säga något om hur den talande boken skall läsas in och produceras? De olika sökområdena har öppnat olika perspektiv för hur den talande boken skall produceras. En konklusion angående inläsningens form var att samtliga informanter föredrog en avskalad men engagerad inläsning. Att lyssna på en talande bok skall så långt som möjligt påminna om när man läser själv. Rösterna skall finnas utan att märkas och styra tolkningen för mycket. Rösterna som läser skall vara vanliga och läsningen skall påminna om vanlig samtalston. För referensgruppens informanter betyder det att rösterna inte skall vara för skolade. De får vara klara och tydliga och inläsarna skall inte ha något talfel eller röstfel. Rösterna får hellre vara mörka än ljusa och det skall vara behagligt att lyssna på dem. För undersökningsgruppens informanter får rösterna också vara vanliga och ”läsa så som vi andra läser, inte på något speciellt sätt annars”. De önskade sig snälla och vänliga röster. De tyckte inte heller att ljudeffekter passar så bra. Man kan bli rädd av för hårda ljud, och det är ouppfostrat att t.ex. ha ljud av smällande i dörrar med på bandet. Inläsningen med en röst ger bättre fokus och hjälper informanterna att koncentrera sig på lyssnandet. Den neutrala inläsningen blir för tråkig och stör därmed koncentrationen. Informanterna distanserar sig och vill inte så gärna gå

in i tolkande arbete. Den effektsatta inläsningen stör koncentrationen med samma resultat. Referensgruppens informanter kunde artikulera behovet av att få vara medskapande och tolka på sitt eget sätt. En konklusion om reception gällande form blir därmed att båda gruppernas informanter kan evaluera formens betydelse på en personlig nivå. Individuella preferenser, som kan knytas till deras kulturella kontext, syns tydligt i evalueringarna. Formelementen har betydelse för meningsskapande. När formen träffar läsaren finns stora möjligheter till transformation av förståelse.

Vilka meningserbjudanden kan synliggöras genom litteratursamtal?

Begreppet ”meningserbjudande”, som lanserades av Gibson 1979, beskrevs i kapitel 4 som en kvalitet hos ett objekt eller hos den fysiska omgivningen, en kvalitet som erbjuder individen att utföra en handling. Begreppet har i stor utsträckning använts inom utomhuspedagogiken i den direkta betydelse som Gibson beskriver. Till exempel en bäck många meningserbjudanden: den inbjuder till att simma i, till att doppa tårna i, till att hoppa över, till att sätta en barkbåt i, osv. Begreppet meningserbjudande eller ”affordance” används också i mera generell betydelse som möjligheter till lärande. Jag menar att litteratursamtalet inbjuder deltagarna till handling, till en möjlighet till lärande. I sökområde 1 fick informanterna ett erbjudande om att utveckla genrekompetens och att visa sin kompetens i efferent läsning. I sökområde 2 fick informanterna erbjudande om att visa sin kompetens i estetisk läsning. Sökområde 2 fokuserade på existentiella frågeställningar, och därmed fick informanterna erbjudande om att vidga sina förståelsehorisonter genom att litteratursamtalet i denna fas siktade på informanternas tolkande läsning. I sökområde 3 fick informanterna erbjudande om att fungera som kompetenta kritiker, eller som kompetenta tänkare om jag använder Appleyards terminologi. Inom alla tre sökområdena fick de därmed erbjudande om att bli bekräftade som kompetenta läsare, eftersom forskaren var genuint intresserad av att höra vad de hade att säga.

Det är inom sökområde 2 som min egen förståelsehorisont både som lärare och som psykolog har vidgats allra mest och jag har som forskare berörts av informanternas tankar och berättelser om de existentiella frågeställningar som litteratursamtalet öppnar för. Detta gäller både i föreställningsvärldarna, som informanterna skapar utgående från den skönlitterära texten, och i speglingarna till det egna levda livet. Avhandlingens mest centrala resultat återfinns inom detta sökområde. Jag har också berörts av det emancipatoriska perspektivet som öppnar sig, inte minst när det gäller de unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning. Det finns nästan ingen forskning om de utvecklingsstördas fiktionsläsning över huvud taget i finlandssvensk kontext, inte heller i nordisk kontext. Det gäller speciellt forskning om läsning som skulle ha fokus på utvecklingsstördas tolkande läsning. Ett meningserbjudande som litteratursamtal kan ge är att utmana unga vuxna att bli mer kompetenta läsare av

fiktion. I analysmodellen ”Att öppna föreställningsvärldar” har jag försökt återspegla detta genom att rita modellen som ”valv efter valv som öppnar sig oändligt”, en intertextuell referens till Tomas Tranströmers dikt *Romanska bågar* (1989). Ett resultat speciellt när det gäller de unga vuxna med läshandikapp är att möjligheterna till berikande litteraturupplevelser och aktivt deltagande i litteratursamtal kan ökas genom talboken som läsmedium. Genom att inte behöva kämpa med avkodning i läsningen så kan de unga med läshandikapp i stället använda sin energi på den tolkande läsningen. Ett meningserbjudande som den talande boken i helhet synliggör är därför öppningen mot att nå en mer utvecklad litterär kompetens genom stöd av en god inläsning.

8.2 Den teoretiska referensramen

De tre perspektiven

Tre olika teoretiska perspektiv på reception av talbokstext har presenterats i detta avhandlingsarbete. Inledningsvis valde jag att kalla de tre perspektiven för ”röstperspektivet”, ”lyssnarperspektivet” och ”meningsperspektivet”. Genom dessa tre perspektiv ville jag undersöka vilka faktorer man skall beakta om man vill beskriva hur en poetisk didaktik för arbete med reception av skönlitteratur i talboksform kan se ut. En talande bok presenteras via en röst, därför valde jag att undersöka röstperspektivet. En talande bok lyssnar man på, därför valde jag att undersöka lyssnarperspektivet. Det finns olika anledningar till att man lyssnar; man kan lyssna för att få information om någonting och man kan lyssna för att uppleva, tolka, förstå och skapa mening. Eftersom detta projekt undersökt reception av skönlitteratur har jag varit mest intresserad av att undersöka meningperspektivet. Allt lyssnande startar dock med en perceptionsprocess, varför jag också ville säga någonting om den processen. En frågeställning i arbetet var om formen för presentationen av texten har någon betydelse för receptionen. De tre teoretiska perspektiven har belysts i resultatkapitlen. Kapitel 5 presenterade resultaten för reception i efferent perspektiv. Det efferenta perspektivet beskrevs med hjälp av Rosenblatts definition som en mera bokstavligt inriktad och allmän läsart, där det personliga, tolkande och känslomässiga förhållningssättet placeras i bakgrunden. Man läser på ett efferent sätt när man vill skaffa sig information om något. Uppmärksamhet och minne har stor betydelse i denna läsart. Det efferenta perspektivet pekar tillbaka på ”lyssnarperspektivet”. Resultaten för reception i estetiskt perspektiv presenterades i kapitel 6 och pekar tillbaka på meningperspektivet. Den estetiska läsningen beskrevs också i Rosenblatts termer som en upplevelseläsning, där det personliga och känslomässiga får vara med när läsaren via läsandet utforskar både den lilla och den stora livsvärlden och historien för att förstå sig själv och andra bättre. Resultaten för reception i

metaperspektiv återgavs i kapitel 7 och pekar tillbaka på formperspektivet. Här fick lyssnarna ge uttryck för hur de tyckte att den talande boken skall låta.

Fungerade de valda teoretiska perspektiven? Analysen har visat att alla de tre perspektiven har genererat kunskap om hur lyssnarna tar emot och tolkar talbokstext, vilket jag diskuterat i avsnitt 8.1. Den valda referensramen har bidragit till förståelse för vilka faktorer som påverkar läsupplevelsen, när man lyssnar på en talande bok.

De teoretiskt laddade begreppen i analysarbetet

I de tre inledande kapitlen i avhandlingen byggde jag upp en teoretisk referensram för projektet kring den talande boken. Syfte och problemställning presenterades i kapitel 1 och jag beskrev hur talboken använts som en väg till att kunna ta del av skönlitteratur för två läshandikappade grupper i samhället, nämligen blinda och synskadade samt dyslektiska barn. Användningen av talböcker startade ungefär samtidigt i de nordiska länderna, i mitten på 1950-talet, och talboksältet såg rätt likadant ut under de första decennierna i dessa länder. Från 1970-talet och framåt har utvecklingen i Sverige varit mycket expansiv, och Sverige är i dag ett ledande land i hela världen när det gäller både talboks- och ljudboksområdet. I Finland är kunskapen om talbokens användningsmöjligheter inte så stor och här finns ett omfattande upplysningsarbete att göra för att fler läshandikappade grupper i samhället skall få tillgång till den talande boken.

Jag inte har kunnat finna vetenskaplig forskning, som rör användningen av talböcker och ljudböcker när det gäller läsning av skönlitteratur. Jag ville ändå beskriva arenan för den talande boken och jag tydde mig då till specialbibliotek för synskadade och deras webbplatser, samt ljudboksförlagens webbplatser för att få fram information om hur denna arena ser ut. Jag gjorde också ett rätt omfattande sökarbete i tidskrifter och journaler, för att försöka hitta material om att läsa och tolka skönlitteratur som lästs in som talbok eller ljudbok. Jag hittade nästan ingenting. Däremot har jag hittat många artiklar i dagstidningar, som berättat om hur ljudboken blivit allt mer populär som läsform. Jag intervjuade en mängd olika personer, som arbetar praktiskt med produktion av talböcker och ljudböcker. I Sverige har man också genomfört många utvecklingsprojekt, som redovisats i rapporter, som jag har funnit intressanta och som jag hänvisat till i kapitel 1 och 2. Hildén (2005, 2008), E Nilsson (2005), H Nilsson (1990), Y Nilsson (2001, 2002, 2005), Nordberg (2005), Winkler (2003, 2008) och Önnestam (1998, 2000) hör till specialpedagoger, bibliotekarier och journalister, som skrivit om användningen av talböcker och ljudböcker. Speciellt intressanta fann jag rapporter om hur man försöker skapa läslust hos lässvaga skolbarn, ungdomar och vuxna. Inte heller Vägkrogsprojektet i Sverige finns beskrivet i någon vetenskaplig avhandling, men jag fann det ändå berättigat att referera till Ekströms & Hjertströms (2006) magisteruppsats, eftersom den säger något både

om forskningsfältets aktualitet och också något om vilken potential till att utveckla lässvaga personers läskompetens och lust att läsa, som ligger i talboken eller ljudboken som läsmedium.

Myrberg, som disputerade 1978 med en avhandling om hur talboken som studielitteratur skall designas för att tillgodose inlärningspsykologiska krav, har fortsatt att intressera sig för läshandikappades möjligheter till läsning och påpekar (se avsnitt 1 i denna rapport) att det är en utmaning för läspedagogiken i dag att med alla till buds stående medel försöka bryta den negativa utvecklingen för lässvaga för att stärka ”jag-kan”-känslan. Att uppleva sig själv som en svag läsare färgar av sig på självkänslan och har därmed en stor inverkan på hur lässvaga barn klarar teoretiska ämnen i skolan.

Mitt forskningsområde rör läsning av skönlitteratur och det finns inga vetenskapliga rapporter, som rör reception av skönlitteratur i talboksform från tidigare i nordisk kontext. Däremot är forskningen om reception av skönlitteratur i skriftlig form omfattande, och den teoretiska referensramen, som presenterades i kapitel 3, bygger på denna forskning. Man kan förhålla sig kritisk till de källor jag använt framför allt i inledningen av kapitel 2, eftersom de utgörs av historiker och utvecklingsrapporter, men de visar ändå att användningen av talböcker för att ge unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning möjlighet till att läsa skönlitteratur är mycket blygsam. Resultaten i mitt avhandlingsarbete visar tydligt att unga vuxna med denna funktionsnedsättning har utbyte av att läsa litteratur som ett livskunskapsämne. Detta avhandlingsarbete har bidragit till att trampa upp nya stigar när det gäller litteratursamtal för denna grupp.

Forskningen kring röst och tal är omfattande, och i kapitel 2 har jag redogjort för en del av denna forskning. Eftersom mitt forskningsprojekt rör finlandssvenska talboksläsare fann jag det motiverat att kontextualisera uppfattningen om hur en bra röst är och tittade närmare på hur två finländska röstforskare definierat en god röst i finländsk kontext, en finskspråkig och en svenskspråkig. Valo (1994) undersökte hur finskspråkiga radiolyssnare uppfattar en bra och en dålig röst i radio, och Furu (2004) undersökte vilken uppfattning svenskspråkiga blivande klasslärare har om hur en god lärarröst, som kan fånga elevernas intresse att lyssna och som de orkar höra på, är. Deras resultat överensstämmer i stor utsträckning med de resultat som framkom i denna undersökning. En god röst, som det är behagligt att lyssna på, är klar, tydlig och melodios och den har ett relativt lågt tonläge. Den har en bra artikulation men är inte övertydlig och har ett bra taltempo. Den får gärna vara individuell, och talaren får framför allt inte ha något talfel eller något röstproblem, som gör att man störs i sitt lyssnande och börjar irritera sig på den. Informanterna ur referensgruppen i min undersökning framhöll att det allra viktigaste är att rösten återspeglar närvaro, att den är engagerad i läsningen. En bra talboksröst bara finns utan att man tänker på det och ger möjlighet för lyssnaren att tolka det han eller hon läser-med-öronen på sitt eget sätt utan att styras för mycket av uppläsarens tolkningar.

I kapitel 3 skapades den teoretiska referensramen till avhandlingens huvudsyfte, nämligen att bidra till kunskapsutvecklingen om förståelse vid unga vuxnas reception av skönlitteratur. Syftet skulle nås genom receptionsanalys. En konkret fråga var hur den talande boken skall produceras för att vara attraktiv att lyssna på och för att den skall utmana lyssnarna till tolkande läsning. Läsforskaren Lundberg (bl.a. 2001 och 2003) och hans medarbetare har beskrivit hur en god läsutveckling ser ut och hur läsförståelse byggs upp. Deras teorier utgör en del av den teoretiska referensramen i kapitel 3. Läsförståelse sattes i relation till hörförståelse och detta förhållande problematiserades genom att jag redogjorde för lyssnandeforskning, som enligt Adelman (2002) är ett outforskat vetenskapsområde i didaktiskt sammanhang i Norden. I ett arbete som fokuserar på läsning som en meningsskapande process kan man inte förbigå schematoerier, eftersom begreppet schema kan betraktas som ett generell begreppet för att beskriva hur kognition är strukturerad. Den tolkande läsningen, som är den mest utvecklade nivån av läsförståelse, granskades utgående från några klassiska receptionsteorier. Isers (1978, 1996, 2000) teori om textens tomrum, som läsaren fyller ut under läsakten, Rosenblatts (2002) teori om efferent och estetisk läsning samt Langers (1995/2005) teori om olika föreställningsvärldar, som öppnar sig för läsaren under läsningen, utgör en viktig referensram till avsnittet om reception. Speciellt Isers teorier om läsakten och de tomma platserna i texten, som läsaren fyller ut under sin läsning, har inspirerat till meddiktande arbetsformer inom litteraturpedagogiken. Didaktisk teori om den meddiktande litteraturpedagogiken försåg mig med teoretiskt laddade begrepp, som jag kunde använda i mitt analysarbete och som jag också använt vid konstruktionen av den modell för en poetisk didaktik för den talande boken som presenterades i inledningen av kapitel 8.

Redan vid planeringen av forskningsprojektet och i det inledande skedet av den empiriska undersökningen var jag intresserad av att se om och hur de olika inläsningarna påverkade lyssnarnas reception och förståelsemönster speciellt när det gällde den tolkande läsningen. Under forskningsprocessen har mitt fokus som forskare skiftat en aning och allt mer glidit över till ett intresse för hur man genom att använda talbok eller ljudbok skall kunna utveckla lässvaga elevers och unga vuxnas tolkande läsning. Jag märkte nämligen att intervjuerna, som jag gjorde med informanterna efter varje gång de lyssnat på en uppläsning, allt mer framstod som litteratsamtal. I intervjun bearbetade informanterna novellernas teman på många olika sätt, och i synnerhet de funktionsnedsatta informanterna kom många gånger på ett berörande sätt i kontakt med existentiellt viktiga frågor i sina egna liv. De fick beröring med djupare skikt av människans existens, t.ex. när det gäller känslor som rör ensamhet, gemenskap, självständighet eller rädsla för att mista föräldrarnas kärlek. Jag fann det därför nödvändigt att vidga perspektivet och inkludera konstpedagogisk, didaktisk teori i min teoretiska referensram. Deweys (1980/1934) teori om transformativ estetik, som vidareutvecklats av Sava (1994) i hennes beskrivning av den konstnärliga inlärningsprocessen som en transformativ process och ytterligare bearbetats av

Østern (se bl.a. 2002/2003, 2004, 2008, 2009, 2010) i hennes teori om den aktiva, estetiska responsen, som har en existentiell dimension, utgör referensramen för det konstpedagogiska, didaktiska perspektivet.

Ricoeur skriver i *Time and Narrative* (1984) om det estetiska perspektivet som en trefaldig mimesis: Våra liv är inskrivna i tiden, inte ännu berättade men de existerar i tid. (Detta är mimesis 1, prefigurationen.) Mimesis 2 utgörs av berättelsen om vårt liv, som muntligt berättad eller som ett nerskrivet verk (figurationen). Mimesis 3 är lyssnarens reception och tolkning av berättelsen (reffigurationen). I mimesis 3 är alltså receptionen i fokus, men inläsningen som en del av mimesis 2 har också betydelse. Østern och Hannah Kaihovirta-Rosvik (2010, 11) diskuterar hur en estetisk tillnärmning till lärande kan kopplas till estetik som ett filosofiskt begrepp: "... the challenge to education can be formulated as a question about how an individual's experience can be acknowledged and transformed in a meeting with new knowledge, in a meaning-making process."

Litteratursamtalen, i den form som Chambers (1994) beskrivit dem och som påminner mest om de intervjusamtal jag förde med informanterna, kan alltså utmynna i nyskapande möten, där värld efter värld öppnar sig oändligt och där läsaren eller lyssnaren lämnar mötet som en förändrad person, om läsaren får möjlighet att berätta om och reflektera över sin läsning. Genom att reflektera över sina egna upplevelser och tankar och sätta ord på dem får eleven eller läsaren eller lyssnaren i bästa fall en förtätad livsupplevelse och en starkare identitet. Østern och Kaihovirta-Rosvik (a.a. 9–11) menar att den estetiska tillnärmningen till undervisning öppnar upp för en didaktisk diskussion och dialog om kvalitet: "What is the difference that makes a difference in arts education?" och "What qualitatively makes a difference?". När det gäller unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning menar jag att det inte är så viktigt att träna deras ordavkodningsförmåga och ytliga läsförståelse, utan att man via att stärka deras kompetens att göra tolkande läsningar indirekt kan påverka deras livsvärld. I mitt avhandlingsarbetet har litteratursamtalen varit lärsituationer, som tillfört livskvalitet speciellt tydligt för undersökningsgruppens informanter. Ett resultat som forskningen på sikt kan bidra med kan således vara att förändra livskvaliteten mot mera värdighet för unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning genom erövrande av litterär kompetens.

Sammanfattning

Med diskussionen i avsnitt 8.2 anser jag att de tre olika teoretiska perspektiven på reception av talbokstext, som jag valde som forskarlinser i mitt avhandlingsarbete, har visat sig fungera. De tre perspektiven, nämligen röstperspektivet, lyssnarperspektivet och meningsperspektivet har försett mig med teoretiskt laddade begrepp, som jag använt i analysen av mitt empiriska

material. De analytiska begreppen har laddats teoretiskt genom att jag varit i dialog med tidigare forskning. De har ytterligare laddats med mening och konkretiserats genom ett omfattande tolkande i analysarbetet, ett tolkande där jag använt begreppen för att fånga vilka mönster som styr informanternas tolkande läsning. Speciellt i de två resultatkapitlen, kapitel 6 och 7, där jag använt fenomenologisk meningskoncentrering och hermeneutiskt tolkande som metod har genererat många exempel på detta. Man kan därmed säga att analysverktygen fungerade väl och resultaten har bidragit till kunskap om hur svaga läsares läskompetens och tolkningskompetens kan utvecklas genom användning av en talande bok som läsmedium och litteratursamtalet som metod. Meningserbjudanden kan stödas genom en litteraturpedagogisk aktivitet som explicit är inspirerad av de teoretiskt laddade begrepp jag använt.

8.3 Forskningsmetodiska vägval

Det forskningsprojekt jag redovisat i denna avhandling är empirinära och empiritungt. Jag ville gärna använda en kvalitativ metod när jag skulle göra min empiriska undersökning och valde att som forskare möta mina informanter med fenomenologiskt inkännande i deras erfarenheter, som jag tog del av genom litteratursamtal. Fenomenologins betoning av de egna upplevelserna och det egna medvetandet samt den egna livsvärlden har resonans i min förförståelse både som psykolog och som konstpedagog. Att jag valde en fenomenologisk metod, där det kvalitativa hermeneutiska tolkandet utgör den huvudsakliga metoden kändes naturligt. Min egen bakgrund som psykolog och lärare har medfört att det hermeneutiska tolkandet och pendlingen mellan del och helhet är en vardagserfarenhet.

Mayring (1990 anförd i Knizek 1998, 53) menar att fenomenologisk analys har tre centrala funktioner. Dessa funktioner har haft relevans för den analys jag har genomfört. *Den kritiska funktionen* betyder att fenomenologin sätter frågetecken vid det för-givet-tagna. Genom den explorativa ansatsen har utforskande av reception av den talande boken kunnat genomföras på ett mångfacetterat sätt. Det har visat sig att den metodiska trianguleringen har fungerat perspektivöppnande. Genom den kvantitativa analysen har den efferenta läsningens begränsade meningsskapande betydelse belysts. Den kvalitativa analysen har kunnat visa hur litterära föreställningsvärldar och litterär kompetens kan utvecklas och artikuleras hos de olika unga vuxna, som lyssnat på talböcker och samtalat om läsningen. Sammantaget har något för-givet-taget om utvecklingsstördas avsaknad av förmåga till tolkande läsning kunnat vederläggas.

Den andra funktionen är *den heuristiska funktionen*, som innebär att fenomenologin utvecklar och erbjuder nya perspektiv på tidigare insikter, som t.ex. att tolkande läsning inte är något som utvecklingsstörda skall hålla på med.

I föreliggande forskningsprojekt har analysprocessen medfört en förskjutning av forskningsfokus mot den betydelse själva litteratursamtalet har för informanternas meningsskapande.

Den tredje funktionen är *den deskriptiva*, som blir synlig genom en bred förståelse utgående från individperspektiv. I denna avhandling har den breda förståelsen som redovisats skapats utgående från individperspektiv. Materialet som analyserats har varit omfattande och rikt. Ett så rikt material kunde ha använts för ytterligare analyser. Individuella läsarporträtt och läsarprofiler kunde ha konstruerats. Det kan bli en utmaning för fortsatt forskning. Målet för detta forskningsprojekt har nåtts.

8.4 Tillförlitlighet och forskningsetik i forskningsprojektet

Kvale och Brinkmann (2009) diskuterar tillförlitlighet i forskningsprojekt utgående från forskningsvardagen och anför att tillförlitlighet har att göra med försvarbara kunskapsanspråk, dvs. hur trovärdig kunskapen är. De säger att det är forskarens hantverksskicklighet som prövas under forskningsprocessen. Hantverksskickligheten kommer till uttryck genom att forskaren kontinuerligt kontrollerar, ställer frågor och tolkar resultaten mot teori. I mitt forskningsprojekt ingick intervjuer, som transkriberades och sedan tolkades systematiskt enligt en metod inspirerad av Giorgi (1985; 2009). I Giorgis metod är de grundläggande beskrivningarna mycket korta. När det gäller analysen av hur informanterna uppfattade att den talande boken skall låta lyckades jag göra de grundläggande beskrivningarna i enlighet med Giorgis metod. När det gäller tolkningsfrågorna var materialet så omfattande och utsagorna så långa att det blev svårt att helt följa hans rekommendationer. Jag anser i alla fall att jag lyckades fånga innebörden i det som informanterna gav uttryck för. Den förtätade meningskoncentreringen uttrycktes i en mening. Den grundläggande beskrivningen diskuterades sedan ingående. Kvale och Brinkmann (2009) säger också om tillförlitligheten när det gäller tolkning, att forskaren kan skapa trovärdighet genom att beskriva sitt tillvägagångssätt och genom att exemplifiera sina tolkningar med material ur intervjuerna, vilket jag har gjort.

När det gäller forskningsprojektet *Den talande bokens poetik* har jag varit noggrann och systematisk i mina analyser och i redovisningen av de upptäckter jag gjort. Jag har ställt frågor till materialet och varit i kontinuerlig dialog med den valda teoretiska referensramen. Jag har också systematiskt använt mig av mitt kunnande inom psykologi, estetisk teori inom konstpedagogik och didaktik. Utgående från tanken att verkligheten är socialt konstruerad är jag som forskare intresserad av att redovisa små berättelser och också peka på vad som kunde vara. I min resultatredovisning finns många små berättelser, som jag menar pekar just på vad som kunde vara. Som fenomenolog och hermeneutiker är jag intresserad av att illustrera hur människor upplever fenomen i sin livsvärld och

hur de tolkar och skapar mening. Jag har visat trohet mot informanternas utsagor och kvarhållit deras vardagliga språkdräkt. Jag har försökt sätta min egen förförståelse inom parentes och så fördomsfritt som möjligt tolkat informanternas utsagor. Jag har också redovisat alla mina analyser i den löpande texten i manuskriptet eller i en rätt så omfattande bilageavdelning i forskningsrapporten. Jag har på ett detaljerat och transparent sätt visat de olika stegen i min analysprocess. Det betyder att var och en som vill pröva tillförlitligheten i mina tolkningar kan följa med stegen i analysprocessen och bedöma om jag har uppfattat och tolkat i enlighet med informanternas utsagor.

En vanlig kritik som fenomenologisk metod fått är att resultaten kan bli för beskrivande och triviala (Moustakas 1994). Jag har försökt undvika detta genom att använda en abduktiv forskningslogik, som Alvesson och Sköldberg (2009) rekommenderat och kombinerat empirinära beskrivningar med speglingar i den teoretiska referensramen. Kvale och Brinkman (a.a.) talar också om pragmatisk validitet och menar att sanning ur pragmatisk synvinkel är det som hjälper forskaren att vidta de åtgärder som leder till det önskade resultatet. Forskning blir valid, menar de ytterligare, om den i ett etiskt perspektiv producerar kunskap som gynnar människan med ett minimum av skadliga konsekvenser. Forskningsresultaten i det redovisade projektet skadar ingen utan kan i bästa fall bidra till ”a difference that makes a difference” (Østern & Kaihovirta-Rosvik 2010, 9–10) i den huvudsakliga informantgruppens livsvärld.

Några forskningsetiska överväganden gällande informanterna i undersökningsgruppen diskuterades i avsnitt 4.7. Alla informanternas identitet skyddades genom att de försågs med koder i stället för namn. Jag byggde också i analyskedet upp en fiktion, när utsagorna av de verkliga informanterna sammanställdes till narrativ, som återgav fiktiva informanternas utsagor. Detta förfaringsätt fungerade bra i analysen och skyddade ytterligare de verkliga informanternas anonymitet. Valet att inte återge svaren i dialektal språkdräkt, utan i talspråksnära standardspråklig form har fungerat tillfredsställande som material för analys.

En sista reflektion om forskaretiken rör frågan om vad forskaren gör med sina resultat. Jag hade planlagt en explorativ undersökning. Den visade sig bli mer explorativ än vad jag kunnat tänka mig. Jag har gjort upptäckter som är mera vittomfattande än jag kunde föreställa mig på förhand. Mina upptäckter har visat att det finns en grupp människor som är mer eller mindre förbisedd i samhället, när det gäller den kulturella rättigheten att kunna tillgodogöra sig och njuta av litteratur. Intervjuundersökningar är alltid dialogiska, och i detta fall har forskaren fått ta del av berättelser som ökat förståelsen för andra människors livsvärldar. Avhandlingsarbetet har visat, att unga vuxna med läshandikapp har möjlighet att läsa skönlitteratur på ett tolkande sätt. En implikation kunde därför vara att utbilda samtalsledare, som kan genomföra utvecklande litteratursamtal tillsammans med unga vuxna lindrigt utvecklingsstörda. En annan implikation kunde vara att i ett mycket tidigare skede ge möjlighet till tolkande läsning också för utvecklingsstörda. Risker är stora att man kväver barns läsintresse om de

tvingas att träna ordavkodning. Om de får ta del av spännande berättelser via talbok eller via att någon läser högt för dem och erbjuds möjlighet att bearbeta sina läsupplevelser på ett poetiskt sätt kan man kanske också hos utvecklingsstörda skapa lust att läsa själva. Den talande boken som läsmedium öppnar möjlighet för att ta del av den kulturskatt som litteraturen utgör.

8.5 Kritisk reflektion

I studien ingick två olika grupper unga vuxna, som jag intervjuat om deras reception av fiktiv text inläst på band. Mitt huvudsakliga forskningsintresse rör gruppen unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning och deras läsande-med-öronen. Denna grupp har jag kallat undersökningsgrupp. I undersökningen ingick också en grupp studerande från andra stadiets utbildning. Denna grupp har jag kallat en referensgrupp. En kritik till utformningen av forskningsdesignen kan vara att fråga sig vad referensgruppen hade för funktion och betydelse i forskningsprojektet. Eftersom de två lyssnargrupperna hade mycket olika förutsättningar att förhålla sig till litteratur, kan det finnas en risk för att man betraktar undersökningsgruppen som svag och underlägsen, medan referensgruppen betraktas som stark och överlägsen och därmed utgör en norm för hur en "rätt reception" ser ut. I resultatkapitlen 5, 6 och 7 har jag parallellt analyserat de två informantgruppernas svar på ett jämbördigt sätt. Visserligen har jag först presenterat referensgruppens svar och därefter undersökningsgruppens, men det fanns ingen rangordning i detta förfaringssätt. Eftersom mitt material är så omfattande var det meningen att jag skulle rapportera resultaten i två arbeten; referensgruppens reception i ett licentiatarbete och undersökningsgruppens i en därpå följande doktorsavhandling. Nu redovisas resultaten i samma arbete. Därför har referensgruppens informanter nummer 1–16, medan undersökningsgruppens numrering börjar från 21. I diskussionen om resultaten har jag i detta arbete lyft fram "mitt huvudsakliga forskningsintresse" och avsett undersökningsgruppens läsande-med-öronen. Man kan omvänt också fråga sig varför jag inte på samma sätt lyft fram referensgruppens reception.

Eftersom det fanns lite forskning om lindrigt utvecklingsstördas fiktionsläsning rörde jag mig in i outforskad terräng. Jag behövde ha minst två koordinater för att kunna orientera mig i denna terräng. Referensgruppen fungerade som en sådan koordinat, som bidrog till att jag kunde beskriva likheter och olikheter i reception och tolkning hos de olika unga vuxna. Referensgruppen bildade en bakgrund mot vilken undersökningsgruppens röster kunde ges relief och bilda förgrund i studien. Genom att fokusera på unga vuxna med en lindrig funktionsnedsättning öppnades möjligheter att förstå och artikulera aspekter av levtt liv och livstolkning. Även om de två grupperna unga vuxna var mycket olika och deras erfarenhet av litteraturläsning skiljde sig mycket från varandra, har jag som forskare förvånats över att det fanns många mönster i receptionen,

som också är lika. Livsvärldarna ser olika ut och jag har konstruerat två olika diskurser, som beskriver gruppernas tolkningsmönster. Det som är lika är att båda grupperna genom litteraturen kan bearbeta frågor i eget liv, det som också kallas att bearbeta frågor i existentiellt perspektiv. Litteraturen som livskunskapsämne för in det levda livet på arenan och ger möjlighet till samtal och reflektion över människors villkor och öden. Som fenomenologiskt orienterad forskare har jag rörts av hur tydligt olika de två grupperna positionerar sig i sina livsvärldar. Jag har gett namn åt de olika positioneringarna som två diskurskonstruktioner, en estetisk diskurs och en livsvärldsdiskurs. Figur 16, *Estetisk fördubbling i litterära föreställningsvärldar*, synliggör möjligheter till positionsbyte också i livsvärlden. De unga vuxna med funktionsnedsättning kan genom litteratursamtal få en möjlighet att konstruera en estetisk diskurs.

En annan fråga man kan ställa sig när det gäller mitt avhandlingsarbete rör frågan om valet av de tre novellerna. När man har två grupper unga vuxna som undersökningsobjekt, varav den ena har ett lindrigt begåvningshandikapp – är det då möjligt att hitta litteratur, som båda grupperna kan ha utbyte av? I detta avhandlingsarbete var det tänkt att novellerna skulle fungera som ett stöd för receptionen av talbokstext. Östen Engströms tes var att talböcker för lindrigt utvecklingsstörda inte behöver skilja sig så mycket från talböcker för den övriga befolkningen vad inläsningsstilen beträffar. Resultaten i denna avhandling tyder på att han hade rätt. Unga vuxna kan lyssna på talböcker som inte är specialanpassade och med god behållning. När man som forskare kontextualiserar valet av noveller är det ändå svårt att veta vilken svårighetsgrad man skall välja. Novellerna som ingick i undersökningen var relativt korta och hade en klar struktur. Ett plus var också att de var okända för alla informanter. Deltagarna i undersökningen kom från rurala områden i Österbotten, medan novellerna utspelades i stadsmiljö. Gav novellerna någon möjlighet för informanterna att känna igen sig? Jag valde finlandssvensk nutidslitteratur, som jag bedömde hade ett innehåll som kunde anses intressant för båda grupperna. Dessutom skriver jag genom valet av noveller tydligt in projektet i en finlandssvensk kulturell kontext. Novellerna kan därigenom utgöra både en känd kontext (den finlandssvenska) och en mera okänd (de fiktiva personernas livsvärldar). Båda kontexterna kan bidra till en bildningsresa för de unga vuxna.

En kritik, som man fört fram mot valet av den litteratur som finns på boendeenheter och verksamhetspunkter för lindrigt utvecklingsstörda (se t.ex. Färm 2004) är att den inte är åldersanpassad och därför heller inte väcker någon lust att läsa hos de boende. Novellerna jag valde hade existentiella teman som berörde ensamhet, frigörelse, ungdomsförälskelse och marginalisering. Resultaten visar att valet av de tre novellerna fungerade, även om *Rånet* av båda grupperna uppfattades som svårlyssnad på grund av detaljrikedom. Men överlag gjorde båda grupperna tolkande läsning utgående från den egna livsvärlden. Samtidigt stärktes de kanske i sin identitet också som finlandssvenskar.

Resultaten har också i detta hänseende en betydelse för den didaktiska modellen. Valet av litteratur som presenteras i litteratursamtalet har stor betydelse. McCormick (1994) och Molloy (2003) har diskuterat betydelsen av läsarens allmänna repertoar och den egna repertoaren, när det gäller val av litteratur för unga människor. Hur frågorna i litteratursamtalet utformas har också betydelse för receptionen. Vilken slags frågor skall man ställa? Jag har inte varit intresserad av att undersöka hur lyssnarnas läskompetens som kritiker eller tänkare (Appleyard 1990) kan utvecklas genom litteratursamtal. Däremot har jag varit intresserad av att undersöka den tolkande läsningen utgående från tron på litteraturens potential som livskunskapsämne. Litteratur som livskunskapsämne avser möjligheten att via litteraturen kunna bearbeta frågor i eget liv. Detta brukar kallas att bearbeta existentiella frågeställningar. I denna undersökning kom litteratursamtalen att få en central roll genom själva forskningsprocessen. Ett överraskande resultat i detta avhandlingsarbete var att se hur betydelsefullt ett fokuserat litteratursamtal är. Det kan fungera som stöd, när unga vuxna skall undersöka de meningserbjudanden som en skönlitterär text kan erbjuda.

8.6 Förslag till fortsatt forskning

Forskningsprojektet *Den talande bokens poetik* är slutfört. Den kunskap som har genererats kan bidra till förståelse för de kulturella rättigheter, som unga vuxna med lindrig utvecklingsstörning har när det gäller att utveckla kompetens i förhållande till fiktionsläsning.

Ett förslag till vidare forskning kunde vara att göra en liknande undersökning som *Den talande bokens poetik* men i form av ett aktionsforskningsprojekt. I den undersökning som rapporterats i detta arbete fick informanterna lyssna på talbok tre gånger under ett års tid. Analysen av resultaten visade att lyssnarsituationen med efterföljande litteratursamtal fungerade som lärsituation för undersökningsgruppens informanter. I ett framtida forskningsprojekt kunde antalet lyssnartillfällen utökas och återkomma regelbundet med kortare intervaller. Jämsides med litteratursamtal kunde man också pröva andra meddiktande metoder för att reflektera över det lästa. Informanterna kunde få bearbeta texten genom att t.ex. transformera den till bild, foto, film eller drama.

8.7 Slutord

Forskningsprojektets resultat har genererat en modell för hur en poetisk didaktik för den talande boken kan se ut. Den analysmodell som jag utvecklat har ett klart didaktiskt innehåll och kan fungera som en didaktisk modell i olika litteraturpedagogiska sammanhang. I det forskningsprojekt som jag redovisat i denna avhandling har jag erbjudit de unga vuxna att göra en tolkande läsning av

skönlitteratur presenterad i formen av en talande bok. Alla informanter, även de unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning har utforskat frågorna, reflekterat och satt frågeställningarna i relation till sitt eget liv. Genom att ge informanter olika slag av frågor som utmanar deras förståelse och på ett genuint sätt intressera sig för deras tankar och åsikter kan man stöda deras kompetens som läsare och lyssnare. De meningserbjudanden, som ligger i litteraturen, kan stödjas genom en litteraturpedagogisk aktivitet som explicit är inspirerad av teoretiskt laddade begrepp som t.ex. medskapande författare, att läsa med fördubbling, aktiv estetisk respons, tolkande läsning, transformation, nyskapande möte.

Forskningsprojektet har bidragit till att sätta de unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning på en konstpedagogisk, emancipatorisk agenda som en förbisedd grupp när det gäller tillgången till litteratur som ett livskunskapsämne. Projektet har bidragit till kunskap om hur den talande boken skall produceras; den talande boken skall inte störa för det egna inre bildskapandet utan fungera som när man läser själv. Det kritisk-emancipatoriska perspektivet visar att de utvecklingsstörda har en röst när det gäller det litterära samtalet i samhället. Deras röster kan höras om man frågar efter dem. När deras röst tolkats med hjälp av de analytiska begreppen jag valt, har det visat sig att de kan verbalisera sina tankar på en djup existentiell nivå och på det sättet artikulera sina egna livsvärldar.

9 Summary

Introduction and aim of the study

This dissertation is about young adults with a reading handicap due to mild mental retardation and their possibilities to read, enjoy and learn from fiction through listening to a talking book.

In the research project literature is regarded as a life subject. This opinion is based on, for instance, Judith Langer's (1995) writings about literary understanding and literature instruction. She claims (1995, 5) that literature plays a critical role in the lives of human beings because literature sets the scene for readers to explore both themselves and others, to define and redefine who they are, who they might become and how the world might be. The Swedish professor of special education, Mats Myrberg (2005), also claims that the value of reading fiction is that people can exchange stories with each other and thus become involved in each other's lives, in the thoughts and experiences of others. Langer says (1995, 5) that "all literature - the stories that we read, as well as those we tell - provides us with a way to imagine human potential. In its best sense, literature is intellectually provocative as well as humanizing", and Langer means that the reader (or listener) can benefit from literature in many ways, both personally, socially and intellectually. Myrberg (2007) states that the narrative way of reading, which is required when you read fiction, demands good reading ability and endurance because the reader has to interpret large amounts of text. Reading fiction fluently also demands a well developed vocabulary, knowledge about the surrounding world and the ability to imagine, to create "envisionments".

A preunderstanding in the research project *The poetics of the talking book* was that young adults with the function disability of mild mental retardation do not read fiction due to poor reading skills. They usually do not read fluently and both their lexicology and vocabulary is underdeveloped. That means that they also are deprived of the affordances (Gibson 1979, 127–143) to develop literary understanding and thus, as stated above, - to be able to explore both themselves and others. One of the aims of the research project reported in this dissertation was therefore to explore how talking books could be used as a way for young adults with mild mental retardation to read fiction.

Chapter 1 gives the background of the research interest and presents the research questions.

The research was carried out in the Swedish-speaking area in Finland and the research interest was to explore the talking book produced to meet the needs of especially Finland-Swedish speaking young adults with the function disability named above. Studio Finlandssvenska Röster, FsR ("Studio Finland-Swedish Voices", my translation), and its founder Östen Engström played an important role in carrying out the empirical part of the research project. Studio FsR

produced three short stories as talking books, which were used in the empirical research. Engström had the idea that talking books for young adults with mild mental retardation did not have to differ so much from talking books produced for listeners without mild mental retardation. His ideas were controversial and differed from those expressed by many special educators within Easy-to-Read publishing houses (see, for example, Centrum för lättläst, LL, 2001), who think that talking books for the mentally handicapped should be read very slowly, very clearly, dramatized more than ordinary talking books, and with sound effects that could make it easier to understand and follow the narrator. Monica Reichenberg (2003, 2008), who also has discussed Easy-to-Read-texts in her research, states that many Easy-to-Read books are not easy to understand. She thinks that if you peel away “everything that gives the text a life” (Reichenberg 2008, 47, my translation) it will become boring and it will be almost impossible to ask reference questions to the reader or listener. Answering reference questions presupposes that the reader or listener can reflect upon on and read between the lines, which will not succeed if the text is too peeled off.

Chapter 1 discusses the difference between reading for usefulness and reading for pleasure. Talking books seem to have been used within special education to promote phonological awareness, encoding of words and increasing vocabulary. But there is hardly any research about listening to fiction through talking books or audio books. The writer of this dissertation found this somewhat surprising since being able to read fiction was considered to be a democratic and cultural right already in 1948 when the United Nations made a declaration of human rights. The research project reported in this dissertation explored how two different groups of young adult listeners received three short stories that were performed in different ways.

The concept “poetic” in the title for the project was borrowed from Aristotle (1977) and was used as a metaphor meant to catch the didactic idea in the talking book: The art of making a good piece of art, a good recording. The problem formulation in the thesis is anchored pedagogically: How should listening to a talking book be mediated in order to give the learners the best opportunities to learn? Learning in this context means opportunities for a deep understanding of existential themes in the fiction.

The purpose of the research project *The poetics of the talking book* was defined as contributing to the knowledge about patterns of understanding in young adults’ reception of fiction, which they listen to through audio books. The problem explored was: How do different groups of listeners receive fictive text presented as a talking book with variations regarding use of voice, engagement and sound effects? The problem formulation rendered four specific research questions:

1. What patterns can be identified in the listeners’ answers regarding story structure and cognitive content in a comparative perspective comprising different reading styles in the taped versions of the text?

2. What patterns of understanding in interpretative reading can be identified in different listeners?
3. Which thoughts do the listeners have about what the talking book should sound like?
4. What affordances for young adults with the function disability of mild mental retardation can be made visible through guided literature conversations?

The project was carried out in two steps. The first phase was to produce the audio books with two variations of reading practice of three short stories with an existential theme in each text. The second step comprised the interviewing of 32 young adults. Half of the group, 16 young adults - eight women and eight men - formed the investigation group in focus. It was called a special group since the informants had a function disability that resulted in a reading handicap. The concept reading handicap is an international concept (TPB 1998, 29) that came into use in the 1980s for a handicap that refers to persons who, because of a function disability, are incapable of reading printed text: usually visually impaired or blind persons, dyslectic persons or persons with various chronic diseases. The other 16 informants, also eight women and eight men, had no reading handicap and formed a reference group. The interviews formed as literature conversation were carried out three times during one year.

Since there is hardly any research about the reception of fiction among young adults with mild mental retardation, the researcher found it necessary to include a reference group in this study. To be able to find her way in unexplored terrain she needed at least two coordinates to be able to say something about the reception of fiction among the informants. The reference group formed a background against which the voices of the special group could stand in relief and form the foreground of the study. The literature conversation explored the informants' reception of what Louise Rosenblatt (2002 in Swedish, first printed in English 1938) calls efferent reading (research question 1) or aesthetic reading (research question 2). The informants could also express their opinions about the version of the talking book that they had listened to (research question 3). The fourth research question was answered in all the three other research questions. The concept affordance was first introduced by James Jerome Gibson (1979, 127–143). Gibson refers to objects in the physical surroundings and claims that objects have qualities that invite the individual to perform different acts. A brook is, for instance, an object that invites the individual to swim in or drink water from or to throw stones into, and so on. Gibson's concept of affordance has influenced the thinking within pedagogy and is used in many educational contexts to refer to learning in more general terms. The mutual relationship between the individual and the context in which he or she lives offers opportunities or affordances to learn in many ways (for examples see, for instance, van Lier 2000 or Slotte-Lüttge 2005).

Theoretical framework

The theoretical frame of reference for this study is formed by text–reader-oriented literary theory, psychological schema theory, and research regarding voice quality and communication. The theoretical framework is constructed in chapters 2 and 3.

A central point of Chapter 2 is to point out the possibilities that talking books can offer for people with reading disabilities to gain literature experiences. Another central point is also to show that there are few previous studies, if any, on the group that the empirical study in particular should be about, namely young adults with mild mental retardation and their “reading-with-your-ears” (Andersson 2005; Önnestam 2000). A third central point is to stress the fact that this group seems to be an overlooked group in terms of having access to literature as a life subject. Thus the seed is planted to open up for the emancipatory perspective of the research in this thesis about the poetics of the talking book. The research overview shows that many groups of poor readers in society have found their way to the “treasure-house of literature” (Keravuori 1990, 166, my translation) through the use of audio books. Swedish research reports (Nilsson 2005) have shown that many dyslectic children and young people have found their way to libraries where you can borrow audio books. But the numbers of young adults with mild mental retardation who have found the same path is negligible.

In Chapter 2 the development of the talking book is described as democratic strivings for equality in society also in terms of cultural rights. These strivings have taken the development of talking books and audio books forward as a way of providing reading experiences for many people with print disabilities. In the 1920s the production of talking books started in the United States and England and Germany followed in the 1930s. In the Nordic countries the production of talking books started in the 1950s (Sweden and Norway in 1955, Finland 1956 and Denmark 1957). For over 50 years the use of talking books was intended mostly for the visually impaired and blind (Keravuori 1990). Lasse Winkler (2003) believes that this has given the talking book the label of handicap reading. When the number of visually impaired students at universities increased in the 1960s (Myrberg 1978; Trowald 1978; TPB 1998; Önnestam 2000), the need for a talking book that was easy to navigate emerged and the technical revolution regarding the format of the talking book started. This revolution led to the design of the DAISY-format in Sweden in the 1990s. The word DAISY stands for Digital Audio-based Information System and represents a digital system for recording, storing and listening to talking books (DAISY 2002). An international DAISY Consortium was formed in 1996 by talking book libraries to lead a worldwide transition from analogue to digital talking books (DAISY Consortium 2009). The consortium envisions a world where people with print disabilities have access to information and knowledge without delay or additional expense.

The DAISY revolution also helped the development of the commercial audio book, which has become very popular in the beginning of the 2000s. A “talking book” is a non-commercial recording of a book and can only be borrowed in special libraries by people with diagnosed reading disabilities. An “audio book”, on the other hand, is a commercial recording and can be bought by anybody who prefers to listen to a book rather than to read it visually. The audio book has revolutionized reading culture in contemporary time, as discussed by Paul Du Gay et al. (1997), Deborah Philips (2007) and Rebecca Fenton (2009).

Chapter 2 also discusses perspectives on voice and communication. The prosodic elements - tempo, pausing, quantity, intensity, tonality and timbre - influence the impression that a person gets from another person’s voice (Engström & Stürmer 1970) and can thus also influence the interpretation made from listening to an orally performed text. Early studies on vocal communication (Allport & Cantril 1934; Fay & Middelton 1939; Pear 1931) showed that it is very hard to separate the impression of a speaker as a person from the impression of his or her voice. To provide tools for the analysis of research question 3, the writer of this dissertation reported some earlier studies of how different listeners defined the prototype of a good and a bad voice in the context of the Finnish culture of speaking. Maarit Valo (1994), who did some research about how a good voice was defined in the context of listening to radio, found that the listeners preferred a male voice rather than a female one. They also liked a voice that was distinct and clear but melodic: the speaking tempo should be quite slow but fluent and the voice should not have any voice problems. Kristin Furu (2004) asked trainee teachers about their opinions of a good teacher’s voice. They thought that a good voice is easy to hear, it is clear and enjoyable to listen to and can capture the pupil’s interest. Listeners tend to agree on the prototype of a good and poor voice.

In Chapter 3, the various aspects of reading, listening and interpretative reading, which can be regarded as the most developed form of reading, are discussed. The chapter begins by looking at reading from a cognitive point of view, and because the informants in this study read with their ears, “reading” is also examined from a listening perspective. Some results from early research on reading comprehension and listening comprehension are presented. This is especially interesting in relation to the informants in the special group in the research project in this thesis. Donald Spearritt (1962) from Australia found that there is a specific factor in the brain for listening comprehension, and Claes Welwert (1984) from Sweden also found that most school pupils have to be 13 years old before they understand a written text as well as a text that they listen to. This cognitive level of development corresponds to the level of cognitive development for people with mild mental retardation (see, for example, Asmervik et.al. 2001; Bakk & Grunewald 2004; Kylén 1981). These facts speak in favor of the use of talking books as a way to read fiction for young adults with the function disability of mild mental retardation.

The International Listening Association (ILA) defines listening as “the process of receiving, constructing meaning from and responding to spoken and/or nonverbal messages” (Purdy & Borisoff 1997, 6). In this dissertation the meaning-making perspective is in focus and the chapter continues by examining what happens in a reader’s encounter with a literary text. Repeated experiences, regardless of whether you gain them in real life or in fictive stories, create internal patterns of how to structure your experiences in order to understand them and make meaning from them. In cognitive psychology these patterns are called maps, schemas or scripts (Barton 1932; Beck 1995; Bolwby 1969; Tolman 1948; Lundh 1992; Neisser 1976). These concepts have been used and developed also in cognitive literary theory (Sørensen 2001) to better describe how the reader uses prior experiences of life and texts when he or she interprets fiction. Dialogue with previous research, for instance with Elise Seip Tønnessen (2000), who has analyzed children’s encounters with TV, show that past experience forms the schemas into structured scripts or expectations that will affect the way a reader or listener will interpret future texts. Jean Matter Mandler (1984) developed the concept story grammar, which is a form of script for understanding stories, and she believes that the story grammar will have effects both on processing and meaning-making in the process of perception and in the process of interpretation. Story grammar will affect both what is perceived and remembered and what is forgotten. Story grammar thus functions as a structure of expectation in the reader’s mind. A perspective from critical pedagogy is also introduced in the chapter. Jack Mezirov (1998, 34) has discussed schemas of meaning which form perspectives of meaning. These perspectives of meaning will form the personal frame of reference or value system for a single individual and thus affect the meaning that this person creates. Schemas can change by affording new experiences for the individual. Mezirov’s point of view is that by changing a person’s schema of meaning you can change his or her perspective of meaning. He thinks that learning processes can have effects on a person’s view on himself or herself. In the extension of a transformative process like that you can even change a person’s life world, Mezirov claims. This opinion is embraced also in this thesis.

The Norwegian literature teacher and researcher Sylvi Penne (2010) has summarized the Norwegian and Nordic classroom research with focus on students in junior and senior high school. She stresses in relation to the interpretation skills how important it is that the teacher challenges students both to syntagmatic and to paradigmatic thinking (Bruner 1995). Through syntagmatic thinking the student acquires narrative competence. This means that the student acquires skills to understand stories as linear, tied to a line of time. Interpretation according to paradigmatic thinking, on the other hand, is important for the development of empathy and relationships (Penne 2010, 130–131). Bruner’s thoughts about narrative thinking thus become a picture of how meaning is created, based both on the interpretation schemas of the culture and on the cognitive schemas of the individual. Penne emphasizes how important it

is that the didactics⁷⁷ also includes paradigmatic thinking, which means that the student reflects on the story. Paradigmatic thinking is another way of making meaning. Penne (2010, 134–135) mentions specifically meta-thinking or understanding of metaphors as a cognitive schema.

Chapter 3 continues in discussing how various theorists within the tradition of text-reader-oriented literary theory have described the encounter between text and reader. This part of the chapter provides the researcher with theoretically loaded concepts which are used as analytic tools in the researcher's interpretation of the informant's statements and interpretations in the literature conversation.

The active role of the reader as interpreter of the text and as constructor of meaning in the reading process is central for research within reception theory. The "reader" can be viewed in a broad sense as a person who looks upon an artistic product, that tells about a fictive world, and the concept "reader" then applies also to a person who watches a film, a TV production or a piece of theatre or a listener to talking books. A pre-understanding in this research project was that the meaning of a text is something that is created in the encounter between reader and text. The research questions explored if and how the form in which the talking book was presented affected the meaning that was created. According to Wolfgang Iser (1978), meaning is created when the reader gives the text a meaning that is relevant, or significant, to him or herself.

Iser (1978), Rosenblatt (2002) and Langer (1995) have contributed to the analytic concepts "empty spaces", "horizons of understanding", "efferent and aesthetical reading" and "envisionments" that are used in the analytic interpretation in this work. Iser thought that a text offers a lot of empty spaces that the reader has to fill out in order to make sense of what is written. A writer can never write out everything in detail in a novel, a lot of things are left out and thereby left to the reader to fill in. Iser (1978, 21) used the concepts "artistic pole" and "aesthetic pole" for this. The artistic text is the text of the writer, what he or she has written, and the aesthetic text is the text that the reader experiences while reading and interpreting. Iser therefore thought that the meaning of a text is something that should be experienced and not defined, something he called "aesthetic effect". Iser's concept "horizons of understanding" refers to the perspective from which a reader interprets a text. He or she uses his or her own understanding, which is based on prior experiences to interpret a situation. When different points of views meet and create cognitive dissonance in a text or in the

⁷⁷ In a Nordic context the concept didactic is in use with no negative connotations. It encompasses the theoretical consideration connected to teaching and learning as well as the instructional design of learning situations.

life world of the individual, the reader has to reflect and perhaps change opinion, a phenomenon that Iser called “melting of horizons”.

Rosenblatt (2002) contributed with the concepts “efferent and aesthetical reading”. She also saw the reading act as an active event and stressed the fruitful interaction between reader and text. She called the interaction “transaction”, and described the transaction as a movement forth and back where the world of the reader and the world of the text penetrate each other (Rosenblatt 2002, 14). Rosenblatt’s opinion was that the reader “reads the world” in two different ways: an efferent way and an aesthetic way. Efferent reading refers to facts: the reader wants to have information and does not necessarily have to engage emotionally in the reading. Personal, intuitive, emotional and creative and interpreting attitudes are put in the background and the reader reads in an impersonal way. In order to create a poem or to understand a fiction the reader has to read in a different way; he or she has to broaden his or her awareness so it includes also personal and emotional attitudes and thoughts. Rosenblatt called this way of reading aesthetic. She pointed out that these two different ways of reading did not necessarily have to exclude each other. Rosenblatt’s concepts are used in the analysis and they also have an impact on the research design and on the construction of the questions in the interview manual. Research questions 1 and 2 explore the efferent and the aesthetic perspectives.

Langer (1995) uses the concept “envisionments” to describe the individual worlds of imagination that a reader creates in his or her mind in the encounter with a text-world. She thinks that envisionment building is an activity in sense-making, “where meanings change and shift and grow as a mind creates its understanding of a work” (Langer 1995, 14). In the same way as Rosenblatt, she thinks that there is a constant interaction, or transaction, between the reader and the text and that the meaning that is created is a unique meeting of the two. Langer claims that an envisionment is not just visual or based only on language experience – it also encompasses what a person thinks, feels and senses, sometimes knowingly, but often merely tacitly, as he or she builds an understanding. Langer sees envisionments as text-worlds that are individual and dynamic sets of ideas, pictures, questions, expectations, arguments and hunches that all represent material for reflections and interpretations. Interpretation is understanding, Langer claims (Langer 1995, 15). She also thinks that envisionments can change across time when the reader reads and develops new thoughts. Something he or she did not understand in the beginning of the story receives an explanation later on when he or she gets more information about the circumstances at hand. Langer believes that readers have a number of options available as they develop their understanding. She calls these options “stances” and gives them great importance in the act of envisionment building because every stance can offer different vantage points from which to gain ideas. Langer (1995, 15-19) mentions four different stances, namely:

1. Being out and stepping into an envisionment
2. Being in and moving through an envisionment
3. Stepping out and rethinking what one knows
4. Stepping out and objectifying the experience

In stance 1 the reader tries to gain a sense of what the work will be about. He or she is looking for clues (about persons, actions, places) to be able to understand the text. In stance 2 the understanding is developed through questions about relationships, motives, feelings, causes and implications, that is, an understanding of a deeper meaning. In stance 3 the reader temporarily steps outside the text-world and uses his or her new knowledge to build and reevaluate his or her knowledge. In this stance the reader asks him- or herself what the ideas in the envisionment mean for his or her own life. In stance 4 the reader distances himself or herself from the envisionment he or she has developed and reflects back upon it. The reader acts as a criticizer and judges the literary quality of the work. He or she also judges his or her own understanding and compares it with prior reading.

Langer's, Rosenblatt's and Iser's theories were used in the research project as a base when the interview manual for the literature conversation was created. Their concepts were also in use when analyzing the results. The literature conversation started with ten questions about facts in the stories (the efferent perspective). After the initial questions the informants were invited to share their reflections upon what the story was about (the aesthetic perspective). The informants were then invited to step in to the text-world of the story and gain information about the persons, acts, surroundings and in which way these circumstances interact (Langer's stance 1). Then the informants were asked to move to stance 2 and explore relationships, feelings and relations of reasons. The literature conversation then continued with questions about how the informants would have acted if they had been in the same situation as the protagonist in the story (Langer's stance 3). The literature conversation ended with an affordance to the informants to take a metaperspective in relation to the oral presentation of the audio book text that they had listened to (Langer's stance 4). The informants here acted as criticizers, not to judge the literary quality of the text but the form in which the text was performed as a talking book. The research interest in this research project concerns the informant's opinions about the artistic presentation of the work concerning form.

Langer points out that the four stances do not occur in a linear sequence. They can occur and recur at any time when the reader reads or when he or she discusses, writes or reflects on the work. Langer thinks that the individual "weaves a growing web of understanding" (Langer 1995, 19) over time when the relationship between the reader and the text shifts from stance to stance.

Birthe Sørensen (2001), Bo Steffensen (2002) and Anna-Lena Østern (2002/2003) have discussed what an active and co-creative literary education

might look like. This education gives the learners an affordance to be active and to build their understanding of a text in different ways using different methods. The theoretical concepts of "aesthetic response", "active aesthetic response", "the reader as co-author", "text on text", "layer upon layer" and "meaning potential" were discussed and loaded with meanings. Østern has been inspired by Iser and John Dewey (1934/1980) in developing the concept active aesthetic response which can serve as a guiding principle for teachers to arrange aesthetical learning processes in the classroom. She describes the active aesthetic response as an aesthetical processing of an impulse or an idea in order to find a meaning or understanding that is significant for the individual through enlarging, reducing, stylizing or twisting the impulse. The creative work is characterized by a serious playfulness and elaboration with form in order to find the expression that gives most meaning. Østern thinks that there is an existential dimension in an active aesthetic response. An aesthetic doubling is characteristic of an active aesthetic response in drama and literature. The aesthetic doubling includes a set of transformations in time (real time to fictive time), in place (real place to fictive place), in role (person to role), and finally building an intrigue by re-using elements from memories and experiences. Østern describes aesthetic doubling as a space with great learning potential. In the liminal space (compare with Turner 1995; Szatkowski 1985; Winnicott 1995) between reality and fiction the learner can process existential themes and articulate existential questions. Concepts from co-creative literary education were used in analysis of the informant's interpretations in conversations about literature. The concepts of writing text on text, reading between the lines, and so on were used metaphorically because the informants did not write or act out like in drama. Instead, they were retelling, paraphrasing, reformulating and orally building on the story that they had listened to in different ways.

In Figure 1, called aesthetic doubling in literary envisionments, Knip-Häggqvist has gathered the different concepts that were in use in the analysis. The figure shows the influence from Langer, Rosenblatt, Iser, Østern, Sørensen and Steffensen.

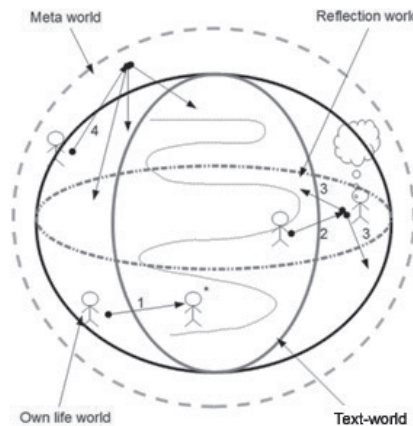

Figure 1. Aesthetic doubling in literary environments. (Knip-Häggqvist 2010)

Chapter 3 concludes with a reflection on being a competent reader of fiction and how the teacher or leader of a conversation about literature can develop literary skills in children and young people, and also in young adults with mild mental retardation. Literary competence as an extended expertise in the sense of literacy and cultural reading skills is also introduced in Chapter 3. Østern (2010) sees cultural literacy as a key skill for children and young people of today because cultural literacy can help them orientate themselves in the real world. Cultural literacy skills help children and young people to "read the world" better. This cultural literacy is of interest to the analysis in this study.

Methodological framework

A phenomenological-hermeneutic approach that focused on the life worlds of the participants as meaning seeking beings was used in the research project.

The experiences that individuals who listen to a talking book have were in focus in terms of the research interest. More precisely, the research interest focused on the meaning-making process in the reception of fictive texts presented in auditory form. The informants were met with phenomenological recognition of their experiences shared with the researcher in the literature conversations. Focusing on the experiencing person, the lived experiences of being-in-the-world like phenomenology finds resonance in the researcher's preunderstanding as a psychologist and as a teacher in art. She ascribed the statements of the informants' values as re-interpretations, as re-creations (compare with Paul Ricoeur's thinking about refiguration in *Time and Narrative* from 1984) in the

dialogue that was carried out with them about meaning and significance in their reading-with-the-ear of fiction.

A phenomenological researcher tries to be as close to his or her empiricism as possible, which also was the case in this research. The inspiration from phenomenology could be described as a form of hermeneutical phenomenology, where the researcher values the interpretative spiralling movement between the whole and the parts characterized by the existential hermeneutics that Hans Georg Gadamer (1989) has described.

The analysis of the informant's statements was carried out using method triangulation, mainly phenomenological meaning concentration inspired by Amedeo Giorgi (1985, 8–21; 2009, 128–129). The concentrated meaning constructions were expressed in eight different metanarratives about interpretation (the aesthetic perspective) and eight different metanarratives about form (the metaperspective) for each of the three fictive stories. The efferent perspective was analysed using a model for analysing stories and life narratives formed by William Labov and Joshua Waletzky (Labov 1972; Labov & Waletzky 1967)

Results

Chapter 5 reports the efferent perspective that was described with the help of analysis of stories and some quantitative graphs. The analysis showed that the profiles of the answers in the two investigation groups differed. The efferent perspective made the cognitive handicap that has an impact on short time memory and attention ability visible in the special group. Concerning the question about form, the informants in the reference group benefitted more in terms of remembering details and retelling the stories from the recording with one voice, and sound effects also helped them remember and made the retelling richer. The informants in the special group, on the other hand, benefitted from a recording with two voices. The ability to concentrate and remember was disturbed by the sound effects in the special group.

The aesthetic perspective is reported in Chapter 6 and is described with the help of interpretative analysis of the answers to questions that demanded that the informants process the text. The informants had to fill in empty spaces (Iser) and move from stance to stance according to the theory of envisionment building developed by Langer. The informants got affordances to give active aesthetic responses in accordance to theories developed by Østern, Steffensen and Sørensen.

The double hermeneutics in use when interpreting the interpretations of the participants revealed a capacity for aesthetic reading of fiction in both the special group and the reference group. The aesthetic qualities were found sufficient in all variations of reading of the professional readers of the audio book the informant groups listened to. The analysis showed, however, that the

listeners preferred one voice because it helped them to focus and keep up their interest in listening more. The informants were disturbed by two voices reading. An orally presented text is already an interpreted text and if two voices interpret it there seems to be little room left over for the listener's own interpretations, which was frustrating for many of the listeners. The neutral presentation and the version with sound effects also affected the listeners in a negative way. Their interpretations were more superficial because they had to distance themselves from listening and from going in to the text-world. A naked presentation without sound effects on the contrary helps the listeners to enter the envisionments and make their own discoveries there. An oral presentation that is empathic and emotional encourages the listeners to make deep interpretations that touch existential questions in the listeners' own life. A neutral presentation without engagement makes the listeners tired and unmotivated to process the text and elaborate deep interpretations.

The analysis of reception in an aesthetic perspective rendered 24 concentrated narrative constructions that described the pattern of understanding in the interpretative reading in the two groups of listeners. Two different discourses could also be identified. The informants in the reference group interpreted according to an aesthetic discourse. They owned an aesthetic competence, where readiness to distance themselves from fiction was of decisive importance. They could stick to the contract of fiction and had no difficulties in separating fiction and reality. Their cultural schema had a real impact on their interpretations. This concerned particularly the feminine and masculine perspectives. Their earlier experiences of reading fiction and patterns for interpretation gained there had an impact on their current interpretations. In the terms of Rosenblatt, they read in an aesthetic way, where the personal and emotional, their own values and cultural understanding could be parts of the interpretation but still not result in a totally subjective interpretation without reference to the fictive text that was the starting point of the interpretation. The informants in the special group interpreted according to a discourse that could be called a life world discourse. They were touched by the existential themes that the different short stories opened up for. Through the protection of the fiction they became co-writers, but they wrote texts on texts where their own concrete life experiences heavily affected their interpretations, as did the norms handed down to them from their upbringing and the cultural experience of being part of an interpretation community of young adults with a function disability in the form of (mild) mental retardation. The importance of self-esteem could also be identified as a pattern for interpretation for the special group.

The analysis of the aesthetic perspective showed that all versions of the oral presentations in the audio books had sufficient artistic qualities: no version was totally condemned by the listeners. All the informants also regarded aesthetic reading as that defined according to Iser, Rosenblatt and Langer. The reception analysis also showed that the conversations about literature and the guiding and support that the informants received in the conversations were very important for the meaning making. The questions in the conversations about literature directed

attention to specific problems and questions to explore, and this challenged the informants' understanding of the text. In that way, existential meetings were created, where "arch after arch opens up indefinitely" (an intertextual reference to a poem by the Swedish poet Tomas Tranströmer, 1989).

The meta perspective is reported in Chapter 7. The informants in the reference group had clear preferences for how the talking book should sound. Listening to a talking book should as far as possible resemble reading to yourself. Everything that disturbs the concentration must be taken away. The listeners preferred and wished to listen to a pure and simple recording that gave the opportunity to create their own interpretations without interference from, for example, sound effects. The voice that read should just be there and demand no attention or engagement from the listener. One important thing that the listeners mentioned as important was presence – you should notice that the person that reads really wants to do what he or she is doing. The voice should also be ordinary; it should not be too educated and trained and it should not have any voice problems or be too special in any way. The informants in the special group could not discuss the question about form. They wanted to be normal and wanted kind voices on the tape like in real life. For them it was also important to know who the person that read was. It helped them to concentrate better.

The question about how the talking book should sound seemed to be partly a matter of taste. The female informants preferred a female voice that was not too educated but natural, while the male informants preferred a male voice that was not too emotional. Also the analysis of the meta perspective to reception showed two distinct discourses. The informants in the reference group could discuss the question of form because they had a literary competence that helped them to judge what was good and what was not. The informants in the special group sometimes had problems to keep fiction and reality apart. When it came to the question about voices, they referred to how they wanted voices to sound in their real life. They interpreted from the perspective of a life world discourse also the question of form.

A poetical didactics for reception of the talking book

A model describing the analytical steps and concepts in use was a result that can serve as an outline of a poetics for the talking book. The model is shown in Figure 2. Unexpected research results were how important the guided conversations about literature turned out to be in order to realise the affordances given by the texts regarding exploration of existential themes in the young adults' life worlds.

Thus, the result of the research project can be positioned as a piece of emancipatory research stressing the importance of including this group of young adults in society's conversation about culture and meaning.

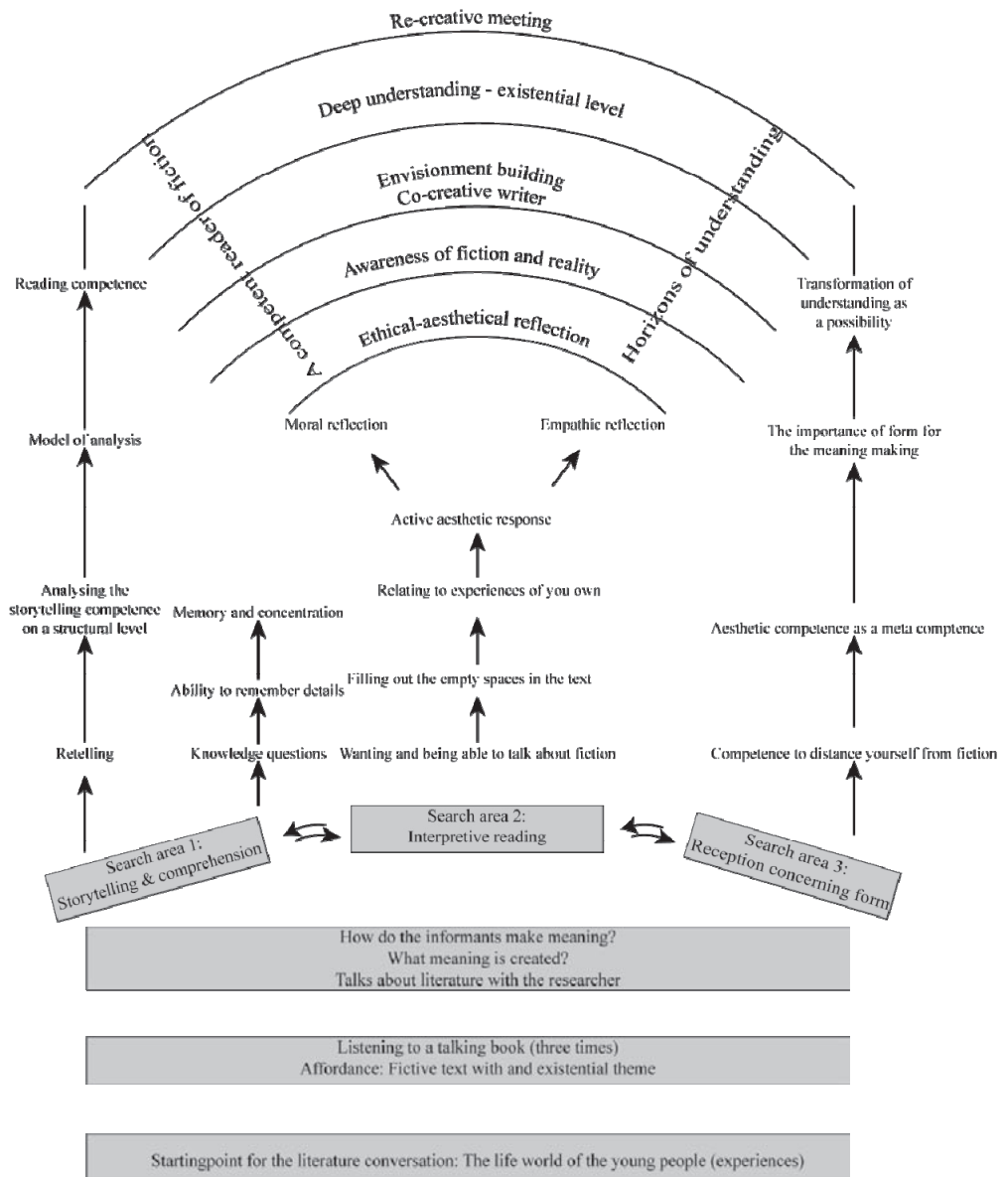

Figure 2. Opening envisionments – outline for a poetical didactics for the talking book. (Knip-Häggqvist 2010)

Referenser

- Adelmann, K. (2002). *Att lyssna till röster. Ett vidgat lyssnandebegrepp i ett didaktiskt perspektiv*. Avhandlingar från Lärarutbildningen vid Malmö högskola 4. Malmö: Malmö högskola. (Diss.)
- Adelmann, K. (2009). *Konsten att lyssna. Didaktiskt lyssnande i skola och utbildning*. Lund: Studentlitteratur.
- Ainscow, M. (1999) *Understanding the development of inclusive schools*. London: Falmer Press.
- Allport, GW. & Cantril, H. (1934). Judging personality from voice. I: J. Laver & S. Hutcheson (ed.) *Communication in Face to Face Interaction*. Harmondsworth: Penguin.
- Almerud, P. (2005). *Arbetsplatsbiblioteken: Folkbiblioteken lägger ned – facken satsar*. Biblioteksbladet nr: 7.
- Almerud, P. (2004). *Bibliotek i skymundan: En rapport om arbetslivsbibliotek*. Stockholm: Kulturrådet.
- Almqvist, C. (1996). Rånet. I: I. Bäckström m. fl. (red.), *Norden run(d)t*, 117-120. København: Dansk lärarforeningens Forlag.
- Alvesson A. & Sköldberg K. (2008). *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, A. & Hjertström, A. (2006). *Det är kanske meningen att man skall vidga sina vyer. En undersökning om yrkesföräres inställning till läsning och användning av väggkrogsbibliotek*. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap. Borås: Högskolan i Borås. Online som pdf, URL: www.uppsatser.se/uppsats/62fbd94bca/ . Läst 21.04.2007
- Andersson, C. (2005). Från talbok till ljudbok. I: TPB *Talboken 50 år!*, 164–171. Enskede: Talboks- och punktskriftsbiblioteket.
- Ankarkrona, A. (1996). *Makt & minne. En historia om boken*. Lund: Bokförlaget Atlantis.
- Antonovsky, A. (1979). *Health, Stress and Coping*. San Fransisco: Jossey-Bass Publishers.
- APA (Audio Publishers Association). (2009). *About the APA. What are audiobooks?* <http://www.audiopub.org/about.html> . Läst 4.12. 2009
- Appleyard, J. A. (1990). *Becoming a Reader. The Experience of Fiction from Childhood to Adulthood*. Cambridge: University Press.
- Arbetsplatsbibliotek. (2005). [Broschyr utgiven av ABF och LO-förbunden]
Stockholm: Graphic Digital AB.

- Argyle, M. (1975). *Bodily Communication*. London: Methuen & Co Ltd.
- Aristoteles. (1997). *Om diktekunsten*. (Norsk övers. från grekiska av Sam Ledsaak.). Oslo: Dreyers Forlag.
- Aristoteles. (1994/2000) *Om diktkonsten*. (Originalalets titel: Peri poiêtikes. Ny översättning av Jan Stolpe. Inledning av Arne Mellberg.). Göteborg: Anamma Böcker AB.
- Arvidsson, K. (2001). *Läs tillsammans – en studiecirkel för dig som skall bli läsombud*. Stockholm: Centrum för lättläst och Studieförbundet Vuxenskolan.
- Asmervik, S., Ogden, T & Rygvold AL. (2001/1993). *Barn med behov av särskilt stöd*. Lund: Studentlitteratur.
- Bakhtin, M. (1984). *Problems of Dostoevsky's Poetics*. 2:a upplagan. Theory and History of Literature, Volume 8. Manchester: Manchester University Press.
- Bakk, A. & Grunewald, K. (2004). *Omsorgsboken. En bok om människor med begåvningsmässiga funktionshinder*. (Fjärde upplagan.) Stockholm: Liber.
- Bargum, J. (1994). Bonnie. I: G. Anderssén, H. Granö & M-B. Grönholm *Möten i litteraturantologi andra delen*, 262-264. Helsingfors: Söderström & Co.
- Barthes, R. (1991). Lyssna. I *Kris*, nr 43-44, 38-43.
- Bartlett, F.C. (1932). *Remembering: A Study in Experimental and Social Psychology*. London: Cambridge University Press.
- Barton, D. (2006). Significance of a Social Practice View of Language, Literacy and Numeracy. I: M. Hamilton & Y. Hillier, *Adult Literacy, Numeracy and Language*, 21-30.
- Bateson, G. (1972). *Steps to an Ecology of Mind: Collected Essays in Anthropology, Psychiatry, Evolution and Epistemology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bateson, G., Jackson DD., Haley J & Weakland J. (1956). Towards a Theory of Schizophrenia. *Behavioral Science*, vol. 1, 1956, 251-264.
- Beck, JS. (1995). *Cognitive Therapy. Basics and Beyond*. New York: The Guilford Press.
- Beckman Hirschfeldt, I. (2005). Från bandsallad till spetsteknik – historien om DAISY. I: Talboks- och punktskriftsbiblioteket (ed): *Talboken 50 år*, 121-143. Enskede: TPB 2005.
- Berg, R. (2010). Personlig kommunikation, intervju, februari 2010.
- Bjørlykke, B. (2003). Produktionschef på Lydbokklubben. Epostkommunikation 11-15.11.2003.
- Bonsdorff von, M. (2002). Litteraturämnet i den finländska skolan. I: Ö. Torell (red.), *Hur gör man en litteraturläsare? Om skolans litteraturundervisning i Sverige, Ryssland och Finland*, 147–157. Rapport från projektet Literacy Competence as a Product of School Culture. Institutionen för humaniora vid Mitthögskolan i Härnösand.

- Boqvist, L. (2007). Snabba böcker med ny svensk talsyntes. Folke serverar studenter. *Bibliotek för alla*, 1, 2007, 8-10. Enskede: Talboks- och punktskriftsbiblioteket.
- Bowlby, J. (1969) *Attachment and loss, volume I*. Harmondsworth: Penguin.
- Brockstedt, H. (2004). Begåvningshadi-kappet. I: A. Bakk & K. Grunewald, *Omsorgsboken* (fjärde upplagan), 19-26. Stockholm: Liber AB.
- Brownell, J. (1996). *Listening. Attitudes, Principles and Skills*. Boston: Allyn and Bacon.
- Bruner, J. (1995). *Acts of meaning*. Cambridge, Mass & London: Harvard University Press.
- Carbo, (1978). Teaching Reading with Talking Books. *The Reading Teacher*, 32, 1-4, 267-273. URL: <http://www.nrsi.com/CRSPinDepth.php>. Läst 10.04.2009.
- Centrum för lättläst, LL. (2001). Information från webbplatsen, läst 22.02.2001, www.lattlast.se.
- Celia. (2003). *Verksamhetsberättelse 2002*, 112. verksamhetsåret. Helsingfors: Celia.
- Celia. (2004). *Verksamhetsberättelse 2003*, 113. verksamhetsåret. Helsingfors: Celia.
- Celia. (2007). Information från webbplatsen. <http://www.celia.fi/web/guest/tietoaceliasta>. Läst 02.02.2007
- Celia. (2009). Information från webbplatsen. <http://www.celia.fi/web/guest/tietoaceliasta>. Läst 24.09.2009
- Celia. (2010). *Information om Celia*. Information från webbplatsen. Läst 17.04.2010. URL: <http://www.celia.fi/web/guest/tietoaceliasta>
- Chambers, A. (1994). *Böcker inom oss – om boksamtal*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Christensen Sköld, B. (2005). Talbokspionjärer 1930-1961. I: Talboks- och punktskriftsbiblioteket (ed): *Talboken 50 år!*, 10–54. Enskede: TPB 2005.
- Creswell, J. (2007): *Qualitative Inquiry and Research Design. Choosing Among Five Approaches*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Culler, J. (1975). *Structuralist Poetics: Structuralism, Linguistics and the Study of Literature*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Daisy. (2002). *What is a DTB? Technology Overview*. Web site of the DAISY Consortium. <http://www.daisy.org>. Läst 10.11.2003.
- Daisy Consortium. (2009). Information från webbplatsen. <http://www.daisy.org/mission>. Läst 09.09.2009.
- DAISY-konsortiet. (2003) Information från webbplatsen. <http://se.daisy.org/konsortiet.html>
- Dewey, J. (1980/1934). *Art as Experience*. New York: Perigee Books.
- Drotner, K. (1991/1995). *At skabe sig – selv. Ungdom, æstetik, pædagogik*. København: Gyldendal.
- Du Gay, P., Hall, S. Mackay H and Negus, K. (1997). *Doing Cultural Studies: The Story of the Sony Walkman*. London: Sage Publications.

- Egidius, H. (1994). *Natur och Kulturs Psykologilexikon*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.
- Ekström, Å. (2006). Allt fler män läser med öronen! I *Biblioteksbladet*, 2, 30.
- Elgert-Hyvönen, C. (1990). Chansen. I: C. Elgert-Hyvönen *Förloraren. Noveller*, 12-17. Otalampi: Sahlgrens Förlag.
- Engström, S. (2003). Produktionschef på Studio Finlandssvenska Röster. Intervju på Pedagogiska Fakulteten vid Åbo Akademi 21.11.2003.
- Engström, Ö. & Stürmer, W. (1970). *På tal om rösten. Övningar i röst- och talvård och elementär uppläsningsteknik*. Borgå: Söderström & C:o.
- Engström, Ö. & Stürmer, W. (1982). *Rösten i ordet*. Borgå: Söderström & C:o.
- Engström, Ö. (1998). Personlig kommunikation, intervju. September 1998.
- Eysenck, M. (2000). *Psykologi. Ett integrerat perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Fay, P.J. & Middleton W.G. (1939). Judgement of occupation from the voice as transmitted over a public address system and over radio. *Journal of Social Psychology* 23, 586-601.
- Fenton, R. (2009). SPEAK THE WORD : Audiobooks Get Cool. I *Buzz Magazine*, online: <http://www.theapa.net/index.php> läst 10.4.2009.
- Fish, S. (1980). *Is there a text in this class? The authority of interpretive communities*. Cambridge, Massachusetts; London, England: Harvard University Press.
- Focus Uppslagsböcker (1961). *Lilla Focus*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Folkhälsan. (2010). *Konst och hälsa*. Information från webbplatsen. Läst 30.03.2010. URL: <http://www.folkhalsan.fi/startside/Var-verksamhet/Ma-bra/Konst--halsa/>.
- Freire, P. (1972). *Pedagogik för förtryckta*. Stockholm: Gummessons bokförlag.
- Furu, K. (2004). *Läraren som professionell röstanvändare*. Opublicerad licentiatavhandling i pedagogik. Vasa: Pedagogiska fakulteten vid Åbo Akademi.
- Färm, K. (2004). Fritid och kultur. I: A. Bakk & K. Grunewald, *Omsorgsboken* (fjärde upplagan), 296-304. Stockholm: Liber AB.
- Gadamer, H-G. (2003). *Forståelsens filosofi. Utvalgte hermeneutiske skrifter*. (Norsk översättning av Helge Jordheim). Oslo: Cappelen.
- Gibson, J. J. (1979). *The Ecological Approach to Visual Perception*. Boston: Houghton Mifflin.
- Giorgi, A. (1985). Sketch of a Psychological Phenomenological Method. I: A. Giori (ed.), *Phenomenology and Psychological Research*, 8-21. Pittsburg, PA: Duquesne University Press.
- Giori, A. (2009). *The descriptive Phenomenological Method in Psychology. A Modified Husserlian Approach*. Pittsburgh, Pennsylvania: Duquesne University Press.
- Giroux, H. A. (1997). *Pedagogy and the Politics of Hope. Theory, Culture, and Schooling. A Critical Reader*. Oxford: Westview Press.

- Glenn, EC. (1989). A Content Analysis of Fifty Definitions of Listening. I: *Journal of the International Listening Association*, vol. 3, 21-31.
- Granlund, TW. & Nørve, S. (2001). *Idébok om lydbøker. En veiledning i bruk av lydbøker for lesehemmede elever, deres foresatte og lærere*. Oslo: Læringssettret.
- Gregory, R. (1998). Brainy Mind i *BMJ (Brittish Medical Journal)* 1998, 317:1693-1695.
- Hannus-Gullmets, B. (1999). *Syntetiskt tal på dator som hjälpmedel vid läs- och skrivträning med finlandssvenska elever*. Rapporter från Pedagogiska fakulteten vid Åbo Akademi Nr 18. Vasa: Pedagogiska fakulteten.
- Haugen, C. (2009). *Contextualizations and Recontextualizations of Discourse on Equity in Education*. Trondheim: NTNU Norwegian University of science and Technology. (Diss.)
- Haugsgjerd, S. (1989). *Nytt perspektiv på psykiatrin*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.
- Haugsted, M. (2004). *Taletid. Mundtlighet, kommunikation og undervisning*. København: Alinea.
- Helenelund, K. (2010). Personlig kommunikation, intervju, november 2010.
- Helve, H. (red.). (2003). *Ung i utkant. Aktuell forskning om glesbygdsungdomar i Norden*. TemaNord 2003:519. København: Nordiska Ministerrådet. Barn och unga.
- Hetmar, V. (1996). *Litteraturpædagogik og elevfaglighed. Litteraturundervisning og elevernes litterære beredskab set fra en almenpædagogisk position. 1.del*. København: Danmarks Lærerhøjskole. (Diss.)
- Hetmar, V. (2004). Klasserummet som kulturellt felt. I: A-L. Østern & R. Heilä-Ylikallio (red.). *Språk som kultur – brytningar i tid och rum. Language as Culture – Tensions in Time and Space*. Vol 1, 31-50. Rapport Nr 11. Vasa: Pedagogiska fakulteten vid Åbo Akademi.
- Hildén, A. (2005). *Se och hörböcker*. Stockholm: Hjälpmedelsinstitutet. Online. URL: www.hi.se/butik/pdf. Hämtad 29.03.2009.
- Hildén, A. (2008). *DAISY text och ljud. En enkätundersökning bland elever och lärare*. Enske: Talboks- och punktskriftsbiblioteket.
- Holmberg B. & Liljefors M. (1963). *Att läsa högt. Handledning i uppläsningsteknik*. Scandinavian University Books. Stockholm: Svenska Bokförlaget/Nordstedts-Bonniers.
- Holmberg, M. (2009). Personlig kommunikation, e-post, mars 2009.
- Holmberg, O (1994) *Ungdom och media*. Lund: Studentlitteratur.
- Høien, T. & Lundberg, I. (1990). *Läsning och lässvårigheter*. Stockholm: Natur & Kultur
- Høien, T. & Lundberg, I. (2001). *Dyslexi. Från teori till praktik*. Stockholm: Natur & Kultur.

- Iser W. (1981/1978). *The Act of Reading. A Theory of Aesthetic Respons.* Baltimore and London: The John Hopkins University Press.
- Iser, W. (1996). Coda to the Discussion. I: S. Budick & W. Iser (eds.). (1996). *The Translatability of Cultures. Figurations of the Space Between*, 294-302. Stanford, California: Stanford University Press.
- Iser, W. (2000). *The Range of Interpretation*. New York: Columbia University Press.
- Johansson, A. (2005). *Narrativ teori och metod. Med livsberättelsen i fokus*. Lund: Studentlitteratur.
- Johnson, J. (1993). Functions and Processes of Inner Speech in Listening. I: Andrew D. Wolvin & Carolyn Gwynn Coakley (eds.), *Perspectives on Listening*, 170-184. Norwood, NJ: Ablex Publishing Corporation.
- Johnstone, K. (1989). *Impro. Improvisation and the Theatre*. London: Methuen Drama.
- Kaspersen, P. (1998). *Tekstens stemmer – litterær forståelse*. København: Dansklærerforeningen.
- Keravuori, K. (1990). *Siannahkataulusta digitaalitekniikkaan. Sata vuotta näkövammaisten kirjastotoiminta 1890-1990*. Jyväskylä: Gummerus. (Näkövammaisten kirjastoyhdistys ry.).
- Kirjastolehti. (2003). WSOY, Otava ja Tammi laajentavat kustannustoimintaansa CD-äänikirjoihin. *Kirjastolehti* 5/03, päivitetty 10.6.2003. <http://www.kaapeli.fi/~fla/kirjastolehti/uutiset/cdkirja.html>_ Läst 11.11. 2003.
- Kjølner, T. & Szatkowski J. (1991). Dramaturgisk analyse – et arbeidsredskap for ikke-naïve instruktører. I: H. Reistad (red). *Regikunst*, 122-133. Oslo: Tell.
- Knizek, B.L. (1998). Interview – design og perspektiv. I: M. Lorensen, (red.). (1998). *Spørsmålet bestemmer metoden*, s. 33-65. Oslo: Universitetsforlaget.
- Knip-Häggqvist, E. (2004). Talbokskultur i förändring. I: AL. Østern och R. Heilä-Ylikallio (red.) *Språk som kultur – brytningar i tid och rum*. Vol 1, 147-161. Vasa: Åbo Akademi. Rapport från Pedagogiska fakulteten nr 11/2004.
- Krause, C. (2005). Personlig kommunikation, e-post, november 2005.
- Kress, G. et al (2005). *English in Urban Classrooms A multimodal perspective on teaching and learning*. Oxon: Routledge Falmer.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju* (2. utgave). Oslo: Gyldendal.
- Kylén, G. (1981). *Begåvning och begåvningshandikapp*. Stockholm: Handikappinstitutet.
- Kähkönen, S., Karila, I., Holmberg, N. (toim.) (2001). *Kognitiivinen psykoterapia*. Helsinki: Duodecim.
- Labyrinten. (2003). Labyrinten Data AB's webbplats på Dolphin Audio Publishing <http://www.dolphinse.com/swedish/contact/index.htm>. Läst 10.11.2003.

- Labov, W. (1972). The transformation of experience in narrative syntax. I: Labov, W. (red.), *Language in the Inner City. Studies in the Black English Vernacular*, 354–396. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Labov, W. & Waletzky, J. (1967). Narrative analysis: Oral versions of personal experience. I: Helm, J. (red.), *Essays on the verbal and visual arts*, 12–44. Seattle: University of Washington Press.
- Lacan, J. (1977). *Ecrits. A Selection*. London: Tavistock/Routledge.
- Lagen om ungdomsarbete 235/95 och förordningen 729/2002
- Lalander, P. & Johansson, T. (2002). *Ungdomsgrupper i teori och praktik*. (Andra upplagan). Lund: Studentlitteratur.
- Langer, J.A. (1995). *Envisioning Literature. Literary understanding and literature instruction*. New York and London: Teachers College, Columbia University.
- Langer, J.A. (2005). *Litterära föreställningsvärldar. Litteraturundervisning och litterär förståelse*. Göteborg: Daidalos.
- Lankshear, C. & Knobel, M. (2006). *New Literacies. Everyday Practices and Classroom Learning*. (Second Edition). Berkshire: Open University Press. McGraw-Hill Education.
- Larsson, K. (1989). Språket vetandet och inläringen. I: Sandqvist, C. & Teleman, U., *Språkutveckling under skoltiden*. Lund: Studentlitteratur.
- Lier van, L. (2000). From input to affordance: Social-interactive learning from an ecological perspective. I: J. P. Lantolf (red.), *Sociocultural theory and second language learning*, 245–259. Oxford: Oxford University Press.
- Linderborg, Å. (2009). *Upproret rullar vidare*. Aftonbladet, Kultur, nätupplagan publicerad 03.11.2009. <http://www.aftonbladet.se/kultur/article6062702.ab> Läst 02.02.2010
- Lindman, AM. (2006). Lotta Rosenström startade läsombudsverksamheten 1994. I *Läsombudet*, nr. 4, december 2006. Stockholm: Centrum för Lättläst.
- Lindqvist, B. & Trowald N. (1971). *Projektet PUSS: V. Retensionsjämförelser mellan auditiv och visuell information. Några aspekter på seendes och synskadades läsmidia*. Ped.inst, Lärarhögskolan i Uppsala. Rapport nr 16.
- Lindsey, J. (2000). *Talking Books. School of Informatics*. New York: University of Buffalo
(<http://www.informatics.buffalo.edu/faculty/ellison/Syllabi/519Complete/formats/talkingbooks/talkbks.html>. Läst 19.11.2003.)
- Lipsky, D.K. och Gartner, A. (1998). Factors for successful inclusion: learning from the past, looking forward to the future. I V. Vitello och D.E. Mitthaug (utg) *Inclusive schooling: national and international perspectives*. Mahurah, NJ: Lawrence Earlbaum.
- Lundberg, I. & Herrlin, K. (2003). *God läsutveckling. Kartläggning och övningar*. Stockholm: Natur och Kultur.

- Lundberg, I. & Høien, T. (1999). *Dyslexi. Från teori till praktik*. Stockholm: Natur och kultur.
- Lundh, L.G., Montgomery H. & Waern Y. (1992). *Kognitiv psykologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Lydbokforlaget. (2009). *Webbplatsinformation*. <http://www.lydbokforlaget.no/lydboker>
Läst 24.03.2009
- Lydbokklubbens webbplats. (2003).
<http://www.lydbokforlaget.no/Bokklubb/bokklubb.html> Läst 22.11.2003
- Malmgren, L-G. (1983). Den stora och den lilla historien – om kunskaper modeller utan erfarenhet. I: J. Smidt, *Litteraturens muligheter – og elevens. Om bruk av litterære tekster i norskundervisningen*, 133–155. Oslo: Landslaget for norskundervisning (LNU)/ Cappelen.
- Mandler, J. M. (1984). *Stories, scripts and scenes: Aspects of schema thinking*. Hillsdale, N. J.: Erlbaum.
- Matthäck, AB. (2007). Personlig kommunikation, intervju, oktober 2007.
- Matthis, I. (1996). *J. Lacan: Ecrits. Spegelstadiet och andra skrifter I ett urval av Irene Matthis*. Stockholm: Natur och kultur.
- McCormick K. (1994). *The Culture of Reading and the Teaching of English*. Manchester: University Press.
- Mehrabian, A. (1971). *Silent messages*. Belmont, California: Wadsworth.
- Melin, L. (2004). *Språkpsykologi. Hur vi talar, lyssnar, läser, skriver och minns*. Stockholm: Liber.
- Mezirov, J. (1991). *Transformative Dimensions of Adult Learning*. San Fransisco: Jossey – Bass.
- Mezirov, J. (1998). Kriittinen reflektio uudistavan oppimisen käynnistäjänä. I: J. Mezirov (Red.) *Uudistava oppiminen. Kriittinen reflektio aikuiskoulutuksessa*. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Miller, JA. (1989, 1996). Jaques Lacan. I: J. Lacan, *Écrits. Spegelstadiet och andra skrifter i urval av Irène Matthis*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Molloy, G. (2003). *Att läsa skönlitteratur med tonåringar*. Lund: Studentlitteratur.
- Moustakas, C. 1994. *Phenomenological research methods*. Thousand Oaks: Sage Publication.
- Murray, M (1978). *The New Hermeneutic*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Myrberg M. (1978). *Towards an Ergonomic Theory of Text Design and Composition*. Acta Universitatis Upsaliensis 5. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Myrberg, M. (2003). *Att skapa konsensus om skolans insatser för att motverka läs- och skrivsvårigheter*. URL: <http://www.lhs.se/>, läst 15.05.2007.

- Myrberg, M. & Lange, A. (2006). *Identifiering, diagnostik samt specialpedagogiska insatser för elever med läs- och skrivsvårigheter. Konsensusprojektet*. Stockholm: Specialpedagogiska institutet och Lärarhögskolan i Stockholm.
- Myrberg, M. (2007). *DYSLEXI – en kunskapsöversikt*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Märak, G. (1994). *Barns tolkningar av fiktiva figurers tänkande. Om Snusmumrikens vårvisa och en Björn med mycket litet hjärna*. Linköping Studies in Arts and Science 114. Linköping: Linköpings universitet. (Diss.)
- Nasjonalt læremiddelssenter. (1994). *Lydbøker og bok+bånd. Rapport fra utvalg*. Oslo: Nasjonalt læremiddelsenter.
- Nationalencyklopedin. (1991) Band 8, 494-495. Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker.
- Neisser, U. (1976). *Cognition and reality*. San Fransisco: Freeman.
- Nichols, R. (1947) Listening: Questions and Problems. I: *The Quarterly Journal of Speech*, vol 33, 83-86.
- Nilholm, C. (2006). *Inkludering av elever "i behov av särskilt stöd" – Vad betyder det och vad vet vi?*. Forskning i Fokus nr 28. Stockholm: Myndighet för skolutveckling.
- Nilsson, B. & Waldemarson, A.K. (1990). *Kommunikation. Samspel mellan människor*. Lund: Studentlitteratur.
- Nilsson, E. (2005). Se möjligheter med talboken! I: I. Norberg (red), *Läslust & läslist. Idéer för högstadiet och gymnasiet*, 98-123. Lund: BTJ Förlag.
- Nilsson, H. (1990). *Alla kan läsa, förståndshandikapp och läsning. Ett litteraturprojekt om läsning för personer med utvecklingsstörning*. Opublicerad rapport från omsorgsnämndens fritidsverksamhet. Kronoberg: Kronobergs Landsting. (Kan beställas från Centrum för lättläst.)
- Nilsson, Y. (2001). Hårdnande konkurrens lanserar ljudboken på allvar i *Svensk Bokhandel nr 20*.
- Nilsson, Y. (2002). Bok på cd-skiva redan gammalt i *Svensk Bokhandel nr 4 2002*, 9.
- Nelander, S. & Golding, I. (2004). *Läsa böcker: Hur läsandet av böcker har förändrats bland olika grupper av anställda*. Löne- och välfärdsenheten, LO. Nr: 61.
- Norberg I (red). (2005). *Läslust & läslist. Idéer för högstadiet och gymnasiet*. Lund: BTJ Förlag.
- Nylund L. (2002). Biblioteken kan ge e-boken en nystart i *Svensk Bokhandel nr 8 2002*, 12-13.
- Näätäinen, R., Niemi, P. & Laakso, J. (1999). *Människans kognitiva processer*. Helsingfors: Söderströms.
- Orr, R., de Jong F. & Cranen B. (2002). Some objective measures indicative of perceived voice robustness in student teachers. I: *Logopedics Phoniatric Vocology*, 27, 106-117.
- Otava. (2003). WSOY, *Otava ja Tammi laajentavat kustannustoimintaansa äänikirjoihin*. Lehdistöiedotteet 1.6.2003, kustannustoiminta, kulttuuri ja viihde.

- Payne, M (2002) *Modern teoribildning i socialt arbete*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Pear, TH. (1931). *Voice and Personality*. London: Chapman & Hall.
- Penne, S. (2010). *Litteratur og film i klasserommet. Didaktikk for ungdomstrinnet og videregående skole*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Perokorpi, P. (2008). Ljudboken ingen hit. *Hufvudstadsbladet* 25.05.2008, 18-19. Helsingfors: HBL.
- Petersson, M. (2003). Svenska DAISY-konsortiet. *Talboks- och punktskriftsbiblioteket*. URL: <http://se.daisy.org/konsortiet/historik.html>. Läst 28.12.2003.
- Philips, D. (2007). The Encounter of Literature and Technology in the Audio Book. I *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies*, Vol 13(3), 293-306. London, Los Angeles, New Delhi and Singapore: Sage Publications.
- Pitkä Kangas, M. (2007). Personlig kommunikation, intervju. Augusti 2007.
- Pittman, K. (2002). *The Digital Talking Book*. USA: XML. O'Reilly Media, Inc. <http://www.xml.com/pub/a/2002/10/16/dtb.html>. Läst 13.11.2003.
- Reichenberg, M. (2008). *Vägar till läsförståelse. Texten, läsaren och samtalet*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Reichenberg, M. (2003). Är lättlästa texter verkligen lättlästa? I: *Språk och lärande. Rapport från ASLA:s höstsymposium Karlstad, 7-8 november 2002*, 74-79. Karlstad: Karlstad Universitet.
- Ricoeur, P. (1984). *Time and narrative Volume 1*. Chicago and London: The University of Chicago Press. (Publicerad först på franska 1983. Översättning av Kathleen McLaughlin och David Pellauer.)
- Rosenblatt, LM. (2002). *Litteraturläsning som utforskning och upptäcktsresa*. Lund: Studentlitteratur. (Originalets titel: Literature as Exploration. Fifth Edition gavs ut 1995 av The Modern Language Association of America, New York, USA. Första tryckningen 1938.)
- Rorty, R. (2004). Universalitet och sanning. I: G. Skirbekk, *Striden om sanningen*. Göteborg: Daidalos
- Rydin, I. (1996). *Making sense of TV-narratives. Children's readings of a fairy tale*. Linköping Studies in Art and Science 142. Linköping: Linköpings universitet.(Diss.).
- Röjmar, S. (2003). Produktionschef på bokförlaget Talande Böcker. Epostkommunikation 11.11.2003.
- Sala, E. (2005). *Röstergonomi. Rösten – ett fungerande arbetsredskap*. Helsingfors: Institutet för arbetshygien, Arbetsrskyddscentralen.
- Sava, I. (1994). Den konstnärliga inlärningsprocessen.[The artistic learning process] In: I. Porna & P. Väyrynen (Red.). *Handbok för grundundervisningen i konst*, 35-61. Helsinki: Kunnallisliitto.

- Schmidl, H. (2008). *Från vildmark till grön ängel. Receptionsanalyser av läsning i åttonde klass*. Göteborg: Makadam.
- Schmidt, CP., Andrews ML. & McCutcheon JW. (1998). An acoustical and perceptual analysis of the vocal behaviour of classroom teachers. *Journal of Voice*, 12, 434-443.
- Schmidt, L. (2009). Förlag enas om format för ljudbok. I *Svensk Bokhandel*, 1, 2009. Online: <http://www.svb.se/nyheter/f%C3%B6rlag-enas-om-format-f%C3%B6r-ljudbok>.
- Seip Tønnesen, E. (2000). *Barns møte med TV Tekst og tolkning i en ny medietid*. Oslo: Universitetsforlaget. (Diss.)
- Sevelius, H. (2001). *Im memoriam Östen Engström. Nekrolog över Östen Engström*. Helsingfors: Teaterhögskolan. URL: <http://www.teak.fi/teak/Teak102/3lyhyt.html>. Läst 11.11.2003.
- Slotte-Lüttge, A. (2005). *Ja vet int' va de heter på svenska. Interaktion mellan tvåspråkiga elever och deras lärare i en enspråkig klassrumsdiskurs*. (Diss.). Åbo: Åbo Akademis förlag – Åbo Akademi University Press.
- Smidt, J. (1983). Torunns og Litas barn. Om "lærertekst" og "elevtekster" i litteraturundervisningen. I: J. Smidt, *Litteraturens muligheter – og elevens. Om bruk av litterære tekster i norskundervisningen*, 188-204. Oslo: Landslaget for norskundervisning (LNU)/ Cappelen.
- Spearritt, D. (1962). *Listening comprehension – A Factorial Analysis*. Melbourne: Australian Council for Educational Research.
- Stanovich, KE. (1986). *Matthew effects in reading: Some consequences of individual differences in the acquisition of literacy*. *Reading Research Quarterly*, 21, 360-407.
- Statoil, (2010). *Sören & Anders specialsriver ny ljudbok med "Sune" till Statoil*. Information från webbplatsen. URL: http://www.mynewsdesk.com/se/pressroom/svenska_statoil_ab/pressrelease/view/soeren-anders-specialsriver-ny-ljudbok-med-sune-till-statoil-223303_ Läst 15.01.2010.
- Steffensen, B. (2002). *Når børn læser fiktion – Grundlaget for den nye litteraturpædagogik*. København: Akademisk Forlag,
- Stern, D. N. (1985). *The Interpersonal World of the Infant – A view from psychoanalysis and developmental psychology*. New York: Basic Books.
- Strömquist, S. (1996). *Talar skolan. Talprocessen – teori och tillämpning*. Kristianstad: Gleerups.
- Svenska Bibelsällskapet. (1981). *Nya Testamentet*. Arlöv: Berlings.
- Szatkowski, J. (1985). Når kunst kan bruges ... om dramapædagogik og æstetik. I: J. Szatkowski och M. Jensen. *Dramapædagogik i nordisk perspektiv*. Artikelsamling 2, 136–182. Gråsten: Teaterforlaget DRAMA.
- Söderman, L. & Nordlund, M. (2005) *Utvecklingsstörning/Funktionshinder*. Stockholm: Liber.

- Sørensen, B. (2001). *Litteratur – förståelse og fortolkning*. København: Alinea.
- Talboks- och punktskriftsbiblioteket. (1998). *Talboken i framtiden. Utredning om den svenska talboksmodellen*. Enschede: Talboks- och punktskriftsbiblioteket.
- Talboks- och punktskriftsbiblioteket. (2005). *Talboken 50 år!* Enschede: Talboks- och punktskriftsbiblioteket.
- Talboks- och punktskriftsbiblioteket (TPB). (2007). *Talböcker*. Information från webbplatsen. URL: <http://www.tpb.se/verksamhet/talbocker/>. Läst 27.01.2001.
- Talboks- och punktskriftsbiblioteket (TPB). (2010). *Talböcker*. Information från webbplatsen, 17.04.2010. URL: <http://www.tpb.se/verksamhet/talbocker/>.
- Taube, K. (1988). *Reading Acquisition and Self Concept*. Akad.avh. Umeå: Umeå Universitet-
- Thagaard, T. (1998). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Thiele, PE. (1979). Formats in Non-print Media for the Blind and Visually Handikapped. I verket *Library Service for the Blind and Physically Handicapped: An International Approach*. Edited by Cylke FC. München: IFLA Publications 16.
- Thomsen, SU. (1996). *En dans på gloser*. Oslo: Forlaget Oktober.
- Thorén, C. (2002). *Rapporter avseende teknikutvecklingen inom taltidningsområdet*. Remissvar från Statskontoret 2002-09-11 . Stockholm: Regeringskansliet.
- Thorson, S. (2005) *Denn dubbla responsen.Om litteratursmamtal mellan elever och deras lärare*. Skriftserie n:o 46. Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet.
- Thurén, T. (2002). *"Tanken, språket och verkligheten" En bok om vår verklighetsbild och hur den byggs upp*. Stockholm: Liber.
- Tolman, A. M. (1948). Cognitive maps in rats and men. *Psychological Review*, 55, 189-208.
- Tranströmer, T. (1989). *Romanska bågar ur För levande och döda*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Trowald N. (1972). *Projektet PUSS:X. Synskadade och talbokshastighet*. Ped. Inst, Lärarhögskolan i Uppsala. Rapport nr 36.
- Trowald, N. (1973). *Projektet PUSS:XIII. Studieteknikkurser för synskadade. En beskrivning av preparandkursernas effekt med särskild hänsyn till talboksmetodik*. Ped.inst, Lärarhögskolan i Uppsala. Rapport nr 41.
- Trowald, N. (1974). *Att lyssna effektivt*. Skolöverstyrelsen. FoU-Rapport nr 5. 1973. Stockholm:Utbildningsförlaget.
- Trowald, N. (1978). *Från text till tal. Praktiska råd för framställning av talböcker, radioprogram mm*. Skolöverstyrelsens rapportserie för utbildningsforskning. Stockholm: Liber UtbildningsFörlaget.

- Turner, V. (1982). *From Ritual to Theatre. The Human seriousness of Play*. New York: PAJ Publications.
- Usher, R. (1998). Adult Education and Life-long Learning. I: Illeris K. (red). *Adult education in a transforming society. 2:nd report from the adult education research project*. Roskilde: Roskilde University Press.
- Utbult, M. (2003). *Funktionshindre och forskare om framtidens teknik-talteknologi som stöd för personer med synskada eller läshandikapp*. Stockholm: Hjälpmedelsinstitutet.
- Valo, M. (1994). Käsitykset ja vaikutelmat äänestä. Kuuntelijoiden arviointia radiopuheen äänellisistä ominaisuuksista. *Studia philologica Jyväskylänse 33* (Diss.). Jyväskylä: Jyväskylän Yliopisto.
- Wegelius, M. (2008). *I ljudböckernas värld*. Helsingfors: YLE/Radio Vegas program "Kulturtimmen" 25.07.08
- Welwert, C. (1984). *Läsa eller lyssna? Redovisning av jämförande undersökningar gjorda åren 1890 – 1980 rörande inläring vid auditiv och visuell presentation samt ett försök till utvärdering av resultaten*. (Diss.). Malmö: LiberFörlag/Gleerup.
- Winkler L. (2003). Cd-hyllorna tar ett kliv framåt i butiken. *Svensk Bokhandel nr 4 år 2003*, 16-19.
- Winkler, L. (2008). Ljudboken ökar stort på macken i *Svensk Bokhandel* 17.03.2008. http://www.svb.se/nyheter/ljudboken-%C3%B6kar-stort-p%C3%A5-macken_ Läst 15.01.2010.
- Wiman B. (1996). *Att läsa med utvecklingsstörda*. Examensarbete på språkkonsultlinjen 1996. Stockholm: Stockholms universitet. Institutionen för nordiska språk.
- Winnicott, DW. (1995). *Lek och verklighet*. (Andra utgåvan). Stockholm: Natur och Kultur.
- Winzer R. (red.) (2005). *Kultur för hälsa. En exempelsamling från forskning och praktik*. Kalmar: Statens Folkhälsoinstitut 2005:23 (PDF). Online, URL: <http://www.fhi.se/PageFiles/3318/r200523kulturforhalsa0510.pdf>. Läst 30.3.2010.
- Wolvin, AD. & Carolyn GC. (1996) [1982]. *Listening* (5th ed.). Boston, MA: McGraw-Hill.
- Wood, D., Bruner, J. S., Ross, G. (1976). The role of tutoring and problem solving. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. Vol. 17, 89-100.
- Vygotsky, L. (1986). *Thought and language* (A. Kozulin, Trans. & Ed.). Cambridge MA: Cambridge University.
- Zachariasson, H. (2009) Fem förlag jagar bokpirat. I *PC för alla*, online http://www.idg.se/2.1085/1.222047/fem-forlag-jagar-bokpirat_ Läst 10.4.2009
- Zansen von, M. (2003). Bibliotekarie för svenska ärenden vid De synskadades bibliotek Celia. Epostkommunikation 6–17.10.2003. minna.vonzansen@celialib.fi

- Ziehe, T. (1989/1993). *Kulturanalyser-Ungdom, utbildning och modernitet*. Stockholm: Symposion Bokförlag.
- Zorn, H. (2003). För allas rätt att läsa bra och vackra böcker i *Svensk Bokhandel nr 10*.
- Önnestam, M. (1998). *När böckernas värld öppnar sig. Dyslektiker berättar om talböckernas stora betydelse*. TPB Rapport 1998:1. Enskede: Talboks- och punktskriftsbiblioteket.
- Önnestam, M. (2000) *DAISY, från svensk idé till internationell standard*. Human IT. Tidskrift för studier av IT ur ett humanvetenskapligt perspektiv Nr 2/3 2000. Borås: Institutionen Bibliotekshögskolan, Högskolan i Borås.
- Østern, A-L. (1988). *Rösten en pedagogisk resurs. En studie baserad på observation i tal- och röstvårdsundervisningen*. Rapporter från Pedagogiska fakulteten 25/1988. Vasa: Åbo Akademi.
- Østern, A-L. (1989). *Tal- och uttryckspedagogik. Ledarens handbok i verbal och nonverbal kommunikation*. Helsinki: Finn Lectura.
- Østern, A-L. (1994). "Sol, sol! – Jag vill va' solen!" *Kontextbyggande och perspektivbyten i barns berättande och drama*. Rapporter från Pedagogiska fakulteten vid Åbo Akademi nr 9 1994.
- Østern, A-L. (1995). Lyssna och förstå. I *Nordisk tidsskrift for spesialpedagogikk nr 2 år 1995*, 85-90.
- Østern, A-L. (1998). Från estetisk upplevelse till poetisk bearbetning. I: AL. Østern (red.), *Konstpedagogiska horisonter. Horizons in Arts Education*, 197-211. Publikation nr 26 från Pedagogiska fakulteten vid Åbo Akademi.
- Østern, A-L. (2001). *Svenska med sting!* Helsingfors: Utbildningsstyrelsen. (Jyväskylä: Gummerus Printing).
- Østern, A-L. & Heikkinen, H. (2001). The Aesthetic Doubling. A Central Concept for the Theory of Drama Education? I: *Nordic Voices In Drama, Theatre and Education*, 110-123. Bergen: IDEA Publications.
- Østern, A-L. (2007). Morgondagens svensklärare handledare för interkulturella möten. I: *Modersmålläraren igår, idag, imorgon. SMLF 1957-2007*, 75-84. Vasa: Pedagogiska fakulteten vid Åbo Akademi.
- Østern, A-L. (2008). Pedagogisk teori for estetiske fag. I T. Svee (red.) *Dans og didaktikk*, 19-39. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Østern, A-L. (2009). Beyond the dance of life. In *Applied Theatre Research Journal*, Issue 10 (Online journal).
- Østern, A-L. (2010). Estetisk tilnærming til læring. I: S. S. Hovdenak & O. Erstad (red.). *Kunnskap i skolen*, 181-198. Tapir Akademisk Forlag.
- Østern, A-L & Kaihovirta-Rosvik, H. (2010). Introduction. What is the difference that makes a difference in arts education. I: A-L. Østern, & H. Kaihovirta-Rosvik (eds.) *Arts education and beyond*. Report 28, 9–18. Vaasa: Faculty of Education at Åbo Akademi University.

Bilagor

Förteckning över bilagor

- Bilaga 1a: Novelltexten *Bonnie*
- Bilaga 1b: Novelltexten *Chansen*
- Bilaga 1c: Novelltexten *Rånet*
- Bilaga 2: Intervjufrågorna
- Bilaga 3a: Naturliga meningsenheter + centrala teman för *Chansen*, tolkning, referensgruppen (narrativ 9-12)
- Bilaga 3b: Naturliga meningsenheter + centrala teman för *Chansen*, tolkning, undersökningsgruppen (narrativ 13-16)
- Bilaga 3c: Naturliga meningsenheter + centrala teman för *Rånet*, tolkning, referensgruppen (narrativ 17-20)
- Bilaga 3d: Naturliga meningsenheter + centrala teman för *Rånet*, tolkning, undersökningsgruppen (narrativ 21-24)
- Bilaga 4a: Naturliga meningsenheter + centrala teman för *Bonnie*, rösten, referensgruppen (narrativ 25-28)
- Bilaga 4b: Fälnära narrativ + centrala teman för *Bonnie*, rösten, undersökningsgruppen (narrativ 29-32)
- Bilaga 4c: Naturliga meningsenheter + centrala teman för *Chansen*, rösten, referensgruppen (narrativ 33-36)
- Bilaga 4d: Naturliga meningsenheter + centrala teman för *Chansen*, rösten, undersökningsgruppen (narrativ 37-40)
- Bilaga 4e: Naturliga meningsenheter + centrala teman för *Rånet*, rösten, referensgruppen (narrativ 41-44)
- Bilaga 4f: Naturliga meningsenheter + centrala teman för *Rånet*, rösten, undersökningsgruppen (narrativ 45-48)

Bilaga 1 a

Bonnie av Johan Bargum

Vid niotiden tog hon en promenad.

Julafton var ingen dålig tid att vandra omkring i en storstad. Man fick vara i fred. Man fick ha staden för sig själv. Och när man dessutom tänkte på vad som försiggick bakom alla dessa upplysta fönster, julmat och juldisk, jullekar och julklappar, stök och ståhej, och barnen...

Vad det var skönt att slippa barnen!

Hon hade ingenting emot barn, tvärtom. Men ibland var det skönt att bli av med dem. Ibland var det skönt att ha jullov, att slippa tänka på deras ivriga svettiga små fingrar på tangenterna; att få ägna sig åt sig själv. Att ha lite lugn och ro omkring sig.

Det snöade.

Hon vandrade genom Sibeliusparken, där träden pliktskyldigt hade fångat upp de vita snöflingorna och stod och såg ut som illustrationer i någon gammal sagobok. Hon var på väg hem till sig, hem till sin tvåa på Linnankoskigatan. Hon var inte hos släktingarna i Kyrkslätt, eller hos sonen i Göteborg, trots att hon nog hade blivit bjuden. Hos släktingarna måste hon alltid spela en massa julsånger som hon var utled på, och i Göteborg hade hon aldrig trivts. Det var väl ingenting att skämmas för att man inte tyckte om sin svärdotter? Nej, utan nu var hon på väg till sitt eget hem, och där skulle hon slå sig ned i sin länstol med ett glöggglas och en påse Fazers blandade, och sedan skulle hon börja läsa en nyutkommen biografi över Schubert.

Jag har ju ändå min musik...

Det hade varit Schuberts återkommande replik, hans försvar mot all sjukdom, ensamhet och misär som mött honom under hans korta liv. Jag har ju musiken i alla fall.

Och just då fick hon syn på den. Den satt mol allena under Sibeliusmonumentet. Den satt med nedböjt huvud, som om den lyssnade till ohörbara toner från de silverfärgade orgelpiporna.

Den satt alldeles stilla i snön.

Jessus, tänkte hon, en borttappad hund mitt på julafton, hur kan det vara möjligt?

Hon gick fram till hunden.

- Hej, sa hon försiktigt.

Hunden tittade på henne med stora, svårmodiga ögon.

- Är du sjuk?

Hunden lyfte nosen i vädret och ylade. Det blev lite misslyckat, inte mer än ett litet gnäll, faktiskt.

- Gå till matte, sa hon uppmuntrande, spring hem till husse och matte!

Hunden reste sig och skakade snön ur pälsen. Försiktigt klev den fram till henne, steg för steg, som om den gått på svag is, och satte sig vid hennes fötter.

Jaha, tänkte hon, vad gör jag nu då?

Det är en pojkhund, konstaterade hon när hon kommit hem och hunden hade satt sig tätt intill ytterdörren.

- Om du ursäktar, sa hon, men det syns ju faktiskt på er.

Hon tog av sig pampuscherna och hängde upp kappan; det var julafton, hon befann sig i sitt eget hem, hon hade jullov, hon skulle läsa lite och sedan gå till sängs utan att behöva ställa väckarklockan på ringning, allt var precis som det skulle – utom att där satt en främmande huns på hennes tamburgolv och såg vilsen ut.

- Vad heter du?

Med ens kände hon sig ilsken. Kunde folk inte hålla reda på sina husdjur ens på julafton? Vad skulle hon ta sig till med kräket? Herregud, vad tog man sig överhuvudtaget till med hundar? De måste väl ha mat och dryck, och sen måste de, ja, och då gick man visst ut med dem, eller hade de något ställe dit de gick också inomhus?

Bäst att ringa Dagmar.

- Vänta här, sa hon till hunden. Och den där mattan som du sitter på kostade mig fyrahundraåttiosju mark, och jag vill inte ha några fläckar på den, så mycket du vet !

Ringa Dagmar? Ringa Dagmar och berätta att man släpat hem en hund från Sibeliusparken? Dagmar skulle tro att hon blivit tassig. Så där går det, skulle Dagmar säga, när du envisas med att sitta ensam på julafton.

Det får bli polisen, tänkte hon, det finns ingen annan råd.

I detsamma hördes ett pipigt litet gnäll från tamburen.

Polisen? Hon såg framför sig en lång rad eländiga små bås med låsta, tunga järndörrar och en liten glugg där vakterna kunde kika på hundarna... Och sedan? Det fanns säkert lagar och förordningar som gav dem rätt ett efter några dygn...

- Du får väl stanna då, sa hon argt. Men tro inte att jag kommer att passa upp dig!

Hon värmden sin glögg. Hon satte sig i sin länstol med sin bok.

Tänk om den är törstig?

Vad dricker en hund?

Hon gick ut i köket, tog fram en djup tallrik och fyllde den med vatten.

Hon ställde tallriken framför hunden.

- Har du sönder den så talar jag aldrig mera med dig, sa hon.

Hunden tittade på henne med sorgsen blick. Hon tyckte att mungiporna på den drogs nedåt, som om den när som helst tänkte brista i gråt.

- Duger det inte?

Drack den kanske mjölk? Var det inte bara kattor som drack mjölk?

Det ringde i telefonen.

- Det är säkert din husse eller matte, sa hon glatt, men hur kan de veta att du är här?

Sen smålog hon lite generat, och sa:

- Förlåt mig, men nu håller jag visst på att bli tassig i alla fall.

Hon lyfte luren.

- Hallå? Hej Martin. Så roligt att höra din röst. Har ni snö där i Sverige också? Nej, jag är inte ensam, jag har en vän här hos mig. Och hur mår barnen? Nej, nej, jag förstår, och de här fjärrsamtalerna är säkert extra dyra så här på julafton. För all del, det var ju bara några småsaker. Ja, detsamma. Hälsa Berit! God jul.

Hon lade på luren. Hon stod en stund och tittade ut genom fönstret.

Det snöade.

En julgubbe med en ölflaska i ena handen och en hamburgare i den andra sneddade över gatan.

Kanske den är hungrig?

Hon gick ut i tamburen. Hunden satt kvar tätt intill ytterdörren. Den hängde med huvudet och ynkade.

Hon böjde sig ner och klappade den tafatt på ryggen.

- Är du hungrig?

Hunden satt orörlig.

- Kan du inte ens vifta på svansen lite grann, sa hon buttert, och gick ut i köket och skar upp en rejäl skiva av sin hos Nybergs köpta lilla julskinka.

- Gott, sa hon till hunden, gott!

Hon lade ned skinkbiten i tallriken med vatten. Hunden vände bort huvudet.

- Vänta, sa hon, jag kommer och håller dig sällskap.

Hon hämtade sin glögg och satte sig på golvet bredvid hunden.

- Nu kan du väl äta, sa hon, jag är ju här.

Hunden snusade försiktigt på skinkbiten. Sen lade den sig med huvudet på framtassarna, och tittade på henne.

- Du skall inte vara rädd, sa hon. Du skall inte känna dig övergiven. Jag tar hand om dig. Jag sätter in en annons i Husis. Och om ingen annan svarar, om ingen vill veta av dig, så behöver du ändå inte vara rädd...

Hon strök hunden över huvudet.

- Det är aldrig så farligt som det verkar, sa hon.

Hon kände någonting kallt mot sin hand.

Det var en liten metallplatta. Den satt på halsbandet. Och där stod ju alltsammans, adress och telefonnummer.

Hur i all sin dar hade hon kunnat låta bli att lägga märke till det?

Hon reste sig hastigt. Hon skämdes.

- Jaså, du heter Bonnie, sa hon. Bonnie.

Hunden viftade försiktigt på svansen.

Det gick sedan fort alltsammans, de bodde ju i närheten, de kom springande genom snön, en pappa och hans dotter, de hasplade ur sig en massa saker om tikar och löptid och annat som hon inte förstod ett dyft av, men hur i all världen kan någon bli så glad som en hund som återser sina människor, och de försökte betala henne och tog henne i hand och bar sig fånigt åt, och så gick de.

Hon stod vid fönstret. Hunden rusade ifrån dem, och rusade tillbaka till dem, och kastade sig ned framför deras fötter och rullade över på rygg och skällde.

Det snöade.

Jag har ju min Schubert i alla fall, tänkte hon.

Bilaga 1 b

Chansen av Catharina Elgert-Hyvönen

Hon ser på moderns min att det står någonting intressant i tidningen. Hon suckar. Hon kan nästan gissa vad det rör sig om.

- Har du sett – de söker någon som skall spela huvudrollen i en barnfilm! Säger modern och ögonen lyser av iver. Den rollen är ju som gjord för dig. Det är klart att du måste söka den! Få se nu ... i morgon klockan tio...

Flickan säger ingenting. Det är besvärligt att ha en mamma som bara tänker på att göra en berömdhet av sin dotter.

– Jag vill inte gå dit, tänker flickan. Hon frågar aldrig efter vad *jag* vill!

Modern tittar på henne med ett småleende.

- Så kommer filmregissören att säga ”Tänk vilket fynd!” och sedan blir du genast erbjuden en ny roll.

Flickan går ut i köket och håller upp ett glas saft åt sig. Från vardagsrummet hörs moderns röst.

– Vad skall vi sätta på dig i morgon – kanske den vita klänningen? Och vilka skor, de högklackade? Nej, det gör dig för vuxen, det här skall ju vara en barnroll...

Modern planerar allt i detalj. Hon tar fram kläderna ur skåpet och brer ut dem på soffan. Flickan står tyst och tittar på.

- Prova den här, säger modern ivrigt.

Hon vill inte prova men hon måste när modern säger. Modern fjäskar runt henne och rättar till ett veck där och en volang där medan hon pratar oupphörligt.

– Du skall se att det går bra, säger modern och klappar henne på axeln. Du måste få den rollen, helt enkelt! Jag kan redan se rubrikerna: ”Ett nytt fynd – ett enastående fynd! En mors berättelse om dotterns väg till stjärnorna.”

Långsamt går hon in i sitt rum och klär av sig klänningen. Skorna sparkar hon in under sängen så att hon skall slippa se dem. Vad hon avskyr det här ståhejet!

Hennes mamma har alltid varit sådan här, alltid funnits i bakgrunden för att driva på, oförtröttligt. När hon började skolan hade modern tvingat henne att läsa så att hon skulle bli bäst i klassen. Hon hade satts i balettskola och utrustats med romantiska rosa dräkter som hon avskydde. Efter ett halvår ringde lärarinnan till modern och sade att dottern inte hade det minsta anlag

och att det inte lönade sig att slösa pengar på lektioner. Först hade modern blivit rasande på lärarinna, sedan på henne själv.

– Hon har fått någonting emot dig, sade modern, det är klart att det är någonting sådant. Men kanske du inte försöker tillräckligt? Du *vet* ju att du kan om du bara försöker tillräckligt – och du vill väl inte göra mamma besviken?

Sedan kom det stadium då modern fick för sig att dottern hade musikaliska anlag.

- ”Min dotter pianisten” – tänk så fint det skulle låta.

Och hon lät modern fantisera och drömma och bygga henne en framtid som hon inte alls brydde sig om. Hon gick på pianolektioner men visade inga större anlag, och när ett år hade gått tröttnade hon på det hela och började smita från lektionerna. Det är klart att modern kom på henne till slut.

– Hur kan du göra så mot mig, sade modern och vände förgråtna, förebrående ögon mot flickan. Här gör jag allt för att hjälpa dig och du bara stretrar emot. Tänk vilka summor jag har lagt ner på dina balettlektioner, dina pianolektioner! Du är otacksam, det är vad du är. Här sliter jag för dig och du försöker inte ens göra ditt bästa.

Och i morgon skall hon alltså bli filmstjärna. Hon känner ingen större åstundan att bli berömd, men moderns anklagelser står hon inte ut med. Hon är ofta avundsjuk på de andra flickorna i klassen – ingen av dem har en sådan mamma som hon. Ibland känns det som om moderns kulle kväva henne med sina gråtattacker, förebråelser och överdrivna omsorg. Hon förstår att hon är allt som modern har – men hon har ju rätt till ett eget liv.

Hon går in i vardagsrummet och tittar på modern som sitter i länstolen och stickar. Så liten och mager hon ser ut.

- Är jag bra så här? Frågar hon och svänger runt ett varv.

Klockkjolen böljar ut. Modern tittar på henne och ser underlig ut, liksom rädd, sänker hastigt blicken innan hon svarar. Hon har inte långt till tårarna, hon sväljer och drar med handen över pannan för att skyla ansiktet.

- Du kommer att klara dig fint, svarar modern, du kommer att bli berömd!

Flickan vet inte vad hon skall säga. Hon står obeslutsam i dörröppningen och skrapar med foten mot golvet.

- Är ... är någonting på tok? Frågar hon. Modern stelnar till men ger henne ett leende.

– Nej, svarar modern, jag kom bara plötsligt att tänka på hur gammal du har blivit. Snart kommer du att lämna mig ensam i det här stora tomma huset ...

Hon suckar. Jaha, det var samma sak som modern funderat på de senaste åren.

– Du vet mycket väl att jag inte kommer att lämna dig, säger hon fastän hon känner det som om någon lagt en snara om hennes hals. Mamma snälla, du behöver inte fundera på det där!

På vägen till filmstudion är det modern som upptar hennes tankar. Hur har modern blivit så fruktansvärt rädd för att vara ensam? Så bunden vid dottern? – Vad händer den dag då jag verkligen lämnar dig, tänker hon och skakar på huvudet. Om modern bara inte varit så snäll och hjälplös. Det gjorde allting mycket svårare. Hon kunde inte förmå sig att avsky sin mor, hon var allt för väluppfostrad till det.

Det är trängsel i studion. Ett fyrtiotal flickor väntar nervöst på sin stora chans. Flera av dem har sin mamma med sig, precis som hon, de är uppklädda och nyfriserade och mödrarna ger dem goda råd, rättar till ett veck eller en rosett. Hon känner medlidande med dem alla, med sin mor och med sig själv.

Modern böjer sig fram och viskar i hennes öra:

– Försök nu ditt bästa, för mammas skull! Du behöver inte alls vara nervös, det går hur bra som helst. Gör bara som de säger och tänk på vad som väntar dig om du får rollen!

Just då ropar någon hennes namn. Tacksam över avbrottet reser hon sig och går ut ur rummet. Modern ger henne ett skälvande leende, men hon kan inte le tillbaka. Det blir bara en grimas och moderns leende dör bort.

– Jaha, det här är alltså nummer tjugotvå, säger den äldre herre som står framför henne och noga iakttar henne. Tja, håret är inte riktigt bra, men det kan vi åtgärda senare. Sätt dig här!

Han förklarar för henne vad det är hon skall göra. På en bänk vid väggen sitter tre män i olika åldrar och hon förstår att det är de som skall avgöra hennes öde.

Hon läser igenom texten och känner sig underligt lugn. Vad bekommer det henne, om hon lyckas eller inte? Det handlar ju egentligen bara om vad modern vill.

Hon spelar upp scenen framför sin tysta men uppmärksamma publik. En av männen nickar gillande, böjer sig fram och viskar något i örat på en av de andra lyssnarna. Mannen som sitter närmast henne reser sig när hon är färdig. Han kastar en blick på de andra.

– Jag tror vi har gjort ett fynd, säger han och ler mot henne. Vi kan väl skicka hem de övriga?

Hon bara ser på honom. Nej det är inte alls det här jag vill! Hon vill ju inte ha rollen.

– Har ... betyder det här att jag har fått rollen? Frågar hon.

Mannen ler och klappar henne på axeln.

- Javisst, och nu skall vi berätta den glada nyheten för din mamma.
Hon tvekar en svindlande sekund, men sedan bestämmer hon sig.
- Nej, jag vill *inte* ha rollen, säger hon och drar en lång suck.

Bilaga 1c

Rånet av Casper Almqvist

Avgaserna från bilarna och bussarna som fyllde gatorna virvlade upp i morgonluften medan de som gick till fots tog snabba steg på trottoarerna och samlades i klungor vid gatuövergångarna. De flesta människor hade redan hunnit in på sina kontor när Robert sakta kom gående.

På socialbyrån satte han sig i en väntstol med ett könummer i handen. Bredvid honom satt en åldring i omoderna och illaluktande kläder, en kvinna stod vid en barnvagn och försökte tysta sitt skrikande barn. Några gubblar babblade på medan gamla tanter satt tysta i sina stolar

Han gick på toaletten. I dörren mötte han en man i trettioårsåldern, mannen gav honom en aggressiv blick och Robert steg åt sidan. När han torkade händerna i handduksställningen efter handtvätten, upptäckte han ett föremål på golvet. Han böjde sig ner och tog upp det; en stilett. Han betraktade den i sin hand och tryckte på mekanismen så att bladet for upp, fällde sedan in bladet och satte vapnet i sin ficka..

När Robert återvände till salen upptäckte han att den aggressiva mannen tagit den stol han just lämnat. Ingen annans stol var ledig och på de elektroniska tavlorna såg han att det fanns trettio könummer mellan hans och det könummer som nu stod på tur. Skriket från barnvagnarna, gubbarnas sladder; de miserabla människor som satt slappa och slöa i stolar och köade för att bli utfrågade av socialarbetarna, äcklade och förargade honom än mer och han gick ut.

Han gick mot rött ljus fast han inte hade bråttom, och när han passerade fotgångarna som stod och väntade på grön gubbe kände han sig överlägsen och fri.

Vid gatan låg ett kafé. Han stannade och betraktade en stund kakbitarna och bakelserna som låg framsatta i fönstret och gick sedan in. Han ställde sig vid en glasdisk och en flicka bakom disken vände sig mot honom.

- Vad får det lov att vara? Frågade hon.
- Vad kostar den där? Han pekade på en jordgubbskakbit.
- Och den där? Han pekade på en potatisbakelse som låg bredvid den förra.
- 12,50
- Jag tar en kopp kaffe.
- Det blir sju mark.

Han hällde upp kaffe åt sig vid disken och betalade. Hon log och han log tillbaka.

Mellan klunkarna rörde han om med skeden i koppen och betraktade flickan från sitt bord.

Hon var ungefär lika gammal som han; 20 år. Hon hade ljust hår och ett vackert ansikte. Han fäste sin uppmärksamhet på hennes haka och hals. När hon ändrade huvudets ställning bildades veck i huden nedanför hakan och när hon rätade på huvudet försvann de. Från vecken på den levande halsen följde han med blicken hur den nakna huden försvann in under skjortkragen. När han såg på de konturer och former som kroppen bildade i kläderna kunde han skapa sig sina egna bilder av flickan i sin fantasi.

Flickan samlade koppar och tallrikar från borden.

- Jobbar du ensam här? frågade han.

- På dagen jobbar en tant tillsammans med mig, men på kvällen då här är färre kunder är jag ensam.

Hon gick efter en trasa och började torka borden.

- Är det jobbigt här?

- På dagen kan det vara mycket jobb, men på kvällen är här nästan tomt. Jag stänger klockan sex, räknar kassan och går hem.

Då hon torkat färdigt och åter stod bakom disken reste sig Robert.

- Jag tar en kopp kaffe till.

- Vad gör du själv, jobbar du? Frågade flickan när han betalat och tagit sitt kaffe.

- Nej.

- Studerar du?

- Nej, just nu gör jag inte så mycket.

Han satt igen vid bordet och tittade på henne, hon log och gav honom en sympatisk blick och började sedan fylla på mera vatten i kaffekokaren.

En ung man kom in genom dörren. Flickan hälsade på honom. Han gick förbi disken inåt rummet utan att köpa något och flickan följde efter. De talade lågmält och hon skrattade. Ur ögonvrån kunde Robert se hur de gav varandra en kort kyss. Den unga mannen gick sin väg och ropade en glad hälsning åt flickan.

Robert drack upp sitt kaffe och gick hastigt ut. Han kände sig besviken, svartsjuk och skamsen för att han kände så. Själv hade han ingen flickvän och ofta när han såg en flicka tillsammans med en pojke blev han svartsjuk och kände sig orättvist behandlad.

Han gick in på ett varuhus, tittade i olika butiker på kläder och på stereoanläggningar. I en skivaffär lyssnade han på musik. Han kom ihåg stiletten, stack in handen innanför rocken och kände på den. Han tänkte på flickan i kaféet, att det stängde klockan sex och att hon skulle vara ensam.

Han hade inga pengar men han drev ändå omkring på stan några timmar.

På gatorna började det skymma. Klockan var sex. Han stod på parkeringsplatsen på andra sidan gatan, mittemot kaféet. Han gick över gatan och ställde sig vid fönstret. Flicka torkade borden och en sista kund lämnade sitt bord och gick ut. Han väntade en stund och gick sedan in.

Flickan stod bakom disken och räknade kassa.

- Kaféet är stängt, sade hon.
- För mig är det öppet, jag skall ha kassan!
- Vad menar du?
- Han tog fram stiletten och tryckte på mekanismen, flickan ryckte till.
- Ge hit pengarna eller så sticker jag ut ögonen på dig!
- Flickan darrade och stödde sig mot väggen bakom henne. Han betraktade vecken i hennes hals och i sin fantasi skar han upp ett sår i den.

Tanken gjorde honom upphetsad och han svettades.

Flickan hämtade sig, samlade ihop pengarna och satte dem på disken framför Robert som satte dem i fickan innanför rocken och sprang iväg ut genom dörren. Han sprang till vänster längs gatan, sedan till höger i en korsning. I följande gathörn sprang han till vänster, följde denna gata tills han vek in på en tvärgata. Han såg sig omkring över axeln, saktade på stegen och stannade. Han stod blickstill. Hjärtat bultade och kläderna var klubbiga av svett. Han började långsamt gå mot affärskvarteren och varuhuset. Lugnet återvände, han kände sig trygg igen, men hungrig och gick in på McDonalds.

När han ställde sig i kö till en av kassorna kom en polis gående mot honom. Han skyndade sig ut. Han kastade en blick bakåt men polisen följde inte efter honom. Polisen steg in i en polisbil som sedan körde iväg.

Robert lutade sig mot en vägg. Han tänkte på flickan; att hon hade känt igen honom och upgett hans signalement för polisen och att det följande dag skulle finnas i tidningen. Han måste därför göra sig av med sina gamla kläder och skaffa sig nya. Han gick in på ett varuhus, tog en läderrock från ett ställ och smög sig in i en provhytt när ingen såg. Av rädsla för att bli ihågkommen och igenkänd vågade han inte gå till en kassa och betala läderrocken. Med stiletternas blad lösgjorde han den lilla larmbrickan som satt fast i rockens krage. Han kastade larmbrickan på golvet, tog på sig den nya rocken, lämnade sin egen kvar i provhytten och smet iväg. Han styrde sina steg mot McDonalds.

Det skulle just ha blivit hans tur att betala när han kom ihåg att han hade glömt pengarna i sin gamla rock. Han sprang tillbaka till varuhuset och in i

provhytten Pengarna var bota. Han kontrollerade alla fickor, för säkerhets skull också läderrockens fickor och byxfickorna, men pengarna var borta.

Han gick ut ur provhytten. En expedit kom emot honom.

- Vad kan jag stå till tjänst med?

- Jag provar den här läderrocken, men jag tror den är för stor, sade Robert nervöst.

Expediten såg på Robert och på rocken.

– Vill du prova en storlek mindre?

– Nej jag tror inte att den här stilen passar mig så bra. Kanske en annan gång. Han tog av sig läderrocken och expediten tog den. Han skyndade sig att ta sin egen rock från provhytten. Han ryckte till när han såg larmbrickan på golvet. Han böjde sig stelt ner och tog upp den och satte den i fickan. Han gick förbi expediten som höll på att hänga upp läderrocken på en bygel i ett ställ och såg sig inte om. Han gick i rask takt med blicken riktad rakt fram. Han tänkte gömma larmbrickan bland skjortorna på ett bord längre fram när han hörde expediten ropa att brickan var borttryckt från rocken började han springa. Han sprang mot utgången och hann inte ta upp brickan ur fickan och kasta bort den. Vid dörrarna började larmet tjuta. Han sprang ut på trottoaren. Bakom sig hörde han larmet och klappret av springande steg.

På gatan satte sig bilarna igen i rörelse då ljuset byttes till grönt, människorna stod i klungor på båda sidorna av gatan. Robert hörde de springande stegen närma sig, han vände på huvudet och såg två varhushusetektiver komma springande. Han knuffade undan folk och trängde sig igenom folkhopen ut på gatan. Bilarna tutade och bromsade in med skrikande däck. Han blev nästan överkörd men klarade sig över gatan och sprang vidare. Han stannade inte förrän han sprungit förbi många kvarter och kommit till hamnen. Han satte sig ner vid kajen, blickade ner i det svarta kalla vattnet och grät.

Bilaga 2

Intervjuunderlag för *Bonnie*

Vad handlade berättelsen om?

1. Vilken dag var det?
2. Var bodde den här damen?
3. Hurudan bostad hade hon?
4. Vem skulle hon fira jul med?
5. Vilket yrke hade hon?
6. Hade hon någon familj?
7. Hon hade en son Martin. Var bodde han?
8. Varför ville hon inte fara till Göteborg?
9. Hur skulle hon fira jul? Vad hade hon tänkt göra?
10. Vad tyckte hon om?

11. Hurudan var hennes humör?
12. Vad tänkte hon när hon hittade hunden?
13. Vad tyckte du om hennes sätt att vara mot hunden?
14. Tror du att hon var van vid hundar?
15. Vad skulle du ha gjort? Skulle du ha tagit med hunden hem?
16. Vad tror du det beror på att hunden inte ville äta skinkan som hon gav?
17. Hur lät hunden när hon pratade med den?
18. Vad tänkte hon göra med hunden?
19. Varför ringde hon inte till polisen och anmälde att hon hittat en bortsprungen hund?
20. Varför hade hunden sprungit bort hemifrån?
21. Hur kände hon sig när hon upptäckte namnskylten på hundens hals?
22. Vad tror du hon tänkte när ägarna kom och hämtade hunden?
23. Hon att de bar sig fånigt åt. Vad tror du det beror på, att hon sa så?
24. Hur visade hunden att den kände igen sin riktiga familj?
25. Vad kände/tänkte damen då?
26. Hurudan julafton tror du att damen hade efter att hunden försvunnit?

Nu tänker jag inte fråga mera om innehållet i berättelsen, men jag vill fråga dig vad du tyckte om dem/den som läste berättelsen.

27. Vad tyckte du om rösterna/rösten?
28. Hurudana skall rösterna vara?
29. Hur snabbt skall de läsa?
30. Tycker du om när det är FLER röster på bandet? Varför?
31. Skall det finnas tänkepauser på bandet?
32. Tycker du om att det finns musik mellan textdelarna?
33. Eller ljudeffekter som regn och smällande dörrar på band?
34. Läser du andra böcker än läxböcker? Kan du säga några du läst nyligen?

Intervjuunderlag för *Chansen*

Vad handlade berättelsen om?

1. Vad var det modern läste?
2. Vad annonserade man efter?
3. Vilken tid skulle provspelningen vara?
4. Hur många flickor fanns det i väntrummet?
5. Hur planerade modern allt?
6. Vad tyckte flickan om det?
7. På vilka sätt hade mamman försökt skapa en stjärna av sin dotter?
8. Hur hade flickan visat att hon inte ville bli nån stjärna?
9. Vad sa mamman då?
10. Varför var dottern ofta avundsjuk på de andra flickorna i klassen
11. Hurudant var flickans humör?
12. Hurudan var mamman?
13. Vad tänkte flickan när hon såg modern sitta i länstolen och sticka?
14. Det sägs i berättelsen att modern nästan tänkte börja gråta när hon såg sin flicka i klockkjolen. Hur kom det sig, tror du, att hon fick tårar i ögonen och måste se bort?
15. Vad kan det bero på att flickan kände det som om någon lagt en snara om hennes hals?
16. Vad var det som upptog flickans tankar på vägen till filmstudion?
17. Varför tror du att modern var så rädd för att bli ensam? Varför var hon så rädd för att flickan skulle lämna henne en dag?
18. Vad tyckte du om flickans sätt att vara mot sin mamma?
19. Hur skulle du ha gjort om du var flickan och hade en mamma som denna?
20. Vad tror du att det beror på att flickan spelade med i mammans spel fast hon inte ville? Hon satte ju på sig klockkjolen och snurrade runt för mamman och frågade om det var bra så...
21. Vad kände flickan när hon såg alla uppklädda flickor och deras mammor?
22. Mamman viskade några uppmuntrande ord till flickan när det var hennes tur. Vad tror du det beror på att flickan inte kunde le tillbaka?
23. Hur tror du flickan kände sig när hon såg de tre männen som skulle bedöma hennes rollspel?
24. Varför tror du flickan kände sig så lugn när hon läste igenom texten?
25. Hur kände sig flickan efter att hon tackat nej till rollen?
26. Hurudant förhållande tror du att flickan och mamman hade sedan?

Nu tänker jag inte fråga mera om innehållet i berättelsen, men jag vill fråga dig vad du tyckte om rösten som läste berättelsen.

27. Vad tyckte du om rösten?
28. Vad tyckte du om hennes sätt att läsa? (Var det tillräckligt inlevelsefullt eller kunde det ha varit mera eller mindre inlevelse?)
29. Hur skall man läsa för att det skall vara bra inlevelse?
30. Har tonläget någon betydelse? Dvs har det någon betydelse om man läser med pipig röst eller om man läser med låg röst? Hur tyckte du rösten var här?
31. Vad tyckte du om tempot i den här uppläsningen? (Var det för snabbt/långsamt?)
32. På vilka sätt tyckte du att Stinas sätt att läsa påverkade din upplevelse?
33. Tror du att du skulle ha betonat på ett annat sätt om du läst den själv
34. Orkade du koncentrera dig på att lyssna till slut?
35. Du har fått lyssna på en berättelse på band i den här undersökningen förut. Minns du vad den berättelsen hette och vad den handlade om?
36. Har du lyssnat på någon talbok sedan du lyssnade på Bonnie? Vilken i så fall?

Intervjuunderlag för *Rånet*

Vad handlade berättelsen om?

1. Vad hette pojken?
2. Ungefär hur gammal var han?
3. Vart var han på väg i början av berättelsen?
4. Vilka andra lade han märke till på socialbyrån?
5. Vad var det han hittade på toaletten?
6. Varför gick han ut från socialbyrån fastän han inte hade fått sitt ärende uträttat?
7. Vad kostade en kopp kaffe på cafeét?
8. Vilken tid stängde cafeét?
9. Varför stal Robert läderrocken?
10. Var tänkte han gömma larmbrickan?
11. Hurudant humör hade den här pojken?
12. Tror du han trivdes på socialbyrån?
13. Vad tänkte han om flickan som arbetade som servitris i cafeét?
14. Vad tror du att det beror på att han dröjde sig kvar i cafeét?
15. Vad var det som gjorde att Robert började skämmas över sina tankar så mycket att han hastigt måste gå ut därifrån?
16. Varför tror du att han rånade kafékassan av flickan?
17. Varför blev han rädd och upphetsad när han gjorde det?

18. Hur kände han sig i kön på McDonalds?
19. Allt gick emot den här unga mannen den här dagen. Tror du att det var vanligt för honom att allt gick på tok?
20. Vad tror du han tänkte på i slutet av berättelsen, när han satt vid kajen och tittade ner i det kalla, svarta vattnet?
21. Tycker du synd om honom på något sätt?
22. Tror du han hade dåligt samvete för någonting han gjorde den där dagen?
23. Vad skulle du själv ha gjort om du var arbetslös, utan pengar och inte fick hjälp på socialbyrån?
24. Tror du att han hade någon vän?
25. Vad skulle du ha sagt åt Robert där vid kajen, om du skulle ha varit hans vän?
26. Hur tror du att det gick för honom sen?

Nu tänker jag inte fråga mera om innehållet i berättelsen ...

27. Vad tyckte du om sättet att berätta den här historien?
28. Vad tyckte du om Östens sätt att läsa? (Var det lätt att följa med ?)
29. Hur skall bandet (inspelningen) vara för att det skall vara lätt att följa med?
30. Vad tyckte du om tempot i den här uppläsningen?
31. Vad tyckte du om ljudeffekterna?/ Skulle det ha passat med ljudeffekter här? Hur i så fall?
32. På vilket sätt kan ljudeffekter påverka ens upplevelse när man lyssnar?
33. Tror du att ljudeffekter kan hjälpa en att bättre förstå vad berättelsen handlar om?
34. Kan ljudeffekter vara störande?
35. Minns du vad den berättelse, som du fick lyssna på senast hette eller vad den handlade om?
36. Du har fått lyssna på tre olika berättelser i den här undersökningen. Vilken tycker du var bäst? Varför?

Bilaga 3a

Narrativ 9: Tolkning, kvinna, referensgrupp, inlevelsefull

Naturlig meningsenhet: Tolkning	Centralt tema
<p>Jag uppfattade den här flickan som ganska lugn (1KB, 6KB) men deprimerad på nåt sätt (5KB). Hon ville inte vara så där framåt och synas (1KB) utan var snäll och lydde sin mamma (2KB) och sa aldrig emot (6KB). Och jag uppfattade henne mycket mera vuxen än sin mamma faktiskt (5KB). Hon såg allting mycket klarare, och tänkte klarare, fast hon inte våga säga det (5KB). Hon tog för mycket hänsyn till mamman helt enkelt (1KB, 5KB). Hon borde ha sagt nej nån gång (1KB, 6KB). Det skulle jag ha gjort (6KB). Jag skulle ha klagat mera (2KB). Jag sku´ ha sagt att jag inte vill bli känd, om jag inte vill det (1KB, 6KB).</p> <p>Den där mamman var bestämd (6KB) och krävande (2KB) och verkade nervös och konstig på något vis (6KB), helt hysterisk, tyckte jag (1KB). Och så hade hon ju låst sig totalt (5KB), klamrade sig fast vid barnet (1KB) och vägrade släppa henne (5KB). På det sättet hindrade hon ju flickan helt från att utvecklas till nånting själv (5KB). Jag tycker att hon kunde ha sökt sig ut nån annanstans i stället (1KB). Hon verkade ju inte ha något eget liv (2KB) och var rädd för att bli ensam när hon sku´ bli gammal (6KB). De sa ju aldrig något om nån pappa eller någån, så jag antar att hon skulle bli helt ensam när dottern flyttade därifrån (6KB). Och mamman styrde ju sin dotter helt och hållet med den där rädslan (5KB). Hon styrde med känslor hela tiden (2KB), och med belöningar och bestraffningar (1KB). Hon försökte skapa skuldkänslor hos flickan genom de där orden ”du kommer att lämna mig” allt som oftast (5KB).</p> <p>Jag vet inte riktigt vad flickan tänkte om mamman (2KB, 6KB) men hon tyckte att hon såg späd (2KB) och bräcklig ut (5KB) och funderade mycket på det där om hon kände sig ensam (1KB) och tyckte synd om henne (1, 2, 5, 6KB). Och flickan tyckte att det var tungt, ”som en snara om halsen” sa hon ju, det där att mamman klamrade sig fast och bestämde allt (1KB, 6KB) och</p>	<p>Mångdimensionell bild av hur hon uppfattar flickan.</p> <p>Tillskriver flickan mognad och vuxenhet. Hon såg och tänkte klart.</p> <p>Skriver om med egna ord.</p> <p>Speglar mot eget handlingssätt och ser en konflikt.</p> <p>Evaluerar .</p> <p>Visar stort engagemang i flickans situation.</p> <p>Tillskriver mamman en mängd personlighetsdrag, tar avstånd.</p> <p>Identifierar symbiotiskt förhållande.</p> <p>Ser kausalitet och konflikt mellan symbiotiskt ägande och brist på självständighet.</p> <p>Identifierar ensamhet och isolering hos mamman, tycker att det borde vara annorlunda.</p> <p>Identifierar mammans uppfostringsmetod: att styra genom rädsla och genom att framkalla skuldkänslor.</p> <p>tolkande kod. Beskriver flickan som empatisk och självutplånande.</p> <p>Ger djup tolkning av metaforen. Har berörts och engagerats.</p>

<p>tvungade henne att göra en massa saker för att mamman sku' få vara stolt och känna sig som en duktig mamma (2KB). Mamman ville gärna få vara med och skriva "den duktiga flickans livshistoria" (1KB).</p> <p>När mamman fick tårar i ögonen var det ju dels en följd av att hon såg att flickan höll på att bli stor (1, 2, 5, 6KB) och hade börjat förstå att hon snart måste möta det oundvikliga – att hon skulle bli ensam när flickan lämnar henne (1, 2, 5, 6KB). Och så kanske hon längtade tillbaka till den där tiden när flickan hade klockkjolar och sånt (2KB). Men dels tror jag också att det berodde på att hon såg på sig själv och insåg att hennes egna chanser hade försvunnit (1KB). Och så försöker hon leva ut sina egna drömmar om att bli berömd och få uppmärksamhet via flickan (1KB).</p> <p>Flickan tänkte på sin mamma hela tiden, varför mamman styrde henne med sina rädslor för ensamheten (1KB, 2KB). Hon tyckte ju nog om sin mamma (2KB, 5KB) och ville inte göra henne besviken (6KB) och ville gärna att hon skulle få känna sig stolt (2KB). Men hon var också frustrerad över att hon inte kunde vara uppriktig mot sin mamma (5KB) och säga att hon inte vill göra alla de där sakerna. Det är tungt att vara allt för nån annan (1KB), att känna att nån satsat allt på mig (5KB) och att den andra går under om jag inte finns till hands (1KB). De sa' ju aldrig, som sagt, nånting om nån pappa (1, 2, 5, 6KB), så om flickan flyttade därifrån (6KB) skulle mamman inte ha nån att tala med (2KB).</p> <p>När de kom till studion och flickan såg alla de andra tyckte hon synd om dem (1KB) och kände faktiskt medlidande (6KB) om de var i samma situation som hon (1, 5, 6KB). Kanske de inte heller ville vara där egentligen (1KB). Hon tyckte synd om alla mödrar och döttrar, som har en sån relation som hon och hennes mamma (6KB). Hon kunde inte heller le tillbaka, när mamman uppmuntrade henne för hon kände sig falsk (1KB) som inte var uppriktig mot mamman (1KB). Hon tyckte att orden lät falska eftersom hon inte behövde dem (2KB) för hon ville inte ha den där rollen (5KB, 6KB). Hon brydde sig inte i om det gick bra eller dåligt (5KB). Därför kände hon sig helt lugn i spelsituationen, där hon skulle bedömas också (1, 2, 5, 6KB) och när hon läste genom texten före. Man blir nervös om man vill</p>	<p>Tillskriver mamman önskan om att få vara en duktig mamma. Skapar själv en liknelse när hon beskriver mammans önskan.</p> <p>Ser ur mammans perspektiv, tolkar hennes tårögdhet. Fyller ut tomrummet i texten på ett rikt sätt; separationsångest, längtan tillbaka till flydda tider när flickan var liten, tillskriver kvinnan medelålderskris, ställföreträdande berömmelse, behov av uppmärksamhet.</p> <p>Tillskriver flickan oro över mammans tillstånd och oro, som kommer från konflikterande behov. Tillskriver ambivalens och frustration över falskhet.</p> <p>Nyckelutsaga!</p> <p>Tillskriver flickan empati och insikt.</p> <p>Ger starkt uttalande om förhållandet mellan mor och dotter.</p> <p>Fokuserar på känsla av att vara falsk.</p> <p>Bygger upp förklaring till varför flickan var lugn, förankrar i tolkningsgemenskap och allmän repertoar.</p>
--	--

<p>uppnå en fin prestation (2KB) men om man inte har några förväntningar, om det inte betyder något, behöver man inte vara nervös (5KB).</p> <p>När hon tackat nej till rollen kände hon sig lättad (5KB, 6KB) och ganska nöjd (1KB, 2KB) och befriad (1KB) för att hon äntligen hade sagt emot. Jag tror nog att mamman blev grymt besviken (6KB), arg (5KB) och lessen (2KB) över flickans beslut och det skulle inte förvåna mig om modern på något sätt skulle svänga det hela mot sin dotter (1KB), om hon skulle leva ut sin känslor i gråtattacker (1KB) och få flickan att känna sig skyldig (2KB), att hon gjort något fel (2KB). Men kanske mamman också till en del börjar förstå vad det är frågan om (1KB), vad hon håller på med (1KB), börjar inse att hon inte kan bestämma allt (6KB). Och mamman hade ju "rätt" i alla fall, flickan fick rollen (5KB). Så kanske hon kunde ta det bättre än om flickan inte fått den, tycker man (5KB).</p>	<p>Tillskriver flickan känslorna lättad, nöjd, befriad över att ha gjort ett självständigt beslut.</p> <p>Skriver vidare, text på text, djup insikt. Beskriver mammas reaktioner på beslutet.</p> <p>Tror på lyckligt slut. Tror att mamman mognat och lärt sig förstå hur en bra relation till en vuxen dotter skall se ut.</p> <p>Motiverar och förtydligar.</p>
--	--

Narrativ 10, Tolkning, man, referensgrupp, inlevelsefull

Naturlig meningsenhet: Tolkning	Centralt tema
<p>Hela historien igenom tyckte jag att den här flickan var på dåligt humör (13MB), att hon var lessen (12MB), dyster och inåtvänd (11MB) och tystlåten (12MB). Hon verkade inte alls glad (12MB) utan hon verkade ju vara en sån där människa som går och stänger in sig på rummet och bara sitter där ... (11MB). Hon var kanske inte arg eller sur på mamman sin (13MB), men hon saknade mod och var väldigt väluppfostrad (14MB) och lydde henne i allt (14MB). Hon verkade helt kuvad (11MB). Mamman försökte tvinga henne till allt som hon egentligen inte ville och hon bara lydde (13MB). Förutom när hon fick vara ensam då så ... på pianolektionerna då kunde hon ju skolka, när inte mamman var där och gnata på (14MB).</p> <p>Den där mamman igen verkade vara en sån där människa, som ville prova på allt nytt (11MB) och tyckte om ett hetsigt tempo (11MB). Hon hade stora</p>	<p>Tillskriver flickan nedstämdhet och använder en mängd olika ord för att beskriva hennes personlighet och livssyn.</p> <p>Ger nyanserad bild; inte arg men väluppfostrad och lydig, kuvad.</p> <p>Beskriver moderns tvång.</p> <p>Kopplar olika bilder ur novellen och tillskriver flickan ett tyst uppror, när mamman inte var närvarande och styrde.</p> <p>Gör privata tolkningar, som</p>

<p>förväntningar på sin flicka (12MB), väldigt höga förhoppningar (12MB). Hon ville gärna ungefär skryta åt sina vänner, att ”min flicka är så här och så här bra” (14MB), att hon ville få henne berömd (14MB). Hon var ju också väldigt bestämmande över flickan (11MB, 14MB) men samtidigt uppfattade jag att hon nog kunde vara lite vek också när de var ensamma (14MB). Jag vet ju inte riktigt varför hon fick tårar i ögonen den där mamman (11MB, 14MB) men det kan ju hända att hon nog visste att flickan inte ville egentligen (12MB) och kanske var hon innerst inne rädd för att hon hade sårat flickan på nåt sätt genom att tvinga henne (14MB). Så kanske att hon var nöjd över att hon fick med henne i alla fall (13MB). Och så dök kanske något minne upp för henne (11MB) och så började hon inse att flickan var stor (11MB). Mest var hon väl egentligen stolt över sin flicka, skulle jag tolka det som (14MB).</p>	<p>inte har stöd i novelltexten, om hur mamman var, ”ville prova på allt nytt”, ”hetsigt tempo”, stora förväntningar, skrytsam.</p>
<p>Flickan tyckte att mamman lade en snara om henne därför att hon bestämde allt och för att hon inte slapp att röra sig som hon ville (14MB), utan mamman höll fast och drog tillbaka hela tiden (14MB). Hon kände det som ett tvång att lyda (12MB, 13MB) och det gick som automatiskt (11MB), hon kunde inte säga nej eller flytta ut fast hon egentligen ville det (11MB). Hon kände sig falsk när det verkade som om hon nog ville göra alla de där sakerna som mamman föreslog, bara för att hon inte vågade säga nej (12MB). Det gjorde flickan väldigt förvirrad. Hon ville inte ha den där rollen (12MB, 14MB), det visste hon, men hon skulle gå med på det för att mamman ville det (12MB). Hon hoppades att hon inte skulle bli antagen och få den (14MB). Hon tänkte också mycket på hur det skulle gå för mamman när hon flyttade ut en dag, hur mamman skulle klara det (13MB). För flickan var ju allt den där mamman hade (11-14MB) och det var genom henne mamman skulle lyckas (11MB). Hon var ju också ovan att leva ensam (14MB), åtminstone sa’ de ju ingenting om att det skulle ha funnits nån annan, nån man eller pappa eller nån (14MB) och därför ville hon inte bli ensam.</p>	<p>Använder direkt anföring.</p> <p>Uppfattar att mamman kunde vara vek när de var ensamma. Tillskriver mamman vetskap om att hon tvingade flickan att göra saker och dåligt samvete för att hon kanske sårar flickan (nyckelutsaga!), tillfredsställelse över att flickan ställer upp.</p>
<p>Jag tyckte inte att flickans sätt mot sin mamma var riktigt lyckat (11MB). Det var inga raka puckar utan ...</p>	<p>Söker förklaringar, kanske ett minne, gryende insikt om förestående separation.</p> <p>Ger adekvat tolkning av metafor, skapar nytt bildligt språk. Visar djup förståelse.</p> <p>Känner igen känslan av tvång och hur den inverkar på en människa.</p> <p>Tillskriver flickan känsla av falskhet och förvirring.</p> <p>Tillskriver önsketänkande.</p> <p>Beskriver flickans empati för mammans situation.</p> <p>Reflekterar över familjeförhållanden och nära relationer.</p> <p>Evaluerar, tar etisk ställning.</p> <p>Använder manligt språk, ”raka puckar”.</p>

<p>(11MB). Jag tycker att hon kunde ha sagt direkt att hon inte ville (13MB) i stället för indirekt med att skolka och så (13MB). Nog för att jag har en viss förståelse för det där skolkandet också, att det var ett sätt att visa ... (14MB). Men hon borde i alla fall försöka säga mera vad hon vill, för det kommer bara att bli värre och värre om det fortsätter på det där viset (11MB). Jag tycker att hon gjorde rätt när hon visade sen (13MB, 14MB).</p> <p>Jag skulle nog ha sagt till att jag inte vill bli varken pianist eller skådespelerska eller någonting (11MB, 14MB). Jag skulle nog ha pratat med henne och sagt att jag inte tycker om det. Jag skulle nog ha berättat hur jag känner det och så ... (12MB). Det skulle ha varit en enklare väg, att säga direkt åt henne att det där inte är min sak, utan jag vill hellre göra någonting annat (14MB), nånting som jag tycker om (13MB). Jag skulle ha gjort som jag själv vill (14MB). Och så skulle jag nog ha farit hemifrån så snabbt som möjligt (11MB).</p> <p>Men den här flickan hade väl inte riktigt så där stark vilja och bra självförtroende och så, utan var så där kuvad (11MB) och säkert från då hon var liten, att mamman hade ju hela tiden prantat i henne att du skall göra som mamma säger nu, att gör mamma glad, och för mammas bästa och så kanske hon tänkte att om mamman skulle bli arg och konstig mot henne, så måste hon göra så där för att mamman alls skulle vara ... snäll mot henne, annars kanske hon skulle bli helt konstig (14MB). Och så ville hon väl inte såra mamman (12MB) och göra henne riktigt besviken (13MB).</p> <p>Flickan tyckte att det var motbjudande att vara i studion och se alla de där andra (11MB). Hon skulle absolut inte ha velat vara där (11MB, 14MB). Och hon tyckte nästan synd om dem också (13MB) och tänkte säkert att "här är det samma situation som i vårt hus", att "här är mammorna ute med sina flickor precis som dom vill. Säkert vill ingen av dom heller" (14MB). Så hon kände väl igen sig, de har gått igenom samma sak (12MB).</p> <p>Ja nå, hon kunde ju inte le eftersom hon själv inte ville</p>	<p>Visar förståelse för skolk som ett tecken på protest.</p> <p>Gör framåtppek om hur det kommer att gå om inget ändras.</p> <p>Bejakar protesten sedan.</p> <p>Berättar om hur han själv skulle ha gjort. Han skulle ha sagt till på ett direkt sätt.</p> <p>Värderar sina egna val.</p> <p>Hävdar rätten att bestämma själv.</p> <p>Ger alternativ lösning.</p> <p>Bygger upp en förklaring till hur flickan blivit som hon är.</p> <p>Ser samband mellan att lyda och vara till lags och få kärlek.</p> <p>Tillskriver flickan vilja att inte såra sin mamma.</p> <p>Visar stark inlevelse i flickans känslor inför att vara i studion.</p> <p>Använder många direkta anföringar.</p> <p>Gör jämförelser.</p> <p>Ger rik beskrivning med många alternativa</p>
---	---

<p>alls (<i>13MB</i>, <i>14MB</i>), hon uppskattade det inte alls (<i>13MB</i>). Så då kunde hon inte vara glad (<i>14MB</i>) utan hon var väl lessen (<i>12MB</i>). Och så började hon inse att det faktiskt var allvar på gång där. Före det gick det väl att tänka, att inte är det någonting, att hon skuffade det framför sig hela tiden, att inte skulle det göra någonting (<i>11MB</i>). Hon kunde inte tänka att ”det går nog bra” (<i>14MB</i>), utan hon tänkte ju som att det inte är någon skillnad hur det går för det är ju bara mamman som vill ändå (<i>14MB</i>). Så hon var som missnöjd och besviken för hon ville inte alls få den där rollen, så kunde hon väl inte vara glad och le tillbaka (<i>14MB</i>).</p> <p>Hon var ju helt lugn när hon såg de där gubbarna, för hon brydde sig inte i om hon skulle klara sig eller inte (<i>12MB</i>), hon hade inget att kämpa för (<i>11MB</i>) för hon ville ju inte lyckas (<i>11MB</i>). Hon tänkte ungefär ”hoppas att jag inte passar” (<i>14MB</i>) och när de sa att håret inte var så bra, så tänkte hon säkert att ”hittills ser det bra ut för mig” (<i>14MB</i>). Och om hon blev antagen så var det ju bara mamman som ville det så hon orkade inte bry sig mera då (<i>11-14MB</i>).</p> <p>Flickan hade väl ganska blandade känslor sen när hon tackat nej till den där rollen (<i>14MB</i>). Mest kände hon sig befriad (<i>13MB</i>) och lättad (<i>12MB</i>), men hon visste att hon gått mot sin mamma otroligt mycket (<i>14MB</i>) och kunde tänka sig hur mamman skulle ta det (<i>12MB</i>). Om hon tyckt att hon gjorde bort sig så skulle det nog ha stört henne (<i>11MB</i>). Men samtidigt gjorde hon ju som hon själv ville (<i>14MB</i>) och med det visade hon att hon kan bestämma själv (<i>12MB</i>) och då kände hon sig friare än vad hon gjorde före (<i>13MB</i>).</p> <p>Först grät morsan säkert och härja på med henne (<i>11MB</i>), men jag tror nog att de kunde sätta sig ner och tala om det (<i>12MB</i>) och att mamman godkänner hennes beslut sen (<i>13MB</i>). Det beror ju på om mamman fick reda på att hon tackat nej eller om flickan sa att ”de tog mig inte” också (<i>14MB</i>). Om mamman fick reda på att hon tackat nej så blev det säkert sämre förhållande mellan dem, för mamman tyckte säkert att hon hade svikit ännu mera. Men om hon sa att hon inte har blivit</p>	<p>förklaringar till varför flickan inte log.</p> <p>Ser känsla av lugn som en följd av att man inte bryr sig och spänner sig.</p> <p>Tolkar in att flickan ända in i det sista önskar att något utanför henne själv skulle ta beslut för henne (”det ser bra ut för mig”).</p> <p>Tillskriver flickan ambivalenta känslor, ser ur olika synvinklar.</p> <p>Avslutar reflektionen med etiskt ställningstagande.</p> <p>Tror på lyckligt slut; att mamman godkänner hennes beslut.</p> <p>Diskuterar förhållandet mellan lögn och sanning.</p>
--	---

antagen och ljög för mamman, så kanske mamman skulle säga "du gjorde ditt bästa". (14MB). Men så skulle hon väl bara anmäla henne igen till någon annan sak. (14MB).	
--	--

Narrativ 11, Tolkning, kvinna, referensrupp, neutral

Naturlig meningsenhet: Tolkning	Centralt tema
<p>Den där flickan verkade nu inte så glad (3KA) utan snarare nedstämd (3KA), ganska deprimerad (4KA, 8KA), blyg (4KA) och tystlåten (8KA), ja rentav lite inåtvänd eller åtminstone tillbakadragen (8KA). Hon var som inte sur och elak (3KA) utan mera neutral (3KA) på det sättet att hon gick med på alla idéer, som mamman kom med fast hon inte var så förtjust i dem (7KA). Det berodde väl på det att hon inte ville göra mamman besviken (3KA). Hon ville vara mamman till lags (7KA) och vara snäll mot henne (3KA). Och så ville hon få mammans erkännande (8KA) och om hon inte lyder så kanske mamman inte tycker om henne mera (8KA).</p> <p>Mamman krävde väldigt mycket av den där flickan och ville att hon skulle bli något stort (3KA). Hon var entusiastisk och tänkte långt in i framtiden (7KA) och man kan faktiskt uppfatta henne som en självupptagen (4KA) gåpåare (8KA), som inte såg vad flickan ville själv (4KA) utan alltid hade nån baktanke (8KA) och jaga flickan med att "nu skall du göra det" och "nu skall du göra det" (8KA). Det var väldigt viktigt att flickan skulle vara duktig (7KA) och att hon skulle bli känd (3KA).</p> <p>Jag vet inte riktigt vad flickan tänkte om mamman (3, 7, 8KA), det minns jag inte (7KA, 8KA) men hon såg ju på henne att nånting var fel (3KA), och fundera mycket på varför hon hade blivit på det där viset, så där ensam (4KA). Äh, jag vet inte (3KA)! Men hon sa ju att det kändes som att ha en snara om halsen och det var väl för</p>	<p>Använder tolkande kod, flickans känsloläge beskrivs med många olika ord.</p> <p>Empatiskt inkännande med flickans situation.</p> <p>Går till en början inte in i tolkning av vad flickan tyckte om sin mamma.</p> <p>Beskriver snara-om-halsen-metaforen adekvat.</p> <p>Förstärker uppfattning om mamman som oempatisk och döv för flickans egen vilja.</p> <p>Värderar och pekar framåt,</p>

<p>att hon kände att mamman krävde så mycket mot vad hon kunde prestera (3KA) och att hon aldrig fick göra vad hon ville (4KA) utan mamman trängde in henne i ett hörn (4KA) och bestämde allt (4KA, 7KA). Mamman frågade aldrig "Vill du spela piano?" osv. utan flickan måste göra allt vad mamman hade velat göra själv (3KA), det var som självklart (8KA). Hon fick inte ha några egna tankar (7KA). Om hon sa' nånting så var det ungefär som om mamman inte lyssnade (8KA). Mamman tyckte väl att hon tänkte på flickans bästa men det blev inte som hon ville (3KA).</p>	<p>knyter på så sätt ihop olika delar av berättelsen.</p> <p>Tillskriver mamman separationsångest och rädsla för att bli gammal.</p> <p>Tillskriver mamman rädsla för att flickan vill börja bestämma själv.</p>
<p>Mamman var ju stolt över sin dotter, men hon var rädd att flickan skulle lämna henne ensam sedan när hon blev gammal och att hon skulle fara ut och börjar på med eget (3KA). Och när hon titta på dottern och blev tårögd, så tror jag att det berodde på några gamla minnen (8KA) kanske, att det var nånting från hennes egen barndom som hon aldrig fick, en av hennes egna ouppfyllda drömmar som hon nu såg att dottern kunde uppfylla i stället (8KA). Jag vet inte (8KA). Och så upptäckte hon att hon började bli gammal hon också. Kanske hon var rädd för att flickan börjar säga ifrån, att hon inte får bestämma mera hela tiden (7KA).</p>	<p>Reflekterar rationellt över den psykologiska relationen mellan mor och dotter, värderar, tar ställning, uttrycker egna värderingar.</p>
<p>Vad flickan tänkte <u>om</u> mamman har jag ingen aning om (3KA, 7KA). Men det verkade som om hon egentligen hela tiden bara tänkte <u>på</u> mamman, på att försöka göra mamman glad (8KA). Hon var väldigt tillmötesgående (4KA) och sa ju som egentligen inte vad hon ville själv (3KA), förrän i slutet då (8KA) utan hon lät mamman styra för mycket (3KA). Man kan ju säga att hon var ganska snäll mot sin mamma förstås, men hon tänkte inte på sig själv (8KA). Det borde hon ha gjort (8KA). Hon borde ha protesterat mera än vad hon gjorde (3KA), sagt emot (4KA, 7KA). Kanske hon skulle ha fått sin vilja fram mera då (4KA). Inte skall mamman bestämma så där över allt möjligt, inte har hon rätt till det (7KA).</p>	<p>Ger komplex och rik beskrivning, uppmanar till sund egoism och sund protest.</p> <p>Ger normativt omdöme. Tar avstånd från att en mamma styr så över sin dotter.</p>
<p>Jag fick som sagt uppfattningen att hon nog tänkte på mamman hela tiden och på hur det ska' gå för henne när hon lämnar henne (4KA, 8KA). Säkert hade mamman blivit lämnad av sin man eller andra som är nära (4KA)</p>	<p>Fokuserar på moderns separationsångest och moderns omogna beteende, fördjupar sina tankar.</p> <p>Försöker förstå orsaken till att mamman blivit som hon är.</p>

<p>för på innehållet verkade det som om hon inte skulle ha någon man, eller några vänner, att dottern var som hennes enda vän i livet ungefär (8KA). Och när hon var enda barnet (8KA) så skulle mamman inte ha nån att bestämma över om hon for (7KA). Hon var rädd att bli ensam den där mamman (3KA). Och dottern tyckte synd om henne på något vis (4KA) för mamman blev alltid så ynkelig om hon inte fick som hon ville (7KA). Som t.ex. när hon hade gett upp ballettkarriären, pianokarriären, så började ju mamman gråta och oja sig över att hon inte iddes försöka nånting (7KA).</p>	
<p>Själv skulle jag nog ha protesterat mera (3KA), jag skulle ha gjort uppror (4KA), jag skiter nog i att säga att mamma alltid har rätt (7KA)! Om det är nånting som jag inte vill, nää, så gör jag det inte (3KA, 7KA, 8KA). Men det beror ju på vilket förhållande man har till mamma om man vågar säga eller om man inte vågar säga. Om mamman är hemskt sträng på det viset. Jag tycker att den här mamman inte var på det viset sträng, att hon skriker och kommenderar och på det sättet var en ragata, men hon hade beslutat att dottern skulle genomföra det där (8KA).</p>	<p>Fokuserar på moderns uppfostringsmetod. Hon styr över dottern genom att skapa skuld känslor.</p> <p>Uttrycker stark protest mot moderns beteende, hävdar rätten att få bestämma över sina egna val.</p> <p>Speglar mot egna värderingar.</p> <p>Ger metakommentar till modersrelationen.</p>
<p>Jag vet nu inte riktigt vad hon tänkte när de kom till studion (3KA, 7KA). Kanske hon kände att hon inte var den enda då som hade en sån mamma, det fanns ju också andra mammor som pinade sina döttrar till någonting som dom inte ville ... för alla stod ju och rättade till kjolarna och rosetterna, så att det skulle vara perfekt (8KA). Så hon tyckte synd om dem, för hon tänkte att de har säkert likadana mammor som hon (4KA). Sen var hon ju helt lugn där för hon var helt likgiltig (3KA) för om det gick bra eller inte. Den där provspelningen var ingenting hon ville gå på (7KA), det var ingenting spännande (3KA) för hon ville inte ha rollen. På sin höjd kände hon sig som apan i buren (4KA), observerad (8KA) för de sa ju ingenting när de kom in. De bara satt tysta och såg på (8KA). Hon brydde sig egentligen inte i vad de tänkte (3KA). Hon försökte inte visa sig bäst utan gjorde bara vad hon kunde (3KA), tog det helt lugnt (4KA) och tänkte kanske att om jag gör det på det viset så får jag inte rollen (4KA). Om hon</p>	<p>Använder ofta ”jag vet nu inte riktigt”.</p> <p>Ger rik beskrivning , ser ur olika synvinklar, processar, ger metakommentarer.</p> <p>Använder kunskap om situationer där informanten</p>

<p>inte kände att det var någon panik för det själv, att hon absolut måste få rollen så var det ingen panik inom henne själv eller tvång att hon borde göra det bra för sig (8KA). Hon brydde sig inte (3, 4, 7, 8KA), det var för mammans skull hon gjorde det (3, 4, 7, 8KA).</p> <p>Så när hon tackat nej till rollen var hon säkert nöjd över sig själv (3KA) och kände att hon hade åstadkommit nånting själv (7KA), att hon var stark (7KA) som vågade säga emot mamman och gå egna vägar (7KA). Äntligen hade hon gjort något som hon ville (4KA). Hon kände sig lättad (4KA) och fick mera självförtroende både av att ha fått rollen, att hon klarade det (8KA) och av att våga säga nej åt mamman (8KA). Men på ett sätt kanske hon tyckte att hon gjorde mamman besviken då också, men hon fick ju kanske aldrig veta att hon hade tackat nej, att hon nog egentligen skulle ha fått den ... (3KA).</p> <p>Jag tror nog att mamman reagerade hemskt häftigt sen (8KA), att hon blev sur och arg (4KA, 8KA) och besviken (7KA). Så deras förhållande var nog ganska spänt (4KA) och säkert fortsatte det länge som vanligt, dvs. att den där mamman fortfarande försökte få flickan att bli någonting stort (3KA). Men flickan kanske började säga mera som att nu vill jag inte vara med mera (3KA) och med tiden sedan så insåg mamman kanske att flickan skulle få bestämma själv också, att det var bra som hon gjorde i alla fall (7KA). Kanske hon också har förstått att hon kan ju inte pressa flickan hur mycket som helst, utan det finns ju flera alternativ (8KA).</p>	<p>själv varit pressad, tolkar med referens till egna erfarenheter.</p> <p>Tillskriver flickan lättnad och stärkt självförtroende över att hon kunnat ta ett eget beslut.</p> <p>Tillskriver flickan empati för mammans reaktioner.</p> <p>Beskriver frigörelsens pris. Medaljen har alltid en baksida.</p> <p>Tror att situationen fortsatte som förr under en längre tid men att både flickan och mamman lärt sig något av händelsen, fått insikter som på sikt ger möjlighet till ett bättre förhållande dem emellan.</p>
--	--

Narrativ 12, Tolkning, man, referensgrupp, neutral

Naturlig meningsenhet: Tolkning	Centralt tema
<p>Nå den här flickan verkade nog lugn (16MA) men blyg (15MA) och helt deprimerad (9MA) eller ska vi säga halvt apatisk (10MA). Hon kunde inte säga ifrån förr och inte riktigt nu heller (10MA). Hon bara tänkte på att göra sin mamma glad hela tiden (15MA). Mamman å sin sida verkade temperamentsfull (16MA) och himla ambitiös (10MA) och påtryckande (9MA), ja det var rent fäntigt (9MA). Hon försökte få flickan att göra en</p>	<p>Använder tolkande kod.</p> <p>Beskriver mamman som en ambitiös, dominerande, känslolokall egoist.</p> <p>Ger metakommentar</p> <p>Tillskriver dottern en djup önskan om gemenskap med</p>

<p>massa saker, som hon inte ville (9MA) och det verkade viktigare att hon skulle kunna vara stolt över sitt barn i stället för att tänka på vad barnet ville själv (15MA). Hon ville att dottern skulle bli berömd (15MA, 16MA). Dottern undrade ibland om modern bara tänkte på sig själv och inte ville göra någonting tillsammans med henne (16MA). Och så tyckte hon att mamman ofta såg lessen (15MA) och olycklig ut (9MA).</p> <p>Flickan kände det som om hon hade haft en snara om halsen för att hon aldrig fick bestämma själv vad hon ville göra, utan alltid var det någon som styrde och ställde, drog hit och dit (16MA). Hon kände sig lite kvävd och det kan jag förstå (10MA). Hon ville ju inget av sakerna själv, blev inte tillfrågad om någonting utan pressad fram av modern (10MA). Så det att hon kände sig kvävd var nog en följd av att hon sa ”Jo” fast hon inte ville göra de där sakerna (15MA), att hon gick med på det (9MA, 15MA) när mamman sa, att ”du vill väl göra mig glad och nöjd, stolt” (15MA).</p> <p>Flickan tog väldigt mycket hänsyn till mamman (9MA), hon var diplomatisk (9MA) och det var väl ganska bra (15MA, 10MA). Men det var väl inte så roligt att ha det så där (15MA), att lyda hela tiden (15MA), att känna att det inte spelar någon roll vad hon ville själv (9MA). Jag tycker att hon kunde ha berättat lite mera för mamma vad hon tyckte och tänkte och försökt prata mera med henne (16MA). Hon kunde ha varit lite mera ärlig, säga vad hon själv tyckte (10MA). Själv sku ja nog ha sagt ifrån tidigare (9MA), ganska så fort (15MA). Jag skulle knappast ha väntat så länge innan jag sa vad jag ville (10MA). Jag skulle inte ha varit likadan om jag haft en sådan mamma (10MA). Jag skulle åtminstone ha berättat vad jag är intresserad av (9MA, 16MA). Sagt att ”tyvärr, tyvärr, jag är inte intresserad av att spela piano, kan jag inte få spela wolleyboll i stället” (16MA). Eller ”nu vill jag nog sparka fotboll med pojkarna” (9MA).</p> <p>Man kan förstås fråga sig varför flickan spela med i mammans spel fast hon inte ville det. Mest tror jag att det beror på att hon var rädd för att mamman skulle</p>	<p>modern och en önskan om accept utan att vara tvungen att uppfylla mammans ambitioner.</p> <p>Påtar moderns avsaknad av respekt för flickans vilja.</p> <p>Subjektiv förankring genom igenkännande av flickans erfarenhet. Kopplar till känd verklighet.</p> <p>Fokuserar, fördjupar, förtydligar. Ger förslag på alternativt handlande, efterlyser mera ärlighet från flickans sida. Speglar mot egen verklighet. Känner igen konflikten mellan eget handlande och den fiktiva personens handlande och evaluerar den. Ger många förslag på hur man kan uttrycka egna önskningar.</p> <p>Reflekterar och undrar. Bygger upp förklaringssystem; flickans beteende bottnar i otillfredsställda barndomsbehov, avsaknad av bekräftelse, auktoritär uppfostringsmetod och sökande efter accept genom att vara till lags.</p> <p>Bygger förklaringssystem för</p>
--	--

<p>bryta ihop, hon var ju så bräcklig (9MA). Och så hade det kanske alltid varit så där ända sedan hon var liten, att hon alltid måste lyda (15MA). Och så var hon snäll (16MA), hon ville bara vara snäll och inte såra sin mamma (16MA) eller göra henne besviken (10MA). Och så ville hon få henne nöjd (16MA). Hon hade ju märkt att mamman var rädd för hur det skulle bli när hon lämnade henne, så hon ville väl göra det bra för henne när hon ännu var hemma (10MA).</p>	<p>moderns beteende på samma sätt, försöker förstå, kommer med olika alternativ. Rör sig mellan fiktiv verklighet och hur det brukar vara i verkliga livet.</p>
<p>Jag tror att den där mamman hade varit väldigt ensam själv när hon var liten (16MA) och därför var hon så rädd att bli ensam nu också. Och kanske hade hon helt plötsligt stått ensam med flickan nu (9MA). Så flickan var allt vad hon levde för (9MA) och om hon försvann så skulle väl hennes liv ha blivit ganska tomt (10MA). Det nämndes ju ingen annan, ingen familj eller nånting (10MA). Hon levde ju genom flickan (9MA) och när hon såg på sin dotter blev hon påmind om nånting förr i tiden (16MA), hon kom ihåg egna tillkortakommanden (9MA) och då blev hon rörd. Kanske hon hade råkat ut för samma sak själv eller nånting dylikt (16MA). Hon hade säkert tyckt likadant som dottern i nån situation när hon själv var liten (16MA). Och nu gjorde flickan något som hon inte själv hade kunnat göra (9MA). Hon såg ut som om hon skulle passa in i rollen och modern kände sig på sätt och vis hotad av att flickan skulle kunna bli ett fynd, som hon sa (10MA). Så fast hon var stolt över att flickan skulle gå på uttagningen (15MA) så såg hon att flickan höll på att bli stor och förstod att hon skulle lämna henne en dag (9MA). Och det var ju det som flickan tänkte på på väg till studion, hur det skulle gå för mamman sen när hon gick sin väg (darrar på läppen) (9MA).</p>	<p>Existentiella teman kommer in i tolkningen.</p>
<p>Men ändå tyckte hon synd om sig själv och hon kände också medlidande (9,10, 15, 16MA) med alla de andra flickorna i studion. De hade samma situation som hon (9,10, 15, 16MA). De hade alla blivit tvingade till filmstudion eller till provspelningen (16MA). Så hon kände medlidande med dem, med sig själv, med mödrarna, med allihopa (10MA). Så hon var inte alls inspirerad eller motiverad (15MA) Hon ville inte göra</p>	<p>Modern blir rörd när hon påminns om egna, svåra barndomsupplevelser och otillfredsställda barndomsbehov.</p>
	<p>Tillskriver mamman ambivalenta känslor i relation till flickans framgång. Gör framåtppek, mamman förstod att hon snart skulle mista flickan och bli ensam.</p>
	<p>Informanten blir själv rörd över novellens tema, identifierar sig med både mammans och flickans känslor.</p>
	<p>Tolkande kod, beskrivningen i novelltexten har gjort intryck och formuleringar har fastnat i minnet.</p>
	<p>Skriver vidare, text på text, visar subjektiv referens, kopplar till egna erfarenheter.</p>

<p>sitt bästa (9MA, 15MA). Hon kände ingen glädje själv över att stiga upp på scenen (10MA) och hade svårt att le åt mamman i en sån situation (10MA). Men hon ville i alla fall visa modern att hon inte helt gick med på vad som höll på att hända (16MA), att hon inte godkände det (16MA). Hon hade inte vågat säga någonting men i alla fall så visade hon omedvetet vad hon tänkte (16MA) genom att inte bry sig. Och när hon såg gubbarna var hon ganska nonchalant och tänkte att det spelar ingen roll hur det går (10MA, 15MA). Det går som det går (10MA). Hon skulle nu bara läsa upp den där texten, att det var det samma om hon fick rollen eller inte (15MA) för hon ville inte ha den (16MA). Det betydde ingenting för henne, hon hade inga egna ambitioner att klara sig bra (9MA). Hon kände ingen press och antagligen gick det så bra för henne av den orsaken (10MA). Dessutom trodde hon inte att hon skulle få den, att hon skulle klara det (16MA), så därför var hon inte ens nervös (16MA).</p>	<p>Tillskriver dottern ett vaknande trots, text på text, skriver om med egna ord.</p> <p>Protesten visas genom nonchalans.</p> <p>Betonar starkt att det inte spelade någon roll för flickan om hon fick rollen eller inte.</p> <p>Bygger struktur och förklaringsmodeller, förankrar i egna erfarenheter.</p>
<p>När hon sen tackat nej till rollen kände hon sig antagligen både glad och lessen samtidigt (10MA). Hon hade ju frigjort sig från modern (10MA), men det kunde ha varit någån bra som kom från den här rollen också (10MA). Men kanske det nog var viktigare att hon följde sin egen vilja (10MA, 15MA). Och över det kände hon sig säkert nöjd (15MA). Men hon var också sorgsen när hon tänkte på hur modern skulle ta det (9MA) och tyckte lite synd om henne (16MA). Men hon måste ju ha varit lättad (9MA) och glad (16MA) också, för hon ville ju faktiskt inte ha rollen (16MA).</p>	<p>Tillskriver flickan ambivalenta känslor inför det att ha trotsat modern och visat egen vilja. Ledtrådar finns i texten men informanten tolkar utgående från egna föreställningar. Rör sig fram och tillbaka mellan olika perspektiv. Uttrycker djup förståelse för de olika personernas känslor. Konkluderar med att beslutet ändå var bra.</p>
<p>Mamman blev väl nog storligen besviken över vad flickan gjort (9MA). Hon var säkert ledsen, eller arg till och med för att hon tackade nej när hon fick rollen och allt (15MA). Men jag tror att i långa loppet är det nog bäst att säga ifrån och inte alltid bara samtycka (15MA). Så nog gick det väl över och nog blev det väl bättre sen (9MA) får man hoppas (10MA). Modern börjar förstå vad flickan vill, kanske pga. motståndet nu och kan acceptera hennes nya liv (10MA). Förhoppningsvis förstod modern, eller så berättade dottern för modern vad hon egentligen ville och så blev allt bra (16MA).</p>	<p>Tillskriver modern besvikelse och ilska över dotterns beslut.</p> <p>Värderar.</p> <p>Tror på ”happy end”. Tror att flickans budskap gått hem</p>

Bilaga 3b

Narrativ 13, Tolkning, kvinna, undersökningsgrupp, inlevelsefull

Naturlig meningsenhet: Tolkning	Centralt tema
<p>Jag tyckte nog att flickan hade gott (23KB) och glatt (27KB) humör. Men hon var så där blyg och ville nu inte hata sin moder, men ville inte heller göra fel, för hon tyckte som synd om sin mamma (28KB). Jag tyckte att mamman var sur och ond (23KB) och så där sträng (27KB). Och så var hon på nåt sätt rädd, för hon tänkte liksom att snart lämnar hon mig och jag blir kvar i det stora huset (28KB). Hon tänkte nog att hon inte kunde hata mamman, för hon var ju ändå hennes mor och försökte göra allting rätt åt henne (28KB). Nåt annat vet jag inte, kommer inte ihåg (21KB, 27KB).</p> <p>Jag vet inte riktigt varför mamman fick tårar i ögonen (21KB, 27KB) men nog var det väl det då hon var så vacker (23KB)! Och så såg så stor ut och då tänkte mamman att nu snart flyttar hon (28KB). Men varför hon sa att det kändes som att ha en snara om halsen vet jag inte (21KB, 23KB), jag vet inte det vad det beror på (27KB). Men, det var väl det som mamman gjorde egentligen, satte en snara om halsen på flickan för hon tyckte att hon gjorde allt med den där dottern som hon inte själv hade kunnat göra när hon var barn (28KB).</p> <p>På vägen till studion satt hon och tänkte på det där som de skulle uppträda med (27KB) och på att hon inte skall bli nån filmstjärna (23KB). Hon tänkte att jag gör nu det här för mamma så att hon skall bli glad (28KB).</p> <p>Jag har ingen aning om varför den där mamman var rädd för att bli ensam (21KB, 27KB). Hon var nu rädd för allt möjligt (23KB). Och när hon var ensam tänkte hon att nu har jag misslyckats med mitt barn (28KB).</p> <p>Annars tyckte jag nog att den här flickan var ganska</p>	<p>Informanten tar in hela berättelsen och plockar bitar från olika ställen, när hon skall beskriva hur flickan och mamman var som personer. Kopplar olika scener ur texten.</p> <p>Uppfattar flickan som glad men blyg och snäll för hon ville inte göra mamma ledsen. Uppfattar mamman som ond och sträng och rädd.</p> <p>Betonar att flickan inte kan hata mamman eftersom det är så synd om henne.</p> <p>Benämner orsaker till att modern blir rörd, förankrar i egen verklighet.</p> <p>Kommer efter en stunds reflektion fram till innebörden i metaforen och ger adekvat exempel.</p> <p>Konkreta associationer, delvis privata.</p> <p>Ger nedlåtande omdömen om mamman.</p> <p>Stark privat tolkning; mamman tänkte att hon misslyckats med sitt barn.</p> <p>Ger privata tolkningar. Tolkar in en stark önskan om att vara som andra och avundsjuka för att hon inte är det.</p>

<p>snäll (21KB, 28KB) mot sin mamma i genomsnitt ändå, att inte hatade hon sin mamma, men hon tyckte ändå att hon skulle ha velat vara lite mera lik sina klasskamrater ... (28KB). Att hon verkade lite avundsjuk och så där (27KB). Men annars vet jag inte vad jag tycker. Ensam i stora huset sa mamman. Hade de ingen pappa, var dom skilda? Kommer det nå mera på andra sidan? De sku kunna fortsätta med vad mamman sa (21KB).</p>	<p>Undviker att svara på frågor genom att börja fråga om det kommer mera. Tycker att det är svårt att tänka vidare och skulle gärna ha hört hur det går från kassetten.</p>
<p>Det är svårt att säga vad jag skulle ha gjort om jag varit hon (21, 23, 27KB). Nog skulle jag väl ha gjort likadant men nog skulle jag ha sagt mera emot (28KB). Men den här flickan ville väl vara som andra barn och hon ville väl lyda (27KB). Och kanske hon måste vara med och spela (23KB), mamman tvingade henne (21KB). Och så ville hon göra mamma glad (28KB) och så gjorde hon det för att mamma skulle tycka om henne (28KB).</p>	<p>Formuleringen ”ensam i det stora huset” har fastnat i minnet, skapar undran om familjeförhållanden.</p> <p>Uttrycker identifikation med flickan men påtalar också att hon skulle sagt ifrån. Betonar önskan att vara som andra barn, barn skall lyda. Vill bli omtyckt.</p>
<p>När hon såg de andra flickorna tänkte hon att dom gjorde också sånt för mamman och inte för sig själva (28KB). Hon blev lite förvånad (27KB) och kände sig både glad och lessen (23KB). Nå när hon skulle vara lika vacker och uppklädd som de andra flickorna (23KB) så börja hon känna sig dålig (21KB), sämre än dom. Och så tror jag att hon tänkte att det inte skulle bli så roligt (28KB) och då kunde hon inte le åt sin mamma. Och kanske hon inte tyckte om sin mamma så mycket då just (21KB), hon var lite rädd och sur (23KB).</p>	<p>Identifierar flickans identifikation med de andra.</p> <p>Projicerar in ledsenhet för att man inte är lika bra som de andra, känner sig sämre än de. Egen självbild slår igenom som tolkningsmönster.</p>
<p>När hon såg de där gubbarna var hon också rädd och orolig (23KB) och lite nervös (27KB). Men så tänkte hon lite så där som med mamman, att jag gör nu det här för mammas skull och dom där tittar på, att det blir nu som det blir, om jag får rollen så får jag rollen (28KB). Och när hon läste igenom texten var hon inte orolig mera (23KB) för hon hade inte alls nå intresse av att vara med i den där serien (28KB). Men när hon hade tackat nej till rollen kände hon sig dålig och tänkte att nu har jag gjort mamma lessen (28KB). Så jag vet inte riktigt hur det gick sen (21KB, 23KB) men det skulle jag gärna vilja höra hur det gick (21KB). Kanske det nu inte var lika bra som före, att det var sämre. För mamman hade drömt om den där dottern att hon skulle bli nån världsstjärna och sen säger dottern nej (28KB).</p>	<p>Identifierar förändringar i flickans känslor i relation till mamman.</p> <p>Analyserar och drar slutsatser utgående från novelltexten. Identifierar flickans tankar.</p> <p>Tror inte på lyckligt slut. När flickan inte lydde mamman blev mamman ledsen och relationen försämrades.</p>

Narrativ 14, djupfrågorna, man, undersökningsgrupp, inlevelsefull

Naturlig meningsenhet: Tolkning	Centralt tema
<p>Den där flickan var inte nå vidare glad (35MB) utan hon verkade så där tvekande (30MB). Den där mamman försökte hela tiden att få dottern att göra det för mammans skull, att dottern skulle gå med i den där rollen, men hon var inte intresserad av att göra det och sa blankt nej (29MB). Mamman var bestämd av sig (35MB). Och flickan fundera nog vad mamman riktigt mena (29MB), att mena hon allvar med den där rollen eller var det nå påhittat eller vad var det (29MB). Och så fundera flickan på vad mamma gjorde (36MB) och tyckte att hon var lat (35MB) när hon satt och sticka och så ville hon att mamman sku sticka nånting annat (30MB).</p> <p>Mamman fick tårar i ögonen för att hon var lessen (30MB, 36MB) och int' orka prata med flickan (35MB). Och så kan det ju hända att det berodde på att hon sku bli en filmstjärna, att hon hade klätt sig så fint och allt, att det var så fint (29MB).</p> <p>Den här flickan tyckte inte om att bli filmstjärna och jag tycker att hon inte skulle ha tänkt på vad mamman sagt åt henne utan hon ska välja själv vad hon vill (29MB). För nu kan det ju hända att den här flickan tyckte att det var någon tvångssnara, att de tvingade henne att vara med i den där rollen, att bli en filmstjärna att hon skall öva allting (29MB). Hon kände det tungt (35MB) och blev lessen (30MB). Men då brukar hon tänka på någån annat (30MB), men hon vet inte hur, det bara är så där (30MB). Det skulle kännas hemskt ... att hänga sig (35MB).</p> <p>På vägen till studion satt hon och tänkte på att hon sku bli ett fynd, att hon sku slå igenom som en filmstjärna (29MB). Och så tänkte hon på hur hon skulle klä sig (36MB) och hon frågade om det är rätt att göra så, att vara rockstjärna eller så (30MB). Hon tyckte att alltihop blir för tungt (35MB).</p> <p>Mamman var lessen om flickan sku fara bort (30MB) för</p>	<p>Tillskriver flickan känslor av nedstämdhet och tveksamhet.</p> <p>Har uppfattat att mamman vill bestämma allt och styra flickan med "för mammas skull" men att flickan inte vill det. Förstorar: sa blankt nej.</p> <p>Får negativ uppfattning av mamman, misstror hennes avsikt och tycker hon är lat som sitter och stickar. Privat tolkning.</p> <p>Konkret association tårar-känslor, som inte finner stöd i texten men uppfattar delvis också novellens beskrivning.</p> <p>Uppfattar metaforen adekvat och ger exempel, broderar ut. Värderar: flickan borde säga vad hon själv vill.</p> <p>Konkret, privat association snara-hänga sig.</p> <p>Omskriver med egna ord.</p> <p>Projicerar in egen livsstrategi: tänk på annat när det blir tungt.</p> <p>Förankrar delvis sina funderingar i novelltexten</p>

inte kan ju mamman fara bort då sen heller (30MB) och då sku mamman inte ha nån att vara med (36MB). Hon våga inte vara hemma ensam (35MB). Och det kan ju hända att mamman tänkte att om hon blir filmstjärna och berömd över hela världen så börjar hon resa långa vägar och att int' vill hon då, int' kan hon då vara hemma pga. av filmstjärneyrket, utan hon blir pop direkt liksom, som Carola, hon blev ju stjärna över en natt hon med Främling (29MB). Det är inte så lätt att vara stjärna, men så kan det gå, när en förälder tynger på så, "du ska göra så här och så här bara, det blir nog bra nog" (29MB).

Jag tyckte att flickan bar sig lite underligt åt mot mamman då hon inte ville bli filmstjärna, utan hon ville vara som hon var från början (29MB). Hon var nästan som lite retfull och arg (30MB). Men hon var lite modig också! Hon sa åt mamman att nä, jag far int' dit (35MB).

Själv skulle jag nog ha bett att få fundera över det, i lugn och ro, ensam i lugn och ro (29MB). Int' sku jag nu ha gjort som flickan int', någån annat, (30MB). Jag har varit filmstjärna förr och det var nog bra. Det var på Stafettkarnevalen (30MB).

Den här flickan tyckte så mycket om sin mamma att hon ville visa att hon verkligen kunde vara en lydig dotter (29MB), därför sa hon inte emot. Hon ville inte vara med (30MB), men hon måste (35MB) och tordes inte säga nej (30MB). Man lyder mammorna när de säger, annars kan de bli arga och då blir det gräl (36MB). Det är inte nå roligt. Jag tycker inte om gräl.(36MB).

När hon såg de där andra flickorna kände hon sig fin (36MB) och undrade om hon blir ett fynd (29MB), om det blir henne de tar (29MB). Hon kanske tänkte att det är frågan om nån sorts talangtävling och undra över vilken flicka som skulle få rollen, att blir det jag eller den ... (29MB). Hon trodde nog att hon skulle vilja vara filmstjärna, men hon sku nog vill va rockstjärna också (30MB). Och så var hon lite rädd för de där andra, att dom ska göra nånting åt henne (35MB).

men också i egen livsvärld, undrar hur det skulle vara att vara berömd.

Tillskriver mamman ambivalenta känslor i förhållande till att flickan blir berömd: då blir hon ensam.

Privata tolkningar och associationer, som förankras utanför textvärlden.

Värderar.

Förstår inte varför flickan inte ville bli filmstjärna. Uttrycker därmed en egen önskan om att vara kändis?

Tillskriver flickan retsamhet men också mod. Omskriver i direkt citat.

Broderar ut om egen önskan om att bli filmstjärna. Förankrar i egna erfarenheter och värderar: det var bra.

Betonar önskan om lugn och ro. Tillskriver flickan önskan om att var en lydig dotter för att få mammans accept. Man går mot sin egen vilja för att bli accepterad.

Nyckelutsaga.

Uttrycker stark önskan om harmoni i mänskliga relationer.

Beskriver flickans tankar i studion, tar upp trådar i

<p>När hon inte log kan det hända att de berodde på att hon var trött (35MB). Och så kan det ju hända att hon inte var på det humöret. Det kan bero på så många saker. Hon tänkte så mycket på vad mamman hade sagt, hade det i huvudet hela tiden, att det kändes inte rätt att le just då (29MB). När hon såg de där karlarna börja hon säkert att tänka på att "är jag verkligen ett fynd, är jag någonting att satsa på, att kommer jag att bli en filmstjärna" (29MB). Och så tyckte hon nog att det är bäst att spela det här när tre karlar sku sitta och se om hon var bra eller dålig (30MB). Men hon tyckte inte nå vidare om det (35MB).</p> <p>När hon läste igenom texten kände hon sig lugn för att hon var trygg när de fanns där (35MB). Och så tror jag nog att det berodde på att hon hade stöd av sin mamma (29MB).</p> <p>När hon hade tackat nej till rollen tror jag nog att hon kände sig konstig (30MB) och väldigt lessen, att hon kände sig som ganska sorgsen inombords, att tyvärr så blev det inte som du ville ha det, utan ... (29MB). Att egentligen borde hon ha tackat ja fast det blev nej. Hon gjorde som hon själv ville men det kändes inte bra det heller (29MB). Nä, det kändes inte alls bra, hon skulle ha tagit emot den (36MB). Men när hon inte lydde mamman så hade de det inte nå vidare (35MB). Det kan ju hända att hon får stanna hemma (30MB), men jag tror att de har det dåligt (36MB). Ja, det kan ju hända att de pratade om det länge efteråt och kanske var lite osams (29MB). Som jag hörde det på bandet hade ju mamman gjort allt för henne men hon ville inte alls göra som mamman vill den där flickan. Det blev inte som mamman ville fast hon hade ställt upp hela tiden (29MB).</p>	<p>texten med broderar ut med privat förankrade funderingar.</p> <p>Tolkar in egen önskan om att vara rockstjärna.</p> <p>Uttrycker också rädsla för att inte duga i sociala sammanhang.</p> <p>Förklarar oviljan att le med att hon inte var på det humöret, att det inte kändes rätt eftersom mammans ord fanns i huvudet hela tiden.</p> <p>Tillskriver flickan tvivel på egen förmåga; skulle hon verkligen duga i andras ögon? Egen självbild slår igenom som tolkningsmönster.</p> <p>Värderar.</p> <p>Tolkar in att flickan kände sig lugn när mamman stödde. Förankrar i allmän repertoar om "den goda moderns" funktion.</p> <p>Tolkar utgående från egen förståelsehorisont.</p> <p>Tillskriver flickan ledsenhet . Bejaktar inte flickans beslut.</p> <p>Värderar: När hon inte lydde mamma så går det dåligt.</p> <p>Ställer sig utanför och värderar. Tar parti för mamman.</p> <p>Nyckelutsaga.</p>
--	---

Narrativ 15, Tolkning, kvinna, undersökningsrupp, neutral

Naturlig meningsenhet: Tolkning	Centralt tema
<p>Den där flickan verkade nog butt..., sur. Hon var sur (25KA)! Hon var nog en sur människa, en sån där som inte ville göra nånting varken det ena eller det andra (25KA). Hon hade dåligt humör (22KA) men verkade också lite tveksam så där (26KA).</p> <p>Och den där mamman, hmm, hon var en sån där vanlig mamma som alla andra mammor brukar va, dom bestämmer lite över dottern sin (24KA). Jo, hon var bestämd, hon ville bestämma (22KA). Hon så där att hon sa att "nu skall du bli berömd" (26KA). Hon skulle som se pos, pos, hon skulle som se bra på det hela. Hon tyckte om bra humör och hon ville ju att allting som hon hade planerat... Hon ville att allting skulle vara så bra som möjligt (25KA).</p> <p>När flickan såg sin mamma i länstolen så började hon fundera på vad det var som var på gång, hon tyckte att det var nånting som var på tok (24KA). Hon tyckte att mamman såg så ynkelig ut (22KA). Och så fundera och sa hon nånting om att "varför skall jag göra den här rollen" eller nåt sånt (25KA). Och "varför skall jag alltid, alltid bli skådespelerska", tror jag att hon tänkte (25KA). Jag tror inte att hon gillade, hon ville inte bli nån skådis eller pianist och ingen stjärna, filmstjärna heller (25KA). Hon verkade inte vill göra nånting. (25KA)</p> <p>Den där mamman ville göra sitt barn lyckligt, hon ville göra henne till filmstjärna, därför grät hon (25KA, 26KA). Och hon var så glad att se sin flicka så finkladd (24KA). Och så var hon rädd att hon en dag skall mista henne, att hon skall bli ensam (22KA).</p> <p>Flickan kände sig pressad och fick en sån där varm-kall som kyla om den där pannan sin (25KA). Hon ville int' ha det så varmt och hon ville inte göra nånting (25KA). Hon var trött på sin mamma och att hon skulle göra</p>	<p>Tillskriver flickan surhet</p> <p>Förankrar beskrivningen av mamman i egen uppfattning och upplevelse av hur mammor är. Känner igen novellens mamma som egen, som en som bestämmer över sina barn.</p> <p>Skriver vidare på tematat mamma enligt uppfattningen av hur "en god mor" är. Hon önskar att allt skall vara bra.</p> <p>Har uppfattat att allt inte stod bra till mellan flickan och mamman.</p> <p>Skriver vidare på texten med ledtrådar från novelltexten men uttrycker med egna ord.</p> <p>Använder direkt anföring.</p> <p>Värderar, tolkar adekvat.</p> <p>Identifierar vad det är som gör mammor så glada att de får tårar i ögonen. Har också berörts existentiellt av mammans separationsångest inför att flickan växer upp.</p> <p>Beskriver hur flickan känner sig pressad på sådant sätt att man förstår att informanten</p>

<p>henne till en stjärna (25KA). Och hon tyckte att hon hade en snara om halsen för att mamman aldrig frågade vad hon ville göra (22KA). Hon funderade på att ta livet av sig (26KA). Hon ville bort från allihopa, hon ville inte göra nånting (25KA). Det är bara det att hon ville gå undan (25KA). Jag vet att man kan sätta en snara om halsen, men hon skulle inte göra det, nä (26KA). Man tänker ibland att man får en snara om halsen och man tänker att skall man, skall man göra det eller inte göra det (26KA). Speciellt om nån av de där flickorna som var där ville vara lite elak mot henne (24KA).</p> <p>På vägen till studion tänkte hon hela tiden på att hon inte ville göra det där (22KA), att hon inte ville fara dit (24KA). Och så tänkte hon att varför mamman ville, ville ... att "varför ska just jag bli filmstjärna" (25KA). Hon tackade ju nej sen till rollen då domarna sa att hon skulle bli stjärna (25KA). Hon sa ju "nej", att "jag vill inte bli nån stjärna" (25KA), "jag vill inte ha nån huvudroll" (26KA), "jag tycker inte alls om det" (25KA). Jag vet inte varför hon inte ville det (25KA).</p> <p>Den där mamman ville inte leva ensam, hon ville leva bunden med sin dotter, att hon ville vara med sitt barn (25KA). Hon ville inte mista sin dotter och hon ville ha henne kvar, var rädd om henne (24KA). Hon vill vara tillsammans med sin dotter och göra henne till nånting stort (25KA). Och så vill hon inte vara ensam i det där stora huset (26KA).</p> <p>Jag tyckte nog att den där flickan var ganska bra och snäll med sin mamma (24KA), int' va' hon nu elak (22KA). Men hon fundera mycket på att varför håller hon på på det här viset. Så kanske hon nog var sur och så sa hon ingenting å så (26KA). Hon var en sån där sur person som inte berätta nånting vad hon ville bli, vad hon kände (25KA). Mamman sa bara att "nu skall du bli skådespelerska, nu skall du bli filmstjärna, nu skall du bli allt" (25KA). Hon sa ingenting vad hon ville bli. Det var konstigt (25KA).</p>	<p>upplevt liknande press, kroppsligt förankrad.</p> <p>Uppfattar delvis metaforen om snaran kring halsen på ett adekvat sätt, skriver om med egna ord. Berörs så starkt av bilden att hon skriver vidare på ett mycket konkret sätt i form av självmordstankar.</p> <p>Gör direkta associationer till mobbning. Privat tolkning, som inte har stöd i novelltexten.</p> <p>Visar stark inlevelse i flickans vända på väg till studion.</p> <p>Kopplar olika delar av berättelsen.</p> <p>Evaluerar, ger metakommentar.</p> <p>Visar empati för mamman som inte ville vara ensam och som ville ha kvar sitt barn. Beskriver "en god mor".</p> <p>Tycker att flickan är snäll med sin mamma, men är lite irriterad på att hon aldrig uttryckte egna önskningar.</p> <p>Evaluerar.</p>
---	---

<p>Jag sku nog ha gjort samma sak som hon jag, jag skulle ha rymt från de där balett- och pianolektionerna (22KA).</p> <p>Och så sku' ja' ha berättat vad jag vill göra, vad jag skulle vilja göra i stället för att bli nå sån de teater eller nåt sånt (25KA). Jag skulle hellre berätta exakt vad jag vill göra (25KA). Alltså jag skulle nog gärna bli en sån där skådespelerska (25KA) men jag skulle berätta vad jag vill göra också, int' bara vad honde mammon bestämde utan jag ... man ska ju bestämma själv vad man skall göra också och inte bara låta en vuxen människa bestämma (25KA). Så jag skulle ha sagt ifrån (26KA). Annars skulle jag väl ha varit som jag är nu. (24KA). Mamma bestämmer ganska mycket över mig och jag får inte göra vad jag vill på fritiden (24KA). Jag tycker att det är väl strängt och då får jag lov att vara inne och se på TV eller höra på musik eller något sånt... (24KA).</p> <p>Det var något skumt med det där att hon lydde mamman hela tiden (25KA). Och att hon egentligen aldrig sa' nånting fast hon tänkte mycket inom sig, att "varför ska jag bli filmstjärna? Varför ska' jag ha den där rollen?" (25KA). Det var konstigt. Det var något skumt med det hela. Jag måste fundera. (25KA). Hon måste ju göra det för att mamman skulle bli nöjd (26KA) och för att hon inte skulle bli ledsen (22KA). Och så måste hon för sin mamma, för annars om hon inte lydde henne så kanske hon fick stryk (24KA).</p> <p>När de kom till studion var hon lite nervös (26KA) och tänkte att det här är absolut ingenting, ingenting för mig (24KA). Och så tyckte hon lite synd om alla de andra flickorna också (22KA). Hon hade sin mamma med sig och de var fint klädda, dom hade fina frisyrier och spetskläder (25KA). Dom skulle va fina. De andra hade också sina mammor med sig och hon tänkte att varför skall jag måsta vara så här finklädd (25KA). Hon ville knappt göra nånting, hon bara gick bort från allt (25KA). Hon ville knappt spela nånting. Hon var sur och så där ilsken. Hon ville bara gå bort därifrån, det var de enda hon ville. (25KA).</p>	<p>Beskriver vad hon själv skulle ha gjort i samma situation; hon skulle ha rymt och sagt ifrån, berättat om vad hon själv vill.</p> <p>Ger metakommentar; hon skulle gärna bli berömd själv på riktigt.</p> <p>Tar etisk ställning; vuxna skall inte bestämma allt.</p> <p>Jämför med eget liv.</p> <p>Berättar om eget liv och evaluerar.</p> <p>Är förbryllad över att flickan lydde hela tiden. Tycker att det verkar skumt. Reflekterar.</p> <p>Bygger förklaringsmodell; vill inte göra mamma ledsen, om hon inte lyder får hon stryk.</p> <p>Har klara minnesbilder av hur situationen beskrivs i texten. Broderar ut och fortsätter skriva på texten. Bejakar det glamorösa för egen privata del men håller sig till flickan i berättelsen och berättar adekvat om</p>
---	--

<p>Hon var nog lite orolig över hur det skulle gå (25KA) och därför kunde hon inte le tillbaka åt mamman. ”Jag klantar spelrollen”, tänkte hon (25KA). ”Tänk om jag inte klarar det här”, det var det hon funderade (25KA). ”Tänk om jag inte kan visa hur duktig jag är”, tänkte hon också (25KA). Det var väl därför hon var så sur också och inte ville göra nånting (25KA). För hon ville inte (22KA), hon ville vara en vanlig flicka och inte nån stjärna (24KA). Hon var väldigt tveksam till det hela (26KA), hon kunde inte le.</p> <p>När hon såg de där gubbarna var hon också lite nervös (22KA, 24KA) och lite rädd att de sku prata någån elakt om henne (24KA), t.ex. hur ungarna betedde sig för dem (24KA). Och så hoppades hon att det sku bli nån annan (25KA). Men så märkte man att hon var en bra skådespelerska (25KA), att det gick utmärkt bra (26KA). Men själv ville hon inte bli nån skådespelerska. (25KA). Så jag tror att det kändes bra att äntligen få sagt: ”Nä, jag vill int’ ha den där rollen!” (22KA). Hon tänkte: ”Jag vill inte vara här, jag vill gå bort från detta ställe!” (25KA). Hon var nästan lite gråtfärdig då hon inte ville spela den där huvudrollen inför en massa publik (26KA).</p> <p>Och mamman sku väl bli besviken och säga att hon var lite lat (24KA). Men <u>jag</u> tror nog, att hon kände sig lite lessen och besviken för att hon inte fick den där rollen på teatern (25KA). <u>Jag</u> tror nog att hon ville ha den där rollen, men bara för att det var så många andra flickor som var där och hon tyckte att de såg så fina ut och börja’ tycka att int’ hon var nå fin så ...(24KA).</p> <p>Nå, jag kan inte svara på rak arm hur de hade det sen (26KA). Sämre kanske då hon inte gjorde som mamman ville (22KA). Så antagligen inte nå vidare (24KA). Men fast mammans leende försvann så skulle de bo tillsammans ännu i alla fall (26KA). Hon sa väl åt mamman, att jag är nog bara en vanlig person, som inte sku spela nån bra roll. Mamman sa väl att hon är så gammal att hon kan flytta hemifrån men då sa hon själv,</p>	<p>hennes känslor. Detta ville hon inte, hon ville bort.</p> <p>Anger oro för hur det skall gå som orsak till att flickan inte kunde le. Projicerar in egen oro och rädsla över att göra bort sig.</p> <p>Nyckelutsaga: Hon ville vara en vanlig flicka.</p> <p>Ger helt privata tolkningar och. förankrar i egen rädsla för att inte duga inför andra.</p> <p>Återgår till fiktionen och beskriver novellflickans tankar och önskningar. Drar slutsatser, omskriver med egna ord.</p> <p>Värderar och tar ställning: Jag tror det kändes bra att äntligen få det sagt.</p> <p>Beskriver hur hon tror modern reagerar.</p> <p>Bryter fiktionskontraktet och berättar om vad hon egentligen tror. Har svårt att förstå att någon inte vill bli stjärna. Egen negativ självbild slår igenom som tolkningsram.</p> <p>Tror inte på ett lyckligt slut, att gå mot mammas vilja är en oförlätlig synd.</p> <p>Kopplar till egen verklighet och egna copingstrategier.</p> <p>Vill inte flytta bort från mamma.</p> <p>Nyckelutsaga. Skriver vidare, privat tolkning.</p>
---	---

att jag vill nog stanna hos dig. Jag vill vara hos dig, så sa hon. (25KA). Och så går det väl bättre då de pratat igenom det. Det brukar ju bli bättre när man pratat igenom det. (22KA).	Uttrycker önskan om harmoni ändå.
---	-----------------------------------

Narrativ 16, Tolkning, man, undersökningsgrupp, neutral

Naturlig meningsenhet: Tolkning	Centralt tema
<p>Nå den där flickan var inte riktigt glad så där (32MA), inte alls uppiggande (33MA) utan det var ganska eländigt det där humöret (31MA), riktigt dåligt, och hon visade det (34MA). Och den där mamman var som flickan (34MA), hon hade också dåligt humör (31MA, 34MA) och var sur (32MA) fast hon annars var ganska pigg och så där (33MA).</p> <p>Flickan tänkte att mamman kanske ha börja bli lite gammal (33MA, 31MA) och att hon har tröttnat på vissa saker (33MA) för hon var ofta arg och började ropa åt den där flickan (34MA). Men ibland grät hon för hon tyckte att flickan var så fin (31MA, 33MA) och så bruka hon se bort när flickan var lite dum mot henne (34MA).</p> <p>Jag vet inte riktigt varför flickan tyckte att hon hade en snara om halsen (31MA, 32MA) men det var väl det där när de ville att hon skulle göra sånt som hon inte tyckte om (33MA). Hon sa ju att ”det går ju bara inte det där” (34MA). Hon trivdes inte på pianolektionerna (34MA) och fundera nog om det sku funka det här (33MA) att hon sku bli en stjärna, en filmstjärna (31MA). Om jag nu minns rätt (32MA).</p> <p>Mamman oroade sig för att bli ensam om flickan sku börja med den där balletten för då så sku hon börja resa runt och dansa ballett, och visa upp sig för människor, resa runt (33MA). Då sku flickan flytta hemifrån (34MA) och då blev mamman rädd och nästan upprörd över det att flickan måste åka bort. Hon tyckte inte om det (34MA). För hon börja kanske bli trött och gammal och så där (33MA) Int’ minns jag riktigt (32MA, 33MA). Och så oroa hon sig om flickan var för ung (31MA).</p>	<p>Tillskriver både flickan och mamman dåligt humör. Poängterar att flickan visade sitt eländiga humör.</p> <p>Privat tolkning, skriver in egna erfarenheter, behandlar texten som en satellittext.</p> <p>Har uppfattat att mamman ”grät” ibland. Gör konkreta associationer.</p> <p>Är först osäker på meningen med metaforen, men tolkar sedan rätt och ger exempel.</p> <p>Ger metakommentar.</p> <p>Blandar ihop bilderna, men har uppfattat det existentiella, nämligen moders rädsla för att bli ensam. Hämtar förståelseram ur egen verklighet.</p> <p>Privat förankrade tolkningar.</p> <p>Uttrycker önskan om harmoni och fred mellan mor och dotter.</p> <p>Identifierar separation från</p>

<p>Jag tycker att flickan sku ha kunna vara lite gladare (32MA) för nu var de lite ovänner mamman och flickan (34MA). Men det visade ju sig att hon blev stor, att hon kan vara borta ... hon är i den åldern (33MA).</p> <p>Och jag sku nu int' ha farit och dansa ballett jag, jag sku nog ha gjort någån annat (33MA)! Men jag sku ha försökt vara vän med mamma (34MA). För det tror jag att mamma sku ha tyckt om (33MA). Den här flickan hon blev lite olydig, kastade sin skor under sängen och kläderna (34MA). Och hon kunde inte le tillbaka åt mamman därför att hon kanske inte tyckte om att göra det där som mamman ville (33MA), därför att hon blev arg (34MA) och tyckte att allt kändes usch (32MA). Hon tänkte börja gråta (31MA) och då vill man inte le.</p> <p>När hon såg de där andra flickorna tänkt hon om de också sku vara med i det här (33MA). Och då blev hon glad (31MA). Men så fundera hon om de skulle bedöma henne, det skulle inte vara bra alls (34MA). Skulle de göra det mot henne skulle det inte vara så roligt mera (34MA). Så då blev hon nervös (32MA). Hon tyckte att det var spännande att läsa (34MA) för hon trodde att det skulle gå bra, att hon inte skulle läsa någån fel (33MA). Varför hon kände sig lugn vet jag inte (31MA, 32MA).</p> <p>Det är svårt att förklara vad hon tänkte om gubbarna (31MA), jag vet inte (32MA). Men jag tror hon var nervös (34MA). Och när hon sa nej, så är det nej (33MA), då ska' hon inte göra det (33MA). Jag tror nog att den där farbrorn fundera då att varför inte (33MA).</p> <p>Jag tror inte heller att mamman och flickan hade det nå bra sen, när flickan inte gjorde som mamman ville (33MA). Mamman blev till sig när det inte skulle bli nån teater (34MA). Hon tyckte inte om det mamman, så det blev stridigheter då (34MA).</p>	<p>barndomshemmet som följde av att viss ålder uppnåts.</p> <p>Pekar framåt.</p> <p>Gör egna tolkningar med ledtrådar från novelltexten.</p> <p>Fokuserar på en del och ser inte helheten.</p> <p>Tillskriver flickan olydnad och argsint beteende till följd av att hon är oenig med modern.</p> <p>Skriver om med egna ord. Förankrar i konkreta erfarenheter.</p> <p>Privata tolkningar med ledtrådar ur texten; att vara tillsammans med andra är roligt, att bli bedömd är tråkigt. Projicerar in egen talang: jag tror jag läser bra. Har inte uppfattat flickans inre kamp, som leder fram till beslutet att tacka nej.</p> <p>Informanten förstår inte varför flickan tackar nej och projicerar in detta på "den där farbrorn".</p> <p>Tror inte på ett lyckligt slut. Om man inte lyder mamma och gör som hon vill blir det stridigheter. Att frigöra sig inget aktuellt tema för informanten.</p>
---	---

Bilaga 3c

Narrativ 17, Tolkning, kvinna, referensgrupp, naken

Naturlig meningsenhet: Tolkning	Centralt tema
<p>Jag tyckte att den här pojken verkade ganska deppig (5KN) och osäker (7KN). I början var han ganska lugn (6KN, 8KN), men sen började han göra såna där förhastade saker (8KN) och tänkte inte efter vad han gjorde. Och så börja han handla instinktivt mot slutet (6KN, 8KN). Jag tror att han tyckte att han hade ett liv där det mesta gick snett (5KN, 7KN, 8KN). Kanske inte alla dagar (5KN), men eftersom han inte hade lyckats få något arbete, så kände han sig mer eller mindre misslyckad, att han tog allt som motgångar (7KN). Han var lite arg och slö till sitt sätt tyckte jag (8KN). Utan vänner verkade det som också (8KN).</p> <p>Han gick till det där kaféet för att han inte hade nån annanstans att ta vägen (7KN) och så ville han säkert prata med nån (5KN). Jag tror att han ville få kontakt med den där flickan på kaféet (8KN). Han verkade ju vara ganska förtjust i henne (5KN, 6KN) och tyckte att hon var vacker (8KN). Han satt och såg på henne och fantiserade om henne (7KN) och tyckte om henne (5KN) och hade väl nog tänkt prata lite mera med henne (6KN). Det var som om han skulle ha känt på sig att någonting skulle hända (7KN). Men när han märkte att hon hade en pojkvän så blev han väldigt svartsjuk (5KN, 8KN) och så gick han (6KN). Han kände sig dum för att han hade blivit intresserad av henne så fort (5KN). Och så skämdes han (5KN) för att han blev svartsjuk på att hon hade en pojkvän eftersom han inte hade nån flickvän (7KN). Jag vet inte riktigt (6KN), jag minns inte det (8KN). Sa de nånting om varför han blev svartsjuk egentligen (6KN)?</p> <p>Efter att han hade varit på kaféet gick han ju i butiker och såg på kläder och stereoanläggningar (8KN). Och eftersom han inte hade arbete eller studerade så behövde han dels pengar (6KN) men dels jag tror också att han ville ha lite spänning (7KN). Och då kom han att tänka på den där flickan och att hon skulle stänga klockan sex</p>	<p>Beskriver pojkens humör</p> <p>Kombinerar början och slut. Bedömer.</p> <p>Empatiska uttalanden</p> <p>Förklaring: ville ha kontakt</p> <p>P1>P2</p> <p>Meddiktare , förklarar ut över texten</p> <p>Ut ur fiktionskontrakter</p> <p>Ifrågasätter , P3</p>

<p>och att hon räknade pengarna då och att hon var ensam, så tänkte han gå dit och råna då (8KN). Han hade ju den där stiletten i fickan (8KN) och kände sig lite starkare än den där flickan så han våga' gå dit (5KN). Dessutom var det väl det enda stället som han kom att tänka på, som han visste lite om hur det funkade (5KN). Och så var han arg och besviken över det där med pojkvännen (6KN) så han ville straffa henne (6KN).</p> <p>Han blev ganska upphetsad över sina tankar och över vad han gjorde. Jag vet inte riktigt varför (5KN, 8KN) men han var väl ovan (8KN) när han aldrig gjort nånting sånt där förut (5KN). Jag tror nämligen inte att han rånade folk alla dagar och därför blev han rädd nu (6KN). Det var både spännande och skrämmande på samma gång (5KN). Han fantiserade att han skar upp, eller gjorde ett sår på hennes hals, som han tittade länge på då förut, han blev kanske nervös och tänkte att det inte skulle lyckas eller någån sånt (8KN). Och så tänkte han på att han inte skulle få vara ifred den där första tiden ... för att han skulle komma att bli efterlyst och ... han kunde aldrig gå säker någonstans och ... alltid kunde någon känna igen honom (7KN). Åtminstone var han ganska nervös (5KN, 8KN) och rädd (5KN, 7KN) efteråt och såg sig omkring om det skulle finnas poliser (7KN) och trodde att de kom efter honom (8KN).</p> <p>I slutet av berättelsen tyckte han säkert synd om sig själv (5KN) och kände sig misslyckad (7KN, 8KN). Han kunde inte ens lyckas med att råna (8KN) utan bara klåpade sig hela tiden (7KN). Han tänkte väl nog på sitt liv då och jag antar att han hade dåligt samvete (6KN) för att han rånade den där flickan (5, 6, 8KN) för han svek ju henne på något sätt (5KN). Men det var väl först när han hade tid att lugna ner sig, eller då han satte sig ner (7KN). Då började han känna efter allt som hade hänt och vilka känslor han hade i sig. .. Då började samvetet komma fram och så började han gråta (7KN).</p> <p>Nog tycker man ju lite synd om honom (5-8KN) när han inte hade någonting bättre för sig (7KN) och för att han var ensam (8KN). Och jag tror nog att om han skulle få lite hjälp eller stöd någonstans, så skulle han nog komma sig på fötter, eller så där (5KN). Han hade ju nog försökt få kontakt på annat sätt förut men misslyckats (8KN) och sen så trösta han sig kanske eller försökte få</p>	<p>Funderar fram och tillbaka, försöker förstå, rationella argument, men också egna tolkningar</p> <p>Pojken ville ha spänning</p> <p>Enda trygga stället</p> <p>Upprörda känslor</p> <p>Förklarar, fyller ut tomrum</p> <p>Moralisk reflektion</p> <p>P3, jämför med egen värld, utgår från egna reaktionsmönster</p> <p>Vad hon tror pojken tror</p> <p>Fyller ut tomrum</p> <p>Tolkar pojkens rädsla</p> <p>Fyller ut tomrum genom att</p>
--	---

<p>uppmärksamhet på annat sätt då och så blev det som det blev (8KN). Fast nog tycker man ju också att inte borde han ha klarat sig bara med att springa undan (7KN).</p> <p>Jag skulle nog aldrig gjort som han, inte skulle jag nu ha gått och råna någon, nää (6KN, 8KN). Jag skulle ha väntat på hjälp på socialbyrån. Det borde han ha gjort också, väntat på hjälp. (5KN). Om jag inte skulle ha haft en familj som kunnat hjälpa eller vänner att gå till (8KN) så skulle jag väl ha farit till loppmarknaden och sålt allt jag har (ler) (7KN). Han verkade ju inte ha vänner (5-8KN), men nog måste han väl ha haft nån (6KN). Om jag skulle ha varit hans vän skulle jag ha sagt att han måste ta itu med sina problem (5KN). Jag sku' inte ha skällt på honom i alla fall, för det blir ju inte någån bättre av det (7KN), men nog skulle jag väl ha försökt tala med honom och få det där humöret omsvängt, så att han inte skulle vara så där och så att han inte skulle göra om allt igen (7KN). Jag skulle ha försökt prata med honom och muntra upp honom liksom (8KN). Säga att "jag hjälper till så gott jag kan så att du får ordning på ditt liv, så att det skall bli bra" (6KN, 8KN). Int' kan man ju tacka nej till hjälp på socialbyrån heller om man har det som han, man måste orka vänta på sin tur (5KN).</p> <p>Det kan ju ha gått hur som helst sen (5KN). Antingen blev det ännu sämre eller så skärpte han sig (5KN). Inte tror jag att han hoppade i sjön i alla fall, han vågade inte (8KN). Det brukar ju nog reda upp sig (6KN) för de brukar ju nog skärpa sig till slut (5KN). Antingen glömde han bort det som hade hänt och gick till socialbyrån igen eller gick till polisen och erkände (8KN). Men samvetet försvann inte utan han hade nu det hela tiden, han visste vad han hade gjort och han tänkte på det, länge tänkte han på det, nästan hela tiden (7KN). Det försvann inte (7KN).</p>	<p>reflektera och tolka in, förklara</p> <p>Samvetets röst</p> <p>Empatisk reflektion</p> <p>Moralisk reflektion</p> <p>P3, jämför med eget liv</p> <p>Beskriver vad hon själv skulle ha gjort, många alternativ, medskapande</p> <p>Empatisk och moralisk reflektion</p> <p>Positiv livssyn projiceras in på pojkens framtid</p> <p>Samvetet som plågar</p>
---	--

Narrativ 18, Tolkning, man, referensgrupp, naken

Naturlig meningsenhet: Tolkning	Centralt tema
<p>Den här pojken kände nog sig ganska illa till mods tror jag (<i>14MN</i>). Han verkade ha gett upp och orka inte göra nånting (<i>14MN</i>). Humöret var ganska bra i början, men jag tror att det förstördes i och med att han var på kaféet och den här flickan hade en pojkvän så att säga (<i>13MN</i>). Så jag tror att han i grunden var ganska lugn, men plötsligt fick han lite konstiga idéer och impulser nånstans ifrån (<i>16MN</i>). Och så blev han rädd och nervös av allt han gjorde (<i>15MN</i>). Varför han gick till socialbyrån vet man ju inte, men antagligen för att han var arbetslös (<i>14MN</i>), för han sa ju att han inte hade gjort så mycket för tillfället, han studerade inte, han jobbade inte, han var väl rastlös då och konstig. Inte vet jag. (<i>14MN</i>).</p> <p>Jag tror nog att det var ganska vanligt att allt gick på tok för honom (<i>13MN</i>, <i>16MN</i>), ganska säkert nog (<i>13MN</i>), men kanske inte så här mycket på tok i alla fall (<i>15MN</i>).</p> <p>Men som senaste tiden av hans liv sku jag tippa, när han var till socialbyrån där så var det nog så där också (<i>14MN</i>) ... Man vet ju inte vad han hade för bakgrund (<i>16MN</i>), men nog hände det konstiga saker för honom (<i>16MN</i>) så, ja, de flesta saker gick emot honom, det tror jag nog (<i>16MN</i>).</p> <p>Han gick ju från socialbyrån för att han tyckte att det var för stökigt där, lite för mycket folk och ljud (<i>16MN</i>) men på kaféet trivdes han för att det var lugnt och tyst där (<i>16MN</i>). Och så hade han blivit lite intresserad av den där flickan där (<i>15MN</i>) och trivdes i hennes sällskap (<i>13MN</i>). Han tyckte att hon var söt (<i>15MN</i>), eller rent av vacker (<i>13MN</i>) och hade börjat fantisera om henne (<i>14MN</i>, <i>16MN</i>). Nå han såg ju på hennes veck på halsen å sen så bilda han sig sina egna uppfattningar i fantasin hur hennes kropp såg ut (<i>14MN</i>) ... så hade hon ljust hår (<i>13MN</i>, <i>14MN</i>) och fint ansikte tyckte han (<i>13MN</i>), och sen var hon ungefär i samma ålder som han (<i>14MN</i>), 20 år (<i>13MN</i>) så ... han tyckte om henne ... lite (<i>16MN</i>).</p> <p>När hennes pojkvän kom dit blev han svartsjuk (<i>13</i>, <i>14</i>, <i>16MN</i>) och avundsjuk (<i>15MN</i>). Han såg när dom kysstes</p>	<p>Igenkännande, pojken verkar ha gett upp</p> <p>Identifierar förändring; först bra sen dåligt</p> <p>Beskriver många olika känslor och orsakerna till dem.</p> <p>Reflektion, jämför</p> <p>Försöker tolka och förstå</p> <p>Vill veta bakgrund, undrar förundras</p> <p>Var pojken trivs och inte trivs</p> <p>Tolkar utgående från egen livsvärld, hur det brukar hänga ihop</p> <p>Förälskelse, sex</p> <p>Moralsik och empatisk reflektion</p> <p>Tolkar in egna reaktionssätt</p> <p>Jämför med sig själv</p>

<p>där bakom och så ... när han inte hade någon egen flickvän ... till sist så äcklade de där tankarna honom så mycket att han måste gå ut (14MN). Han blev väl lite generad (15MN) och tänkte att varför sitter han här och tänker sånt där (15MN) och så sprang han ut (15MN) Det kan hända att ... äää ...mmm kanske han hade en sån uppfostran att han trodde ... att ... man inte får tänka så alltså, fantisera om flickan på det där viset (16MN). Puh, det var en svår fråga (skratt) (16MN)! Men sen när han råna henne så tror jag också att det helt enkelt var det enda sättet han vågade ta kontakt med henne på (skratt) (16MN). Det var ju ett ganska konstigt sätt att ta kontakt med flickan, men ... (16MN). Åtminstone berodde det på att han själv inte hade nån flickvän (13MN, 15MN) att han var svartsjuk (13MN, 15MN). Han sku som hämnas (15MN) fast det kanske är fel sätt (15MN). Att han skulle ha rånat henne enbart på grund av pengabrist när han inte hade något jobb och pengabehov har jag svårt att tro på (14MN).</p> <p>Sen när han blev rädd och upphetsad tror jag att det berodde på att han märkte att han hade kontrollen (15MN). Han blev upphetsad när han fick som han ville ... när han som märkte att hon blev rädd (15MN). Och hur konstigt det än låter så tror jag att (skratt) mmm (16MN) .. jaa .. nå han fick ju på ett sätt vara nära henne ... han hotade henne, men på ett sätt tror jag att han ... liksom trodde att han .. stötte på henne på något sätt fast han ... (16MN). För han tyckte om den där flickan i alla fall på något vis (15MN). Och så hade han säkert aldrig rånat någon förut, det var kanske första gången han rånade, inte vet jag heller men (14MN)... så han visste inte riktigt hur flickan skulle reagera, om hon skulle kunna börja säga emot honom eller vad hon skulle ... men hon gav ju nog pengarna då i alla fall, men han var rädd just då (14MN).</p> <p>Hur han kände sig i kön på Mcdonalds kan jag inte säga (13MN), det minns jag inte (15MN). Sa de nånting om det (15MN)? Men antagligen nervös (16MN) och påtittad (skratt) (14MN). Han kände väl sig så där att, hjälp, ingen känner väl igen mig? (14MN). Han var som helt livrädd att nån sku upptäcka honom, eller att nån skulle säga nånting, att var det du som råna ungefär, att direkt polisen kom så sprang han ut, fast polisen inte visste</p>	<p>Värderar, moraliserar</p> <p>Förklarar vad saker beror på</p> <p>Stark åsikt, tar ställning</p> <p>Kontrollens betydelse för upphetsning</p> <p>Värderar, tolkar, tror – hämtar material från eget liv</p> <p>Rationella förklaringar</p> <p>Ut ur fiktionskontrakt, ifrågasätter</p> <p>Beskriver rädsla för att bli upptäckt</p> <p>Kommenterar, fyller ut</p>
--	---

<p>nånting förstås (<i>14MN</i>).</p> <p>Sen när han satt på kajen tror jag nog att han kände sig väldigt misslyckad (<i>13MN, 14MN</i>), han tänkte väl som att ... alla dagar går likadant och ingenting lyckas för honom (<i>13MN</i>). Så tror jag nog att han skämdes innerst inne (<i>14MN</i>) och ångrade allt vad han gjort den dagen (<i>14MN, 15MN</i>). Så var han väl lessen också för att han inte studerade, eller kunde studera någonstans eller hade något jobb (<i>14MN</i>). Och så tror jag att han fundera på vad han skulle kunna göra för att sluta, sluta vara vild (skratt) och bli hederlig, få ett vanligt jobb eller en studieplats och så vidare (<i>16MN</i>).</p> <p>Nja, nog tycker jag väl synd om honom (<i>13, 14, 16MN</i>) lite. Fast, ja, nog tycker jag att han var dum i huvudet den där Robert! ... (<i>15MN</i>). Men klart, nog tycker man ju synd om nån som inte har det så lätt (<i>16MN</i>) och som måste ta till såna åtgärder att de börjar råna en cafeteria (<i>14MN</i>). Kanske om han hade lyckats få kontakt med den där flickan, så hade det varit ett annat liv för honom (<i>13MN</i>). Sen vet man ju inte hur hans familj ser ut (<i>16MN</i>). Han borde väl ha varit på socialbyrån så skulle han ha fått någån pengar därifrån i stället (<i>16MN</i>). Och jag tror nog att han hade dåligt samvete för nästan allt han gjorde, det tro jag nog (<i>13-16MN</i>).</p> <p>Det är nog svårt att säga vad jag själv skulle ha gjort i samma situation (<i>13MN, 14MN</i>). Man har inte varit i den situationen än, så ... (<i>13MN</i>). Antagligen skulle jag ha sökt en studieplats eller ett jobb (<i>14MN</i>). Och om det inte lyckats, ja, det nog svårt att veta vad jag skulle göra. Jag kan inte svara på det (<i>14MN</i>). Om jag varit helt pank så skulle jag inte ha gått till kaféet i alla fall, jag skulle nog ha gått någon annan stans. Kanske till varuhuset och tittat på saker (<i>16MN</i>). Och vem säger att han inte skulle ha fått hjälp om han skulle ha väntat ... (<i>15MN</i>)?</p> <p>Om jag hade varit hans vän skulle jag nog ha försökt få honom att sluta stjäla (<i>14MN</i>) och så skulle jag ha uppmuntrat honom att gå tillbaka till kaféet och erkänna (<i>14MN</i>), att reda upp allting, att han sku stå för vad han har gjort (<i>15MN</i>). Och så skulle jag väl ha sagt att allting nog ordnar sig i längden i alla fall (<i>13MN</i>) och så sku jag ha sagt att han skall komma med så går vi och äter pizza och pratar igenom det hela (<i>16MN</i>).</p>	<p>Rik förklaring på varför pojken kände sig misslyckad</p> <p>Skam</p> <p>Projicerar in positivare känslor i pojken, optimist</p> <p>Ambivalenta känslor</p> <p>Empati</p> <p>Om allt varit på ett annat sätt</p> <p>Reflekterar och bedömer</p> <p>Värderar</p> <p>Tar avstånd från pojkens sätt att hantera situationen</p> <p>Moralisk värdering</p>
--	--

<p>Jag tror han tog sig en ordentlig tankeställare på kajen (16MN) och jag vill ju tro att det gick bra (16MN) för honom sen, att han sluta stjäla och erkände och bad om ursäkt (14MN, 16MN). Det beror helt och hållet på om han fick en verklig kamrat eller en verklig vän eller en flickvän, så tror jag nog att det lyckades för honom (13MN). Och jag tror inte att han blev fast (14MN), för han höll sig säkert undan så otroligt. De här småsnattarna blir ju inte fast hela tiden precis (15MN). Så det mest troliga i dagsläget är väl att ingenting hände (15MN). Han gick väl hem skulle jag tippa, för han bodde säkert med sin mamma och pappa i nåt vindskrypin eller någån liknande. Så ligger han väl där och får nå mat nu som då, sku jag tippa (14MN).</p>	<p>Uppmuntra till hederlighet</p> <p>Tröst. Empati.</p> <p>Vill tro att det gick bra</p> <p>Funderar fram och tillbaka vad som behövs till det</p> <p>Men avslutar med pessimistiska uttalanden.</p>
--	--

Narrativ 19, Tolkning, kvinna, referensgrupp, effektsatt

Naturlig meningsenhet: Tolkning	Centralt tema
<p>Den här Robert verkade ganska nedstämd (3KE) och depressiv (4KE) tyckte jag. Han var ganska olycklig (1KE) och tyckte synd om sig själv (4KE). Han verkade också ganska ombytlig (1KE), ganska impulsiv (2KE), att omgivningen påverkade honom jättemycket (1KE). Där i början verkade han ganska lugn, men sen svängde det plötsligt ... så att han skulle råna ... det var väl säkert inte meningen riktigt (2KE).</p> <p>Han blev väl lite småkär i flickan på kaféet, när han satt där (1KE, 4KE). Han tyckte att hon var söt (4KE) och intressant (2KE). Han satt ju och såg på henne och ... funderade allt möjligt (2KE), fantiserade väl mest om hur hennes kropp såg ut (3KE). Han blev väl lite längre kvar där just för att han blivit smått förtjust i henne (1KE) och för att han skulle få sitta och se på henne (4KE). Hon var ju lika gammal som han och hade ett arbete och så där (4KE). Han blev lite avundsjuk på det (4KE). Han tänkte väl att han skulle få någon kontakt med henne (2KE), men han gick då när den där pojkvännen hennes kom dit (2KE). När han såg att dom gick in i bakrummet och kysstes där (1KE, 4KE) så blev han svartsjuk (2, 3, 4KE) och tänkte att han kan ju inte</p>	<p>Empatiskt igenkännande</p> <p>Kombinerar början och slut</p> <p>Meddiktande, fyller ut tomrum</p> <p>Har berörts</p> <p>Identifierar ungdomskänslor</p>

<p>sitta här och tänka på det här heller (<i>IKE</i>). Han blev svartsjuk på den där pojken och alla andra pojkar som han såg som hade en flickvän (<i>2KE</i>, <i>4KE</i>), ja, på dem båda två tror jag (<i>3KE</i>).</p> <p>För jag tror nog att han råna henne sedan just för att han var svartsjuk på henne för att hon hade det så bra (<i>2KE</i>), att han på något sätt var arg för att hon hade det mycket bättre än han (<i>IKE</i>). Kanske blev han besviken på henne, när han trodde att han skulle som ... trodde att hon kanske var någonting för honom (<i>3KE</i>). Kanske låg det ett annat motiv än att han var utan pengar och utan jobb bakom vad han gjorde (<i>4KE</i>). Kanske tänkte han att hon ska få sig för att hon har nån att vara tillsammans med (<i>4KE</i>). Han tyckte att det var bara motgångar för honom och hon har det så bra (<i>2KE</i>). Och så var han impulsiv också, han kände att han måste göra någonting (<i>2KE</i>).</p> <p>Fast egentligen tror jag att han råna henne för att han ville ha kontakt (<i>IKE</i>). Han tyckte att hon var vacker och kanske egentligen skulle ha velat ha kontakt på annat vis, men att det här var en så helt bisarr situation för honom också så att (<i>IKE</i>)... Det verkade int' som om han sku' ha råna förut, utan att det blev som ett infall, så att det blev lite som kontraster där som säkert verkade upphetsande (<i>IKE</i>). Och egentligen tror jag att han inte riktigt visste vad han gjorde (<i>2KE</i>), han blev liksom ... han tänkte liksom att "au, jag gjorde det här nu, att det var ju inte riktigt meningen" (<i>2KE</i>). Och så blev han säkert både rädd och upphetsad för att han gjorde nånting fel (<i>3KE</i>). Det var säkert någonting spännande i det också. (<i>3KE</i>, <i>4KE</i>). Det brukar ju vara det när det är någonting som man egentligen inte får göra. (<i>3KE</i>). Det var upphetsande att det äntligen hände någonting spännande i hans liv (<i>4KE</i>).</p> <p>Men sen var han ju rädd för att bli upptäckt (<i>2KE</i>), att någon skulle känna igen honom (<i>3KE</i>). Han tyckte att allihopa såg på honom (<i>IKE</i>), och kände som att nån var efter honom (<i>3KE</i>), precis som om allihopa skulle ha vetat att han hade rånat ett café just (<i>IKE</i>). Han svängde sig bakåt och såg på allihopa som om de skulle ha misstänkt någonting (<i>IKE</i>). När han stötte på en polis (<i>IKE</i>, <i>4KE</i>) blev han rädd (<i>IKE</i>) och osäker (<i>2KE</i>).</p> <p>Det verkade inte någån ovanligt för honom att allt gick på tok (<i>1-4KE</i>), han verkade som ganska uppgiven</p>	<p>Förklarar orsakssamband</p> <p>Empatiska förklaringar till pojkens känslor</p> <p>Projicerar in, tolkar och tror, fuller ut tomrum, vrider och vänder, förstorar och förminskar</p> <p>Kontaktbehov</p> <p>Empatisk förklaring på många plan</p> <p>Värdering</p> <p>Pojkens rädsla och varför</p>
--	---

<p>egentligen (2KE). Man fick det intrycket att han var en sån där människa som nu inte egentligen brydde sig i att ... sitta på socialbyrån och kanske få hjälp utan sket i allt (4KE). När man inte har något att göra om dagarna, så vill det lätt bli så där (2KE). Men att det här verkade ändå vara ett steg vidare, eftersom han var ganska rädd i alla situationer (1KE).</p> <p>Och när han satt där på kajen tror jag nog att han tyckte lite synd om sig själv (4KE). Han tänkte väl nog att nej, nu har jag gjort fel, att nu sku jag nog behöva börja göra någonting bättre ... när han nu börja gråta också så (2KE). Han skulle väl inte ha velat vara med mera (3KE). Kanske han skämdes för vad han hade gjort (4KE). Allting hade skitit sig för honom (1KE). Så jag tror nog att han verkligen skämdes för allt han gjort (1-4KE) eftersom han satt där och kände sig misslyckad (1KE). Och kanske han inte egentligen ville råna den där flickan, han fick bara ett infall att han skulle göra det (1KE).</p> <p>I början tyckte jag nog lite synd om honom (1-4KE) men sen tyckte jag han verkade så skum till sist, så jag vet inte om jag tyckte synd om honom någån mera då (3KE). Inte är det ju normala människor som börjar, som går och rånar ett café eller som så där (2KE) och nog var det var lite synd att han skulle göra bort sig så där bara för att han hittade en stilett i misstag på en toalett (4KE). Men man vet ju inte riktigt vad hans bakgrund är, att vad har han sysslat med tidigare, att det kan vara hans eget fel (1KE).</p> <p>Jag skulle nu aldrig ha rånat den där kassan eller den där flickan (1-3KE). Jag skulle nog hellre ha frågat hjälp av någon (1KE), där hemma eller nån annanstans (2KE) eller försökt skaffa jobb själv på något vis (4KE). Jag tyckte att det verkade som om han skulle ha stängt ute alla andra, han var så ensam (1KE). Nån vän måste man väl ha (3KE) men han hade knappast nån sån där riktigt nära vän (4KE). Han rörde ju sig ute ensam hela tiden (1KE).</p> <p>Det är nog svårt att veta vad man skulle ha sagt åt honom (1KE). Men om jag varit hans vän skulle jag väl sagt att han får lov att rycka upp sig lite, att det blir inte någån bättre av det här (1KE). Jo, jag sku ha sagt att ”kom med nu, så ska vi leta efter nånting åt dej att göra</p>	<p>Dåligt samvete gör sig påmint</p> <p>Värdering</p> <p>Moralisk reflektion</p> <p>Moralsikt fördömande</p> <p>Empati</p> <p>Skam</p> <p>Empatisk reflektion</p> <p>Etisk reflektion</p> <p>Evaluerings</p>
--	--

<p>och sitt inte här och deppa” (2KE). Jag skulle ha sagt att han skall ta sig i kragen (3KE). Och så sku jag ha försökt förklara för honom, att det blir inte bättre av att stjäla och ha sig, utan man borde nog lösa det på något annat sätt (3KE).</p> <p>Nå eftersom han verkade så där ångerfull på något vis så tror jag nog att det ändå gick bra för honom sen (1KE, 2KE), att han ångrade allt han gjort (1KE, 3KE). Kanske han började om på nytt (2KE). Han kanske förstod att han måste nog göra någonting åt sitt liv, eller åt sig själv, att han inte kan gå och hålla på på det där viset (4KE). Kanske fick han hjälp från socialbyrån (2KE), kanske sökte han jobb någonstans (4KE). Han försökte fast det var motgångar och han inte hade någån pengar och behövde nån hjälp då också (3KE). Han började om och gick till socialen och försökte igen (3KE).</p>	<p>Moralisering</p> <p>P3, jämför med eget sätt att hantera svårigheter</p> <p>Negativare inställning till pojken</p> <p>Svårt att veta vad hon skulle sagt, men antagligen tröstat och moraliserat</p> <p>Positiva och optimistiska tankar om pojkens framtid återspeglar värderingar i eget liv</p>
---	---

Narrativ 20, Tolkning, man, referensgrupp, effektsatt

Naturlig meningsenhet: Tolkning	Centralt tema
<p>Den där Robert verkade nog inte vara den här trygga vanliga personen, det fanns nog mörka sidor i honom (12ME). Jag uppfattade honom som ganska deppig för det mesta (9ME), ganska bitter och inåtvänd på något vis (11ME). Jag tyckte också att han var helt instabil (10ME, 12ME), att hans beteendemönster växla ganska snabbt (10ME). Han var aldrig på riktigt bra humör (10ME), men just efter att han hittat stiletten kände han sig ganska överlägsen och mäktig (9ME).</p> <p>Han gick till det där kaféet för att han inte hade något annat att göra (10ME) och han dröjde sig kvar där för att han var intresserad av den där flickan (10ME) och tyckte att hon var fin och trevlig på någån vis (11ME), spännande (12ME). Han tyckte att hon hade ett vackert ansikte, och så var han fascinerad av nå veck som hon hade mellan hakan och ansiktet (12ME). De sa där att han studerade hennes utseende, så han var kanske lite intresserad av henne (10ME), tyckte att hon var snygg och så där (12ME). Så ville han ha någonting att vila</p>	<p>Beskriver pojkens känslor på ett rikt sätt</p> <p>Tolkar tomrum</p> <p>Värderar</p> <p>Tolkar och tror, fyller ut luckor</p> <p>Känner igen ungdomsförälskelse</p>

<p>ögonen på (11ME). Han la märke till henne och jag tror, som sagt, att han tyckte om henne (12ME) och han försökte väl få kontakt med henne på nåt sätt (9ME).</p>	Meddiktande
<p>När den där manliga bekanta (9ME), hennes pojkvän, kom dit, så blev Robert svartsjuk (10ME, 12ME), speciellt när han såg att de tog en snabbkyss (9ME). Sen så börja han säkert skämmas över att han blev svartsjuk (10ME). Men jag tror nog att det var svartsjukan som var största orsaken till att han råna henne sen (9ME), han skulle straffa henne för att hon hade pojkvän (10ME), han kände lite ilska över det (12ME). Sen hade han ju varit arbetslös länge så han fick väl lite spänning av sånt där rånande (9ME), att han sökte spänning eller nåt sånt (11ME). Och så framgick ju där att han inte hade några pengar och .. jag vet inte, det kan väl vara en orsak också (10ME, 11ME).</p>	Moralisk reflektion Söker förklaringar Värdering Sökte spänning
<p>Men han verkade inte precis som om han skulle ha varit någon professionell rånare (10ME), det var väl första gången han gjorde någonting sånt (11ME), så jag kan nog förstå att han blev ganska rädd och upphetsad (9ME, 10ME), när han gjorde det. Bara tanken på vad han höll på att göra gjorde att han blev upphetsad (9ME), för han tänkte ju hur det skulle kännas att skära upp halsen på henne och ... (11ME). Och så var det ju spänningen också (11ME). Sen när han hade rånat var han ju rädd (9ME, 12ME) och nervös (10ME), nästan paranoid (10ME). När han fick syn på polisen (9-12ME) fick han riktigt spända nerver (10ME) och sprang ut (9ME, 12ME).</p>	Empatisk reflektion Rationell reflektion Emotionell reflektion
<p>Han verkade inte vara nån ”vinnare” precis den där Robert (10ME), int’ verka han ha riktigt myki tur int’ (11ME) men jag tror nog knappast att allting alltid gick så dåligt som det gick den här dagen (10ME). Det måste nog ha varit en speciellt dålig dag (9ME). Vad han sedan tänkte när han satt vid kajen vet jag inte (12ME), men inte mådde han nu bra åtminstone (12ME). Han fundera väl nog på hur han lyckats ställa till det för sig (11ME) och vad han skulle göra nu, vad han skulle ta sig till (10ME). Han måste ju ha varit ganska förbittrad över att vid det laget vara eftersökt av polisen (12ME) och att nån annan har farit iväg med pengarna som han har stulit, så det var som till ingen nytta (12ME).</p>	Värdering Empatisk reflektion
<p>Att jag skulle tycka synd om honom kan jag inte direkt</p>	Meddiktare, fyller ut tomrum

<p>påstå (9ME, 11ME, 12ME). Han ställde ju till det för sig själv också, så han har ju sig själv att skylla (11ME, 12ME), allt var hans eget fel (9ME). Men klart, lite synd kan man tycka om honom i allmänhet (10ME, 12ME) för att han nu inte har haft en bra dag (10ME).</p>	
<p>Jo, jag tror nog att han hade dåligt samvete (9-12ME) för vad han gjort den där dagen. Om det fanns någån samvete i honom så måste han nog ha haft det ... och det fanns det väl eftersom han började gråta där i slutet (11ME). Jag tror nog att han hade dåligt samvete för att han hade skrämmt upp den där flickan. Hon hade ju varit så snäll mot honom, lett sympatiskt mot honom och ... (9ME). Och för att han hade betett sig som han hade gjort, för att allt skulle ha kunnat ta en annan vändning om han skulle ha stannat vid socialbyrån och ... och för att det såg ut så där i hans liv just då (11ME).</p>	<p>Evaluering</p> <p>Moraliserar och tar avstånd</p>
<p>Det är nog svårt att säga vad man själv skulle ha gjort då man aldrig har varit i hans situation ... jag vet faktiskt inte (11ME), det är svårt att föreställa sig (12ME). Men inte skulle jag vara så desperat så jag skulle råna en cafeteria (12ME). Nog finns det alltid nån annan utväg (12ME), nog skulle jag ha hittat på någonting nog ... antagligen skulle jag ha försökt börja studera, börja studera (10ME). Eller så hade jag frågat om jag skulle få låna pengar ... av några släktingar (9ME) eller nån kamrat (11ME) ... eller se om de kunde bjuda på käk eller nåt liknande (11ME). Det kom ju inte fram om den här pojken hade några vänner (9ME, 11ME). Kanske han hade någon, den där flickan skulle väl ha kunnat vara hans vän, men det gick nu så där nu (9ME). Nog måste han väl ha haft nog nånstans. Jag är inte riktigt säker, han verkade inte alldeles för social int', men nog hade han säkert nånstans (10ME). I och för sig verkade han vara en sån där enstöring (11ME, 12ME).</p>	<p>Reflektion fram och tillbaka</p> <p>Evaluering</p> <p>Moraliserar</p>
<p>Om jag skulle ha varit hans vän skulle jag väl ha sagt "Fy skäms!" (10ME) eller frågat vad han har ställt till med nu igen (11ME). Han verkade ju vara en som ställer till det ganska mycket för sig (11ME). Jag tror nog att jag skulle ha pratat med honom en stund (12ME) och åtminstone sagt att han måste gå till polisen (9ME, 10ME) och erkänna det hela (12ME). Inte blir det bättre att han rymmer iväg från det (12ME). Dessutom får han förmildrande dom (9ME) om han överlämnar sig till</p>	<p>Evaluerar</p> <p>Tar avstånd. Kommer med många alternativa alternativ, diktat vidare</p> <p>Fram och tillbakarörelse</p>

<p>polisen (<i>9ME</i>). Ja, jag skulle ha sagt att han måste reda upp de på något vis, åtminstone gå tillbaka till kaféet (<i>10ME</i>) och be om ursäkt (<i>10ME</i>). Jag vet inte, man borde känna honom mera. Om jag skulle ha varit hans vän skulle jag säkert ha haft mycket mera att säga, men jag vet ju inte så mycket nu (<i>10ME</i>).</p> <p>Jag tror nog att han blev fast förr eller senare (<i>9-12ME</i>) ... för både rån och att han tagit bort alarmknappen och sånt (<i>10ME</i>), tur hade han annars (<i>11ME</i>). Sen är det svårt att säga ... eftersom han verkade vara förstagångsförbrytare så fick han knappast så mycket fängelse, om han fick någån sånt. Man vet ju inte hur stora belopp det rör sig om, men det var ju väpnat rån också, så nog är det ganska allvarligt nog (<i>10ME</i>). Om han inte blev fast fortsatte det väl i samma stil efteråt (<i>11ME</i>). Och sen vet jag inte riktigt. Kanske han hittade en vän någonstans (<i>12ME</i>).</p>	<p>Konklusion</p> <p>Humor</p> <p>Tolkning</p> <p>Moralisk och rationell reflektion</p> <p>Ut ur fiktionskontraktet</p> <p>Vill inte ta ställning</p> <p>Fram och tillbaka, emn det rätta segrar till slut.</p> <p>Evaluerar.</p> <p>Svagt positiv.</p>
--	---

Bilaga 3d

Narrativ 21, Tolkning, kvinna, undersökningsgrupp, naken

Naturlig meningsenhet: Tolkning	Centralt tema
Den här pojken var nog ganska rädd och försiktig och skrämmd och hade liksom inte gjort nå sånt här förr och märkte att han gjorde helt fel (28KN). Han var liksom inte på bra humör (25KN, 26KN) och han sprang så fort när expediten sa att alarmknappen var borttagen så sprang han iväg (26KN). Så först var han glad men sen blev han nog lessen till slut (27KN).	Beskriver, tolkar
Han tyckte att flickan i kaféet var snäll och trevlig (26KN) och tänkte att han sku nog trivas där i café (27KN). Och så tyckte han att hon var jättesöt (28KN) och blev jätteavundsjuk sen när han märkte att hon hade pojkvän (28KN). Och sen ville han ju ha pengar från henne (25KN).	Början-slut
Men först stanna han kvar där för att han ville titta på henne (28KN) och för att han skulle få se andra människor också (27KN). Och så var det väl det att den där flickan kom och prata med honom (25KN) och så funderade han på hur de arbetar på det här kaféet (26KN). Robert blir jättesvartsjuk (28KN) när han ser en flicka med nån pojke och han tänker liksom att han hade ingen flickvän själv, därför blev han avundsjuk där (28KN). Och det skämdes han för. Han skämdes också då han stal den där rocken, då han stal pengar (27KN). Han stal den där kassan för att han inte har några pengar (25KN, 28KN) och för att han ville visa att han kan nog han också (28KN). Och så ville väl han få nån lön också (27KN). Nå först steg han upp från bordet och sa "får jag en kopp kaffe till?" sa han, och så for han själv och tog fram vapnet och gick till flickan och sa "ta hit pengarna!" (26KN). Han tänkte väl göra mord, eller vad det nu var (26KN).	Igenkännande, speglar mot egna upplevelser
Han blev rädd och upphetsad för att han märkte att han gjorde fel (28KN). Och när han tänkte på vad han gjorde, eller vad han hade gjort, och sen skar han ett sår på halsen (26KN). Då han skar med den där kniven, så blev upphetsad och stressad (25KN). Och så blev han stressad	Diktat till
	Konkrete associationer
	Vill bevisa att han kan
	Egna associationer
	Meddiktning
	Samvetets röst känns igen
	Blandarihop

för att han sprang (27KN). Han gick ju ut på gatan sen då och så var det så mycket folk där, och så sprang han ju mellan alla de där folken (27KN).	På Mcdonalds är man hungrig
På Mcdonalds kände Robert sig hungrig (27KN) och upphetsad (25KN). Han kände sig också dålig (28KN) och så såg han en polis och då stack han iväg (26KN), sprang ut (28KN). Men den där polisen steg bara in i sin egen polisbil och for iväg ... (26KN, 28KN).	Kausalitet
Det kan nog vara så att det var vanligt att allt gick på tok för Robert (28KN), jo-o (27KN). Han hade väl otur (25KN) och nu var han efterlyst (26KN).	Tror det var vanligt
På kajen sen satt han och grät och tänkte på flickan (26KN). Han var deppig och sur och han ville nog bort från allt det där (25KN). Han tänkte att han var misslyckad och varför gjorde han det, att han skulle hellre ha gått till socialbyrån och fått pengar där (28KN).	Minns adekvat
Jag tycker nog på någån sätt synd om honom nog (26KN, 28KN). Jo, därför att allting gick på tok och varför sku han ta läder (25KN) ... jag kan inte förstå det, varför tog han pengarna från den där, eller han ville ha pengarna, men jag minns inte om han tog dem, men jag tycker nog synd om honom, faktiskt (25KN). Jag vet inte varför han gjorde allt det där, jag vet inte varför (25KN). Han hade kanske ett yrke, men han hade inte fått nå jobb och sen måste han ju få pengar på något sätt och han orkade inte vänta där på socialbyrån (28KN). Sen tänkte han pröva en annan lösning och han märkte också att den var dålig (28KN).	Tänkte han var misslyckad, egna upplevelser i bakgrunden?
Säkert hade han dåligt samvete när han tänkte på vad han hade gjort (25K-28N). Han hade väl dåligt samvete för att han hade stulit den där rocken (27KN) och jag tror inte att han kände sig bra av att ha stjälat från den där servitrisen de där pengarna (28KN). Då han inte hade pengar i plånboken (25KN) så tog han allt det där andra i stället (25KN).	Empati
Jag sku int' börja råna för att jag inte har några pengar (28KN). Om jag skulle bo hemma ännu så sku jag få pengar ännu hemifrån (28KN). Annars sku jag själv ha tagit ut pengar från bankautomaten och sen skulle jag ha dragit in på Mcdonalds (26KN). Eller så sku jag ha fråga efter jobb, försöka hitta jobb (25KN, 27KN). Jag sku hjälpa till lite därhemma och så där (25KN). Jag sku ta	Kognitiv dissonans
	Försöker förstå, fyller ut
	Evaluerar
	Moralisk reflektion
	Försöker först
	Jämför med eget

<p>betalt för att jag klipper gräset och sånt, så sku jag förtjäna en liten slant (25KN). Men det sku inte räcka nå långt (25KN).</p> <p>Int' tror jag han hade några vänner, han hade inga vänner alls (25KN, 27KN). Inte vad jag hörde på bandet åtminstone (25KN). Han hade bara såna där tanter som kom och prata med honom, men han hade inga vänner åtminstone, det hade han inte (25KN), ingen flickvän heller (26KN). Det verkade nog som om han skulle ha varit helt ensam (28KN). Om jag skulle ha varit hans vän så skulle ha sagt åt honom att han ska sluta med det där ... det där upphetsade och försöka vara ordentlig och inte stjäla (25KN). Absolut inte alls det (25KN). Jag skulle ha sagt: "Så där skall man inte göra på riktigt" (26KN). Och så skulle jag väl ha försökt trösta honom och sagt att "du vet nu nästa gång att man skall inte göra så där" (28KN).</p> <p>Sen tror jag att han for hem och grubbla över vad han hade gjort (25KN). Kanske ville han vara ensam (25KN). Så blev han väl nog fasttagen av polisen (26KN). Och så erkände han att han hade stjälat och så satt han i fängelse några månader (28KN). Och så gick det väl bra sen nog (27KN).</p>	<p>handlingssätt</p> <p>Ger många förslag på alternativ handlande, fyller ut tomrum</p> <p>Evaluerar</p> <p>Projicerar in egen värld, "bara såna där tanter"</p> <p>Känner igen ensamhet</p> <p>Moralisk och etisk reflektion</p> <p>Tror att pojken ångrade sig</p> <p>Det rätta segrar</p> <p>Det goda segrar</p>
---	---

Narrativ 22, Tolkning, man, undersökningsgrupp, naken

Naturlig meningsenhet: Tolkning	Centralt tema
<p>Jag tyckte nog att den här pojken hade ett ganska bra humör (36MN) och var glad av sig (34MN). Jag tror nog att han trivdes på socialbyrån för han for ju dit och tog en kniv (34MN). Eller jag vet inte om han trivdes precis (34MN, 35MN).</p> <p>Flickan på kaféet torkade borden och räknade kassan (34MN) och han tänkte kyssa henne, de kysste varandra (36MN). Han stannade kvar där på kaféet för att han tyckte om att vara där när flickan var där (36MN). Och så kanske han ville dricka kaffe två gånger (35MN). Och så var ju polisen efter honom (33MN), så han vänta att polisen sku far bort innan han kommer därifrån annars</p>	<p>Pojken var glad, projicerar in egna normer Socialbyrån bekant</p> <p>Schema för café</p> <p>Polisens roll</p>

<p>märker de honom (34MN).</p> <p>Han skämdes nog för att han hade tagit pengar och sånt (33MN, 34MN). Han var ju utan pengar från början, det var därför han tog pengar av henne (33MN). Och så blev han ju arg (36MN). För han tyckte om flickan (36MN). Polisen vet ingenting om det men de kan fara dit och undersöka (34MN). Pojken var rädd för polisen (35MN) och han var också rädd att nån sku märka honom (33MN). Han blev så rädd att han sprang sin väg. Till hamnen. (34MN).</p> <p>I kön till Mcdonalds kände han sig inte alls bra (36MN), han var darrig (33MN) och upphetsad (35MN), inte alls trygg (34MN). Men jag tror inte att det var vanligt att det gick på tok för honom (33-35MN) för han brukar nog betala (34MN).</p> <p>När han satt på kajen tänkte han på flickan i bageriet (35MN) och varför han gjorde så där och om han kan bli efterlyst för att han gjort så där (33MN). Han satt med sin rock och tänkte att han skall göra någonting (34MN), han tänkt han sku fara och simma (36MN). Jag tycker nog lite synd om honom (36MN) jag för han är arg, sur och lessen och elak (35MN). Och jag tror nog att han hade dåligt samvete när han gjort så där (33-36MN). Det är klart det (34MN). Jag skulle inte ha gjort så där (33-36MN). Jag skulle väl nog söka nå jobb och försöka på något sätt (33MN, 36MN), frågat åtminstone om det finns nå jobb (35MN). Eller så skulle jag ha gått ut och farit hem (34MN).</p> <p>Jag tror inte att den här pojken hade någon vän, någon flickvän (33-36MN). Och jag vet inte riktigt vad jag skulle ha sagt åt honom om jag varit hans vän (36MN). Det var en svår fråga (35MN). Men nog skulle jag väl ha sagt att man inte egentligen får göra så där (33MN). Frågat att varför gjorde, varför tjuv ... (33MN). Kanske kallat på polisen (34MN).</p> <p>Jag tror nog att det gick dåligt för honom sen om de fick fast honom (33MN) Han hörde ju någån ljud och jag tror han blev fast (35MN). Och så kysste, han kysste och pussade den där flickan på munnen (34MN). Så blev han svartsjuk, blev besviken (34MN).</p>	<p>Moralisk och etisk reflektion</p> <p>Meddiktare, fyller ut</p> <p>Kopplar början till slutet</p> <p>Berättar egentligen om sig själv</p> <p>Moralisk reflektion</p> <p>Konkret association</p> <p>Jämför med eget handlande</p> <p>Ut ur fiktionen</p> <p>Reflekterar</p> <p>Kognitiv dissonans med eget handlande</p> <p>Privata associationer</p>
--	--

Narrativ 23, Tolkning, kvinna, undersökningsgrupp, effektsatt

Naturlig meningsenhet: Tolkning	Centralt tema
<p>Jag tyckte nog att Robert hade bra humör först, men sen blev det sämre (24KE) . För sen var han nervös (22KE) och sur (23KE), hade dåligt humör (21KE).</p> <p>Han tyckte att flickan på kaféet var vacker (22KE) och bra (23KE) och att hon verkade trevlig och ... snäll (24KE). Han sku va kär i henne (21KE). Och han stanna på kaféet för att han ville vara där och hjälpa till (23KE) och för att han beundrade den där flickan (23KE) och kanske ville se på henne (21KE). Han tyckte att det var så synd att hon var så där lessen (24KE). Men när han såg att den där flickan hade en pojkvän (21KE) börja han skämmas över sina snuskiga tankar (22KE) och måste gå ut för att han mådde dåligt (23KE, 24KE). Han blev nog väldigt besviken (21KE). Och så rånade han henne för att han ville ha pengar (23KE) till den där läderjackan (24KE) när han var utan pengar (22KE). Sen blev han väldigt rädd att nån sku komma och ta fast honom (22KE, 24KE). I kön till Mcdonalds till exempel var han också nervös, för att polisen sku komma efter honom (22KE).</p> <p>Inte tror jag att det var vanligt att det gick på tok för honom (21KE, 22KE). Det var väl bara en sån dag (22KE). Och då han skämdes också så (23KE). Men där i slutet av berättelsen tror jag nog att han funderade mycket på ”varför gjorde jag det här nu egentligen?” (22KE, 24KE). Att ”vad har jag nu riktigt gjort?” (22KE). Och så tror jag att han tänkte på flickan också (21KE). Och så hade han dåligt samvete (21-24KE) ett riktigt stort samvete (24KE). Men jag tycker inte synd om honom (21-24KE), inte någån mycke’ i alla fall (24KE). Bara för att han inte hade några kamrater (23KE). För han verkade väldigt ensam (21KE, 23KE, 24KE).</p> <p>Det är svårt att veta vad jag skulle ha gjort själv (21KE), jag vet inte (21KE). Var han arbetslös den där pojken? Eller gick han i skolan? (21KE). Kanske skulle jag ha</p>	<p>Kopplar början o slut</p> <p>Schema för café</p> <p>Projicerar in egna önskningar</p> <p>Berättar också adekvat</p> <p>Minns ur det gick till</p> <p>Föregår</p> <p>Positiv människosyn projiceras in</p> <p>Moralisk reflektion</p> <p>Etiskt ställningstagande</p> <p>Empati</p>

<p>gjort likadant, råna (22KE), jag tror nog det (22KE). Eller så sku jag genast ha gått till socialen (23KE) eller till polisen (24KE). Om jag skulle ha varit hans vän sku jag ha sagt, att han ska gå och anmäla sig, för man får lindrigare straff då man går själv, liksom frivilligt (22KE). Och så sku jag ha sagt ”gå härifrån” (23KE). Jag sku int’ ha trösta honom i alla fall (24KE).</p> <p>Hur det gick sen med Robert vet jag inte, för jag har inte hört vidare på kassetten ännu (21KE). Men jag tror nog att de där två som jagade honom fick fast honom och så förde de honom till polisstationen (24KE). Och så bekände han och så ångra han sig (22KE) och så gick det bra nog för honom till slut (24KE).</p>	<p>Försöker förstå bakgrunden till att pojken gjorde som han gjorde</p> <p>Tar avstånd från det som är fel</p> <p>Egna regler projiceras in</p>
--	--

Narrativ 24, Tolkning, man, undersökningsgrupp, effektsatt

Naturlig meningsenhet: Tolkning	Centralt tema
<p>Den där Robert tyckte int’ att det var nå kiva på socialbyrån (29-32ME) men i kaféet trivdes han och var glad (32ME) ända tills han blev arg (32ME), lessen och ilsken och alltihopa (30ME). Han började springa när expediten kom, han var rädd (29ME).</p> <p>Robert tyckte att den där flickan var söt och gullig (31ME). De sa ju i berättelsen att han inte hade nån flickvän (29ME), men han tänkte väl att det sku ha kunna vara hans flickvän (29ME). Så han stanna kvar i kaféet för att han kanske blev intresserad av den där flickan (29ME) och så tror jag att han sku ha vela’ jobba där (31ME). Men så rusa’ han iväg och for med sina pengar och sen såg han en polisbil och en polis som gick in i bilen och for sin väg (30ME). Robert börja skämmas när han såg flickan (31ME) för han tyckte att han frågade för mycket (31ME). Och så var det väl när han började hota henne, om pengarna (29ME). Jag vet inte riktigt varför han rånade flickan (31ME, 32ME). Men antagligen för att han skulle kunna gå och köpa den där läderrocken (29ME). Han trodde inte att han sku gå dit nå mera sen (30ME). För han var rädd att hon skulle polisanmäla det (32ME). Och han blev väl rädd att nån sku komma och märka honom (29ME) så därför sprang</p>	<p>Schema för egna upplevelser</p> <p>Schema för cafe</p> <p>Känner igen längtan efter förälskelse</p> <p>Egna önskningar projiceras in</p> <p>Försöker förstå, hitta motiveringar</p> <p>Adekvat i fiktionen</p> <p>Ljudeffekterna har etsat sig</p>

<p>han över trottoaren och knuffa kvinnorna över trottoaren (30ME). Bilarna bromsade till, hjulen skrek (30ME). Till slut gick han till stranden och gråter (30ME). Tittar ner i kalla vattnet (30KE).</p> <p>På Mcdonalds kände han sig rädd (29ME) och nervös (32ME). Han visste inte om en expedit kom och sa: ”vill du köpa” – ”Nä, jag sku int’ vila ha nånting, jag kommer en annan gång”, sa han (30ME). Det gick nog på tok nu (30ME). Han sku inte ha gjort det där Rånet (30ME). Men jag tror inte att det var så vanligt (32ME), det går väl på tok för alla nån gång ... men det här var ju ovanligt, att det gick så för honom (29ME).</p> <p>Där i slutet av berättelsen satt han nog och fundera på vad han hade gjort för nånting (29ME) och så undrade han om de kommer efter honom mera (32ME). Han skulle inte ha gjort det, för han skulle inte ha tagi den där kniven hela tiden inte (30ME). Han skulle inte ha velat göra sånt där mot nån annan, han kände ju inte nån, han hade inte nån flickvän heller (30ME). Och så undrade han om det är för kallt att simma också (31ME). Jag tycker inte nå vidare synd om honom inte (30ME, 32ME). Jag tycker att han får skylla sig själv (30ME). Jag tycker mera synd om flickan i kaféet än vad jag tycker om honom (29ME). Men nog hade han väl dåligt samvete (29-32ME) då han hade tjuvat så mycket pengar (31ME).</p> <p>Jag vet inte riktigt vad jag själv skulle ha gjort (30ME) om jag inte får nåt jobb och inte nåt annat heller (30ME). Nu råkar det vara så att jag inte är i den situationen, så jag vet inte hur jag skulle ha gjort (29ME). Men jag kan tänka mig att ... ja, först sku jag prata med mina föräldrar vad de sku ge för råd (29ME). Sen sku jag ... ja, vet du, (29ME), jag sku’ väl ha varit där hemma (31ME). Int’ sku jag nu ha tagit pengar inte (32ME).</p> <p>Jag tror inte han hade nån vän (29-32ME) och jag vet faktiskt inte vad jag skulle ha sagt åt honom om jag varit hans vän (31ME, 32ME). Kanske att ” hur kommer det sig att du sitter här”, eller nånting ditåt (29ME). Kanske att han skall vara snäll och inte bråka (30ME).</p> <p>Jag tror nog att det blev bra för honom sen (32ME). Säkert fick han jobb någonstans (29ME). Han satt nu på kajen och grät nu (30ME).</p>	<p>fast</p> <p>Moraliskt ställningstagande</p> <p>Känner igen känslor av rädsla för att bli upptäckt</p> <p>Försonande</p> <p>Moralisk reflektion</p> <p>Etisk reflektion</p> <p>Moraliserande</p> <p>Empati för flickan</p> <p>Ut ur fiktion</p> <p>Rationaliseringar</p> <p>Schema för god förälder</p> <p>Schema för hur man tröstar</p> <p>Det goda segrar fast det ser mörkt ut.</p>
--	---

Bilaga 4a

Narrativ 25, Tolkning röst, kvinna, monolog, referensgrupp

Naturlig meningsenhet: Tolkning röst	Centralt tema
<p>Rösten var lugn och harmonisk (<i>1KM, 2KM</i>) men jag tyckte att den var allt för slö och faktiskt lite för tråkig (<i>1KM, 4KM</i>). Den var så slö att man skulle ha kunnat somna när man lyssnade på den (<i>1KM, 2KM, 4KM</i>). Pauserna var också jättelånga (<i>1KM</i>). Jag hade lite svårt att koncentrera mig och orka lyssna till slut, tyckte jag (<i>1KM, 4KM</i>). Jag skulle ha önskat mera inlevelse och variation i tonläge (<i>1KM, 2KM, 4KM</i>).</p> <p>Rösten skall inte vara pipig och hurtig utan hellre lite mörk, som en ”karl” (<i>3KM</i>).</p> <p>När det gäller pauser och effekter tycker jag att det viktigaste är att texten inte blir kapad (<i>1KM</i>). Man kan fantisera friare utan effekter för effekterna kan leda en in i att tänka på ett speciellt sätt (<i>1KM</i>). Det kan förstås vara både bra och dåligt i och för sig. Det kan ju hända att man mera tänker som just det som den här texten handlar om om det finns effekter (<i>1KM</i>). Man ser också lättare bilder i huvudet kanske om det finns effekter (<i>3KM</i>). Men de skall inte vara för många, för då råddar de bara bort det hela (<i>3KM</i>).</p> <p>Två röster som läser dialogavsnitt är helt OK, men flera än två skall det inte vara, för då blir det svårt att hålla reda på vem som är vem (<i>1KM</i>). Det är också viktigt att rösterna är olika. Det får gärna vara en man och en kvinna som läser. Skillnaden skall höras bra (<i>2KM</i>).</p> <p>Jag tycker att musik distraherar, men det kan vara bra med korta pauser så att man hinner tänka efter och repetera (<i>3KM, 4KM</i>). För långa pauser gör att man börjar tänka på annat och tappar tråden i berättelsen (<i>3KM</i>).</p> <p>Tempot i den här uppläsningen var allt för långsamt. Men bättre det än att det går allt för fort (<i>2KM, 3KM</i>).</p>	<p>Klar uppfattning om formfrågorna. Kan inta metaperspektivet och förhålla sig medvetet till frågan om form.</p> <p>Rösten var harmonisk men slö och tråkig. Långa pauser stör koncentrationen och gör tempot ännu mera långsamt. Önskar variation och inlevelse.</p> <p>Mörk röst bättre än ljus.</p> <p>Tycker inte om att bli avbruten eller bortblandad. Vill leva sig in i och fantisera fritt och självständigt. Därför viktigt att texten inte blir kapad genom pauser eller bruk av effekter. Effekterna styr vilka bilder man skapar i sitt eget huvud.</p> <p>Om effekter finns skall de vara få.</p> <p>Skillnaden mellan rösterna skall höras bra så att man vet vem som är vem.</p> <p>Musik distraherar.</p> <p>Långa pauser gör att man börjar tänka på annat och tappar tråden i berättelsen.</p>

Narrativ 26, Tolkning röst, man, monolog, referensrupp

Naturlig meningsenhet: Tolkning röst	Centralt tema
<p>Rösten var bra, den var klar och stark men på samma gång lugn och neutral (9MM, 10MM, 11MM, 12MM). Det tycker jag är bra, för rösten skall inte vara för känsloladdad (10MM). Det var roligt att lyssna och man föreställde sig allt så bra (12MM).</p> <p>Tempot var inte så hetsigt (9M) och visst får det gå långsamt (12MM). Men om det är för övertydligt blir det tråkigt (9MM).</p> <p>Jag tycker att det är bäst med en röst (9MM, 10MM, 11MM). Känslan i sagan säger det. En saga skall berättas av en person (9MM). Fast det är klart – om det är två olika roller kan det va' flera röster (12MM).</p> <p>Tankepauser behövs inte (9MM, 10MM). Man kan stänga av själv en stund om man tycker att det är något som är tänkvärt (9MM). Jag tycker inte heller om musik mitt i sagan (9MM, 10MM, 11MM). Musik mellan delarna har bara en tendens att bryta tråden (9MM).</p> <p>De' ska int' va' nå' effekter heller (9MM, 10MM, 11M). Effekter gör det hela så pass avancerat att det blir som en "halvfilm". Fast de' sku förstås ge en viss skjuts åt berättelsen ... (10MM). Men nä, det ska int' va' någån effekter. Det är int' nån saga då nå' mera. Det blir mera som radioteater (9MM, 11MM). När man lyssnar på sagor ska de' va' nån mysig typ som sitter och berättar! (9MM).</p> <p>Nåja, nån sagofarbrorröst va' de' ju inte precis fast rösten var klar och tydlig. Jag tyckte att den var för bokaktig. Det sku' ha fått vara mera inlevelse. Det gick långsamt i början men blev bättre mot slutet. (11MM)</p> <p>En röst är bra för berättelse, för annars blir det radioteater (9MM, 11MM). Jag tycker int' om musik mellan delarna, man tappar bara tråden. Effekter tycker jag inte heller om (11MM). Däremot får det gärna vara tankepauser så att det int' e' så krävande hela tiden (11MM).</p>	<p>Rösten var klar och stark men neutral, vilket är bra. Rösten skall inte vara för känsloladdad.</p> <p>Tempot var långsamt. Övertydlighet är tråkigt.</p> <p>Kallar berättelsen han hört för en saga och säger att en röst är bäst och passar bäst till saga, att känslan i sagan säger det: En saga skall berättas av en person.</p> <p>Tankepauser och musik mellan delarna behövs inte. De bryter tråden i berättelsen.</p> <p>Effekter stör också formen för berättelse, det blir mera som "halvfilm" eller radioteater och då är det inte en berättelse, en saga, mera. Sagor berättas i mera intima sammanhang, i direktkontakt mellan berättare och lyssnare. Man skall kunna slappna av och känna sig trygg ("en mysig typ").</p> <p>Rösten var för bokaktig, kunde ha varit mera inlevelse. Anpassar sig till situationen och tycker att det blir bättre mot slutet.</p> <p>Tankepauser gör att det inte är så krävande hela tiden.</p>

Narrativ 27, Tolkning röst, kvinna, dialog, referensrupp

Naturlig meningsenhet: Tolkning röst	Centralt tema
<p>Det var stor skillnad på rösterna (7KD). Jag tycker att det skulle ha fått vara mindre skillnad – hans var för basaktig och hennes var för långt borta (7KD). Jag tyckte om kvinnorösten, men mansrösten tyckte jag inte om. Han artikulerade för mycket, det blev jobbigt att lyssna på honom (8KD). Rösterna var bra på det sättet att de inte var så entoniga (5KD, 6KD) men det kunde faktiskt ha varit lite mera fritt (5KD).</p> <p>Visserligen skall rösterna på ett band vara tydliga och klara (5, 6, 7, 8KD) men de skall ändå vara naturliga (8KD), mera som talspråk (5KD). Mansrösten på det här bandet var tydligare än kvinnorösten (7KD) men hennes var mera naturlig-man levde sig mera in i hennes (8KD).</p> <p>Rösterna skall inte läsa så snabbt att man inte hinner uppfatta (5KD), de ska' int' läs' så snabbt som vanligt taltempo, men lite snabbare än det här (7KD). Åtminstone sku' mannen ha kunna läs' lite snabbare (6KD) men hon läst' passligt, alltså int' för långsamt (8KD).</p> <p>Det får gärna vara mera än en röst (5, 6, 7, 8KD). Det ger mera liv och så tröttnar man inte (5KD). Men rösterna ska' int' va' så olika som här (7KD). Dialoger är bra och att det är fler som spelar (8KD). Här berätta' en – Östen-och en spela' – Stina (8KD).</p> <p>Jag har inga tankepauser när jag läser själv (5, 6, 7, 8KD) och jag tycker inte heller att det skall finnas musik mellan delarna (5KD). Man vill ju komma längre och längre fram (5KD). Med musik och pauser mellan kommer man bara bort från handlingen (6KD). Så en <i>berättelse</i> ska' int' ha musik mellan delarna, <i>poesi</i> kan kanske ha musik (5KD) och som bakgrundsmusik kan det bli mera inlevelsefullt (8KD).</p> <p>Däremot kan det få finnas små ljudeffekter (6, 7, 8KD) – det blir lite mera liv då (7KD), lite mera naturligt och verkligt (8KD). Ja' vänta' flera gånger att det sku' komma faktiskt (6KD)! Men det blir mera som radioteater om man lägger in effekter (5KD). Det ska' va' som när man läser själv (5KD).</p>	<p>Har många åsikter om hur rösterna är och hur de skall vara när hon kan jämföra dem med varandra.</p> <p>Upplever skillnaden på rösterna som stor och störande. Tycker om kvinnorösten, men inte mansrösten. Hans är för lärd, hennes mera naturlig. Kunde ha varit mera fritt.</p> <p>En naturlig röst gör att man lättare lever sig in i berättelsen.</p> <p>Uppskattar naturlighet också när det gäller tempo. Ett lästempo, som påminner om vanligt taltempo är bäst. Mannen läste för långsamt, kvinnan hade bra tempo.</p> <p>Flera röster ger liv åt berättelsen och gör det mera varierat. Men rösterna får inte vara för olika.</p> <p>Lyssnarsituationen skall påminna om när man läser själv. Tankepauser och musik behövs inte, för bort från handlingen. Man vill komma framåt i berättelsen.</p> <p>Bakgrundsmusik kan göra det mera inlevelsefullt, som <i>poesi</i>.</p> <p>Små ljudeffekter gör det mera naturligt och verkligt.</p>

Narrativ 28, Tolkning röst, man, dialog, referensrupp

Naturlig meningsenhet: Tolkning röst	Centralt tema
<p>De talade tydligt, man hörde bra (<i>14MD</i>), men det var som alltid när man lyssnar i skolan, lite tråkigt (<i>15MD</i>). Jag tyckte om hans röst, han hade bra takt i läsningen (<i>16MD</i>). Hennes prat tyckte jag inte om i början, men accepterade det sedan, när hon prata' med hunden (<i>16MD</i>). Mannen pratade fakta, det som var viktigt, hon berättade om kommunikationen mellan hunden och sig själv och familjen senare (<i>13MD</i>).</p> <p>Det är bra när de talar högsvenska för då kan man koppla av och lyssna på bara själva berättelsen och behöver int' koncentrera sig på att tyda språket (<i>13MD</i>). Jag tycker int' att de' e' nå' bra om det finns nån brytning i talet eller nå' (<i>14MD</i>). Men det får int' heller bli för korrekt högsvenska, det får vara mera som talspråk (<i>15MD</i>). Det är också bra om rösterna är så olika som möjligt, så att man minns skillnaden, för man ser ju ingen person, som man kan koppla ihop rösten med (<i>16MD</i>). Och så kan man ju variera takten – en pratar långsammare och en snabbare, om man är flera som läser (<i>16MD</i>). I och för sig tyckte jag att de läste lite för långsamt här (<i>14MD</i>), men det måst' väl va' lite för långsamt om man int' ska' miss' en massa – de' får ju int' bara flyg' iväg (<i>14MD</i>, <i>16MD</i>).</p> <p>Det är lite trevligare och intressantare om fler än en röst läser (<i>14MD</i>, <i>15MD</i>) men det ska' int' va' för mycke' växlingar (<i>13MD</i>). Man ska' int' gå på varandra (<i>13MD</i>), det blir för rörigt med allt för många röster (<i>16MD</i>). Om författarna vill att man skall tänka på något speciellt är det bra med tankepauser (<i>16MD</i>) eller så att man hinner tänka ”jaha, va' händer här nu då?” (<i>13MD</i>). Däremot skall det absolut inte finnas musik mellan de olika textdelarna (<i>13</i>, <i>14</i>, <i>15</i>, <i>16MD</i>). Den här historien hängde ihop (<i>13MD</i>) och int' stiger jag ju upp och sätter på stereon själv heller när jag läst en bit och så fortsätter jag –utan jag läser ju alltid hela novellen i ett (<i>14MD</i>). Dessutom är ju musiken alltid så dålig (<i>15MD</i>). Men i en berättelse där det finns mycket sorg eller känslor, när det finns stora känslöattacker kan det finnas musik (<i>16MD</i>).</p> <p>Jag tycker egentligen int' att de' behöver finnas bakgrundeffekter (<i>13</i>, <i>14</i>, <i>15MD</i>). Int' gör de väl någån om det finns heller (<i>15MD</i>). Som bakgrund kan det ju va' bra, så att man får en liten känsla av hur det är, det kan förstärka fantasin (<i>16MD</i>).</p>	<p>Tråkigt att lyssna, som i skolan.</p> <p>Tyckte om mannens röst, han hade bra takt i läsningen. Hennes röst tyckte han inte om.</p> <p>Mannens röst stod för fakta, det viktiga. Kvinnans röst stod för kommunikation.</p> <p>Vårdat, naturligt språk är bäst, så att man inte behöver anstränga sig för att förstå dialekten.</p> <p>Rösterna skall vara så olika som möjligt, så att man minns vilken röst som hör ihop med en viss person. Rösterna kan tala i olika tempo av samma anledning.</p> <p>Lästempot i berättelsen var för långsamt.</p> <p>Två röster är intressant, men flera skall det inte vara, det blir för rörigt.</p> <p>Musik bryter handlingen. Gör paralleller till vanlig läsning; inte stiger man ju upp och sätter på musik med jämna mellanrum då heller.</p> <p>Musik kan spegla känslor bättre än tal.</p> <p>Bakgrundeffekter behövs inte även om de kan förstärka fantasin ibland.</p>

Bilaga 4b

Narrativ 29, Tolkning röst, kvinna, monolog, undersökningsgrupp

Naturlig meningsenhet: Tolkning röst	Centralt tema
<p>Jag tyckte bra om rösten (21KM, 22KM), den lät känd! (21KM) Jag kommer ihåg en kassett i biblioteket, som heter <i>Marken gungar</i> av Östen Engström. Den var bra! Jag undrar om det var han som läste. (21KM)</p> <p>Men jag tycker inte om att höra på kassetter med talböcker! (22KM, 24KM) Kassetter med talböcker är mest för småbarn! (21KM) Så jag brukar inte lyssna på dem (21KM), men jag har nog lyssna på nån sån där <i>Leka och Lära</i> på talband. Det är en tidning för utvecklingsstörda. (22KM)</p> <p>Jag brukar läsa själv jag! (21KM, 22KM) Och jag tycker om att läsa själv (22KM) Jag kan nog läsa, jag har ju gått många år i skolan! (21KM) Jag läser för mamma och pappa då vi är på villan. Högt och tydligt! De tycker de om! (24KM) Jag brukar också läsa dagstidningarna själv jag. (22KM) Men LL-bladet brukar int' jag läs, jag läser <i>Starlet</i> och sånde jag! (24KM) När jag var liten bruka' de läsa för mig nog, det var roligt! (22KM)</p> <p>Men man behöver ju inte bara prata på ett band. (23KM) Det ska va musik emellanåt. (23KM) Jag brukar höra på dansmusik (21KM). Musik tycker jag om! (21KM, 22KM, 23KM, 24KM) Det är bra med musik! Jag vet inte varför. Jag tycker bara om musik. (21KM, 23KM) Nog gick det att höra på det här också, men jag tycker nog bättre om <i>Carola</i>, hon som sjunger. (24KM) Så att ha musik på kassetten sku nog va bra de å (mycket instämmande). (22KM)</p> <p>Annars tycker jag att rösterna skall vara normala (21KM) och bra (22KM, 23KM, 24 KM), så att man kan hör på dem (23KM). De ska inte vara nå hårda, utan de skall vara bra (23KM). Och de skall läsa långsamt (21KM, 22KM, 23KM). De skall inte läsa nå snabbt alls (23KM). Den här gubben läste bra och tillräckligt långsamt, just så där (22KM, 23KM). Jag hann nog med nog(22KM).</p>	<p>Känner igen rösten från tidigare lyssnarsituation. Det känns bra.</p> <p>Tycker inte om att höra på talkassetter. Det är barnsligt och för små barn.</p> <p>Vill och kan läsa själv. Brukar läsa högt för mamma och pappa. Läser ungdomstidningar och dagstidningar.</p> <p>Tyckte om när någon läste för henne när hon var liten.</p> <p>Kassetter är för musik. Musik får det gärna vara, det är bra.</p> <p>Rösterna skall vara normala. Inte hårda och elaka. De skall läsa långsamt</p> <p>Ljudeffekter stör. Man skall</p>

<p>Ljudeffekter skall det inte vara. De e int' nå bra de. (22KM, 23KM). Som smällande dörrar och sånt ska e int' va. Jag tycker int' om det (21KM). E var liksom störande, man blir liksom störd av he. (22KM)</p> <p>Och jag tycker inte heller att det skall vara flera röster, e blir liksom så råddigt, jag har svårt ti häng med om det är flera röster, men pauser då man hinner tänk efter får e nog va. (22KM)</p> <p>En röst (24KM):</p> <p>Han lät väl konstig som vanligt. Rösten får läsa mycket snabbt, mycket snabbt så att man inte hinner med. Jag vill inte hinna med! (ledande fråga)</p> <p>Det är mycket roligare om det är flera röster på bandet.</p>	<p>inte smälla i dörrar.</p> <p>Flera röster råddar till det och gör det svårt att hänga med.</p> <p>Vill inte höra på talböcker av samma orsak som ovan.</p>
--	---

Narrativ 30, Tolkning röst, man, monolog, undersökningsrupp

Naturlig meningsenhet: Tolkning röst	Centralt tema
<p>Jag tyckte om den där gubben som läste! För jag har en bok som han har läst. Jag undrar om han inte läste den – ”Lisa vågar”. Jag har lyssnat på Lisa vågar från förr. Jag har en kassett, som jag har lyssnat på! (30MM) Han läste nog bra, tydligt och bra (29MM, 31MM, 32MM). Så skall rösterna vara för att man skall förstå vad det är och vad det handlar om (29MM).</p> <p>Men jag tycker inte om att lyssna på kassetter med talböcker (32MM). Jag brukar inte just göra det, det är lite, lite barnsligt (30MM)! Ja, jag vet inte riktigt. Jag brukar inte höra på talböcker, så är det bara (29MM, 30MM). Det här var första gången. Det är så med mej, att jag lyssnar bara på musik (29MM). Jag lyssnar int' på na talas men nog på na spelas, na CD eller na anna (30MM).</p> <p>Och så tittar jag gärna på bilder (30MM). Jag har många videoband, som jag brukar se och höra på (29MM). Mamma brukar läsa för mej ibland och det tycker jag om. Det är bra. (30MM) Men jag läser nog <i>dagstidningar och LL-bladet</i>. Det handlar om hur utvecklingsstörda har det. (29MM)</p>	<p>Känner igen rösten från förr och tycker om gubben som läser. Han läser tydligt och bra.</p> <p>Tycker inte om att höra på kassetband med talböcker. Tycker att det är lite barnsligt.</p> <p>Lyssnar hellre på musik.</p> <p>Vill se bilder också, ser mycket på videoband.</p> <p>Tycker om när mamma läser för honom.</p> <p>Läser dagstidningar och tidningar som handlar om utvecklingsstördas situation.</p>

<p>Rösterna skall vara släta och de skall läsa försiktigt, inte för hårt och inte elakt (30MM). Och det skall vara en som läser, det är bättre, som när man pratar (29MM, 32MM). Om det t.ex. är en som pratar och så börjar någon annan prata, då fattar man inte alls vad det är fråga om (29MM). Det är värre när det är flera som för dem som hör dåligt också, att skulle jag ha hörapparat nu så skulle jag inte ha fattat någonting alls av vad de sagt. Jag skulle inte ha förstått någonting om det skulle ha varit flera på bandet. (29MM)</p> <p>Ljudeffekter får det nog vara (29MM, 30MM, 31MM). Regn låter trevligt (29MM). Och musik tycker jag om, så det får det nog vara (29MM). Men jag vill inte bli störd när jag skall lyssna, så inte för mycket (30MM). Helst vill jag ha det tyst när jag skall lyssna på någonting (30MM).</p> <p>Hur snabbt de skall läsa och om det skall finnas tankepauser vet jag ingenting om. De får de väl bestämma själva. Om de vill ha det är det OK för mej. (29MM)</p>	<p>Rösterna skall vara snälla och släta.</p> <p>En röst är bättre än flera. Annars blir det råddigt och man har svårt att hänga med i vad det handlar om (svårt att uppfatta och urskilja vem rösten hör ihop med).</p> <p>Ljudeffekter är OK.</p> <p>Vill kunna koncentrera sig när han lyssnar, vill inte bli störd.</p> <p>Vill inte bestämma hur andra skall göra, de får göra som de vill.</p>
---	---

Narrativ 31, Tolkning röst, kvinna, dialog, undersökningsrupp

Naturlig meningsenhet: Tolkning röst	Centralt tema
<p>Rösterna var nog helt bra (25KD, 26KD, 27KD, 28KD), helt suveräna (25KD)! De var bekanta också, jag har hört dem förr och kände nog igen dem (25KD, 26KD). De var som rösterna skall vara i en berättelse (27KD). Såna här röster kan man nog lyssna på (28KD). De ändrade ju på rösten hela tiden, så det var inte alltid på samma sätt, samma röst (28KD).</p> <p>Rösterna skall var spännande och lugna, ganska lugna, det får inte vara någon som läser riktigt snabbt (25KD). För då hinner man inte med (25KD). De skall läsa passligt långsamt, så att en person kan förstå vad det handlar om (25KD). Rösterna får också vara milda och lite snälla (26KD) och läsa ungefär som vi andra läser (26KD).</p>	<p>Kände igen rösterna från förr vilket uppfattas som positivt och bra. Rösterna var som de skall vara. Bra att de varierar.</p> <p>Rösterna skall var spännande och lugna samt milda och snälla.</p> <p>Rösterna skall läsa långsamt så att man hinner fatta och förstå. De skall vara vanliga, ”ungefär som vi andra”.</p> <p>Två röster är bättre än en, det hjälper till att hålla</p>

<p>Det är roligt att höra på då det är flera röster (25KD, 26KD, 27KD, 28KD). Jag tycker faktiskt om det (28KD). Att det liksom är två personer, olika människor (28KD). Skulle det bara ha varit en människa hela tiden, så vet man inte om den personen ändras (28KD). Det är roligt då det är en ljus och en mörk röst (25KD), då måste man känna igen dom (26KD) och så är det mera variation (27KD) och då blir det trevligare (27KD).</p> <p>Musik får det nog vara (25KD, 26KD, 27KD) bara den är bra och det är svenska så man förstår (25KD). Men ljudeffekter är inte nå bra de' (26KD, 27KD). Smällande dörrar och sånt passar inte på en talkassett (27KD). Int' ska' man smäll' i dörrar int' (26KD). Men när det gäller den där hunden i bakgrunden, så tycker jag nog att den borde ha skällt eller pipit eller sagt någån' (28KD). Och telefonen kunde ha ringt (28KD). Det kunde ha funnits lite vanliga ljud med, då skulle man ha lyssna mera och då skulle de där människorna ha förstått bättre (28KD). Tankepauser behöver det inte vara (25KD, 28KD), bara nån sekund eller nån minut i så fall (28KD).</p> <p>Det är nog ganska roligt att lyssna på såna här talböcker (26KD, 27KD, 28KD) om de intressanta och spännande (28KD). Ibland lånar jag nog hem en talkassett (27KD). Jag har just lyssnat på en deckare, som heter <i>Min gyllene väg från Samarkand</i> (26KD). Men inte är det så ofta nuförtiden (28KD). När jag var liten lyssnade jag ofta på <i>Astrid Lindgren</i> och <i>Ronja Rövardotter</i> (28KD). Men nu läser jag nog mest själv (25KD, 26KD, 27KD, 28KD) och jag läser nog nå' tid' åt (27KD) eller egentligen riktigt bra (25KD, 26KD, 28KD). Jag brukar läsa ganska mycket (25KD, 26KD, 28KD). Jag läser Michael Jackson (25 KD), <i>deckare</i> (25KD), <i>Kittyböckerna</i> (26KD) och <i>historiska romaner</i> (28KD) och såna där <i>fantasiberättelser</i>, som inte har nån mening (28KD). Jag läser också <i>dagstidningar</i> (25KD, 26KD, 28KD) Och så <i>LL-bladet</i> (25KD, 26KD, 27KD, 28KD). Det tycker jag om, man förstår allt så bra i <i>LL-bladet</i>. Det handlar om riksdagsvalet och om hur man kan göra samhället mera handikappvänligt (25KD). I <i>Vasabladet</i> förstår man inte allt (25KD). Jag läser nog på finska också (26KD)! Om</p>	<p>ordning på vem som är vem. Det hjälper en också att koncentrera sig bättre och håller intresset vid liv när man måste skärpa sig och känna igen vem som är vem.</p> <p>Musik får det vara om en är bra. Kopplar till musik i allmänhet och inte till bakgrundsmusik i berättelsen</p> <p>Ljudeffekter är bra bara de är vanliga och snälla. Man förstår bättre om man hör ljudeffekter, som inte stör.</p> <p>Tankepauser behövs inte.</p> <p>Det är ganska roligt att höra på talkassett, men det är nog mest småbarn som gör det. Namnger flera talböcker hon lyssnat på tidigare.</p> <p>Vill och kan läsa själv. Räknar upp olika böcker hon läst, varierande men mest typiska böcker för tonårsflickor.</p> <p>Läser också olika dagstidningar men tycker att det är svårt att förstå vanliga tidningar. Uppskattar LL-bladet för det enkla språket. Man förstår allt så bra i den tidningen. Känner den som sin egen tidning, den behandlar hur det är i världen och de handikappades situation på ett sätt som det är lätt att säga "ja så är det" till.</p>
--	--

<p>det inte är någonting intressant i dagstidningarna brukar jag bara bläddra i dem (28KD).</p> <p>Inte är det nån som läser för mig nu någån mera (25KD, 26KD, 27KD, 28KD). Förut nog, när jag var mindre (26KD, 28KD). Det var riktigt skönt att lyssna då, man somna' ju (26KD)! Ja, det var roligt, jag kunde sitta och lyssna i timmar (28KD)! Ibland kan mamma hjälpa mig med svåra ord (25KD) men jag läser nog mest själv nu (25KD)!</p>	<p>Om det är för svår eller ointressant text brukar hon bara bläddra i tidningen.</p> <p>Ingen läser för henne mera och hon saknar det inte heller för hon vill läsa själv. När hon var liten tyckte hon om att någon läste. Det var skönt och avslappnande.</p>
--	--

Narrativ 32, Tolkning röst, man, dialog, undersökningsgrupp

Naturlig meningsenhet: Tolkning röst	Centralt tema
<p>Det var intressant och jag hörde riktigt bra vad de sa (33MD, 35MD). Men jag brukar inte höra på kassetter med talböcker, jag tycker att de är lite barnsliga (33MD, 35MD). Jag har aldrig gjort det förut (35MD). Men nog när jag var yngre, då lyssna' jag på <i>Här kommer Pippi Långstrump</i>, <i>Emil i Lönneberga</i>, <i>Ronja Rövardotter</i> och alla de där, som Astrid Lindgren har skrivit själv. Hon bor i Sverige. (34MD) Jag har nog talkassetter (33MD) men jag tycker som sagt att de är barnsliga. Och nu när jag har blivit så här pass gammal då, jag fyller ju 16 år, så int' tror jag att någon skulle lyssna på sånt här då. Int' tror jag de int'! (33MD) Och jag har inte riktigt tid heller att lyssna på sånt, speciellt nu när det är så mycket snö (33MD)! Och så har jag kurs på kvällarna i Jakobstad, så jag hinner inte (36MD).</p> <p>Men nu när jag hörde på det här bandet så var det riktigt intressant och rösterna var bra, just så där som de där var skall de vara (33MD). Det var en snäll röst och rösterna skall vara snälla (35MD). Och det lät kiva, riktigt positivt (34MD). Det är bra när de läser så att det hörs (36MD). De läste också passligt snabbt (33MD), det skall inte gå för fort (34MD). Jag tycker att det är viktigt att de inte bambra' på så kvickt inte. Det ska vara mera långsamt, så att man hinner med. (33MD)</p> <p>Om det skall vara flera röster på bandet beror på vad det</p>	<p>Att lyssna på talböcker är barnsligt. Inga tonåringar gör det. Han har inte heller tid för det finns viktigare saker som arbete och utbildning att hålla på med.</p> <p>Rösterna skall vara snälla. De skall läsa så att man hör vad de säger. De skall läsa långsamt, så att man hinner med.</p> <p>Man kan inte säga säkert om det skall vara en eller två röster, det beror på sagan, hur den är. Det är trevligare med flera men lättare att uppfatta om det är en.</p> <p>Oljud i största allmänhet är dåligt och det passar sig inte</p>

<p>är för en saga (33MD). Det blir riktigt glatt då det är flera röster (34MD), men det är lättare att höra om det bara är en (35MD). Musik tycker jag inte att det skall vara, nä nä (34MD, 35MD). Tankepauser vet jag inte om det behöver vara och absolut inga ljudeffekter (34MD, 35MD, 36MD) Smällande dörrar och sånt tycker jag inte att det skall vara (33MD), det låter så när nån smäller i dörrar (36MD) och det passar sig inte med sånt (34MD). Det beror ju lite på humöret också (35MD). Om man är lite tung i huvudet eller så, så är det inte bra med ljud (35MD). Men om det hörs i sagan så får det nog vara. Det finns sagor som skall vara så. Då stör det inte. (33MD)</p> <p>Jag kan nog läsa (33-36MD) men jag brukar inte läsa böcker utan tidningar, som 91:an. Jag har säkert flera hundra! Men Fantomen och den där tuffa ... brukar jag int' läsa. (33MD). Och så tycker jag om att läsa geografiböcker, om olika länder (34MD). Jag läser också dagstidningar (34MD) och LL (33-36MD) för det är viktigt att veta vad som händer i världen (35MD). Och Veckan har jag (34MD). Och Lille Fridolf har jag nog också. Det är roligt när man får skratta (33MD).</p> <p>Int' brukar någon annan läsa för mig mera (33MD). Men förr nog brukar mamma och pappa läsa för mig (34MD, 35MD). Jag tyckte nog om det då (34MD), det var nog bra (36MD). Men nu vill jag inte höra på några sagor när jag går och sova. För då vill jag sova och int'' börja höra på någon saga. Det tar för länge! (33MD) Men annars brukar jag nog höra på saga, när min pappa läser för min lillebror. Ser du vi har rummen bredvid varandra, så då brukar jag nog höra genom väggen. Då hör jag på ända tills jag somnar. (33MD)</p>	<p>att smälla i dörrar. Men om det passar in med handlingen i sagan får det nog vara effekter, då stör det inte.</p> <p>Kan läsa själv. Läser inte böcker men serietidningar och dagstidningar.</p> <p>Kopplar högläsning till nattningsritual. Vill inte erkänna att det är behagligt när nån läser för en. Kopplar det till att vara liten och osjälvständig. Kan ändå inte låta bli att lyssna i smyg, när pappa läser för lillebror.</p>
---	--

Bilaga 4c

Narrativ 33, Tolkning röst, kvinna, inlevelsefull inläsning, referensgruppen

Naturlig meningsenhet: Tolkning röst	Centralt tema
<p>Jag tycker att hon läste ganska neutralt (<i>1KB, 2KB</i>) för jag tycker nog att volymen kan varieras mera – höjas och sänkas (<i>1KB</i>)- och man kan också betona vissa ord mera (<i>1,2 KB</i>). Först tyckte jag att hon läste ganska sakta eller som slött på något vis (<i>6KB</i>) men det hördes nog att känslorna var med på ett sätt. Som när hon beskrev hur modern blir besviken på henne så hördes det riktigt hur besviken hon var (<i>6KB</i>).</p> <p>Det var lätt att följa med texten och det gick lätt att koppla in på att båda var flickor (<i>1KB</i>). Man hör på rösten på något sätt att det är olika personer, man uppfattar olika känslor (<i>5KB</i>). Inte vet jag om det var hennes sätt att läsa eller om det var historien i sig som gjorde att man ville höra vidare, att man riktigt vänta' på att få höra hur det skulle gå (<i>2KB</i>). Eftersom man inte ser kroppsspråk och gester måste man ju tänka sig in i situationen och då måste den som läser betona vissa saker (<i>2KB</i>). Hon skulle t.ex. ha kunnat ha ännu lite gällare röst som den här flickan och mera mogen röst för mamman (<i>1KB</i>). Det är också viktigt att det är tillräckligt med pauser, att det inte sitter i ett (<i>5KB</i>). Här var tempot ganska bra (<i>1, 2, 5, 6KB</i>), det var jämnt. Pauserna blev inte för långa (<i>1KB</i>).</p> <p>Man vill inte lyssna på för pipiga eller låga röster (<i>1, 2, 5, 6KB</i>). Det ska' va' mitt emellan (<i>2, 5, 6KB</i>). Om rösterna är för låga blir det som någonting dovt över allting (<i>6KB</i>).</p> <p>Jag vet inte om hennes sätt att läsa påverkade mig på något speciellt sätt (<i>1, 2, 5, 6KB</i>) men jag fick faktiskt en större upplevelse av den här berättelsen än den förra (<i>1KB</i>). Det var svårare att komma ihåg detaljer (<i>1, 2 KB</i>) för man fick inte smaka på orden riktigt utan man fick mera en så'n där helhetsuppfattning av berättelsen (<i>1KB</i>). Jag tyckte nog att jag kunde koncentrera mig riktigt bra ända till slutet (<i>1, 2, 5, 6KB</i>), men jag skulle nog ha betonat på ett annat sätt om jag läst själv (<i>1, 2, 5KB</i>). Det</p>	<p>Tyckte läsningen var neutral men att det hördes hur besviken modern var.</p> <p>Har synpunkter på hur man kan variera läsningen.</p> <p>Lätt att följa med texten och hålla personerna i sär även om samma röst läser. Informanten är nöjd med läsningen, tempo och pauser bra. Läsningen skapar bilder i huvudet hos informanten, fångar intresset.</p> <p>Röster mitt emellan bäst. Låga röster ger en dovt stämningen.</p> <p>Läsningen gav känslomässig helhetsupplevelse, svårare att komma ihåg detaljer.</p>

<p>skulle ha kunnat vara ännu större kontrast mellan flickan och mamman (1KB). Jag skulle nog ha velat få fram barnets röst mera (1KB). Jag skulle på något vis mera ha betonat det som flickan tänkte (2KB). Och mamman skulle man förstås ha kunnat göra HUR ynklig som helst, och gnällig, men... (5KB).</p> <p>Förra berättelsen minns jag nog till en del i alla fall (6KB). Det var i Helsingfors (6KB) och det handla om en kvinna, som på julafton (1, 5KB) hitta' en hund (1, 2, 5KB) där ute i kylan (1, 5KB). Det var vid nå'n sten, en stor sten, någån slags minnesmärke (2KB) och den där hunden hade liksom sprungit ifrån sina ägare (5KB).</p>	<p>Kontrasten mellan flickan och mamman kunde ha varit större.</p> <p>Flickans tankar kunde betonats mera, mamman kunde gjorts ynkligare.</p>
---	---

Narrativ 34, Tolkning röst, man, inlevelsefull uppläsning, referensgruppen

Naturlig meningsenhet: Tolkning röst	Centralt tema
<p>Nå, det var inte lika bra som förra gången (14MB). Det var för mycket brus på bandet (14MB) och en så'n där ganska entonig (11MB), lite halvsläpande, sömnig röst (13MB) som malde på bara för att få det läst, hon som läste (11MB). En så'n där ganska vanlig radioteaterröst (11MB) ... Det var tydligen meningen att man sku' uppfatta berättelsen som lite avslagen ... så där att man vill inte ... det märktes på rösten att flickan inte ville hålla på med det som modern tvinga henne till (13MB).</p> <p>Det kunde ha varit mera inlevelse (12MB). Man kan variera tempo och röstläge mera (11MB) och vissa saker kunde uttryckas starkare (12MB). Jag tycker att man ska' byt' ton, när det kommer såna där viktiga saker i berättelsen, så att det inte blir samma släpande hela tiden (13MB). Man ska betona mera när man börjar med en ny sak, som "NU var det nästa dag..." (14MB). Då kanske man tänker sig in i att man var dom där personerna själv (14MB). Pointen kommer mera fram om det kommer vissa höjdpunkter ibland ... och så lite lägre ibland (13MB).</p> <p>Allt gick i samma tempo, lite för långsamt (11, 13,</p>	<p>Inte lika bra som förra gången. Tekniskt sämre och tråkig berättarröst, som verkade oinspirerad och tvingad att läsa mot sin vilja.</p> <p>Rösten avspeglar flickans protest.</p> <p>Beskriver hur man kunde ha gjort för att få mera inlevelse.</p>

<p>14MB). Hon tog pauser, så att man börja tänka på andra sammanhang, då man int' visst' va' de' va' frågan om (11MB). När man talar med låg röst är det lite spännande (12MB), men här var det inget sånt. Hon variera nog lite (13MB), som när mamman sa' något så var flickans tankar djupt nere, tyckte jag (13MB). Annars var ju den här rösten i mitten (14MB) – inte för pipig eller gnällig, men inte heller för låg (14MB). Gnälliga och pipiga röster orkar man inte höra på desto längre och man kan höra längre tid på lågt ljud. Men mitten är bäst kan vi väl säga (14MB).</p> <p>Det är nog roligare att höra på en text, som är läst med mera inlevelse, man orkar bättre (11MB). Man tappar koncentrationen om samma röst mal på hela tiden (11MB). Int' vet jag nu annars om jag blev så påverkad i nån viss riktning (12, 14MB). I så fall sku' de' ha' vari' de' att hon styrde in mig mera på dotterns tankar. Så jag höll med dottern, kan man säga (13MB). Man hörde hur modern gick på och dottern int' alls ville vara med (13MB).</p> <p>Själv sku jag nog ha läst med mera betoning och inlevelse (11, 12, 13, 14MB). Jag sku ha' försökt i alla fall (11MB). Jag sku' ha tagit fram ännu mera när mamman blev lessen (12MB) och dottern kunde ha vari' lite mera bitsk (13MB). Hon var bitter nu men hon kunde ha varit ännu mera bitter (13MB). Och som när hon sparka' skorna under sängen så sku' hon ha SPARKA skorna, som mera visat hur arg hon är t.ex., eller så där (14MB). Med lite mera inlevelse så sku' man nästan ha kunna' se hur de sitter där och hur de spelar upp en pjäs där bakom, eller i inspelnings-studion (11MB). Det sku ha vari' mycket intressantare. Nu börja' ja' nästan tappa bort mig när jag tänkte på annat (11MB). Speciellt där i mitten var det lite tråkigt (12MB), det kom som vissa luckor för mig då (13MB).</p> <p>Den förra berättelsen? Nä, jag minns int' vad den hette (11, 12, 13, 14MB). Men den handla om hon där som tog hand om den där hunden (11MB).</p>	<p>Tempot för slätstruket och för långsamt, koncentrationen försvann.</p> <p>Röstläge mitt i registret är behagligast att höra på. Låga röster skapar en spännande stämning.</p> <p>Läsningen styrde I in på dotterns tankar, fast det var moderns tankar som beskrevs mest.</p> <p>Hade önskat mera inlevelse och betoning</p> <p>Moderns depression och dotterns bitterhet kunde tagits fram mera.</p> <p>Saknar att han inte kunde skapa bilder i huvudet, fick luckor i händelseförloppet när koncentrationen försvann.</p>
---	---

Narrativ 35, Tolkning röst, kvinna, neutral uppläsning, referensgruppen

Naturlig meningsenhet: Tolkning röst	Centralt tema
<p>Jo, rösten var nog ganska bra att lyssna på (3KA) och tydlig (8KA) men för mycket inlevelse var det inte (3KA, 4KA). Det gick så där i samma ton hela tiden, och takt att ... Det sku ha varit lite mera intressant med lite mera såna här betoningar och rösthöjningar och sänkningar och ... inlevelse (8KA). Vissa händelser sku ha fått ha starkare betydelse. Vissa ord sku jag ha betonat mera så att flickan ... (3KA). I en sån här historia ska man ha mera röstlägen om det ska va inlevelsefullt. Det blir tråkigt om man läser i samma tonläge hela tiden. Ibland var rösten så där tråkig så att man int' koncentrera sig på hela historien (3KA, 4KA).</p> <p>Jag blev nog lite påverkad, man blev lite deppad och börja tyck' synd om den där flickan på nå vis, då hon läst' den så där deprimerande (3KA, 4KA). Hon spela flickans röst på något vis så att man märkte att det var en deprimerad flicka som var med i historien (4KA). Rösten gick mera mot det låga hållet här, kanske för att det var en deprimerande historia också. Den sku int' ha varit lika deppad om hon sku ha valt ett högre tonläge. Då sku den bli annorlunda, historien – och själv sku jag kanske ha betonat mamman lite mera som elak (4KA). Å andra sidan tyckte jag att hon var hemskt neutral. Man fick själv tolka saker som man hörde, eller som hon läste upp. Sku hon däremot ha läst med inlevelse så sku hon ju ha styrt det hela, så som jag uppfattar det i alla fall. Om man är lat är det ju bra om hon styr men vill man själv fantisera så är det ju bra som det var på den här kassetten (8KA).</p> <p>Man slappnar av när det är en naturlig röst och det tycker jag är bra. Är det för höga ljud blir man irriterad och är det för låga så måste man koncentrera sig för att uppfatta, speciellt om det blir för bullrigt och så där. Den här rösten var väl ungefär i mitten och tempot var lagom (7KA).</p> <p>Om det är bra inlevelse ska man kunna leva sig in i replikerna (8KA). Om det är någonting sorgligt så ska man läsa med sorg i rösten och när man är glad ska det höras att man är glad (7KA). Men så finns det ju den där mellantexten och den kan man läsa med sådan röst som</p>	<p>Sättet att läsa var tråkigt, man kunde inte koncentrera sig.</p> <p>Röstens och betoningens betydelse.</p> <p>Blev påverkad, började känna sig ledsen för flickans skull.</p> <p>Tonlägets betydelse</p> <p>Inlevelsens och neutralitetens betydelse för hur man kan producera egna tolkningar.</p> <p>Röstens kvalitet och dess betydelse.</p>

<p>hon hade, tycker jag (8KA). Det beror ju på för vem man läser också. Läser man för små barn så måste man betona hemskt mycket, så att de tycker att det är mera intressant (8KA). Om det skulle ha varit en annan som läst på ett annat sätt sku jag kanske ha lyssna' på ett annat sätt och uppfatta' andra detaljer än vad jag uppfatta' nu och missa någonting som jag uppfattade nu i stället eller tvärtom (3KA, 7KA).</p> <p>Jag hade lite svårt att koncentrera mig den här gången (3KA). Från och till märkte jag att nu lyssna jag inte riktigt ... men mot slutet blev det som ... man kanske lyssna mera mot slutet för att man blev... vad ska hända nu? Får hon den här rollen eller inte? Men i mitten var det faktiskt så där att nu orkar jag inte vara med riktigt (3KA). Jag tror nog att det var sättet hon läste på som gjorde det ointressant, att hon läste på samma sätt hela tiden. Att om hon skulle ha ändra lite när det hände olika saker så sku man ha märkt det bättre (3KA).</p> <p>Den där förra berättelsen var tråkigare än den här och jag minns int' riktigt ...(3KA, 4KA). Jag har nå'n slags omgivning för ögonen... nå'n gräsmatta... (7KA). Jo just, den förra berättelsen handla om en kvinna och en hund och det regna ... ungefär ...det var julafton dessutom. Hon var ensam den där kvinnan ... och hade det bra, när hon hitta den där hunden och så ville hon ha hem den, tog hem den eller något sånt där ... (8KA).</p>	<p>Saker som underlättar för inlevelse.</p> <p>Målgruppens betydelse.</p> <p>Röstens och betoningens betydelse.</p> <p>Sättet att läsa och förmågan till koncentration.</p>
---	---

Narrativ 36, Tolkning röst, man, neutral uppläsning, referensgruppen

Naturlig meningsenhet: Tolkning röst	Centralt tema
<p>Rösten var nog bra (9, 10, 15, 16MA), den var klar och det fanns inga felsägningar (10MA). Hon läste ju ganska långsamt och det var inte alls negativt för det var lätt att följa med (15MA). Men det kunde ha varit lite mera variation efter situationen (16MA).</p> <p>Hon kunde ha suckat mera för att visa hur flickan kände sig (9MA). I och för sig verkade det inte fejkat det hon berättade om och jag orkade ju på ett sätt intressera mig (10MA) men inte var det ju precis nån inlevelse (15MA). Ibland tyckte jag liksom att det verkade som</p>	<p>Bra röst och långsamt tempo, det var lätt att följa med. Saknade variation efter situationen.</p> <p>Förslag på hur man kunnat öka variationen.</p>

<p>om hon tyckte: ”Varför måste jag sitta här och läsa det här?” (16MA). Det var allt för neutralt och jag hade lite svårt att hänga med alla gånger när mina egna tankar började flyga hit och dit (16MA).</p> <p>För att det ska va bra inlevelse ska man inte ”läsa” utan ”spela” det hela (9MA). Det ska va´ ungefär som på Disneykassetterna man lyssna´ på när man var liten (9MA). Då kunde man riktigt inne i sitt huvud se hur de sprang omkring t.ex. i Djungelboken (9MA). Jag tycker väl inte att det behöver var överdrivna känsloutbrott (10MA), men man kan variera tonläge (16MA), betona mera (15MA), hålla lite längre pauser (15, 16MA) eller läsa lite snabbare eller långsammare ibland (16MA). Man kan ju få fram alla möjliga känslor och situationer och så där med att ändra tonläge (15MA). Förvåning och ilska och på det viset (15MA). En pipig och gäll röst gör det hela gnälligt (9MA) eller visar att situationen är spänd på något vis (16MA). En låg röst kan göra det mera spännande (9MA) eller visa att det är frågan om en lugn situationen (16MA). Man blir bara irriterad om rösten är gäll och gnällig (10MA) men en djup röst kan man lättare höra på (10MA). Tempot var långsamt (9, 10, 15, 16MA) men det störde inte (15MA). Man hann skapa egna bilder i huvudet (9MA) och det kändes ganska bra (15MA) och idealiskt (10MA).</p> <p>Speciellt påverkad tyckta jag inte att jag blev (9, 10, 15, 16MA). Man fick väl uppfatta och fantisera hur man ville (9, 16MA). Hon tog inte parti för någon (15MA). Det var helt monotont (15MA) och neutralt hela tiden (16MA). Så hon favorisera nog ingen (15MA). Man kände lite av den där spänningen mellan modern och dottern (10MA).</p> <p>Det är svårt att säga hur jag skulle ha läst själv (9MA). Antagligen ännu monotonare, för jag läser aldrig högt för någon ... (15MA). Men i så fall den här flickans ... kanske besvikelse över sin mor. Den besvikelse hon känner men inte ännu vågar ge uttryck för (10MA). Nu lät flickans tankar väldigt neutrala. De lät helt lugna när hon tänkte, även om hon var rasande (16MA). Tankar är oftast inte så där lugna och försiktiga (16MA). Men det blir väl mera jämnt och lugnt om man inte skriver i första person, som ”jag”,-utan mera bara beskriver ”flickans” tankar (10MA)</p>	<p>Bristen på inlevelse och hur den påverkar.</p> <p>Läsningen skall vara dramatiserad, man skall inne i sitt huvud se hur de springer omkring, som på Disneykassetterna när man var liten.</p> <p>Röstlägets betydelse och röstens kvalitet.</p> <p>Irritation över att uttryck och innehåll inte stämmer överens.</p>
---	---

Bilaga 4d

Narrativ 37, Tolkning röst, kvinna, inlevelse, undersökningsgruppen

Naturlig meningsenhet: Tolkning röst	Centralt tema
<p>Rösten var bra (21KB, 23KB, 27KB, 28KB), det var lagom med ljud och känsla (21KB, 28KB). Man ska läsa så att det verkar vara en riktig saga, ungefär som hon läste. Man skall läs alldeles vanligt, int' på nåt konstigt sätt. (27KB)</p> <p>Jag kunde nog koncentrera mig till slut (21KB, 23KB, 27KB, 28KB). Men jag sku ha vela veta hur det gick sen. Blev de osams? Hette hon Stina? (21KB)</p> <p>Det var nog bra röst och bra läst. Det är inte nå bra om man läser med pipig röst, det blir så hest då (23KB) . Rösten har nog betydelse, den skall inte var där högt uppe och inte heller lågt utan där mitt emellan, det är bäst (28KB). Jag tyckte också att hon läste helt intressant, man orka lyssna och det var helt trevligt. Man skall låta så där högt och tydligt om det skall vara bra (inlevelse) (28KB).</p> <p>Jag tyckte inte att hon styrde mig på nåt sätt, jag tyckte som jag tyckte (23KB). I så fall skulle det ha varit det att hon styrde mig så att jag var vaken och lyssna hela tiden, att jag int' blev trött som man annars blir när man lyssnar på nån, så tröttnar man. Men hon berättar hela tiden något nytt, som man måste lyssna på. (28KB)</p> <p>Jag skulle väl nog ha berättat den på ett annat sätt. Jag tror att jag skulle ha jättelågt tonläge. Men jag sku ha högre röst. (28KB)</p>	<p>Man skall läsa på alldeles vanligt sätt, så att det verkar vara en riktig saga.</p> <p>Skulle ha velat veta hur det gick sen. Skulle ha velat veta om det var Stina Engström, som hon är bekant med från förr, som läste.</p> <p>Röstläget mitt emellan mest behagligt att lyssna på, inte för högt och inte för lågt.</p> <p>Uppläsarens sätt att läsa fångade lyssnarens intresse, så att hon inte tröttnade och började tänka på annat.</p> <p>Har synpunkter på hur hon själv skulle ha läst. Använder röstestetiska begrepp för att beskriva hur.</p>

Narrativ 38, Tolkning röst, man, inlevelse, undersökningsgruppen

Naturlig meningsenhet: Tolkning röst	Centralt tema
<p>Hon läste tydligt så att jag både hörde och hann förstå (29MB, 36MB). Jag tyckte nog att man kunde hänga med och att man kunde som leva sig in i alltihop. Förstå hur hon kände och tyckte och funderade ... (29MB). Om det skall vara bra skall det framför allt vara en spännande bok, nånting som man gillar, gillar att läsa (29MB). Men egentligen tycker jag int' om när nån talar åt mig eller läser åt mig, för jag tycker int' om att läsa (30MB). Jag lyssnar hellre på musikkassetter (36MB). Och så kan jag nog lyssna på såna där romantiska noveller (29MB).</p> <p>Tonläge har nog betydelse, till exempel för en hörselskadad kan det var väldigt svårt att höra om de läser lågt eller har dov röst ... men att jag kunde nog höra, för jag är inte hörselskadad och jag hör bra, så för mig funkade det nog bra (29MB). Om man läser pipigt, så kanske det inte hörs så bra (36MB). Det var bra att hon fick rollen men jag tyckte inte om den för rösten var hård. När man är glad läser man högt. Man skall vara glad! (35MB).</p> <p>Stina påverka mig nog så att hon fick mig att börja fundera på den här berättelsen tyckte jag, vad hon läste (29MB). I början lät det ju ganska så där glatt och spännande och nyfiket, men mot ... mot slutet så tyckte jag att det kändes lite vemod då int' den här flickan ville ta den där rollen, fast mamman försöka (29MB).</p> <p>Själv sku jag nog ha läst hårt också, för man skall läsa så det hörs! (36MB).</p>	<p>Hon läste så att man kunde leva sig in i alltihop. Förstå hur hon kände och tyckte.</p> <p>Det viktigaste är innehållet, inte formen.</p> <p>Har motstånd mot att lyssna på talkassett, lyssnar hellre på musik.</p> <p>Uppfattar frågan om tonläge som en fysiskt akustisk sak, om man har hörselskada så uppfattar man inte dova eller pipiga röster så bra.</p> <p>När man är glad pratar man med hög röst. Man skall vara glad!</p> <p>Kunde uppfatta känslolägena i berättelsen och blev påverkad av dem. Det var sorgligt att flickan inte lydde mamman.</p> <p>Kan inte använda estetiska begrepp för att beskriva hur han skulle läst själv. Svarar på en konkretare nivå än avsett.</p>

Narrativ 39, Tolkning röst, kvinna, neutral, undersökningsgruppen

Naturlig meningsenhet: Tolkning röst	Centralt tema
<p>Jag kände nog igen rösten, jag har hört Stina Engström ganska mycket. Hon har läst in här för utvecklingsstörda vid AV-centralen i Karleby. Och så har hon läst på Leka</p>	<p>Kände igen rösten och berättar om alla gånger hon kommit i kontakt med</p>

och Lära som jag har där hemma, som jag har själv. Så har hon varit med i Småstadsberättelser från Nykarleby. Det har jag sett på TV, ganska mycket. Och så har jag sett henne i Sound of Music. (26KA).

Det lät nog bra det här, hon läser nog ganska bra (22KA, 24KA, 25KA, 26KA). Men de läser väl om gång på gång och provar hela tiden, så kan de väl de utantill då sedan (24KA).

Man ska läsa långsamt, så att man hör (26KA) och jag förstod nog en hel del fast de berättar alla detaljer (25KA). Det var nog ganska krångliga ord, men jag försökte rikta in mig, så jag förstod nog nästan hela (25KA). Men du frågar så svårt! Int' vet man vad man ska svara. Int' vet jag hur det skall vara när det är inlevelsefullt! (22KA). Jag tycker att man skall läsa normalt (22KA). Tonläge har int' någon betydelse för mig, men jag tycker inte om starka ljud, jag får anfall (epilepsi) av dem (24KA).

Stina styrd nog nästan mig, hon var ungefär som min mamma ... (24KA). Hon var som sträng och sa som att det där skall du göra, och det där och det där. Det tycker ju inte jag om och det tyckt väl inte hon om heller (24KA). Jag tycker inte att man skall läsa så där ... otryggt (25KA), utan man skall använda sådana där lätta ord, ungefär som barn förstår, så att alla barn förstår vad man läser och visar att man förstår vad hela berättelsen handlar om (25KA). Rösten skall inte vara för hög och inte för låg, utan det ska va mitt emellan, så att man tycker att det är bra, inte för högt och inte för mörkt, utan man skal ha en passlig ton i det hela. Det var nog ungefär passligt långsamt, men jag tyckte att hon St... tog i det där, hon tog i det så dennan, vad skall jag säga, hon tog i det så att jag tyckte att det var fel det här då styvmmodern styrde hennes liv, hon bestämde aldrig själv (25KA). Det var det, och jag tyckte att det var fel då hon inte sa nå heller. Jag tyckte att hon berättat bara vad mamman ville. Ja, ja, jag tyckte inte alls om det där (25KA), hon (Stina) tog i så, hon läste ordentligt, hon läste djupt, hon läste ...hon tog i det som man inte ska läsa. Int' vet jag, men jag tror nog inte att jag skulle ta i så hemskt så där, jag tror nog att jag bara skulle ha ... läst som det var. (25KA).

Jag tycker att det är tråkigt att lyssna på såna här band. Jag brukar nog lyssna på band men det är en annan sorts musik det! (24KA).

uppläsaren. Det är som om hon kände henne personligen.

Beundrar uppläsaren, som kan läsa så bra.

Kan inte diskutera formaspekter och blir provocerad av det. Vet inte hur det skall vara när det är bra.

Det är bäst när det är normalt. Starka ljud skrämmer eftersom de framkallar epilepsianfall hos informanten.

Informanten känner igen sin egen situation i flickans. Vill inte att mammor skall bestämma allt.

Det hopplösa i flickans situation (att hon inte fick bestämma något själv) gör att informanten uppfattar texten som fylld av svåra ord, som hon inte förstår sig på. Upplever det otryggt.

Tycker att uppläsaren betonar för mycket, kör över henne som lyssnare.

Känner sig illa berörd över flickans situation. Kan inte skilja innehålls- och formaspekter. Eftersom hon inte tycker om mammans sätt mot flickan tycker hon inte om uppläsarens sätt att läsa

Lyssnar hellre på musikkassetter.

Narrativ 40, Tolkning röst, man, neutral, undersökningsgruppen

Naturlig meningsenhet: Tolkning röst	Centralt tema
<p>Rösten var nog bra, jag tyckte nog att hon läste bra nog (33MA, 34MA, 31MA, 32MA). Så det var roligt att höra det (34MA). Om man lyssnar riktigt noga när de läser, så hör man nog vad de säger (33MA). Om de har en bild då och bilden är bredvid texten, så så ser man nästan den där bilden (33MA).</p> <p>Hon hade nog en bra röst, den var inte pipig (32MA, 33MA). Hon hade nästan en basröst (33MA). Man skall prata med varandra, då är det bra (34MA). Om man pratar med varandra så måste man kunna förstå sig på det här. Det finns förhoppningar att hon skulle vara på vår sida (34MA). Jag tycker att rösten skall vara spännande (31MA) och skulle jag ha läst själv så skulle jag nog läsa så att det hörs att det är roligt (34MA). Jag skulle läsa som vanligt (34MA). Annars tyckte jag inte att hon påverkade mig någån, jag fick nog tycka som jag ville (33MA). Men jag brukar inte läsa, jag är hellre ute och jag brukar inte lyssna på talkassetter (33MA).</p>	<p>Fängslades av historien och kunde nästan skapa bilder i sitt eget huvud av hur det var.</p> <p>Röstens tonläge var behagligt.</p> <p>Har uppfattat att texten rör en konflikt mellan två människor. Kopplar detta till egna erfarenheter av att vara mobbad och tycker att uppläsaren tog parti för I.</p> <p>Rösten styrde honom inte, han fick tycka vad han tyckte.</p> <p>I's kognitiva schema för hur röster skall vara är att den skall vara glad och spännande.</p>

Bilaga 4e

Narrativ 41, Tolkning röst, kvinna, effektsatt, referensgruppen

Naturlig meningsenhet: Tolkning röst	Centralt tema
<p>Puh! Det här var jobbigt att lyssna på! (3KE). Jag tyckte inte om ljudeffekterna! De skulle inte ha behövts. (1, 2, 3KE). De var rent ut sagt störande, man hörde inte vad han sa (1, 2, 3KE). Ja, ibland hörde man ingenting alls av vad han sa, för de var så höga (3KE). Det blev nästan så att man lyssnade mera på dem, att hurudant slammer det var och sånt (1KE). Så det var bra att de växlade om, att det var tyst också någon gång. Det tyckte jag om (1KE).</p> <p>Det var annars också väldigt invecklade beskrivningar, med många ord där i början (3KE). Jag tycker att han skulle ha kunnat göra det mycket enklare. Då skulle man minnas mycket bättre vad de säger (3KE). Nu var det så mycket konstigt, att man riktigt måste börja fundera på, att vad talar han riktigt om (3KE). Han läste också väldigt tråkigt (3KE).</p> <p>Dom där viktiga ljuden var jätteeffektiva (1KE). Alla de där pipljuden, som man verkligen känner igen – som de där pipen när han sprang ut ur butiken, de var jätteeffektiva (1KE). För man har hört det någon gång när man har stått i butiken och någon har gått igenom ... att det är alltid en viss spänning med dom, de där ljuden (1KE). De väcker känslor, det tyckte jag var bra. Just det att man känner igen dom gör att man kopplar det till sig själv ... att man har också varit med i den situationen någon gång tidigare eller så där (1KE). Joo, ljudeffekterna gör att man liksom känner mera <u>med</u> (2KE) ... som t.ex. när de tutade med bilarna ... och talade i högtalarna och sånt ... man kände som mera att man visste var man var (2KE). Jag hörde ju också att de talade finska där i affären, så då fick jag ju som bättre en bild av det hela, när jag hörde ljuden (3KE). ... Så det kan ju nog underlätta så att man hör mera på vad de säger om man vet var de är (2KE) ... man behöver inte fundera så mycket på hur det ser ut där de är ... utan man hör ju som det då (2KE).</p>	<p>Jobbigt att lyssna på version med ljudeffekter. Störde koncentrationen, man började fundera mera på hur de var gjorda än på själva handlingen.</p> <p>Texten i sig besvärlig med många krångliga ord.</p> <p>Tråkig läsning/röstanvändning.</p> <p>Vissa effekter var bra gjorda. Hjälpte till att leva sig in i berättelsen. Kunde bättre koppla det till eget liv och känna igen.</p> <p>Effekter väcker känslor vilket är bra.</p> <p>Man styrs av ljudeffekter och de miljöer de målar upp.</p>

<p>Men det är ju inte nå´ bra om man redan har skapat sig en bild av hur det ser ut och så kommer det en ljudeffekt, som är ”fel”, som inte passar in i den bild man skapat sig. Då måste man ändra på allt och det är jobbigt (3KE). Det är ju int’ heller nå bra med ljudeffekter om man inte tycker om just de ljuden, som om man hatar att höra billjud eller så (2KE). Och så stör de förstås om de är för höga (2KE) eller om man börjar koncentrera sig mera på dem än på vad de säger (1KE).</p> <p>Men, nej, jag tyckte inte om ljudeffekterna (1, 2, 3 KE). Den här var jobbig att lyssna på! (3KE).</p>	<p>Behöver inte använda energi på att tänka ut själv.</p> <p>I vill skapa egna bilder. Om ljudeffekten kommer för sent eller inte passar in i de bilder man skapat är de störande.</p> <p>Tekniskt dåliga effekter är störande, allt för genomträngande ljud likaså.</p>
--	--

Narrativ 42, Tolkning röst, man, effektsatt, referens

Naturlig meningsenhet: Tolkning röst	Centralt tema
<p>Rösten var helt bra, den var klar och tydlig och tämligen neutral (9ME, 10ME, 11ME). Jag förstår också att det är viktigt att rösten är lugn (10ME) och att det går långsamt (9ME, 10ME, 12ME) för eftersom man lyssnar och inte ser, måste man hinna fundera ut hur det ser ut och vad det är som händer (9ME). Jag förstår att det till och med kan vara nödvändigt med lite slött tempo (9ME). Men ändå blev jag lite störd där i början för att det gick så långsamt och att det var så många avbrott i meningarna (11ME). Ibland trodde jag att meningen var slut, för det var så lång paus, och så fortsatte den i alla fall (11ME). Jag tyckte också att den här berättelsen berättades från utomstående perspektiv, inte som förstahands, och då är det ju klart att rösten måste vara så där neutral, så att man kan bygga upp sina egna bilder kring den (10ME). Annars skulle rösten gärna ha fått vara lite mera inlevelsefull, lite mera varierad (11ME). Jag tyckte också att man kunde föreställa sig ... eller man kunde lista ut att han skulle råna den där flickan, det var ganska förutsägbart (12ME). Men man kunde liksom inte känna</p>	<p>Tydlig och neutral röst</p> <p>Motiverar varför lugnt och slött tempo är bra även om han inte tycker om det och önskar mera variation.</p>

... eller jag fick inte den där känslan som att man skulle känna vad han kände där på slutet, när han satt på kajen ... int' som det där riktiga, att stackars han. (12ME). Int' vet jag ju om man sku' känna det men jag fick som int' den rätta känslan, tycker jag (12ME).

Det som var bra med den här (inspelningen) var att de hade satt in såna där ljud (12ME). De passade ihop med texten (10ME). Det förstärkte intrycket (9, 10, 11, 12ME). Som när flickan räknade kassan, så hade de kassaljudet i bakgrunden (12ME), klicket av stiletten var effektfyllt (10ME), alarmer som lämnades bakom tonades ner och när bilarna for panerade ljudet över från ena sidan till den andra i stereon (10ME). Effekterna var riktigt bra gjorda men jag tror att de skulle göra sig bättre i hörlurar än i kassettspelare (10ME). Det gjorde inte heller så mycket att tempot var långsamt, när de hade så mycket effekter. Man fick väl bättre bilder av det (9ME, 11ME).

När ljudeffekterna är bra gjorda förstärker de det som de håller på att berätta (9ME, 12ME). Man får nog en bättre inlevelse och så än om man bara läser någonting rakt upp och ner så där bara (11ME). Man får som en bättre upplevelse av hela berättelsen, man får en större bild av det hela, man får en sorts känsla i sig (10ME). Om effekterna är dåligt gjorda börjar man irritera sig på dem (9ME) eller om de är för starka (11ME) eller för tydliga, så att man inte hör vad som sägs (12ME). Nånstans tyckte jag att rösterna blandades ihop lite för mycket (10ME). Där på varuhuset t.ex. så hörde man en röst som reklamerade ut någonting på finska då och så blandade den sig med Östens röst, så där borde man kanske ha tonat ner effekterna lite (10ME). Ljudeffekterna kan ju också störa om man börjar koncentrera sig för mycket på hur de är gjorda (9ME, 11ME) eller om man börjar koncentrera sig mera på sin egen upplevelse än på berättelsen i sig (10ME).

Sättet att läsa skapade distansering. Informanten kunder inte känna känslor.

Uppskattar ljudeffekterna. De förstärker intrycker. Beskriver hur.

Hur den tekniska kvaliteten på ljudeffekterna inverkar. (större inlevelse, bättre bild om bra, annars irritation om dåligt)

Intresset för hur effekterna är gjorda kan föra bort från intresset för handlingen i berättelsen.

Narrativ 43, Tolkning röst, kvinna, naken, referensgruppen

Naturlig meningsenhet: Tolkning röst	Centralt tema
<p>Det är viktigt att rösterna talar tydligt och klart (6KN, 7KN, 8 KN) men de får inte vara för övertydliga, liksom att man betonar alla ord övertydligt (8KN) för det blir för jobbigt (8KN). Det får inte heller vara för detaljerat, för det blir långtråkigt (5KN). Man skall kunna känna att det finns ett tempo (5KN) för att man skall orka följa med, men det får ändå inte gå för snabbt (7KN) utan det skall vara någorlunda långsamt (8KN), men för långsamt blir också jobbigt (8KN). Här var tempot bra (5, 6, 8KN) och takten lugn (8KN). Men jag tycker att det kunde ha varit lite mera pauser (7KN), så att man hinner reflektera över vad som hänt och vad som inte hänt (7KN).</p> <p>Det passade bättre med en mansröst här (5KN) och jag har ju sagt det förr att jag tycker att ”kararöster” är bättre än kvinnoröster när man läser (7KN) ... eller, det skall inte vara en gäll röst, utan egentligen skall den vara ganska neutral (7KN).</p> <p>När det gäller ljudeffekter är jag nog ganska osäker på om de skulle ha passat här (5KN), jag tycker nästan att det skulle ha varit störande (8KN). Jag var faktiskt nöjd med berättelsen som den var nu (8KN). Man kan ju inte prata på samma gång som man hör ljudeffekterna (5KN), i varje fall inte om de är för höga eller kommer för ofta (6KN). Så om det skall vara ljudeffekter måste de ju höras före de börjar prata (5KN) och det tycker jag inte om för det blir för långt (5KN). Och det här var ju en återgivning av en händelse, så jag tycker inte att det behövs nå'n ljudeffekt till det (8KN). Det blir mera som radioteater om man har mycket ljud med (5KN) och när det är fråga om en bok skall det inte vara så (5KN). Det blir för långt (5KN).</p> <p>Det kan ju hända att berättelsen blir mera levande (5KN) och att det över huvudtaget är lättare att leva sig in i olika situationer (8KN) ... att man som lättare kan föreställa sig och ”se” var man är (6KN) ... att man liksom bättre kommer sig in i själva händelsen (7KN, 8KN) om det finns speciella ljud eller ”bakgrundsmusik” av ljud. Men det skall inte vara för mycket ljud, men någån lite, sådär ... (6KN). Man kunde t.ex. ha hört det där alarmet (5, 6,</p>	<p>Röstens funktion</p> <p>Tempots och pausernas funktion.</p> <p>Neutral, mörk röst bättre än en gäll röst.</p> <p>Nöjd med berättelsen som den var utan ljudeffekter. Effekter blir lätt störande.</p> <p>Ljudeffekter gör det hela som radioteater. Så skall det inte vara, bok är bok.</p> <p>Får inte bli för långt i betydelsen att man tappar rytmen och inte kommer vidare i handlingen.</p>

<p>7 KN) och billjuden (5, 6 KN) och när man kommer in genom dörren brukar det ju plinga (7 KN) och sån't. Om man hör sådana där ljud färdigt, så slipper man ju fundera ut dem själv (7KN) och då skulle man kanske kunna koncentrera sig mera på att bara lyssna. Man sätter ju som på en inre klocka, att nu låter det så där, och nu låter det så där ... (7KN). På det sättet kan ljudeffekter kanske hjälpa en att förstå bättre (6, 7, 8 KN) men de kan nog också vara störande (5, 6, 7, 8 KN). De skall inte överrösta den som läser (5, 7 KN) och de skall inte finnas hela tiden (6, 7 KN), utan de kan komma bara en stund och så ska' de försvinna på nytt (5, 6, 7 KN).</p>	<p>Försöker hitta motiveringar för bruk av ljudeffekter och ger exempel på vilka som kunde ha funnits i så fall.</p> <p>Om det finns effekter skall de inte höras hela tiden och det skall finnas få av dem.</p>
---	--

Narrativ 44, Tolkning röst, man, naken, referensgruppen

Naturlig meningsenhet: Tolkning röst	Centralt tema
<p>Jag tycker att mannen, som läste upp historien hade lite enformig röst (13MN). Han levde sig inte in i historien, åtminstone inte i början. I slutet var det lite bättre (13 MN). Dessutom var det allt för mycket detaljer i texten och sättet att läsa betonade alla detaljerna för mycket (16MN). Jag försökte minnas alla detaljer och missade kanske det viktigaste (16MN). När man betonar alla detaljer så där mycket blir det för råddigt och det viktiga, dvs. personernas tankar kommer bort så lätt (16MN). Men han läste nu i alla fall klart och tydligt (14MN) och det är bra. Farten var passlig (15MN). Man ska' int' läs' för snabbt men int' för långsamt heller. Båda ytterligheterna är dåliga (14MN). Lite långsammare än vanligt tal är bra (14MN).</p> <p>Det är svårt att säga hur man skall läsa för att det skall vara riktigt bra (15MN). För mig är det viktigt att hänga med (13, 14, 15, 16 MN) när de byter scen eller plats. Det är viktigt att det inte blir råddigt (13, 14, 15, 16 MN). När man läser en bok själv, så är det ju nytt stycke när de byter plats för handlingen, men när man bara lyssnar är det svårare att hänga med (15MN). Lite längre pauser då och då skulle nog vara bra (14, 15, 16 MN) så att man hinner tänka en sekund eller två på vad som har hänt (14MN, 16MN), så att man hinner tänka färdigt</p>	<p>Enformig röst, för lite inlevelse. Texten svår att komma ihåg med många detaljer.</p> <p>Tempots betydelse. Tempot här var bra. Lite långsammare än vanligt tal är ett bra tempo.</p> <p>Det viktigaste är att hänga med i historien, att det inte blir råddigt.</p> <p>Små pauser så att man hinner tänka efter nödvändigt.</p> <p>Drar paralleller till både böcker och film. Bokens struktur framträder i yttre stilistiska tecken, något som gör det lättare att t.ex. se när något nytt börjar. Film har</p>

<p>(16MN). Jag tänker ofta i bilder och om det är tillräckligt långa pauser hinner man spola till en svart ruta för att börja med något nytt ... (16MN). Men int' ska' ju pauserna vara för långa heller (14MN). Sen ska' man läsa klart och tydligt (13 MN, 14 MN) och det gjorde mannen. Men jag tyckte att han tog i för mycket i slutet av meningarna (13MN). Och så skall det åtminstone vara inlevelse (13MN, 16 MN)! Det gör hela historien intressantare (13MN). Man kan variera rösten beroende på situationen (16MN). Här kände man ingen panik när de var efter honom i varuhuset, man bara konstaterade "jaha". Det kunde ha varit mera dramatik (16MN)!</p>	<p>sina egna tekniker för samma sak.</p>
<p>Ljudeffekter får det nog vara om de inte stör läsningen (13MN). Och om det skall vara, så skall det vara ganska mycket i så fall, tycker jag (16MN). För om det är för få, eller om de kommer bara någon gång, så börjar man kanske koncentrera sig för mycket på det där ljudet, vad det är för ett ljud och hur det är gjort (16MN). Och då blandar man bort sig. Men om det finns där hela tiden så följer man bara med strömmen (16MN).</p>	<p>Inlevelse i rösten och variation i röst användningen viktigaste dramatiska element vid uppläsning på talbok. Det nonverbala budskapet i rösten, som talar till känslorna, måste fås fram.</p>
<p>Jag tycker att det är lättare att tänka i bilder om man får tag på miljön (16MN). I och för sig blir miljön, när man fantiserar själv ofta någon plats, som man har sett i verkligheten. Här t.ex. tyckte jag att det var Mannerheimvägen i Helsingfors (16MN). Så ljudeffekterna kan nog också hjälpa en att komma in i historien lite mera (13MN). Man lever sig ännu mera in i det som händer, ungefär som att man själv vill springa undan (14MN). Man förstår det hela bättre om man "ser" det (14MN) ... Som om man hör att en dörr smäller, så kan man tänka "Oh! Just hann han igenom!" (14MN). Man kan också få bättre uppfattning om vad som händer och hur någonting är, som t.ex. på socialbyrån här (16MN). Att det var mycket prat och stöj där kommer ju mycket bättre fram om man sku' höra det jämfört med att bara höra att "några står och pratar" (16MN).</p>	<p>Om det finns ljudeffekter skall de förekomma i riklig mängd hela tiden så att man tar in dem som ett bakgrundsljud. Få effekter då och då gör att man börjar tänka på hur de är gjorda vilket tar uppmärksamheten från handlingen i berättelsen.</p> <p>Man förstår bättre om man "ser" inre bilder.</p>
<p>Ljudeffekterna kan ju också styra lyssnarnas idéer, vad han får för bilder av situationen och sånt (15 MN). Ur författarens synvinkel kan det kanske vara bra att han får det att bli som han själv tänkt (15MN). Men om man själv som lyssnare skall fundera vad pojken gör och</p>	<p>Ljudeffekter hjälper en att se i bilder. Ljudupplevelser gör att man lättare kan "gå" direkt in i miljön utan att behöva fundera ut hur det ser ut i den. Fantasibilder påminner ofta om någon miljö där man varit i verkligheten.</p> <p>Ljudeffekter styr upplevelsen. Om man vill</p>

tänker är det väl inte så bra att bli allt för mycket styrd (15MN).

Det där alarmer kunde kanske ha varit där (14MN) men om det blir för kraftigt pip-pip-pip i bakgrunden, så kanske man inte hör på vad någon läser eller så är det så högt ljud att man inte hör (14MN). Ljudeffekterna skall inte vara så starka att de överröstar berättaren (13MN, 15MN).

tänka själv är de inte så bra.

Ljudeffekter skall inte överrösta talet så att man inte hör vad som sägs.

Bilaga 4f

Narrativ 45, Tolkning röst, kvinna, undersökningsgruppen

Naturlig meningsenhet: Tolkning röst	Centralt tema
<p>Det där tyckte jag var störande, då det var de där effekterna (22KE, 23KE, 24KE)! Det var störande, man kan liksom inte koncentrera sig (22KE). Jag förstod ingenting (21KE). Speciellt det där pipandet tyckte jag inte om! Det där trafikljustet! För andra kan det kanske var lättare att följ med, de kanske vill ha de där ljudeffekterna, men inte jag! (22KE, 24KE).</p> <p>För mig kan nog effekterna vara störande då jag har mina dåliga dagar (24KE). De är int' nå bra för mig när jag får mina epilepsianfall och de får jag om de där ljuden är för höga (24KE). Och då är jag borta. Då hör jag ingenting. Men sku jag ha varit frisk skulle det nog gått bra. (24KE)</p> <p>Annars var det väl både bra och dåligt det här (24KE). Nå, det var bra när han kom till socialnämnden. Det var bra tyckte jag. Och det dåliga var att han måste stjäla den där läderjackan. (24KE).</p>	<p>Ljudeffekter störande! Kan inte koncentrera sig, kan inte uppfatta, förstår inte. Kan inte utesluta de hårda och skarpa ljuden.</p> <p>Skarpa ljud framkallar epilepsianfall.</p> <p>Tar ställning till de moraliska dilemman berättelsen presenterar. Svårt att enbart svara på formaspekter</p>

Narrativ 46, Tolkning röst, man, undersökningsgruppen

Naturlig meningsenhet: Tolkning röst	Centralt tema
<p>Jag tyckte att ljudeffekterna var bullriga (29ME, 32ME). Om det är mycket ljud så vet man inte riktigt vad det är, det är svårt att höra och förstå. Om den här sågen här i rummet till exempel skulle vara igång, sku jag int' ha hört nå' alls av vad de sa', utan då sku jag ha fått börja om från början. (29ME). Det påminde om en film, man börja som dröm om det där som det handla om (31ME). Det var spännande (32ME), det var en bra historia (30ME).</p> <p>Jag förstod nog allt vad han sa, han som läste (29ME,</p>	<p>Ljudeffekterna var bullriga, Svårt att både höra och förstå.</p> <p>Drar paralleller till ljudet av en cirkelsåg inomhus, lika omöjligt att uppfatta tal vid sidan om sånt oljud.</p> <p>Ljudeffekterna satte igång fantasin.</p> <p>Viktigt att påpeka att han</p>

30ME). Jag tycker att banden/berättelserna/ får vara ganska långa så att man förstår vad de säger och fattar vad det handlar om (29ME).	nog förstod vad som sades, men att det var svårt att höra. Tycker om litteratur. Tycker om att diskutera litteratur.
---	--

Narrativ 47, Tolkning röst, kvinna, undersökningsgruppen

Naturlig meningsenhet: Tolkning röst	Centralt tema
<p>Den här berättelsen var svår, det var svårt att komma ihåg allting, allt som det handlade om och så där (25KN). För jag tyckte att det blev hemskt långa pauser, att där var hemskt långa mellanrum mellan läsaren och ... alltså han läste först och så blev det långa mellanrum och så läste han igen (28KN). Han sku som ha kunna säga det lite snabbare och lite fastare liksom så där. Lite jämnare, att nu blev det så där hackigt (28KN). Han sku också ha kunna läst lite kvinnligare när han läste den där flickans text (28KN).</p> <p>Men jag har hört Östen så många gånger förr så det gick ganska bra att höra på det här i alla fall (26KN). Jag försökte nog komma ihåg, hela bandet, men det är svårt. När man tänker efter då för det allting som man har försökt komma ihåg. Så då man skall berätta det själv så går det inte. Det är svårt att sätta igång och börja berätta så där bara, rakt ut själv bara. (25KN).</p> <p>Jag tycker att banden skall vara lätta att förstå, då är de bra (25KN). Då är det lätt att uppleva det och lätt att tänka själv. Det ska va lätt att förstå och lätta namn att komma ihåg. (25KN).</p> <p>Jag tycker också att det skulle ha passat med ljudeffekter här, som spännande musik när han sprang och råna och så där (28KN, 27KN). Man lyssnar som bättre då tror jag, man är mera intresserad av att lyssna på en sån här berättelse (28KN). De kan ju också vara störande om det är för mycket av dem (28KN, 27KN), men åtminstone jag, om jag har lyssnat nån gång på nån berättelse, så har det ibland varit musik och sånt och då orkar man nog lyssna på ett helt annat sätt om det är musik emellan (28KN). Det blir lite mera inlevelse och man kommer sig</p>	<p>Berättelsen var svår, det var svårt att komma ihåg allt.</p> <p>Det var långa pauser, det blev hackigt.</p> <p>Han skulle ha kunnat läsa flickans text lite kvinnligare.</p> <p>Har hört rösten förr och tycker att den är bra för hon känner uppläsaren.</p> <p>Upplever situationen som överkrav, det är svårt att börja berätta så där bara.</p> <p>Banden skall vara lätta att förstå, lätt text, lätta namn. Då upplever och tänker man bättre.</p> <p>Saknade ljudeffekter och ger förslag på hur man kunnat göra det mera spännande. Som i en film.</p> <p>Det kan också bli för mycket ljudeffekter och då blir de störande.</p>

<p>mera in i filmen, eller i bandet, så det blir mera spännande och så där (25KN).</p> <p>Men det var hemskt då han höll på med sånt där, sina sura miner (25KN). Han sku va en sån där snäll mänska och inte så där sur och bekymmer och ... (25KN)</p>	<p>Tar ställning till moraliska dilemman i texten.</p>
--	--

Narrativ 48, Tolkning röst, man, undersökninsruppen

Naturlig meningsenhet: Tolkning röst	Centralt tema
<p>Jag kände nog igen rösten, han är nog bra han där som prata. Jag har ju hört honom förr (33MN). Men jag tyckte att han blev dåligt uppfostrad den där pojken (34MN). Han var stygg i munnen, det var ganska stygt det han gjorde och sa (35MN).</p> <p>Men det var lätt att följa med vad gubben läste, för han prata lugnt och snällt (35MN). De ska inte prata för hastigt, ba-ba-bb-bum och hålla på så där utan det ska nu gå i sakta mak. Så man säkert hinner med. Det här var inte för hastigt (33MN). Det ska va bra volym också, så man hör vad de säger. Så att man inte tror att de bara säger bla-bla-bla (33MN, 36MN). Det är lätt att följa med om man bara sätter på en kassett och sen trycker på en knapp (34MN). Det skall vara roligt att höra på och man skall förstå det (34MN).</p> <p>Ljudeffekter kan nog vara bra men ibland kan de vara störande om någon ropar eller om det är starka ljud och så (36MN). Jag tycker inte om så kraftiga ljudeffekter, inte så högt. Man kan bli rädd av ljud, de kan vara störande om de är för högt (35MN). Så jag kan nog påstå att ljudeffekter kan vara störande (34MN).</p>	<p>Kände igen rösten, det är bra.</p> <p>Uppfattade berättelsens dilemman och tar ställning till dem. Tycker att pojken uppförde sig illa.</p> <p>Tempot var långsamt och det tyckte han om. Det är viktigt att hinna med, att det inte går för fort.</p> <p>Använder onomapoetiska uttryck för att beskriva vad han menar.</p> <p>Uppfattar också frågorna om form på konkret nivå Det är lätt att följa med och lyssna om man vet hur man knäpper på bandspelaren.</p>

Elizabet Knip-Häggqvists avhandling *Den talande bokens poetik* bidrar till att sätta unga vuxna med funktionsnedsättningen lindrig utvecklingsstörning på en konstpedagogisk, emancipatorisk agenda som en förbisedd grupp när det gäller tillgången till litteratur som ett livskunskapsämne. I avhandlingen utforskas hur den talande boken skall produceras och presenteras för att unga vuxna med läshandikapp skall kunna använda den som ett sätt att ta del av skönlitteratur; den talande boken skall inte störa det egna inre bildskapandet utan fungera som när man läser själv. Det kritisk-emancipatoriska perspektivet visar att de utvecklingsstörda har en röst när det gäller det litterära samtalet i samhället. Deras röster kan höras om man frågar efter dem. När deras röst tolkats med hjälp av de analytiska begreppen som presenteras i avhandlingen har det visat sig att de kan verbalisera sina tankar på en djup existentiell nivå och på det sättet artikulera sina egna livsvärldar.

Studien tar upp ett viktigt tema med stort engagemang, och bidrar med forskning på ett område som vi hitintills har haft liten systematisk kunskap om. (Professor Elise Seip Tønnessen, Universitet i Agder).

Avhandlingen är innehållsligt mycket läsvärd, angelägen och gedigen. Författaren visar prov på metodisk bredd och medvetenhet, god analysförmåga av ett omfattande empiriskt material, samt vetenskapligt engagemang för en utsatt samhällsgrupp på ett ljudteknologiskt expanderande fält. Avhandlingens emancipatoriska drag är tilltalande och studiens utformning är en ovanligt spännande och intressant kombination av ljudbok, målgrupp och reception av talad text. (FD Kent Adelman, Malmö högskola).

Åbo Akademis förlag
ISBN 978-951-765-542-2

